

GUIDE TO USE OF THE **DICTIONARY**

HEADWORD

The dictionary is in strict alphabetical order, even when the headword is made up of one or more gainwords. An example would be hawhe n. and hawhe karaone n.

Different and variant meanings of a particular headword appear as run-ons under the root headword, and are numbered.

Variants in headword orthography appear as headwords in their own right, with numbered run-ons when required.

Words comprising a gainword + Maori suffix are entered as run-ons in alphabetical order where there is a root gainword as headword. Where there is no root gainword as headword, the gainword + Maori suffix is entered as a headword in its own right.

Words comprising a Maori prefix + gainword, or a Maori prefix + gainword + Maori suffix are entered as run-ons in alphabetical order where there is a root gainword as headword. Where there is no root gainword as headword, the Maori prefix + gainword + Maori suffix is entered as a headword in its own right.

PRONUNCIATION

Pronunciation is not marked, except where accent marks have been found in the source headword. Such accent marks usually indicate a long vowel, such as kâri, pîwhi, pàre. The umlaut (") is used to signify the macron (a bar over the lower case vowel) which I am unable to reproduce, therefore all vowels with an umlaut over them should be read as being macroned, and thus long-vowelled. Where an apostrophe has been used, it generally signifies aspiration, and reproduces that which has been found in the source text.

PARTS OF SPEECH

Part of speech is indicated immediately after the headword, in abbreviated form. (A key to abbreviations may be found on page 4 below). Parts of speech labels have been deliberately kept straightforward and simple, and have been modelled on those used in Williams's A Dictionary of the Maori Language. Verbs have been broken down into transitive and intransitive verbs. Sometimes they have been cited as being used in both forms, and are thus marked v.i./v.t., though they are not differentiated as thus in the citations.

GENDER

Gender is non-existent in Maori gainwords with a few exceptions. These exceptions are marked **masc.** for masculine and **fem.** for feminine.

THE GLOSS

The gloss immediately follows the part of speech, and is marked in boldface. If there is any doubt, it may be followed by a question mark.

EARLIEST PRINTED CITATION

The earliest printed citation in square brackets follows the gloss. (This indicates only the earliest printed citation found in research thus far, of course, and dates may well alter as research continues).

ETYMOLOGY

Where the direct source of the headword is from a language other than English, the etymology is provided as the gloss. The original source word is preceded by an abbreviated form of the source language, such as **Fr. oiseau**. An English gloss, in parentheses, of the foreign source word will then follow the earliest printed citation. Where the etymological source may be of secondary derivation, that source may follow the earliest printed citation, and it will be enclosed within parentheses. A question mark will indicate any doubt.

CITATION

The citation supporting the headword follows the earliest printed citation date, or the note, if any. In many cases, there is more than one citation and these are given.

Where there is no supporting citation, it is usually because the headword has been garnered from a wordlist or simple list of straight translations.

Headwords which are used verbally in both transitive and intransitive senses will have citations supporting both senses, but they will not be differentiated as such in the citations.

SOURCE

All headwords are sourced. The source of the citation supporting the headword immediately follows the citation. It is abbreviated and enclosed within parentheses. It details in full the publication from which the headword was garnered, including date of publication, volume number and page.

Sources having an asterisk immediately following the attestation indicate that the source has been written by Maori.

MAORI FREQUENCY

The number of times the headword has been found in Maori (as distinct from non-Maori) use is expressed by **mf: number** following the last citation for any particular headword or subsidiary sense; e.g. **mf:25 = Maori frequency of 25.**

ABBREVIATIONS

NEWSPAPERS

KNT.	Te Karere o Niu Tirenī
MM.	Maori Messenger (Karere Maori)
HOKI.	Te Hokioi
WAN.	Te Wananga

#####

PARTS OF SPEECH, SIGNS etc.

abbrev.	abbreviation
adj.	adjective
adv.	adverb
Aram.	Aramaic origin
comp.	compiled (by)
ed.	editor/edited (by)
Eng.	English origin
equiv.	equivalent (to)
etc.	et cetera/etcetera (and the rest, and so forth)
excl.	exclamation
expr.	expression
fem.	feminine
Fr.	French origin
Gk.	Greek origin
Hebr.	Hebrew origin
i.e.	that is
interj.	interjection
Lat.	Latin origin
lit.	literally, that is, literal meaning
mf.	Maori frequency
masc.	masculine
n.	noun
p.	page
pp.	pages
phr.	phrase
pl.	plural
poss.	possibly
prob.	probably
specif.	specifically
supp.	supposedly
Syr.	Syriac origin

trans.	translated (by)
usu.	usually
vol.	volume
v.t.	verb transitive
v.i.	verb intransitive
=	equals; indicating that the word following the sign is a synonym or variant form
£	pound (monetary unit)
∫	pound (monetary unit: this symbol always denoted after the numeral as distinct from the preceding entry, which is denoted before the numeral)
s.	shilling(s)
d.	pence
°	degree(s)
'	minute(s)
"	second(s)

#####

BOOKS AND OTHER PRINTED PUBLICATIONS

[NOTE: Numbers in parentheses and preceded by the letter W indicate the relevant item number in Williams's A Bibliography of Printed Maori to 1900; this information is provided as an extra reference. Not all entries are to be found in Williams's Bibliography however.]

(Items are listed chronologically.)

Kendall 1815	A Korao no New Zealand, 1815. (W1).
CMS 1 1820	A Grammar & Vocabulary of the Language of New Zealand, Samuel Lee/Thomas Kendall, 1820. (W2).
Syd.1 1827	Kenehihi, 1827. (W5).
Syd.2 1830	Ko te Pukapuka Tuatahi o Mohi e huaina ana ko Kenehi, 1830. (W6).
Syd.3 1835	Ratari, 1835. (W14).
Syd.4 1833	Ko te tahi wahi o te Kawenata Hou o Ihu Karaiti te Ariki, to tatou kai wakaora, me nga upoko e waru o te pukapuka o Kenehi, 1833. (W8).
Syd.5 1833	Ko nga Katikihama e Wa, 1833. (W10).
Syd.6 1833	Ko te Pukapuka o te tino rangatira o Waikautā Koreriha, me te korero o Te Puhipi, ki nga Rangatira o Nu Tirani, 1833. (W11).

Syd.7 1833	Ko te Pukapuka Inoinga me nga Karakia Hakarameta, me era Ritenga hoki o te Hahi Ingarani, 1833. (W9).
Pai.1 1835	Ko nga Pukapuka o Paora te Apotoro ki te hunga o Epeha, o Piripai, 1835. (W15).
Pai.2 1835	Ko te Rongo Pai i tuhituhia e Ruka, 1835. (W17).
Mang.2 1836	[A ticket], 1836. (W18). *Unresearched - title only has been cited*.
Pai.3 1837	Ko te Kawenata Hou o to tatou Ariki te Kai Wakaora a Ihu Karaiti, 1837. (W20).
Pai.22 1837	He Wakaputanga o te Rangatiratanga o Nu Tirene, 1837. (W21a).
Pai.20 1838	Order of Consecration of a Burial Ground, 1838. (W25).
Pai.21 1838	Order of Confirmation, 1838. (W26).
Wes.11 1838	He Pukapuka Wakaako, 1838. (W28).
Mang.6 1839	Ko te Pukapuka o nga Inoinga etc., 1839.(W36).
Pai.9 1840	Ko nga Waiata a Rawiri, 1840. (W38).
Pai. 9a 1840	Mo te Hapa o te Ariki, 1840. (W40).
Pai.9b 1840	Ko te Pukapuka o nga Inoinga etc., 1840.(W39).
Pai.9d 1840	Ko nga Himene, 1840. (W39).
Pai.12. 1840	Ko nga Upoko Ewitu o te pukapuka a te Poropiti a Raniera me te pukapuka ano hoki a te Poropiti a Hona, Missionary Press, Paihia, 1840. (W44).
Pai.14 1840	Ko tetahi wahi o te Pukapuka Tuarua a Mohi o Ekoruhe, 1840. (W46)
Pai.14a 1840	Ko tetahi wahi o te Pukapuka tuarima a Mohi ko tona ingoa nei ko Tiuteronomi, 1840.(W46).
Pai.15 1840	Ko etahi atu Upoko o Tiuteronomi, 1840. (W47).
Pai.15a 1840	Ko etahi atu Upoko o Tiuetronomi, 1840. (W47).
Pai.16 1840	Ko Hohua. 1840. (W48).
Pai.16a 1840	Ko Hohua. 1840. (W48).
Pai.18. 1840	He Maramatakahaere...1841, Church Missionary Press, 1840. (W50).
Pai.19 1840	Ko te Kitenga a Ihikiera a te Poropiti i nga Iwi, 1840. (W56).
Mang.1 1840	He Korero Kohikohi enei no te Kawenata Tawhito no te Karaipiture, 1840. (W58)
Mang.7 1840	He katikihama, he aha, he aha, 1840. (W59).

Misc.4	1840	[Writing Copy], 1840. (W57).
Pai.9c	1841	Ko nga Korero ki te Wakapono a te Hahi o Ingarani, 1841. (W39).
Pom.1	1842	Ako Marama o te Hahi Katorika Romana ko te Pou me te Unga o te Pono, 1842. (W78).
Misc.2	1842	[Form of Return], 1842. (W76c).
Wilber.2	1843	Agathos, Samuel Wilberforce, 1843. (W91).
Wes.10	1843	Ko te Pukapuka o Hopa, 1843. (W87).
Maun.7	1844	He Patai, 1844. (W109).
Maun.14	1844	Ekoruhe, 1844. (W122).
Maun.14a	1844	Ko te tuatoru o nga Pukapuka a Mohi ko Rewitikuha, 1844. (W122).
Maun.14b	1844	Ko te wha o nga Pukapuka a Mohi, ko te Tauanga, 1844. (W122).
Will.	1844	A Dictionary of the Maori Language & A Concise Grammar etc., W. Williams, 1844. (W107).
Wilber.3	1845	He Teneti e tu ana i te Mania, Samuel Wilberforce, 1845. (W127).
Martin 1	1845	Ko nga Tikanga a te Pakeha, Sir William Martin, 1845. (W129).
Govt.6	1845	Wakarongo/Notice, 1845. (W141).
Wes.9	1845	Ko nga Tikanga o te Huihui Whiriwhiri, 1845. (W135a).
Mang.5	1845	Ko te Pukapuka o nga Inoinga etc., 1845. (W133).
CMS 2	1845	Ko te Pukapuka Tuatahi a Mohi e karangatia nei ko Kenehi, 1845. (W121).
Maun.15	1845	Tiuteronomi, 1845. (W123).
Maun.16	1845	Hohua, 1845. (W124).
Maun.12(i-viii)	1846	[Maori Sermons], Rev. R. Maunsell, 1846. (W145).
Wes.1	1846	Ko te Karaitiana Wahiiti, John Wesley (trans. S. Ironside), 1846. (W147).
Wes.2	1847	He Whakaaturanga i te Tikanga o te Hahi a Ihu Karaiti, 1847. (W156).
Bud.1	1847	Ko nga Painga, me nga Ture, o te Peke Tiaki Moni, o Akarana, katahi nei ka whakaritea, Thomas Buddle, 1847. (W159).
Whiteley	1847	He Rongo mau, he rongo mau, ka pai kia mau te rongo, Rev. J. Whiteley, 1847. (W157).
CM1	1847	He Whakapapa, ara nga mahi me nga aha noa a te Atua raua ko tana Hahi, 1847. (W155).

Purewa 1 1847	He Pukapuka Whakaako mo te Kura, 1847. (W153).
Kareti 4 1847	He Pukapuka Whakaako ki te reo Pakeha, 1847. (W152).
Pom 8. 1847	Ko te Ako me te Karakia o te Hahi Katorika Romana, 1847. (W160).
Col.1 1847	He Inoinga ma te Tangata e Wakaaro atu ana ki te Iriiringa, 1847. (W164).
Col.4 1847	He Korero tenei mo Ani Kanara, 1847. (W162).
Col.2 1848	Te Hiahia o te Ariki, 1848. (W178).
Col.3 1848	Te Tikanga Kura. 1848. (W177).
Lond.3 1848	He Inoi Puku, no te Karaipiture, 1848. (W172).
Cotton 1849	Ko nga Pi me nga tikanga mo te tiaki i a ratou mo te mahinga i to ratou honi i ta ratou ware, Rev. Charles Cotton, 1849. (W186).
Kareti 1 1849	He Whakapuaki i nga Tikanga o te Katikihama o te Hahi o Ingarani, 1849. (W185).
Kareti 3 1849	Ko nga Katikihama Etoru, 1849. (W184).
Kareti 9 1849	He Whakapapa (Part 2), 1849. (W187).
Pom.2 1849	Notes Grammaticales sur la Langue Maorie ou Néo-Zélandaise, 1849. (W190).
Auck.1 1849	Pukapuka ki nga tangata Maori hei tohu i a ratou i te mate Koroputaputa, 1849. (W195).
Kareti 2 1850	He Whakapuaki i nga Tikanga o te Katikihama o te Hahi o Ingarani (Part 2), 1850. (W199).
Kareti 8 1850	Ko nga Tupuna o te Pakeha, 1850. (W203).
Wilber.1 1850	Te Motu Kohatu, Samuel Wilberforce, 1850. (W202).
Misc.10 1850	Ko te Tikanga mo nga Inoi o te Ata, i nga ra katoa o te tau, 1850. (W206).
Col.5 1850	Ko te Pukapuka a te Hui Nui etc., 1850. (W208).
Kareti 5 1851	Ko nga tupuna o te Pakeha, (Part 2), 1851. (W222).
Kareti 11 1851	He Pukapuka Whakaako mo te Kura, 1851. (W223).
Kareti 6 1852	Ko te Hahi o namata, 1852. (W236).
Kareti 7 1852	Ko e tahi Hua o te Whakapono, 1852. (W237).
Lond.4 1852	Hahi Taka; he katikihama mo etahi o nga He o te Hahi o Roma, 1852. (W239).
Govt.16 1852	Ropitini Kuruho. 1852. (W243).
Wton.4 1852	A Spelling Book for the use of Maori Children, 1852. (W242).

Wton.3	1853	Farewell Address of the Native Tribes etc. 1853. (W253).
Auck.8	1854	He Kupu Maimai Aroha mo te tamaiti i mate, tuhituhia iho ki te tuahine, ki te mea o raua i ora, 1854. (W261).
Kareti	10 1856	He Korero mo nga Whenua katoa o te Ao nei, 1856. (W276).
Misc.3	1858	Ko te Haerenga tenei a te Pihopa, 1858. (W288a).
Auck.6	1858	Ko nga Ture o Ingarani, Thomas Gore Browne, 1858. (W291).
Wton.	1 1860	He Pukapuka Whakaako hei whakamatau i nga tangata kiano i mohio noa ki te korero pukapuka, 1860. (W318).
Pom.3	1860	He Tuhituhinga Potonga o te Hitoria Tapu, ara, o te Paipera me te Hahi, Bishop Pompallier, 1860. (W312).
Govt.13	1860	Pukapuka 2. Na Tamati Koa Paraone, na te Kawana, 17-7-1860.
Govt.1	1861	He Tikanga mo te Whakarite Whakawa, 1861. (W331).
Will.2	1862	First Lessons in the Maori Language, W. L. Williams, 1862. (W351).
Govt.7	1862	Mo te Kawenga Meera, 1862. (W359).
Govt.17	1862	Ko te Ture mo nga Whenua Maori, 1862. (W352).
Misc.6	1862	Nga Korero o te Whakawakanga mo te tangata i mate, i Whanganui, 1862.
Misc.9	1862	(Letter from Matutaera to his people), 28-4-1862.
Govt.8	1863	Panuitanga, 19-8-1863. (W376).
Govt.9	1863	Ki te Motu katoa. Hei Taatari, 1863. (W372).
Govt.11	1863	He Pukapuka Whakaatu na te Pere, 1863. (W371)
Govt.12	1863	[Proclamation], 11-7-1863. (W373).
Govt.14	1863	Panuitanga, 14-7-1863. (W374).
Govt.15	1863	He Pukapuka na te Kawana ki a Ngapuhi ki a Te Rarawa, hui katoa, 18-8-1863. (W375).
Auck.2	1863	A Maori Phrase Book etc., C. O. B. Davis, 1863. (W366).
Martin	3 1863	Ko te Hahi i muri i a Te Karaiti, Sir W. Martin, 1863. (W363).

Auck.3 1864	New Maori Grammar & Phrase Book, H. T. Kemp, 1864. (W398).
Gazz.1a(8) 1864	Ko nga Tikanga mo nga Tangata Maori kua pa ki te whawhai, ki te mahi kingi hoki, 1864. (W378(ix)).
Govt.17a 1865	He Kupu ki nga Hoa Maori, W. B. D. Mantell, 1865. (W352).
Misc.1 1866	He Tangi na te Kura i Waerengaahika mo te Haerenga o te Pihopa, 1866. (W421).
Govt.14 1866	Maori-Latin Index to the Handbook of the New Zealand Flora, 1866. (W417).
Auck.7 1866	Korero Maori. First Lessons in Maori Conversation, 1866. (W413).
Martin 4 1869	He Pukapuka Whakaatu Tikanga mo nga Rongoa mo nga Kai, Lady Martin, 1869. (W442a).
Misc.8 1871	He Pukapuka mo te Matenga o Tamati Waka Nene, 1871.
Martin 2 1872	He Whakamaoritanga tenei etc., Sir William Martin & Mr Shortland, 1872. (W476).
Auck.4 1874	The Maori Lesson Book etc., C. O. B. Davis, 1874. (W499).
Tract 1 1879	Parikaranga o te Aroha noa, 1879. (W560a).
Govt.10 1879	Panuitanga, 18-4-1879.
Tract 2(v) 1879	Etahi Kupu Marama. Naamana, te repara, me ona Rukunga i te awa o Horano, 1879. (W561(v)).
Tract 2(vi) 1879	Etahi Kupu Marama. Ka rite ki nga ra i a Rota, 1879. (W561(vi)).
Tract 2(vii) 1879	Na te Atua ake tona whakaaro ki te tono mai i a Ihu, 1879. (W561(vii)).
Tract 2(viii) 1879	I ruia ki roto ki nga tataramoa, 1879. (W561(viii)).
Tract 2(ix) 1879	He taro maka ki te mata o te wai, 1879. (W561(ix)).
Misc.7 1879	Te utu mo te Paipera Maori, 1879. (W569).
Pom.6 1879	Ko te Ako me te Karakia o te Hahi Katorika Romana, 1879. (W560).
Pom.5 1893	Ko te Katikihama o te Hahi Katorika, 1893. (W850).
Pom.9 1894	Ko te Hitoria Poto o te Hahi Katorika, 1894. (W879). (only partially researched).
Misc.5 1899	[Circular], 11-3-1899. (W991).

A PRELIMINARY DICTIONARY OF MAORI GAINWORDS ON HISTORICAL PRINCIPLES

Terry P. Duval

aaka n.

1. ark [1852]. (= ship). "Ka ki atu te Atua ki a Noa, kia hanga ia i te aaka".(Kareti 6 1852,p.10).
"No te otinga o te aaka, na, ka mea te Atua kia haere a Noa - ma ki roto ki te aaka".(Kareti 6 1852,p.10).
"No te whitu o nga marama, kua eke te aaka ki runga i te tahi o nga maunga o Ararati".(Kareti 6 1852,p.11).
2. ark [1879]. (= receptacle for covenant/religious law).
"Me hanga ano hoki e ratou he aaka, ki te hitimi he rakau".(Pom.6 1879,p.374).

Aarawari n.

Arvadite(s) [1845]. "Me te Aarawari, me te Temari, me te Hamati".(CMS 2 1845,p.19).

aata n.

altar [1840]. "Kaua e wakatokia e koe tetahi nehenehe rakau aha ranei aha ranei ki te taha o te aata o Ihowa o tou Atua, e hanga ana e koe mau".(Pai.15 1840,p.100).
"Me tango ia e koe i taku aata, kia mate ai ia".(Maun.14 1844,p.2).
"Ka hanga e Aperahama he aata ki reira, a, ka whakapapa i nga wahie i runga i te aata".(Kareti 61852,p.16).
"Ka hanga a Noa i tetahi aata ma Ihowa".(CMS 2 1845,p.16).
"No reira ano hoki te aata i hanga e nga iwi o te taha ki te rawhiti o Horano".(Maun.12(iii) 1846,p.1).
"I oho to ratou nuinga, i mea, hei aata karakia; na ka mea ratou, Kahore".(Maun.12(iii) 1846,p.1).
"Te wahi hei tahunga mo enei whakahere, ko te aata".(CM1 1847,p.14).
"E tahi aata o nga tupuna, he mea hanga ki te kohatu".(CM1 1847,p.14).

aâta n.

altar [1894]. "Me ka tae te tangata ki aua rua, e kite ano ia i nga wahi whakinga me nga aâta mo te Miha".(Pom.9 1894,p.83).

- aehana n.** agent [1875]. "A he tika ano ia nei kia kiia aua kupu e tetahi o te hunga Aehana, na ratou nei te mahi mo nga Maina Raiti i Ohinemuri".(Wan.1 2:19 1875,p.205).
- Ahaperi n.** Ashbelites [1844]. "Na Ahapere, ko te hapu o nga Ahaperi".(Maun.14b 1844,p.215).
- Aharieri n.** Asrielites [1844]. "Na Ahariere, ko te hapu o nga Aharieri".(Maun.14b 1844,p.215).
- Aharori n.** Ashdothites [1845]. "Ko nga Kahati, ko nga Aharori, ko nga Ehekaroni".(Maun.16 1845,p.13.3).
- Ahenehio n.** Fr. Ascension [1847]. (= Ascension). "I te ra o te Ahenehio, e wha tekau o nga ra i muri i tona aranga ake i te mate ka kake a Hehu Kerito ki te rangi".(Pom.8 1847,p.iv).
 "Ko nga hua o te matenga rawa o Hehu Kerito. Ko tana aranga mai i te mate. Ko tana Ahenehio".(Pom.3 1860,p.164).
 "Ahenehio. Ko te ra o te Kakenga o te Karaiti ki te rangi".(Pom.5 1893,p.213).
- ahere n.** angel [1842]. "E o matou Ahere, me o matou hato Paterono, me nga hato katoa; kia wakapai koutou ki a matou".(Pom.1 1842,p.48).
 "E te rangatira o nga Ahere, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).
 "Ka tukua te rongo ma te Ahere o te Nui ki a Maria".(Pom.1 1842,p.53).
 "Kua tono ia ki ana ahere kia tupato ki a koe".(Pom.8 1847,p.13).
 "Ahere. Anahera, he wairua pai, he karere no te Atua".(Pom.5 1893,p.210).
- ahere kaitiaki n.** guardian angel [1847]. "He Ahere Kaitiaki ano ki a tatou katoa? He Ahere ano, ko te ako tenei o te Hahi".(Pom.8 1847,p.182).
- a'hi n.** ass [1827]. "Aua hoki koe e hiahia...ki tona okiha, ki tona a'hi, ki te tahi o nga mea o tou 'hoa".(Syd.1 1827,p.19).
- ahi n.** ass [1830]. "Aua koe e hiahia...ki tona okiha, ki tona ahi, ki te tahi o nga mea o tou hoa".(Syd.2 1830,p.88).
 "Ko tahi mano o ana hoa riri i maru i a ia ki te kauwae ahi".(Syd.7 1833,p.68).

"Na! tou Kingi; e haere mai ana ki a koe, e marire ana, e noho ana i runga i te ahi, me te kuao te tamaiti o te ahi".(Syd.4 1833,p.40).

"A no ka kite a Ihu i te tahi kuao ahi, noho ana ia i runga".(Syd.4 1833,p.77).

"E kore ianei koutou katoa e wewete i te hapati i tona kau i tona ahi ranei i te ware?"(Pai.2 1835,p.40).

ahima n.

Fr. azymes [1847]. (= unleavened bread). "Na, i te ra tuatahi o nga ahima ka tae mai nga akona ki a Hehu".(Pom.8 1847,p.149).

"Ahima. He taro rewena kore".(Pom.8 1847,p.149).

ahina n.

Lat. asina [1842]. (= ass). "Aua koe e hiahia hara ki...tona kau, me tona ahina me nga mea nona katoa".(Pom.1 1842,p.38).

Ahinipoini n.

Assiniboin [1859]. "Imua, 4000 o te Rikari o te Pukunui, no te paanga o te mate ra, hoki ana ki te 2000. Ko te Ahinipoini hoki tena, 9000, he whenua nui rawa tona".(MM2 6:9 1859,p.3).

ahipare n.

osprey [1844]. "E kore e kainga, me whakarihariha atu: ko te ekara, ko te iwiwawahi, ko te ahipare".(Maun.14a 1844,p.83).

ahipi n.

asp [1840]. "Ko ta ratou waina ko te huware wakamate o nga tarakona, me te huware nanakia o nga ahipi".(Pai.15a 1840,p.131).

ahipihopa n.

archbishop [1863]. "Ko te Ahipihopa o Katapere, ko te Pihopa o Ranana, ko te Pihopa o Okihari".(MM2 3a:6 1863,p.2).

"Te Kaita o te Ahipihopa, o nga Whare Pukenga ano hoki".(Pom.5 1893,frontis.).

Ahirami n.

Ahiramites [1844]. "Na Ahirama, ko te hapu o nga Ahirami".(Maun.14b 1844,p.215).

Ahiria n.

Assyrian [1860]. "Nana i whakaora nga Hurai i nga tahea i ho atu ai i mua ki nga Ahiria".(Pom.3 1860,p.128).

- Ahiria adj.** Assyrian [1860]. "Na te Ahere o te Ariki i maru nga tangata Ahiria ko tahi rau e waru te kau o nga mano".(Pom.3 1860,p.130).
- Ahiriana n.** Assyrian [1844]. "He ahakoa ra ka pau te Keni: ko ahea ranei koe whakataurekarekatia ai e te Ahiriana?"(Maun.14b 1844,p.210).
"He ana i nga iwi i te taha ki te rawhiti i nga Ahiriana, i nga tangata hoki i taua pa nui i a Papurona".(Kareti 9 1849,p.25).
- ahirikona n.** archdeacon [1855]. "Te Ahirikona a Te Aperahama".(MM2 1:8 1855,p.1).
- ahitikena n.** archdeacon [1844]. "Kua oti te mea e te Pihopa o Nui Tireni a Te Paraone, hei Ahitikena mo Tauranga, mo Hauraki, mo Rotorua, mo Taupo".(KNT 3:2 1844,p.11).
- Ahupehio n.** Assumption [1847]. (from Fr. pronunciation of 'Assomption'). "Wihiria o te Ahupehio o Ha.Maria T.". (Pom.8 1847,p.16a).
"Ahupehio. Ko te ra o te Tangohanga o Meri ki te rangi. 15 o Akuhata".(Pom.5 1893,p.213).
- Ahutata n.** August [1857]. (MM2 4:8 1857,p.4).
mf: 1.
- aihana n.** agent [1875]. "He mea whakamutu te mahi a te Hemara e te Aihana o te tino Kawanatanga e Rata Porena, mo te mahi he a te Hemara".(Wan.1 2:31 1875,p.405).
- aihe n.** ounce [1847]. "16 Aihe...1 Pauna".(Purewa 1 1847,p.8).
- aikiha n.** handkerchief [1842]. "Ka haere tetahi o ratou ki te hoko taro, ko te aikiha i takaia ai nga kakahu hei utu, ki hai i tangohia e te pakeha".(KNT 2:9 1843,p.37).
"Nana ka tupono ki nga Aikiha o nga Heremana o to matou kaipuke, hanga ake, e toru tahi nga Tatari nonohi nei".(Govt.16 1852,p.70).
"Kohia ana ki te kete, takai rawa ki te aikiha tawhito, ka haere ki te kai-whakaako".(MM2 4:11 1857,p.13).

- Airihi n.** Irish [1875]. "A ko nga Airihi e nui ke ake ana, i nga Airihi e noho ana i to ratou Pa i Tapirana".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
- aka n.**
1. ark [1830]. (= ship). "Me tuku ki te aka o te hahi o te Karaiti".(Syd.7 1833,p.35).
 "Hanga te tahi aka mou ki te rakau kowa".(Syd.4 1833,p.9).
 "I ora tahi ratou me ia i roto i te aka".(CM1 1847,p.6).
 "He aha te Aka?"(Kareti 3 1849,p.5).
 "Ehia nga marama i noho ai a Noa ma i te Aka?"(Kareti 3 1849,p.6).
 "Ko te aka o te Hahi o te Karaiti".(Wilber.1 1850,p.22).
 "Ko te waipuke e korerotia nei, he Aka ano tona, ara, ko te Hahi a te Karaiti".(Martin 3 1863,p.87).
 2. ark [1837]. (= covenant). "I reira te heneha koura, me te aka o te kawenata i wakakapia katoatia ki te koura".(Pai.3 1837,p.303).
 "No reira kua tu i reia ko nga Kerupima koura e rua, ko te aka, ko te tokotoko o Arona, ko nga turanga raiti".(Pom.1 1842,p.40).
 "Ka tahi ka tikina mai te aka a Ihowa".(CM1 1847,p.28).
 "Kua riro te aka a te Atua".(CM1 1847,p.29).
 "Te rongonga ki te aka kua riro, ki ana tamariki kua mate, hinga tonu iho, mate tonu ake".(CM1 1847,p.29).
 "Whakamanamana tonu nga Pirihitini ki to ratou taonga ki te aka".(CM1 1847,p.29).
 "I roto i te whare o te tahi tangata i Kiriata-tearimi te aka e tu ana".(CM1 1847,p.38).
 "A kawea ketia ana te aka ki te whare o Apere-eroma".(CM1 1847,p.39).
- akate n.** agate [1856]. "Ta ratou i tuku ai i o hokohokonga he emerara, he papura, he mea whakairo, he rinena pai, he peara, he akate".(Kareti 12 1856,p.391).
- Akatopa n.** October [1843]. "E mea mai i te Nuipepa o Akatopa, i te tahi tohu, kia matau ria ai ratou e te Pakeha".(KNT 2:9 1843,p.38).
 "Akarana, Mane, Akatopa 2, 1843".(KNT 2:10 1843,p.39).
- ake n.** ark [1833]. (= ship). "Ora tonu nau nei hoki ki tou mahi tohu a Noa ratou ko tona wanau i wakaora i runga i te ake kei mate i te wai".(Syd.7 1833,p.35).
- akehana(tia) v.t.** to be auctioned [1875]. "Kia puta ai nga utu nui, e puta ana ki te tini o te iwi mo a ratou whenua, e Retia akehanatia ana e ratou, e te iwi".(Wan.1 2:14 1875,p.129).

- akete n.** **agate** [1844]. "Mo te rarangi tuatoru ko te rikuri, ko te akete, ko te ametihita".(Maun.14 1844,p.20).
- aketikana n.** **archdeacon** [1859]. "I eke mai ano hoki te Pihopa o Poneke, a Te Aperahama, i runga i tenei hipi, ko te Aketikana o Waitemata ia imua tata ake nei".(MM2 6:5 1859,p.7).
- aketuare adj.** **Fr. actuel** [1847]. (= existing in act, current, thus actual). "Te keratia aketuare ko nga whakaaro pai katoa, ko nga hiahia pai katoa, ko nga ohonga pai katoa e homai ana e te Atua".(Pom.8 1847,p.ix).
 "He aha te ingoa o nga hara e meatia ana e tatou? - Ko nga hara aketuare".(Pom.6 1879,p.258).
 "He aha te ingoa o nga hara e meatia ana e tatou? Ko nga hara aketuare".(Pom.5 1893,p.59).
- akiha n.** **handkerchief** [1833]. "A mauria oatia mai no tona tinana ki te hunga mate nga akiha, nga apona ra nei, a hemo ana o ratou mate".(Syd.4 1833,p.119).
- akihana n.**
- 1. action** [1858]. (= legal action). "Tona tikanga e riro mai ai, me tonono e te tangata. He ingoa ano to te Pakeha mo tenei tonono; he 'Akihana', ara, he tonono i te whakawa".(Auck.6 1858,p.40).
 - 2. auction** [1875]. "Ko ahea rawa a matou iwi Maori, te tae ai ki te mohiotanga tika, e mahi ai ratou, i a ratou wenua ki te akihana, ana Riihitia".(Wan.1 2:14 1875,p.129).
 "Ka hokona i te makete Akihana i roto i nga wiki e rua ki te mea ia e kore e tikina mai".(Wan.1 2:31 1875,p.409).
- kai hoko akihana n. auctioneer** [1875]. "He Panuianga na Wiremu Ropitini, Kai Hoko Akihana, mo nga kau, hoiho, me nga whenua noho o nga hipi".(Wan.1 2:31 1875,p.410).
- akihana v.i.** **to bring an action** [1858]. (= to bring a legal action). "Ko te tikanga whakaora mo te tane, me Akihana, ara, me whakawa".(Auck.6 1858,p.44).
- akihana(tia) v.i. to bring an action** [1858]. (= to bring a legal action). "Mehemea ranei, he hanga nona ake e puritia hetia ana e tetahi tangata, ka Akihanatia ano, kia whakahokia mai tana mea e te Kooti-whakawa".(Auck.6 1858,p.40).

- akihehori n.** accessory [1858]. "Akihehori. (Hunga Uru-hara)".(Auck.6 1858,p.1).
- aki-pihopa n.** archbishop [1858]. "I marenatia e te Aki-Pihopa o Katapere".(MM2 5:11 1858,p.1).
"Na Te Aki-Pihopa o Katapere i korero te Karakia marenatanga".(MM2 5:11 1858,p.3).
- akirikona n.** archdeacon [1857]. "Inanahi ka hoatu e Te Harawira, Akirikona, ki te Runanga o nga Akirikona, E whitu tekau pauna".(MM2 3:2 1857,p.20).
- akitiwha n.** handkerchief [1864]. (Auck.3 1864,p.18).
- Akuha n.** August [1842]. "Ko te pukapuka a Hoari Takaore, e taia ki roto ki te Nuipepa o Akuha".(KNT 1:7 1842,p.30).
- Akuhata n.** August [1840]. "Ko Akuhata, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840,p.10).
"Ko te pukapuka tenei o te parekura i te 18 o nga ra o Akuhata, 1857".(MM2 4:10 1857,p.9).*
"Katahi nei ka mau te rongo, i te 27 o Akuhata, 1859 o nga tau o to tatou Ariki a Ihu Karaiti".(MM2 6:18 1859,p.2).*
mf: 25.
- Akuhu n.** August [1855]. "Akarana, Akuhu 1, 1855".(MM2 1:6a 1855,p.1).
- akuira n.** Lat. aquila [1847]. (= eagle). "I te wahi katoa e takoto ai te tinana, ka huihui hoki nga akuira ki reira".(Pom.8 1847,p.137).
- amana n.** almond [1852]. (Wton.4 1852,p.23).
- Amarami n.** Amramites [1844]. "Na Kohata hoki te hapu o nga Amarami".(Maun.14b 1844,p.146).
- Amarehita n.** Amalekites [1860]. "Kua piri hoki te kingi o nga Amarehita ki a ratou".(Pom.3 1860,p.72).
- Amareki n.** Amalekites [1844]. "E noho ana nga Amareki i te whenua ki te tonga".(Maun.14b 1844,p.178).

"Ka patua katoatia e ratou te whenua o nga Amareki".(CMS 2 1845,p.26).

"No nga Amareki tenei tangata, no te iwi i kanga e te Atua i mua".(Kareti 9 1849,p.44).

amene interj.

amen [1838]. "Harirua! Wakawetai ki a Ihu! Amene".(Wes.11 1838,p.3).

"Ki te ingoa o te Matua, me te Tamaiti, me te Wairua Tapu. Amene".(Pom.1 1842,p.45).

"Ka mutu, ko te rerenga ake o te Amene, a, parangia tonutia iho e te moe".(Auck.8 1854,p.18).

"Ko te mamai hoki kei toku ngakau, e kore e mutu mutu ki a koe, ake tonu atu, amene".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

"Ko te moe matou, ake ake. Amene".(MM2 7:18 1860,p.10).*

mf: 8.

Amerikana n.

American [1842]. "Kei hea te iwi o nga Amerikana?".(Pom.1 1842,p.14).

"Ko nga Amerikana e noho i tawahi, i te wenua o Amerika".(Pom.1 1842,p.14).

ametihita n.

amethyst [1837]. "Ko to ngahuru he karihoparaha; ko te tekau ma tahi he uakinitina; ko te tekau ma rua he ametihita".(Pai.3 1837,p.355).

amine interj.

amen [1827]. "Ina nau ra hoki te rangatiratanga, me te kaha, me te kororia, ake ake ake. Amine".(Syd.1 1827,p.24).

"Kia tapu, kia tika, kia marie tonu ki te kororia o tou ingoa tapu. Amine".(Syd.2 1830,p.55).

"He aha te whakamaoritanga o tenei kupu, Amine?".(Kareti 1 1849,p.20).

"He whakaponotanga hoki na tatou, tera e rite tenei inoi, koia tatou i mea ai, Amine, kia pono".(Kareti 2 1850,p.21).

"Amine ana ratou ki a matou, me matou ki a ratou; Amine, ia pono".(MM2 6:22 1859,p.7).*

"E haere nei ano taku korero, ekore e motu ake, ake, amine".(MM2 7:14 1860,p.53).*

"E whakapaiana ahau ki nga whenua kia whakatikaia, kia pai ai, ake ake. Ma te runanga e mea mai, Amine!".(MM2 7:17 1860,p.13).*

"Ka tangi te umere a te mano ra, ka mea 'Amine'".(Martin 3 1863,p.19).

mf: 6.

- amine v.t.** to agree [1859]. (lit. 'to say amen to'). "Amine ana ratou ki a matou, me matou ki a ratou; Amine, kia pono".(MM2 6:22 1859,p.7).*
mf: 1.
- amipere n.** amber [1856]. "He ahi e hoki iho ana ki roto ki a ia ano, wheriko tonu i te tahi taha i te tahi taha, a i waenga nui, i rite ki te kakano o te amipere, i waenga nui ano i te ahi".(Kareti 12 1856,p.331).
- amira n.** admiral [1844]. "Te tino rangatira o tenei Koroni o Nui Tireni, te Amira me te aha noa iho".(KNT 3:4 1844,p.18).
- amona n.** almond [1840]. "Tetahi pama, tetahi honi, nga mea kakara, tetahi mora, nga nata, me nga amona".(Mang.1 1840,p.38).
- Amoni n.** Ammonites [1840]. "Huaina iho ratou e nga Amoni ko nga Hamahumi".(Pai.14a 1840,p.59).
- Amoraite n.** Amorites [1840]. "Ina kahore ano i pakari noa te kino o nga Amoraite".(Mang.1 1840,p.16).
- Amoraiti n.** Amorites [1840]. "A Hihona te kingi o nga Amoraiti".(Pai.9 1840,p.114).
- Amori n.** Amorites [1840]. "Te wahi o nga Kanani, o nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihī, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).
"Me te Tepuhi, me te Amori, me te Kirekahi".(CMS 2 1845,p.19).
"He Amori tou papa; tou whaea he Hiti".(Kareti 12 1856,p.358).
- anahera n.** angel [1835]. "Ka waka puta mai ki a ia te anahera o te Ariki".(Pai.2 1835,p.3).
"Ka wakapaingia te Atua o Hataraka, o Mehaka, o Aperaneko, nana ano tana anahera i tonu mai".(Pai.12 1840,p.13).
"Kua tonoa mai e toku Atua tana anahera".(Pai.12 1840,p.24).
"Ko te ra o te putangamai a Kapariera te anahera ki a Meri te wahina".(Pai.18 1840,p.5).
"Ko te ra o Mikaera te Anahera ratou ko nga Anahera katoa".(Pai.18 1840,p.11).
"Mo konei ra matou tahi ko nga Anahera me nga Anahera nui".(Pai.9a 1840,p.1).

"Ko Hatana ratou me ana anahera kino kua tohe ki te wakakino ki te Atua ano i te rangi, a ka turakina ratou ki te iweri".(Pom.1 1842,p.23).

"E pai ana ranei kia koropiko ki te anahera?"(Maun.7 1844,p.7).

"I mea ahau he anahera pea etahi, a ki taku he tangata, he wahine ano etahi i mua ai".(Wilber.3 1845,p.32).

"E matakītaki mai ana te Atua, e matakītaki mai ana nga anahera, e matakītaki mai ana nga tangata whakaponokore".(Maun.12(iii) 1846,p.7).

"E koa ana nga anahera o te rangi ina ripeneta te tahi tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.6).

"I kopiko noa mai te Atua, me ana anahera ki a Arama".(Maun.12(vi) 1846,p.4).

"E whakamoemiti ana, e koropiko atu ana nga anahera".(Maun.12(vi) 1846,p.8).

"I tu hoki i taku taha i tenei po te anahera o te Atua".(Will.1844,p.xxiv).

"Na, i waenganui po ka puta mai ta te Atua anahera whakamate".(CM1 1847,p.11).

"Ko te putanga o te anahera a Ihowa ki tana wahine".(CM1 1847,p.23).

"Koia tena i waiatatia e nga Anahera i te whanautanga mai o te Karaiti".(Whiteley 1847,p.17).

"Kihai i mea kia utua ki nga anahera o te rangi".(Whiteley 1847,p.21).

"Ka huihui mai nga anahera".(Whiteley 1847,p.46).

"Ka ara mai nei ia ka korerotia tona aranga e nga anahera".(Kareti 1 1849,p.12.).

"He wahi kua oti te taka mo te rewera me ana anahera".(Kareti 3 1849,p.10).

"Ko nga koropikotanga me nga inoinga katoa ki nga Anahera, ki a Meri, ki nga Apotoro, ki te hunga tapu katoa".(Kareti 2 1850,p.7).

"E haereere ana i roto i aua tini tangata nga anahera".(Wilber.1 1850,p.20).

"Whakanohoa ana e te Atua nga anahera ki te taha o te kaari".(Kareti 6 1852,p.7).

"Ka kite au i nga anahera tokorua e tu ana, me nga kakahu ma".(MM2 2a:13 1862,p.13).*

mf: 1.

anahera(tia) v.i.

to become an angel [1845]. "E whakatokia a tinana tangata ana e whakaarahia a tinana wairua ana. *Koriniti* 15,(44). Kua anaheratia te tangata".(KNT 4:1 1845,p.3).

Anakimi n.

Anakim [1840]. "I kite ano hoki matou i nga tamariki o nga Anakimi i reira".(Pai.14a 1840,p.55).

Anapapitiha n.

Anabaptist [1841]. "Ki to te tikanga, ki to te tupunatanga, ki to te puritanga, penei me etahi o nga Anapapitiha e pokanoa nei te wakapehapeha".(Pai.9c 1841,p.139).

anatema n.

anathema [1840]. (= curse). "Titiro, ka ho atu nei e a hau ki to koutou aroaro i tenei ra te wakapainga me te anatema".(Pai.14a 1840,p.85).

"Te anatema hoki ki te kahore koutou e rongu ki nga wakahaunga a Ihowa a to koutou Atua".(Pai.14a 1840,p.85).

"Na, ka tae mai ki a koe, ka hopu hoki i a koe, enei anatema katoa".(Pai.15a 1840,p.115).

anatema(tanga) n. **anathema** [1840]. (= curse). "A tenei ake, kei tana rongonga i nga kupu a tenei anatematanga, na ka wakapai ia i a ia ano i roto i tona ngakau".(Pai.15a 1840,p.121).

(waka)anatema(tanga) n. **anathema** [1840]. (= curse). "A muri iho ka korerotia e ia nga kupu katoa o te ture, te wakapainga me te wakaanatematanga, rite tahi ki nga mea katoa i-tuhituhia ki te pukapuka o te ture".(Pai.16 1840,p.21).

anatema adj.

anathematical [1840]. (= cursed, accursed). "Kei roto i a koe, e Iharaira, te mea anatema".(Pai.16 1840,p.16).

Anatema Maranata phr.

Anathema Maran-atha [1837]. (Aram. or Syr., meaning 'Our Lord has/will come'. The emphatic assertion of the apostle Paul). (Pai.3 1837,p.239).

anatemata v.i.

to anathematise [1840]. (= to curse). "Engari kia tino wakarihariha atu koe, kia tino wakapairua atu; ta te mea hoki kua oti ia te anatemata".(Pai.14a 1840,p.76).

anatema(tia) v.t. **to anathematise** [1833]. (= to curse). "Kua hiahia hoki a hau kia anatematia motu ke i te Karaiti, mo aku wanaunga, i te ritenga o te kikokiko".(Syd.4 1833,p.143).

"Ka anatematia koe i te pa, ka anatematia hoki koe i te mara".(Pai.15a 1840,p.115).

(waka)anatema v.i. **to anathematise** [1840]. (= to curse). "A, ko enei e tu ki runga ki maunga Epara hei wakaanatema".(Pai.15a 1840,p.112).

anateropi n.

antelope [1840]. "Ko te hata, me te anateropi, me te parotiri, me te nanenane pawara, me te pikareka, me te kau pawara, me te temera".(Pai.15 1840,p.93).

- anatikaraiti n.** antichrist [1837]. "A me ta koutou i rongo ai, e haere mai ana a anatikaraiti, kua tokomaha nei ano nga anatokaraiti".(Pai.3 1837,p.327).
"Ko te Anatikaraiti. He Korororero, na te Akonga raua ko tona Kai Wakaako".(Maun.13 1838,title).
- Anatima Maranata phr.** Anathema Maran-atha [1833]. (Aram. or Syr., meaning 'Our Lord has/will come'. The emphatic assertion of the apostle Paul). (Syd.4 1833,p.170).
- aneterope n.** antelope [1840]. "Me kai te tangata poke raua ko te tangata ma i tena mea, kia rite ki te aneterope me te hata e kainga ana".(Pai.14a 1840,p.88).
- aneti n.** anise [1847]. (= aniseed). "E ho atu ana i te wahi tuangahuru o nga otaota noa o te meta, o te aneti, o te kumine, a ka mahue i a koutou nga mea nunui o te ture".(Pom.8 1847,p.130).
- Angli n.** Angle [1863]. (from Lat. pl. Angli?). "Ko nga iwi i huaki mai nei, ko nga Sakona me nga Angli ki Britannia".(Martin 3 1863,p.79).
- aniana n.** onion [1844]. "Tanumia te aniana".(KNT 3:6 1844,p.31).
"Whakatokia te aniana ki nga wahi momona, hei nga mea ririki, kia hua ai".(KNT 4:8 1845,p.32).
"Ki te tika taku rori, pai tonu ake au ki puta ai aku riwai, aku witi, aku aniana, aku aha ki te hoko".(MM2 2a:5 1862,p.22).*
mf: 1.
- anihi n.** anise [1833]. (= aniseed). "E te hunga ngutu kau, e ho atu ana hoki e koutou te wahi tuangahuru o te meneti, o te anihi, o te kumine".(Syd.4 1833,p.44).
- aniona n.** onion [1855]. "He mereni, he aniona, he kukama".(MM2 1:3 1855,p.41).
"He kaanga, he witi, he parei, he mereni, he aniona, he kukama".(Kareti 10 1856,p.9).
- Anohiahio n.** Fr. Annonciation [1847]. (= Annunciation).
"Anohiahio o Hata Maria Takakau".(Pom.8 1847,p.9a).
"Anohiahio. Ko te ra o te Whakapuakanga ki a Meri. 25 o Maehe".(Pom.5 1893,p.213).

- Apa n.** **Abba** [1833]. (Aram. = Father). "Oti ra kua wiwi koutou ki te wairua a nga tamariki; ma konei ano tatou karanga ai, E Apa, e pa".(Syd.4 1833,p.142). "Hato Makari, apa".(Pom.8 1847,p.6a).
- Apahauhi n.** **Upper House** [1874]. "Kia noho he Minita Maori kia noho he Mema Maori ki te Apahauhi".(Wan.1 1:4 1874,p.14).*
mf: 1.
- apahinitia n.** **absinthe** [1837]. (= wormwood, from bot. Artemisia Absinthium). "A e karangatia ana te ingoa o te wetu ko Apahinitia; a ka meinga te wahi tuatoru hei apahinitia".(Pai.3 1837,p.342).
apahinitia v.t to become as absinthe [1837]. (= wormwood, from bot. Artemisia Absinthium). "A e karangatia ana te ingoa o te wetu ko Apahinitia; a ka meinga te wahi tuatoru hei apahinitia".(Pai.3 1837,p.342).
- Aparira n.** **April** [1845]. "Akarana, Turei, Aparira 1, 1845".(KNT 4:4 1845,p.13).
- Aparona n.** **Hebr. Abaddon** [1843]. (= destruction). "Ka mea ano a Aparona raua ko Mate, Kua rongo o maua taringa i tona ingoa".(Wes.10 1843,p.30).
- apatakihana n.** **abduction** [1858]. "Apatakihana, (Tango pokanoa i te Kotiro)".(Auck.6 1858,p.1).
- apeha n.** **officer** [1855]. "Te kainga i puta nui nei tona rongo mo te atawhaitanga o nga Apeha me nga kauhoe o te kaipuke Wiwi".(MM2 1:7 1855,p.20).
- Aperira n.** **April** [1840]. "Ko Aperira, e toru tekau o ona ra".(Pai.18 1840,p.6).
"Kua tae mai to reta ki a matou o te 28 o Aperira".(MM2 2a:11 1862,p.13).
"No Aperira i timata ai, a tae noa ake ki a Hepetema, ka horo".(Martin 3 1863,p.4).
mf: 13.
- Aperire n.** **April** [1879]. (Pom.6 1879,p.4).

apiha n.

officer [1845]. "E tika ana ranei te mahi a To Apiha a Tu Pote Tua ki au, kahore ranei".(KNT 4:3 1845,p.10).

"Ki tonu mai ki au, kia eke au hei Apiha titiro mo taua kaupuke".(Govt.16 1852,p.21).

"Ko te mea ano hoki tenei hei whai ma te Kawana, ratou ko ana Apiha Kai-whakahaere katoa".(Auck.6 1858,p.iv).

"Mehemea i ora tonu ai hei hoa ia mo te Waka mo te Kawana, tona ingoa he apiha no te Kuini".(MM2 7:14 1860,p.56).*

"E mohio ana hoki ahau ki te tikanga o te apiha; he mea utu e nga kapetana, e nga kanara, to ratou tapokoranga ki te mahi hoia".(MM2 7:17 1860,p.23).

"Kia whiriwhiria hoki etahi hoia me etahi apiha whaiwhakaaro i roto i a ratou mo te mahi e pai ai koe".(MM2 8:1 1861,p.4).*

"Homai he Pakeha ki au kia tini, mo etahi Apiha ano hoki".(MM2 2a:2 1862,p.11).*

"Toko rua nga Apiha, toko rua nga Haihana, o enei tangata i kohurutia nei".(Govt.11 1863,p.2).

"Ko te Peti pakeha he apiha hoia".(Hoki 1:15 1863,p.4).*

"I reira nga Apiha o te Porowini me o te tino Kawanatanga".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*

mf: 8.

apiha(tanga) n. **office** [1858]. (= position, job). "Ko te Apiha ka tono he i te moni i te rawa kia homai e tetahi tangata i runga i te tikanga o taua apihatanga".(Auck.6 1858,p.13).

Apiha Kai-tiaki **Peace Officer** [1858]. "Ko nga Katipa katoa me nga Apiha Kai-tiaki..."(MM2 5:20 1858,p.3).

Apiha Katimauhe **Customs (House) Officer** [1858]. "He tini nga Utu-whaine, nga Whakautu, kua whakaritea mo te kape i nga tikanga Ture-Katimauhe, i a nga Apiha-Katimauhe hoki e whakarite nei".(Auck.6 1858,p.27).

apiha adj.

official [1858]. "Ki te whakamatea tetahi Apiha whakahaere tikanga o te Ture, i a ia e mahi tika ana i ana mahi Apiha".(Auck.6 1858,p.36).

Apipi n.

Abib [1840]. (Hebr. = 1st month of Hebrew sacred year, 7th month of civil year). "No tenei ra, no te marama no Apipi, i haere atu ai koutou".(Pai.14 1840,p.33).

Apokaripa n.

Apocrypha [1856]. "E mea ana te korero o tetahi pukapuka o te Apokaripa, ko Huriti taua pukapuka, - e mea ana taua pukapuka, i muri iho o Ihaiarana, ka ara tetahi Kingi nui".(MM2 2:10 1856,p.12).

- apona n.** **apron** [1833]. "A mauria noatia mai no tona tinana ki te hunga mate nga akiha, nga apona ra nei, a hemo ana o ratou mate".(Syd.4 1833,p.119).
- aporo n** **apple** [1849]. "Kei te aporo nui te ahua o te Pamekaranete".(Kareti 9 1849,p.5).
 "He pititi, he aporo, he puramu, he waina, a whakatokia ana; - ka tupu".(Kareti 8 1850,p.10).
 "Kua taiepatia nga pihi, kua tupu nga rakau, he pititi, he aporo, he aha, he aha".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 mf: 1.
- aporona n.** **apron** [1837]. "A mauria noatia mai ra ano i tona tinana ki te hunga mate nga akiha, nga aporona ranei, a haere ana nga mate i a ratou, puta atu ana ano hoki nga wairua kino i a ratou".(Pai.3 1837,p.186).
- aporuhio n.** **absolution** [1847]. "Ko te tangata e huna ana i te tahi hara moretare, e kore ranei e ripeneta mo te tahi hara moretare a e whiwhi ana i te aporuhio, e kore e whakakahoretia ana hara".(Pom.8 1847,p.xiii).
 "I te mea kua whiwhi te kaiwhaki ki te Aporuhio, ara, ki te murunga hara".(Pom.7 1889,p.54).
 "Aporuhio. Inoinga muru hara".(Pom.5 1893,p.210).
 aporuhio kore n. (without absolution?)
 [1847]. "Kua tonoa ahau e to Minita kia hoki i te Aporuhio kore, ahakoa i tukua ki a ia tou kaha mo te muru i nga hara".(Pom.8 1847,p.450).
- aporuhio v.t.** **to absolve** [1847]. "Kia aporuhio a Hehu Kerito to tatou Ariki i a koe; a ma tona kaha e aporuhio ana ahau i a koe i te herenga katoa o te ekomunikahio me te itereti".(Pom.8 1847,p.306).
 aporuhio(tia) v.t. **to be absolved** [1847].
 "Ko te whakakahore i te aporuhio ki nga tangata kiano i tika kia aporuhiotia".(Pom.8 1847,p.306).
- apotata n.** **apostate** [1847]. "Ko nga Heretiki, ko nga Himatiki, ko nga Ekomunikati me nga Apotata".(Pom.8 1847,p.222).
 "Apotata. He tangata i whakarere i te Hahi pono, ina oti tana iriiringa".(Pom.5 1893,p.210).
- apotata adj.** **apostatical** [1894]. (= apostatic). "Te otinga ano o tana hara apotata, tau ana te pawerawera i roto i a ia, ka ripeneta ki te aroaro o nga Ariki".(Pom.9 1894,p.129).

apotata v.i.

to apostatise [1879]. "Ka apotata rawa ratou, a ko nga tangata kihai i pai ki te whakarere ki te kai-hanga o ratou, kia whakamatea katoatia ratou".(Pom.6 1879,p.431).

apotorika adj.

apostolic [1842]. "Koia ka huaina te hahi ki ta te pakea korero tawito, ko te hahi apotorika, na, ko te hahi o nga apotoro: ka penei te tikanga o te kupu nei apotorika".(Pom.1 1842,p.9).

"Ko te Hahi i huaina nuitia i te ao, ko te Hahi Tapu, Katorika, Apotorika, Romana".(Pom.1 1842,p.35).

"E te Nui, tohungia ki tou hahi katoa, ki tenei mahi apotorika".(Pom.1 1842,p.48).

"Ko te Turanga o Hato Petera ki Anatioka me ana Mahi Apotorika".(Pom.9 1894,p.57).

apotorika(tanga) n.

apostolicity [1847]. "E wha ana tohu nui, ko te Kotahitanga, ko te Tapunga, ko te Katorikatanga, ko te Apotorikatanga".(Pom.8 1847,p.219).

"E wha ana tonu nui, ko te Ko tahitanga, ko te Tapunga, ko te Katorikatanga, ko te Apotorikatanga".(Pom.6 1879,p.277).

apotoriko adj.

apostolic [1842]. "He mea ta i te perehi o te Wikariatu Apotoriko o te Oheania Okihetari, i te marama Okotopa".(Pom.1 1842,title page).

apotoro n.

apostle [1830]. "Ko te pukapuka tuatahi a Paora te Apotoro ki te hunga o Koriniti".(Syd.2 1830,p.41).

"Na te Atua matou nga Apotoro i wakakite nui i muri rawa".(Syd.2 1830,p.47).

"Ko te hunga kororia ko nga Apotoro e wakapai ana ki a koe".(Syd.2 1830,p.58).

"Huihuia ana ia ki nga Apotoro te kau ma tahi".(Syd.4 1833,p.92).

"A tohe tonu ratou ki te ako a nga apotoro, ki te wai ngakau tah, ki te wawati taro, ki te inoi".(Syd.4 1833,p.94).

"He mea hanga i runga i te turanga o nga apotoro me nga poropiti".(Pai.1 1835,title page).

"Ko te ra o te Wakatahuritanga o Paora te Apotoro".(Pai.18 1840,p.3).

"Ko te ra hoki tenei o Matiaha te Apotoro".(Pai.18 1840,p.4).

"Ko te ra hoki tenei o Hemi te Apotoro".(Pai.18 1840,p.9).

"Ko te ra tenei o Matiu te Apotoro".(Pai.18 1840,p.11).

"Ko ia hoki te hahi i huaina e nga Apotoro ano, ko te hahi tapu Katorika".(Pom.1 1842,p.3).

"Ka tini ano nga hahi o Hehu Kerito i nga ra o nga apotoro".(Pom.1 1842,p.6).

"Ko Petera te apotoro tuatahi me te tino rangatira tapu nui".(Pom.1 1842,p.7).

"Ko wai nga wakaoranga ake pono o nga apotoro?"(Pom.1 1842,p.35).

"Ki a Hehu Kerito, ki nga hato o mua, na, ki a Maria, ki nga apotoro".(Pom.1 1842,p.40).

"E te rangatira o nga Apotoro, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).

"Ko wai te apotoro i whakaorangia i te whare herehere e te inoi?"(Maun.7 1844,p.5).

"Ko ta Pita mahi ratou ko ona hoa apotoro he aha?"(Maun.7 1844,p.8).

"I a te Karaiti ka tata te hoki ki tona Matua, ka ako iho ia ki ana apotoro, ka tuku i ana tikanga ki a ratou".(Maun.12iv 1846,p.1).

"He pera ano nga apotoro me nga minita a te Karaiti".(Maun.12iv 1846,p.2).

"He mea hanga te Hahi i runga i te turanga o nga apotoro me nga poropiti".(Maun.12iv 1846,p.3).

"No te mea na nga poropiti, ratou ko nga apotoro, te timatatanga o nga korero".(Maun.12iv 1846,p.3).

"Ko nga apotoro anake, ratou ko nga poropiti, te turanga mo nga tikanga, mo nga korero".(Maun.12iv 1846,p.4).

"Te matenga o nga apotoro".(Maun.12iv 1846,p.4).

"Hei kai-whakakapi matou mo to nga apotoro turanga".(Maun.12iv 1846,p.7).

"Ko nga apotoro ratou ko nga poropiti, nga turanga o nga tikanga o te Hahi, na ratou anake nga kupu tika".(Maun.12iv 1846,p.7).

"Pera me nga Apotoro i kiia nei ko ratou te turanga o te Hahi".(CM1 1847,p.9).

"I te ahiahi ano o taua ra ka kitea ia e nga Apotoro".(Kareti 1 1849,p.12).

"Ko wai nga Apotoro?"(Kareti 3 1849,p.17).

"Ko te Apotoro i whakakahore nei i a te Karaiti, a ripeneta iho".(Kareti 3 1849,p.18).

"I muri iho na te Karaiti ia i karanga hei apotoro".(Kareti 3 1849,p.19).

"Ko nga koropikotanga me nga inoinga katoa ki nga Anahera, ki a Meri, ki nga Apotoro, ki te hunga tapu katoa".(Kareti 2 1850,p.7).

"Na te Karaiti, na nga Apotoro".(Kareti 2 1850,p.8).

"Ko te unga ano ia o te aroha ki nga Apotoro".(MM2 7:17 1860,p.20).*

"I whakamatea katoatia nga Apotoro mo te kauwhautanga i te Rongo Pai".(Martin 3 1863,p.5).

mf: 1.

apotoro(tanga) n. 1. apostleship [1833]. "Kia anga ai ia i te tahi wahi o tenei mahi ako, me te apotorotanga i wakahehia e Hura, kia haere ai ia ki tona kainga".(Syd.4 1833,p.92).

"Nana matou i wiwi ai ki te kaha, me te apotorotanga".(Syd.4 1833,p.134).

2. **apostolate** [1842]. "E tango tahi ana i ana ritenga mo te ora tapu, a e wakarongo tahi ki te apotorotanga tikanga".(Pom.1 1842,p.6).
 "Na te mea e wakaako ana ia e wakarite hoki i nga mea tapu, ma tana apotorotanga".(Pom.1 1842,p.8).
 "Na reira e pono, e kore te apotorotanga o te hahi e ahei te wakaako i te he, i te kino".(Pom.1 1842,p.8).
 "Na reira hoki e kore rawa e tika kia mahuetia te hahi o te apotorotanga e nga tangata".(Pom.1 1842,p.9).
 "Koia ka nui te kupu nei na Hehu Kerito ki te apotorotanga o tana hahi".(Pom.1 1842,p.9).
 "Ko tana apotorotanga hoki te take o tana ako".(Pom.1 1842,p.10).
 "Ko te ako o te apotorotanga te ako o te hahi".(Pom.1 1842,p.10),
 "E mea ana ia ki tana apotorotanga kia wakaakona tikatia nga iwi katoa".(Pom.1 1842,p.11).
 "Kia wakarongo nga tangata katoa ki te ako o te apotorotanga o te hahi".(Pom.1 1842,p.12).
 "Ko wai te ingoa o te Hahi o Hehu Kerito, i tukua mai ki tona apotorotanga?"(Pom.1 1842,p.35).
 "Ka ho atu hoki pea tetahi kaha e te Atua ki te apotorotanga o te Hahi Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.41).

apotoro adj.

apostolic [1833]. "E wakapono ana a hau he Hahi ko tahi te Hahi Apotoro puta noa i te ao".(Syd.7 1833,p.25).

apotoro(tia) v.i.

to become an apostle [1837]. "Kihai ano hoki a hau i haere atu ki Hiruharama ki a ratou i apotorotia i mua i a hau".(Pai.3 1837,p.253).

aputa n.

ambush [1863]. (= ambuscade). "Tenei te whakatauki a o matou nei tupuna, ara, ko te Aputa ki Wairau".(MM2 3a:8 1863,p.5).*
 mf: 1.

arahona n.

arson [1858]. "Arahona. (Tahu whare, aha, aha, ki te ahi)".(Auck.6 1858,p.2).

Araki n.

Arkites [1845]. "Me te Hiwi, me te Araki, me te Hini".(CMS 2 1845,p.19).

aramona n.

almond [1844]. "Kia toru nga kapa, he mea rite ki te aramona".(Maun.14 1844,p.13).
 "Kawea atu hoki tetahi hakari ki raro ki taua tangata, te tahi wahi pami, me te tahi wahi honi, e ahi paihe, me te

tahi maira, e tahi naiti, me e tahi aramona".(CMS 2 1845,p.103).

"Tera ano etahi kai a ratou, he piki, he kukuma, he pamekaranete, he naiti, he aramona, he manetareke".(Kareti 9 1849,p.5).

aramuka n.

almug [1879]. (a type of tree). "He hita rakau, he kauri, he aramuka".(Pom.6 1879,p.401).

Arani n.

Arian [1894]. "Heoi, kua rere mai nga Paihi, nga Koti, nga Arani me etahi atu iwi, he ope nui whakaharahara, kua whakapatari pakanga ki nga ope o Roma".(Pom.9 1894,p.136).

arani n.

orange [1875]. "He nui nga Arani i homai ma matou".(Wan.1 2:21 1875,p.241).

Arapa n.

Alpha [1837]. "Ko a hau te Arapa me te Omeka, te timatanga me te wakamutunga".(Pai.3 1837,p.354).

arapata adj.

alabaster [1847]. "Ka tae mai ki a ia te tahi wahine me te ipu arapata o te mea kakara pai rawa".(Pom.8 1847,p.148).

Arapi n.

Arab [1849]. "Muri tata iho i te taenga mai o taua pukapuka ka whakaekea a Hura e nga Arapi e nga Pirihitini".(Kareti 9 1849,p.29).

"Ka hokona nga pukapuka matauranga a nga Arapi, korerotia ake, a kitea ake ana i reira tana huarahi".(Pom.9 1894,p.140).

Arapia n.

Arabians [1860]. "Na, ma te painga o te Atua, kua toa ia ki nga Whirihitini a ki nga Arapia".(Pom.3 1860,p.126).

Arari n.

Ardites [1844]. "Na Arere, ko te hapu o nga Arari".(Maun.14b 1844,p.215).

araruta n.

arrowroot [1856]. "Erangi kei nga wahi maroke, ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te araruta".(Kareti 10 1856,p.6).

ararutu n.

arrowroot [1857]. "Nga utanga, he panana, he orini, he koko-nata, he ararutu".(MM2 4:7 1857,p.7).

"Ka whakaranu ai ki te ararutu ki te wai ranei, kia iti te wai".(Martin 4 1869,p.7).

- arek. abbr.** archangel [1847]. "Putanga mai o H.Mikaere arek.". (Pom.8 1847,p.11a).
- arekahere n.** archangel [1847]. "Hato Mikaere Arekahere".(Pom.6 1879,p.18).
 "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatoru? Ko nga Pirihipati, ko nga Arekahere, ko nga Ahere".(Pom.8 1847,p.182).
 "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatoru? - Ko nga Pirihipati, ko nga Arekahere, ko nga Anahera".(Pom.6 1879,p.264).
 "Na Kaperiere te Arekahere, na Erihapeti nga kupu o te wahi tuatahi".(Pom.7 1889,p.135).
 "Hato Mikaere Arekahere".(Pom.5 1893,p.180).
- Areopaka n.** Areopagus [1837]. (= a Greek court). "Me i reira ka tu a Paora i waenganui o Areopaka, ka mea, E nga tangata o Atene, e kite ana a hau e tino karakia ana koutou ki nga mea katoa".(Pai.3 1837,p.184).
- Areopakati n.** Areopagite [1833]. "Ko Raionihia te Areopakati te tahi, me te tahi wahine".(Syd.4 1833,p.118).
- Arepa n.** Alpha [1837]. "Ko a hau te Arepa me te Omeka, te timatanga me te wakamutunga, e ai ta te Ariki".(Pai.3 1837,p.335).
- Arepa n.**
 1. Arab [1855]. "Erua nga tino ra i haere ai matou tokorua ano Arepa i kitea".(MM2 1:7 1855,p.26).
 2. Arabic [1874]. (language) "Ko taua reo he Ingarihi, kua te reo Hanakiti me te Arepa".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*
mf: 1.
- Arepa adj.** Arab [1875]. "Na te tino Momo Arepa ko Arepa Haira".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
 "He nui te ahua Arepa o Karaminuhi, he mea hoki he uri aia na Te Tani Arihia, ko Ritiwata".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
- Arepia adj.** Arabian [1875]. (i.e. the horse). "Ko te tupuna o Ekerihi, ko Kuati, a ko te tupuna o Kuati, ko Te Tani

Arepia, ko te tino hoiho pai rawa o Arepia i kawea mai ki Ingarangi".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

- Areri n.** **Arelite(s)** [1844]. "Na Areri, ko te hapu o nga Areri".(Maun.14b 1844,p.214).
- areruia interj.** **hallelujah** [1847]. "Hari tonu, e Maria, Ko koe i huaina Ko to te rangi Rehina, Areruia, areruia".(Pom.8 1847,p.425).
 "Ko koe i huaina Ko to te rangi Kuini, Areruia, areruia".(Pom.6 1879,p.48).
 "Hari tonu, e Meri, Ko koe i huaina Ko to te rangi Kuini! Areruia! Areruia!"(Pom.5 1893,p.12).
- Ariana n.** **Arian** [1894]. "Na, ka hae nga Ariana ki a ia, ka kimi ritenga hei whakakino i tana ingoa".(Pom.9 1894,p.182).
 "I te ra horoi, i te ahiahi, ka timata nga Ariana ki te whakahari, ka kawea haere i to ratou pukenga i nga tiriti, umere ana te iwi".(Pom.9 1894,p.183).
- arihi n.** **adze** [1852]. "Inahoki heoti nei ano aku Toki ko te Arihi, ko te Patiti, oti ake nga mea i au te hanga he maha ke, ahakoa nenge ana te tangata i te mahinga".(Govt.16 1852,p.38).
- Arihia adj.** **Irish** [1875]. "He nui te ahua Arepa o Karaminuhi, he mea hoki he uri aia na Te Tani Arihia, ko Ritiwata".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
- aroa n.** **aloe** [1833]. "A maua ana e ia he mea wakananu he maira, he aroa, ko tahi pa rau pauna".(Syd.4 1833,p.88).
- aroe n.** **aloe** [1844]. "Me te mea ko nga awaawa e takoto atu ana, rite tahi ano ki nga kari i te taha o te awa, ki nga aroe i whakatokia e Ihowa, ki nga hita i te taha o nga wai".(Maun.14b 1844,p.209).
- aromata n.** **Fr. aromate** [1894]. (= spice). "I te ata o te ra tapu e haere ana a Maria Makarena me era atu wahine i aroha ki nga mamae o Hehu, e kawea aromata ana ki te urupa".(Pom.9 1894,p.33).
- Arori n.** **Arodites** [1844]. "Na Aroro, ko te hapu o nga Arori".(Maun.14b 1844,p.214).

- ata n.** altar [1833]. "Ko ratou hoki e noho ana ki te ata, e tango tahi ana me te ata?"(Syd.7 1833,p.26).
 "Ka hanga a Noa i te tahi ata mo Ihowa".(Syd.4 1833,p.11).
 "No te toto o Epera, tae noa ki te toto o Hakaraia i patua i te takiwa o te ata o te temepara".(Pai.2 1835,p.35).
 "Kua patu ratou i ou poropiti, kua whakahorua ou ata".(Wes.2 1847,p.29).
- ateha n.** assessor [1858]. "Ko te hoa mo taua Kai-whakawa Tuturu, ko te Ateha Maori (Kai-whakawa Maori)".(MM2 5:19 1858,p.2).
- aterihio n.** attrition [1847]. "He aha te Aterihio? Ko te mamae o te ngakau mo te hara ki te Atua".(Pom.8 1847,p.311).
 "Aterihio. Pouri tuaiti mo nga hara".(Pom.5 1893,p.210).
- atihona n.** antiphon [1847]. "Ko nga Atihona ki a Maria".(Pom.8 1847,p.1a).
 "Atihona. E uwhiuwahi koe ki ahau i te ihopa, a ka ma ahau".(Pom.7 1889,p.29).
 "Muri iho kia korerotia te Atihona ki a Maria".(Pom.7 1889,p.44).
- Atiriana n.** Austrian [1860]. "Ka eke ahau ki runga ki te manuwao o te Atiriana ki a Te Nowara".(MM2 7:1-2 1860,p.9).
- atirikona n.** archdeacon [1899]. "He Kauwhau na te Manihera (Atirikona)".(Govt.4 1911).
- Atoni Henera n.** Attorney-General [1857]. "Ko Kanara Winiata, C.B. Rangatira o nga Hoia, ko te Koronia Hekeretari, ko te Atoni Henera, me nga tino apiha o te Kawanatanga, apiha hoia hoki".(MM2 4:10 1857,p.4).
- atorahio n.** adoration [1847]. (= worship). "Kia whakarite tatou i te wiritute o te karakia, ma te atorahio ki te Atua".(Pom.8 1847,p.vii).
 "Ko te Atorahio o nga Maki".(Pom.8 1847,p.4).
 "E kore hoki ratou i pai ki te ho atu ki tetahi Atua teka i te atorahio e tika ana mo te Atua pono ko tahi pu".(Pom.3 1860,p.134).
 "(Kia inoi tatou ki a Maria, kia awhina ia ki a tatou ki te atorahio pai o tona Tama)".(Pom.7 1889,p.123).
 "Atorahio. Koropiko ki te Atua".(Pom.5 1893,p.210).

atorahio v.t.

to adore [1847]. (= to worship). "Waihoki e kore tatou e atorahio ki nga ritenga o nga hato, ki o ratou toenga ranei".(Pom.8 1847,p.xv).
 "Ka koropiko koe ka atorahio ki ahau".(Pom.8 1847,p.13).
 "Ka atorahio ratou ki te ra me te marama".(Pom.3 1860,p.11).
 "Ka oho a Hakopa i te moe, a i atorahio ia ki te Atua".(Pom.3 1860,p.25).
atorahio(tia) v.i. **to adore** [1847]. (= to worship). "I te mea ka koropiko tatou ki te ripeka, e hara i te ripeka e atorahiotia ana e tatou, otira ko Hehu Kerito i mate rawa i te ripeka mo te aroha ki a tatou".(Pom.8 1847,p.xv).
 "Na, ki te mea tetahi hunga e kore e pai ki te atorahiotia ki a ia, na, ka mea te kingi kia whakamatea rawatia taua hunga".(Pom.3 1860,p.134).
 "E atorahiotia ana, e whakakororiatia ana ratou tahi ko te Matua me te Tamaiti".(Pom.7 1889,p.32).

Aturami n.

Adullamite [1845]. "Ka peka atu ki te tahi Aturami, ko tona ingoa ko Hira".(CMS 2 1845,p.88).

Aukuta n.

August [1843]. "Aotea, Aukuta 16, 1843".(KNT 2:10 1843,p.42).

aunihi n.

ounce [1852]. "1 kaho pata, 1 kaho renete, 50 aunihi koura".(MM2 4:14 1857,p.7).
 "Kotahi hikipene mo te aunihi kotahi".(Martin 4 1869,p.11).

awe n.

Lat. ave [1889]. (= hail). "Awe, e ki ana i te Keratia, kei a koe te Ariki, ko koe e whakapaingia ana i nga wahine".(Pom.7 1889,p.65).

Awe Maria n.

Lat. Ave Maria [1847]. (= 'Hail Mary', the first two words of the Catholic Marian prayer). "I whakaritea ai e te Hahi kia apitiria i o tatou inoinga te Awe Maria ki te Patere".(Pom.8 1847,p.xv).
 "Ko te Awe Maria".(Pom.6 1879,p.336).
 "Kia karakia tatou i nga Awe Maria e toru".(Pom.7 1889,p.8).

Awe Meri n.

Lat. Ave Maria [1879]. (= 'Hail Mary', the first two words of the Catholic Marian prayer). "I whakaritea ai e te Hahi kia apitiria i o tatou inoinga te Awe Meri ki te Patere".(Pom.6 1879,p.16).

"Awe Meri, e te rangatira, E te Matua tino atawhai, Nau te ora, nau te haringa Ki a matou".(Pom.6 1879,p.48).

"He aha tetahi atu inoinga pai rawa i raro iho o tena? Ko te 'Awe Meri: he mea hanga hoki nga kupu timatanga e Anahera Kaperiere raua ko Hata Erihapeti".(Pom.5 1893,p.144).

"Awe Meri, e ki ana i te keratia; kei a koe te Ariki".(Pom.5 1893,p.3).

Aweneti n.

Fr. Avent [1847]. (= Advent). "He aha te Aweneti? Ko te taima o nga wiki e wha i whakaritea e te Hahi hei taima whakaaro mo nga Keritiano ki te putanga mai o to tatou Ariki".(Pom.8 1847,p.349).

"Ko te Aweneti".(Pom.6 1879,p.4).

"He waiata i te whakatangatanga. Mo te Aweneti".(Pom.6 1879,p.104).

aweteki n.

haversack [1862]. "Ka hiahia atu ki taua aweteki me nga taonga o roto".(Hoki 6:15 1862,p.6).*
mf: 1.

Awharikana n.

African [1858]. (= a type of wheat). "Ekore rawa matou e hoko i taua witi, tona ingoa e mohiotia ana ki Turanga, he Awharikana, ki era atu wahi, he Hamupake".(MM2 5:12 1858,p.2).

awhe n.

half [1855]. "Rite enei ki te awhe o nga iwi Maori katoa e noho ana i Niu Tireni".(MM2 1:1 1855,p.19).

"No reira na ratou i kawhe ki a ia te awhe o te moni i mauria mai ki a ratou".(Pom.3 1860,p.120).

"Kahore ahau e whakakahore i tau inoinga, ahakoa ka inoi koe i te awhe o toku rangatiratanga".(Pom.3 1860,p.138).

awhe haora n. half hour [1860]. "Ka pahure he awhe haora, ka riro no roto o te kanohi tetahi kiri e rite ki te kiri iti o tetahi eki".(Pom.3 1860,p.119).

awhe kaihe n. half-caste [1859]. "Ko nga taonga tenei o Tare, awhe-kaihe, ka tukua e matou ki a Hone Wetere, Kai-whakawa".(MM2 6:13 1859,p.5).*
mf: 1.

awhe karaone n. half crown [1855]. "Ka kitea i reira kua tapoko te tahi wahi me te nui awhe karaone te wahi i tapoko, me te matotoru awhe karaone ano hoki te tapokoranga ki roto".(MM2 1:4 1855,p.8).

awhekaraune n. half crown [1855]. "E here ana ki te taringa etahi mea taimaha, penei te rahi me te awhekaraune".(MM2 1:7 1855,p.16).

awhe adj.	half [1860]. "Ka kotahi tino tau, ka rua awhe tau ahau e mahi".(MM2 7:14 1860,p.9).* mf: 1.
awheteki n.	haversack [1862]. "Ko tana awheteki e pakawe ana i tona kaki, ko nga kai o roto".(Hoki 6:15 1862).* mf: 1.
awhiha n.	officer [1840]. "Ma Parao hoki nga awhiha e whakarite mo te whenua katoa, a, ko te wahi tuarima o te whenua o Ihipa kia tangohia i nga tau rangatira e whitu".(Mang.1 1840,p.34).
awhirei n.	affray [1858]. "Taututu Awhirei".(Auck.6 1858,p.1).
Awī n.	Avites [1845]. "Ko nga Kiti, ko nga Ekeroni; me nga Awī".(Maun.16 1845,p.13.3).
a'wiha n.	officer [1850]. "Na Heketa Tereiti, A'wiha".(Col.5 1850,p.9).
Awimi n.	Avim [1840]. "Ko nga Awimi, i noho ra ki Haterimi".(Pai.14a 1840,p.59).
baibel n.	bible [1820]. "Kia kite koe te Buka Buka na te Atua; ko te Baibel koia ia".(CMS 1 1820,p.118).
eaa n.	air [1863]. "Ko te eaa (te mea e ora nei te tangata, i ta ai tona manawa) e putaputa ana ki nga wahi katoa o te ao".(MM2 3a:6 1863,p.32).
eamine n.	ermine [1855]. "Ko te kakahu o te Eparehi, he hatini ma, he mea kotui ki te wereweti roa noa te remu, he eamine te hikuhiku".(MM2 1:2 1855,p.18).
Eara n.	Earl [1855]. "Korero o te Eara o Hatipere i roto i te Runanga Nui o Ingarangi".(MM2 1:8 1855,p.14). "I mea a te Eara ki te tohutohu, i nga tangata ki nga kino e ahu mai ana i te nohoanga o nga iwi ka ki te whenua tupu o tetahi iwi".(MM2 2:12 1856,p.7).
Ehekaroni n.	Eshkalonites [1845]. "Ko nga Kahati, ko nga Aharori, ko nga Ehekaroni".(Maun.16 1845,p.13.3).

- ehu n.** razor(?) [1849]. (poss. typographical error in source text?). (Pom.2 1849,p.36).
- eihana n.** agent [1875]. "E ki ana a te Raka te Eihana a te Kawanatanga i Nepia".(Wan.1 2:14 1875,p.129).
- eka n.** acre [1844]. "He nui tenei he pauna hoki mo te eka i etahi wahi he iti iho i etahi".(KNT 3:4 1844,p.17).
 "Kotahi tekau ma toru nga eka te turanga o te whare pera".(Kareti 10 1856,p.10).
 "Kua pihitia e matou kia rua rau eka, kia rima rau eka, a tae noa ki te rua mano eka".(MM2 4:3 1857,p.3).*
 "Ko te utu mo taku whenua kia rima hereni mo te eka".(MM2 7:13 1860,p.24).*
 "Kua ekaekahia nga wahi o te taone, ki tena tangata tona kuata eka ki tena tangata tona kuata eka".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 Ko te hoko o te whenua i mua, e hara i te mea utu a eka, i tukua nuitia, ko nga utu, he matau nei, he kohue nei, he naihi nei, he aha, he aha".(MM2 2a:2 1862,p.17).*
 "Kia kotahi tekau eka hei tupunga tarutaru mo nga hoiho o te Runanga".(MM2 2a:14 1862,p.10).*
 "Ko te nui o taua whenua, — eka, nui ake iti iho ranei".(Martin 2 1872,p.8).
 "Ko te utu mo te eka, e rua kapa me te heipene".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 mf: 29.
- ekaeka n.** subdivision [1860].
 (from acre, thus 'many acres'). "Ko tenei, ma tatou ano e timata te ekaeka i a tatou whenua, kia waiho ai tatou hei tauira mo era atu iwi".(MM2 7:15 1860,p.21).*
 mf: 1.
- eka v.t.** 'to survey' [1857]. (from acre; lit. to make into acres, to 'acre'). "Ko te whakaaro kia tae mai ra ano koe, hei whakamutunga mo enei korero, e korerotia nei; mo te pupuri whenua, mo te hoko whenua, mo te eka whenua hoki: kia penatia me ta te Kawanatanga e whakaritea nei".(MM2 4:13 1857,p.13).*
 mf: 1.
- ekaeka(hia) v.i.** to subdivide [1860].
 (from acre). "Kua ekaekahia nga wahi o te taone, ki tena tangata tona kuata eka ki tena tangata tona kuata eka".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 mf: 1.
- ekaeka(ia) v.i.** to subdivide [1860].
 (from acre). "Kotahi tonu te mea i whakaaro ai au, ko te

whenua kia ekaekaia, kia noho tena tangata tena tangata i tona wahi i tona wahi".(MM2 7:15 1860,p.16).*

mf: 1.

eka(ina) v.t. to survey [1860]. (from acre; = to define). "E pai ana ahau kia ekaina o matou whenua. Ko to matou hiahia tenei. Kia takoto pai ai o matou whenua ta tenei, ta tenei, ta tenei".(MM2 7:14 1860,p.39).*

"E pai ana matou kia ekaina a matou pihi, kia riro mai ai te Karauna Karati mo tenei pihi ki ia tangata ki ia tangata".(MM2 7:14 1860,p.39).*

mf: 4.

ekara n.

eagle [1840]. "Ka hapainga mai e Ihowa ki a koe he iwi no tawiti, no te pito o te ao, ano he ekara e rere ana".(Pai.15a 1840,p.117).

"E kore e kainga, me whakarihariha atu: ko te ekara, ko te iwiwawahi, ko te ahipare".(Maun.14a 1844,p.83).

ekara adj.

eagle [1849]. "I maku ano hoki tona tinana i te tomairangi o te rangi, tupu ana tona mahunga ano he parirau ekara; rite tonu ano hoki ona maikuku ki nga matimati o nga manu".(Kareti 9 1849,p.38).

Ekeroni n.

Ekronites [1845]. "Ko nga Kiti, ko nga Ekeroni; me nga Awi".(Maun.16 1845,p.13.3).

Eketema Ukehio n.

'Extreme Unction' [1842]. (Fr. extrême-onction). "Ko te Iriiringa, ko te Kowiremahio, ko te Eukarititia, ko te ripenetatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Aretinahio, ko te marenatanga".(Pom.1 1842,p.43).

"He aha te Eketema Ukehio?"(Pom.1 1842,p.44).

"Ma te Eketema Ukehio ka tino horoia nga toenga o nga hara o nga turoro".(Pom.8 1847,p.xiii).

eketohiana n.

extortion [1858]. "Eketohiana. (Tohe i te utu he kia hoatu)".(Auck.6 1858,p.13).

eki n.

egg [1860]. "Ka pahure he awhe haora, ka riro mo roto o te kanohi tetahi kiri e rite ki te kiri iti o tetahi eki".(Pom.3 1860,p.119).

ekoea n.

esquire [1844]. "Na te Kawana na Ropata Pitiroi, Ekoea".(KNT 3:4 1844,p.18).

- ekomunikahio n.** excommunication [1847]. (Lat. excommunicatio). "A ma tona kaha e aporuhio ana ahau i a koe i te herenga katoa o te ekomunikahio me te itereti".(Pom.8 1847,p.306).
- ekomunikati n.** excommunicant [1847]. (Lat. excommunicatio). "Ko nga Heretiki, ko nga Himatiki, ko nga Ekomunikati me nga Apotata".(Pom.8 1847,p.222).
- Emepara n.** Emperor [1894]. "I te wa e tu ana ko Otawiano Akuhata hei Emepāra ki Roma".(Pom.9 1894,p.17).
- emerara n.** emerald [1837]. "Me te aniwaniwa ano e potakataka ana ki te torona, ko te ahua e rite and ki te emerara".(Pai.3 1837,p.339).
"Ko te hapaira, ko te emerara, ko te kapakara, ko te koura".(Kareti 12 1856,p.393).
- Emime n.** Emim [1845]. "Ka patua e ratou nga Repaima i Aheterota-Karanaima, ratou ko nga Tutimi i Hama, me nga Emime i Hawe-Kiriataima".(CMS 2 1845,p.26).
- Emimi n.** Emim [1840]. "I noho nga Emimi i reira i mua ai".(Pai.14a 1840,p.58).
- enehehi n.** Fr. encens [1860]. (= incense). "Nana hoki i kawē te enehehi (paoa kakara) ki te Atua, na, he mahi tenei no nga Pirihi anake".(Pom.3 1860,p.126).
- enemi n.** enemy [1838]. "Kia inoi atu tatou ki te Atua, na, mana tatou e wakaora i te ringaringa o to tatou enemi, me nga kino katoa".(Wes.11 1838,p.8).
- ep. abbr.** Lat. episcopus [1847]. (= 'Bishop'). "H.Kerekori Nahiaheni, ep. kow. kaiw.". (Pom.8 1847,p.11a).
- epa n.** ephah [1840]. (Hebr. liquid measure of about seven and a half gallons). "Na ko te homa e rite ana ki nga epa kotahi tekau".(Pai.14 1840,p.44).
"Kia tika a koutou pauna, kia tika te epa, kia tika te pati".(Kareti 12 1856,p.436).
- Epara n.** Emperor [1855]. Kua oti te ta ki te reo Maori nga kupu mo Pita te Nui, tetahi o nga Epara whakahara o ia whenua".(MM2 1:1 1855,p.16).

"Ko Herota i mana ai ki raro o te manatanga nuitanga o Tiperio e Epara no nga Romana".(Pom.3.1860,p.160).

Epara(tanga) n. **Empire** [1855]. "I muri tata iho o te karakiatanga nui i te whare Karakia o te Epera, ka whakapuaretia nga tatau o reira, ki te ruma anga ki te torona, a, ka haere atu te hapu o te mea tatata ki te Eparatanga".(MM2 1:2 1855,p.18).

"Poto ake nei te eparatanga o taua tangata".(MM2 3a:6 1863,p.7).

epara adj.

imperial [1855]. "Nga rangatira wahine hoki o te nohoanga Epara".(MM2 1:2 1855,p.19).

Eparehi n.

Empress [1855]. "Ko te whitinga atu o te Epara o te Wiwi raua ko taua tahu ko te Eparehi, ki te pa o Ranana".(MM2 1:2 1855,p.18).

epata v.i.

Gk. ephphatha [1837]. (= 'be opened'). "Ka titiro atu ki te rangi, ka mihi, ka mea atu ki a ia, Epata, ko ia ra kia wakapuaretia".(Pai.3 1837,p.58).

Epehiana n.

Ephesian [1843]. "Nga upoko o te tuhituhinga o Paora ki nga Epehiana".(Wilber.2 1843,p.12).

Epera n.

Emperor [1845]. "Ka tukua mai nga karere o te Epera o Roma ki Ingarangi".(KNT 4:7 1845,p.27).

"Ko Nero, he Epera kikino rawa o nga Romana tawhito whakapono kore".(Pom.3 1860,p.167).

Eperaimi n.

Ephraimites [1856]. "Ka rite ano hoki nga Eperaimi ki te marohirohi, ka koa ano o ratou ngakau me te mea na te waina".(Kareti 12 1856,p.564).

Eperehi n.

Empress [1855]. "Te Epera, me te Eperehi o te Wiwi".(MM2 1:3 1855,p.49).

Epikopariana n.

Episcopalian [1842]. "Ko tetahi ingoa ki tetahi hahi o ratou, ko nga Epikopariana, ko te Hahi o Ingarani ranei".(Pom.1 1842,p.18).

epikopo n.

Lat. episcopus [1842]. (= 'Bishop'). "Ko te Epikopo Katorika Romana, ko Hoane Papita Werahiko".(Pom.1 1842,p.1).

"Otira aua koutou e mea, ka wareware te Epikopo i a koutou".(Pom.1 1842,p.2).

"I reira e tini ana epikopo, ki reira hoki e tini atu ana ariki me tini rawa ana tangata".(Pom.1 1842,p.15).

"Te wakaoranga ake pono o Petera ko te tino Epikopo i Roma".(Pom.1. 1842,p.16).

"Na, ko te Papa, ko te tino Epikopo ia hei kai wakaako mo te wenua katoa".(Pom.1 1842,p.30).

"Na te Wairua Tapu i wakanoho ai i nga Epikopo hei arahi i to te Atua Hahi".(Pom.1 1842,p.41).

Ko nga ritenga me nga karakia e meatia ana e te epikopo kia tapu te tahi whare mo te Atua anake".(Pom.8 1847,p.384).

"Na to mahi tohutohu ki te atawhai, korua ko taua matua i te rangi ko te Pihopa e Epikopo".(MM2 5:22 1858,p.4).*

"Epikopo. Pihopa, Heparu tapu".(Pom.5 1893,p.210).
mf: 1.

Epikureana n.

Epicurean [1833]. "A ka tohe ano ki a ia e tahi o nga tohunga o nga Epikureana, me nga Toika".(Syd.4 1833,p.117).

"Ekore tatou e ahei te whakarite i te kupu o te Kai tito o nga Epikureana o mua".(Wes.1 1846,p.6).

Epipani n.

Epiphany [1840]. "Ko te Epipani".(Pai.9b 1840,p.23b).

Epirira n.

April [1840]. "No Paihia, no te 27 o nga ra o Epirira, 1840".(Govt.2 1840).

epitari n.

1. Epistle [1847]. (= part of the Mass). "I te Epitari".(Pom.8 1847,p.396).

"I te Epitari. (Me panui)".(Pom.7 1889,p.18).

2. epistle [1893]. (= letter). "Epitari. Tuhituhinga tapu a Ho. Paora, a HHo Pita, Hemi, Hoani".(Pom.5 1893,p.210).

Epiwhania n.

Fr. Épiphanie [1847]. (= Epiphany). "Wihiria o te Epiwhania".(Pom.8 1847,p.6a).

"Tenei aua haringa: ko te Epiwhania, ko te Aenehio, ko te Tinana o Hehu Kerito, ko te ra o hatu Petera raua ko hatu Pauro, ko te Ahupehio o hata Maria, ko nga Hato katoa, ko te whanautangao Hehu Kerito".(Pom.8 1847,p.252).

"Mo te Epiwhania".(Pom.7 1889,p.85).

"Epiwhania. Ko te ra o te Whakaaturanga ki nga Maki. 6 Hanuere".(Pom.5 1893,p.213).

eponi n.

ebony [1856]. "Kawea mai ana e ratou he hakari ki a koe, he haona rei, he eponi".(Kareti 12 1856,p.391).

- epora n.** ephod [1844]. (= ornament or upper garment worn by Hebr. priests). "Nga kohatu onika, me nga kohatu hei whakanoho ki te epora, ki te kouma".(Maun.14 1844,p.11).
"Kahore he kingi, kahore he rangatira, kahore he patunga tapu, kahore hoki he pou, kahore he epora, kahore he terapimi".(Kareti 12 1856,p.484).
- Erani n.** Eranites [1844]. "Na Erana, ko te hapu o nga Erani".(Maun.14b 1844,p.215).
- erapanita n.** elephant [1855]. "Ko te ivory he niho no te erapanita. Ko nga niho roroa e puta ana ki waho".(MM2 1:3 1855,p.42).
- erata n.** errata [1860]. (Pom.3 1860,p.iv).
- Erekohi n.** Elkoshite [1856]. "Te pukapuka o te mea i kitea e Nahumu Erekohi".(Kareti 12 1856,p.534).
- eremi n.** elm [1856]. "E patu ana ratou i nga patunga tapu i runga i nga tihi o nga maunga, a tahu whakakakara ana i runga i nga pukepuke i raro i nga oki, i nga papirara, i nga eremi".(Kareti 12 1856,p.485).
- eremita n.** Fr. ermite [1847]. (= hermit). "H.Pauro, ko te eremita tuatahi".(Pom.8 1847,p.6a).
"E nga hato Monaka me nga hato Eremita, inoi...".(Pom.8 1847,p.521).
"I pera ano nga Itinia me nga Natari e korerotia na i te Karaipiture: ko enei nga Eremita me nga Monaki o te ture tawhito".(Pom.9 1894,p.173).
- erewhana n.** elephant [1894]. "Ka karamuimuia te ope a Tapura e te rango, e te namu, uru ana ki nga taringa, ki te ihu o nga hoiho, o nga erewhana, o nga tangata, a ka porangi noa iho i te mamae".(Pom.9 1894,p.179).
- erewhati n.** elephant [1860]. "Heoi, ki mua ki tona taua nui, tenei ano nga erewhati tini tini, he kararehe whakamataku ratou i te nuinga o to ratou tinana, me te nuinga o to ratou tangi koraha".(Pom.3 1860,p.153).
"Na, ki runga ki te tuara o ia erewhati, o ia erewhati, he whare tauere i kiia i nga hoia e tatau ano no runga".(Pom.3 1860,p.153).

- Eri n.** Erite(s) [1844]. "Na Eri, ko te hapu o nga Eri".(Maun.14b 1844,p.214).
- Eri phr.** Hebr. Eli [1847]. (= 'my God'). "A i te iwa pea o nga haora ka karanga a Hehu ki te reo nui, ka mea: Eri, Eri, rama hapatani? ara: E taku Atua, a taku Atua, he aha i whakarere ai koe i au?".(Pom.8 1847,p.166).
- Eromi n.** Edomites [1845]. "A ko nga whakatupuranga enei a Ehau a te papa o nga Eromi i maunga Heira".(CMS 2 1845,p.83).
"Ko nga Eromi nga uri o Ehau tamaiti a Hakopa".(Kareti 9 1849,p.4).
- Eroni n.** Elonites [1844]. "Na Erono,ko te hapu o nga Eroni".(Maun.14b 1844,p.214).
- etenita adj.** Fr. éternité [1860]. (= eternal). "Ka kaha ia ki te mau marire i nga mamae o te matenga rawa, a kua whiwhi ai ia ki te kororia etenita".(Pom.3 1860,p.142).
- Etiopiana n.** Ethiopians [1856]. "I taua rangi ka haere atu nga karere i toku aroaro i runga i nga kaipuke, ki te whakawehi i nga Etiopiana kahore nei e ohoo".(Kareti 12 1856,p.397).
"Patua iho nga Etiopiana e Ihowa i te aroaro o Aha i te aroaro ano hoki o Hura".(Pom.6 1879,p.407).
- Etipiana n.** Egyptians [1840]. "A, nanakia noa iho te wakamahinga a nga Etipiana i nga tamariki o Ihairaira".(Pai.14 1840,p.4).
- etita n.** editor [1874]. "Na te Etita o te Wananga".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*
"Kaore au e whakahoki i a Te Etita o Te Wananga".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*
mf: 5.
- eukaritia n.** Fr. eucharistie [1842]. (= eucharist). "Ko te Iriiringa, ko te Kowiremahio, ko te Eukaritia, ko te ripenatatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahio, ko te marenatanga".(Pom.1 1842,p.43).
"He aha te Eukaritia?"(Pom.1 1842,p.44).

- ewaherio n.** Fr. évangile [1849]. (= 'gospel'). (Pom.2 1849,p.28).
- Ewhena n.** (Heaven?) [1855]. "Ewhitu te kau o nga Hurai i iriiria ki te Ewhena, a, he nui ke atu, i haere ki nga kainga o ko atu iriiria ai".(MM2 1:3 1855,p.30).
- Franki n.** Frank [1863]. (poss. from Fr. Franque or Lat. Francili?). "Ka huaki te ope a nga Franki ki Kalia".(Martin 3 1863,p.33).
"Ko nga Franki ka huaki ki Kalia".(Martin 3 1863,p.79).
- H. abbrev.** 1. hallelujah [1840]. (Pai.9d 1840,p.1).
2. saint [1847]. "H. Akato, papa".(Pom.8 1847,p.6a).
"H. Weronika".(Pom.6 1879,p.5).
3. holy [1847]. "Nga H. Maretire 40".(Pom.8 1847,p.9a).
"H. Kitenga o te Ripeka tapu".(Pom.6 1879,p.6).
"H. Whanautanga o Hoani Papita".(Pom.6 1879,p.7).
- Ha. abbr.** saint [1847]. (feminine form). "Ha. Anete, maretire". (Pom.8 1847,p.6a).
- H°. abbr.** saint [1847]. (masculine form). "H°. Hikito 1".(Pom.8 1847,p.571).
"H°. Ruka".(Pom.5 1893,p.65).
- HH°. abbr.** saints [1893]. (plural form). "Tuhutuhinga tapu a H°. Paora, a HH°. Pita, Hemi, Hoani".(Pom.5 1893,p.210).
- Ha n.** 1. Czar [1855]. "Ko te Ha, he mea whakakakahu ki te koti whero, ko te arai uma, he tira, ko nga tarau ma, ko nga putu miritea".(MM2 1:3 1855,p.51).
2. Sir [1858]. "No tetahi ra tu ana te Rangatira o nga hoia Pakeha, a Ha Henare Rarene".(MM2 5:14 1858,p.3).
- Ha excl.** Aha [1840]. "Tukua ratou kia mokemoke hei utu mo to ratou kino te hunga ra e mea mai ana ki a hau, Ha! ha!".(Pai.9 1840,p.32).
- haahi n.** church [1875]. "A uia ana taua Minita o te Haahi, a Te Wiremu e ahau, mea atu ana ahau ki aia".(Wan.1 2:31 1875,p.403).

Haahi o Ingarangi n. Church of England
[1875]. "He Minita taua Rangatira Maori no te Haahi o Ingarangi".(Wan.1 2:31 1875,p.403).

- haapa n.** harp [1843]. "Ka tango ratou i te timipera me te haapa, ka hari i te reo o te putorino".(Wes.10 1843,p.23).
"E kore ano hoki te tangi o o haapa e rangona a muri ake nei".(Kareti 12 1856,p.389).
- haapu n.** shop [1874]. "Ko te nuinga o nga haapu i te kati".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
"Ko nga Haapu hoko taonga e puare ana i nga wa, o Te Ratapu, mehemea e noho rarangi ana aua whare penei e tae ki te 60 maero te roa".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
mf: 1.
- haata n.** 1. halter [1859]. "Na, i te mea e kai ana ia i ana kaanga, hei reira ka ata tirohia e koe te pai o te haata, ara, o te taura".(MM2 6:2 1859,p.4).
2. hart [1856]. "Ko Ihowa ko toku Ariki toku kaha, ka meinga ano e ia oku waewae kia rite ki o te haata".(Kareti 12 1856,p.542).
- haate n.** shirt [1857]. "Ka whiwhi au ki tetahi paraikete ki tetahi haate moku hei hokinga mai".(MM2 4:1 1857,p.3).
"Ko nga kakahu kareko, penei me te haate kareko, me te hiiti, me maka ki roto ki te kohua ki runga ki te ahi".(Martin 4 1869,p.11).
- haeana n.** iron [1843]. (= the metal). "Ka kite i te rino -haeana ka mea he kowhatu ano no tera kainga, no Oropi".(KNT 2:10 1843,p.42).
- haeana adj.?** iron [1875]. (= horseshoes). "He pahore te tuara, he mea haeana nga waewae".(Wan.1 2:31 1875,p.409).
- hahapa n.** jasper [1837]. "A i rite te ahua ona e noho ana ki te kamaka hahapa ki te hararina".(Pai.3 1837,p.339).
- hahapa adj.** jasper [1837]. "I rite ki te kowatu utu nui, ano ko te kowatu hahapa, e marama ana me te karahi".(Pai.3 1837,p.354).

hahi n.

church [1830]. "Ki te Hahi a te Atua e noho ana ki Koriniti".(Syd.2 1830,p.41).
 "Rite tonu ki taku i wakaako ai a hau i nga wahi katoa, i nga hahi katoa".(Syd.2 1830,p.48).
 "Ko tatou te hunga o tana hahi, me nga hipi o tona ringa".(Syd.2 1830,p.57).
 "Wakapaingia tou hahi puta noa i te ao".(Syd.2 1830,p.62).
 "E wakapono ana a hau he Hahi ko tahi te Hahi Apotoro puta noa i te ao".(Syd.7 1833,p.25).
 "E hia nga hakarameta i meinga ai e te Karaiti i tana hahi?".(Syd.7 1833,p.74).
 "Ko koe a Pita, a ki runga ki tenei kamaka e hanga e hau taku hahi".(Syd.4 1833,p.34).
 "A ka honoa e Ihowa i nga ra katoa ki te hahi, te hunga e wakaorangia ana".(Syd.4 1833,p.94).
 "Ki a ia te kororia i te hahi i a Karaiti Ihu".(Pai.1 1835,p.4).
 "Kia ho atu ai ki a ia ano hei hahi kororia".(Pai.1 1835,p.9).
 "He mea ta i te perehi o nga mihanere o te Hahi o Ingarani".(Pai.18 1840,title page).
 "Ki te hunga o Nuitirene kua wakapono ki te hahi take katorika romana".(Pom.1 1842,p.1).
 "Ae, ko te hahi Take te hahi Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.2).
 "Ae, ko te hahi o te Atua ora te pou me te unga o te pono".(Pom.1 1842,p.3).
 "Koia rapua e te tangata te hahi pono".(Pom.1 1842,p.4).
 "Ko te hahi te kainga hipi, a ko Hehu Kerito te tino kai tiaki".(Pom.1 1842,p.5).
 "Koia te hahi ko nga hunga e wakapono tahi ki a Hehu Kerito".(Pom.1 1842,p.6).
 "Ka tini ano nga hahi o Hehu Kerito i nga ra o nga apotoro".(Pom.1 1842,p.6).
 "Kotahi Atua, kotahi wakaponotanga, kotahi hahi".(Pom.1 1842,p.8).
 "Kotahi pu ano te Hahi Pono me te Atua hoki, kotahi pu ia".(Pom.1 1842,p.34).
 "Ka mahue i nga Hahi katoa te kupu o te Atua".(KNT 1:1 1842,p.2).*
 "Ko ratou katoa kua oti nei te tuhono ki tona hahi".(Wilber.2 1843,p.13).
 "Ko tehea te tino hahi?".(Maun.7 1844,p.8).
 "Ko nga Hurai te iwi o te Atua i mua: ko te Hahi inaianei".(Maun.12(ii) 1846,p.2).
 "E mangere te Hahi, e atawhai i te kino, kua taka, kua pera me nga Hurai".(Maun.12(ii) 1846,p.3).
 "Kihai a te Karaiti i mea kia hokona kautia te Hahi, a heoi ano".(Maun.12(ii) 1846,p.3).
 "Te iriiri, me te Hapa Tapu, ki te Hahi".(Maun.12(iii) 1846,p.2).
 "No reira ano hoki ia i whakaako ai i te Hahi o Koriniti".(Maun.12(iii) 1846,p.6).

"Ko koe a Pita, a ka hanga e ahau taku Hahi ki runga ki tenei kamaka".(Maun.12(iv) 1846,p.2).

"Ko nga tatau o te reinga e kore e kaha i taua Hahi".(Maun.12(iv) 1846,p.3).

"He mea hanga te Hahi i runga i te turanga o nga apotoro me nga poropiti".(Maun.12(iv) 1846,p.3).

"Ko te Karaiti anake te turanga e ora ai, e tika ai te Hahi".(Maun.12(iv) 1846,p.4).

"Ko nga apotoro ratou ko nga poropiti, nga turanga o nga tikanga o te Hahi, na ratou anake nga kupu tika".(Maun.12(iv) 1846,p.7).

"I whai ano hoki kia hohoro ta ratou whakatu i etahi Hahi i roto i nga iwi kahore ano i karakia noa".(Maun.12(iv) 1846,p.7).

"No reira ano hoki a Paora i whakamaharahara tonu ai i te Hahi".(Maun.12(vii) 1846,p.2).

"He tohu ki te Hahi".(Maun.12(vii)i 1846,p.3).

"He tohu te Iriiri ki te Hahi".(Maun.12(vii)i 1846,p.4).

"Na te Iriiri hoki te tangata i uru ai ki roto ki te Hahi".(Maun.12(vii)i 1846,p.4).

"Hei nga kupu o to tatou Hahi, 'ehara i te whakaae kau ki te pono o te Karaipiture Tapu".(Wes.1 1846,p.10).

"Ki ta Paora i mea ai 'ki te hahi o Te Atua e noho ana i Koriniti".(Wes.2 1847,p.3).

"He hahi kotahi te hahi a Ihu Karaiti".(Wes.2 1847,p.4).

"He hahi tapu te hahi a te Karaiti".(Wes.2 1847,p.6).

"E maha ana nga hahi i roto i te tino hahi a te Karaiti".(Wes.2 1847,p.9).

"Te Atua raua ko tana Hahi".(CM1 1847,title page).

"Ko to te Atua ake, ko nga Hurai, ko te Hahi".(CM1 1847,p.7).

"Pera me nga Apotoro i kiia nei ko ratou te turanga o te Hahi".(CM1 1847,p.9).

"Whakarongo katoa mai nga tangata o tenei Hahi, o tera Hahi, o tehea Hahi ranei".(Whiteley 1847,p.3).

"Tenei ano a hau te hiahia nei kia tomo atu ki roto ki te Hahi".(Col.1 1847).

"Te Hahi Tapu puta noa i te ao".(Kareti 1 1849,p.16).

"He aha i tapu ai te Hahi?"(Kareti 1 1849,p.17).

"Ko te aka o te Hahi o te Karaiti".(Wilber.1 1850,p.22).

"He maha nga tau i tika ai taua Hahi i runga i tana korero, i mau ai ki enei whakaaro e mau nei tatou".(Kareti 5 1851,p.8).

"He pai ki a ia te kauwhau ki te hahi".(Kareti 7 1852,p.6).

"Kaua e whakataimahatia te Hahi raua ko te Kawanatanga".(MM2 7:1-2 1860,p.13).*

"Huihuia nga tangata o nga wahi katoa, he hahi".(MM2 7:15 1860,p.41).*

"Whakarite ana e te tohunga tetahi kai whakaako o te Hahi hei karakia mo te turoro, i te ata, i te ahiahi".(MM2 2a:6 1862,p.11).*

"Ko te Hahi Karaitiana - no te ra i tukua mai ai te Wairua Tapu ka timata te tu".(Martin 3 1863,title page).

"No tenei tau i timata ai te kohikohi a te hahi o Rangiriri".(Hoki 1:15 1863,p.1).*
mf: 18.

Hahi Apotorika n. Apostolic Church[1842].
"Ko te Hahi Matua Katorika Romana i huaina ai ko te Hahi Aporotika".(Pom.1 1842,p.17).

Hahi Epekoperiana n. Episcopalian Church [1844]. "Ka nui hoki taku hari mo to ratou aroha, mo to ratou ngakau tahi, ki nga tangata o te hahi Epekoperiana o Ingarani".(KNT 3:6 1844,p.30).

Hahi Inipena n. Independent Church [1855]. (MM2 1:3 1855,p.26).

Hahi Iriiri n. Baptist Church [1855]. (MM2 1:3 1855,p.26).

Hahi Katorika n. Catholic Church [1842].
"Ko etahi ture o te Hahi Katorika".(Pom.1 1842,p.22).

Hahi Katorika Romana n. Roman Catholic Church [1842]. "Ako marama o te Hahi Katorika Romana ko te pou me te unga o te pono".(Pom.1 1842,title page).

"Ko te Hahi i huaina nuitia i te ao, ko te Hahi Tapu, Katorika, Apotorika, Romana, ara, i te potonga, ko te Hahi Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.35).

Hahi Keritiano n. Christian Church [1847].
"Waihoki, ko te Hahi Keritiano i te whenua me te Ukaritia, he tohu no te kororia me te haringa o te rangi".(Pom.8 1847,p.291).

Hahi Kiriki n. Greek Church [1855]. "I roto i nga tangata whakapono kau o Takei i te hahi Kiriki".(MM2 1:3 1855,p.52).

Hahi o Ingarangi n. Church of England [1842]. "I kohia tenei moni mo te Huihuinga Mihinere o te Hahi o Ingarangi i Tawahi".(KNT 1:6 1842,p.25).

"Ko te Hahi o Ingarangi i runga i tetahi tikanga, ko te Hahi o Roma i runga i etahi tikanga".(Kareti 1 1849,p.16).

Hahi o Ingarani n. Church of England [1833]. "Ko te pukapuka inoinga me nga karakia hakarameta, me era ritenga hoki o te Hahi o Ingarani".(Syd.7 1833,title page).

"He mea ta i te perehi o nga mihanere o te Hahi o Ingarani".(Pai.18 1840, title page).

"Ko tetahi ingoa ki tetahi hahi o ratou, ko nga Epikopariana, ko te Hahi o Ingarani ranei".(Pom.1 1842,p.18).

"Ko te hahi o Ingarani ranei? Ko to te Weteriana ranei?"(Wes.2 1847,p.5).

"He whakapuaki i nga tikanga o te katikihama o te Hahi o Ingarani".(Kareti 1 1849,title page).

"He whakapuaki i nga tikanga o te katikihama o te Hahi o Ingarani (Te Rua o nga Wahi)".(Kareti 2 1850,title page).

Hahi o Katarangi n. Church of Scotland [1855]. (= Free Church of Scotland). "He nui te tohunga o te Hahi o Katarangi he nui hoki nga mahara, i te whiriwhiringa o tenei kainga".(MM2 1:3 1855,p.25).

Hahi o Katirangi n. Church of Scotland [1855]. (= Free Church of Scotland). "Kotahi mahi Mihinere o Marikena, kotahi o te Hahi o Katirangi, te pa o Kanatinopera". (MM2 1:3 1855,p.53).

Hahi o Kotorana n. Church of Scotland [1847]. (Wes.2 1847,p.33).

Hahi o Morewia n. Church of Moravia [1847]. (Wes.2 1847,p.33).

Hahi Paratitana n. Protestant Church [1855]. "Nga Kai kauwhau o nga Hahi Paratitana me nga whare Karakia i te Pa o Akarana me nga Wahi tutata".(MM2 1:3 1855,p.26).

Hahi o Roma n. Church of Rome [1841]. "Waihoki ko te Hahi o Roma kua he ano".(Pai.9c 1841,p.133).

"Ko te hahi o Roma he tino ritenga maori tona, ko te waina e tino whakakahoretia ana mo ona alonga".(Wes.2 1847,p.21).

"Ko te Hahi o Ingarangi i runga i tetahi tikanga, ko te Hahi o Roma i runga i etahi tikanga".(Kareti 1 1849,p.16).

"Kahore ano hoki te Hahi o Roma i tino he noa te whakaako".(Kareti 5 1851,p.8).

Hahi Rooma n. Church of Rome/Roman Church [1875]. "Ko nga tangata o te Hahi Rooma, e nui ke ake ana nga tangata o ratou e noho ana i roto i Ranana, i nga Katorika Romana, e noho ana i to ratou Pa i Rooma".(Wan.1 2:19 1875,p.209).

Hahi o Wetereana n. Wesleyan Church[1844]. "Ko nga Minita o te Hahi o Wetereana".(KNT 3:6 1844,p.25).

Hahi Papitihi n. Baptist Church [1847]. (Wes.2 1847,p.33).

Hahi Perehipiteriana n. Presbyterian Church [1844]. "I a te Tukana (no te Hahi Perehipiteriana) te korero pukapuka no Hakai Upoko 1".(KNT 3:6 1844,p.30).

Hahi Perotehana n. Protestant Church [1842]. "Ko te Hahi Perotehana te Hahi Poto me te Hahi Hou".(Pom.1 1842,p.18).

Hahi Romana n. Roman Church [1847]. "Mo te aha ka huaina te Hahi Katorika ko te Hahi Romana?".(Pom.8 1847,p.221).

Hahi Wetereana n. Wesleyan Church [1844]. "Kia nui to tatou pai ki te Hahi Wetereana, i nui hoki to ratou pai kia tatou katoa".(KNT 3:6 1844,p.30).

Hahi Weteriana n. Wesleyan Church [1842]. "He Ware Karakia (mo nga Pakeha mo nga tangata Maori hoki, o te hahi Weteriana, ka hanga i Akarana)".(KNT 1:8 1842,p.34).

"Ka patai a More Watihora, he monita no te Hahi Weteriana".(MM2 6:18 1859,p.2).*

mf: 1.

Hahi Weteriana o Ingarani n. Wesleyan Church of England [1843]. "He mea ta i te perehi o te Hahi Weteriana o Ingarani".(Wes.91845,p.4).

haiana n. iron [1842]. (domestic appliance). "Hokoa etahi hiti mo te moenga, me tetahi haiana hei haiana o kakahu".(KNT 1:12a 1842,p.50).

haiana v.t. to iron [1842]. "Hokoa etahi hiti mo te moenga, me tetahi haiana hei haiana o kakahu".(KNT 1:12a 1842,p.50).

haiana(tia) v.i. to iron [1842]. "Horoi ana e ia nga kakahu, a taka rawa ake ki te ra tapu, kua pai, kua haianatia, kua maroke nga kakahu".(KNT 1:9 1842,p.37).

Haihana n. Sergeant [1858]. "3 nga Apiha, 100 nga haihana me nga hoia o te 65 o nga hapu, me nga hanga o nga hoia".(MM2 5:2 1858,p.8).
"Toko rua nga Apiha, toko rua nga Haihana, o enei tangata i kohurutia nei".(Govt.11 1863,p.2).

haika n. anchor [1843]. "Nga papa, nga haika, nga hera, nga aha ranei, o te kaupuke".(KNT 2:12 1843,p.47).
"Ko te kaha koa hoki o nga Haika, kaore matou i wehi".(Govt.16 1852,p.4).
"Ko te tangata ka whiu i te kararehe mate ki te wai i roto i nga rohe tukunga-haika".(Auck.6 1858,p.15).

haina n. hind [1840]. "Ko ia hei mea i oku waewae kia rire ki to te haina waewae, hei wakanoho i a hau ki runga ki oku wahi tiketike".(Pai.9 1840,p.12).
"E kite ranei koe i te whanautanga o nga haina?"(Wes.10 1843,p.44).

Haina adj. 1. China [1857]. "E riro whakauaua mai ana nga ti Haina inaianei, a, kahore hoki i maha nga ti e pehi nei ki era koroni".(MM2 4:14 1857,p.6).
2. Chinese [1857]. "I te ahiahi ka tahuna nga rama Haina, kia marama ai te whare mo te tunga kai".(MM2 4:12 1857,p.3).

Haini n. Chinese [1855]. "Ko te korero e meinga nei i tupu, mai i nga Haini, tenei iwi te Irahu, he mea tito noa na te tangata".(MM2 1:7 1855,p.16).

- Hainii n.** Chinese [1862]. "Kua roa noa atu nga Hainii e noho ana i taua motu, tinitini ana".(MM2 2a:13 1862,p.23).
- haira n.** sire? [1875]. (i.e. of horses). "Na te tino Momo Arepa ko Arepa Haira".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
- Haironi n.** Zidonian [1856]. "Kei reira nga ariki o te nota, ratou katoa, me nga Haironi katoa ano i heke atu nei i roto i te hunga i werohia i runga ano i to ratou wehi".(Kareti 12 1856,p.403).
- Hairopenikia n.** Syrophenician [1849]. "Te kotiro a te Hairopenikia:-tata ki Haira".(Kareti 9 1849,p.62).
- Haitiana n.** 1. Haitian [1863]. (= Haytian, i.e. 'of Haiti'). "Whakaae ana nga Haitiana kia utu ki te Wiwi 150 miriona parangiki".(MM2 3a:6 1863,p.8).
2. Scythian [1837]. "Kahore he Kariki i reira, he Hurai ranei, he kotinga, he kotinga kore ranei, he tau tangata ke, he Haitiana".(Pai.3 1837,p.274).
"He tau tangata ke, he Haitiana, he pononga, he rangatira ranei".(Wes.2 1847,p.5).
- Haiwaite n.** Hivites [1840]. "Ki te wahi o nga Kenanaite, o nga Hitaite, o nga Amoraite, o nga Perihaitaite, o nga Haiwaite, o nga Hepuhaite".(Mang.1 1840,p.50).
- haka n.** jug [1852]. (Wton.4 1852,p.5).
- hakupata n.** sackbut [1840]. "Hei te taima e rongohia ai koutou ki te tangi o te korenete, o te putorino, o te hapa, o te hakupata".(Pai.12 1840,p.11).
"Ka rangona e koutou te tangihanga o te...hakupata".(Pai.12 1840,p.12).
- hakaputa n.** sackbut [1856]. "I te wa e rongohia ai koutou i te tangi o te tetere o te putorino, o te hapa, o te hakaputa, o te hatere, o te taratimere, o nga mea tangi katoa".(Kareti 12 1856,p.453).
- hakarameta n.** sacrament [1833]. "Ko te pukapuka inoinga me nga karakia hakarameta".(Syd.7 1833,title page).
"Kia tika ai to ratou meatanga i au Hakarameta tapu".(Syd.7 1833,p.27).

"E hia nga hakarameta i meinga ai e te Karaiti i tana hahi?"(Syd.7 1833,p.74).
 "Ko konei te Wakinga nui a te hunga katoa e kai i te Hakarameta:(Pai.9a 1840,p.1).
 "Ki ta Paora ko te aha te kainga ana e tatou, ina kai hakarameta?"(Maun.7 1844,p.8).
 "Me a tatou meatanga ano hoki i nga Hakarameta".(Maun.12(viii) 1846,p.1).
 "He mea whakarite mai nana nga Hakarameta".(Maun.12(viii) 1846,p.2).
 "He tohu kawenata ano hoki nga Hakarameta".(Maun.12(viii) 1846,p.3).
 "E rua nga Hakarameta: ko te Iriiri, ko te Hapa tapu".(Maun.12(viii) 1846,p.3).
 "I pai hoki a te Karaiti ki enei mea hei whakaatu mai i nga pai e riro mai i te tangata i roto i taua Hakarameta".(Maun.12(viii) 1846,p.5).
 "Kahore ano a Paora kia pa noa ki ena Hakarameta".(Maun.12(viii) 1846,p.6).
 "No te reo Ratini ano te take o tenei kupu o te Hakarameta".(Wes.2 1847,p.9).
 "Ehia nga Hakarameta?"(Kareti 2 1850,p.21).
 "Na wai nga Hakarameta?"(Kareti 2 1850,p.21).
 "Hei aha te Hakarameta o te Hapa a te Ariki?" (Kareti 2 1850,p.24).
 "Ko te Kupu a te Atua, ko te Inoi, ko nga Hakarameta tapu".(Wilber.1 1850,p.22).
 "Me e o tatou huihui mo te hakarameta, ka karangatia e te Minita, kei Whanganui te hui, hui katoa mai nga tangata o Otaki tae noa ki Porirua".(MM2 7:14 1860,p.60).*
 mf: 1.

hakarameta adj.

sacramental [1879]. "E noho ana ia ki te ritenga o nga tinana kua whakakororiatia, ki te ritenga Hakarameta".(Pom.6 1879,p.311).

hakarameta v.i.

1. to receive the Sacrament [1863]. (= to partake of Communion). "E noho ana Ngapuhi, e hui ana ki te Hakarameta".(MM2 3a:6 1863,p.18).*
mf: 1.
2. to sanctify [1860]. "Kaua e kotahitia tenei runanga, me kura tonu me hakarameta tonu".(MM2 7:14 1860,p.59).*
mf: 1.

hakarametaria n.

sacramental [1893]. "He aha nga Hakarametaria? Ko etahi atu ritenga tapu o te Hahi Katorika, he mea hanga hei whakawehi atu i a Hatana, hei muru i nga hara iti, hei whakanui i te keratia o te Atua i roto i a tatou".(Pom.5 1893,p.146).

- Hakarene n.** Hagarenes [1840]. "Ko o Moapa, me o nga Hakarene".(Pai.9 1840,p.69).
- hakerameta n.** Fr. sacrement [1842]. (= sacrament). "Ka wakapai ia ki a ratou ma tana ako kotahi, ma ana hakerameta tahi".(Pom.1 1842,p.5).
 "Kia tango ia i nga hakerameta e tika nei mona".(Pom.1 1842,p.36).
 "Kia tangohia tikatia nga hakerameta o Hehu Kerito".(Pom.1 1842,p.41).
 "Ko te inoinga, ko nga hakerameta me nga mahinga pai".(Pom.1 1842,p.42).
 "Ko te Hakerameta tuatahi ia e wakakahore ana i te hara orihinare me nga hara katoa o te tangata".(Pom.1 1842,p.43).
 "Te Kowiremahio ko te Hakerameta e ho mai ana ki te keritiano i te Wairua Tapu".(Pom.1 1842,p.44).
- hakete n.** jacket [1844]. "4 Nga hakete hiraka".(KNT 3:6 1844,p.28).
- Haki n.** Haggite(s) [1844]. "Na Haki, ko te hapu o nga Haki".(Maun.14b 1844,p.213).
- haki n.** jack [1844]. (= flag, i.e. Union Jack). "Ko te haki i mua, tokorua nga tangata i maua ai te kara, i muri mai ko te Karaka raua ko te Potete".(KNT 3:1 1844,p.8).*
 "Ko te aroha, ko te whakapono, ko te pai; ko taku tena e korero atu nei ki a koe. Ko aua mea e toru. Ko te kingi, ko te haki, ko te rori".(MM2 2a:5 1862,p.4).*
 "Ko te rori nui o Waikato kaore i puru, ko te rori o Waipa kaore ano i puru, haere ana nga Pakeha me nga Maori; ko te ara o te Haki anake i puru".(MM2 2a:5 1862,p.15).*
 mf: 3.
- Hakihona n.** Saxon [1856]. "Tokomaha o aua Minita he Hakihona".(MM2 2:9 1856,p.6).
 "He Hakihona te ingoa o tenei iwi, i haere mai i Hamani, i whawhaitia hoki te Piritone e tenei iwi". (MM2 6:8 1859,p.3).
- hakimana n.** (? , a single-barrelled fowling gun) [1842]. (poss. a name derived from the make of the weapon).
 "Nga pu maori, (Hakimana etahi)".(KNT 1:8 1842,p.34).
 "Kotahi tupera me te hakimana i riro i te tahae".(KNT 1:12a 1842,p.52).
 "Tangohia ake, e rua nga Hakimana i au, e toru nga Pu maori i taku hoa i a Paraire".(Govt.16 1852,p.135).

"Tenei te taonga e kukume ai tatou, he hakimana, hei hoa whawhai mo nga manu o te rangi".(MM2 7:17 1860,p.19).*
mf: 1.

Hakiona n. Saxon [1856]. "I roto i enei Hakiona he tini ke nga rangatira".(MM2 2:8 1856,p.5).

Hakiona adj. Saxon [1856]. "Ko nga ture i waiho iho ki a ratou e nga Kingi o ratou Kingi Hakiona, whakanoatia iho".(MM2 2:9 1856,p.4).

hakirehi n. Fr. sacrilège [1847]. (= sacrilege). "Ko nga tangata e komunio ana i runga i te hara moretare, e hara ana i te hakirehi matak".(Pom.8 1847,p.xii).
"Ko te tahae ki nga mea o te whare karakia e kore e rite ki te tahae maori, he hakirehi tera".(Pom.6 1879,p.324).
"Hakirehi. Hara whakamataku, he whakanoatanga i nga mea tapu".(Pom.5 1893,p.210).

hakirehi adj. Fr. sacrilège [1847]. (= sacrilegious). "Ko te tango kore i te komunio i te taima o te Pakate. - Ko te komunio hakirehi".(Pom.8 1847,p.444).

hakirirehu adj. Fr. sacrifice [1860]. (= sacrifice). "Heoi, ko te Ariki nui i ho atu ki a ia i nga kupu whakatika mo tana ritenga hakirirehu (kino ki te mea tapu).(Pom.3 1860,p.127).
"Nana i kawe hakirirehu to koura me te hiriwa o te Temepara hei taonga whakauru ki taua kingi i whakaae ai ki a ia".(Pom.3 1860,p.127).

hakiriwhi n. Fr. sacrifice [1847]. (= sacrifice). "He hakiriwhi pono hoki te Ukaritia, kei reira a Hehu Kerito hei Ariki".(Pom.8 1847,p.xi).
"E te Ariki, ho mai ki a matou te keratia kia tika tonu to matou kawenga i tenei hakiriwhi ki a koe aiane".(Pom.7 1889,p.17).
"Hakiriwhi. Patunga tapu, whakahere ki te Atua".(Pom.5 1893,p.210).

hakiriwi n. Fr. sacrifice [1860]. (= sacrifice). "Na tona matua wahine i kawe ia kia taua minita o te Atua, kia mahi ai ia mo te karakiatanga o nga hakiriwi".(Pom.3 1860,p.77).
"Kei timataia te taturanga i mua kia kawea e ia tetahi hakiriwi ki te Atua".(Pom.3 1860,p.81).

"Ka kawea te hakiriwi e Hauro ano mo te Ariki nui i ngaro ra".(Pom.3 1860,p.81).

- Hakonai n.** Saxon [1845]. "Ka nohoia Ingarangi e nga Hakonai, ka ara ta ratou tohu".(KNT 4:7 1845,p.28).
- Hakoni n.** Saxon [1843]. "Ka noho nga Hakoni ki Ingarangi; a, roa rawa iho na ka whakaekea mai ratou e nga Rani".(KNT 2:5 1843,p.18).
- hama n.** hammer.[1840]. "Nei ra ka pakarua te wahi wakaairo e ratou tahi-tahi tonu ki nga titaha ki nga hama".(Pai.9 1840,p.60).
"Paikē ki te hama".(Will.1844,p.87).
"Kihai hoki i rangona te hama te toki ranei".(CM1 1847,p.44).
- Hamahumi n.** Zamzummin [1840]. "Huaina iho ratou e nga Amoni ko nga Hamahumi".(Pai.14a 1840,p.59).
- hamanu n.** ammunition (-pouch?) [1842]. "Ka ngatete ki a ia te hamanu, te penete wira, me te arai".(Wes.10 1843,p.44).
(‘quiver’ in this citation?)
"Haere ake kotahi te Hamanu Nui i nga paura, kotahi hoki te Hamanu i nga Hota, i nga Mata".(Govt.16 1852,p.11).
- hamarara n.** umbrella [1852]. "Ko te Hamarara kei marumaru moku i te ra".(Govt.16 1852,p.107).
- Hamari n.** Samaritan [1879]. "Ko tetahi Hamari e haere ana ki nga whenua, te taenga mai ki a ia, ka kite i a ia, ka aroha".(Pom.6 1879,p.206).
- Hamaritai n.** Samaritans [1833]. "Kaua ano hoki e tomo ki te tahi pa o nga Hamaritai".(Syd.4 1833,p.23).
- Hamaritana n.** Samaritans [1837]. "Kaua e haere ki te huarahi o nga tauwiwi, kaua ano hoki e tomo ki tetahi pa o nga Hamaritana".(Pai.3 1837,p.14).
- Hamaritani n.** Samaritans [1847]. "Aua ra hoki e tomo atu ki nga pa o nga Hamaritani".(Pom.8 1847,p.47).

- Hamati n.** **Hamathite(s)** [1845]. "Me te Aarawari, me te Temari, me te Hamati".(CMS 2 1845,p.19).
- hamene n.** **summons** [1858]. "Ma te Kai-whakarite-whakawa e tuku Hamene hei tiki i a Hemi".(Auck.6 1858,p.iii).
 "E mahara ana au ki te kawenga ake o Te Waiti i nga hamene ki Kaipara, i te marama o Aperira kua pahure ake nei".(MM2 2a:13 1862,p.8).*
 "I haere mai a tumutumu he tangata maori ki te tiki hamene, mo hori-keti he hawhe-kaihe".(Hoki 6:15 1862,p.1).*
 mf: 3.
- hamene kirimina n. criminal summons** [1858]. "Ka tukua e ia tana 'Hamene-Kirimina', hei tiki, hei tono ki te tangata i meinga ra nana i mea taua hara".(Auck.6 1858,p.v).
- hamene adj.** **summons** [1858]. "Mana e tuku te pukapuka Hamene hei tiki i a Tamati kia haere mai kia korero tahi raua ko Hone ki tona aroaro".(Auck.6 1858,p.iii).
- hamene v.t.** **to summons** [1862]. "Ko te tikanga mo ratou, "he hamene i nga tangata katoa e korerotia ana ki nga Kooti o nga Kai-whakarite".(MM2 2a:7 1862,p.2).
hamene(tia) v.i. to summons [1858]. "Ka tae te Korona, ka kareretia atu, ka Hamenetia, etahi tangata o taua wahi hei Runanga Huuri, hei rapu i te take i mate ai taua tupapaku".(Auck.6 1858,p.vi).
- hami n.** **psalm** [1847]. "He hami Penitenia".(Pom.8 1847,p.1a).
 "Ko te Hami 109".(Pom.8 1847,p.414).
 "He hami Penitenia, he inoinga kia tukua mai nga atawhai o te Atua".(Pom.8 1847,p.428).
 "Ko te hami mo nga tupapaku".(Pom.7 1889,p.15).
 "Hami. Tohungia ahau, e te Atua, rite tonu ki tou atawhai nui".(Pom.7 1889,p.29).
 "Hami. Waiata tapu, penei me o Rawiri kingi".(Pom.5 1893,p.210).
- hamu n.** 1. **ham** [1855]. "Hamu...0 1 0 te pauna".(MM2 1:1 1855,p.12).
 2. **jam** [1856]. "150 pauna hamu, 39 kaho pata".(MM2 2:9 1856,p.15).

- Hamupaka n.** **Humpback** [1859]. (= a type of wheat). "Kua puta ta matou kupu i era Karere mo tetahi tu witi e ngakia nuitia ana e nga tangata Maori o Turanga, o hea, ko tona ingoa, he 'Hamupaka'".(MM2 6:5 1859,p.2).
- Hamupake n.** **Humpback** [1858]. (= a type of wheat). "He whakatupato ki nga Maori mahi paamu, kei ngaki ratou i tenei witi kino, tona ingoa ki etahi wahi, he 'Hamupake'".(MM2 5:12 1858,p.1).
"Ekore rawa matou e hoko i taua witi, tona ingoa e mohiotia ana ki Turanga, he Awharikana, ki era atu wahi, he Hamupake".(MM2 5:12 1858,p.2).
- hamupeina n.** **champagne** [1875]. "A haere ana a Tatana ki te rapu ia Manaena, me nga Pounamu Hamupeina Waipiro, he mea hoki he tino wai rawe rawa taua wai kia Manaena".(Wan.1 2:31 1875,p.404).
"Ano ka hoatu te Waipiro Hamupeina, inu ana a Manaena, a kihai i roa, kua ahua pai ana whakaaro i nga korero a Tatana, a tuhituhia ana te Riiri o te hoko o te whenua".(Wan.1 2:31 1875,p.404).
- hamupeke adj.** **humpback** [1858]. (whale). "1 tana hinu hamupeke, 2 tana muka, 2 tana kapia".(MM2 5:13 1858,p.8).
- Hamuri n.** **Hamulites** [1844]. "Na Hamuru, ko te hapu o nga Hamuri".(Maun.14b 1844,p.214).
- hana n.** **saint** [1855]. "Ko Te Raire, te Minita o Hana Paora".(MM2 1:1 1855,p.2).
"Ko te ra o te Epera, te ra o Hana Nikorahi i Tihema".(MM2 1:1 1855,p.17).
- Hanakiti adj.** **Sanskrit** [1874]. "Ko taua reo he Ingarihi, kaua te reo Hanakiti me te Arepa".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*
mf: 1.
- hanaraweiti n.** **hundredweight** [1856]. "Mo te Riwai, he mea ano e 3 hereni, he mea ano e 4 hereni, mo te Hanaraweiti".(MM2 2:3 1856,p.13).
- hanaraweti n.** **hundredweight** [1856]. "Etoru hereni mo te hanaraweti ki Poihakena".(MM2 2:4 1856,p.13).

- hanarete n.** **hundredweight** [1847]. "20 Hanarete...1 Tana".(Purewa 1 1847,p.8).
- hanareweti n.** **hundredweight** [1855]. "10 tana Muka, 48 peke Aniana, 3 hanareweti Paukena".(MM2 1:6 1855,p.15).
- hanehe n.** **harness** [1862]. "Kia mohio ai nga tangata Maori, tenei te Hea Hoiho, te Paraire, te Hanehe Kaata, Hanehe Parau hoki".(MM2 2a:14 1862,p.20).
- hanereta n.** **hundredweight** [1856]. "Hopi, 40s. mo te hanereta".(MM2 2:4 1856,p.16).
- hanereweiti n.** **hundredweight** [1857]. "1 keki honi, 2 kaho hinu poaka, 8 hanereweiti pata".(MM2 4:3 1857,p.8).
- hanereweti n.** **hundredweight** [1857]. "45 hanereweti poaka tote, 58 poaka ora".(MM2 4:3 1857,p.8).
- haniana n.** **onion** [1844]. "Ki nga kukama, ki nga mereni, ki nga riki, ki nga haniana, me te karika".(Maun.14b 1844,p.172).
- hanihi n.** **harness** [1875]. "Kei a ia, i nga wa katoa nga Tera pai rawa, Hanihi, Wepu, Kipa, me era mea e kore e taea te tatau".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- Hanoki n.** **Hanochites** [1844]. "Ko Hanoka, nana te hapu o nga Hanoki".(Maun.14b 1844,p.213).
- Hanuera n.** **January** [1842]. (KNT 1:2 1842,p.6).
- Hanuere n.** **January** [1840]. "Ko Hanuere, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840,p.3).
"Me kape e tuatahi, me te tuarua o nga Hatarei o Hanuere".(Bud.1 1847,p.13).
"I te 29 o Hanuere ka tae mai matou ki Rangiuru".(MM2 2a:9 1862,p.11).*
mf: 14.
- Hanueri n.** **January** [1842]. "No te rima o nga ra o Hanueri i toro ai nga ware o nga kai kani rakau".(KNT 1:2 1842,p.8).

"No te 25 o nga ra o Hanueri i tuhituhia ai te pukapuka panui a te Kawana".(MM2 7:14 1860,p.27).*
mf: 6.

Hanure n.

January [1857]. "Ko te Reihi o Pe o Whairangi no te 8 o Hanure i tu ai".(MM2 3:1 1857,p.2).

haona n.

horn [1844]. "Me hanga ano hoki ona haona ki nga koki e wha".(Maun.14 1844,p.17).
"Ko tetahi piri nanenane i muri i a ia, e mau ana i ona haona i roto i te urupuia rakau".(CMS 2 1845,p.44).
"Ko te tahi hipi tane e mau ana ona haona i roto i te urupuia rakau".(Kareti 6 1852,p.16).

haone n.

horn [1851]. "Ko nga haone o te kau, he mea pai era hei koma mahunga tangata, hei kakau maripi".(Kareti 11 1851,p.11).
"He kuri nui, ko ona haone he roroa".(Kareti 10 1856,p.5).

haora n.

hour [1835]. "Ko te nuinga o te iwi i waho e inoi ana i te haora o te tahunga mea kakara".(Pai.2 1835,p.3).
"I te haora hoki e kore ai koutou e mahara ka haere mai ai te Tama o te tangata".(Pai.2 1835,p.38).
"Ka maka atu ia i taua haora ano ki roto ki te kapura arai rawa e ka ana".(Pai.12 1840,p.11).
"Ka maka koutou i taua haora ano ki roto ki te kapura arai rawa e ka ana".(Pai.12 1840,p.12).
"Ka tino miharo a Raniera, ko Petehaha hoki tona ingoa, i te haora kotahi".(Pai.12 1840,p.16).
"Ko tenei hoki, ka mahara tatou ki e taima, ko te haora tenei e ara ai tatou i te moe".(Pai.18 1840,p.8).
"Inoi koe mo matou, he hunga hara, aianei me ki te haora o to matou matenga rawa. Amene".(Pom.1 1842,p.46).
"I te ahiahi i te 6 o nga haora ka rongoa hau i tetahi korero".(KNT 1:12 1842,p.48).*
"Tena, e matau ranei tatou ki te haora, e puta ai te tahae?".(Bud.1 1847,p.6).
"Me haere atu ki taua whare i nga Hatarei katoa i te haora te tekau ma rua".(Bud.1 1847,p.12).
"60 Miniti...1 Haora".(Purewa 1 1847,p.8).
"12 Haora...1 Ra mahi".(Purewa 1 1847,p.8).
"Ko tahi tonu te haora hei nohoanga iho ma matou ki te kai, ka hoki mai to matou papa ki te tina".(Kareti 7 1852,p.12).
"Ite 6 o nga haora o te ata".(MM2 1:4 1855,p.5).*
"I te ahiahi, i te waru o nga haora, ka tutuki te tai".(MM2 3:2 1857,p.18).*
"Ekore nga kau e tae ki reira i te po, ta te mea ko te whitu pea tenei o nga Haora".(MM2 2a:6 1862,p.9).*

"E huihui tonu ana i nga ata katoa i te tekau o nga haora o te ata".(Hoki 1:15 1863,p.3).*

"No te 10 o nga haora, i u mai ai a te Kawana ki te Waapu".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*

mf: 21.

haori n.

hour [1855]. "I te ata o te Mane kua pahure ake nei i te hawhi o nga haori o te 7".(MM2 1:3 1855,p.36).

hapa n.

1. harp [1830]. "Waiata ki a Ihowa ki te hapa, ki te hapa ki te rangi o te waiata".(Syd.2 1830,p.78).

"Ko ia te tupuna o te iwi wakatangi i te hapa, i te okana".(Syd.4 1833,p.7).

"Hei te taima e rongou ai koutou ki te tangi o te korenete, o te putorino, o te hapa".(Pai.12 1840,p.11).

"Ka rangona e koutou te tangihanga o te...hapa".(Pai.12 1840,p.12).

"He tamaiti mohio rawa a Rawiri ki te whakatangi hapa".(CM1 1847,p.32).

"Ko ta Rawiri mahi he kumekume hapa i a ia e tiaki ana i nga hipi a tona papa".(CM1 1847,p.32).

"Wero noa i a Rawiri i a ia e whakatangi hapa ana hei whakamarie mo tona ngakau".(CM1 1847,p.34).

kai wakatangi hapa n. harpist [1837]. "A heoi ano rongonga i roto i a koe ki te reo o te ai wakatangi hapa, ki to te hunga muhika".(Pai.3 1837,p.351).

2. supper [1833]. "Ko te karakia mo te hapa o te Ariki".(Syd.7 1833,p.23).

"A no ka mutu te hapa ka tango ia i te kapa, a ka oti te wakawetai".(Syd.7 1833,p.32).

"I te mea ka taka koe i te tina i te hapa ranei, kaua e karangatia ou hoa".(Pai.2 1835,p.42).

"Mo te hapa o te Ariki".(Pai.9a 1840,p.1).

"Hei aha te hapa tapu?"(Maun.7 1844,p.7).

"He mea pai ranei kia noho atu nga tangata ki te hapa tapu?"(Maun.7 1844,p.8).

"Ko te Hapa Tapu".(Maun.12(iii) 1846,p.1).

"Te Iriiri, me te Hapa Tapu, ki te Hahi".(Maun.12(iii) 1846,p.2).

"Otiia ehara te Hapa Tapu i te mea whakamahara kau".(Maun.12(iii) 1846,p.4).

"Ko te waina, me te taro, o te Hapa Tapu he whiwhinga tahitanganga".(Maun.12(iii) 1846,p.6).

"E rua nga Hakarameta: ko te Iriiri, ko te Hapa tapu".(Maun.12(viii) 1846,p.3).

"Hei aha te Hakarameta o te Hapa a te Ariki?"(Kareti 2 1850,p.24).

"No tehea takiwa i takoto ai te Hapa?"(Kareti 2 1850,p.24).

"He aha te tohu o waho i te Hapa a te Ariki?"(Kareti 2 1850,p.24).

"He aha nga pai o te Hapa a te Ariki ka riro nei i te tangata e kai tika ana?"(Kareti 2 1850,p.25).

"Ko te aha atu kia rapua e te hunga e haere mai ana ki te Hapa a te Ariki?"(Kareti 2 1850,p.26).

"No reira matou i huihui atu ai ki te kai Hapa".(MM2 4:9 1857,p.8).*

"Kaua e tukua mai kia kai tahi i te Hapa".(Martin 3 1863,p.54).

mf: 1.

hapa v.i. to sup [1835]. "Taka he mea e hapa ai a hau".(Pai.2 1835,p.47).

hapaira n. sapphire [1837]. "Ko te wakapaparanga tuatahi he hahapa; ko te tuarua he hapaira; ko te tuatoru he karakeroni".(Pai.3 1837,p.355).
"Ko te onika, ko te hapapa, ko te hapaira, ko te emerara, ko te kapakara, ko te koura".(Kareti 12 1856,p.393).

Hapanehe n. Japanese [1862]. "Ko nga Motu o Pauene i tangohia e nga Hapanehe mai raia, e toru tekau tau i ngiha ai te ahi o Ingarangi ki aua moutere".(MM2 2a:13 1862,p.7).

Hapani n. Javanese [1855]. "E mea ana te Paiaroha, ko nga Hapani i noho ki taua motu i mua ai".(MM2 1:7 1855,p.16).

hapapa n. jasper [1856]. "Ko te perira, ko te onika, ko te hapapa, ko te hapaira, ko te emerara, ko te hapakara".(Kareti 12 1856,p.393).

hâpara n. shovel [1894]. "A i te mea kahore ana hâpara hei keri ake i te poka, ka tonoa mai e te Atua e rua nga raiona".(Pom.9 1894,p.176).

hapara n. shovel [1852]. "Ko nga Hapara, ko te Keri whenua hei tahi mo nga one one o taku kainga".(Govt.16 1852,p.36).
"Ko tahi ano ta tatou pu, he hapara, kia puhia atu ki te whenua kia puta mai ai he oranga mo tatou katoa".(MM2 Misc. 1858,p.10).*
mf: 1.

Hapata n. Sebat [1856]. (11th month of Jewish year). "I te rua tekau ma wha o nga ra o te tekau ma tahi o nga marama,

ara, o te marama Hapata, i te rua o nga tau o Tariuha".(Kareti 12 1856,p.552).

'hapati n.

sabbath [1827]. "Na ko te ra 'witu te 'hapati ki a Ihowa tou Atua".(Syd.1 1827,p.18).

'hapati adj.

sabbath [1827]. "Kia ma'hara ki te ra 'hapati kia tapu".(Syd.1 1827,p.18).

"Na reira i 'wakapaingia ai te ra 'hapati e Ihowa, a 'wakatapua ana".(Syd.1 1827,p.19).

hapati n.

sabbath [1830]. "Na! ko te ra witu te hapati o Ihowa tou Atua".(Syd.2 1830,p.87).

"I reira haere ana a Ihu i te hapati ra waenga witi".(Syd.4 1833,p.26).

"Ka wakaako ia i a ratou i nga hapati".(Pai.2 1835,p.13).

"Ka wakaako ia i te tahi o nga ware karakia i te hapati".(Pai.2 1835,p.39).

"Ko te ture o te Atua nana i wakarite kia mahuetia te ra tapu tawito, ara, ko te hapati".(Pom.1 1842,p.29).

"I whakatakotoria enei taro ko tahi tekau ma rua i tenei hapati i tenei hapati ki runga ki te tepara".(CM1 1847,p.14).

"Ka taea te hapati ka tangohia, ka whakatakotoria e tahi mea hou".(CM1 1847,p.35).

"Kia mahara koe ki te Ra Hapati, kia whakatapua".(Kareti 3 1849,p.7).

"Tena ko te ra whitu he hapati no Ihowa no tou Atua".(Kareti 3 1849,p.7).

"He aha te whakamaoritanga o te Hapati?"(Kareti 2 1850,p.8).

"Ko tehea ra te Hapati o nga Hurai?"(Kareti 2 1850,p.8).

"Ka mea ia kia tuhituhia he pukapuka mo nga pai o te Hapati".(Kareti 7 1852,p.3).

(whaka)hapati v.i. to keep the sabbath [1844]. "Me whakahapati ta koutou hapati i te iwa o te marama i te ahiahi".(Maun.14a 1844,p.119).

hapati adj.

sabbath [1833]. "He wahi tutata ki Iruharama, he haerenga hapati".(Syd.4 1833,p.92).

"Ka tomo atu ia i te ra hapati ki te ware karakia".(Pai.2 1835,p.12).

"Kia whakaakona ratou ki te pai o te ra hapati".(Kareti 7 1852,p.3).

Hapeana n.

Sabeans [1856]. "A ma ratou e hoko atu ki nga Hapeana ki te iwi i tawhiti".(Kareti 12 1856,p.503).

"Na, ko te kokiritanga mai o nga Hapeana, kahakina atu ratou".(Pom.6 1879,p.423).

- Hapeani n.** Sabeans [1849]. "Te tino huakanga mai o nga Hapeani, kahakina atu ana ratou".(Kareti 9 1849,p.7).
- hapera n.** chapel [1862]. "Mo nga Kura Whare Turoro mo nga Whare Karakia Hahi Hapera ranei mo etahi atu mahi e take ake ana i te aroha mo te whakanui i aua mahi".(Govt.17 1862,p.10).
- hapi n.** hops [1869]. "Kia koropupu ka maka ai ki roto kia 3/4 pauna taimaha hapi. Kaua e tino pauna rawa kei kawa te pia".(Martin 4 1869,p.21).
"Mana e whakaatu te wahi whenua pai, me te whakapai hoki i te whenua hei tiringa mo te Hapi a tera tau".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*
mf: 4.
- Hapiana n.** Sabeans [1843]. "Ka puta mai nga Hapiana, ka mau, haere ana".(Wes.10 1843,p.2).
- hapira n.** sapphire [1844]. "A kei raro iho i ona waewae me te mea ko te hapira i hanga hei whariki".(Maun.14 1844,p.10).
- hapituare adj.** Fr. *habituel* [1847]. (= habitual). "Ko te keratia hapituare, e huaina ana hoki ko te keratia whakatapu, a ko te keratia aketuare".(Pom.8 1847,p.273).
"I pa ki a tatou i te Hara Orihinare (1) te ngaromanga o te Keratia Hapituare, me te ngaromanga o te rangi".(Pom.7 1889,p.129).
"Hapituare. Tumau".(Pom.5 1893,p.210).
- Harahi n.** Zarhites [1844]. "Na Heraha, ko te hapu o nga Harahi".(Maun.14b 1844,p.213).
- Harahora n.** Harahora(?) [1855]. (prob. name of a Melanesian tribe). "No nga Harahora te hunga o nga wahi o uta rawa, na ratou ko nga Papua i noho haere enei motu whaka-te-marangai".(MM2 1:7 1855,p.16).
- hâraki n.** ? [1894]. "He tangata kohuru a Atanatiu, he tangata makutu, inahoki te ringaringa o Pihopa Arihena kua tapahia e ia hei hâraki mona".(Pom.9 1894,p.182).

- haramu n.** **helm** [1852]. "Ko au ki to matou Haramu,ka rere nei matou e toru pea nga maero, ka manu i konei".(Govt.16 1852,p.12).
- Harapora n.** **Harafora(?)** [1862]. (prob. name of a Melanesian tribe). "Tera ano tetahi iwi kei te mano whenua, he Harapora te ingoa, hanga ai i o ratou whare ki runga ki te manga rakau".(MM2 2a:6 1862,p.15).
- Hararei n.** **Saturday** [1842]. (KNT 1:1 1842,p.1).
- hararina n.** **Gk. sardinos** [1837]. (a variant of Gk. sardius = 'cornelian'). "A i rite te ahua ona e noho ana ki te kamaka hahapa ki te hararina".(Pai.3 1837,p.339).
- harariu n.** **Lat. sardius** [1837]. (Gk. sardius, variant sardinos = 'cornelian'). "Ko te tuarima he hararonika; ko te tuaono he harariu; ko te tuawitu he karihorita".(Pai.3 1837,p.355).
"Ko te harariu, ko te topaha, ko te raimona, ko te perira, ko te onika, ko te hapapa, ko te hapaira, ko te emerara, ko te hapakara, ko te koura".(Kareti 12 1856,p.393).
- hararonika n.** **sardonyx** [1837]. "Ko te tuarima he hararonika; ko te tuaono he harariu; ko te tuawitu he karihorita".(Pai.3 1837,p.355).
- hararuta n.** **arrowroot** [1855]. "Ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te hararuta".(MM2 1:2 1855,p.22).
- hararutu n.** **arrowroot** [1869]. "Engari ko te hupa ko te paraoa kororirori, ko te hararutu, ko te waiu".(Martin 4 1869,p.10).
- haratere n.** **psaltery** [1840]. "Mau ana i nga himipora, me nga haratere, me nga hapa".(Mang.1 1840,p.67).
- harepa n.** **harp** [1860]. "Koia ka mea ratou ki a ia, kia karangatia e ia tetahi hunga matau ki te whakatangi ki a ia te mea e huaina ra ko te harepa".(Pom.3 1860,p.84).
"Koia ra, no ka mau te wairua kino i a Hauro, tenei a Rawiri ka whakatangi i te harepa, a pahure iho te riri porangi o te kingi".(Pom.3 1860,p.84).

- Harerei n.** Saturday [1854]. "No te Harerei, no te 13 o nga ra o Hepetema".(Auck.8 1854,p.42).
- Hareti n.** Sardites [1844]. "Na Herete, ko te hapu o nga Hareti".(Maun.14b 1844,p.214).
- hariata n.** chariot [1833]. "I a ia e hoki ana, e noho ana ki runga ki tona hariata, korero ana i te pukapuka o te poropiti a Ihaia".(Syd.4 1833,p.103).
 "E iwa rau ana hariata, he mea whakanoho ki te rino".(CM1 1847,p.20).
 "Ko te poropiti i tangohia atu ki te rangi i runga i te hariata kapua".(Kareti 3 1849,p.15).
 "Ko te haerenga ake o etahi rangatira i runga i te hariata, tangohia ake ana ki runga".(Martin 3 1863,p.14).
 "I tetahi rangi ka whakaomaoma hariata nga tangata o Teharonika".(Martin 3 1863,p.53).
- kai whiu hariata n.** charioteer [1855]. (= coachman). "Nui atu te rawe me te ahua rangatira mai o aua tini kai whiu hariata me nga hoia".(MM2 1:1 1855,p.17).
- harika adj.** salix [1840]. (= willow; Genus Salix of the family Salicaceae). "I wakatarea e matou o matou hapa i runga i nga rakau harika i waenganui o taua wahi".(Pai.9 1840,p.115).
- Harina n.** Czarina [1855]. "Ko te kahu o te Harina, he hatini ma, he wa taimona kau a runga".(MM2 1:3 1855,p.51).
- hariota n.** chariot [1858]. "Ka haere nga hariota kawē i te tane marena me ona matua".(MM2 5:11 1858,p.2).
- hariota tima n.** steam chariot [1847]. (= traction engine). "Kahore hoki he Hariota Tima, hei kawē i a ratou, penei me Ingarani".(Whiteley 1847,p.34).
- hariru n.** greeting [1862]. (lit. 'how do you do'). "Ko taku hariru tena ki a koe, e te Pihopa".(MM2 2a:12 1862,p.9).*
 mf: l.
- hariru v.t.** to greet/to shake hands [1843]. (lit. 'how do you do'). "Tukua iho ra, meinga ahau kia pono taua; kowai ra e hariru ai maua?".(Wes.10 1843,p.19).

"Ka u a te Kawana, haere ana ia ki te hariru ki te korerorero ki nga tangata".(MM2 2a:2 1862,p.3).

hariruia interj.

hallelujah [1827]. "Kia 'wakapai Hariruia H.H.H. kia 'wakapai".(Syd.1 1827,p.25).
"Kia wakapai Hariruia H.H.H. kia wakapai".(Syd.2 1830,p.101).
mf: 1.

haro n.

hallo [1842]. "Ka pa te karanga a te kuki 'haro maori! kei hea te kaketu?' ka mea atu matou 'aua'".(KNT 1:8 1842,p.31).*
mf: 1.

Harukai n.

Sadducees [1830]. (Syd.2 1830,p.11).

Haruki n.

Sadducees [1833]. "Kia tupato ki te rewena o nga Parihi, o nga Haruki".(Syd.4 1833,p.33).
"Kua mohio noa atu ia ki te riri a nga Parihi, a nga Haruki, a nga Karaipi ki nga Apotoro".(Pom.9 1894,p.64).

hata n.

1. **hart** [1840]. (= deer). "Me kai te tangata poke raua ko te tangata ma i tena mea, kia rite ki te aneterope me te hata e kainga ana".(Pai.14a 1840,p.88).
"He hata kua tukua kia haere a Napatari: e homai ana e ia nga kupu papai".(CMS 2 1845,p.119).
2. **saint (fem.)** [1847]. "Hata Henowepa, takakau".(Pom.8 1847,p.6a).

hata n.

shirt [1852]. "Apitikia mai hoki ko nga kakahu moku, ko nga Hata, ko nga Tarau, ko nga Tokena".(Govt.16 1852,p.154).
"He Paraikete, he Hata, he Kiapa".(Auck.3 1864,p.43).

hata adj.

holy [1842]. "Ko Hehu Kerito te hunga tuarua o te hata Terinita".(Pom.1 1842,p.4).
"E penei te kupu hata Treinita me tenei kupu maori, ko te kotahitokotorutanga tapu".(Pom.1 1842,p.32).
"Ko to te hata Terinita hunga tuarua ia kua wakatangatatia nei hei wakaora i te ao".(Pom.1 1842,p.34).
"E hata Maria, te matua wahine o Hehu Kerito to tatou Atua".(Pom.1 1842,p.46).
"E te matua wahine hata rawa o Hehu Kerito to tatou Atua, tangohia matou i tou kaha".(Pom.1 1842,p.48).
"E te hata takakau o nga takakau, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).

"E inoi ana ahau ki a koe, e te matua wahine hata rawa o te Atua".(Pom.6 1879,p.66).

Hatarei n.

Saturday [1840]. "Me haere atu ki taua whare i nga Hatarei katoa i te haora te tekau ma rua".(Bud.1 1847,p.12).
mf: 2.

hate n.

shirt [1842]. "Ka titiro i nga hate, a poto katoa a matou peke te titiro, kore kau ake".(KNT 1:8 1842, p.32).*
"I muri iho ka hoko matou i te hate pai, i te taraute pai i te koti pai, i te hu pai, i te kiepa pai".(KNT 1:8 1842, p.33).*
"Ka mau ki te hate, ka wakapekea ki roto ki ona".(Will.1844,p.167).
"Ara, i te pai o tona whare, i te pai o ona kakahu, he hate, he taraute, he koti, kei nga tane e mau ana".(Bud.1 1847,p.9).
"E whakamaroke ana au i te hate".(Kareti 4 1847,p.19).
"Ko te hate kei raro i te koti".(Kareti 4 1847,p.31).
"Kia puritia te paraikete, te hate, te taraute, te koti, te huka, te tupeka, otira nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.15).*
"Me tuku atu he tangata e au hei tiki atu i te patene o tana hate".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*
mf: 5.

hatera n.

hazel [1845]. "Ka tahi ka tikina e Hakopa e tahi rakau mana, he papirara mata, he hatera, me te hetenati".(CMS 2 1845,p.68).

hatere n.

psaltery [1840]. "Hei te taima e rongoi ai koutou ki te tangi o te korenete, o te putorino, o te hapa, o te hakapata, o te hatere".(Pai.12 1840,p.11).
"Ka rangona e koutou te tangihanga o te...hatere".(Pai.12 1840,p.12).
"Ko te aho tekau, ko te hatere, ko te hapa".(CM1 1847, p.32).

Haterei n.

Saturday [1857]. "Ka kawea ka homai ki te Whare Mera ki Akarana i te 1 o nga haora, muriawatea, i te Haterei o taua wiki ano".(MM2 4:14 1857,p.3).
mf: 1.

hatihi n.

justice [1858]. (i.e. Justice of the Peace). "Me mahi ranei i runga i te tikanga whakawa-tata ki te aroaro o te Kai-whakarite-whakawa-tuturu o te Kai-whakarite-whakawa hatihi kotahi, tokohia ranei".(Auck.6 1858,p.1).

"Kooti o nga Hatihi tokorua".(Auck.6 1858,p.8).

kai whakawa hatihi n. Justice of the Peace [1858]. "Ka meinga kia whai tikanga te Kooti whakawa, hei whakarongo, hei whakaoti i nga hara katoa e ahei nei te whakawa tata e nga Kai-whakawa Hatihi, e te Kai-whakawa Tuturu ranei".(MM2 5:19 1858,p.2).

hatini n. satin [1855]. "Ko te kakahu o te Eparehi, he hatini ma, he mea kotui ki te wereweti roa noa te remu, he eamine te hiku".(MM2 1:2 1855,p.18).

hatini adj. satin [1855]. "Ko te kakahu, he kahu hatini ma i roto, he kahu wereweti whero i waho".(MM2 1:2 1855,p.19).

Hatirei n. Saturday [1844]. "I Hatirei, i te takau ma tahi o Mei".(KNT 3:6 1844,p.25).

hatiwahio n. salvation [1893]. "Hatiwahio. Whakaritenga utu mo nga hara".(Pom.5 1893,p.210).

hatiwhahio n. salvation [1847]. "Kia whakaae te tangata ki te hatiwhahio ki te Atua me te whakaritenga".(Pom.8 1847, p.xiii).
 "E whakarite ana hoki i nga hatiwhahio katoa mo nga hara, e ho mai ana i nga wiritute".(Pom.6 1879,p.305).
 "Ma te aha e tangohia tikatia ai te Hakarameta o te Penitenia? - (1) Ma te Rapunga hara; (2) ma te Koterihio; (3) ma te Kowhehio; (4) ma te Hatiwhahio".(Pom.7 1889,p.136).

hatiwhahio adj. salvatory [1847]. "Me tango hoki te tangata ki nga mahi hatiwhahio".(Pom.8 1847,p.324).

hato n. saint (masc.) [1842]. "Ae, inoi ra ki a Maria kia inoi ia, ratou ko nga hato katoa".(Pom.1 1842,p.26).
 "Ki a Hehu Kerito, ki nga hato o mua, na, ki a Maria, ki nga apotoro".(Pom.1 1842,p.40).
 "E o matou Ahere, me o matou hato Paterono, me nga hato katoa; kia wakapai koutou ki a matou".(Pom.1 1842, p.48).
 "E te rangatira o nga Hato katoa, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.53).

hato excl. holy [1847]. "Hato, Hato, Hato te Ariki, te Atua o nga Taua".(Pom.8 1847,p.430).

"Hato, Hato, Hato te Ariki, te Atua o nga Taua".(Pom.6 1879,p.50).

- hato adj.** **holy** [1847]. "Ko te hato Wangeriona o Hehu Kerito, ki te ritenga o hato Matiu".(Pom.8 1847,p.1a).
 "E haere mai ia i runga i nga kapua o te rangi me te kororia nui, me te kaha whakaharahara, ratou ko nga hato Ahere".(Pom.8 1847,p.210).
 "Ko te Atua i ana hunga tokotoru, ara ko te hato Tokotorutanga".(Pom.6 1879,p.10).
- hato v.i.** **to become a saint** [1847]. "Na te mea kua karangatia katoatia ratou e te Atua kia hato".(Pom.8 1847,p.223).
 "Ko ia te Hato o nga Hato; nana i karanga ki a ratou katoa kia Hato".(Pom.6 1879,p.253).
- Haturei n.** **Saturday** [1847]. "I te Ture tawhito ko te Haturei, ko te ra i okioki ai te Atua i ana mahi".(Pom.8 1847,p.238).
- hau mati phr.** **how much** [1844]. "Ka hemo koe i te kai ka haere koe ki roto ki tetahi whare pakeha, ka tono atu koe ki a ia, ka mea atu, 'hau mati te utu o tera mea'".(KNT 3:11 1844,p.58).
- haura n.** **hour** [1827]. "Kua taea hoki te tekau o nga haura".(Syd.1 1827,p.15).
 "A ora ana tana pononga i taua haura pu ano".(Syd.2 1830, p.24).
 "Ka ora koe itou wakaponongatanga, a ora ake ana i taua haura te wahine".(Syd.2 1830,p.27).
 "Kua taea hoki te tekau o nga haura".(Syd.2 1830,p.31).
 "Kahore ano toku haura i taka noa mai".(Syd.2 1830, p.32).
 "A meake ko te ono o nga haura".(Syd.2 1830,p.37).
 "A ui atu ana ia ki a ratou, ki te haura i wakaoraora ai ia".(Syd.2 1830,p.40).
 "A ki tenei haura pu ano e mate ana matou i te kai i te wai".(Syd.2 1830,p.47).
 "A he aha ta tatou ka tu wehi ai i nga haura katoa?"(Syd.7 1833,p.53).
 "Ka ho atu hoki ki a koutou a taua haura ano, te mea e korero ai koutou".(Syd.4 1833,p.24).
 "Kua pahure ke te haura".(Syd.4 1833,p.31).
- Hauri n.** **Shaulites** [1844]. "Na Hauru, ko te hapu o nga Hauri".(Maun.14b 1844,p.213).

hauta n.

south [1833]. "Ko te kuini o te hauta e wakatika a te wakawakanga ki tenei wakapapanga".(Syd.4 1833,p.27).
 "Wakatika, haere ki te hauta, ki te ara e maro atu ana no Iruharama ki Keiha".(Syd.4 1833,p.103).
 "Ka wakatika te kuini o te hauta i te wakawakanga ki nga tangata o tenei wakapaparanga".(Pai.2 1835,p.34).
 "Ka haere mai ratou i te ita, i te weta, i te nota, i te hauta, ka noho i te rangatiratanga o te Atua".(Pai.2 1835,p.41).
 "No te nota ki te hauta, otiia ko ta matou whakawhirinakitanga kei a Ihowa".(Hoki 1:15 1863,p.2).

hauta weta n. **south-west** [1833]. "He kokorutanga ia no Kariti, e anga anga ana ki te hauta weta, me te nota weta".(Syd.4 1833,p.131).

hauta adj.

south [1833]. "A pa rekareka ana te hau hauta".(Syd.4 1833,p.131).
 "A ka kite i te hau hauta e pupuhi ana, ka mea koutou, Meake ko te werawera".(Pai.2 1835,p.38).

hawe n.

half [1833]. "Ko te hawe o aku taonga ka ho atu e hau ki te hunga rawa kore".(Syd.7 1833,p.26).
 "Ka ho atu e hau te hawe o aku taonga ki te hunga rawa kore".(Pai.2 1835,p.52).

hawe haora n. **half hour** [1837]. "Ka wai rangimarietanga i te rangi kotahi hawe haora".(Pai.3 1837,p.342).

hawe taima n. **half time** [1837]. (= half a time). "Kei reira ia e wangainga ana i te taima, i nga taima, i te hawe taima".(Pai.3 1837,p.346).

hawekaehe adj.

half caste [1862]. "Ka tupu te whakaaro i konei kia whakaturia he kura mahi mona, mo nga tamariki hawekaehe".(MM2 2a:15 1862,p.6).

hawepene/hawe pene n. **halfpenny** [1843]. "E ono pauna, kotahi te kau ma wa nga hereni, ewaru pene, me te hawepene".(KNT 2:4 1843, p.16).
 "E ono pauna, tekau nga hereni, e rua nga pene, me te hawe pene".(KNT 2:8 1843,p.34).*
 mf: 1.

hawhana n.

Hebr. shaphan [1844]. (similar to a rabbit). "Me te hawhana, no te mea e whakahoki ake ana ano ia i te kai, otiia e kore e tararua te matimati".(Maun.14a 1844, p.82).

hawhe n.

half [1844]. "Kia rua nga whatianga me te hawhe tona roa".(Maun.14 1844,p.11).

"Ka rima nga tau me te hawhe e tautohetohe ana".(CM1 1847,p.37).

"Ka hoatu i tetahi hawhe ki te tahi wahine, i te tahi hawhe ki tetahi wahine".(CM1 1847,p.44).

"I te hawhe kite 12, ka hoki ano ahau ki te whare".(MM2 1:4 1855,p.5).*

"Ko te rua tenei o aku marama e noho ana i te Hohipera me te hawhe".(MM2 5:22 1858,p.4).*

"Kua marama nga tikanga Pakeha i nga ra kua pahure nei. Na, kua tango matou ki tetahi hawhe".(MM2 7:13 1860,p.44).*

"Koia au ka tono atu nei i etahi taonga o te Kuini kia tukua mai ki roto ki taku toa, he hawhe ma te Kuini he hawhe maku".(MM2 7:17 1860,p.17).*

mf: 12.

hawhe haora n. **half hour** [1855]. "I te roanga o te po, ko nga hawhe haora, ka pa te ru".(MM2 1:3 1855,p.34).

hawhe pune n. **half a spoon** [1869]. "Mo te tamariki kaumātua, he hawhe pune".(Martin 4 1869,p.4).

hawhe adj.

half [1840]. "Ka mau te tangata i tetahi wakakai koura, he hawhe hikera tona taimaha".(Mang.1 1840,p.22).

hawhe kaihe n.

half caste [1856]. "Ko te kupu 'Tangata Maori' e taupoki ki runga ki nga hawhe kaihe".(MM2 2:10 1856, p.7).

"Tenei ano toku kupu mo nga hawhekaihe".(MM2 7:15 1860,p.33).*

"Ko te taha ki nga hawhe-kaihe, ta te mea he takawaenga ia no nga Maori no nga Pakeha".(MM2 7:17 1860,p.11).*

"He tini hoki nga pooti i hoe atu ai, he Maori he Hawhe-Kaihe te kai hoe".(MM2 2a:2 1862,p.3).

"I haere mai a tumutumu he tangata maori ki te tiki hamene, mo hori-keti he hawhe-kaihe".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Ka whakatika ake hoki nga hawhekaihe o tenei taha".(MM2 3a:5 1863,p.14).

"Na, ko taua iwi ko te wiwi ka moe ki o ratou wahine taurekareka, puta ana he Hawhekaihe".(Hoki 3:24 1863,p.2).*

mf: 6.

hawhe kaihe adj.

half caste [1860]. "Kua whakapumautia e nga tangata nona te whenua ki nga tamariki hawhe kaihe o Hone raua ko Peti Nikora".(MM2 7:4 1860,p.7).

"No te hokinga mai o aua tamariki hawhe kaihe ki to ratou motu, na, ka kitea e ratou nga kino a o ratou matua Pakeha".(Hoki 3:24 1863,p.2).*

mf: 2.

hawhe karaone n.

half crown [1860]. "Ka haere ahau ka tono ki te Maori ka homai tana hikipene, tana hereni, tana hawhe karaone". (MM2 7:15 1860,p.25).*

"E rima miriona mea, penei te ahua me te moni hawhe karaone te ahua".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

mf: 1.

hawhi n.

half [1855]. "I te ata o te Mane kua pahure ake nei i te hawhi o nga haori o te 7".(MM2 1:3 1855,p.36).

hawini n.

servant [1843]. "Ko nga tangata o toku whare, me aku hawini, e he ana ki a au: hei manuhiri a hau ki a ratou". (Wes.10 1843,p.21).

hea n.

1. **hare** [1840]. "Ko te kamera, ko te hea, me te kone". (Pai.15 1840,p.93).

"Me te hea, no te mea e whakahoki ake ana ano ia i te kai, otia kiai i tararua te matimati".(Maun.14a 1844,p.82).

2. **saddle** [1860]. (lit. 'chair'). "Kia whiwhi hoki matou ki tetahi parakimeta, hei whakaora i te pakarutanga o a matou kaata me nga parau, ki tetahi humeka hei kai mahi mo a matou hu, me o matou hea mo te eke hoiho, mo te kaata". (MM2 7:19 1860,p.15).*

"Mo te tangata kotahi, hui katoa ki te hoiho, ki te hea, me nga taonga...5 0".(MM2 2a:11 1862,p.16).

mf: 1.

hea hoiho n. **saddle** [1862]. (lit.'horse chair'). "Kia mohio ai nga tangata Maori, tenei te Hea Hoiho, te Paraire, te Hanehe Kaata, Hanehe Parau hoki".(MM2 2a:14 1862,p.20).

3. **share** [1875]. (= portion etc.). "Ko nga waahi me nga hea, ana a te kai-tono o te whakawa nei, me nga waahi, me nga hea o ratou-katoa o te hunga e mau nei o ratou ingoa ki te pukapuka nei".(Wan.1 2:14 1875,p.127).

"A kotahi te kau Karauna Karaati i tuhituhia ai taku ingoa, ara matou ko aku hoa, a ko aku hoa kua hoko katoa i a ratou hea ki te Pakeha".(Wan.1 2:35 1875,p.450).*

mf: 1.

Heamana n.

German [1855]. "Te Ingarihi, te Wiwi, te Itariona, me te Heamana".(MM2 1:8 1855,p.14).

- Heamani n.** German [1855]. "He Ingarihi, tetahi o ana tangata, he Wiwi tetahi. He Heamani tetahi".(MM2 1:3 1855,p.27).
- heara n.** jail [1844]. "He herehere no roto i te Heara o te Kuini i Akarana kua oma i tenei ra".(KNT 3:6 1844,p.31).
- hēki n.** egg [1869]. "E pai ana te hēki kaua e tunua".(Martin 4 1869,p.7).
- heeramana n.** sailor(-man) [1875]. "Kotahi mano kaipuke e tau ana i roto i te awa o taua pa, i nga ra katoa o te tau, a e iwa mano heeramana o aua kaipuke".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
- heeti n.** head [1875]. (= postage stamp, i.e. Queen's 'head). "Ka tuhi reta ratou ki etahi o nga Rangatira o Ngatikahungunu me te tuku mai hoki i etahi heeti, mo te kupu whakahoki".(Wan.1 2:14 1875,p.124).
- hei n.** hay [1855]. "Hei (tarutaru maroke) 5 0 0 mo te tana".(MM2 1:4 1855,p.16).
 "I Poihakena, mo te taru maroke, ara, mo te hei tino pai, 25l. pauna e riro mai mo te tana".(MM2 4:2 1857,p.6).
 "Ko te tangata ka tahu i tetahi Pu Witi, Pu kai aha ranei, ki te ahi, Pu Hei ranei, Taipu-rakau ranei aha ranei".(Auck.6 1858,p.3).
 "E hoko ana a ia i nga Kaanga, me te Hei a nga Maori, a he utu nui taana".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- heiana n.** iron [1894]. "Ko te taha o tona tinana i ora ake i te ahi, ka tahutahuna ki te kapara, ki te heiana mura e whakapiria ana ki a ia".(Pom.9 1894,p.148).
- heipane n.** apron [1852]. (Wton.4 1852,p.23).
- heipene n.** halfpenny [1874]. "Ko te utu mo te eka, e rua kapa me te heipene".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 mf: 1.
- hekana n.** second [1875]. (unit of time). "E rua meneti me nga hekana e wha tekau ma ono, i haere ai taua Reihi".(Wan.1 2:22 1875,p.250).

- Hekemi n.** Shechemites [1844]. "Na Hekeme hoki, ko te hapu o nga Hekemi".(Maun.14b 1844,p.215).
- hekena n.** second [1875]. (unit of time). "A e wha meneti me nga hekena e waru, ona i haere ai i aua maero".(Wan.1 2:22 1875,p.250).
- hekera n.** shekel [1838]. "Ewa rau o nga hekera hiriwa te ritenga o te wenua".(Pai.20 1838,p.3).
- hekere n.** shekel [1840]. "I taku kitenga i tetahi koroka pai, no Papurona, i roto i nga taonga, me nga hekere hiriwa erua rau".(Pai.16 1840,p.17).
"Kia toru tekau nga hekere hiriwa e homai ki tona ariki, me aki hoki te kau ki te kohatu".(Maun.14 1844,p.3).
- Hekereta n.** Fr. Secret [1847]. (= Secret, part of the Mass). "I te Hekereta".(Pom.8 1847,p.401).
"I te Hekereta". (Pom.7 1889,p.21).
"Hekereta. Inoinga puku".(Pom.5 1893,p.210).
- hekeretare n.** secretary [1847]. "Ka whakaritea tetahi, hei kai tuhituhi, hei Hekeretare".(Whiteley 1847,p.34).
- hekeretari n.** secretary [1857]. "E pai ana kia ahu ki te Tari o te Hekeretari Maori, kia ata whakaaturina ai nga tikanga o te hoko whenua".(MM2 4:10 1857,p.6).
"Ko Te Harete, te kai-tuhituhi, Hekeretari o Te Kawanatanga".(Wan.1 2:14 1875,p.124).
- Koronia Hekeretari n. Colonial Secretary** [1857]. "Ko Kanara Winiata, C.B. Rangatira o nga Hoia, ko te Koronia Hekeretari, ko te Atoni Henera, me nga tino apiha o te Kawanatanga, apiha hoia hoki".(MM2 4:10 1857,p.4).
- (hekeretere n.** secretary - no citation found as yet).
- Koroni Hekeretere n. Colonial Secretary** [1874]. "I patai atu kia Rata Porana Koroni Hekeretere o te Kawanatanga".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 2.

- heketeri n.** secretary [1874]. "Kua tu a Roori Henare Whepi, hei A.D.C., ara, hei hoa haere, a ko Kapene Meringi, o te 35 te hapu Hoia hei Heketeri".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 1.
- heki n.** egg [1855]. "Tetahi mea ano o te Pamu, he Pata, he Heki, he Poaka whakapoa".(MM2 1:6 1855,p.4).
"Mehemea ka tau tonu te mahanatanga ki runga ki ana heki, ka paoa, ka haere".(MM2 7:14 1860,p.15).*
mf: 1.
- heko n.** sago [1859]. "He kai pai ano te ararutu, te raihi, te heko, ma nga potiki".(MM2 6:21 1859,p.2).
"He ti, he waiu, he raihi, he heko, he hipi, he manu, he aha, he aha".(Martin 4 1869,p.7).
- hekona n.** second [1855]. (time). "Ehia ra nei hekona o taua mea, ka mutu".(MM2 1:3 1855,p.36).
- hemeroke n.** hemlock [1856]. "Na reira rite tonu to tupu o te whakarite whakawa ki to te hemeroke i nga mea o te mara".(Kareti 12 1856,p.492).
- Hemiri n.** Shemidaites [1844]. "Na Hemira, ko te hapu o nga Hemiri".(Maun.14b 1844,p.215).
- hemoroiha n.** Fr. *hémorroides* [1847]. (= hæmorrhoids). "Ko te Hemoroiha".(Pom.8 1847,p.40).
- heneha n.** censer [1837]. "I reira te heneha koura, me te aka o te kawenata i wakakapia katoatia ki te koura".(Pai.3 1837,p.303).
- Henera n.** General [1858]. "Ka tukua ko Henera Reika ki te whawhai i a Hinia me tona ope nui whakaharahara".(MM2 5:13 1858,p.4).
- Henuera n.** January [1845]. "No te Waimate, Henuera 25, 1845".(KNT 4:2 1845,p.6).*
mf: 1.
- hepara n.** shepherd [1833]. "E wehea e ia te tahi i te tahi, me ta te hepara wehewehe i te hipi i te koati".(Syd.4 1833,p.48).
"Ki ta Pita ko wai te tino hepara?"(Maun.7 1844,p.8).

"E whakakotahitia te kainga, kotahi ano hoki te hepara".
(Wes.2 1847,p.10).

"Ko te hepara mo tatou, e nga iwi katoa, ko te Karaiti anake, ahakoa Pakeha, Maori ranei".(MM2 7:19 1860,p.12).*

"Ka Ae koe hei hepara mo nga hipi, nau ano i whangai nga tarutaru o te kaari mo nga hipi".(MM2 2a:5 1862,p.7).*

"Ka kite au i te mara nui, ka kite ano hoki au i te Heparā".
(Martin 3 1863,p.19).

"Tahuri mai o koutou taringa e nga Rangatira, ko te Wananga hei Heparā; Otira, tena koutou e mea, e te Wananga, kei whea tou wikitoria?"(Wan.1 1:10 1874,p.60).*

"Ko ia te hepara, ko tatou nga hipi".(Martin 3 1863,p.68).

"Na tō tatou Heparā tapu i whakatau kia penei".(Pom.5 1893,p.xi).

mf: 3.

hepara(tanga) n. 'guidance' [1860]. (i.e. a 'shepherding', or watching over). "Ko a ratou ano i akona e Hehu Kerito hei tino akonga, hei tino minita hoki mona, a hei Heparatanga take mo tona Hahi".(Pom.3 1860,p.162).

"Tena hoki ko te heparatanga o te Hahi te tino ako, ko te Pukapuka tapu ora".(Pom.3 1860,p.169).

"Tenei te ingoa mo ratou, na, ko nga heretiki me nga kimatiki, ara, he hunga turi ratou ki te mana ako o te Hahi, ki tona heparatanga ranei, ki te ako ano o te whakapono ranei".(Pom.3 1860,p.171).

"Na Hehu Kerito ano i mea hoki ai: ko ia e noho i tona tino Heparatanga i nga ra katoa tae noa ki te mutunga o te ao".(Pom.3 1860,p.174).

"I a ia e tuku ana i ana reme me ana hipi ki te heparatanga o tana Apotoro nui".(Pom.9 1894,p.44).

hepara adj.

1. shepherd [1856]. "Ka peia atu i Ihipa aua kingi hepara".(MM2 2:9 1856,p.8).

"He mahi hepara ta matou".(Pom.3 1860,p.54).

"Nana i tango tona tokotoko hepara".(Pom.3 1860,p.86).

2. pastoral [1860]. "Otira kihai rawa ratou i pai ai ki te whakarongo ki a ratou kupu hepara, engari ka tutu, ka whakatōi, ka whakamate rawa ratou i nga Porowhete o te Ariki".(Pom.3 1860,p.105).

"He kupu whakarite tenei e whakamohio ana ki te tikanga mahara o nga Heparā Epikopo o te Hahi".(Pom.3 1860,p.vi).

hepene n.

halfpenny [1847]. (prob. from pronunciation of Eng. variant ha'penny). "2 Patene...1 Hepene".(Purewa 1 1847,p.8).

"Ko te taro hoki e tae ana ki te 7 pene me te hepene mo te rohi".(MM2 6:19 1859,p.7).

"Ka karangatia ki te poaka nui ake erua pene me te hepene, na ka paunatia ka rite ano ki tona utu".(MM2 7:15 1860,p.50).*

mf: 1.

Heperi n.

Heberites [1844]. "Na Hepere, ko te hapu o nga Heperi".(Maun.14b 1844,p.216).

Heperoni n.

Hebronites [1844]. "Me te hapu o nga Heperoni, me te hapu o nga Utieri".(Maun.14b 1844,p.146).

Heperu n.

Hebrew [1845]. "Ka tae mai etahi o nga oranga, a ka korero ki a Aperama ki te Heperu".(CMS 2 1845,p.27).

Heperu adj.

Hebrew [1855]. "Na taua kotiro i tino ora ai nga kura Heperu".(MM2 1:1 1855,p.22).

hepeta n.

sceptre [1837]. "He hepeta o te tikanga te hepeta o tou rangatiratanga".(Pai.3 1837,p.297).

"He hepeta o te tikanga te hepeta o tou rangatiratanga".(Wes.2 1847,p.5).

"Na, e mea ana ahau kia tino rapua e matou te tino tikanga o te hepeta o Kuini Wikitoria: ki te kahore e kitea e Niu Tirani taua hepeta, ka pena o matou whakaaro me te koura kua pau i te waikura".(MM2 7:15 1860,p.41).*

mf: 2.

Hepetema n.

September [1840]. "Ko Hepetema, e toru tekau o ona ra".(Pai.18 1840,p.11).

"Kei a Hepetema nga pi timata ai te heke he kainga ke".(Cotton 1849,p.11).

"No Aperira i timata ai, a tae noa ake ki a Hepetema, ka hono".(Martin 3 1863,p.4).

"Kua ahatia e koe taku reta o te 4 o nga ra o Hepetema, 1860?"(MM2 8:2 1861,p.10).*

mf: 32.

Hepitema n.

September [1842]. "Akarana, Taite, Hepitema 1,1842".(KNT 1:9 1842,p.35).

"Ko Hepitema tenei marama ka puta nei au ki waho i te 28 o Hepitema".(MM2 5:22 1858,p.4).

mf: 1.

Hepuhaite n.

Jebusites [1840]. "Ki te wahi o nga Kenanaite, o nga Hitaite, o nga Amoraite, o nga Perihaita, o nga Haiwaite, o nga Hepuhaite".(Mang.1 1840,p.50).

- Hepuruni n.** Zebulunites [1844]. "Ko nga hapu enei o nga Hepuruni".(Maun.14b 1844,p.214).
- hera n.**
1. sail [1842]. "Ka kite ano i tetahi atu tupapaku, he tangata, he mea hipoki ki te paraikete me te hera".(KNT 1:4 1842,p.14).
"Ao ake i te ata ka mahi au ka horoi i te poti kia pai, ka whakarite i nga Hera i nga nohoanga mo te manuwhiri". (Govt.16 1852,p.10).
 2. selah [1840]. (= a pause or musical note). "Hore rawa he wakaoranga mona i te Atua. Hera".(Pai.9 1840,p.2).
"I haere mai te Atua i Temana, te Mea Tapu i Maunga Parana. Hera. Hei hipoki tona kororia mo nga rangi".(Kareti 12 1856,p.541).
- hera adj.** sail [1857]. "Paki tonu te rangi, a io ana te moana, pai noa iho mo te hoe poti, otiia kihai i rawe mo nga mea hera; na konei hoki i kore ai i tino paingia enei reihi".(MM2 3:1 1857,p.3).
- hêramana n.** sailor(-man) [1894]. "He hunga tupato ano nga hêramana o te waka nei, kahore a ratou pirangi kia kitea te mate kino".(Pom.9 1894,p.12).
- heramana n.** sailor(-man) [1845]. "Ko Maiki te Rangatira o nga hoia, erua Rangatira o nga heramana".(KNT 4:6 1845,p.21).
"Na tetahi heramana toa, ko Koromo, witi atu i te moana nui".(Auck.1 1849,p.8).
"Heoti ano te mahi, he moe he takaro - ta te Heramana tana ritenga".(Govt.16 1852,p.4).
- heramana adj.** 'ship' [1855]. (from 'sailor-man'). "Pihikete Heramana...1 18 0 mo nga pauna 112".(MM2 1:4 1855,p.16).
- Herani n.** Shelanites [1844]. "Na Heraha, ko te hapu o nga Herani".(Maun.14b 1844,p.214).
- herapima n.** seraphim [1847]. "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatahi? Ko nga Herapima, ko nga Kerupima, ko nga Torona".(Pom.8 1847,p.182).
"Hono tonu te karanga a nga Kerupima: a nga Herapima, ki a koe".(Misc.10 1850,p.5).

- herapima adj.** seraphic [1879]. (= seraphimic). "Me he mea he ngakau Herapima toku, ka tahi ka ahei te whakawhetai ki a koe!"(Pom.6 1879,p.61).
- herehi n.** heresy [1860]. "Ko te putanga o nga herehi. Ko a ratou tohenga ngoikore. Ekore te Hahi e ahei te hinga ki te he".(Pom.3 1860,p.171).
"Aue! ko te Herehi te hara e kikino ano ki te Wairua Tapu".(Pom.3 1860,p.172).
- Hereki n.** Helekites [1844]. "Na Hereke, ko te hapu o nga Hereki".(Maun.14b 1844,p.214).
- heremana n.** sailor(-man) [1852]. "Nana ka tupono ki nga Aikiha o nga Heremana o to matou kaipuke, hanga ake, e toru tahi nga Tatari nonohi nei".(Govt.16 1852,p.70).
- Heremani n.** German [1879]. "Ka horapa haere te whawhai, na ka patua a Korowi e nga Heremani".(Pom.6 1879,p.442).
- heremeti n.** helmet [1855]. "Ko nga potae he heremeti, ko nga putu nunui i a ratou".(MM2 1:3 1855,p.52).
- Heremonaiti n.** Hermonites [1840]. "Mo konei a hau ka mahara ai ki a koe i te wenua o Horano, me to nga Heremonaiti, i te puke Mihara".(Pai.9 1840,p.34).
- herene n.** shilling [1847]. "Kia rua herene me te hikipeni te mahue iho mo te rironga atu o te pukapuka hou".(Bud.1 1847,p.14).
- herengi n.** shilling [1879]. "Koia ano tenei e rima herengi mo te pukapuka kotahi".(Misc.7 1879).
"Nga utu e haere ai te tangata ki te Patiki o te Reihi, kotahi herengi mo te tangata".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
- hereni n.** shilling [1842]. "Tauia rawatia ake e rima pauna moni, e iwa nga hereni hara".(KNT 1:6 1842,p.25).
"E ono pauna, tekau nga hereni".(KNT 2:8 1843,p.34).*
"E tangohia ki taua whare tohu nga moni katoa e kake ake ana i te hereni kotahi".(Bud.1 1847,p.12).
"20 Hereni...1 Pauna".(Purewa 1 1847,p.8).

"Mo te hoiho, erima hereni mo te ra".(MM2 4:9 1857,p.13).*

"Haere atu ana taku karanga, ko te utu mo taku whenua kia rima hereni mo te eka, na whakahokia ana e te Kawana ki te hikipene".(MM2 7:13 1860,p.24).*

"Kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Rima Pauna".(Govt.1 1861,p.2).

"Mo te hoiho he hereni, mo te kau he hereni, mo te kaata he hereni, mo te poaka he hikipene".(MM2 2a:12 1862, p.9).*

"He nama naku i a hori, ara erua pauna tekau hereni".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Kia hia nga hereni?"(Auck.3 1864,p.42).

"Ko toku Paipera i utua e ahau ki te rima tekau ma rua hereni".(Tract 1 1879).

mf: 33.

Hereripa n.

Scribe [1860]. "Ko ia te take i haetia ia, e nga Hereripa, e nga kaumatua ako o nga Hurai, a e nga Wharihi i whakahe ki nga tangata ma te ahua teka o te ora pai, o te ora karakia".(Pom.3 1860,p.163).

heretiki n.

heretic [1847]. "E mea ana nga heretiki mo nga kaiwhakaako o te Hahi Katorika enei kupu".(Pom.8 1847,p.135).

"Tenei te ingoa mo ratou, na, ko nga heretiki me nga kimatiki, ara, te hunga turi ratou ki te mana ako o te Hahi, ki tona heparatanga ranei, ki te ako ano o te whakaponoranei".(Pom.3 1860,p.171).

"Na, na tetahi heretiki i tatau ki te kotahitanga o te Atua; na tetahi atu, ki te Hata Terinita, ara, ki nga hunga e toru o te Atua kotahi".(Pom.3 1860,p.173).

heretiki(tanga) n. heresy [1847]. "He kaikohuru hoki te Tiaporo no te timatanga; ko te matua o te teka, o te heretikitanga, ko te rangatira o te ao pouri".(Po.8 1847,p.184).

heretiki adj.

heretical [1847]. "Ko te noho ki nga hahi heretiki. - Ko te haere tahi ki nga hunga whakahe ki te whakaponotanga".(Pom.8 1847,p.436).

"Ko te noho ki nga hahi heretiki. - Ko te haere tahi ki nga hunga whakahe ki te whakaponotanga".(Pom.6 1879,p.53).

heri n.

cherry [1857]. "E tupu ana nga tarutaru pakeha, me nga rakau hua, nga Aporo, nga Heri, nga Pititi, nga Kupere, me nga Ropere".(MM2 4:6 1857,p.3).

- heriwhi n.** sheriff [1845]. "Ka homai e ia taua pukapuka ki te Heriwhi, (ko te tangata kei a ia nei te whakaaro mo te kupu a te komiti-whakawa, kia mahia)".(Martin 1 1845,p.10).
- heroni n.** heron [1844]. "Me te matuku, te heroni, me nga mea e rite ana ki a ia, me te rapiwingi, me te pekapeka". (Maun.14a 1844,p.83).
- Heroriana n.** Herodians [1849]. "Nga ui a nga Parihi, Heroriana, Haruki, ki a ia".(Kareti 9 1849,p.65).
- herupa n.** cherub [1840]. "A ka hanga ai i te herupa, ka rere: ae, ka rer ia i runga i nga parirau o te hau".(Pai.9 1840, p.11).
"Ko koe te herupa hipoki, te mea i whakawahia".(Kareti 12 1856,p.393).
- herupima n.** 1. cherubim [1837]. "Na, i runga atu i tenei nga Herupima o te kororia e wakamarumarua ana i te taupoki wakamarie".(Pai.3 1837,p.303).
2. seraphim [1830]. "Hono tonu te karanga a nga Kerupima, me nga Herupima ki a koe".(Syd.2 1830,p.58).
- Hetemana n.** Hetman [1855]. "Ko te Hetemana o nga Kakaka".(MM2 1:3 1855).
- hetenati n.** chestnut [1845]. "Ka tahi ka tikina e Hakopa e tahi rakau mana, he papirara mata, he hatera, me te hetenati".(CMS 2 1845,p.68).
- heteri n.** sentry [1893]. "I whakahaua kia tiakina e nga heteri, hiria iho te kamaka ki te hiri o te kawana".(Pom.5 1893,p.81).
"Hiritia ana e nga Hurai ki te hiri o te kawanatanga, a whakatungia ana he heteri hei tiaki i a ia".(Pom.9 1894,p.32).
- Heteroni n.** Hezronites [1844]. "Na Heterono, ko te hapu o nga Heteroni".(Maun.14b 1844,p.213).
- heti n.** 'head' [1874]. (from 'Queen's head' = postage stamp).
"Kei nga Poohi Tapeta, e kore e tukua kia haere, kahore hoki he Heti e ahei ai kia tukua ki te Meera".(Wan.1 1:5 1874,p.19).*

mf: 1.

heu n.

razor [1840]. (etymology unknown; there seems a strong possibility that this may be a traditional Maori word whose meaning has been extended). "E tatai ana tou arer i te mahi raweke; ano he heu koi e mahi hianga ana".(Pai.9 1840,p.42).

"Na kua he heu e whakapangia ki tona matenga".(CM1 1847,p.23).

"Kahore ano i pa noa he heu ki toku matenga".(CM1 1847,p.24).

heu(nga) n. **shave** [1879]. "Kua timata nga makawe o tona mahunga te tupu i muri iho i tona heunga".(Pom.6 1879,p.384).

kai heu n. **barber** [1856]. "Tikina he maripi koi mau, tikina te tahi heu a te kai heu, ka whakahaere ai ki runga ki to mahunga, ki to pahau ano hoki".(Kareti 12 1856,p.338).

heu adj.

shaving [1858]. "100 paraihe heu...0 0 6".(MM2 5:6 1858,p.6).

heu v.i./v.t.

to shave [1840]. "Ka oti ia te heu, ka whakapaia ona kakahu, ka haere ki a Parao".(Mang.1 1840,p.33).

"Kua ano ratou e heu i o ratou mahunga".(Kareti 12 1856,p.434).

heu(a) v.t. **to shave** [1844]. "Na ka heua ia, ko te patito ia e kore e heua".(Maun.14a 1844,p.89).

"Kia kua hoki e heua te matenga".(CM1 1847,p.23).

"Ki te heua ahau, ka tahi ka riro toku kaha".(CM1 1847, p.24).

"Na whakamoea ana ia e Terira, a heua ana tona mahunga".(CM1 1847,p.25).

"E kore ano hoki e heua tona matenga".(CM1 1847,p.27).

hewani n.

heaven [1845]. "E noho ai te hahi nei, Ki runga ra ki hewani".(Mang.5 1845,p.24).

Hewheri n.

Hepherites [1844]. "Na Hewhere, ko te hapu o nga Hewheri".(Maun.14b 1844,p.215).

Hewio n.

Cheviot [1862]. (= breed of sheep). "Ko te mea tenei i tango ai nga kai whangai hipi ki te Hewio, i te Tuaraki, he pai hoki nga huruhuru o tenei".(MM2 2a:6 1862,p.14).

- Hiha n.** Caesar [1840]. "Ko wai nga Hiha? Ko nga Kingi nui o Roma, ko nga rangatira o te ao".(Mang.7 1840,p.8).
"Ko wai nga Hihā? Ko nga Kingi nui o Roma".(Mang.5 1845,p.43).
- Hihiriana adj.** Sicilian [1855]. "Ko nga wahine Hihiriana e huri ana i te mira".(MM2 1:8 1855,p.12).
- hihopa n.** hyssop [1837]. "Ka tango ia ki nga toto o nga kuao o nga koati, me te wai, me te huruhuru wero, me te hihopa, ka uwiwi ki te pukapuka, ki te iwi katoa hoki".(Pai.3 1837,p.304).
- hiiri n.** seal [1875]. "He mea tika kia tu he tangata i nga Komihana, i te mana o ta ratou Hiiri".(Wan.1 2:14 1875,p.127).
- hiiri v.i.** to seal [1858]. "He mea tuhituhi nga korero me nga ingoa o te hunga nana taua Riiti, he mea hiiri hoki".(Auck.6 1858,p.52).
- hiiti n.** sheet [1869]. "Ko ga kakahu kareko, penei me te haate kareko, me te hiiti, me maka ki roto ki te kohua ki runga ki te ahi".(Martin 4 1869,p.11).
- Hikaiona n.** Higgsion [1840]. "Kua mahangatia te tangata hara ki nga mahi ano a ona ringaringa ake. Hikaiona. Hera".(Pai.9 1840,p.6).
(Young's Analytical Concordance to the Bible, p.480, states: 'It would seem to have two meanings - one of a general character implying 'thought', 'reflection';and another...of a special technical nature, bearing the import of musical sounds or signs well known in the age of David, but whose import cannot now easily be determined'. = 'meditation' in the Bible. The word occurs thrice in the Book of Psalms. Hebrew origin).
- hikamaina adj.** sycamine [1835]. "Penei ka mea atu koutou ki tenei rakau hikamaina, Kia hutia koe".(Pai.2 1835,p.47).
- hikamora adj.** sycamore [1835]. "A oma ana ia ki mua, kake ana ki te tahi rakau hikamora, kia kite ai ia i a ia".(Pai.2 1835,p.51).

kai kohikohi hikamora n. sycamore gatherer [1856]. "Engari he kai tiaki kau ahau, he kai kohikohi hikamora".(Kareti 12 1856,p.514).

hikera n. shekel [1840]. "Ka mau te tangata i tetahi whaka-kai koura, he hawhe hikera tona taimaha".(Mang.1 1840,p.22).

Hikionoto n. Shigionoth [1856]. (= Shiggaion, a song or prayer, Hebrew origin). "He inoi na Hapakuku poropiti, ko Hikionoto te waiata".(Kareti 12 1856,p.541).

hikipene n. sixpence [1842]. "Koia matou ka mea ai kei kai ponuhia etahi o nga hikipene, hereni ranei e riro mai ana ki a koutou".(KNT 1:12a 1842,p.51).
 "Kotahi hereni me te hiki pene, mo te ra kotahi, e whangainga ai te herehere a tae noa mai ki Akarana".(KNT 2:9 1843,p.38).
 "Ahakoa iti te utu, ahakoa hikipene noa, tangohia toutia".(MM2 4:10 1857,p.12).*
 "Haere atu ana taku karanga, ko te utu mo taku whenua kia rima hereni mo te eka, na whakahokia ana e te Kawana ki te hikipene".(MM2 7:13 1860,p.24).*
 "Ko enei whenua e rongo ana au e utua ana ki te hikipene".(MM2 7:14 1860,p.53).*
 "Ko te rohe o toku paenga kia whakamaramatia e koe, kia retia taku whenua kia kite hikipene ahau maku".(MM2 7:15 1860,p.42).*
 "Ka mea atu au, E whia utu? Ka mea mai ia, Hikipene mo te kau kotahi".(MM2 2a:6 1862,p.9).*
 "Kotahi hereni me te hikipene, tona utu".(Hoki 1:15 1863,p.4).*
 "Kia kotahi te hikipene mo te kete kotahi".(Auck.3 1864, p.46).
 mf: 14.

hikipeni n. sixpence [1847]. "Kia rua herene me te hikipeni te mahue iho mo te rironga atu o te pukapuka hou".(Bud.1 1847,p.14).

Hikoko n. Hykshos [1856]. "I nga rau tau erua, i muri iho o te matenga o Hakopa, ka whanau a Mohi, ka wahakatika nga Ihipiana ki nga Hikoko, ka peia atu i Ihipa aua kingi hepara".(MM2 2:9 1856,p.8).

himatiki n. schismatic [1847]. "Ko nga Heretiki, ko nga Himatiki, ko nga Ekomunikati me nga Apotata".(Pom.8 1847,p.222).

"Ka he ano tenei; tona ingoa he 'himatiki'; a, e kore taua tangata e whiwhi ki nga hua o te whakapono me te ora tonu, ina maharatia tona he".(Pom.5 1893,p.87).

himene n.

hymn [1827]. "Kia korero koutou tetahi ki tetahi i nga waiata, i nga himene, i nga waiata wakawairua".(Pai.3 1837,p.264).

"I timataia ta matou huihui ki te himene, muri iho ko te korero pukapuka, ko te karakia".(KNT 2:8 1843,p.33).*

"Ka kii atu e tona hoa kura; tetahi rarangi himene".(Col.4 1847,p.3).

"Ko te timatanga tenei o taua himene".(Kareti 7 1852, p.14).

mf: 1.

himene adj.

hymn [1852]. "Mahara tonu au ki nga kupu o taua wharangi; no te tahi o nga pukapuka himene o nga kura".(Kareti 7 1852,p.14).

himene v.i./v.t.

to sing hymns [1850]. "Himene atu ki a Ihowa i runga i te hapa; i runga i te hapa me te himene ano te reo". (Misc.10 1850,p.26).

"I aua ra hakari ka hui mai nga tangata ki reira karakia ai, himene ai, whakawhetai atu ai ki te Atua".(Martin 3 1863,p.45).

Himeoni n.

Simeonites [1844]. "He rangatira no te tahi whare kaumatua i roto i nga Himeoni".(Maun.14b 1844,p.212).

himeporo n.

Fr. symbole [1847]. (= 'creed'). "Ko te Himeporo o nga Apotoro".(Pom.8 1847,p.173).

"Ko te Himeporo o nga Apotoro".(Pom.7 1889,p.4).

"Ko te Himeporo o Nihe".(Pom.7 1889,p.19).

"Himeporo. Whakapuakanga o nga Apotoro".(Pom.5 1893, p.210).

Himi n.

Shimites [1844]. "Na Kerehona te hapu o nga Ripini, me te hapu o nga Himi; ko nga hapu enei o nga Kerehoni".(Maun.14b 1844,p.145).

himipora n.

cymbal [1837]. "Ka pera a hau me te parahi tangi, me te himipora tangi".(Pai.3 1837,p.234).

"Ka pera ahau me te parahi tangi, me te himipora tangi". (Wes.2 1847,p.14).

- Himironi n.** Shimronites [1844]. "Na Himirono, ko te hapu o nga Himironi".(Maun.14b 1844,p.214).
- hinakoka n.** synagogue [1847]. "A kopiko haere ana a Hehu ki Karirea katoa, whakaako ana i o ratou hinakoka, a kauwhau ana i te wangeriona o te rangatiratanga".(Pom.8 1847,p.15).
- hinamona n.** cinnamon [1837]. "Me te hinamona, me nga mea kakara, me te hinu kakara".(Pai.3 1837,p.351).
- hinapi adj.** Gk. sinapi [1847]. (= mustard). "E rite ana te rangatiratanga o te rangi ki te kakano hinapi, kua tangohia e te tangata kia ruia ki tona mara".(Pom.8 1847,p.71).
- hina(tia) v.i.** to sign [1875]. "I tuhia, i Hinatia, Noa Te Hianga".(Wan.1 2:13 1875,p.116).*
mf: 1.
- hine n.** hin [1844]. (a Hebr. liquid measure of 1 gallon and 2 pints). "Kia tika a koutou pauna, kia tika nga whakataimaha, kia tika te epa, kia tika hoki te hine".(Maun.14a 1844,p.109).
- Hini n.** Sinite(s) [1845]. "Me te Hiwi, me te Araki, me te Hini".(CMS 2 1845,p.19).
- hini n.** hin [1844]. (a Hebr. liquid measure of 1 gallon and 2 pints). "Me te wha o nga wahi o te hini waina, hei ringihanga".(Maun.14 1844,p.26).
"Kotahi te hipi toa kia kotahi ano epa, ko tahi te epa kia kotahi hini hinu".(Kareti 12 1856,p.438).
- hiniha n.** ginger [1863]. "A whakamahia ana ki te ngaki i te huka, i te tupeka, i te kokoa, i te kahia, i te hiniha, me te katene".(MM2 3a:6 1863,p.6).
- Hiniru n.** Hindu [1858]. "Ko tetahi e whai ana i to te Hiniru karakia, e karakia nei ki nga whakapakoko whakarihariha".(MM2 5:13 1858,p.3).
"Imua he Epera to te whenua o nga Hiniru".(MM2 5:13 1858,p.4).

- Hiniru adj.** Hindu [1858]. "He hunga whakapono ki a Mahometa etahi o ratou, a he hunga karakia Hiniru etahi".(MM2 5:14 1858,p.1).
- hinota n.** synod [1863]. "No A.D. 325 i tu ai taua Hinota Nui ki Naihi ki Pitinia".(Martin 3 1863,p.41).
 "Ko te tangata i tino marama te korero i tenei Hinota ko Atanasiu".(Martin 3 1863,p.42).
 "Ka tu te Hinota Nui ki Naihi".(Martin 3 1863,p.88).
- Hiparu adj.** Hebrew [1833]. "Kua oti te hua ki te reo Hiparu, ko Pitehara".(Syd.4 1833,p.62).
- Hiperu n.** Hebrew(s) [1833]. "Ka haere atu ki te wahi i huaina ko te wahi o te anganga, ki te reo o nga Hiperu ko Korokota".(Syd.4 1833,p.87).
 "He Hiperu ahau, a e wehi ana i a Ihowa Atua o nga rangi".(Kareti 12 1856,p.520).
- Hiperu adj.** Hebrew [1833]. "Ka noho iho i te nohoanga wakawa ki te wahi i huaina ko te wakapapanga kowatu, ki te reo Hiperu, ko Kapata".(Syd.4 1833,p.87).
 "Ka rongo ko te reo Hiperu tana i korero ai ki a ratou, ka tino wakamutua te kiki".(Syd.4 1833,p.124).
- hipi n.** 1. sheep [1830]. "He mea wakakakahu ki te huru hipi, kaore ko roto he wuruwi haehae".(Syd.2 1830,p.22).
 "E wawara ke ana me te hipi kai tiaki kore".(Syd.2 1830, p.28).
 "Kua he matou, kua marara ke i ou ara me te hipi ngaro".(Syd.2 1830,p.55).
 "Ko tatou te hunga o tana hahi, me nga hipi o tona ringa".(Syd.2 1830,p.57).
 "A maua ana ano hoki e Apera nga mea matamua o ana hipi me nga ngako o aua hipi".(Syd.4 1833,p.6).
 "Me haere ano ia ki nga hipi ngaro o te iwi o Iharaira".(Syd.4 1833,p.23).
 "Ko te kuri tenei i pau ai te hipi".(Will.1844,p.xxiv).
 "Ko te hahi te kainga hipi, a ko Hehu Kerito te tino kai tiaki".(Pom.1 1842,p.5).
 "I patua te hipi i te kapenga, kia mahara ai ratou ki te reme mana e waha nga hara o te tangata".(Maun.12(iii) 1846,p.4).
 "E kore te Atua, e pai ki nga toto o nga hipi, o nga kau, ki nga tini horohoronga a te tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.5).
 "I peratia ano me nga kino o nga Hurai i whakina nei i runga i te pane o te hipi, a patua iho te hipi hei ritenga mo to ratou matenga".(Maun.12(iv) 1846,p.5).

"Tera ranei te Atua e pai ki nga mano o nga hipi toa".(Maun.12(vi) 1846,p.5).

"Kei te kua o hipi to tatou rite, ko ia he raiona tangi e whai mai ana i tana tupapaku".(Maun.12(vii) 1846,p.7).

"Ko ta te Atua i pai ai ko te hipi".(CM1 1847,p.4).

"Ka puta mai te Atua ki a ia, i a ia e tiaki ana i ana hipi".(CM1 1847,p.11).

"He kau, he hipi, he nanenane nga kararehe hei whakahere".(CM1 1847,p.14).

"Nga mea pai o nga hipi, o nga kau, o nga mea momona hoki, me nga reme".(CM1 1847,p.30).

"He tiaki hipi te mahi i tukua mai ki a ia e tona papa".(CM1 1847,p.31).

"Ko ta Rawiri mahi he kumekume hapa i a ia e tiaki ana i nga hipi a tona papa".(CM1 1847,p.32).

"I tukua e koe ki a wai aua hipi torutoru ra i te koraha?"(CM1 1847,p.33).

"Ka kite matou i te Parau, e parau ana i tona oneone, me te Kau, me te Hipi, i tona kainga e haere ana".(Bud.1 1847,p.9).

"Kua marara ke i ou ara me te hipi ngaro".(Kareti 1 1849,p.9).

"A i a ia e tiaki hipi ana, ka whakanuia ake ia hei kingi".(Kareti 3 1849,p.15).

"Ko te hunga whakaako i te Sakona ki te whangai hipi, kau, he Piritone, riro i a ratou hei taurekareka".(Kareti 5 1851,p.7).

"Ko te tahi hipi tane e mau ana ona haona i roto i te urupuia rakau".(Kareti 6 1852,p.16).

maori, ano he hipi hara kore i waenganui o nga wuruwhi haehae".(MM2 3:2 1857,p.11).*

"Me tango te tangata Maori i te kau, i te hipi, i tahuri ki te mahi paamu".(MM2 4:3 1857,p.3).*

"Kia mahi tahi ai tatou i nga mahi whakarangatira i te tangata: koia tenei, he mira paraoa, he mahi kai, he whangai hipi".(MM2 4:10 1857,p.12).*

Nga kai e kainga ana e te hoiho, e te poaka, e te hipi, e te nanenane".(MM2 6:7 1859,p.4).*

"Kia pai te whiu i nga hipi!"(MM2 7:15 1860,p.15).*

"Whakamomonatia Okaihau ki te kau, ki te hipi, ki nga kuri katoa a te Pakeha".(MM2 2a:2 1862,p.14).*

"Me whakamatu te arahi mai a te pakeha i te Hipi i te Kau ki runga i nga pihi o nga tangata maori".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"Ko ia te hepara, ko tatou nga hipi".(Martin 3 1863,p.69).

"Haere i runga i te rangimarie, waiho iho nga hipi o to kahui i konei".(MM2 3a:5 1863,p.7).*

mf: 30.

kai tiaki hipi n. shepherd [1833]. "Tena ko te pononga, aua te kai tiaki hipi, e hara nei a ia nga hipi, ka kite ia i te wuruhi e haere mai ana, ka wakarere i nga hipi, ka oma".(Syd.4 1833,p.73).

kai wangi hipi n. shepherd [1833]. "He kai wangi hipi a Apera".(Syd.4 1833,p.6).
kai whangi hipi n. shepherd [1845]. "He kai whangi hipi nga tuakana o Hohepa".(Kareti 6 1852,p.21).
 "He kai whangi hipi ano a Apera".(CMS 2 1845,p.7).
kai whiu hipi n. shepherd [1847]. "Na te Ahere i mea Ki nga Kaiwhiu hipi".(Pom.8 1847,p.538).
 "Whakarongo ra tatou Ki te kupu i puaki, Na te Anahera i mea Ki nga Kaiwhiu hipi".(Pom.6 1879,p.105).
kainga tiaki hipi n. sheep station [1863].
 "Ka mutu taku noho i konei i taku kainga tiaki hipi nei".
 (MM2 3a:8 1863,p.5).*.
 mf: 1.
katikati hipi n. shearing [1875]. "Tenei ki te ao katoa mo tenei mahi kino mo te katikati hipi, he mea kia nukuhia te utu".(Wan.1 2:13 1875,p.117).*
 mf: 1.

2. mutton [1852]. (Wton.4 1852,p.39).

3. ship [1856]. "Ko te hipi ko te Rori Pare, 623 tana".(MM2 2:9 1856,p.15).
 "Te hipi Hakawei, 899 tana, Tipene te Kapene, ko Hangahai, he pehangai".(MM2 4:4 1857,p.7).

hipi adj.

sheep [1833]. "Ko ia e kore e tomo ra te tatau ki te kainga hipi, oti ra e kake ke ana, he tangata tahae ia, he tangata muru".(Syd.4 1833,p.72).
 "Ka waiho nei e ahau te huruhuru hipi ki runga ki te papa".(CM1 1847,p.21).
 "E horoi ana te tamaiti i te huruhuru hipi".(Kareti 4 1847,p.15).
 "He kiri hipi nei o ratou kakahu, na ko roto ia he wuruhi kai".(MM2 3a:6 1863,p.30).*
 "Nga Rana Hipi, me nga tini whenua".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
 mf: 1.

hipi hipi hurei n.

hip hip hooray [1857]. "Tae ana, tangi ana te 'hipi hipi hurei' a te iwi ra, me he mea na te Pakeha ano".(MM2 3:4 1857,p.4).

Hipihi n.

Gypsy [1855]. "Ko nga Hipihi e penei ana me nga iwi o te kuaretanga e torotoru haere ana, i ia, i ia tau".(MM2 1:2 1855,p.2).

Hipoi n.

Sepoy [1858]. "Ko tenei, waiho nei whakaputanga mo to Ingarani kaha hei tami i tenei mahi tutu, hei whiu hoki i taua hunga wawau, kohuru nei, i nga Hipoi, na ratou nei te mahi nanakia rawa".(MM2 5: 13 1858,p.2).

- Hipoi adj.** Sepoy [1858]. "Na tupu ana he aroha nui i roto i aua hoia Hipoi ra ki o ratou rangatira, Apiha Pakeha ra".(MM2 5:13 1858,p.5).
- hipokiriti n.** 1. hypocrisy [1847]. "Ka nui te riri o Hehu Kerito ki nga parihi mo to ratou hipokiriti".(Pom.8 1847,p.249).
2. hypocrite [1893]. "Hipokiriti. Tangata ngutu kau".(Pom.5 1893,p.210).
- hipopotama n.** hippopotamus [1862]. "Ko te Hipopotama. Ko te ingoa tenei o tetahi kararehe whakahara".(MM2 2a:15 1862,p.25).
- hira n.** 1. cedar [1840]. "Mangungu noa nga hira i te reo o Ihowa: ae, porokere pu nga hira o Repanona i a Ihowa".(Pai.9 1840,p.21).
"Ka ta ta tona hioe, ka tu ki runga, ano he hira".(Wes.10 1843,p.45).
2. seal [1843]. "Kua penei me te paru kotore i te hira".(Wes.10 1843,p.42).
- hiraka n.** silk [1845]. "He ma taua kara, he hiraka".(Wilber.3 1845,p.2).
"Te ti, te huka, te hiraka, me nga taonga ke atu".(MM2 2:11 1856,p.15).
- hiraka adj.** silk [1844]. "4 Nga hakete hiraka".(KNT 3:6 1844,p.28).
- hirake n.** silk [1856]. "Erangi ko nga rangatira, he hirake nga kakahu".(Kareti 10 1856,p.32).
- hirehu n.** ? [1842]. (KNT 1:8 1842,p.34).
- hirekohi(tia) v.t.** Fr. circonciere [1847]. (= to be circumcised). "No te hea ra i hirekohitia ai a Hehu Kerito? No te tuatahi o nga ra o Hanuere, a i huaina tona ingoa ko Hehu".(Pom.8 1847,p.202).
- Hiremi n.** Shillemites [1844]. "Na Hireme, ko te hapu o nga Hiremi".(Maun.14b 1844,p.216).

hīri n.

seal [1872]. "Ka apiti ai ki taua Tiwhiketi, ka hīri ai ki te hīri o te Kouti".(Martin 2 1872,p.6).
 "I hīritia hoki ki te hīri o taua Kooti i te ra _ o _ 187_".(Martin 2 1872,p.9).

hīri v.t.

to seal [1872]. "Ka apiti ai ki taua Tiwhiketi, ka hīri ai ki te hīri o te Kouti".(Martin 2 1872,p.6).
 hīri(tia) v.t. to seal [1872]. "I hīritia hoki ki te hīri o taua Kooti i te ra _ o _ 187_".(Martin 2 1872,p.9).

hiri n.

seal [1837]. "A ka tango ia i te tohu o te kotinga, hei hiri o te tikanga o te wakapono o te hunga kahore i kotia".(Pai.3 1837,p.206).
 "E mohio ana ano au, tenei hoki te hiri o te kingi".(Wilber. 3 1845,p.8).
 "Na te aha i tuhituhia ai tona ingoa, i whakapiritia ai tana hiri, ki te pukapuka?"(Maun.12(iii) 1846,p.5).
 "I homai te kotinga ki a Aperahama hei hiri, (hei tohu whakamau)".(Maun.12(iii) 1846,p.6).
 "E hiahia ana hoki aku whanaunga kia whakatapua, hoki nga wahi mo ratou i roto i enei wahi whenua ki te Hiri o te Kawanatanga o te Koroni".(MM2 4:15 1857,p.5).*
 "Ahakoa utua, ka pakaru ano te hiri, ahakoa hiritia tena whenua kua oti na te utu, ka pakaru ano te hiri".(MM2 5:2 1858,p.5).*
 "Me he mea kua pania nga tangata ki te hiri o te kingi, ka tika te korero a te tangata ki a koe".(MM2 2a:9 1862,p.14).*
 mf: 7.

hiri v.t.

to seal [1837]. "He mea hiri ki nga hiri ewitu".(Pai.3 1837,p.339).
 "Hiri rawa ki tona hiri, a tukua atu ana aua pukapuka ki nga kaumatua".(Karefi 9 1849,p.17).
 "Kua oti te toitutanga te hiri e koe, ki tonu koe i nga whakaaro nui, he ataahua e rite rawa ana".(Karefi 12 1856,p.393).
 hiri(a) v.t. to seal [1893]. "I whakahaua kia tiakina e nga heteri, hiria iho te kamaka ki te hiri o te kawana".(Pom.5 1893,p.81).
 hiri(tia) v.t. to seal [1837]. "A i to koutou wakaponotanga ki taua kupu i hiritia koutou ki te Wairua Tapu i korerotia ra". (Pai.3 1837,p.260).
 "Ka hiritia ano e te kingi ki tana tohu".(Pai.12 1840, p.24).
 "Ahakoa utua, ka pakaru ano te hiri, ahakoa hiritia tena whenua kua oti na te utu, ka pakaru ano te hiri".(MM2 5:2 1858,p.5).*

"Ka hiritia taku korero ki to te Kawana uma ki toku uma".
(MM2 7:15 1860,p.53).*

"A i ta korua kitenga ko Heke i a korua i te Waimate, hiritia ana e korua aua kupu, a e pono ana i a matou a koutou kupu".(MM2 2a:2 1862,p.12).*

"No te pu o Hoani-papita kotahi tekau me rua o nga mano i hiritia".(Hoki 3:24 1863,p.4).*

mf: 5.

(waka)hiri v.i. to seal [1844]. "He mea wakahiri e te hiri nui ano o te koroni i te ware o te Kawana i Akarana".(KNT 3:4 1844,p.20).

Hiriana n.

1. Syrian [1840]. (the people). "Kua haere ke ano nga Hiriana ki te taua ki te whenua o Iharaira".(Mang.1 1840,p.78).
"He teka ianei naku a Iharaira i kawea mai i te whenua o Ihapa? nga Pirihitini ano hoki i Kapatoro? nga Hiriana ano hoki i Kiri?".(Kareti 12 1856,p.516).
2. Syrian [1856]. (the language). "Ka korero Hiriana mai nga Karari ki te kingi, E te kingi, kia ora tonu koe".(Kareti 12 1856,p.448).

Hiriana adj.

Chilean [1859]. "Tena e kitea, i whakahokia mai i Poihakena te utanga paraoa Hiriana i kawea atu e te Parerapene".(MM2 6:21 1859,p.6).

Hirianai n.

Syrian [1879]. "He mea pupuri ake te kingi i runga i te hariata kia tu tonu atu ai ia ki nga Hirianai".(Pom.6 1879,p.414).

Hiriani n.

Syrian [1845]. "Te kotiro a Petuere a te Hiriani o Parana-arama, i te tuahine o Rapana, o te Hiriani".(CMS 2 1845,p.53).
"Otiia i whakaaro mai te Atua ki a ratou, a hinga ana ano nga Hiriani".(Kareti 9 1849,p.16).

hirihi n.

Fr. cilice [1860]. (= hair-shirt). "Nana i haehae ona kakahu, i tango te hirihi (he kakahu ripeneta), a kua hipokia tona matenga ki te pungarehu".(Pom.3 1860,p.137).

hirika n.

silk [1837]. "Te taonga o te koura, o te hiriwa, o te kowatu utu nui, o te peara, o te rinena pai, o te papura, o te hirika, o te kahu wero, me te rakau tuina katoa".(Pai.3 1837,p.351).

- hirikohihio(tia) v.t.** Fr. *circoncire* [1860]. (= to circumcise). "Kua hirikohihiotia ia a ka huaina ko Hehu, ara, ko te kai whakaora".(Pom.3 1860,p.160).
- hirikohio n.** Fr. *circoncire* [1847]. (= circumcision). "Hirikohio o Hehu Kerito to tatou Ariki".(Pom.8 1847,p.6a).
 "He aha te Haringa o te ra i o Hanuere? Ko te Hirikohio o Hehu Kerito, ko te ra i huaina tona ingoa ko Hehu".(Pom.8 1847,p.352).
 "Hirikohio. Ko te ra o te Kotinga, ko te i o Hanuere". (Pom.5 1893,p.213).
- hirikohio(tia) v.i.** Fr. *circoncire* [1847]. (= to circumcise). "I te waru o nga ra i muri iho i tona whanautanga ka hirikohiotia a ka huaina ko Hehu". (Pom.8 1847,p.iv).
- hiriwa n.** *silver* [1830]. "Aua e kahi koura, hiriwa, parahi ki roto ki o koutou pute".(Syd.4 1833,p.23).
 "He aha te utu ki a hau, a maku ia e ho atu ki a koutou? a ka mea ratou, Kia toru te kau hiriwa".(Syd.4 1833,p.49).
 "Ki te mea ka mahue i a ia te tahi hiriwa, e kore ianei ia e tahu i te rama, ka paruma ai i te ware, ka rapu arie ai, kia kitea ra ano?"(Pai.2 1835,p.44).
 "Ko tona uma me ona ringaringa he hiriwa".(Pai.12 1840, p.8).
 "Kia mauria mai nga oko koura me nga mea hiriwa".(Pai.12 1840,p.18).
 "Kihai i kaiponuhia taua koura, tana hiriwa, tana parahi". (CM1 1847,p.14).
 "Nui whakahara te koura te hiriwa te rakau whakapaipai!" (CM1 1847,p.44).
 "Ahakoa koura, ahakoa hiriwa, ahakoa kaipuke, ahakoa mano te hoiho".(Whiteley 1847,p.18).
 "Kihai i mea, kia utua ki te koura, ki te hiriwa, kihai i mea".(Whiteley 1847,p.21).
 "Nona nga koura, nga hiriwa, nga taonga katoa".(Whiteley 1847,p.45).
 "Ko te utu, ko nga hiriwa e rua tekau".(Kareti 6 1852, p.22).
 "Ehara i te ringi koura, hiriwa ranei - he pukapuka". (MM2 7:15 1860,p.53).*
 mf: 2.
- kai mahi hiriwa n.** *silversmith* [1833]. "A ko te tahi tangata ki Rimitiru, he kai mahi hiriwa, nana i hanga nga temepara hiriwa o Raiana".(Syd.4 1833,p.120).
- kai mau hiriwa n.** *silver bearer* [1856]. "Kua hatepea atu nga kai mau hiriwa katoa".(Kareti 12 1856,p.543).

- kai wakapai hiriwa n.** silver purifier [1840].
 "Ka noho iho ia hei kai tahutahu hei kai wakapai hiriwa".
 (Pai.9b 1840,p.127b).
- kai whakapai hiriwa n.** silver purifier [1856].
 "Ka noho ano ia, ka rite ki te kai tahi para ki te kai whakapai hiriwa".(Kareti 12 1856,p.574).
- hiriwa adj.** silver [1833]. "He kai mahi hiriwa, nana i hanga nga temepara hiriwa o Raiana".(Syd.4 1833,p.120).
 "Tena taku kapa hiriwa, whaowhina ki roto ki te peke a Peniamine".(Kareti 6 1852,p.28).
 "He Wati Hiriwa, he Wati Ingirihi, £6 10s".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- hiriwha n.** silver [1857]. "Otira, he aha ra te take i waiho ai te koura te hiriwha hei taonga neke ake i te rino?"(MM2 3:2 1857,p.3).
- hiriwha adj.** silver [1857]. "Na te aha te koko hiriwha i kiia ai he Taonga neke ake i te karehu?"(MM2 4:6 1857,p.5).
 "Ko te tangata ka hanga ka whakaahua i tetahi Koini hei Moni-Koura, hei Moni-Hiriwha ranei".(Auck.6 1858,p.7).
- hiriwi adj.** silver [1845]. "Ki te ngaro tetahi moni hiriwi - a, tekau nga ra i muri iho, ka kitea ki tetahi tangata, e kore e tika te mea na taua tangata i tahae".(Martin 1 1845,p.15).
- Hironi n.** Sidonians [1845]. "Ko te whenua katoa o nga Kanaani, me Meara i te taha o nga Hironi, tae noa ki Apeke, ki nga rohe ki nga Amori".(Maun.16 1845,p.13.4).
- hita n.** cedar [1844]. "Rite tahi ano ki nga kari i te taha o te awa, ki nga aroe i whakatokia e Ihowa, ki nga hita i te taha o nga wai".(Maun.14b 1844,p.209).
 "No Repanona nga rakau, he hita".(CM1 1847,p.44).
- hita adj.** cedar [1844]. "Me te rakau hita, me te ngangana, me te hihopa".(Maun.14a 1844,p.92).
 "Ka puaki to raua reo i nga matapihi, ka ururuatia nga kuwaha: no te mea ka takoto kau nga mea hita i a ia".(Kareti 12 1856,p.545).
- Hitaite n.** Hittite [1840]. "I hokona e Aperahama, me te mara katoa ki a Eporona te Hitaite, he whenua tanumanga".
 (Mang.1 1840,p.46).

hiti n.

1. city [1845]. "He haerenga nona i nga huarahi o te pa nui (te Hiti) o Roma".(KNT 4:8 1845,p.30).
2. sail [1842]. (= 'sheets', nautical). "He mea here nga Hiti, ka rua, - ko te nui nga o te hau i Poponga".(KNT 1:1 1842,p.4).*
mf: 1.
3. sheet [1842]. (= manchester). "Hokoa etahi hiti mo te moenga, me tetahi haiana hei haiana o kakahu".(KNT 1:12a 1842,p.50).
"Horahia tenei hiti". (Kareti 4 1847,p.23).
"Ko te hiti kei raro i te paraikete".(Kareti 4 1847,p.31).

Hiti n.

Hittite(s) [1840]. "Te wahi o nga Kanani, nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihi, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).
"Me nga Hiti, me nga Periti, me nga Repaimi".(CMS 2 1845,p.29).
"He Amori tou papa; tou whaea he Hiti".(Kareti 12 1856,p.358).

hitihena n.

citizen [1858]. "Ko nga ingoa katoa o nga Hitihena, ara, o nga tangata kua whai tikanga tangata whenua, kua 21 hoki nga tau, a kahore ano i 60 noa, ka tuhia ki roto ki tetahi pukapuka".(Auck.6 1858,p.vii).

hitihiona n.

sedition [1858]. "Hara - Hitihiona".(Auck.6 1858,p.27).

hitimi n.

Hebr. pl. shittim [1840]. (Hebr. sing. shittah, = acacia). "Na, ka hanga e a hau he aka, he hitimi te rakau".(Pai.14a 1840,p.81).

Hitoniana n.

Sidonians [1840]. "Ko Heremona i huaina e nga Hitoniana ko Hiriona".(Pai.14a 1840,p.61).

hitoria n.

history [1860]. "He tuhituhinga potonga o te hitoria tapu, ara, o te paipera me te hahi".(Pom.3 1860,title page).
"Kia kaha ai koutou, e te whanau aroha no Nutirene, ki te titiro ki te Hitoria Tapu o te iwi o te Atua, o te Hahi ano".(Pom.3 1860,p.vii).
"Ka ngaro i konei nga wiwi, 70,000 (e ki ana te Hitoria o te Wiwi mo to ratou matenga ki Haiti)".(Hoki 3:24 1863,p.2).*

"Na, whakarongo mai ki tenei korero o te Hitoria tapu o nga Maretire".(Pom.9 1894,p.109).
mf: 1.

hiwera n.

silver [1849]. (Pom.2 1849,p.23).

Hiwi n.

Hivite(s) [1840]. "Te wahi o nga Kanani, o nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihi, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).

"Me te Hiwi, me te Araki, me te Hini".(CMS 2 1845,p.19).

hiwhiri adj.

civil [1858]. "Meinga ana he ingoa mo tenei tu mahi he, he Hara-Hiwhiri".(Auck.6 1858,p.ii).

"Ko tetahi o nga mahi nui ma enei Apiha, he whakarongo, he whakarite, i nga whakawakanga mea Hiwhiri".(Auck.6 1858,p.viii).

ho n.

hoe [1842]. "Ko te hunga kihai i pai te rakaraka, me tango ki te karaune, (ara ki te ho)".(KNT 3:8 1844,p.38).

Hoaieti n.

Society [1841]. "He mea ta i te Perehi o te Hoaieti Weteriana".(Wes.8 1841).

hoana n.

horn [1879]. "I tangohia ano hoki e Haroko tohunga te hoana hinu i roto i te tapenakara".(Pom.6 1879,p.398).

hoari n.

sword [1833]. "Kihai hau i haere mai kia kawea he rongo, oti ra ia he hoari".(Syd.4 1833,p.24).

"Kia tango ano ki te potae o te oranga, ki te hoari hoki o te Wairua".(Pai.1 1835,p.10).

"Ae e puta te hoari i tou wairua ano".(Pai.2 1835,p.8).

"Ka hinga ratou i te koinga o te hoari".(Pai.2 1835,p.57).

"Te wakamatautau hoki i te koinga o nga hoari".(Wilber.2 1843,p.3).

"E rapu ana ia i te hoari a tona Piriniha".(Wilber.2 1843,p.6).

"Ko tetahi i kapo ki te hoari,a ka rere atu ki te Tarakona".(Wilber.2 1843,p.8).

"Titiro hoki ra, i maua nga pu, hei aha? nga hoari i maua ai hei aha?"(KNT 2:8 1843,p.33).*

"Na te hoari tenei nga Kanaani".(CM1 1847,p.17).

"He parahi te potae hei karo mo te hoari".(CM1 1847,p.33).

"Ko te putanga mai o Koriata, me tona potae parahi...me tana hoari".(CM1 1847,p.34).

"Werohia ana ia e ia ano ki tana hoari".(CM1 1847,p.37).

"Ko Uria te Hiti i patua e koe ki te hoari".(CM1 1847,p.40).

"Ka tahi ka mea te kingi, 'Tikina atu he hoari maku'".(CM1 1847,p.44).

"Ka mau ki te hoari, ka eke ki runga ki te hoiho, ka oma atu ki te temepara o te whakapakoko, werohia ana te tao ki roto ki te wahi tapu".(Kareti 5 1851,p.12).

"Me te hoari mura ano hei arai i te huarahi".(Kareti 6 1852,p.7).

"Ko au te iwi iti, na te hoari au i whakaiti".(MM2 7:17 1860,p.23).*

"Kaua e whakahekea te toto ki te whenua. Engari kuhua tou hoari ki tona takotoranga".(MM2 2a:9 1862,p.21).*

"E kore hoki te kuini e maumau hapai kau i te hoari, mo tenei ingoa kingi, no te mea kaore aku hara ki a ia".(Hoki 12:8 1862,p.3).*

"Engari na tetahi tangata i wero ki te hoari, katahi ka mate".(Martin 3 1863,p.17).

mf: 6.

hoari poto n. dagger [1852]. (i.e. 'short sword'). (Wton.4 1852,p.30).

Hohaiati n. Society [1836]. "Weteriana Meteoriti Hohaiati".(Mang.2 1836,title page).

Hohaiete n. Society [1855]. "Na te Hohaiete etahi o nga moni i ora ai ia, nana ano etahi".(MM2 1:3 1855,p.27).

Hohaieti n. Society [1842]. "Te Peritihi me te Poreni Paipera Hohaieti".(Lond.1 1842,title page).
 "Na nga pukapuka tuku atu o tenei Hohaieti i oho ai nga ngakau o nga Hurai".(MM2 1:1 1855,p.23).
 "E rite ana taku ki ta te Komiti o to tatou Hohaieti".(Hoki 1:15 1863,p.2).

Hohana interj. Hosanna [1847]. (from Hebr. hosanna = 'Save, pray!', an ascription of praise). "Hohana ki te tama o Rawiri: Whakapaingia ia e haere mai ana ki te ingoa o te Ariki: hohana i runga rawa".(Pom.8 1847,p.114).
 "Hohana i runga rawa".(Pom.6 1879,p.37).

hohio n. horse [1860]. "Katahi te Atua i pango ki raro i o ratou hariata, me nga tangata, me nga hohio".(Pom.3 1860, p.64).

hohipera n. hospital [1858]. "Kua roa ke taku nohoanga ki te Hohipera, otira, kua ora".(MM2 5:12 1858,p.4).*

"No te 14 o nga ra o Hurai ka tae mai ahau ki te Hohipera".
(MM2 5:22 1858,p.4).*

"He utu hoki ma te Kawanatanga mo te korenga kihai i Mahia e ratou te Kura, Hohipera mo Ngaitahu pera me nga ritenga, kia rite ai ki nga tikanga o te Kawenata".(Wan.1 2:13 1875,p.112).

mf: 4.

whare hohipera n. hospital [1879]. "Ko te hanganga o te whare hohipera tuatahi".(Pom.6 1879, p.447).

hohipere n.

hospital [1857]. "Heoi, kawea ana ki te Hohipere, na konei i mea ai nga Maori, e meake mate a Pene".(MM2 4:13 1857,p.9).

hoia n.

soldier [1830]. "He tangata wai rangatira hoki a hau, he hoia aku e rongono ana i a hau".(Syd.2 1830,p.23).

"Kia noho tonu hei hoia, hei pononga mo te Karaiti, ama te noa".(Syd.7 1833,p.39).

"Arangahia ana e nga hoia te tahi karauna tataramoa, ka potaea ki tana matenga".(Syd.4 1833,p.87).

"Ka ui atu hoki nga hoia ki a ia, ka mea, Me aha matou?"(Pai.2 1835,p.10).

"Kia huihui katoa mai nga piriniha ratou ko nga kawana, ko nga rangatira hoia".(Pai.12 1840,p.10).

"Ka tapa atu ia ki nga tangata tino kaha rawa i roto i ana hapu hoia".(Pai.12 1840,p.12).

"Ko nga piriniha, ko nga kawana, ko nga rangatira hoia, me nga tangata hoki a te kingi".(Pai.12 1840,p.13).

"Heoi ano te korero o te tangata raua ko te Hoia i wakawaki a nei".(KNT 1:2 1842,p.7).*

"I wiriwiria ai e taua Kingi etahi o ana hoia tino maia".(Wilber.2 1843,p.1).

"Kua mahue i taua hoia ana kahu arai, me ana ringaringa".(Wilber.2 1843,p.5).

"Tera te Tarakona kua manamanangia i te matenga o etahi hoia i a ia".(Wilber.2 1843,p.7).

"Ka wakaaro meake hemo i a ia nga hoia katoa o te Piriniha".(Wilber.2 1843,p.9).

"Katahi ano te wawai nui na tenei hoia pai o tona Ariki ki te hoa rir".(Wilber.2 1843,p.11).

"Ka hui nga pakeha o te taone, ka motuhia ketia te hoia".
(KNT 3:1 1844,p.8).*

"He pononga koutou mo te kingi, he hoia ano mona".
(Wilber.3 1845,p.16).

"Ko te kino tona hoa riri; ko te pai tana kara e mohiotia ana hoia".(Maun.12(ii) 1846,p.7).

"Ko te whakapiringa ia o te tohu e rahuia ai te tangata hei hoia, hei pononga ma te Karaiti".(Maun.12(viii) 1846,p.4).

"Heoi, ka puta atu nga hoia - e hara i te patu tangata ta ratou i haere ai".(Whiteley 1847,p.13).

"Kihai i haere mai nga hoia, hei whawhai i reira".(Whiteley 1847,p.35).

"No muri nei, ka tupu te kino, ka tahi ka tikina he hoia, hei tiaki".(Whiteley 1847,p.35).

"Ka nui haere te kino o te tangata maori, ka nui haere mai te hoia, hei waipuke mo te whenua nei".(Whiteley 1847,p.35).

"Mano tini ona hoia i mate i nga parekura".(Whiteley 1847,p.37).

"Engari te Peke nei, ka takoto pai te moni ki roto ki te ao, i te whare moni o te Kawana, e tiakina tonutia ana e te hoia, i te po".(Bud.1 1847,p.6).

"Ka korerotia e nga hoia ki nga tohunga".(Kareti 1 1849, p.12).

"Ka mate turoro tetahi o nga hoia o te taua".(Auck.1 1849,p.6).

"Nei hoki ra, ko tenei, kei haere ake koe, ka whare koe i ahau, ahakoa katipa, ahakoa hoia, ahakoa Kai-whakawa hei tiki ake ka he i au".(MM2 1:3 1855,p.55).*

"Rongo kau ano te taone ra, ko te Kawana tenei e haere nei, na, tahi ano ka whitiki te hoia".(MM2 3:2 1857,p.13).*

"A, mea tonu iho koe, kia tikina he hoia hei tiaki i a koutou".(MM2 4:10 1857,p.11).*

"Ka pana haeretia a te Rangihacata e nga hoia, e nga tangata Maori".(MM2 7:15 1860,p.18).*

"Kaua e patua nga Pakeha e haere noa ana, te haere ki nga hoia whawhai ai?".(MM2 7:17 1860,p.24).*

"Kia whiriwhiria hoki etahi hoia me etahi apiha whaiwhakaaro i roto i a ratou mo te mahi e pai ai koe".(MM2 8:1 1861,p.4).*

"Na tetahi hoia i porowhiu he ngotungotu ahi ki roto".(Martin 3 1863,p.5).

"Katahi ka kawea atu ia e nga hoia ki te whare matakitaki".(Martin 3 1863,p.14).

"Ngati Ruanui, hoki atu ki tou wahi, ko nga Hoia, me hoki atu ki Niu paremata, ko waitara waiho ma te ture e tiaki".(Hoki 1:15 1863,p.3).*

"Ka mea te Tianara o nga hoia e pai ana".(Wan.1 1:3 1874,p.8).*

mf: 61.

hapu hoia n. **regiment** [1874]. "Ko Kapene Meringi, o te 35 te hapu Hoia".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

hoia eke hoiho n. **horse soldier** [1840]. (= horseman, cavalryman). "A, te wainga atu a nga Etipiana i a ratou, a nga hoiho, a nga hariata o Parao, me ana hoia eke hoiho, me ana mano".(Pai.14 1840,p.36).

"Me nga hoiho, me nga hariata, me nga hoia eke hoiho, me te huihui, me te iwi nui".(Kareti 12 1856,p.388).

hoia hoiho n. horse soldier [1857]. (= horseman, cavalryman). "Haere ake nga rangatira, kotahi tekau; haere ake nga hoia hoiho, e rima tekau".(MM2 3:2 1857,p.14).*

mf: 1.

hoia manuwao n. marine [1863]. (lit. naval soldier, man o' war soldier). "Hoia Manuwao. (Te ingoa e karangatia ai ia he Marini)".(MM2 3a:3 1863,p.5).

haere-hoia v.i. to march [1852]. (= to parade i.e. in military fashion). (Wton.4 1852,p.16).

kai titiro hoia n. military historian [1855]. (= military observer). "Kua whakateka nga kai titiro hoia ki te tunga o tetahi wheinga i te wahi e whawhai ai nga hoia Ingarihi ki te peneti".(MM2 1:3 1855,p.48).

potae hoia n. helmet [1852]. (lit. soldier's hat). (Wton.4 1852,p.35).

toi-(whaka)hoia v.i. to ride in military order [1862]. "Ko te kai-arataki i a te Kawana, e wha rau (400) 'o nga Maori i runga i te hoiho, e toi-whakahoia ana".(MM2 2a:7 1862,p.7).

(waka)hoiatia v.i. to become a soldier [1845]. "I mea hoki au kia rongo ki te peheatanga o nga tamariki i wakahoiatia i te itinga".(Wilber.3 1845,p.16).

(whaka)hoia v.i. to be a soldier [1845]. (= to exercise with arms). "Koia au i whakaae ai ki nga Pakeha ki ta ratou mahi nei, e whakahoia ana, ki a ratou hoki e hanga i e tahi pa, hei tiaki mo a ratou wahine, mo a ratou tamariki hoki".(Govt.6 1845).

"He ahakoa ra, i mea taku ngakau, kia taia tenei pukapuka, kei rapurapu koutou i te tikanga o te hanga e whakahoia nei, e hanga nei i te pa".(Govt.6 1845).

(whaka)hoia(tanga) n. enlistment/calling up [1857]. "E rongo ana matou kua rapurapu te whakaaro o nga hoa tangata maori ki te whakahoiatanga o te pakeha i Akarana nei, ara, ki te whakaturanga o te Miritia, ki to te pakeha reo".(MM2 3:3 1857,p.4).

(whaka)hoia(tia) v.t. to enlist [1858]. "Tangohia ana ko etahi o nga Hiniru o nga Mahometana, whakahoiatia ana hei hoia, whakaritea ana etahi apiha Pakeha hei rangatira".(MM2 5:13 1858,p.5).

hoia adj.

soldier [1833]. (= military). "Ka tae ake te rongo ki te tino rangatira o te hapu hoia".(Syd.4 1833,p.123).

"He tarau mangu he potai hoia, he hu-putu i te omanga ai".(KNT 3:6 1844,p.32).

"Ka tae maua ki tetahi pa hoia".(MM2 3:2 1857,p.14).*

"Ko te pa hoia i reira, ko Potu Wharaihi".(MM2 3:3 1857, p.11).*

"Ko Kanara Winiata, C.B. Rangatira o nga Hoia, ko te Koronia Hekeretari, ko te Atoni Henera, me nga tino apiha o te Kawanatanga, apiha hoia hoki".(MM2 4:10 1857,p.4).

"Ko te pa hoia mo Heretaunga i Poneke. E mea ana ahau kia kaua e hanga".(MM2 7:17 1860,p.10).*

"E rongu nei hoki matou, ki te haerenga mai o te ope ki te mahi i te rori, ki te mea hoki ka hanga he pa hoia".(Hoki 1:15 1863,p.3).*

mf: 9.

hoiho n.

horse [1833}. "Kia haere ki Hiharia, me nga tangata i runga i nga hoiho, kia witu te kau".(Syd.4 1833,p.126).

"Ka wakatakotoria ki te takotoranga kai ma nga hoiho".(Pai.2 1835,p.7).

"He hoiho hakahaka".(Will.1844,p.11).

"E kukume ana te hoiho i te tangata".(Will.1844,p.53).

"Mangungunoa tona waewae i te takanga i runga i te hoiho".(Will.1844,p.60).

"Mauria he puwa hei wakararata i te hoiho".(Will.1844, p.169).

"Ka wana koe e te hoiho".(Will.1844,p.175).

"Kua tae atu matou inanahi kia Ruku ki te tohe i nga hoiho o te Rikitene".(KNT 4:2 1845,p.7).*

"Haere ana te hoiho a whakarerea ana ia e iri ana i runga i te rakau".(CM1 1847,p.42).

"Ahakoa koura, ahakoa hiriwa, ahakoa kaipuke, ahakoa mano te hoiho, mao te kau".(Whiteley 1847,p.18).

"Me te hoiho ki to te hoiho ahua".(Whiteley 1847,p.19).

"E kai ana te hoiho i te tarutaru".(Kareti 4 1847,p.15).

"Ka mau ki te hoari, ka eke ki runga ki te hoiho".(Kareti 5 1851,p.12).

"Ko to maua haerenga nei, i haere ma uta; i ma te hoiho, i ma te Kata, i ma te weikena hoki".(MM2 3:2 1857,p.13).*

"Ko te ara tawhiti, kino, kua tata, kua pai, i te hoiho; haere noa atu te tangata haere".(MM2 3:4 1857,p.5).*

"Ma te tangata o te kainga e tiaki te hoiho".(MM2 4:8 1857,p.4).*

"Mo te hoiho, erima hereni mo te ra".(MM2 4:9 1857, p.13).*

"Mo te hoiho, kia herea, kia kawea atu ki te wahi kai kore".(MM2 6:7 1859,p.4).*

"Ki au te whakaaro, no te mea, ko ahau tonu nei te hoiho i whakawaha ai a Te Rauparaha ki Kapiti".(MM2 7:15 1860,p.13).*

"Kei a Tamati to hoiho".(Will.2 1862,p.7).

"Ka whai tonu atu ki nga kakahu, ki nga hoiho, me etahi taonga atu".(MM2 2a:8 1862,p.14).*

"Ka kite atu au kua eke a hori ki runga i te hoiho".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

mf: 84.

hoiho apiha n. charger [1852]. (i.e.
officer's horse). (Wton.4 1852,p.28).

hoiho parau n. **plough horse** [1855].
 "Hoiho Parau...55 0 0 mo te kuri 1".(MM2 1:6 1855, p.16).

hoiho purei n. **circus horse** [1858]. "He uta atu i nga hoiho purei o Te Ro raua ko te Mahara".(MM2 5:8 1858,p.7).

hoiho reihi n. **race-horse** [1875]. "Ka tu i te Tukituki, hei mea ma te iwi i nga uha, e kawea mai ki enei hoiho Reihi".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

hoiho to kata n. **draught horse(cart horse)** [1855]. "Hoiho to Kata...80 0 0 mo te kuri 1".(MM2 1:4 1855, p.16).

hoiho too kaata n. **draught horse(cart horse)** [1875]. "He Hoiho too kaata".(Wan.1 2:27 1875,p.341).

hoiho too tarapu n. **trap horse** [1875]. "Ahakoa, hei hoiho ekeeke noa ma te tangata, hoiho too tarapu ranei".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

hoiho to parau n. **plough horse** [1855]. "He Hoiho to Kata me te Hoiho to Parau, e nui ana te utu mo tenei tu kuri".(MM2 1:6 1855,p.15).

hoiho tariona n. **stallion** [1875]. "Te Hoiho Tariona, he kuao, he tu a whero".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

"He hoiho tariona".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

hoiho wai n. **hippopotamus** [1862]. (lit. 'water/river horse'). "Ki te whakaohoa te hoiho wai, nui atu tona riri, a nui atu tona kaha".(MM2 2a:15 1862, p.26).

hu hoiho n. **horseshoe** [1875]. "Kua timata i aia tana mahi Parakimete i Hehitinga, me tana mahi hu hoiho, me nga mahi Parakimete katoa".(Wan.1 2:35 1875,p.444).

kahu hoiho n. **horse-cover/horse-blanket** [1876]. "He Paraire, He Matinikera, He Koropa, He Wepu, He Pa, He Kahu Hoiho".(Wan.1 3:37 1876,p.388).

kai eke hoiho n. **horse-rider** [1862]. (Will.2 1862,p.67).

kai rongoa hoiho n. **horse doctor/veterinarian** [1875]. "Na G.Pakina, Kai hanga Kooti, me te mahi Terei, kai rongoa Hoiho, me te mahi i nga rino katoa e mahi ai te Parakimete".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

eke hoiho v.i. **to ride(a horse)** [1857]. "Kahore he tangata i rite ki a ia te mohio ki te whai kararehe, ki te eke hoiho, ki te kopere".(MM2 3:2 1857, p.21).

"Kaore au e pai he he au ki te eke hoiho tohe tonu taua kaumatua".(Hoki 6:15 1862,p.6).*

mf: 1.

haere-hoiho v.i. **to ride** [1862]. (= to go on horseback). "I te ata o te Ra-horoi, ka whakatika ratou ka haere-hoiho ki Hokianga".(MM2 2a:2 1862,p.2).

kai tiaki hoiho n. groom [1852]. (Wton.4 1852,p.16).

kai whakaako hoiho n. horse trainer [1858]. "E rima nga kuri, he kuri whakaako, me nga kai whakaako hoiho".(MM2 5:7 1858,p.6).

nohoanga hoiho n. saddle [1860]. "Kotahi rau e rima te kau pauna moni, e rua hoiho, e rua nohoanga hoiho, e rua paraire, kotahi rau paraikete".(MM2 7:14 1860,p.43).

purei hoiho n. horse race [1874]. "E mea ana nga Maori o Pakowhai nei, me nga Maori o etahi atu pa, kia tu he purei hoiho a nga ra i muri iho o te Kirihimete".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*

mf: 1.

reihi hoiho n. horse race [1875]. "Reihi Hoiho ki Pakowhai, a te Turei, 28, Tihema, 1875".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

whare hoiho n. stable [1852]. "Karapotia ana nga toa rakau katoa me nga whare hoiho". (MM2 1:1 1855,p.2).

"Ko te kuri i roto i te whare hoiho".(MM2 3:3 1857, p.13).

"Engari, me he mea kei roto i te taiepa o te kainga o tetahi tangata, kei roto ranei i tana whare hoiho".(Auck.6 1858, p.39).

mf: 1.

hoiho adj.

horse [1833]. "Ao ake te ra ka waiho ko nga tangata hoiho hei hoa haere mona".(Syd.4 1833,p.127).

"A ko te tokomaha o te taua o nga hoia hoiho erua rau o nga miriana".(Pai.3 1837,p.343).

"Ara, kia ahuhenua nga kai ngaki maori ki te whakatupu i te ote, i te paare, i te kaanga, me era atu kai hoiho".(MM2 4:2 1857,p.6).

"He makete hoiho aana, i nga Hatarei katoa, kei te whare tepara nui i Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

homa n.

1. omer [1840]. "He mea tatau a tangata te homa, rite tonu ki a koutou".(Pai.14 1840,p.42).

2. homer [1856]. "Kia ko tahi te mehua mo te epa, mo te pati, to te pati kia rite ki te whaka-tekau o nga wahi o te homa".(Kareti 12 1856,p.436).

honete n.

hornet [1840]. "A, tonoa atu ana e a hau te honete ki mua i a koutou, a nana ratou i pei atu i to koutou aroaro". (Pai.16a 1840,p.38).

honi n.

honey [1830]. "A ko tana kai he mowitiwiti, he honi no te koraha".(Syd.2 1830,p.11).

"Ka kite ia i etahi pi me te tahi honi i roto i te tinana". (CM1 1847,p.24).

"Ko nga pi, me nga tikanga mo te tiaki i a ratou, mo te mahinga i to ratou honi".(Cotton 1849,title page).

"No namata tenei kai te honi".(Cotton 1849,p.5).

"Ko ta ratou e tino pai ai ko te hanga honi".(Cotton 1849, p.6).

"Ki te mea kua nui te honi i te mea ka tangohia atu e koe he whenua ke".(Cotton 1849,p.9).

"Kia pai te whare mo te tangohanga o te honi".(Cotton 1849,p.10).

"Kahore he pi e haere ana ki te kohi honi".(Cotton 1849, p.12).

"Ki te taumaha te pouaka, ka mohio koe he honi kei roto". (Cotton 1849,p.17).

"Ko te honi ma te tino pai hei kai".(Cotton 1849,p.19).

"Me tauhiuhi ki te honi, ki te huka ranei i kohuatia ki te wai kia kuteretere".(Cotton 1849,p.21).

"E mahi ana, ki ana tena pouaka, tena pouaka, tena rakau tena rakau (i te honi)".(MM2 7:13 1860,p.23).

mf: 2.

honikoma n. **honeycomb** [1837]. "Ka ho atu e ratou ki a ia tetahi wahi ika tunu, me tetahi honikoma".(Pai.3 1837,p.120).

"Reka atu i te honi me te honikoma".(Cotton 1849,p.5).

"Ka tangohia nga honikoma i roto i te whare pi".(Cotton 1849,p.18).

"Kua timataia he honikoma, me pena ano te huihui".(Cotton 1849,p.21).

honi adj.

honey [1840]. "A ko tona rite kei te purapura korianara, ma tonu; ko tona reka hoki kei te taro honi nei".(Pai.14 1840,p.43).

honore n.

honour [1830]. "Kahore he honore a te poropiti i tona kainga".(Syd.2 1830,p.40).

"Tukua mai tenei, e Ihowa, mo te honore o to matou kai wawao kai inoi a Ihu Karaiti".(Syd.2 1830,p.83).

"Kia rapu tonu ai ratou ki tou honore me tou kororia". (Syd.7 1833,p.24).

"Hei honore, hei kororia ki tou ingoa".(Syd.7 1833,p.31).

"E wai honore ana ano te poropiti, ki tana kainga ia, ki tona ware kahore".(Syd.4 1833,p.30).

"Maku e hoatu ki a koutou nga hoatunoa, nga utu, me te honore nui".(Pai.12 1840,p.5).

"Mo te kororia hoki o toku kingitanga ka hoki mai taku honore me taku nuinga ki ahau".(Pai.12 1840,p.18).

"Me te nuinga, me te kororia, me te honore ano".(Pai.12 1840,p.20).

"Hei honore hei kororia ki tou Ingoa".(Pai.9a 1840,p.1).

"Koe e wakanoho i te ra tapu mo te karakia me te honore tapu o te Atua".(Pom.1 1842,p.36).

"Kahore he honore o te poropiti i tona ake kainga".(CM1 1847,p.33).

"E rapu nei i te kororia, i te honore i te orangatonutanga".(Whiteley 1847,p.47).

"Ko etahi mo te honore, ko etahi mo te honore kore".(Wes.2 1847,p.11).

"Waihoki ko enei kupu hou, he kupu manaaki atu ki a koe i runga i tou honore".(MM2 6:7 1859,p.3).*

mf: 1.

honore-kore n. **dishonour** [1847]. "Ko te whakahua noa i te ingoa o te Atua i te honore kore".(Pom.8 1847,p.237).

"To koutou he kororia, to matou ia he honore-kore".(Pom.6 1879,p.239).

honorekore(tanga) n. **dishonour** [1840]. "Meinga kia ngaro pu i te taunutanga i te honorekoretanga a ratou e rapu ana ki toku waka matenga".(Pai.9b 1840,p.200b).

honore(tanga) n. 1. **honour** [1855]. "He mea atu tenei i roto i te honore tanga, ki toku hokinga mai i Hokianga".(MM2 1:8 1855, p.5).

"Ko te takahoatanga a nga Pakeha raua ko nga Maori i Mahurangi hei whakakoakoa i o ratou hoa, a hei whakairi hoki i te honoretanga ki runga ki nga Pakeha, ki nga Maori".(MM2 3a:7 1863,p.6).

2. **Honour** [1862]. (i.e. title). "Ki tona honoretanga, Ki te Minita Maori, Akarana".(MM2 2a:15 1862,p.9).

(waka)honore n. **honour** [1840]. "Me ata wakaaro matou me nga tangata katoa ki tona nui, ka pono ai te rongo te wakahonore i a ia".(Pai.9b 1840,p.148b).

(waka)honore(tanga) n. **honour** [1837]. "Ki te wakahonoretanga me te wakakinonga, ki te korero kino me te korero pai".(Pai.3 1837,p.244).

"E inoi ana nga hunga o te Hahi Katorika Romana, i tetahi wakahonoretanga o te ngakau, ki nga hunga wakaharitia o te rangi hei hoa tapu o te Atua".(Pom.1 1842,p.42).

"Ko te karanga wakahonoretanga te Ritania, e pai kia korerotia ranei, kia waiatatia ranei, i te mutunga o te karakia o te ahiahi".(Pom.1 1842,p.51).

(whaka)honore n. **honour** [1847]. "Whaka ritea e koe te Ra tapu ma te karakia me te wakahonore ki te Atua".(Pom.8 1847,p.xx).

"Na, tenei ahau a Nepukaneha te whakamoemiti nei te whaka nui nei, te wakahonore nei i te kingi o te rangi".(Kareti 9 1849,p.38).

"Ko te wakahonore i tana Ingoa tapu".(Kareti 2 1850, p.8).

"A, hei tohu ano hoki mo ta tatou wakahonore ki a Te Kuini me Te Kawanatanga ano hoki".(MM2 5:5 1858,p.2).*

"Kia au, he wakahonore tenei i te taha ki te Maori, he patipati ki te taha ki te Kuini".(MM2 7:17 1860,p.21).*

mf: 3.

(whaka)honore(tanga) n. honour [1847]. "He kupu whakamatau i tona Atuatanga, i te whakahonoretanga hoki o tena tangatatanga".(Pom.8 1847,p.209).

"Kia mahi ki a koe a mua tonu atu i runga i te tapu, i te pai, hei whakahonoretanga mou".(Misc.10 1850,p.21).

"Kahore he whakahonoretanga na ratou ki o ratou matua".(Pom.3 1860,p.11).

(whaka)honore(tia) n. honour [1850]. "Ko Ihu Karaiti hoki to matou Ariki, ko ia, ko koe, ko te Wairua Tapu ano hoki te whakahonoretia, te whakamoe-mititia, a, ake ake ake".(Misc.10 1850,p.32).

honore adj.

1. honourable [1837]. He mea honore te marenatanga ki nga tangata katoa".(Pai.3 1837,p.309).

"Ki te Hekeretari Honore o te Koroni".(MM2 6:3 1859, p.4).

honore(tia) adj. honourably [1858]. "Na Ingarani ia i tiki atu i whakaputa ki waho i te whare pouri, whakanohoia honoretia ana ki runga ki te torona o te kingi".(MM2 5:13 1858,p.4).

(whaka)honore adj. honourable? [1847]. "E hia nga ritenga whakahonore ki te Atua? E rua; ko te ritenga o roto me te ritenga o waho".(Pom.8 1847,p.232). "Ka whakaritea nga tikanga whakahonore ki te Kawana i te ekenga ki te kaipuke".(MM2 4:10 1857,p.4).

"Ko ana kai-whakahonore mo maua he taro, he tuna, he kumara, he mereni. Otira me tona atawhai nui ki a matou no te Awa-o-te-Atua, tae noa ki Maketu".(MM2 2a:11 1862,p.13).*

"Ho mai te keratia, e inoi rangimarie ana matou ki a koe, kia noho whakahonore matou".(Pom.6 1879,p.32).

"E koropiko ana ahau me te whakaaro whakahonore e whakatupuria ana e te whakaponotanga". (Pom.6 1879, p.71).

"E takoto ana koia etahi kupu a nga Karaipiture hei whakatika i enei ritenga whakahonore a te Hahi Katorika?". (Pom.5 1893,p.171).

mf: 1.

2. honorary [1848]. "Kia tohe te upoko kia mau tonu ki a ia tona tunga; he wahi honore hoki".(Col.3 1848,p.3).

(waka)honore adj. honorary [1840]. "Kia puta te waiata wakahonore o tona ingoa".(Pai.9 1840, p.50).

honore v.t.

to honour [1840]. "Ahakoa honore te tangata kihai pumau tonu".(Pai.9 1840,p.39).

"Me honore, me whakapai To tatou Ariki".(Mang.5 1845, p.26).

honorekore(tia) v.i. to be dishonoured [1833]. "E wakatokia honore koretia, e wakaarahia kororiatia ana".(Syd.7 1833,p.53).

(waka)honore v.t. to honour [1833]. "E aroha koia koe ki a ia e atawai, e wakahonore, e tiaki i a ia i te mate i te ora?".(Syd.7 1833,p.47).

"Ko taku mahi tika ki te Atua koia tenei, kia matakau a hau, kia wakahonore i a ia".(Syd.7 1833,p.66).

"A e kore ia e wakahonore i tana matua tane i tana matua wahine ra nei, e kore ia e wakawakia".(Syd.4 1833,p.32).

"Oti ra e wakahonore ana a hau i toku Matua; ko koutou ia e kore e wakahonore i a hau".(Syd.4 1833,p.70).

"Ka wakawetai ka wakahonore atu ahau ki a ia e ora tonu nei".(Pai.12 1840,p.16).

"I hanga nei e ahau ki te kaha o taku mana hei ware mo te kingitanga nei, hei wakahonore hoki i taku nuinga".(Pai.12 1840,p.17).

"Koe e wakahonore ki tou matua tane me tou matua wahine kia roa ai tou ora".(Pom.1 1842,p.36).

"Aua e wakahonore ki aua mea hei Atua ke atu i mua i ahau".(Pom.1 1842,p.37).

"Peneitia ra taku wakapainga kia wakahonore me wakarite ai ki tou ora i tenei wenua".(Pom.1 1842,p.46).

"Nga inoinga o te Rohario ko nga inoinga ano hei wakahonore ki te ora o Hehu Kerito, ki te ora hoki o Maria".(Pom.1 1842,p.55).

(waka)honorekore(tia) v.t. to dishonour [1840]. (= to profane). "Kua wakahonorekoretia tona karauna e koe i te panganga ki raro ki te wenua".(Pai.9 1840,p.75).

(waka)honore(tia) v.t. to honour [1833]. "Waka honoretia tou matua tane, tou matua wahine".(Syd.4 1833, p.32).

"Ka wakahonoretia matou e ratou ki nga honore maha".(Syd.4 1833,p.133).

"Kia ko tahi mea e wakahonoretia, kia ko tahi mea e waka kinongia".(Syd.4 1833,p.144).

"E meinga ana e tatou kia iti te honore, ka wakahonoretia nuitia enei".(Syd.4 1833,p.164).

"Tangohia ra pea ia mo ta te Ariki ki te hari katoa, a kia wakahonoretia aua tangata penei".(Pai.1 1835,p.14).

"Ka wakapaingia ka wakanuia ka wakahonoretia te kingi o te rangi e ahau".(Pai.12 1840,p.18).

"E te takakau wakahonoretia, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).

"E tino pai kia wakahonoretia nuitia te Atua".(Pom.1 1842,p.54).

(whaka)honore v.t. to honour [1844]. "Me whakahonore hoki te mata o te koroheke, me wehi ano hoki ki tou Atua".(Maun.14a 1844,p.109).

"Katahi maua ka hui ki roto ki te whare ki te whakahonore ki a ia ki a te Kawana".(KNT 3:1 1844,p.8).*

"Ka whakahonore ratou i te tangata maori, no te mea, e noho ana i raro i te taumarumarunga o te kara o Te Kuini".(KNT 4:6 1845,p.24).*

"E whakahonore ana te hunga nei i ahau ki nga ngutu".(Wes.2 1847,p.21).

"Kia whakahonore nga tamariki ki o ratou matua".(Kareti 2 1850,p.9).

"Kia whakahonore kia rongo nga tangata ki nga rangatira".(Kareti 2 1850,p.9).

"Ko taku pai tera kia whakahonore au ki a Kuini, ki a Kawana hoki".(MM2 7:18 1860,p.9).*

"Ko te mea pai, ko te ture ki runga, ko taua ki raro; ko ta maua mahi i raro i a ia, he whakahonore ki ona kai hapai".(MM2 2a:15 1862,p.17).*

"Me whakahonore te kingi".(Martin 3 1863,p.54).

"Ka maunu o maua potae ka whakahonore ki te kingi".(Hoki 3:24 1863,p.2).*

mf: 6.

(whaka)honore(tia) v.t. to honour [1843].

"Whakahonoretia nga tangata katoa; arohaina nga hoa wakaono; E wehi i te Atua; Whakahonoretia te kingi".(KNT 2:5 1843,p.20).

"Kaua e whakaaro ki te kanohi o te rawakore, kaua hoki e whakahonoretia te kanohi o te nui".(Maun.14a 1844, p.108).

"Whakahonoretia tou papa me tou whaea".(Kareti 3 1849, p.7).

"Hua noa a Hamana ko ia te kiia ana kia whakahonoretia e te kingi".(Kareti 9 1849,p.46).

"Ko nga ture kia marama ki nga whenua katoa, kia whaka honoretia e te katoa".(MM2 7:13 1860,p.28).*

"Ko nga tangata e rongo ana ki au kupu, whakahonoretia".(Martin 3 1863,p.49).

mf: 1.

hooro n.

shawl [1857]. "Me te whakahuatia mai te karanga ki te 'manuhiri tuarangi' me te powhiri mai ki te hooro ki te paraikete, ko a te Maori ko ana ritenga karanga manuhiri".(MM2 3:4 1857,p.4).

hopa n.

1. sofa [1844]. "Aua e haere paru atu ki te whare o tetahi rangatira, kei poke ona turu papai, tona hopa ra nei, me nga takapau o tona whare".(KNT 3:8 1844,p.39).

"Nga turu, nga hopa, me era atu mea a te Pakeha, kei ia ratou".(MM2 3a:4 1863,p.2).

2. hops [1856]. "Mei kore te tupu tapi etahi tane o te Hopa, i roto i nga mea wahine penei e kore e roa te kore ai e hua".(MM2 2:4 1856,p.2).

hope n.

soap [1861]. "Ki te kahore o koutou hope, tenei ano ia, ma te Kawana ano te hope e homai kia ma ai koutou".(MM2 8:2 1861,p.17).*

mf: 2.

- hopena n.** oven [1856]. "O ratou wheua ano hoki wawahia ake e ratou, tapatapahi rawa, ano he mea mo te kohua, ano he kikokiko i roto i te hopena".(Kareti 12 1856,p.527).
- hopi n.** soap [1842]. "Me hoko i tetahi hopi hei horoi i nga kakahu i nga wiki katoa".(KNT 1:12a 1842,p.50).
 "Tenei he hopi".(Will.1844,p.190).
 "Engari me hoko he hopi kaua he tupeka".(Will.1844, p.190).
 "Ka horoia te kiri ki te wai mahana, ki te hopi, ka horoia ano hoki nga kakahu katoa".(Martin 4 1869,p.11).
 "Muri iho ko Tiraweke ka haere mai ki te hoko whenua, he kutikuti, he hopi nga utu, whiwhi tonu ahau".(MM2 7:15 1860,p.42).*
 mf: 2.
- huka hopi n.** sugar soap [1852]. (= lather). (Wton.4 1852,p.37).
- horanete n.** hornet [1840]. "A, tukua ana e ahau i mua i a koutou te horanete, (te ngarara kakati), i whiua ai ratou i o koutou aroaro".(Mang.1 1840,p.62).
- horera n.** 1. cholera [1855]. "Ko tera taru whakamataku, ko e horera te mahi ana i tana tikanga whakaoho".(MM2 1:1 1855,p.16).
 2. sorrel [1863]. (plant). "He iwi whakatupu witi te Maori, nui haere ana ta ratou mahi, a te ata tangatanga ratou i te kaha o te tupu mai o te runa me te horera ki o ratou mara".(MM2 3a:1 1863,p.6).
- Hori n.** 1. Horim [1840]. "I noho hoki nga Hori ki Heira i mua".(Pai.14a 1840,p.58).
 2. Horite [1845]. "Me nga Hori i to ratou maunga i Heira".(CMS 2 1845,p.26).
- Horimi n.** Horim [1840]. "Rite tahi ki tana i mea ai ki nga tamariki a Ihau, e noho ra i Heira, i tana hunanga i nga Horimi i to ratou aroaro".(Pai.14a 1840,p.59).
- horo n.** 1. shawl [1842]. "Wharikitia ana te pouaka ki te horo hei nohoanga mo te Kawana".(MM2 1:3 1855,p.7).
 "Ao ake te ra, i te ata ano, ka whakatakina haeretia i te taha tai, ka kitea ko te horo, neke kau atu, ka kitea ko te paraikete".(MM2 8:23 1861,p.14).*

"He Kakahu Tangata, he Kakahu Tamariki, he Koti, he Makitohi, he Horo".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
mf: 1.

2. hold [1852]. (i.e. of ship). "Ka pa te karanga kua puke te wai o roto o te Horo - heoti ano, ka karangatia katoatia ki te mahi i te Papu".(Govt.16 1852,p.5).

horohauta n.

holocaust [1840]. (= whole burnt offering/sacrifice).
"Ka wakaake ai ki runga i tena mea i nga horohauta ma Ihowa ma to Atua".(Pai.15a 1840,p.112).

horokauta n.

holocaust [1840]. (= whole burnt offering/sacrifice).
"A ka mea atu a Mohi, Me homai ano e koe ki a matou nga patunga tapu, me nga horokauta, hei mahinga ma matou ki a Ihowa, ki to matou Atua".(Pai.14 1840,p.27).
"Me kawe mai ano hoki ki reira a koutou horokauta, me a koutou patunga tapu".(Pai.14a 1840,p.86).

horokota n.

Fr. holocauste [1847]. (= holocaust, i.e. whole burnt offering/sacrifice). "Me he mea i pirangi koe ki te tahi hakiriwhi, kua ho atu e ahau: otira e kore e ahuaureka ki a koe nga horokota".(Pom.8 1847,p.429).
"E kore e ahuaureka ki a koe nga horokota". (Pom.6 1879,p.50).
"Me he mea i pirangi koe ki tetahi patunga tapu, kua ho atu e ahau: otira e kore e ahuaureka ki a koe nga horokota". (Pom.5 1893,p.48).

horonete n.

hornet [1840]. "A ka tonoa atu ano hoki e Ihowa, e to Atua, te horonete ki a ratou".(Pai.14a 1840,p.75).
"Ka tonoa ano e ahau te horonete ki mua i a koe, a mana e pei nga Hiwi".(Maun.14 1844,p.8).

horu n.

hold [1863]. (of ship). "Tokorima i kai ki te kei; tekau ma iwa i te horu o waenganui, 24 o nga tangata o Ngapuhi". (MM2 3a:6 1863,p.17).*.
mf: 1.

hota n.

shot [1844]. "Ehia wanui o te awa ka tae nga hota ki te manu?"(Will.1844,p.176).
"Ka tono mai ki au ki nga Pu, ki nga Paura, ki nga Hota kia utaina hei pupuhi manu".(Govt.16 1852,p.10).
"Haere noa atu te tangata ki nga kai hoko whai-pukapuka o te Kawanatanga hoko ai i te paura, i te hota, i nga tingara, hei mea pupuhi manu mana".(MM2 4:5 1857,p.2).
"He tono atu tenei i etahi paura, hota, kia whakapuaetia". (MM2 7:15 1860,p.34).*

"Ko taku e korero ake nei ko aku hota, ko aku paura, ko aku tingara kia puta".(MM2 7:17 1860,p.17).*

"He tutua ahau; ko te Ture, whakapuaetia he Paura, he Hota, hei pupuhi manu, ka mate ahau i te kawa".(MM2 2a:2 1862,p.15).*

mf: 8.

hota adj.

shot [1842]. "Nga Takawe hota".(KNT 1:8 1842,p.34).

Hou Pa n.

Haut Pas [1863]. (lit. 'high step', originally from Fr. Haut-pas, adopted as Eng. Haut Pas, then anglicized as Halpace, thence Half-Pace; archaic. = a platform on which a throne or altar was placed). "No te taenga atu ki te Hou Pa, ka owaha nu atu a Pirinihe Arikihanara ki a te Kuini".(MM2 3a:6 1863,p.3).

hu n.

1. shoe [1827]. "E ngari ia i a hau, ko te here o tona hu e kore e ngoto te weweti e a hau".(Syd.1 1827,p.14).

"Ko ona hu e kore e ngoto te kawē e a hau".(Syd.2 1830, p.11).

"Ko te here o tona hu e kore e ngoto te wewete e a hau".(Syd.2 1830,p.30).

"Kaua e takiruatia te tatata, kaua he hu, kaua ano hoki he tokotoko".(Syd.4 1833,p.23).

"Kaua e mauria he takotoranga moni, kaua he putea, kaua ano hoki he hu".(Pai.2 1835,p.29).

"Ki toku wakaaro ano na te taimaha o nga kakahu me nga hu i paremo ai, e rua hoki nga koti i runga i aia".(KNT 1:1 1842,p.4).*

"Ka hoko matou i te hate pai, i te tarautete pai i te koti pai, i te hu pai".(KNT 1:8 1842,p.33).*

"Ekore e kanapa nga hu".(Will.1844,p.33).

"Ka pawara te hu".(Will.1844,p.96).

"I kiia atu a Mohi kia whakarerea atu nga hu o ona waewae".(Maun.12(iii) 1846,p.7).

"Ko nga hu tenei mo oku waewae".(Maun.12(viii) 1846,p.5).

"Hororia tenei hu".(Kareti 4 1847,p.23).

"E titiro iho ana ahau ki nga hu o aku waewae".(MM2 8:2 1861,p.15).*

"Tae ana mai ki Maketu, ka tukua mai nga hu pakarukaru kia whakaorangia".(MM2 2a:12 1862,p.5).*

"Kua mutu te tawhai ki nga hu o Akarana nui kau te utu i tera tu hu kikino".(MM2 2a:12 1862,p.6).*

"T.Wiremu, ka hanga puutu, me nga hu".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

mf: 12.

hu-putu n. (boot-shoe?) [1844].

"He tarautete mangu, he toka maro i te kaki, me nga hu-putu". (KNT 3:6 1844,p.32).

- hu rahirahi n.** slipper [1852]. (i.e. thin shoe). (Wton.4 1852,p.45).
- hu-rakau n.** clog [1852]. (i.e. wooden shoe). (Wton.4 1852,p.8).
- kai hanga hu n.** shoemaker [1875]. "Kahore he kai hanga Hu, ko te korero ki au e mea ana".(Wan.1 2:14 1875,p.129).
- kai tui hu n.** cobbler [1852]. (Wton.4 1852,p.29).
- mangumangu hu n.** shoe blacking [1858]. "300 pouaka mangumangu hu (mea nui)".(MM2 5:6 1858,p.5).
2. **horseshoe** [1875]. "He hoiho whero a mangu. He mea poka, he hu i nga waewae katoa".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- hu adj.** shoe [1847]. "Hei tohunga tui hu".(Whiteley 1847, p.29).
"500 pea paraihe hu . . 0 1 6".(MM2 5:6 1858,p.5).
- huari n.** juror [1875]. "Na konei i uia ai, he aha te Maori i kore ai e noho hei Huari".(Wan.1 2:14 1875,p.125).
- huaro n.** Fr. oiseau [1860]. (= sparrow). "I a ia moe ana, ka taka iho tetahi paru wera o te Huaru (tetahi manu) ki ona kanohi".(Pom.3 1860,p.108).
- Huhaite n.** Shuhite [1843]. "Ko Iraipaha te Timanaite, ko Pirirara te Huhaite, ko Howharate Neamataite, kua mea hoki ratou kia haere ki te tangi ki a ia".(Wes.10 1843,p.3).
- Huhami n.** Shuhamites [1844]. "Na Huhama, ko te hapu o nga Huhami".(Maun.14b 1844,p.215).
- huka n.** hook [1894]. "Haehaea ana o ratou tinana ki nga huka rino, he mea mura tonu".(Pom.9 1894,p.120).
- huka n.** sugar [1843]. "E hoko ana ki te huka, ki te ti, te paraoa, te tupeka".(KNT 2:4 1843,p.14).
"Kahore hoki he huka, he ti, he kai ngawari".(Whiteley 1847,p.42).
"Mauria mai te huka".(Kareti 4 1847,p.21).
"Me tauhiuhi ki te honi, ki te huka ranei i kohuatia ki te wai kia kuteretere".(Cotton 1849,p.21).
"4 tana paraoa tuatahi, 2 tana huka".(MM2 5:9 1858, p.5).*

"Kia puritia te paraikete, te hate, te tarautete, te koti, te huka, te tupeka, otira nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.15).*

"Heoi ano te mahi a nga Pakeha he tuku i te kai ma te Maori, i te rohi, i te ti, i te huka, i te paraoa".(Misc.8 1871).*

"Te kai hoko o nga Ti me nga Huka".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

mf: 7.

huka kene n. sugar cane [1862]. "Ko te kai, he tarutaru, he raihi, he huka kene, me era atu mea pera".(MM2 2a:15 1862,p.26).

huka kene adj. sugar cane [1863]. "Ka whakanuia e te wiwi ana pamu kawhi, me ana pamu huka kene".(Hoki 3:24 1863,p.2).*

mf: 1.

huka-keni n. sugar cane [1855]. "Ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene".(MM2 1:2 1855,p.22).

"Erangi kei nga wahi maroke, ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te araruta". (Kareti 10 1856,p.6).

kai mahi huka n. sugar planter/worker [1852]. "He tangata whai rawa he mahinga Huka tana, he kai mahi Huka no tenei whenua".(Govt.16 1852,p.19).

kai ngaki huka n. sugar planter [1852]. (= plantation owner). "Ka mea hoki toku ngakau, kia noho hoki au hei kai ngaki Huka".(Govt.16 1852,p.19).

humeka n.

shoemaker [1860]. "Kia whiwhi hoki matou ki tetahi parakimeta, hei whakaora i te pakarutanga o a matou kaata me nga parau, ki tetahi humeka hei kai mahi mo a matou hu".(MM2 7:19 1860,p.15).*

mf: 1.

humeke n.

shoemaker [1844]. "Ko tona mahi i mua he humeke". (KNT 3:2 1844,p.12).

"Kotahi hoki te Pakeha, he humeke, ko Makara te ingoa, kei runga i to matou whenua e noho ana".(MM2 7:17 1860, p.21).*

"Kua rite nga kakahu, kahore he hu mo nga raparapa koia au i tango mai ai i tetahi Pakeha humeke, ki Maketu nei". (MM2 2a:12 1862,p.5).*

"Mehemea e haere ana tetahi Humeke ki reira, penei e nui he moni maana mo tana mahi".(Wan.1 2:14 1875,p.129).

mf: 2.

- humirita n.** Fr. *humilité* [1847]. (= humility). "I noho huna ia i te humirita i te rawakore i nga tau e toru tekau".(Pom.8 1847,p.iv).
 "Ko Hehu Kerito i ora hei tauira pu o nga wiritute katoa, ara, o te humirita, o te atawhai, te mariretanga, o te pahinehia".(Pom.3 1860,p.162).
 "Humirita. Ngakau whakaiti, rangimarietanga".(Pom.5 1893,p.210).
- humirita adj.** Fr. *humilité* [1847]. (= humble). "E taku Atua, e inoi humirita ana ahau ki a koe kia whakakahoretia e koe aku hara katoa".(Pom.8 1847,p.xvii).
 "E ho mai ana i tou keratia ki nga hunga humirita".(Pom.8 1847,p.503).
 "Ka hipokina tona matenga ki te kakahu humirita".(Pom.3 1860,p.19).
 "E inoi ana matou ki a koe i te ngakau humirita".(Pom.7 1889,p.17).
- humirita adv.** Fr. *humilité* [1889]. (= humbly). "Kua whakaae Humirita koe Ki te kupu nui A Kaperiere".(Pom.7 1889,p.120).
- humirita v.t.** Fr. *humilité* [1847]. (= to humble). "E Hehu i marie i humirita i te ngakau".(Pom.8 1847,p.xxiv).
 "Kia tino humirita tatou ki te aroaro o te Atua ko ia to tatou tino rangatira".(Pom.8 1847,p.232).
 "E Hehu Kerito, ko koe i marire i humirita i te ngakau, meatia kia rite toku ngakau ki tou!"(Pom.7 1889,p.10).
- Huna n.** June [1842]. "Akarana, Weneri, Huna 1, 1842".(KNT 1:6 1842,p.23).
 mf: 1.
- Hunamaite n.** Shunammite(s) [1840]. "Ka whakaarahia e Iraiha te Tamaiti o te Hunamaite".(Mang.1 1840,p.76).
- Hune n.** June [1833]. "Ko Hune, e toru tekau o ona ra".(Pai.18 1840,p.8).
 "E rangi e nupepa o Maehe o Hune, 1857, i marama iho i au nga korero o roto".(MM2 4:15 1857,p.4).*.
 "No Hune A.D.430".(Martin 3 1863,p.76).
 mf: 9.
- Huni n.** 1. June [1843]. "Nga korero o ta matou huihui ki Orua, i te waru o nga ra o Huni".(KNT 2:8 1843,p.33).*.
 mf: 1.

2. Shunite(s) [1844]. "Na Huni, ko te hapu o nga Huni". (Maun.14b 1844,p.213).

3. Huns [1894]. "Ko nga Koti, ko nga Wihikoti, ko nga Arani, ko nga Huni, ko nga Wanara, ko nga Iperi, ko etahi atu".(Pom.9 1894,p.171).

hunipa adj.

juniper [1840]. "Nga kotaha koi a te hunga nunui, me nga waro hunipa".(Pai.9 1840,p.109).

"Ka kohikohi i nga tarutaru kawa, i te taha o nga puia, me nga pakiaka hunipa, hei kai ma ratou".(Wes.10 1843, p.32).

Hunu n.

Huns [1863]. "Ko tenei iwi ko nga Hunu i ahu mai i te rawhiti o Asia".(Martin 3 1863,p.53).

hupa n.

soup [1852]. "I mea au me kohue, ko nga kiko hei hupa - me hua koa he kohue ki whea?"(Govt.16 1852,p.50).

"Ki te pai te turoro ki te raihi, kia pangaa ano ki roto ki te hupa".(Martin 4 1869,p.7).

Hupami n.

Shuphamites [1844]. "Na Hupama, ko te hapu o nga Hupami".(Maun.14b 1844,p.215).

huparitene n.

superintendent [1860]. "Ka haere atu ia he whare ke, ratou ko ana hoa, ko te Huparitene, ko Kanara Hirere".(MM2 7:13 1860,p.13).

huperetene n.

superintendent [1875]. "Mehemea e mahara ana a Te Hemara ki tetahi reta i tuhituhia e tana tuakana e Te Hemara, ki te Huperetene".(Wan.1 2:14 1875,p.125).

hupereteneti n.

superintendent [1860]. "Ka tae atu ahau ki te Hupereteneti ka apitiria mai hoki e toru tekau pauna". (MM2 7:15 1860,p.25).*.
mf: 1.

hupereteni n.

superintendent [1875]. "Kua noho te Hupereteni o Akarana i te Paremata nei, a e puta ana aana kupu i konei".(Wan.1 2:20 1875,p.226).*.
mf: 3.

- huperihio n.** superstition [1847]. "Ko te iterati, ko te hakirehi, ko te huperihio".(Pom.8 1847,p.233).
"Huperihio. Ritenga whakamana i nga mahi Maori, i nga 'tapu', i nga 'aitua', i nga moemoea, i nga aha".(Pom.5 1893,p.210).
- huperitena n.** 1. superintendency [1855]. "Ko nga Ingarihi e whaka makona ana i o ratou puku ki te kororero whakangahau ki nga tangata tokorua, ka tu nei mo te Huperitena, mo Akarana".(MM2 1:2 1855,p.3).
2. superintendent [1855]. "He tohunga te Huperitena ki te whakaaro, he tangata whakapono hoki".(MM2 1:3 1855, p.25).
"Ka wehea e te Huperitena o te tino takiwanui".(Govt.17 1862,p.13).
- huperitene n.** superintendent [1857]. "Na i ringa i te mana e tukua ana ki te Huperitene e nga ture tikanga mo te hoko whenua ki tenei wahi o te motu nei".(MM2 4:6 1857,p.2).
"Kia kite ratou i nga whakaaro a Te Omana, te Huperitene o Haaku Pei".(Wan.1 2:19 1875,p.210).
mf: 2.
- huperiteni n.** superintendent [1875]. "Kia kiia e Te Huperiteni, he iwi kurupopo nga iwi kahore i noho i te Porowini o Haku Pei".(Wan.1 2:19 1875,p.205).
- Hupirei n.** Fr. Jubilé [1847]. (= Jubilee). "He aha te Hupirei? Ko te tahi Iturehia penaria e panuitia ana e te Papa mo te ao katoa i nga tau katoa e rua tekau ma rima, i e tahi tau ano hoki mo te tahi take nui".(Pom.8 1847,p.327).
- hupirikona n.** subdeacon [1893]. "Ko nga Rikona, ko nga Hupirikona, ko nga Minorati, ko nga Tohurati".(Pom.5 1893,p.165).
"Otira, i te tonuitanga o te whakapono i roto i nga tauwi ka wahia ake etahi o aua whakataute ma nga Hupirikona".(Pom.9 1894,p.45).
- hupirimi adj.** supreme [1858]. "Me era atu Kai-whakarite-whakawa o te Kooti Hupirimi".(Auck.6 1858,p.iv).
- hupiritene n.** superintendent [1858]. "Ka taia nei te pukapuka panui a te Hupiritene e mau i raro nei".(MM2 5:8 1858,p.1).
"Kua rongo ahau e kiia ana, ko nga Porowini o tenei Motu, me mutu i te timatatanga, a hei muri ko nga Hupiritene, kia mutu".(Wan.1 2:20 1875,p.225).*
mf: 2.

hupiriteneti n.

superintendent [1874]. "A i reira ka whaikorero te Hupiriteneti, ka whakaatu i te Maungarongo e tu nei i waenganui o nga iwi e rua".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 1.

Hurae n.

July [1840]. "Ko Hurae, e toru tekau ma tahi o ona ra". (Pai.18 1840,p.9).
"I muri nei, i te 16 o nga ra o Hurae, ka moe a Taoho". (MM2 6:23 1859,p.6).*
mf: 16.

hurahu adj.

? [1844]. "Ekore te Ariki e pai kia ngarengarea ana tamariki i tetahi tangata Hurahu, mana ano e ngarengare". (KNT 3:4 1844,p.20).

Hurai n.

1. Jew [1830]. "Ka tonoa ki a ia e tahi kaumatua o nga Hurai".(Pai.2 1835,p.19).
"Ko te ra tenei e timata ai te tau ki nga Hurai: ko te 5602 o nga tau u a ratou".(Pai.18 1840,p.11).
"Na te Wairua kotahi hoki i iriiria ai tatou katoa ki te tinana kotahi, ahakoa Hurai, Kariki ranei".(Wes.2 1847, p.4).
"Kahore he Kariki i reira, he Hurai ranei".(Wes.2 1847, p.5).
"He maha nga mea whakarite i te hahi o mua, ara, i to nga Hurai".(Wes.2 1847,p.17).
"Kahore hoki he putanga ketanga ote Hurai ranei, o te kariki ranei".(Wes.2 1847,p.23).
"Kei whakaturia e nga Hurai hei rangatira mo ratou". (Martin 3 1863,p.5).
"Kahore he tangata hemo kai i roto i nga Hurai".(Martin 3 1863,p.49).
"A ko nga Hurai e noho ana i roto i taua Pa, i nui ke ake i nga Hurai e noho ana i to ratou kainga tupu i Paritaina".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
(waka)hurai v.i. to become a Jew [1833].
"E hara i te Hurai te tangata, e wakahurai ana ko waho kau".(Syd.4 1833,p.136).
"Na! he Hurai te tangata e wakahurai ana ko roto".(Syd.4 1833,p.136).
2. July [1842]. "Akarana, Paraire, Hurai 1, 1842".(KNT 1:7 1842,p.27).
"Moe iho ao ake ko te tahi o nga ra o Hurai - ka hoki mai ano te mate".(Govt.16 1852,p.54).
"No te 14 o nga ra o Hurai ka tae mai ahau ki te Hohipera". (MM2 5:22 1858,p.4).*
mf: 1.

Hurai adj.

Jewish [1833]. "He tamaiti no te tahi wahine wakapono, he wahine Hurai, ko tona matua tane ia he Kiriki".(Syd.4 1833,p.115).

"He wahine Hurai".(Syd.4 1833,p.128).

hurameta n.

Fr. serment [1847]. (= oath). "Kia whakahuatia i te honore te ingoa o te Atua, kia whakarerea nga parapemia me nga hurameta". (Pom.8 1847,p.vii).

"Aua koe e hurameta teka: engari kia whakaritea ki te Ariki ou hurameta".(Pom.8 1847,p.21).

"Hurameta. Oati ki te aroaro o te Kaiwhakawa".(Pom.5 1893,p.210).

hurameta v.t.

Fr. serment [1847]. (= to swear). "Aua koe e hurameta noa ki te ingoa o te Atua, ki te tahi mea ke atu hoki".(Pom.8 1847,p.xx).

"Aua koe e hurameta teka: engari kia whakaritea ki te Ariki ou hurameta".(Pom.8 1847,p.21).

"Aua koe e hurameta noa ki te ingoa o te Atua, ki te tahi mea ke atu hoki".(Pom.7 1889,p.5).

"Kua hurameta te Ariki, a e kore e ripeneta".(Pom.7 1889,p.38).

hurameta(tia) v.t. **Fr. serment** [1847]. (= to be sworn). "He mea he rawa tenei ki te mea e tika ana te mea kua hurametatia".(Pom.8 1847,p.237).

hurei v.i./v.t.

to hooray [1858]. (= to cheer). "Me pera te tikanga, a, hei whakaotinga mo nga mahi o tenei ra me hurei mo Wikitoria raua ko Arapata, hipi hipi hurei".(MM2 5:5 1858,p.3).

"Ka tangi te umere, ka hurei nga mano".(MM2 5:11 1858, p.2).

huri n.

jury [1862]. "Tukutukua ana e ahau nga pukapuka Hamene, kia haere mai etahi tangata hei Huri, no te Taone e tahi o taua Huri".(Misc.6 1862,p.1).

"He Pakeha anake te Huri na ratou i whakawa taua whakawa".(Wan.1 2:14 1875,p.125).

huri-whakauru n. **jury** [1860]. (specif. mixed race jury). "Kua ki mai hoki te Kawana kia korerotia e au te tikanga o te Huri-whakauru (ara te runanga o te tekau ma rua)".(MM2 7:15 1860,p.30).

Huria n.

Jewry? [1840]. "No te wanau nei o te hereherenga o Hura, i arahina mai i Huria e te kingi, e toku matua?".(Pai.12 1840,p.20).

- huripara n.** wheelbarrow [1852]. (Wton.4 1852,p.25).
- Huritana n.** Sultan [1855]. "Ko te ingoa o te tino rangatira o Takei, ko te Huritana".(MM2 1:1 1855,p.18).
- huro v.i.** to hulloo [1860]. (= to cheer). "Ka u mai Te Kawana, ka puhia nga purepo o te manuwaio, ka eke nga heramana ki runga i nga kurupai, ka huro".(MM2 7:1-2 1860,p.15).
- Hutari n.** Shuthalhites [1844]. "Na Hutera, ko te hapu o nga Hutari".(Maun.14b 1844,p.215).
- huuri n.** jury [1857]. "Me he mea ka meinga e te tekau ma rua, e te Huuri, e hara kore ana, ka tukua ano".(MM2 4:4 1857, p.2).
"Ki te pono i taua Huuri tona hara i whakapaea ai, ka kiia iho e te Kooti-whakawa kia Whakamatea".(Auck.6 1858, p.vi).
"A mehemea e ki ana tetahi Huuri, e he ana te mahi a taua hunga".(Wan.1 2:19 1875,p.205).
- huuri adj.** jury [1858]. "Tua Runanga-Huuri, he mea wehe mai i roto i nga tangata kua takoto nei o ratou ingoa te tuhituhi ki te pukapuka o te Heriwhi".(Auck.6 1858,p.v).
- Huwhani n.** Huphamites [1844]. "Na Huwhama, ko te hapu o nga Huwhani".(Maun.14b 1844,p.215).
- Iahateeri n.** Jahzeelites [1844]. "Na Iahateere, ko te hapu o nga Iahateeri".(Maun.14b 1844,p.216).
- Iahupi n.** Jashubites [1844]. "Na Iahupu, ko te hapu o nga Iahupi". (Maun.14b 1844,p.214).
- Iakini n.** Jachinite(s) [1844]. "Na Iakini, ko te hapu o nga Iakini". (Maun.14b 1844,p.213).
- Iamini n.** Jaminite(s) [1844]. "Na Iamini, ko te hapu o nga Iamini". (Maun.14b 1844,p.213).
- iari n.** 1. yard [1847]. (unit of length). "3 Putu...1 Iari". (Purewa 1 1847,p.8).

"He taiepa papai, mo nga eka kotahi tekau 880 iari te roa ki te karapoti".(MM2 4:6 1857,p.2).

2. yard [1857]. (nautical term). "Te unga ki te kaipuke, rarangi ana nga heramana o te Airihi i runga i nga iari o te kaipuke, a, ka toru hamamatanga ki te Hipi hipi hurei". (MM2 4:10 1857,p.4).

Ieeteri n. Jeezerites [1844]. "Na Ieetere, ko te hapu o nga Ieeteri". (Maun.14b 1844,p.214).

Iepuhi n. Jebusites [1879]. "Ki nga Perihi, ki nga Kanaani, ki nga Hiwi, ratou ko nga Iepuhi".(Pom.6 1879,p.250).

Ieteeri n. Jezreelite [1879]. "Tikina atu, maka atu ki te wahi o te mara o Napoto Ieteeri".(Pom.6 1879,p.416).

I'haràira n. Israelites [1827]. (Syd.1 1827,p.16).

Iharaira n. Israelites [1860]. "Kua tataua ia ki nga Iharaira, a ka nui nga rawa no ratou i tangohia e ia".(Pom.3 1860,p.122).

Iharaite n. Israelites [1840]. "Ka mahue a Ihipa i nga Iharaite". (Mang.1 1840,p.47).
"No muri ano i a ratou, ka karangatia nga Iharaite, ko te hahi a Te Atua".(Wes.2 1847,p.6).

Ihimearaiti n. Ishmaelites [1840]. "Haere mai ana taua hunga no nga Ihimearaiti, e haere mai ana i Kiriara".(Mang.1 1840, p.30).

Ihimeeri n. Ishmeelites [1845]. "Ka hoko hoki i a ia ki nga Ihimeeri, a kaua o tatou ringa e pa ki a ia".(CMS 2 1845, p.87).

Ihimeeri adj. Ishmeelite [1845]. "Ko tetahi tira Ihimeeri e haere mai ana i Kireara me a ratou kamera".(CMS 2 1845, p.87).

Ihipiana n. Egyptians [1840]. "Mo te mea hoki, ekore ano nga Ihipiana e kai tahi me nga Hiperu".(Mang.1 1840,p.39).
"Ka whiua e te Atua nga Ihipiana tae noa ki te putanga mai o Iharaira ki waho".(MM2 7:17 1860,p.31)*.
mf: 1.

- Ihipiana** adj. **Egyptian** [1855]. "Putā mai ana ki tatahi te piriniha Ihipiana, tonoa ana tetahi o ana wahine ki te tiki i te aka". (MM2 1:2 1855,p.23).
- ihopa** n. **hyssop** [1833]. "Ka utuhia te papataora ki te winika, ka maka ki runga ki te ihopa, ka wakapakia ki tana mangai". (Syd.4 1833,p.88).
- ihopo** n. **hyssop** [1847]. "E uwhiuwhi koe ki au i te Ihopo, a ka ma ahau".(Pom.8 1847,p.428).
 "E uwhiuwhi koe ki au i te Ihopo, a ka ma ahau".(Pom.6 1879,p.49).
 "E uwhiuwhi koe ki a au i te ihopo, a ka ma ahau".(Pom.5 1893,p.48).
- Ihoriana** n. **Isaurian** [1879]. "Ko Reo Ihoriana te kingi o Konotatinopore te rangatira o nga Ikonakati".(Pom.6 1879, p.446).
- Ihurai** n. **Israelite** [1827]. (Syd.1 1827,p.13).
- ikaranahio** n. **incarnation** [1847]. "Te Ikarānahio o te tamaiti o te Atua".(Pom.8 1847,p.9a).
 "Ko te huihuinga tenei o te Atuatanga ki te tangatatanga i te hunga o te Tamaiti o te Atua e huaina ana ko te mihiteria o te Ikarānahio".(Pom.8 1847,p.iii).
 "Ikarānahio. Whakatangatanga o Hehu Karaiti".(Pom.5 1893,p.210).
- ikiha** n. **handkerchief** [1849]. (poss. a misprint for aikiha?). (Pom.2 1849,p.33).
- Ikonakati** n. **Iconoclasts** [1879]. "Ko Reo Ihoriana te kingi o Konotatinopore te rangatira o nga Ikonakati".(Pom.6 1879,p.446).
- Ikonokati** n. **Iconoclasts** [1879]. "Ka huihuia a nga Pihopa katoa ki Nihee ki te whakarite whakawa i nga Ikonokati".(Pom.6 1879,p.446).
- Ingarahi** n. **English** [1860]. "Ko te Ingarahi anake te iwi rangatira, ataahua noa iho taua iwi".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

mf: 1.

Ingarihi n.

1. **English** [1844]. (race) "Ka wakatarea te ara o Ingarangi, kia kitea ai kua wakakotahitia nga iwi o Nui Tireni, me nga Ingarihi, kua honoa ano he teina he tuakana, he hoa, he hoa".(KNT 3:10 1844,p.53).
"Ko nga tangata o taua whenua he Paniora he Ingarihi". (MM2 7:1-2 1860,p.9).*

mf: 1.

whaka-Ingarihi n. Englishness? [1855].
"Ko tatou whaka-Ingarihi, e tini haere ana, e whai rawa haere ana, e matau haere ana".(MM2 1:2 1855,p.2).

2. **English** [1874]. (language) "Ko taua reo he Ingarihi, kua te reo Hanakiti me te Arepa".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 1.

Ingarihi adj.

English [1855]. "E whakapai atu ana matou ki nga hoa, mo to ratou tikanga pai i whai nei ki te ture Ingarihi, i whakarere i nga mahi poauau Maori".(MM2 1:2 1855, p.5).

Ingirihi n.

1. **English** [1858]. (race) "Kua nohoia tona whenua e te iwi mohio, atawhai hoki, ara, e te Ingirihi".(Auck.6 1858, p.ii).
"Kauraparapa ana te ahi o te whakapono i a ia ki nga iwi katoa i te hauauru, tae atu ki te Wiwi me te Ingirihi".(Pom.9 1894,p.90).

2. **English** [1874]. (language) "Ko nga whakaaro katoa e mea ana ko te whakatupuranga o te Maori a muri ake nei tena e tino mohio ki te korero, me te korero pukapuka o te Ingirihi".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 1.

Ingirihi adj.

English [1875]. "He Wati Hiriwa, he Wati Ingirihi, £6 10s".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

"Ka ki mai te popa ki a Autini rangatira o nga Pirihi kia kawea mai e ia etahi Ingirihi ki Roma". (Pom.6 1879,p.443).

Inia adj.

Indian [1862]. "Pera ana ratou me o ratou hoa e noho haere ana i nga motu Inia, e tohunga nui ana ki te hanga mea pai".(MM2 2a:13 1862,p.23).

Iniana n.

Indian [1857]. "Tera tetahi iwi maia no nga Iniana o Nota Amerika, ko Takouta te ingoa o taua iwi".(MM2 4:15 1857,p.3).

Iniana adj.

Indian [1862]. "Ko tetahi wahi, e rite ana ki nga moutere o te Moana Marie, ko tetahi wahi e rite ana ki nga Motu Iniana".(MM2 2a:13 1862,p.23).

inihi n.

1. **hinge** [1842]. (KNT 1:8 1842,p.34).

inihi tatau whare n. door hinge [1876]. "E rima te kau tana inihi tatau whare".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

2. **inch** [1844]. "Ko te ahua o taua hoia koia tenei, e rima putu e ono inihi te roa, i tu a nui, i poto te kaki, i kino te ahua".(KNT 3:2 1844,p.12).

"E rua putu e rua nga inihi, te roa o te poka".(Martin 1 1845,p.13).

"12 Inihi...1 Putu".(Purewa 1 1847,p.8).

"Ko te utu mo te panui, erua hereni mo te inihi kotahi e noho ai nga kupu o te Panui".(Wan.1 2:14 1875,p.125).

inihua n.

insurance [1858]. "Me puaki pea i konei etahi kupu mo nga pai o tenei mea o te Inihua i te taonga, mo te weranga mo te aha, i te kaupuke hoki mo te tahuri mo te pakaru ranei".(MM2 5:14 1858,p.8).

inihua(tanga) n. insurance [1858]. "He tini ko nga whare papa ki Akarana, na reira ka whakanuia nga utu tau mo te inihuatanga".(MM2 5:14 1858,p.8).

inihua adj.

insurance [1858]. "Rokohanga rawa e te aitua, wera ana tona whare tona aha, na ka whakaputaina katoatia mai e taua runanga inihua nga moni i whakaritea".(MM2 5:14 1858,p.8).

"A he kai mahi ano raua mo te mahi Inihua mo Niu Tireni Kamupene".(Wan.1 2:14 1875,p.135).

inihua v.t.

to insure [1858]. "He nui hoki nga moni kua ngaro o te hunga kihai na i inihua i o ratou whare".(MM2 5:14 1858,p.8).

inihua(tia) v.t. to insure [1858]. "Ko te tangata e mea kia inihuatia tana whare, tana taonga aha ranei, mo nga pauna 1000f, kia homai mehemea ka wera i te ahi, na, me utu e ia i roto i nga tau katoa kia 12f. 10s.". (MM2 5:14 1858,p.8).

iniraimene n.

indictment [1858]. "Iniraiti - He kupu tenei mo te tuhituhi pukapuka whakapae Hara ki tetahi tangata, ki etahi tangata ranei. Ko te ingoa o te pukapuka, he Iniraimene".(Auck.6 1858,p.47).

- iniraimene adj.** indictment [1858]. "Na, ma tenei Huuri e whakaae te pukapuka Iniraimene, e whakakahore ranei. Tetahi ingoa mo taua pukapuka, he Pire-Iniraimene".(Auck.6 1858, p.47).
- iniraiti n.** indictment [1858]. "Ka penatia ano te Iniraiti mona ki te Kooti Hupirimi".(Auck.6 1858,p.31).
- iniraiti adj.** indicted [1858]. "He mea Iniraiti nga Hara-Kirimina katoa e meatia ana ma te Kooti Hupirimi e whakawa". (Auck.6 1858,p.47).
- iniraiti v.t.** to indict [1858]. "Ko nga Hara-Kirimina, ko tona tikanga e whakawakia ai, e whiua ai, me iniraiti ki te Kooti Hupirimi".(Auck.6 1858,p.1).
- inkiha n.** tie/cravat [1849]. (etymology unknown). (Pom.2 1849,p.26).
- ioka n.** 1. yoke [1837]. "E ngawari ana hoki taku ioka, a ko taku wahanga e mama ana".(Pai.3 1837,p.17).
"Kua mau nei te ioka ki nga kaki o nga tangata Maori o Niu Tirani".(MM2 5:11 1858,p.6).*.
mf: 1.
2. yoke [1879]. (i.e. plural term = 'a yoke of oxen'). "E toru mano nga kamera, me nga kau, e rima rau nga ioka, me nga kaihe uha e rima rau".(Pom.6 1879,p.423).
- ioka(tia) v.i.** to be yoked [1844]. "Kia tikina e ratou te tahi kuao kau mau, ki te wahine, ki te mea whereo, ki te mea kahore ona koha, one he, kahore ano hoki i iokatia".(Maun.14b 1844, p.195).
- iota n.** jot [1847]. (Gk. iota). "Kiano te rangi me te whenua i memeha, e kore te tahi iota, te tahi pakuriki ranei e pahure i te ture, kia whakaritea ano nga mea katoa".(Pom.8 1847,p.18).
- Ipekakuana waina n.** Ipecacuanha (wine) [1869]. "Engari me hoatu etahi pata o te Ipekakuana waina i te po, hei patu i te ka o te kiri". (Martin 4 1869,p.6).

- Iperi n.** **Iberians?** [1894]. "Ko te Tahuritanga mai o nga Iperi, o nga Itiopiana hoki ki te Whakapono". (Pom.9 1894,p.170).
- ipori adj.** **ivory** [1847]. "E te Tauere ipori, i.m.m.". (Pom.8 1847,p.xlii).
"E te Tauere ipori, inoi mo matou". (Pom. 5 1893,p.22).
- Irahu n.** **Idahoo** [1855]. (prob. the name of a tribal people). "E whakahua ana etahi ki nga ingoa o nga hapu, ko nga Irahu ki te taha raro, ko nga Paiaroha ki te tonga; ko nga Oranga Rirongo ki te marangai-ma-raro". (MM2 1:7 1855,p.16).
- ita n.** **east** [1827]. "A 'wakatokia ana e Ihowa te Atua he mara ki te ita ki Irena". (Syd.1 1827,p.5).
"Ko ia e haere atu ana ki te ita o A'hiria". (Syd.1 1827, p.6).
"A wakaturia ana e Ia ki te ita o te mara o Irena e tahi kerupima". (Syd.1 1827,p.11).
"Haere mai ana e tahi Maki, no te ita, ki Iruharama". (Syd.2 1830,p.9).
"Ka mea atu a hau ki a koutou, he tokomaha te haere mai i te ita, i te weta". (Syd.2 1830,p.24).
"Me te uira hoki e puta mai ana i te ita, a tiaho tonu te weta ra ano, e pena ano hoki te haerenga mai o te Tama a te tangata". (Syd.4 1833,p.46).
"Ka haere mai ratou i te ita, i te weta, i te nota, i te hauta, ka noho i te rangatiratanga o te Atua". (Pai.2 1835,p.41).
"Ka noho iho ki te taha ita o te pa". (Pai.12 1840,p.32).
"Ka meinga e te Atua he hau wai kaha no te ita". (Pai.12 1840,p.32).
- ita adj.** **east** [1840]. "Ka pupuhi whakaharahara te hau ita i taua po katoa". (Mang.1 1840,p.52).
- itanati n.** **eternity** [1845]. "No tua iho! No tua iho! No Itanati ano". (Mang.5 1845,p.29).
- itaneti n.** **eternity** [1838]. "Ko Itaneti". (Mang.3 1838).
"No mua rawa ia, no tua iho, no tua iho, no Itaneti hoki; kahore ona timatanga". (Wes.11 1838,p.1).
- itaniti n.** **eternity** [1845]. "Kia noho i te ra o Itaniti i te aroaro o Ihu". (Mang.5 1845,p.91).

- Itaraki adj.** **Italian** [1833]. "He keneturio no te pu i huaina, ko te pu Itaraki".(Syd.4 1833,p.105).
- itaretī n.** **interest** [1899]. "Kua heke haere te itaretī ki te £100 o nga moni tahua".(Misc.5 1899).
- Itariona n.** **Italians** [1855]. "Ekore e whai kupu kino nga Itariona whakaaro, na kite ratou i te tino pauaua o te Ingarihi ki te pupuri i nga mea e tika ana ki ana whakaaro ake".(MM2 1:7 1855,p.22).
- Itariona adj.** **Italian** [1855]. "Erua kauwhautanga i te rangi i puare ai, kotahi i te reo Wiwi, kotahi i te reo Itariona".(MM2 1:3 1855,p.50).
- Itehari n.** **Izeharites** [1844]. "Na Kohata hoki te hapu o nga Amarami, me te hapu o nga Itehari".(Maun.14b 1844, p.146).
- Itepetena n.** **Independent** [1842]. (= religious denomination). "Ko nga Weteriana to tera, mea hou rawa; ko nga Itepetena to tera; ko nga Perepiteriana to tera atu".(Pom.1 1842, p.18).
- iterati n.** **idolatry** [1847]. "He aha te iterati? Ko te atorahio ki nga mea e hara i te Atua".(Pom.8 1847,p.233).
- itereti n.** **idolatry** [1847]. "A ma tona kaha e aporuhio ana ahau i a koe i te herenga katoa o te ekomunikahio me te itereti".(Pom.8 1847,p.306).
- Iteroiti n.** **Introit** [1847]. (part of the Mass). "I te Iteroiti".(Pom.8 1847,p.394).
"I te Iteroiti". (Pom.7 1889,p.17).
- Itinia n.** ? [1894]. "I pera ano nga Itinia me nga Natari e korerotia na i te Karaipiture: ko enei nga Eremita me nga Monaki o te ture tawhito".(Pom.9 1894,p.173).
- Itiopianā n.** **Ethiopians** [1894]. "Ko te Tahuritanga mai o nga Iperi, o nga Itiopianā hoki ki te Whakapono".(Pom.9 1894,p.170).

- itorati n.** **idolatry** [1893]. "Itorati. Tangata e whai ana i nga Atua whakapakoko".(Pom.5 1893,p.211).
- itur. abbrev.** **Lat. indulgentia** [1889]. (= indulgence). (Pom.7 1889,p.9).
- iturehia n.** **Lat. indulgentia** [1847]. (= indulgence). "Ka taea e tatou te whakapai ki nga wairua o te Purekatorio ma nga mahi oha, ma o tatou karakia, ma o tatou mahinga pai, ma nga iturehia a ma te Miha".(Pom.8 1847,p.vi).
 "Kia whakaaro hoki te tangata kia riro mai te Iturehia i whakaritea e nga Popa mo tenei inoinga".(Pom.6 1879, p.71).
 "Me apiti hoki i etahi inoinga, i etahi iturehia, i etahi atu mahi ripeneta ranei kia tino ea te utu mo ana hara".(Pom.5 1893,p.138).
 "He aha nga Iturehia? He taonga wairua i ho mai e te Hahi Katorika ki ana tamariki hei whakaea i te utu mo a ratou hara".(Pom.5 1893,p.145).
- Iupiri n.** **Jubilee** [1893]. "Iupiri. He Ra whakaharinga, he Iturehia nui rawa".(Pom.5 1893,p.211).
- iveri n.** **Lat. inferi** [1849]. (= hell; poss. from Fr. enfer). (Pom.2 1849,p.28).
- iwari n.** **ivory** [1855]. "I rongo ratou ki te taonga o tera whenua, ki te koura ki te iwari, ki etahi taonga atu o reira".(MM2 1:6a 1855,p.10).
 "I rongo ratou ki te taonga o tera whenua ki te koura ki te iwari, ki etahi taonga atu o reira".(Kareti 10 1856,p.23).
- iweri n.** **Lat. inferi** [1842]. (= hell; poss. from Fr. enfer).
 "Tenei ano ta matou ritenga ki te hunga na e haere ana ki te riri o te Atua, e noho ana i te ara o te iweri".(Pom.1 1842,p.3).
 "E kore rawa te tatau o te iweri".(Pom.1 1842,p.9).
 "Ko te hunga ia mo Hatana, mo te tino mate o te iweri, a te wakamutunga o tenei ora poto".(Pom.1 1842,p.10).
 "Kia kotahi taha o tana iwi mo te rangi, a kia kotahi taha hoki mo te iweri".(Pom.1 1842,p.11).
 "Ko Hatana ratou me ana anahera kino kua tohe ki te waka kino ki te Atua ano i te rangi, a ka turakina ratou ki te iweri".(Pom.1 1842,p.23).
 "Nga kaha o te iweri e kore e toa ki a ia".(Pom.1 1842, p.35).
 "Heke atu ana ia ki te iweri; i te ra toru i ara ake ai ia i te mate".(Pom.1 1842,p.46).

"Iweri. Reinga kapura".(Pom.5 1893,p.211).

- iwore n.** ivory [1843]. "Ka mea ia he kakau witi te iwore, ko te parahi ki a ia he rakau pirau".(Wes.10 1843,p.47).
- iwore adj.** ivory [1840]. "No roto i nga ware iwore o nga kingi, na ena hoki koe i wakahari".(Pai.9 1840,p.36).
- k. abbrev.** Fr. *confesseur* [1847]. (= confessor). "H.Petera Kerihorohi, ep. k. kaiw.". (Pom.8 1847,p.21a).
- ka n.** cigar [1862]. "Ko te ritenga o nga huihui o nga pukapuka o te Kawanatanga mo nga utu o te tupeka, o te ka, i kawea mai e te kaupuke".(MM2 2a:13 1862,p.20).
- ká e ó n.** cask [1820]. "Waka kí nga ká e ó".(CMS 1 1820,p.81).
- kāho n.** cask [1869]. "Ka mutu te hoko ake i te huka, me riringi te wahi i ringitia ki roto ki nga pounamu he whakaki ake ano mo te kāho".(Martin 4 1869,p.21).
- kāri n.** garden [1869]. "He mea pai hoki kia whakatupuria enei kai ki roto ki te kāri a te tangata maori".(Martin 4 1869, p.18).
- kaana n.** corn [1860]. "Kua pau ki te ahi me nga kaana, me nga rakau waina, me nga rakau oriwa hoki".(Pom.3 1860, p.74).
- kaanga n.** corn [1840]. "Kua wakakapia nga raorao ki te kaanga". (Pai.18 1840,p.6).
 "Otira kia ngakia to koutou whenua kia hoko ai i nga riwai, i nga kaanga, i nga aha, i nga aha noa, e tupu nei i te whenua".(KNT 1:6 1842,p.24).
 "I mua ka wakato te tangata maori i te riwai, i te kai, i te kaanga".(KNT 1:7 1842,p.29).*
 "E kotamutamu ana te poaka i te kaanga".(Kareti 4 1847, p.15).
 "E kohua ana au i te kaanga".(Kareti 4 1847,p.17).
 "Ko nga kaanga kei roto i te kete".(Kareti 4 1847,p.30).
 "Ko te tangata i whai miraka, he miraka taua, a ko te tangata i whai kaanga, he kaanga ana".(MM2 3:3 1857, p.11).*
 "Ka haere mai te hoiho ki te kai i te pu witi, riwai ranei, kaanga ranei, paukena ranei".(MM2 4:8 1857,p.4).*

"Kahore he atawhai ki tona iwi e ruha kau nei i te mahinga witi, taewa, kaanga, me te tini noa atu o nga mahi".(MM2 Misc.1858,p.9).*

"He riwai, he kaanga, nga kai katoa".(MM2 6:7 1859, p.4).*

"Ko te utu o te puhera kaanga, e toru hereni".(MM2 7:18 1860,p.49).*

"Ko te kai i nga kai pirau, i te kaanga - wai ranei, i te kotero ranei, i te aha ranei".(Govt.1 1861,p.3).

"Me te heihei e hopuhopu ana i te kaanga, ka whiwhi etahi, kahore etahi i whiwhi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 14.

kaari n.

1. garden [1847]. "Na te Atua ano tenei kaari, a pai tou mana kia haere mai ki ro kaari kato ai i te puawai e pai nei ia".(Col.4 1847,p.5).

"Na, i whakanohoia raua ki te kaari, ki Erena".(Kareti 6 1852,p.5).

"Ka piri raua ki roto ki nga rakau o te kaari".(Kareti 6 1852,p.6).

"Kia pai to whakatuputupu i nga tarutaru i roto i to kaari kia pai, me au e whakatupu ana i taku kaari".(MM2 7:15 1860,p.14).*

"Waihotia e koe e haere pai ana te kahui hipi nei, me te kaari i whakatupuria e koe, waiho e koe e tupu pai ana".(MM2 2a:5 1862,p.6).*

"Pupuhi mai ki taku kaari, kia puta atu ai nga kinaki kakara".(Wan.1 1:3 1874,p.8).*

mf: 8.

kai tiaki kaari n. gardener [1852]. "Kei te ora ano tera kai tiaki kaari. He koroheke, kihai i kaha ki te mahi".(Kareti 7 1852,p.16).

2. card [1860]. "Ka karanga atu a Te Pura ki nga tangata kua tu i te kaari kia whakatika mai; na ka whakatika ratou, ka whakatata mai ki te rui ki a Kawana".(MM2 7:1-2 1860,p.6).

kaari adj.

garden [1858]. "100 puhera ooti, 10 puhera hua Kaari, 10 tana riwai".(MM2 5:12 1858,p.8).

kaata n.

cart [1844]. "E ono nga kaata whai taupoki, ko tahi tekau ma rua nga kau".(Maun.14b 1844,p.158).

"Kawea atu etahi kaata ma koutou i e whenua o Ihipa mo a koutou tamariki".(CMS 2 1845,p.109).

"Whakanohoia ana ki runga ki te kaata".(CM1 1847,p.38).

"Me te whai ano nga kau e to ana i te kaata".(CM1 1847, p.38).

"Titiro ki ona kaipuke tima - ki ona kaata tima".(Whiteley 1847,p.30).

"No te kitenga i nga kaata a Hohepa hei tiki mai i a ia, katahi ka whakaae he tika".(Kareti 6 1852,p.29).

"Ko te pikaunga tino taumaha kua mama i te kaata".(MM2 3:4 1857,p.5).*

"Muri iho ka tangohia e ratou te kaata".(MM2 7:17 1860, p.16).*

"Ko te wehi tenei kei haere te kaata ke, te kaata wehi". (MM2 2a:5 1862,p.14).*

"Ka utaina mai ki te kaata, ka kawea mai ki tona kainga ki Moutoti".(MM2 2a:12 1862,p.9).*

"I te whakapai hoki e tetahi rori hei haerenga mo nga kaata, kei pakaru i nga haere ki Nepia".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*

mf: 11.

kaata tima n. steam cart [1855]. (also steam carriage). "Ehara i te tima kaupuke nei. Engari he kaata tima, ko nga haerenga o ona wira kei runga i nga rino".(MM2 1:4 1855,p.14).

"Ehara i te tima kaupuke nei. Engari he kaata tima, ko nga haerenga o ona wira kei runga i nga rino".(Kareti 10 1856,p.16).

piringa kaata n. spring cart [1875]. "Mo te Piringa Kaata kotahi hoiho e toru herengi".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

piringi kaata n. spring cart [1875]. "Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

toki kaata n. dog cart [1875]. "Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

kaata adj.

cart [1857]. "Hanga he ara kaata ki nga awa katoa, ki Waihou, ki Waikato, ki Te Awa-a-te-Atua".(MM2 4:1 1857,p.5).

"Kua riro mai nga kohatu me nga rino mo te Mira, i runga i nga kaata wira i hanga nei na te Maori".(MM2 4:6 1857, p.4).

"Kia mohio ai nga tangata Maori, tenei te Hea Hoiho, te Paraire, te Hanehe Kaata, Hanehe Parau hoki".(MM2 2a:14 1862,p.20).

kaata(tia) v.t.

to cart [1856]. "Kahore e kaatatia te utanga o nga taonga ki tenei whare, ki tenei whare. Erangi he poti nga kaata". (Kareti 10 1856,p.17).

Kahati n.

Gazathites [1845]. "Ko nga Kahati, ko nga Aharori, ko nga Ehekaroni".(Maun.16 1845,p.13.3).

- kahia n.** cassia [1840]. "E kakara ana ou kakahu katoa i te maira, i te aroa, i te kahia".(Pai.9 1840,p.36).
 "Te kahia hoki, kia rima rau hekere, ki nga hekere o te wahi tapu, me te hinu oriwa, kia ko tahi hini".(Maun.14 1844,p.28).
 "Nga whakakakara reka te Parakihe, te Maira, te Pami, te Hinamona, te Kahia".(Kareti 9 1849,p.5).
- kahimia n.** kerseymere [1858]. (= a twilled fine woollen cloth of a peculiar texture). "61 (iari) kahimia...0 9 0". (MM2 5:6 1858,p.5).
- kahiti n.** gazette [1875]. "E pakarutia ana e Ngatiapa te Kahiti o Tamakapua".(Wan.1 2:27 1875,p.336).*
 "A e mea ana taua Kahiti, i tukua mai, a i mahia i Poneke taua pukapuka i te 22 o Akuhata 1876".(Wan.1 3:34 1876,p.356).
 mf: 1.
- kahitita n.** chastity [1847]. "E Hehu, e te kaiaroha o te kahitita". (Pom.8 1847,p.xxiv).
 "He kahitita ano mo te hunga takakau, mo nga pouaru; he kahitita ano mo te hunga marena".(Pom.8 1847,p.246).
 "Hei whakahonore i te Whakaahuatanga Harakoretanga o Hata Maria, kia tukua mai ai e te Atua te kahitita o te tinana me te wairua".(Pom.7 1889,p.8).
 "Kahitita. Ngakau takakau ahakoa i te Marenatanga". (Pom. 5 1893,p.211).
- kahitita adj.** chaste [1847]. "Tahuna ki te kapura o te Wairua tapu taku hope me taku ngakau kia mahi pononga ahau ki a koe i te tinana kahitita".(Pom.8 1847,p.502).
 "E te Matua kahitita rawa, E te Matua takakau tonu, E te Matua hara kore".(Pom.7 1889,p.123).
- kahitita v.i.** to be chaste [1847]. "Ko koe i pai, i kahitita, i ma, i noho hara kore tonu".(Pom.8 1847,p.466).
- kaho n.** cask [1840]. "Kahore oku keke he koko paraoa ano i te kaho, me te hinu nohinohi i te pounamu".(Mang.1 1840, p.72).
 "I hokona ai e ia te tahi kaho tote".(KNT 1:9 1842,p.36).
 "Purena ana te wai o te kaho".(Will.1844,p.110).
 "E tatangi ana nga pata i roto i te kaho".(Will.1844, p.133).
 "Ka tuturu iho te wai o te kaho".(Will.1844,p.155).
 "Me aha nga kaho ka ki ai?".(Will.1844,p.185).
 "63 Karono...1 Kaho nui".(Purewa 1 1847,p.8).

"Ko nga poaka i tahuna ki roto ki te kaho".(MM2 5:9 1858, p.5).*

"E rua enei Kaho, Waipiro, e takoto nei i Ngaruawahia, ko te pakeha, nana aua waipiro".(Hoki 12:8 1862,p.1).*
mf: 2.

kaho-iti n. keg [1852]. (= small cask). (Wton.4 1852,p.5).

kai hanga kaho n. hooper [1852]. (Wton.4 1852, p.35).

kaihe n.

ass [1837]. (= donkey/jackass; etymology uncertain, but outside possibility that it may derive from Scottish variant cuddie?). "Ko reira korua kite ai i te kaihe e here ana me tana kuao ano".(Pai.3 1837, p.31).

"Kei nga kaihe puihi tona nohoanga".(Pai.12 1840,p.20).

"E rapu ana i nga kaihe o tona papa".(CM1 1847,p.29).

"Kaua koe e hiahia...ki tana kau ranei, ki tana kaihe ranei, ki te tahi mea ranei a tou hoa".(Kareti 3 1849,p.7).

"Ko ana okiha, ko ana kaihe, ko ana hipi, ko ana aha, ko ana aha".(Kareti 6 1852,p.19).

"Ka whakanohoia ia ki te kaihe, ka arahina atu ki te pa". (Martin 3 1863,p.14).

kaihe adj.

ass [1847]. (= donkey/jackass; see note re etymology in preceding entry). "Heoi ano ana patu he kauae kaihe".(CM1 1847,p.24).

"Kotahi mano o ana hoa riri i maru i a ia ki te kauae kaihe". (Kareti 3 1849,p.14).

"He kikokiko kaihe nei o ratou kikokiko".(Kareti 12 1856,p.381).

Kaika n.

Gaikas [1861] "Hei te hokinga mai a te Piriniha ki Kepataone, ka rere tahi mai i a ia te tino Rangatira o nga Kaika, ratou ko ona kai korero i runga i te manua".(MM2 8:23 1861,p.10).

Kakaka n.

Cossacks [1855]. "Ko te Hetemana o nga Kakaka".(MM2 1:3 1855,p.51).

kaketu n.

cockatoo [1842]. "Ka pa te karanga a te kuki 'haro maori! kei hea te kaketu?' ka mea atu matou 'aua'".(KNT 1:8 1842,p.31).*
mf: 1.

kakii adj.

khaki [1875]. "Nga Kara kakii...0 15 0".(Wan.1 2.25 1875,p.308).

- kama n.** comma [1852]. (Wton.4 1852,p.29).
- kamapauna n.** compounding [1858]. "Ko te Kamapauna i te Hara-Wheroni:- Ko te tangata ka tango i te utu kia kaua e whaia e ia tetahi Hara-Wheroni kia whakawakia i te Ture".(Auck.6 1858,p.7).
- kamapauna v.t.** to compound [1858]. "Ko te tangata ka Kamapauna i te Hara-mihitimina".(Auck.6 1858,p.8).
- Kamarimi n.** Gammadim [1856]. "I runga i o taiepa nga tangata o Arawara me to ope ano, a tawhio noa, i roto i o pourewa nga Kamarimi".(Kareti 12 1856,p.390).
- kamaroa n.** commodore [1863]. "Ko te kaipuke o te Kuini a te Orpheus, 21 purepo, ko W.F.Burnett, C.B., tona Kamaroa".(MM2 3a:2 1863,p.15).
- kamatoa n.** commodore [1858]. "Ko etahi o o matou hoa tangata Maori kua oti te whakakitekite ki te rangatira, ki a Kamatoa Wereowhe Upea".(MM2 5:25 1858,p.7).
- kamera n.** camel [1837]. "E te kai arahi e matapo ana, e tatania ana e koutou te waeroa, a e horongia ana te kamera".(Pai.3 1837,p.36).
 "Ka kitea atu e ratou te tahi tira Miriani e haere mai ana i Kireara, me a ratou kamera, me a ratou mea pai".(Kareti 6 1852,p.22).
 "Tenei hoki te kupu, Kaua e tatania te waeroa, e horomia te kamera".(MM2 7:14 1860,p.54).*.
 mf: 1.
- kamera adj.** camel [1830]. "A ko te kakahu o taua Hoani he huruhuru kamera, me te witiki hiako ki tona hope".(Syd.2 1830, p.11).
- kamereona n.** chameleon [1844]. "Me te wherete, me te kamereona, me te ngarara, me te ngata, me te more".(Maun.14a 1844, p.84).
- kamira n.** camel [1833]. "E rangi he mea takoto na, ma te kamira e tomo ra te puta o te nira i te tangata wai taonga nui kia tomo ki te rangatiratanga o te Atua".(Syd.4 1833,p.38).

"E te kai arahi e matapo ana, e tataria ana e koutou te waeroa, a e horongia ana te kamira".(Syd.4 1833,p.45).
 "E rangirangi he mea takoto noa ma te kamira e tapoko ra te kowao o te ngira, i te tangata taonga kia tomo ki te ranga tiratanga o te Atua".(Pai.2 1835,p.50).

kamupene n.

company [1875]. "A he kai mahi ano raua mo te mahi Inihua mo Niu Tireni Kamupene".(Wan.1 2:14 1875,p.135).

kamura n.

carpenter [1833]. "Ko wai a Hohepa te kamura?". (Syd. 7 1833,p.69).
 "E hara ianei tenei i te tama a te kamura?".(Syd.4 1833, p.30).
 "Ko wai a Hohepa te kamura?".(Kareti 3 1849,p.16).
 "Na ka whakakitea mai e Ihowa e tahi kamura ki a au tokowha".(Kareti 12 1856,p.553).
 "Ko te whare tino iti te utu o nga whare katoa i te Porowini, mo nga mea rino katoa, mo nga mea e mahi ai te kamura, me nga tangata mahi pera".(Wan.1 2:13 1875,p.117).

kamura adj.

carpentry [1862]. "Kia puta ai te mohiotanga ki nga mahi katoa, me te reo Pakeha, me te mahi kamura, kia tu ai he whare pai".(MM2 2a:9 1862,p.19).*.
 mf: 1.

kamura v.t.

to build [1847]. "Kua mohio ki te kamura ware, kua mohio ki te mahi paamu".(Whiteley 1847,p.30).

Kamutana n.

'Humpback' [1857]. (= a type of wheat). "Kotahi te witi e ngakia ana e nga Maori, i tu-a-whero nei te kara, he Kamutana te ingoa o tenei witi ki nga Maori".(MM2 4:12 1857,p.6).

Kanaani n.

Canaanites [1844]. "Hei kawē i a koe ki nga Amori, ki nga Hiti, ki nga Perihi, ki nga Kanaani".(Maun.14 1844, p.8).
 "A muri iho ka marara noa atu nga hapu o nga Kanaani".(CMS 2 1845,p.19).

Kanaani adj.

Canaanite [1845]. (= Canaanitish). "Ko te tamaiti a te tahi wahine Kanaani".(CMS 2 1845,p.111).

- Kanani n.** **Canaanites** [1840]. "Te wahi o nga Kanani, o nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihi, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).
- kanapirahi n.** **conspiracy** [1858]. "Whakapapa - Kanapirahi. (Hono whakatupu puku i te he mo tetahi tangata)".(Auck.6 1858, p.8).
- kanara n.** 1. **candle** [1843]. "Ka haere tetahi o ratou ki te waku i tona paipa ki te kanara".(KNT 2:9 1843,p.37).
 "He aha te tikanga o nga kanara e whakatapua ana i taua ra? He tohu mo Hehu Kerito ko ia te marama o te ao".(Pom.8 1847,p.356).
 "I whakaaro ai au ki nga wakiha hei hanga Kanara mo matou".(Govt.16 1852,p.11).
 "2 pouaka Kanara, nga utu 2f. 19s. 7d.". (MM2 5:9 1858, p.5).*
 "Ko konei mutu ai te whakamarama i tenei kanara ka tiaho nei ki roto ki tenei whare pouri".(MM2 7:18 1860, p.10).*
 mf: 2.
- kanara iti iti n.** **taper** [1852]. (lit. 'very small candle'). (Wton.4 1852,p.47).
2. **colonel** [1855]. "I te matati, ka tae ake a Kanara Winiata".(MM2 1:1 1855,p.2).
 "Ko Kanara Makarini he tangata e korerotia pai ia ana e taua iwi".(MM2 3:3 1857,p.12).*
 "E mohio ana hoki ahau ki te tikanga o te apiha; he mea utu e nga kapetana, e nga kanara, to ratou tapokoranga ki te mahi hoia".(MM2 7:17 1860,p.23).*
 "Ko nga whenua i whakatupua mo nga tangata maori e Kanara Makereweti".(Martin 2 1872,p.10).
 mf: 4.
- kanara adj.** **candle** [1855]. "Ko te kanohi mau i pupuhi ana te karu titiro, kihai i ngaweuwe, ana whitingia e te marama Kanara".(MM2 1:4 1855,p.7).
- kanera n.** **candle** [1847]. "Tikina atu te kanera".(Kareti 4 1847, p.21).
 "Ko tona hinu hei kanera".(Kareti 11 1851,p.11).
- kanga n.** **corn** [1833]. "Kaua ra e herea te mangai o te okiha e takatakahai ana i te kanga".(Syd.4 1833,p.160).
 "He kanga kopiro".(Will.1844,p.47).
 "Hei kanga miri anake te hokona ana".(Will.1844,p.68).
 "Ekore e pahu te kanga".(Will.1844,p.86).

"Kua pakari te kanga".(Will.1844,p.87).

"Me poa te manu ki te kanga, ka mau ai".(Will.1844, p.101).

"Me tautau nga kanga kia maroke ai".(Will.1844,p.136).

"Topipitia tetahi kanga".(Will.1844,p.147).

"He riwai ano enei, he witi, he kanga, me era atu mea". (MM2 1:8 1855,p.7).*

"Kotahi hoki tenei ko te ture mo te kanga-kopiro, mo nga kai e pirau ana".(MM2 7:14 1860,p.27).*

mf: 3.

Kanona n.

Canon [1847]. (part of the Mass). "I te Kanona".(Pom.8 1847,p.403).

kaone n.

gown [1842]. "He kaone rinena mangu te kaone tatua rawa, kei poke, kei pakore".(KNT 1:5 1842,p.21).

"Kei nga wahine me nga tamariki, he kaone, he aha, ko nga tinana, kua oti te horoi".(Bud.1 1847,p.9).

"E tui ana te kotiro i te kaone".(Kareti 4 1847,p.16).

kapa n.

1. cup [1833]. "Kia rapu kia wakawa nga tangata katoa i a ratou ano, kei wa mea ratou kia kai i taua taro kia inu i taua kapa".(Syd.7 1833,p.29).

"A no ka mutu te hapa ka tango ia i te kapa, a ka oti te wakawetai".(Syd.7 1833,p.32).

"E hei ko rua te inu i te kapa me ake nei inumia e hau?". (Syd.4 1833,p.39).

"E horoia ana hoki e koutou a waho o te kapa, o te pereti". (Syd.4 1833,p.45).

"Ko te kapa i ho mai e taku Matua ki a hau, auaka ra nei e inumia e hau?".(Syd.4 1833,p.85).

"E kore e hei i a koutou te inu i te kapa o te Ariki me te kapa o nga rewera".(Syd.4 1833,p.162).

"Ka tango a hau i te kapa o te orange".(Syd.7 1833,p.49).

"Tenei ra koutou Parihi te horoi ana i waho o te kapa o te rihi".(Pai.2 1835,p.34).

"Ka inu ai i te kapa".(Wes.2 1847,p.20).

"Ka tahi ka ringihia ki roto ki nga kapa ki nga oko".(Cotton 1849,p.20).

"Tena taku kapa hiriwa, whaowhina ki roto ki te peke a Peniamine".(Kareti 6 1852,p.28).

"E whakainumia ai ki tetahi wahi o ta te Karaiti kapa". (Martin 3 1863,p.15).

2. copper [1843]. (the metal) "Ahakoa kei o koutou whenua, te hiriwa, te kapa, te mata, te rino, e kore koutou e mohio ki te mahi".(KNT 2:9 1843,p.35).

"Koini - He ingoa tenei mo te pata Koura, Hiriwha, Kapa ranei, kua oti te whaihanga hei Moni".(Auck.6 1858, p.50).

3. penny [1852]. (lit. 'copper'). "Tupeka, 2 hereni 3 kapa mo te pauna".(MM2 2:4 1856,p.16).
 "Ko te utu mo ta te Mera hari pukapuka i nga wahi katoa o Nui Tirani, erua kapa mo te pukapuka kotahi".(Auck.6 1858,p.55).
 "Kahore au i karanga ki a Te Makarini, Homai tetahi kapa ki au mo te whenua mo Taranaki".(MM2 7:15 1860, p.14).*.
 "Te maha o nga moni, 12 pauna, 12 hereni, 6 kapa".(Hoki 1:15 1863,p.1).*
 "Ko te utu mo te eka, e rua kapa me te heipene".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 mf: 11.

kapa iti n. halfpenny [1863]. (lit. small 'copper', small penny). (Auck.2 1863,p.21).
 kapa nui n. penny [1863]. (lit. big 'copper', big penny). (Auck.2 1863, p.20).

4. Kaffir [1855]. (= Caffre, a black South African people formerly living in Caffraria and belonging to the Bantu family). "Erangi ko nga Kapa he manauri te kiri. Kahore ano i mohio noa tenei iwi ki te Rongo Pai".(MM2 1:6a 1855,p.12).

kapa adj.

copper [1857]. "18 1/2 tana kowhatu kapa, 60 1/2 tana kapia".(MM2 4:2 1857,p.7).
 "Ko te tangata ka hanga ka Koini-tinihanga i te Moni-Kapa".(Auck.6 1858,p.7).
 "Ko nga ra mutunga o tenei tau o te 1875, ka mutu ano hoki te mana e kii ai nga moni kapa hei moni utu ki te Kawanatanga".(Wan.1 2:25 1875,p.303).

kapahu n.

compass [1850]. "He kapahu te tahi o nga mea i roto i te wahi pouaka rakau".(Wilber.1 1850,p.9).
 "Na hei kona koutou ka titiro ki o koutou kapahu, tera e tohu te ringaringa o te kapahu ki toku poti, a ki te tika mai o koutou poti ki te wahi e tohutohungia mai e o koutou kapahu, ka ora koutou".(Wilber.1 1850,p.9).
 "Wareware noa te titiro ki te ringaringa o te kapahu".(Wilber.1 1850,p.12).
 "Me he mea ka pa te pena a ka tika te hoe a te tahi tamaiti ki ta tana kapahu".(Wilber.1 1850,p.13).
 "Ko reira te kai whakatere ata titiro marie ai ki te tikanga atu o tana kai aratakitaki ahu iho ai ano ona kanohi ki tana kapahu pono".(Wilber.1 1850,p.15).
 "Otiia me he mea kihai ia i whakaaro ki tana kapahu".(Wilber.1 1850,p.16).
 "He aha te kapahu?".(Wilber.1 1850,p.22).

- kapakara n.** carbuncle [1844]. "Mo te tahi rarangi ko te harariu, ko te topaha, ko te kapakara".(Maun.14 1844,p.20).
"Ko te hapaira, ko te emerara, ko te kapakara, ko te koura".(Kareti 12 1856,p.393).
- kapata n.** cupboard [1845]. "Kua riro etahi pu e rua, he mea puru i runga i te kapata".(Martin 1 1845,p.12).
- Kapatorimi n.** Caphtorim [1840]. "Na nga Kapatorimi i haere mai ra i Kapatora ratou i huna".(Pai.14a 1840,p.59).
- kape n.** copy [1876]. "E hoa kua kite matou i te kape o te Pire, o te Ture hou a Ta Tanara Makarini hei Ture mo runga i nga whenua Maori".(Wan.1 3:38 1876,p.395).*
mf: 2.
- kapehu n.** compass [1857]. "Tae noa atu ki te awa o Manganui ki to te kapehu tohu 30^ 0' ko te roa koia nei 626 tini 93 riki".(MM2 4:15 1857,p.6).
"Waiho hei kapehu mo koutou, ko te Ture tika o Ingarani".(Auck.6 1858,p.xii).
- kapena n.** captain [1842]. "Ko totohu haere - peke atu ana a Kapena Haimona - mete rangatira Pakeha".(KNT 1:1 1842,p.4).*
"He Kapena no tetahi o nga Kiapuka o te Roera Nawera o te Kuini".(KNT 3:4 1844,p.18).
mf: 1.
- kapene n.** captain [1842]. "Kahore ahau i te Poti i te tauritanga o kapene Haimona".(KNT 1:1 1842,p.4).*
"Rongo rawa au ki te kupu a te Kapene nei, waiho tonu hei hoa moku".(Govt.16 1852,p.7).
"I tu te kaipuke o Kapene Kuki, ka haere atu oku tupuna ki te matakitaki, puhia ana e te Pakeha".(MM2 7:13 1860, p.29).*
"Heoiano te tahua taonga i kite ai au, te tohatohanga ki Waikanae na Kapene Rori".(MM2 7:15 1860,p.9).*
"Tena ko aku Pakeha, engari tena. Naku ano a Kapene Patara".(MM2 8:2 1861,p.16).*
"Ko Kapene Meringi, o te 35 te hapu Hoia".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 14.
- kapene adj.** cabin [1855]. "Pihikete kapene...2 5 0 mo nga pauna 112".(MM2 1:4 1855,p.16).

- kapetana n.** captain [1860]. "E mohio ana hoki ahau ki te tikanga o te apiha; he mea utu e nga kapetana, e nga kanara, to ratou tapokoranga ki te mahi hoia".(MM2 7:17 1860,p.23).*
mf: 1.
- kapetene n.** captain [1857]. "Ko Zillah, 66 tana, ko Huniti te Kapetene".(MM2 4:3 1857,p.7).
- kapiona n.** scorpion [1879]. "He wepu ta toku papa i whiua ai koutou; maku ia koutou e whiu ki nga kapiona".(Pom.6 1879,p.404).
- kapitana n.** captain [1842]. "He Kapitana i te Roiara Nawi, hei Kawana mo nga wahi katoa o Nu Tirani".(KNT 1:2 1842, p.7).
- kapitara adj.** capital [1858]. "Ko te tangata ka wahi mai ka puta ki waho i te Whareherehere, i te mea e mau ana mo te hara e whakamatea ai te tangata, mo te hara-kapitara".(Auck.5 1858,p.12).
- Kapitari n.** Capitulary [1847]. (part of the Mass).
"Kapitari".(Pom.8 1847,p.419).
"Ko te Kapitari".(Pom.7 1889,p.41).
- kapitene n.** captain [1840]. "Me nga kapitene o nga kauae e mahi hono tonu ana ki te kingi i o ratou marama, me nga kapitene o nga mano, me nga kapitene o nga rau".(Mang.1 1840, p.64).
- kaptan n.** captain [1820]. (CMS 1 1820,p.97).
- kapu n.** cup [1861]. "Ki te inu te tangata i te kapu kotahi (ara, o te waipiro), ka whiua tena tangata".(MM2 8:2 1861, p.18).*
"I Akarana, i a Papapa te Reihi mo te Kapu o te Reihi, a e whitu tone me te waru pauna ona i mau ai i tona tuara i taua Reihi".(Wan.1 2:22 1875,p.250).
"Ina ano nga kapu hei utuhanga wai tapu i te tomokanga o a ratou wahi karakiatanga".(Pom.9 1894,p.84).
mf: 1.
- kaputi n.** cabbage [1852]. (Wton.4 1852,p.27).

kara n.

1. 'colour' [1837]. (= flag). "Ka mea matou, kia tuhituhia he pukapuka, ki te ritenga o tenei o to matou wakaputanga nei, ki te Kingi o Ingarani, hei kawae atu i to matou aroha; nana hoki i wakaae ki te Kara mo matou". (Pai.22 1837).*
- "Kia maia te wawai i raro iho i tana kara, ki te kino, ki te ao, ki te rewera".(Wilber.2 1843,p.13).
- "Ko te haki i mua, tokorua nga tangata i maua ai te kara, i muri mai ko te Karaka raua ko te Potete".(KNT 3:1 1844, p.8).*
- "E Te Kawana haere mai haere mai, mauria mai nga kara i mea ra koe, hei kara whawhai ma tatou".(KNT 4:2 1845, p.7).*
- "Me etahi kara hoki kia homai, he kara a Hone Heke no Marikena, kahore o matou".(KNT 4:2 1845,p.7).*
- "He kara tango whenua te kara o Ingarangi a ekore e wheau, ka whakaraua katoatia nga tangata maori".(KNT 4:6 1845, p.24).*
- "He ma taua kara, he hiraka".(Wilber.3 1845,p.2).
- "Ka tohungia ia ki te tohu o te ripeka i kite ra au i te kara ra".(Wilber.3 1845,p.9).
- "Ko te kino tona hoa riri; ko te pai tana kara e mohiotia ana hoia".(Maun.12(ii) 1846,p.7).
- "E ahei oti ia te whakaatu i te tikanga o nga kara maha?".(Wes.2 1847,p.13).
- "E mau ana ano hoki i runga i te komaru te kara whero".(Wilber.1 1850,p.7).
- "Te wereweretanga o te kara o tona hore he kopekope hore he aha".(Wilber.1 1850,p.14).
- "Ka rerere ano tana kara i werewere noa ra".(Wilber.1 1850,p.15).
- "Ka haere atu me te kara ma".(MM2 4:10 1857,p.9).*
- "Kua tu te kara o Maiki i a matou hei tohu ki te pai o te Waiti".(MM2 4:13 1857,p.10).*
- "Ka horahora nga kara o nga kaipuke katoa me o te Manuwao nei, me o te Airihi".(MM2 5:2 1858,p.1).
- "E kara, haere mai kia kite koe i te kara meake ara ki Maiki; na matou i whakahinga, ma matou e whakaara".(MM2 5:3 1858,p.5).*
- "Na te kara o Ingarani ka tu ki Niu Tirani i kore ai e eke mai nga tini iwi kino o tetahi motu ke atu ki a tatou ki Niu Tirani".(MM2 5:11 1858,p.5).*
- "Muri iho ka ara te kara ki Maiki".(MM2 7:13 1860, p.19).*
- "Tenei hoki tetahi korero, ko te kara, he mahi tamariki tena".(MM2 7:13 1860,p.25).*
- "E hoa ma, kaua e mauria e korua te kara, kei tapatapahia e au ki te poke".(MM2 7:15 1860,p.35).*
- "Ka tu taua kara ka meinga he kara tango whenua".(MM2 7:15 1860,p.42).*
- "Ko matou tenei, e tu mai ra ta matou tohu, ko te Kara e tu mai ra i Maiki, e tu mai ra".(MM2 2a:2 1862,p.12).*

"Kua Pai a hau kia tu ta ratou Kara, i Manu-Aitu".(Misc.9 1862).*

"Na, te rongonga o nga Iwi katoa ki te ingoa o taua kara, e karangatia ana hei tohu mo te wakaaetanga, ki te pupuru whenua".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"No tona aranga ake i te moe, ka whakahau kia hanga tetahi ripeka hei kara".(Martin 3 1863,p.39).

"Ko tona kawhena he mea whakapaipai ko te hipoki a runga o te kawhena ko tetahi o nga kara a te Kuini".(Misc.8 1871).*

"He nui nga kara e iri ana".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 111.

kaipuke kara n. **flagship** [1859]. "I taua whakapahuretanga i te kaupuke kara, he maha nga poti i muri i a ia".(MM2 6:3 1859,p.2).

kaipuke tunga kara n. **flagship** [1858]. "Ka puhia te purepo o te Wiremu Watihana, o te kaupuke tunga kara".(MM2 5:2 1858,p.1).

kara haki n. **Union Jack** [1860]. (lit. 'jack flag'). "Rokohanga atu, ko nga heramana o te Naika kei roto i te pa, me te kara haki e tarewa ana i runga i te taiepa".(MM2 7:5 1860,p.2).

2. **colour** [1840]. "Hanga ana eia mona te koti ka maha nga kara".(Mang.1 1840,p.29).

"Na, ka hoatu he kakahu pai rawa mona. He koti whaka uruuru te kara".(Kareti 6 1852,p.20).

"Kotahi te witi e ngakia ana e nga Maori, i tu-a-whero nei te kara, he Kamutana te ingoa o tenei witi ki nga Maori".(MM2 4:12 1857,p.6).

kara adj.

flag [1855]. "Ko te purepo i te iringa kara, i huri taupoki".(MM2 1:3 1855,p.34).

karaati n.

grant [1857]. "I whakaae ki te Karaati a te Kawana o Nui Tirani ki te Huperitene o te Hahi Weteriana i Niu Tirani".(MM2 4:11 1857,p.4).

"E whakaputa e whakaotioti nga Karaati mo nga Whenua me te mana hoki".(Govt.17 1862,p.5).

"Ko tehea o raua i matau, i pau katoa te whenua i kiia i roto i te Karaati, i pau ki roto i te korero o te mokete?"(Wan.1 2:31 1875,p.404).

mf: 7.

Karauna Karaati n. **Crown Grant** [1857]. "He taonga nui te wahi oneone pai ka riro i te tangata, he mea hoko i te Kawanatanga, whakapumautia iho ki te Karauna Karaati hei taonga mana tonu iho".(MM2 4:10 1857,p.5).
"Me homai hoki he Karauna Karaati kia whakamutua nga rohe Maori".(MM2 6:10 1859,p.3).*

"Tukua mai he 'Karauna Karaati' mo nga whenua katoa o nga Maori".(MM2 2a:2 1862,p.18).*

"Muri iho me whakawa ka oti he Karauna Karaati, ka tika kia Riihitia, kia hokoa ranei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 18.

karaati adj.

grant [1862]. "Me tuku atu te tauira o taua Pukapuka Karaati whakaaotinga ranei ki te Tumuaki o te Whakawa Whenua".(Govt.17 1862,p.5).

karaati v.t.

to grant [1874]. "Ka pera ai te whaka-haere me ta te Ture Whenua Maori 1865, te waahi i nga whenua kua oti te Karaati".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 1.

karaati(tia) v.t. to be granted [1874]. "I tono ai kia wawahia o matou whenua, kua Karaatitia nei".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

"Mga Mema e mahia ki te tikanga o nga Pooti kua mahia e te Maori, ki te tikanga o a ratou whenua kua Karaatitia".(Wan.1 3:38 1876,p.389).

mf: 2.

Karauna Karaati v.t. to Crown Grant [1874].

"Ko nga whenua i Karauna Karaati, he tawhiti atu i nga wahi e nohoia nei e matou".(Wan.1 1:4 1874,p.15).

"Na konei au i mea ai, me Karauna Karaati taua whenua kia kitea ai te mea iti, me te mea nui, kia hoko ai te tangata i tona waahi iti, me riro tika i a ia te utu o tana waahi".(Wan.1 2:31 1875,p.409).*

mf: 3.

Karauna Karaati(tia) v.i. to Crown Grant [1858].

"Ko te tangata ka hoko, ka whakaae ranei kia hoko i tetahi whenua i tetahi aha ranei o tetahi whenua, kahore ano i Karauna-Karaatitia i tetahi tangata Maori".(Auck.6 1858, p.16).

mf: 1.

karaehe n.

1. class? [1843]. "Ko ta te tahi, karaehe i korero ngutu ai, ko te waru o nga upoko o Roma; engari etoru nga upoko a Paora te Iwi raua ko Maata Karere i korero ngutu ai".(KNT 2:8 1843,p.34).*

mf: 1.

2. glass [1855]. (= drinking utensil). "Ko te karaehe kotahi ra ano i inumia e te Kopi aku i kite ai".(MM2 1:4 1855,p.5).

karaehe adj.

grass [1858]. "150 pauna pata, 65 purapura karaehe".(MM2 5:3 1858,p.7).

karahi n.

1. class [1838]. "Ko nga Ritenga mo te Hunga e huihui ana ki nga Karahi".(Wes.4 1838,title).
2. glass [1837]. (the substance). "I rite ki te kowatu utu nui, ano ko te kowatu hahapa, e marama ana me te karahi".(Pai.3 1837, p.354).
"He timere, he karahi nga matapihi, he papa te kaupapa, he tatau ano, me nga mea katoa, rite tonu ki ta te Pakeha". (MM2 2a:11 1862,p.4).

karahi adj.

glass [1837]. "A i mua o te torona he moana karahi, ko te ritenga kei te hauhunga".(Pai.3 1837,p.339).

karahie n.

grass [1860]. "Ka nui te wahi pai mou, mo ou kamera hoki i te kainga o oku matua; ka nui hoki te karahie hei kai, me te whariki hei moenga mo ou kamera".(Pom.3 1860,p.17).

karaihe n.

1. class [1838]. "Ko nga Ture mo te Hunga e huihui ana ki te Karaihe".(Wes.5 1838,title).
"Ma te monita e panga te patai, ka oho Maori mai ai te karaihe; ko reira te monita mea ai, 'Tena koa te kupu'". (Maun.7 1844,p.1).
"I motuhia mai hoki mo te karaihe korero kawenata e uiuia nei".(Col.4 1847,p.1).
"Mo te Karaihe tuatahi".(Col.3 1848,p.1).
"Kaua he tangata haere e tukua ki te Karaihe tuatahi, engari he Kai karakia he Monita ranei ka tukua".(Col.3 1848, p.3).
"E maia tonu ana ki ana karaihe kororeroro, heoi kahore tetahi whakaaro ana ki te whakaako i tana tamaiti".(Kareti 7 1852,p.6).

2. glass [1845]. (= pane). "He iti te wini, e wha nga karaihe; i tangohia rawatia te wini".(Martin 1 1845, p.13).

kai mahi karaihe n. glazier [1875]. "He kai Peita whare, he kai mahi Karaihe ki nga Wini".(Wan.1 2:13 1875,p.121).

3. glass [1845]. (= spyglass/telescope). "Ma te karaihe hoki ka kitea ai nga mea ngaro".(Wilber.3 1845,p.23).
"Katahi ka tirohia e au ki te karaihe nga tamariki ra". (Wilber.3 1845,p.23).
"Katahi taku kai arahi ka mea mai ki au, kia titiro au ki te karaihe".(Wilber.3 1845,p.29).
"Na, ka titiro ana au, i te karaihe, a ka wakakitea mai he mea hou kihai wakakitea i mua".(Wilber.3 1845,p.31).

"He aha nga ahua i wakakitea mai he mea ki te karaihe?".
(Wilber.3 1845,p.36).

"Ka kotiti atu ki te wahi i marinotokitoki, ma tonu, me te karaihe".(Wilber.1 1850,p.16).

karaihe titiro kanohi n. spectacles [1876]. "E rua te kau mano pea, karaihe titiro kanohi".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

4. **glass** [1852]. (= drinking utensil) "Muri tata iho ka tae ki te karaihe Rama iti nei, takitahi nei nga inumanga". (Govt.16 1852,p.47).

"Kotahi karaihe ia te Kopi o taua pounamu".(MM2 1:4 1855,p.5).*

"Kahore ana Karaihe rere rua te ahua".(Wan.1 2:13 1875,p.117).

mf: 1.

5. **glass** [1859]. (= mirror/looking glass). "He moenga, he tepu, he nohoanga, he karaihe, he kanara, he parahi mahunga, he heru, he taora horoi, he hopi".(MM2 6:20 1859,p.5).

6. **grass** [1857]. "50 takai karaihe, 9 takai huruhuru hipi".(MM2 3:1 1857,p.15).

"He mahi tahutahu i nga raruhe, i nga rahurahu o te whenua; ka rui ai ki te karaihe Pakeha".(MM2 3:4 1857, p.10).

"Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, heim hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).*

"Kaore kau he paamu, kahore he taiepa, kaore he karaihe, engari, he raraue kau te whenua".(MM2 2a:6 1862, p.9).*

"He karaihe pai nga kai, mo nga hoiho uha anake ano ia e kawea mai ana ki aua Tariona".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
mf: 3.

karaihe adj.

grass [1857]. "80 puhera purapura koroa, karaihe". (MM2 3:4 1857,p.16).

karaihi n.

1. **glass** [1842]. (= mirror). "Ka tomo atu ratou ki roto, ko etahi i titiro karaihi, ko Matini i tahuri ki te potae".(KNT 1:11 1842,p.44).

2. **grass** [1857]. "70 takai wuru, 50 peke karaihi, 23 tangata eke mai".(MM2 3:2 1857,p.23).

Karaipi n.

Scribes [1827]. "A no ka wakaminea katoatia nga tino tohunga, me nga karaipi o te iwi".(Syd.2 1830,p.9).

"Ka mea e tahi o nga Karaipi i roto ano i a ratou, e korero kino ana te tangata nei".(Syd.2 1830,p.26).

"Me i reira haere mai ana ki a Ihu nga Karaipi me nga Parihi no Iruharama".(Syd.4 1833,p.32).

"A ka anga ka korerorero nga Karaipi me nga Parihi". (Pai.2 1835,p.15).

karaipitura n.

scripture [1830]. "E mea nei te karaipitura ki a tatou, i nga tini wahi, kia wakuaki, kia waki i o tatou tini hara".(Syd.2 1830,p.54).

karaipiture n.

scripture [1830]. "A wakapono ana ratou ki te Karaipiture, me te kupu i korerotia e Ihu".(Syd.2 1830, p.34).

"E mea nei te karaipiture ki a tatou, i nga tini wahi, kia wakuaki, kia waki i o tatou tini hara".(Syd.7 1833,p.3).

"No te po toru i ara ake ai ia rite rawa ki ta te karaipiture i mea".(Syd.7 1833,p.25).

"He mea wakakakahu ki te kakahu marena i meinga e te Atua i te karaipiture tapu".(Syd.7 1833,p.28).

"He mea pai ranei kia korerotia te Karaipiture e te tini o te tangata?"(Maun.7 1844,p.7).

"Ehara i te whakaare kau ki te pono o te Karaipiture Tapu". (Wes.1 1846,p.10).

"He whakaaro ki a tatou i mea ai te Atua kia tuhituhia nga mahi a ana tamariki ki roto ki te Karaipiture".(Maun.12(v) 1846,p.1).

"Kihai i whakaaturia mai e te Karaipiture".(CM1 1847, p.3).

"Ki ta te Karaipiture rite tonu ki to Arama te ahua o ana tamariki".(CM1 1847,p.4).

"Ko tahi ano te iwi e korerotia nuitia ana i roto i te Karaipiture".(CM1 1847,p.7).

"E takoto ana i roto i te Karaipiture nga hua o tona whakapono".(CM1 1847,p.9).

"Nga pukapuka a Horomona i roto i te Karaipiture".(CM1 1847,p.44).

"I rapu tonu i nga karaipiture i nga ra katoa, te tikanga o enei mea".(Wes.2 1847,p.4).

"He aha koia ta te karaipiture e mea ana?"(Wes.2 1847, p.5).

"He tangata mohio ia ki nga karaipiture".(Wes.2 1847, p.13).

"I tana kupu tapu, kua tuhituhia nei ki te Karaipiture". (Kareti 3 1849,p.11).

"Ko te minita i matau nei ki nga Karaipiture no tona tamarikitanga".(Kareti 3 1849,p.19).

"He aha te akoranga mai a te Karaipiture mo tenei mea?". (Kareti 2 1850,p.13).

"Ka whakaaturia mai e to matou papa tetahi himene, tetahi wahi ranei o te Karaipiture hei ako ma matou".(Kareti 7 1852,p.14).

"E whakaae ana ahau ki te kupu o te ture, no te mea no nga Karaipiture te take o nga ture o Te Kuini".(MM2 4:13 1857,p.10).*

"He mea hoki ka marama nga Karaipiture i nga Mihinare te whakamaori mai ki a matou".(MM2 6:10 1859,p.2).*

"Ko nga korero o nga Karaipiture e whakaritea ana mo nga korero o te Runanga, e tika ana era".(MM2 7:3 1860, p.6).*

"E rua nei nga ture - he Karaipiture tetahi, he ture tangata tetahi".(MM2 7:13 1860,p.34).*

"Mehemea i u tonu ki nga Karaipiture i roto i tenei takiwa, kihai rawa i he".(MM2 7:15 1860,p.62).*

"Ko ta te Karaipiture tenei, 'Kia atawhai tetahi ki tetahi'". (MM2 8:2 1861,p.13).*

"Kua oti nga tikanga pai te tohutohu mai e nga Karaipiture". (MM2 2a:11 1862,p.11).*

"I puta mai ano i te Karaipiture nga mohiotanga o te Pakeha".(MM2 2a:12 1862,p.6).*

"I whakaakona ai nga taitamariki ki nga Karaipiture". (Martin 3 1863,p.24).

"E mohio ana koe ki nga Karaipiture?"(Auck.3 1864, p.48).

mf: 34.

karaipiture adj.

scriptural [1852]. "To te ata korero he korero Karaipiture".(Kareti 7 1852,p.12).

"Ka mau ki tona pukapuka Karaipiture, ka mea tana kupu". (MM2 2a:9 1862,p.12).*

mf: 1.

Karaitera adj.

Clydesdale [1875]. "He momo karaitera, ko Poukawa tu ai".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

"He hoiho tino momo to kaata no te momo Karaitera".(Wan.1 2:20 1875,p.228).

karaiti n.

christ [1833]. "E wakatika hoki nga karaiti teka, me nga poropiti teka".(Syd.4 1833,p.46).

"Kotahi to ratou Atua, kotahi Karaiti, kotahi Ture, kotahi tikanga whakawa".(MM2 6:16 1859,p.6).

"Na kua kotahi Karaiti, kua kotahi Kawana hoki".(MM2 7:13 1860,p.20).*

"Ko te Karaiti, ko te Wairua ki roto i a tatou whakamahara ai i te mea tika anake".(Wan.1 3:38 1876,p.394).*

mf: 2.

Karaitiana n.

Christian [1833]. "A i ma tua huaina nga akonga he Karaitiana i Anatioka".(Syd.4 1833,p.108).

"Wahi iti ka whakaae ahau kia meinga he Karaitiana". (Wes.1 1846,p.3).

"No reira hoki ekore ai te Karaitiana wahiiti e mahi i tetahi mahi kua rahuitia e te rongo pai".(Wes.1 1846,p.4).

"He aha rawa te mea e toe ana, kia meinga ai he tino Karaitiana?"(Wes.1 1846,p.7).

"Kia penei katoa tatou te mohio ki te tikanga o te tino Karaitiana, aua te Karaitiana wahiiti!"(Wes.1 1846, p.12).

"Ko nga tini whakawainga me nga tino kino e pa mai ana ki te Karaitiana i te ao nei".(Wilber.1 1850,p.23).

"He aha ake ano te mea i takoto mai ma te Karaitiana tino whakapono, i ko atu i te mate?"(Wilber.1 1850,p.26).

"I te wa i tukinotia nanakiatia ai nga Karaitiana e te Kingi kino ra e Nero".(Martin 3 1863,p.4).

"Kahore ia i ata marama ki nga karakia a nga Karaitiana".(Martin 3 1863,p.8).

"He Karaitiana ahau, a, kahore he mahi kino e mahia ana e matou".(Martin 3 1863,p.17).

Karaitiana adj.

Christian [1840]. "Kia wakaponohia e au nga mea katoa o te Wakapono Karaitiana".(Pai.9b 1840,p.181b).

"E hanga ranei koe i te whare pai mou, e whakaahua hoki ki te ahua Karaitiana ki nga mea katoa o waho nei?"(Wes.9 1845,p.3).

"Ko nga mea o te whakapono Karaitiana kia whakaponohia".(Kareti 1 1849,p.6).

"Ko te whakapono Karaitiana".(Kareti 1 1849,p.8).

"Kia korero atu au i tetahi kupu Karaitiana".(MM2 7:13 1860,p.32).*

"Inahoki a Taranaki; he iwi Karaitiana ratou".(MM2 7:19 1860,p.13).*

"Ko te Hahi Karaitiana".(Martin 3 1863,p.3).

"He tokomaha nga tangata i riro i te tikanga Karaitiana".(Martin 3 1863,p.8).

mf: 2.

Karaitiana v.i.

to be Christian [1863]. "Na nga tangata i Karaitiana i mua i whakaatu mai ki a au nga tikanga o ta ratou mahi".(Martin 3 1863,p.8).

"Kia Karaitiana ra ano ratou".(Martin 3 1863,p.57).

(waka)karaitiana(tia) v.i. to become a Christian [1833]. "Ko te Kingi i wahi iti wakakaraitianatia".(Syd.7 1833,p.71).

"Ka mea atu a Akaripa ki a Paora, Wahi iti ka wakakaraitianatia a hau e koe".(Syd.4 1833,p.130).

(whaka)karaitiana v.i. to become a Christian [1846]. "Ka tumau ratou i to ratou wahi whakamate, ka hapa i te whakapono tino tika, e whaka-karaitiana ai te tangata".(Wes.1 1846,p.10).

"Mei penei ta koutou hiahia, e mea ana koia koutou, ko nga whakaaro kau, ko nga hiahia kau ki te pai, hei whaka-karaitiana i te tangata".(Wes.1 1846,p.11).

- (whaka)karaitiana(tia) v.i. to become a Christian [1845]. "Ko te Kingi i wahi iti whakakaraitianatia". (Mang.5 1845,p.44).
- karaka n.** clock [1843]. "Rere tonu atu ana matou, a - u noa atu ki te Warau i te 3 o te karaka".(KNT 2:4 1843,p.15).
 "Titiro ki ona kaipuke tima - ki ona kaata tima, ki ona Mira, ki ona Karaka".(Whiteley 1847,p.30).
 "Ko te pereti, ko te pounamu, ko te karaka, me te tini atu o te taonga ririki".(MM2 1:3 1855,p.34).
- Karakahini n.** Gergesene(s) [1855]. "I tera taha o te moana ko nga pari o Pahana, me te whenua o te Karakahini".(MM2 1:7 1855, p.27).
- karakeroni n.** chalcedony [1837]. "Ko te wakapaparanga tuatahi he hahapa; ko te tuarua he hapaira; ko te tuatoru he karakeroni".(Pai.3 1837,p.355).
- Karami n.** Carmites [1844]. "Na Karami, ko te hapu o nga Karami". (Maun.14b 1844,p.213).
- karamini n.** calumny [1847]. "Ko te whakapae teka ki te whakawakanga, ko te korero teka, ko te karamini, ko te metiha, ko te whakawa take kore".(Pom.8 1847,p.249).
 "Karamini. Whakapae teka".(Pom.5 1893,p.211).
- karamini v.i.** to calumniate [1847]. "He aha te tikanga mo nga tangata e karamini ana? 1.Kia mahi penitenia; 2.kia whakapuakina to ratou korero teka mo te whakaritenga; 3.kia utua te kino i pa ki te whakaritenga i korerotia tekatia".(Pom.8 1847,p.249).
- Karamoni n.** Kadmonites [1845]. "Nga Keni, me nga Keniti, me nga Karamoni".(CMS 2 1845,p.29).
- karamuha n.** calamus [1844]. (prob. Sweet Calamus, bot. Calamus aromaticus, often taken to mean sweet-scented Lemon Grass). "Me te karamuha reka, kia rua rau kia rima tekau hekere".(Maun.14 1844,p.28).
- karana n.** gallon [1852]. "13 kaho hinu tohora, 4 karana hinu paraoa".(MM2 4:15 1857,p.8).

- karani n.** 1. **gallon** [1869]. "Hoatu kia 6 karani wai ki roto ki te kohua, ka whakatu ai ki te ahi".(Martin 4 1869,p.21).
"(Ko te nui o te karani kotahi, e waru panikena wai)".
(Martin 4 1869,p.21).
2. **grain** [1860]. "Ko Hohepa i kohikohi i nga hua karani ki nga rua o te kingitanga".(Pom.3 1860,p.39).
- karaone n.** **ground (-hoe)** [1845]. (= hoe). "Kua kapo o ratou ringaringa ki te ho, ki te karaone - hei mahi oranga mo ratou, ko o ratou tamariki".(KNT 4:5 1845,p.17).
- karapanuma n.** **galbanum** [1844]. (= a gum resin obtained from certain Persian species of *Ferula*, i.e. giant fennel). "Tangohia mai mau etahi kinaki reka, he takete, he oneka, he karapanuma".(Maun.14 1844, p.29).
- karapu n.** **glove** [1852]. "Ka unuhia e ia te karapu o tona ringa rauiti".(MM2 1:2 1855,p.18).
- Karari n.** **Chaldees** [1845]. (= Chaldeans). "A i mate a Harana i te oranga ano o tona papa o Teraha i te whenua i whanau ai ia, i Ura o nga Karari".(CMS 2 1845,p.22).
"Ko Paranarama ko te whenua ia o nga Karari, ko te kainga tupu o Aperahama".(Kareti 9 1849,p.4).
- karari n.** **flag** [1845]. (etymology unknown). "Ka witingia e te ra, ka wakamarokia e te hau te karari e tautau iho ana i runga ake o taua teneti, koia ano te pai ana tirohia atu!"(Wilber.3 1845,p.1).
"Ka maro te karari i te hau, ka tirohia atu, ka kitea, he ripeka wero to taua karari, wero tonu me te toto".
(Wilber.3 1845,p.1).
- Karariana n.** **Chaldeans** [1840]. "Ka whakatata mai etahi no nga Karariana, a ka whakapae atu ki nga Hurai".(Mang.1 1840,p.79).
- Karariko adj.** **Greek** [1847]. "Tenei te tikanga o tenei kupu i te reo Karariko".(Pom.8 1847,p.88).
- Kararinai n.** **Gadarenes** [1837]. "Ka tae atu ratou ki tera taha o te moana, ki te wenua o nga Kararinai".(Pai.3 1837,p.52).

Kararini n. 1. **Chaldeans** [1833]. "Ka haere mai ia i te wenua o nga Kararini, noho ana i Karana".(Syd.4 1833,p.100).

2. **Gadarenes** [1835]. (Pai.2 1835,p.24).

Karatea n. **Chaldees** [1847]. (= Chaldeans). "Ko koe i tiaki i a Aperahama tou pononga i nga ara katoa o tona manenetanga i muri iho i tona putanga ki waho o Ura te pa o te Karatea".(Pom.8 1847,p.509).
"Ko koe i tiaki i a Aperahama tou pononga i nga ara katoa o tona manenetanga i muri iho i tona putanga ki waho o Ura te pa o te Karatea". (Pom.6 1879,p.91).

karati n. **grant** [1860]. (usu. = Crown Grant). "Me homai he Karauna Karati mo aua pihi, kia whiwhi ai tena tangata tena tangata ki te Karati mo tona pihi".(MM2 7:15 1860, p.20).*.
mf: 2.

Karauna Karati n. **Crown Grant** [1860]. "Tenei ta Te Kawana e whakaaro nei e hiahia nei, kia whiwhi pu tenei Rangatira tera Rangatira, tenei tangata tera tangata hoki o ia hapu o ia hapu, ki te pukapuka Karauna Karati".(Govt.13 1860,p.1).

"E pai ana matou kia ekaina a matou pihi, kia riro mai ai te Karauna Karati mo tenei pihi ki ia tangata ki ia tangata". (MM2 7:14 1860,p.39).*

"E korerotia ana kotahi te he o nga Karauna Karati he maumau i nga moni".(MM2 7:15 1860,p.3).*

"Kia tukua mai nga Karauna Karati o te Kuini hei tiaki i o tatou wahi".(MM2 2a:9 1862,p.18).*

"Hei reira whakarite ai he Karauna-karati, he Tiwhiketi ranei, kia rite ki ta nga ture e tuhi i muri nei".(Martin 2 1872,p.3).

"Hei reira ma te Kouti e whakaputa he Karauna-karati ki te tangata mona te whenua".(Martin 2 1872,p.4).

mf: 13.

Karauna Karati(tia) v.i. to Crown Grant [1860]. "He aha ra te ture o Ingarani te whakairia mai ai ki runga ki nga whenua penei, ara, te Karauna Karatitia ai?"(MM2 7:18 1860,p.51).*

"Kia Karauna Karatitia, kia wehewehea mo ia tangata tana waahi, tana waahi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 2.

Karatuere n. **Gradual** [1847]. (part of the Mass). "I te Karatuere".(Pom.8 1847,p.396).
"I te Karatuere". (Pom.7 1889,p.18).

karauna n.

1. crown [1833]. (= regal headpiece). "Arangahia ana e nga hoia te tahi karauna tataramoa, ka potaea ki tana matenga".(Syd.4 1833,p.87).

"E totohe ana ratou ki te karauna pirau".(Syd.4 1833, p.161).

"E taku haringa me taku karauna".(Pai.1 1835,p.15).

"He karauna kei runga kei o ratou mahunga".(Wilber.3 1845,p.6).

"I reira ano hoki a 'Tumanako' e pupuru ana i te karauna i runga ake o tona mahunga".(Wilber.3 1845,p.29).

"Ko ia ianei tou kororia, tou haringa, te karauna o tou haringa?"(Wes.1 1846,p.11).

"Ahakoa mano te hoiho, mano te kau, ahakoa Karauna ranei - Torona ranei, nga taonga nunui katoa o nga kingi katoa".(Whiteley 1847,p.18).

"Rere, he karauna mo ratou, he kingitanga, he Rangatira tanga ora tonu".(Whiteley 1847,p.47).

"Ko te karauna tataramoa".(Kareti 1 1849,p.10).

"Ka kite atu ano ratou i te tangata kanohi rangimarie e noho ana i runga i te torona, me te karauna i runga i tana matenga".(Wilber.1 1850,p.21).

"E hoa, e Kawana, ko te Karauna o Te Kuini kua potae ki runga i a matou".(MM2 6:22 1859,p.7).*

"Koia te tomokanga o matou ki te Karauna o te Kuini, he koha ki na to matou Rangatira kua mate".(MM2 6:23 1859,p.6).*

"Ko te nohoanga o tenei iwi ki raro ki te karauna o te Kuini".(MM2 7:18 1860,p.19).*

"Kia mau, e hoa ma, kei tangohia tau karauna".(MM2 7:19 1860,p.5).*

"Engari, ta te mea kei a Ia nei te karauna".(Martin 3 1863,p.28).

"He parani kei te peke mau, i rite ki te karauna te ahua".(Wan.1 2:14 1875,p.133).

mf: 4.

karauna(tanga) n. crowning [1863]. (= coronation). "I nga tau e rua i muri iho o tona karaunatanga, ka u ki a ia te patu, mate rawa".(MM2 3a:6 1863,p.7).

"Ko te Karaunatanga i a hehu Karaiti ki te potae tataramoa".(Pom.5 1893,p.39).

karauna(tia) v.i./v.t.1. to crown [1837]. "Kua karaunatia ia e koe ki te kororia ki te honore".(Pai.3 1837,p.298).

2. to Crown Grant [1860]. "Me whakapuaki ahau i taku pouri, ara koia tenei ko nga whenua kahore i te karaunatia - kaore i te homai he karauna mo tena tangata mo tena tangata".(MM2 7:13 1860,p.22).*

"Tukua mai to matou kainga; tino karaunatia o matou tupuna ki runga i a matou, ki o ratou uri ki a matou ko Paikea ma, ko Matikikuha ma".(MM2 3a:3 1863,p.11).*

mf: 2.

(waka)karauna v.i./v.t. to crown [1840]. "Ko Koe hei wakakarauna i te tau ki tau painga".(Pai.18 1840,p.6).

"Nau ano hoki ia i wakakarauna ki te kororia ki te honore". (Pai.9 1840,p.5).

2. Crown [1863]. (i.e regal power). "Nana ra i tuhono mai te whenua o Wara ki te Karauna o te Ingarihi i te tau 1276".(MM2 3a:6 1863,p.4).

3. Crown Grant [1860]. "Me whakapuaki ahau i taku pouri, ara koia tenei ko nga whenua kahore i te karaunatia kaore i te homai he karauna mo tena tangata mo tena tangata".(MM2 7:13 1860,p.22).*

mf: 1

4. crown [1879]. (= 5 Mysteries of the Rosary). "E pai ana hoki kia tangohia nga inoinga o nga ritania me te karauna". (Pom.6 1879,p.67).

karaune n.

ground (-hoe) [1842]. "Ko te hunga kihai i pai te rakaraka, me tango ki te karaune, (ara ki te ho)".(KNT 3:8 1844, p.38).

Karawini n.

Calvinist [1847]. "Ko te hahi o Ingarani, o te Weteriana, o nga Papitiha, o nga Karawini, o Ruta, o Morewia, me te tini noa atu e kore e taea te whakataki". (Wes.2 1847,p.10).

kare n.

(gridiron) [1894]. (= instrument used in torture in this case; poss. may be from Fr. gril). "Katahi ka tikina atu he kare rino, ka tahuna he ahi ki raro, a ka oti te whakakâ, whakatakotoria ana a Raureti ki runga".(Pom.9 1894,p.131).

kareko n.

calico [1842]. "Ko te muka hei whatu i te kareko".(KNT 3:6 1844,p.26).

"Meinga katoatia ana hei kai mahi ma te tangata, hei whatu i te hiraka, i te kareko hei kakahu mona".(MM2 6:1 1859, p.2).

kareko adj.

calico [1869]. "Ko nga kakahu kareko, penei me te haate kareko, me te hiiti, me maka ki roto ki te kohua ki runga ki te ahi".(Martin 4 1869,p.11).

karena n.

gallon [1856]. "3 tana 9 kaho me nga karenia 100 hinu tohora".(MM2 2:12 1856,p.13).

karepe n.

grape [1830]. "E wakia ana ra nei te karepe no te tataramoa, me te piki no te puwa?".(Syd.2 1830,p.22).

"Tautau ana ki raro, me te mea he tautau karepe".(Cotton 1849,p.13).

kai whawhaki karepe n. grape gatherer [1856].
 "Ki te mea i haere mai nga kai whawhaki karepe ki a koe, e kore ranei e tahi karepe e whakatoea e ratou?"(Kareti 12 1856,p.518).

karepe adj. grape [1844]. "Tapahia iho ana i reira he manga karepe, ko tahi tona tautau".(Maun.14b 1844,p.177).

karepi n. grape [1835]. "E kore hoki e kohia nga piki i te tataramoa, e kore ano hoki e wakiia te karepi i te rapere". (Pai.2 1835,p.19).
 "Me te mea he karepe i te koraha taku tutakitanga ki a Iharaira".(Kareti 12 1856,p.491).

karepo n. grape [1844]. "Taria te karepo kinga wahi kua whetengitia, kia momona ai".(KNT 3:6 1844,p.31).

karetari n. calendar [1847]. (Pom.8 1847,p.1a).

karete n. college [1855]. "Kua roa e hiahia ana kia hanga he taone ki to ratou kainga tutata ki te Karete o Hana Hoani".(MM2 1:2 1855,p.3).

kareti n. 1. carriage [1875]. "He mea mahi nga Kooti me nga Kareti, ki te tikanga o nga tauira hou, o Tawahi o Merika, a he mea mahi pai te hanga o aua mea".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

2. carrot [1852]. "Ki te pakeha ka nui te pai o te kareti, o te tonape, o te paukena ki roto ki te hupa".(Martin 4 1869,p.18).

3. college [1849]. "Ka puta tana kupu riri ki teteahi o nga Tuari o te Kareti".(Auck.8 1854,p.21).
 "Ko etahi o nga tai-tamariki o aua motu, i whakaakona ki te Kareti o te Pihopa".(MM2 3:4 1857,p.16).
 "E toru te au ma tahi, nga tamariki e akona ana i te Kura (Kareti) i te Aute".(Wan.1 2:19 1875,p.208).
 mf: 1.

kareti ako kura n. (university?) [1876].
 "Ko te Kareti ako Kura, a tae noa ki te Hohipera i Terehi".(Wan.1 3:34 1876,p.364).

- Kari n.** **Gadites** [1840]. "Me tetahi taha o maunga Kireara, me ona pa i ho atu e a hau ki nga Reupeni raua ko nga Kari". (Pai.14a 1840,p.62).
- kari n.** **garden** [1833]. "Kihai ianei a hau i kite i a ko rua i te kari?" (Syd.4 1833,p.86).
 "Na! he kari tera i te wahi i ripekatia ai ia". (Syd.4 1833, p.88).
 "Nga kari nonohi hoki te pai, me nga mea wakapaipai kari e tupu ana". (Wilber.3 1845,p.17).
 "Ka puta ake te kakara o nga mea e tupu ra i roto i te kari". (Wilber.3 1845,p.18).
 "Te kari ki Erena". (CM1 1847,p.3).
 "Kia kaua raua e kai i te hua o te tahi nga rakau o te kari". (CM1 1847,p.4).
 "Tana hanga he haere ki nga kari i te pa ki te rapu mahi mana". (Kareti 7 1852,p.7).
 "I te tahi taha o te whare ko te kari". (Kareti 7 1852,p.8).
 "Ka whakararangitia ki roto i te kari a Nero, hei matakitaki mai ma te tokomaha". (Martin 3 1863,p.4).
- kai ngaki kari n.** **gardener** [1833]. "Hua noa ia, ko te kai ngaki kari, ka mea atu ki a ia, E koro, ki te mea kua mauria atu ia e koe". (Syd.4 1833,p.89).
- kai tiaki kari n.** **gardener** [1852]. "Ka mea tona pouaru ki tana taokete kia haere toku papa ki a ia hei kai tiaki kari". (Kareti 7 1852,p.16).
- kâri n.** **garden** [1894]. "Ka pani ai ki te hinu, ki te kapia, ka whakairi ai ki te rakau hei pou kapara i roto i te kâri o te Kingi". (Pom.9 1894,p.78).
- kari adj.** **garden** [1843]. "Ka poka te taiepa kari o tetahi ki to tetahi kainga". (KNT 2:1 1843,p.3).
- karihe n.** **chalice** [1847]. "E kore korua e matau i ta korua e inoi mai nei. E ahei ana korua te inu i te karihe, e inu ai ahau?" (Pom.8 1847,p.110).
 "Ko te hapainga o te Ohitia me te Karihe". (Pom.7 1889,p.23).
 "Karihe. Ko te oko tapu o te Miha, ko te kapa". (Pom.5 1893,p.211).
- karihoparaha n.** **chrysoprasus** [1837]. "Ko te tuaiwa he topaha; ko to ngahuru he karihoparaha; ko te tekau ma tahi he uakinitina". (Pai.3 1837,p.355).

- karihorita n.** chrysolyte [1837]. "Ko te tuarima he hararonika; ko te tuaono he harariu; ko te tuawitu he karihorita".(Pai.3 1837,p.355).
- Karii n.** Chaldees [1855]. "Ka puta atu te kupu ki a ia kia, whakarerea iho a Ura o nga Karii".(MM2 1:1 1855,p.24).
- karika n.** garlic [1844]. "Ki nga kukama, ki nga mereni, ki nga riki, ki nga haniana, me te karika".(Maun.14b 1844, p.172).
- Kariki n.** Greek [1830]. (= Grecian). "E haere oti ia ki nga konene i roto i nga Kariki, ako ai i nga Kariki?"(Syd.4 1833,p.68).
 "A i uru e tahi Kariki ki a ratou, i haere ake ki te karakia i te hakari".(Syd.4 1833,p.77).
 "Ka tuhituhia te tuhituhinga i runga i a ia ki nga reta o Kariki, o Roma, o nga Hiperu".(Pai.2 1835,p.64).
 "Na te Wairua kotahi hoki i iriiria ai tatou katoa ki te tinana kotahi, ahakoa Hurai, Kariki ranei".(Wes.2 1847, p.3).
 "Kahore he Kariki i reira, he Hurai ranei".(Wes.2 1847, p.5).
 "Kahore hoki he putanga ketanga o te Hurai ranei, o te kariki ranei".(Wes.2 1847,p.23).
 "Kahore i ririte nga whakamaoritanga a nga Kariki".(Martin 3 1863,p.25).
- Kariki adj.** Greek [1833]. "I tuhituhia ki te reo Hiperu, ki te reo Kariki, ki te reo o Roma".(Syd.4 1833,p.87).
 "E matau ana koe ki te reo Kariki?"(Syd.4 1833,p.124).
 "No te reo Kariki te putake o tenei ingoa".(Wes.2 1847, p.3).
 "Ko te rua, mo taua reo ana, engari he reta Kariki".(Martin 3 1863,p.25).
 whaka-Kariki adj. Grecian? [1879]. "A maia rawa ia te kauwhau i runga i te ingoa o te Ariki o Hehu, korero ana totohe ana ki nga tangata whaka-Kariki". (Pom. 6 1879,p.237).
- kariko n.** calico [1855]. "Ko te takenga mai tera o te kariko e kakahu nei tatou".(MM2 1:7 1855,p.6).
 "He nui hoki te kotene o reira. Ko te takenga mai tera o te kariko e kakahuria nei e tatou".(Kareti 10 1856,p.28).
- Kariri n.** Galilean [1863]. "Titiro atu hoki ki nga Kariri atua kore".(Martin 3 1863,p.49).

- kariri n.** cartridge [1849]. "Tangohia ake e au, e toru nga Pu, ko nga Kariri".(Govt.16 1852,p.138).
"Meatia ana e taua hunga tito korero, ko nga kariri e hoatu ana ki nga hoia Hipoi he mea hanga ki te hinu poaka ki te hinu kau".(MM2 5:14 1858,p.1).
- Kariti n.** Cretan [1879]. (= Crete). "Me nga manuhiri o Roma, nga Hurai, nga porohiraiti, nga Kariti, nga Arapi".(Pom.6 1879,p.189).
- karona n.** gallon [1859]. "42 hanaraweti poaka, 86 karona hinu". (MM2 6:2 1859,p.8).
- karono n.** gallon [1847]. "4 Kuati...1 Karono".(Purewa 1 1847, p.8).
- karote n.** carrot [1860]. "40 hanaraweti tanapa, 2 hanaraweti karote".(MM2 7:9-10 1860,p.15).
- kàtā adj.** cart [1864]. "Hei ara aha tenei? Hei ara Kàtā".(Auck.3 1864,p.44).
- kata n.** 1. cart [1852]. "Kahore, ko nga to kata, ko nga kuru kohatu o nga huarahi".(MM2 1:3 1855,p.54).*
"Ko to maua haerenga nei, i haere ma uta; i ma te hoiho, i ma te Kata, i ma te weikena hoki".(MM2 3:2 1857, p.13).*
"Haere ake nga kata me nga weikena, e toru tekau".(MM2 3:2 1857,p.14).*
"Whakanohoia ana e ratou te aaka a Ihowa ki runga ki te kata me te pouaka".(Pom.6 1879,p.387).
mf: 4.
kata(tanga) n. cartage [1863]. "Haunga te katatanga o nga rakau, i taiepatia tetahi mara, a ruia ana, whakatokia ana ki te tini o nga hua whenua hei kai".(MM2 3a:4 1863,p.14).
- kai mahi kata n. carter [1852]. (Wton.4 1852,p.27).
2. cutter [1844]. (nautical vessel). "Ko te ahua o taua poti koia tenei. He kata, ara he rakautahi, i tua ma te peita".(KNT 3:11 1844,p.58).
"Ko te kata Piwara, 60 tana".(MM2 2:9 1856,p.15).

- kata** adj. cart [1860]. "Ka ahu ki te Whakarua i runga i te ara kata, ka tae ki Pukeruru".(MM2 7:14 1860,p.49).
- katamauhe** n. customhouse [1844]. "Mea ana a te Kawana ki a Pomare ka wakakahoretia eia te Katamauhe".(KNT 3:10 1844, p.52).
- kata-roira** n. castor oil [1869]. "Tetahi atu rongoa tika hei hokonga ma koutou, he Kata-Roira".(Martin 4 1869,p.4).
- kata(tia)** v.i. to cart [1863]. "Te take i whakamahia ai ratou, he ahua kino no te pamu, he pakarukaru no nga taiepa, a na te 4 maero, e 5 ranei, te mamao o nga rakau ina katatia mai, hore he arawhata o nga awa, o nga repo".(MM2 3a:4 1863, p.14).
- katekihama** n. Fr. catéchisme [1842]. (= catechism). (Pom.1 1842,p.32).
- katekita** n. Fr. catéchiste [1847]. (= catechist). "Ko te ritenga mo te tanumanga i nga tupapaku kaumatua e nga Katekita".(Pom.8 1847,p.3a).
"Kia tupato nga katekita kei mate kuware nga tamariki nohinohi i te iriiringa kore".(Pom.6 1879,p.95).
"E takoto ana nga Upoko apiti e toru mo nga Katekita me nga tangata katoa".(Pom.5 1893,p.x).
- katekumeni** n. Fr. catéchumène [1847]. (= catechumen). "Na te mea inamata e iriiria ana nga Katekumeni i te po i mua i te Pakate".(Pom.8 1847,p.363).
"Na te mea inamata e iriiria ana nga Katekumeni i te po i mua i te aranga".(Pom.6 1879, p.177).
"Katekumeni. He akonga no te Hahi kahore ano i iriiringa". (Pom.5 1893,p.211).
- katene** n. cotton [1852]. "Ka kite ia i te katene e tupu ana, i te koura e mau ana i nga tangata".(Kareti 10 1856,p.36).
- katene** adj. cotton [1855]. "Ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene".(MM2 1:2 1855,p.22).
"Erangi kei nga wahi maroke, ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te araruta".(Kareti 10 1856,p.6).

- katepa n.** constable [1833]. "Ka tae atu nga katepa, kihai ratou i kitea i te ware herehere, ka hoki atu".(Syd.4 1833,p.98).
- katera n.** Gk. katera [1847]. (meaning seat in Gk., but usu. = 'chair' in senses below). "Katera o hatou Petera ki Roma".(Pom.8 1847,p.6a).
 "E noho ana nga kiripi ratou ko nga parihi ki runga i te katera o Moihini".(Pom.8 1847,p.126).
 "Katera. Ko te ra i noho ai a Ho Pita ki Anatioka, ki Roma hoki".(Pom.5 1893,p.213).
- katere n.** cattle [1858]. "Kararehe-Katere. (Kau, hoiho, hipi, aha)".(Auck.6 1858,p.6).
- katikihama n.** catechism [1830]. "He aha ta te Katikihama ingoa mo Hatana ko te tikanga kia wawai nei tatou ki a ia?" (Wilber.2 1843,p.13).
 "He whakapuaki i nga tikanga o te katikihama o te Hahi o Ingarani".(Kareti 1 1849,title page).
 "Ko nga katikihama etoru".(Kareti 3 1849,title page).
 "Ko te katikihama tuatahi".(Kareti 3 1849,p.3).
 "Ko te katikihama tuatahi".(Kareti 3 1849,p.11).
 "He whakapuaki i nga tikanga o te katikihama o te Hahi o Ingarani (Te Rua o nga Wahi)".(Kareti 2 1850,title page).
 "Ka pehea te kupu o te Katikihama?"(Kareti 2 1850, p.26).
- katikihema n.** catechism [1862]. "E mea ana te Katikihema, 'Ko te pai tenei mo te tangata, kia mahi ahau ki taku hoa, ki taku e pai ai kia mahia mai e ia ki au'".(MM2 2a:2 1862,p.19).*
 mf: 1.
- katikumena n.** catechumen [1863]. "I te mea ano e iti ana te tamaiti, ka tuhituhia tona ingoa hei Katikumena mo te Hahi, ara, hei tamaiti whakaakoranga ma te Minita mo te iriiringa". (Martin 3 1863,p.69).
 "Kua whakarerea e ia nga tikanga a Mani, kua hoki ano hei Katikumena mo te Hahi".(Martin 3 1863,p.72).
- katimauhe n.** customhouse [1858]. "E meatia ana, me whakarite he utu nui ki te Katimauhe mo te paraoa e utaina mai ana i Merika a muri ake nei".(MM2 5:12 1858,p.7).
 "A ko te utu kia Kuini; ara ki nga Katimauhe, £217,031".(Wan.1 2:19 1875,p.208).
- Whare Katimauhe n.** Customhouse [1858]. (MM2 5:19 1858,p.5).

"Ko te utu mo te tupeka e utu ai te iwi ki nga whare Katimauhe o Ingarangi i te tau 1873".(Wan.1 2:19 1875,p.207).

katimauhe adj.

customhouse [1858]. (= customs). "He tini nga Utu-whaine, nga Whakautu, kua whakaritea mo te kape i nga tikanga Ture-Katimauhe, i a nga Apiha-Katimauhe hoki e whakarite nei".(Auck.6 1858,p.27).
"A me mahi tetahi Kawanatanga i Poneke, hei mahi i nga mahi Poohi, me nga mahi Katimauhe anake, mo aua Motu e rua nei".(Wan.1 2:31 1875,p.402).

Katinara n.

Cardinal [1893]. "Ko nga Pateriake, ko nga Katinara, ko nga Pirimati".(Pom.5 1893,p.165).
"Timata mai i nga Katinara, tuku iho ki nga Pateriake me nga Pirimati, tuku iho ki nga Ahipihopa me nga Pihopa, kotahi ano to ratou ahua".(Pom.9 1894,p.46).

kâtipa n.

constable [1894]. "Mau rawa ake i nga kâtipa o te kawana, ka kawea atu ki te whare whakawa".(Pom.9 1894,p.101).

katipa n.

constable [1827]. "A ka ho atu koe e te kai 'wakawa ki te katipa a ka maka koe ki roto ki te ware herehere".(Syd.1 1827,p.22).
"Ka tono nga Parihi ratou ko nga tino tohunga i nga katipa ki te hopu i a ia".(Syd.4 1833,p.68).
"Ka tukua koe e te kai wakawa ki te katipa, a ka maka koe e te katipa ki te ware herehere".(Pai.2 1835,p.39).
"Ko ahau te tino katipa o Akarana".(Martin 1 1845,p.13).
"Whakaritea ana e ia nga kai whakawa, nga katipa hei whakawa hei whakamate marie i te tangata hara".(Whiteley 1847,p.18).
"Ko nga katipa, ko nga kai whakawa, hei pehi i te kino".(Whiteley 1847,p.30).
"Haere ana nga katipa, hopu marie ana i te tangata hara".(Whiteley 1847,p.30).
"Kia whakaritea he katipa, he kaiwhakawa mo o koutou taone".(Whiteley 1847,p.31).
"Ko etahi o o koutou tangata, hei katipa, ko o koutou Rangatira, he whakawa, hei pehi i te kino".(Whiteley 1847,p.31).
"Nei hoki ra, ko tenei, kei haere ake koe, ka whare koe i ahau, ahakoa katipa, ahakoa hoia, ahakoa Kai-whakawa hei tiki ake ka he i au".(MM2 1:3 1855,p.55).*
"Me te Katipa Teawarahi i mate ki waenga i o taua rohe".(Hoki 12:8 1862,p.4).*
mf: 6.

Katipa-Pehiara n. Special Constable [1858]. "Ko te tangata kua whakaturia hei Katipa-Pehiara ka whakakahore ina meatia kia oati".(Auck.6 1858,p.9).

katipa pirihihana n. police constable [1858]. "Ka tukua a Tamati ki tetahi Katipa-pirihihana, mana e arahi ki Akarana ranei, ki hea ranei, kia whakawakia e te Kooti Hupirimi".(Auck.6 1858,p.x).

(whaka)katipa v.i. to make (into) a constable [1858]. "Ma nga Kai-whakarite-whakawa te whakaaro ki te whakakatipa i etahi tangata noa, kua hei katipa tuturu, engari mo taua takiwa kau, mo taua wahi kau".(Auck.6 1858,p.49).

(whaka)katipa(tia) v.i. to be made a constable [1858]. "He ingoa tenei mo te tangata e whakaturia ana e te Kai-whakarite-whakawa, hei Katipa mo tetahi takiwa kau, whakakatipatia ana e nga Kai-whakarite-whakawa Hatihi tokorua, tokohia atu ranei".(Auck.6 1858,p.49).

katipa adj.

constabulary? [1858]. "Ko te tangata ka Huaki, ka whakanehehe ranei ki tetahi Katipa i a ia mahi ana i tana mahi-Katipa".(Auck.6 1858,p.9).

katipa n.

constable [1820]. "Waka taudi átu, e tu únga katípa". (CMS 1 1820,p.112).

Katorika n.

Catholic [1849]. "I tu ki reira te huihui a te Katorika o te Arawa".(MM2 3a:8 1863,p.11).*

"Ka nui nga he e whakatupuria e ia mo nga katorika o tona kingitanga".(Pom.6 1879,p.461).
mf: 3.

Katorika(tanga) n. Catholicism/Catholicity [1847]. "E wha ana tohu nui, ko te Kotahitanga, ko te Tapunga, ko te Katorikatanga, ko te Apotorikatanga".(Pom.8 1847,p.219).

"E wha ana tohu nui, ko te Kotahitanga, ko te Tapunga, ko te Katorikatanga, ko te Apotorikatanga".(Pom.6 1879,p.277).

Katorika Romana n. Roman Catholic [1875]. "Ko nga tangata o te Hahi Rooma, e nui ke ake ana nga tangata o ratou e noho ana i roto i Ranana, i nga Katorika Romana, e noho ana i to ratou Pa i Rooma".(Wan.1 2:19 1875,p.209).

Katorika adj.

Fr. Catholique [1842]. (= Catholic). "Ko te hahi tapu Katorika".(Pom.1 1842,p.3).

"Ka huaina te hahi o Hehu Kerito e nga apotoro ano ko te hahi tapu katorika".(Pom.1 1842,p.14).

"E wakapono ana ahau ki te hahi tapu Katorika".(Pom.1 1842,p.16).

"Ko te Hahi i huaina nuitia i te ao, ko te Hahi Tapu, Katorika, Apotorika, Romana".(Pom.1 1842,p.35).

"E wakapono ana ahau ki te Wairua Tapu; ki te Hahi tapu Katorika".(Pom.1 1842,p.46).

"Ka tahuri nga iwi o Heremani ki te Karakia katorika a, ko Poniwahio te Pihopa tuatahi kei reira".(Pom.6 1879, p.445).

Katorika Romana adj. Roman Catholic [1842].

"Ko te Epikopo Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.1).

"Kia inoi tatou ki te Atua mo te hunga katorika romana e wakapai ana ki tenei mahi apotorika".(Pom.1 1842,p.51).

Katoriki adj.

Catholic [1857]. "I konei hoki koe e korero ana, me Te Wiremu, Minita, me Te Pirihi, Katoriki, ko Rene te ingoa". (MM2 4:10 1857,p.8).*

"Kei te Hekipia Roori, Nepia, tana whare mahi, i tawaahi ake o te whare Karakia Katoriki".(Wan.1 2:27 1875,p.331).

mf: 1.

katuaira n.

castor oil [1862]. "Ki te puru te paru i roto i te riu o te turoro, me whangai ki te katuaira".(MM2 2a:15 1862, p.6).

kau n.

1. cow [1833]. "I aua ra ka hanga e ratou he kuao kau, ka kawea atu te patunga tapu ki taua wakapakoko".(Syd.4 1833,p.101).

"E kore ianei koutou katoa e wewete i te hapati i tona kau i tona ahi ranei i te ware?".(Pai.2 1835,p.40).

"Aua koe e hiahia hara ki...tona kau, me tona ahina me nga mea nona katoa".(Pom.1 1842,p.38).

"Kei waenga patiti nga kau e haere ana".(Will.1844,p.95).

"Ka tangi te kau".(Will.1844,p.127).

"Kua pau ke te taepa nei e turaki e te kau".(Will.1844, p.153).

"Kia u, kei pakaru e nga kau".(Will.1844,p.191).

"E kore te Atua e pai ki nga toto o nga hipi, o nga kau". (Maun.12(iv) 1846,p.5).

"Mo te mau i nga toto o te kau ki roto ki te tino wahi tapu". (Maun.12(vi) 1846,p.4).

"Me nga kuao kau, ko tahi nei o ratou tau".(Maun.12(vi) 1846,p.5).

"He kau, he hipi, he nanenane nga kararehe hei whakahere".(CM1 1847,p.14).

"Nga mea pai o nga hipi, o nga kau, o nga mea momona hoki, me nga reme".(CM1 1847,p.30).

"Me te whai ano nga kau e to ana i te kaata".(CM1 1847, p.38).

"Ahakoa mano te hoiho, mano te kau".(Whiteley 1847, p.18).

"Ka kite matou i te Parau, e parau ana i tona oneone, me te Kau, me te Hipi, i tona kainga e haere ana".(Bud.1 1847, p.9).

"E inu ana te kau i te wai".(Kareti 4 1847,p.15).

"Kaua koe e hiahia...ki tana kau ranei, ki tana kaihe ranei, i te tahi mea ranei a tou hoa".(Kareti 3 1849,p.7).

"Ko te hunga whakaako i te Sakona ki te whangai hipi, kau, he Piritone, i riro i a ratou hei taurekareka".(Kareti 5 1851,p.7).

"Kahore e wehingia te kau, te poaka".(MM2 3:1 1857, p.10).*

"Me tango te tangata Maori i te kau, i te hipi, me tahuri ki te mahi paamu".(MM2 4:3 1857,p.3).*

"He taiepa pai, ka kainga nga mea i roto e te hoiho, e te kau ranei, ka utu".(MM2 4:8 1857,p.4).*

"He tikanga mo nga kau kia noho ki roto ki te taiepa, kei puta ki waho, kei kai i nga kai".(MM2 6:7 1859,p.4).*

"He nui nga kau Pakeha i toku kainga".(MM2 7:15 1860, p.20).*

"Whakamomonatia Okaihau ki te kau, ki te hipi, kinga kuri katoa a te Pakeha".(MM2 2a:2 1862,p.14).*

"Me whakamatu te arahi mai a te pakeha i te Hipi i te Kau ki runga i nga pihi o nga tangata maori".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"Ka whiua atu hei poipoinga ma nga kau".(Martin 3 1863, p.21).

mf: 67.

kai hoko kau n. cow-seller [1875].

"M.R.Mira, he Kai hoko kau, me nga Paamu".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

kai patu kau n. butcher [1855]. "Ko te whare iti i te taha na Te Hakariki kai patu kau".(MM2 1:3 1855,p.35).

kai tiaki kau n. cowherd [1856]. "Engari he kai tiaki kau ahau, he kai kohikohi hikamora".(Kareti 12 1856,p.514).

"E nohoia ana ano enei ngahere e te wuruhi ngau tangata,a ka po, ka rangona tona waha e hamama ana ki te kai mana; wehiwehi ana nga tamariki o nga kai tiaki kau".(MM2 6:8 1859,p.2).

2. beef [1852]. (Wton.4 1852,p.7).

hinu kau n. tallow [1852]. (Wton.4 1852,p.47).

kau adj.

cow [1844]. "Kia waiho atu nga hiako okiha, nga hiako kau o Tawahi".(KNT 3:8 1844,p.38).

"Katahi ratou ka mohio ki te mahi waiu-kau, hei pata, hei tiihi".(Kareti 8 1850,p.12).

"Kua hoatu e ahau te paru kau hei whakarite mo te aru tangata".(Kareti 12 1856,p.338).

kaunehera n.

council [1874]. "Kia tu he Kaunehera maori mo nga Porowini katoa hei whakahaere i raro i te Paremata Nui o Aotea".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 3.

kaunihera n.

council [1874]. "I whaikorero te Kaunihera, me te whakahoki mai a te Kawana".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*
mf: 1.

kaute n.

1. account [1875]. (i.e. bill). "E he ana te kaute o ana moni, ko ta ratou Pire, kai a au e tiaki ana".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*
mf: 1.
2. 'count' [1874]. (= census). "Kua mohiotia to koutou kaute e taungia nei e te Pakeha, (45,016), iti iho ranei, nui ake ranei".(Wan.1 1:4 1874,p.14).*
mf: 1.

kawana n.

governor [1830]. "Te Kawana o nga piriniha".(Syd.2 1830,p.82).
"Ka arahina koutou ki nga kawana, ki nga kingi moku".(Syd.4 1833,p.24).
"Ko nga kawana o nga tau iwi hei tonotono ano i a ratou".(Syd.4 1833,p.39).
"Ko ia ano te tino rangatira o nga kawana o nga tohunga katoa o Papurona".(Pai.12 1840,p.10).
"Ko nga piriniha, Ko nga kawana, Ko nga rangatira hoia, me nga tangata hoki a te kingi".(Pai.12 1840,p.13).
"Ko te wakaoranga ake o hato Petera, ko te kawana nui o Hehu Kerito mo nga mea tapu i te ao katoa".(Pom.1 1842, p.35).
"Kahore e te Kawana tenei ano te kupu o to matou Huihuinga".(KNT 1:1 1842,p.2).*
"E korero atu kia Kawana Hotereni kia rongo marire ia i aku korero".(KNT 1:12a 1842,p.52).*
"E wakaritea ranei e koutou ta koutou i korero ai i Waitangi e to matou Kawana kua mate nei?"(KNT 3:1 1844,p.3).*
"Kia tukua ia ki te rangatiratanga ki te kaha o te kawana".(Will.1844,p.xxxi).
"Ka toru te kau o nga tau i nohoia ai enei Motu e te pakeha, kahore ano tetahi pokonga a ratou, tae noa mai te Kawana, me ona hoa".(KNT 4:6 1845,p.24).*
"Kia kawea ia ki tetahi whenua ke, ki ta te Kawana e whakaitia ai".(Martin 1 1845,p.16).
"He wa ano kahore he kawana".(CM1 1847,p.19).
"He wa ano ka homai he kawana, ara, he kai whakariterite".(CM1 1847,p.20).

"Mei kore ta te Kawana mahara ki o matou tikanga".
(Whiteley 1847,p.11).

"I tukua mai nga taonga hei whakarangatira i a koutou i tukua mai nga Kawana me nga kai whakawa".(Whiteley 1847,p.12).

"Muri iho ka whakaritea ano e Te Kawana".(Whiteley 1847,p.13).

"Tono kau ana a Kawana kia tukua mai nga tangata mana te hara".(Whiteley 1847,p.14).

"Haere mai ana ko te Kawana, ko nga Rangatira, ko nga Ruri Whenua".(Whiteley 1847,p.35).

"Te Kawana, nga rangatira, nga tangata katoa".(Whiteley 1847,p.36).

"Ko te Kawana hoki, me nga Rangatira mohio, hei whaka takoto tikanga mo nga mea o tenei ao".(Whiteley 1847, p.38).

"Me whakaae hoki koutou ki nga tikanga o te Kawana".
(Whiteley 1847,p.39).

"Hei reira, me hoatu kia whakaaetia e Te Kawana kia mau ai".(Bud.1 1847,p.16).

"Ko te Kawana o Huria".(Kareti 3 1849,p.18).

"Kia rongo ki nga kawana, kai whakaako, kai tohutohu whakawairua".(Kareti 2 1850,p.9).

"Ko te pukapuka poroporoaki a Ngatiraukawa ki to ratou matua kia Kawana Kerei".(Wton.3 1853,p.11).

"Ka haere atu ahau i konei ki te whare o Kawana".(MM2 1:4 1855,p.5).*

"Haere ra, e Kawana, haere e hoki ki tou kainga ki Ingarangi".(MM21:7 1855,p.6).*

"E Kawana korerawa e riro a Nui Tireni i a koe".(MM2 1:7 1855,p.18).*

"Ko aku kupu ki a Kawana me maia kapuaki katoa i naianei ano".(MM2 1:7 1855,p.19).*

"Na, i a Kawana Kerei kaore ano i tae mai hei Kawana mo tenei whenua, ka rongo ia ki tenei iwi ki te maori".(MM2 3:2 1857,p.11).*

"Kua tahuri nga rangatira maori ki te pakaru i a ratou kupu i whakaae nei ki te aroaro o Te Kawana".(MM2 3:2 1857,p.12).*

"Ka haere mai ki te whakatau i a te Kawana".(MM2 3:2 1857,p.13).*

"Na te Atua i homai nga Kawana hei atawhai hei tiaki i te iwi".(MM2 3:4 1857,p.5).*

"Kei a Te Kawana te ritenga o te nuinga ake o te utu, o te itinga iho ranei".(MM2 4:7 1857,p.4).*

"Ma nga Kai whakarite ture o te Kuini, o Te Kawana, e tino whakarite ena ture".(MM2 4:8 1857,p.4).*

"Mau e tuku atu te reta mo Te Kawana Paraone, me nga Nupepa nei".(MM2 4:13 1857,p.13).*

"Haere mai kia kite i enei tamariki au, tenei ano te tururu noa iho nei i tenei pito o to tatou motu, te tatari aroha atu nei ki a koe, ki to matou Kawana".(MM2 6:10 1859,p.2).*

"Mana e tuku atu ki a Te Kawana kia taia ki te perehi".
(MM2 6:13 1859,p.5).*

"E hoa ma, e nga rangatira katoa o te taone, e nga Pakeha katoa e aroha ana ki a matou, me Te Kawana hoki,- Tena koutou katoa".(MM2 6:19 1859,p.4).*

"Ko matou tenei ko nga tangata o tenei pihi whenua i hoatu tika ki a te Kawana".(MM2 7:8 1860,p.5).*

"Muri atu ko te Kawana, he ture tana hei oranga mo te tinana, marama ana tana".(MM2 7:11-12 1860,p.13).*

"Ko aku korero tenei i te tuatahi o nga Kawana, i te tuarua o nga Kawana, i te tuatoru o nga Kawana".(MM2 7:13 1860, p.14).*

"Ko te he o te Kawana, he hohoro tonu ki te whawhai".(MM2 7:13 1860,p.23).*

"Ma te Kawana ano e kimi mai he Maori he Pakeha hei tiaki i aua whenua".(MM2 7:15 1860,p.3).*

"Ka pakaru i au te whare o Kawana, kia ata korero au ki a ia, me ia ki au".(MM2 7:15 1860,p.15).*

"Kei a korua ko te Kawana te whakaaro mo tena".(MM2 7:17 1860,p.5).*

"He kupu mihi atu ki a Kawana Paraone".(MM2 8:1 1861, p.3).*

"He toronga mai tenei na Kawana i a matou i runga i te aroha, na e whakapai atu ana matou".(MM2 8:2 1861, p.9).*

"Me puaki he kupu ma tatou kia Kawana ki tena kingi kia tukua ki raro, kahore a tatou pai atu ki tera mea".(MM2 2a:2 1862,p.14).*

"Kahore ano i whati taku rakau i a korua ko te Kawana".(MM2 2a:7 1862,p.12).*

"No tenei e Kawana, kaore matou e pai atu ki tena Maori, mo Waikato atu ano tena Maori".(MM2 2a:9 1862,p.13).*

"Kua tae ahau ki a te Kawana, kua korero maua, kua mea mai ia kia mau te rongo".(MM2 2a:11 1862,p.2).*

"Kahore ano koe e te Kawana i homai i tetahi kura mo matou".(MM2 2a:12 1862,p.7).*

"Me whakarongo tatou ki te reo atawhai o to tatou matua o Kawana Kerei".(MM2 3a:3 1863,p.15).*

"Ma te Kawana tana whakaaro, ma Te Pere tana whakaaro".(MM2 3a:6 1863,p.32).*

"I tetahi ra ka arahina atu ki te aroaro o te Kawana kia whakawakia".(Martin 3 1863,p.31).

"Ma te Kawana ratou ko tona Runanga e whakatu ki ia takiwa ki ia takiwa he kai-whakawa mo Te Kouti whenua-maori".(Martin 2 1872,p.1).

mf: 1445.

kawana(tanga) n. government [1830].

"Kaua hei tenei ra matou e tukua ki te hara, ki te kino, oti ko a matou hanga katoa kia waka tikaia ki tou kawanatanga".(Syd.2 1830,p.63).

"Ina oti te wakangaro te kawanatanga katoa te mana katoa me te kaha".(Syd.7 1833,p.53).

"Muri iho i nga tau e rua ka tukua mai a Pohia Petaha ki to Pirika kawanatanga".(Syd.4 1833,p.128).

"Muri iho i tena nga merekara, me i reira nga homaitanga wakaoranga, nga wakakahanga, nga kawanatanga, nga tininga reo".(Syd.4 1833,p.164).

"I runga i te kawanatanga katoa, i te mana, i te kaha".(Pai.1 1835,p.4).

"Ekore e tukua e matou te wakarite ture ki tetahi hunga ke atu, me tetahi Kawanatanga hoki".(Pai.22 1837).*

"Ki runga ake i te kawanatanga katoa o Papurona".(Pai.12 1840,p.10).

"Ka wakanuia a Hataraka, a Mehaka, a Aperaneko, e te kingi, i roto i te kawanatanga o Paurona".(Pai.12 1840, p.14).

"Ka kitea te Painga o tau Kawanatanga, te pai o nga ture o te Kuini, ka tahi pea, ka wakarerea o ratou ritenga maori".(KNT 3:1 1844,p.3).*

"Kia pai to Kawanatanga kia aroha tetahi, ki tetahi".(KNT 3:2 1844,p.11).*

"I muri i a Hohua kihai i ata takoto he tikanga mo te kawana tanga o Iharaira".(CM1 1847,p.19).

"Ka tika ai te Kawanatanga o to koutou motu".(Whiteley 1847,p.38).

"Me whakaae koutou ki te Kawanatanga o te Pakeha".(Whiteley 1847,p.38).

"Ko nga moni o taua whare tohu me waiho iho ki te Kawana tanga".(Bud.1 1847,p.12).

"I a ia te Kawanatanga o tenei kainga, i mua atu o tona taenga mai ki Niu Tireni".(MM2 1:1 1855,p.15).

"Kia whakaae tatou ki ta te tokomaha kia kotahi ai tatou ki te Kawanatanga".(MM2 4:11 1857,p.3).*

"Kia penatia me ta te Kawanatanga e whakaritea nei".(MM2 4:13 1857,p.13).*

"Ko nga whenua pea kua hokona atu ki te Kawanatanga ko nga whenua ranei kahore ano i hokona atu".(MM2 4:15 1857,p.4).*

"Tukua ki te Kawanatanga te ritenga mo tatou inaianei".(MM2 5:11 1858,p.4).*

"Haere ra, e to matou pukapuka, ki te Tari o te Kawana tanga".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

"Kua tomo ahau ki te Kuinitanga, ki te Kawanatanga, ki te whakapono hoki".(MM2 7:13 1860,p.19).*

"Koia i mea ai taku whakaaro ma tatou tetahi taha o te Kawanatanga ma te Pakeha tetahi".(MM2 7:15 1860, p.3).*

"E tohe ana au ki te Kawanatanga kia whakaaetia e ratou tetahi whare mo matou i Poneke".(MM2 7:15 1860, p.21).*

"Kua kite hoki matou i roto i nga 'Karere Maori' i te rironga o te whenua i te Kawanatanga i mua".(MM2 8:1 1861,p.3).*

"Haere mai kia kite koe i te iwi kua oti mai ano imua hei tamariki mo te Kawanatanga, mo te Kuini hoki".(MM2 8:2 1861,p.9).*

"Ko toku pai ko te ora i te Kawanatanga hei matua moku".(MM2 2a:2 1862,p.17).*

"21 o Maehe ka tae mai nga karere o te Kawanatanga ki a matou".(MM2 2a:9 1862,p.16).*

"No konei ka mahara matou kua he tenei whakaatu mai a te kawanatanga ki a matou".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"I tu ai hoki te kawanatanga o to tatou kingi".(Martin 3 1863,p.31).

"E hiahia ana te Kawanatanga, ki te hanga i etahi tikanga mo te ako i nga tamariki a nga rangatira o te iwi Maori".(Wan.1 1:10 1874,p.59).*

mf: 262.

(whaka)kawana(tanga) n. government [1862]. "Ko nga tangata katoa o Kaipara kua whakapai ki te tikanga mo te whakakawanatanga o nga iwi Maori".(MM2 2a:7 1862, p.11).

Kawana Henera n. Governor General [1858]. "Te taenga o te rongu o enei aitua ki te Kawana Henera, na ka whakaemiemia e ia nga hoia".(MM2 5:14 1858,p.4).

Kawana Nui n. Governor General [1863]. (MM2 3a:4 1863,p.16).

kawana adj.

governmental? [1855]. "He kakahu Kawana ona, a i tautau ano ki runga i a ia nga whaka kai toa taua i hoatu ki a ia mo tana kaha ki te whawhai i Inia".(MM2 1:7 1855,p.2).

"Ka whakarere hoki i tana mahi kawana".(Martin 3 1863, p.52).

kawana(tanga) adj. government [1874]. "Ahakoa iwi hauhau, iwi Kawanatanga, He maori katoa tatou".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

"He tika ano ranei, kia mahia nga matauranga a nga tangata Kawanatanga, hei whakaranea moni ma ratou".(Wan.1 2:25 1875,p.302).

mf: 2.

(whaka)kawana adj. governmental [1845]. "He Kawana matau ia ki nga tini mahi whakakawana".(KNT 4:11 1845,p.41).

kawana v.t./v.i.

to govern [1833]. "E kawana ana i nga mea katoa ake ake ake".(Syd.7 1833,p.38).

"I a Ponotio Pirato e kawana ana i Huria".(Pai.2 1835, p.9).

"I nga ra o mua i nga ra o Kawana Kerei e Kawana ana i nga Motu nei, i mahi pai rawa a Kawana Kerei i ana tikanga ki te iwi Maori".(Wan.1 3:37 1876,p.385).

kawana(tia) v.t. to govern [1830]. "Kawanatia, tiakina ratou ake ake ake".(Syd.2 1830,p.59).

"Kia kawanatia tou hahi tapu, kia tohutohungia e koe ki te ara tika".(Syd.2 1830,p.65).

"Kia arahina, kia kawanatia e tou Wairua".(Syd.2 1830, p.83).

"E kawanatia ana e koe nga ngakau o nga tino rangatira".(Syd.7 1833,p.24).

"Kia kawanatia marietia ai matou ki te tikanga o te wakapono".(Syd.7 1833,p.27).

"Kia kawanatia to Hahi tapu puta noa i te ao, kia tohutohungia e koe ki te ara tika".(Kareti 1 1849,p.17).

"A koia na nga tikanga o te Kawanatanga o tatou e Kawanatia nei".(Wan.1 2:35 1875,p.450).

kawanata n.

1. covenant [1833]. "Ko aku toto enei o te kawanata hou".(Syd.7 1833,p.32).

"Ko aku toto hoki enei, ko to te kawanata hou e wakahekea ana mo te tini, hei muru i te hara".(Syd.4 1833,p.50).

2. Bible [1863]. "Poto katoa nga whakamaoritanga o te Kawanata Tawhito".(Martin 3 1863,p.25).

kawena n.

coffin [1840]. "Me haere atu ano te Minita ki te tomokanga mai ki roto ki te marae o te Ware Karakia, ki te tutaki i te Tupapaku, me haere hoki ia ki nua i te Kawena, tika tonu atu ko te Hahi ranei, ko te Poka ranei".(Pai.9b 1840,p.204b).

"I ara ake tetahi tupapaku i te kawena, i te panga kautanga mai o nga wheua o Eriha poropiti".(Pom.5 1893,p.174).

kawenata n.

1. covenant [1833]. "Kia maharatia ai tana kawenata tapu".(Syd.7 1833,p.7).

"Oti ra ka mau taku kawenata ki a koe".(Syd.4 1833,p.9).

"Ko koutou nga tamariki o nga poropiti, me o te kawenata i meinga e te Atua ki o tatou tupuna".(Syd.4 1833,p.95).

"I tauhou hoki koutou ki nga kawenata o te korero oha, kahore a koutou awangawanga, kahore a koutou Atua i te ao".(Pai.1 1835,p.5).

"Kia wakaritea ai te mahi tohu i korerotia ki o tatou matua, kia maharatia ai tana kawenata tapu".(Pai.2 1835,p.6).

"He whakariteritenga korero tenei mea te kawenata - he whakaaetanga atu, he whakaaetanga mai".(Maun.12(viii) 1846,p.2).

"He kawenata tena na te Atua ki a Aperahama".(Maun.12(viii) 1846,p.2).

"Ko te tohu o taua kawenata ko nga mea i patua, i tapahia e Aperahama".(Maun.12(viii) 1846,p.2).

"He kawenata ano tera a te Atua ki a Noa".(Maun.12(viii) 1846,p.2).

"Ko te tohu o taua kawenata ko te aniwaniwa e koro whitiwhiti nei i runga i te rangi".(Maun.12(viii) 1846, p.2).

"He kawenata ano hoki te marena".(Maun.12(viii) 1846, p.2).

"Ko te mowhiti hei tohu mo taua Kawenata".(Maun.12(viii) 1846,p.3).

"Te hokinga mai o Mohi, me nga papa e rua o te kawenata i tona ringa".(CM1 1847,p.13).

"Kaua e whakaritea he kawenata ki a ratou".(CM1 1847, p.17).

"Ko te Kawenata kua whakaritea ki a Te Rangitake, ekore au e pai, engari, ko te Kawenata kua whakaritea imua ki au, ka pai au ki tena (Te Ture o te Atua me te Ture o Te Kuini)". (MM2 7:11-12 1860,p.14).*

"Tenei taku ki a koutou, he kupu mo te Tiriti ki Waitangi, mo te kawenata e korerotia nei".(MM2 7:15 1860,p.4).*

"No te Kawenata ranei o Waitangi, nohea ranei tenei ture?" (MM2 7:15 1860,p.9).*

"Whakakotahitia te Kawenata ki te Pakeha".(MM2 7:17 1860,p.16).

"I tu ano te kupu ki Waitangi, hei reira nga runanga, hei te wahi ano i tuhituhia ai te Kawenata, i whakatuturumautia ai nga ture".(MM2 8:2 1861,p.10).*

"He utu hoki ma te Kawanatanga mo te korenga kihai i Mahia e ratou te Kura, Hohipera mo Ngaitahu pera me nga ritenga, kia rite ai ki nga tikanga o te Kawenata".(Wan.1 2:13 1875,p.112).

mf: 11.

kai kawenata n. testator [1837]. "I te mea hoki ka wai kawenata, e korerotia hoki te mate o te kai kawenata".(Pai.3 1837,p.304).

kawenata(nga) n. covenant [1879]. "Ka huihuia mai e Horomona nga kaumatua o Ihairaira ratou ko nga rangatira katoa o te iwi, ki te kawe atu i te Aaka o te kawenatanga i roto i te pa o Rawiri".(Pom.6 1879,p.402).

kawenata(tanga) n. covenant [1845]. "Te Kai wawao mo tatou i te Kawenatatanga houtanga nei".(Mang.5 1845,p.68).

2. testament [1833]. (= Bible). "Ko tenei kapa te kawenata hou i toku toto".(Syd.4 1833,p.163).

"Ko tenei kapa te kawenata hou i aku toto e ringihia ana mo koutou".(Pai.2 1835,p.59).

"He Kawenata tau?"(Will.1844,p.190).

"Ka kihitia e ia te Kawenata, hei tohu mona e wehi ana i te Atua".(Martin 1 1845,p.11).

"Katoa nga mea o te Kawenata tawhito, o te Kawenata hou, kua taea e ratou te whakapono".(Wes.1 1846,p.10).

"Ko te reo hoki tena i orokotuhia ai te kawenata hou". (Wes.2 1847,p.3).

"Ko te Kawenata Tawhito, ko te Kawenata hou".(CM1 1847, p.3).

"I motuhia mai hoki mo te karaihe korero kawenata e uiuia nei".(Col.4 1847,p.1).

"Kia tangohia tikatia ano nga upoko o te Kawenata, me timata ki ta Matiu".(Col.3 1848,p.3).

"He tahae ranei noku i te taonga o te Kooti i whakahau ai kia hopukia te wahine e korero nei hoki te Kawenata o te Oati".(Wan.1 1:4 1874,p.17).*

mf: 1.

Kawenata o Waitangi n. Treaty of Waitangi
[1860]. (MM2 7:13 1860,p.6).

"Kua korerotia e au i te rarangi i waenga tenei whakapuakanga, engari ko te kawenata o Waitangi taku".(Hoki 12:8 1862,p.3).*

mf: 4.

kawenata v.i.

to make a covenant? [1846]. "Kei waenga nei ia i a tatou, hei tuku mai i tana i kawenata ai, hei whakamana i a tatou inoi".(Maun.12(iii) 1846,p.7).

kawenata(tia) v.t. to covenant [1846]. "He whakawhiwhinga mai i te tangata ki nga mea i kawenatatia e te Karaiti kia homai". (Maun.12(viii) 1846,p.5).

(waka)kawenata v.t. to make a covenant
[1840]. "Huihuia mai ki a hau oku hunga tapu kia rapopoto; a ratou ra kua wakakawenata ki a hau ki te patunga tapu".(Pai.9 1840,p.40).

(whaka)kawenata(tia) v.t. to publish [1862]. "E hoa e te Kawana, ki te tae atu ki a koe tenei reta a matou, whakakawenatatia ki te nupepa, kia kitea ai e tera, e matou hoki, e nga tangata o Te Waipounamu".(MM2 2a:15 1862, p.16).*

mf: 1.

kaweneta n.

covenant [1879]. "He mea whakarite aua mea: ko nga kaweneta e rua hoki enei".(Pom.6 1879,p.155).

kaweneti n.

convent [1860]. "Ka tini nga kaweneti mo te ora tino tapu, te ora ngaro i a Hehu Kerito".(Pom.3 1860,p.174).

"Ka hanga tetahi kaweneti nui e hato Penetiti, ki Itari a ka huihuia e ia kei reira nga tangata ia e pirangi ana ki te noho ki te whare kaweneti".(Pom.6 1879,p.442).

kaweneti adj.

convent [1879]. "Ka huihuia e ia kei reira nga tangata ia e pirangi ana ki te noho ki te whare kaweneti".(Pom.6 1879,p.442).

kaweniti adj.

convent [1879]. "Ko Penetiti ia te tino matua o nga hunga noho ki roto ki nga whare kaweniti, ahakoa tane, ahakoa wahine".(Pom.6 1879,p.442).

- Kawha n.** **Kaffir** [1857]. "Ka ui atu hoki ia ki a ratou mo nga Kawha, mo to reira iwi tupu ake, me he pewhea ra te kaha o tera iwi?"(MM2 3:2 1857,p.12).*
 "Ka rite te whakaaro o te Kawana ki a haere ia kia kite i nga pakeha me nga Kawha hoki, a, haere ana maua".(MM2 3:2 1857,p.13).*
 "Ko taua iwi, kua uru ki roto ki nga pakeha whawhai atu ai ki nga Kawha".(MM2 3:2 1857,p.14).*
 mf: 7.
- Kawha adj.** **Kaffir** [1857]. "Kei reira hoki tetahi Rangatira Kawha e noho ana".(MM2 3:3 1857,p.11).*
 mf: 1.
- kawhe n.** **coffee** [1855]. "He maha nga kai reka o reira, he kawhe, he huka, he kokonauta".(MM2 1:7 1855,p.6).
 "He maha nga kai reka o reira, he kawhe, he huka, he kokonauta".(Kareti 10 1856,p.28).
- kawhena n.** **coffin** [1840]. "Ka panipania ia ratou, a, i whakatakotoria ia ki roto ki tetahi kawhena i Ihipa".(Mang.1 1840,p.47).
 "Ko nga tangata ora e tarai kawhena ana, ko etahi e karakia ana".(Whiteley 1847,p.23).
 "Ka uwhiuwhia te kawhena ki te wai tapu e te Katekita, muri iho ka kawea te tupapaku ki te whare karakia".(Pom.8 1847,p.532).
 "A, ka whakatakotoria ki roto ki te kawhena, i Ihipa".(Kareti 6 1852,p.31).
 "A moe mai koe I roto te kawhena".(MM2 2:11 1856, p.13).*
 "Na nga Pakeha rangatira anake i hapai te kawhena ki te poka".(Misc.8 1871).*
 "Ko tona kawhena he mea whakapaipai ko te hipoki a runga o te kawhena ko tetahi o nga kara a te Kuini".(Misc.8 1871).*
 mf: 4.
- kawhena(tia) v.t.** **to put in a coffin** [1847]. "Kia kawhenatia te tupapaku".(Pom.8 1847,p.526).
 "Kia kawhenatia te tupapaku".(Pom.6 1879,p.99).
- kawhi n.** **coffee** [1855]. "Ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene".(MM2 1:2 1855,p.22).
 "Erangi kei nga wahi maroke, ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te araruta".(Kareti 10 1856,p.6).

- kawhi adj.** coffee [1863]. "Ka whakanuia e te wiwi ana pamu kawhi, me ana pamu huka kene".(Hoki 3:24 1863,p.2).*
mf: 1.
- keeti n.** gate [1858]. "I tetahi Arawhata-taiepa ranei, i tetahi Tatau-taiepa, Keeti nei ranei".(Auck.6 1858,p.18).
"Wahia te keeti ra, tukua mai nga Minita, kaua ratou e ahatia".(MM2 2a:12 1862,p.8).*
"Ko tenei keeti mo matou ano, mo te kupapa, kahore mo koutou, kaore he ritenga".(MM2 2a:12 1862,p.10).*
mf: 2.
- keeti toora n.** toll gate [1875]. "He mea hopu a Mete Kingi e te Pirihimana mo tana tahae i nga moni o te Keeti Toora".(Wan.1 2:19 1875,p.207).
- kehe n.** case [1856]. "25 peke witi, 1 kehi taonga, 2 kehe kakahu".(MM2 2:10 1856,p.14).
- kehi n.** case [1856]. "25 peke witi, 1 kehi taonga, 2 kehe kakahu".(MM2 2:10 1856,p.14).
- Kehuri n.** Geshurites [1845]. "Kei Haraka, kei Pahana katoa ano hoki, tae noa ki te rohe ki nga Kehuri, ki nga Maakati".(Maun.16 1845,p.12.5).
- Keina n.** Canaanites [1833]. (Syd.4 1833,p.23).
- Kekahaite n.** Girgashites [1840]. "Nga Perehaite, me nga Kekahaite, me nga Amoraite, me nga Hepuhaite hoki".(Mang.1 1840, p.59).
- keke n.** 1. cake [1840]. "Kahore oku keke, he hoko paraoa ano i te kaho, me te hinu nohinohi i te pounamu".(Mang.1 1840, p.72).
2. keg [1852]. "Ka kitea ko te keke Rama, ka inu au, ka tahi au ka ora ake".(Govt.16 1852,p.27).
"36 keke pata, 3 kaho tihi, (pata pakeke), 1 tana poaka, 25 poaka".(MM2 2:3 1856,p.15).
- keki n.** keg [1857]. "1 keki honi, 2 kaho hinu poaka, 8 hanereweiti pata".(MM2 4:3 1857,p.8).

- kemara n.** camel [1855]. "I haere tera ki te koraha, ki te wahi e noho ai te kemara, ki Arapia".(MM2 1:3 1855,p.27).
- Kemarimi n.** Chemarims [1856]. "Ka hatepea atu e ahau i tenei wahi nga toenga o Paara, te ingoa o nga Kemarimi, ratou ko nga tohunga".(Kareti 12 1856,p.543).
- kemu n.** game [1874]. "Ko nga tamariki Maori, kanui te hiahia ki nga kemu Pakeha".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*
mf: 1.
- Kenanaite n.** Canaanite [1840]. "I noho ano te Kenanaite i te whenua i te po koia".(Mang.1 1840,p.14).
- keneturio n.** 1. centurion [1830]. "Haere mai ana ki a ia te tahi Keneturio, ka ionoi atu ki a ia".(Syd.2 1830,p.23).
"A mea atu ana a Ihu ki te Keneturio; haere koe".(Syd.2 1830,p.24).
"He keneturio no te pu i huaina, ko te pu Itaraki".(Syd.4 1833,p.105).
"E mate ana te pononga o te tahi Keneturio".(Pai.2 1835, p.19).
"I te inoinga a te keneturio kia puaki kau mai ta te Karaiti kupu".(Maun.12(i) 1846,p.3).
"E rite ana ki to te wahine i pa nei ki a Ihu, ki to te wahine o Keina, ki to te keneturio, ki to nga matapo".(Maun.12(i) 1846,p.6).
"Ko tona papa he Keneturio".(Martin 3 1863,p.21).
2. century [1862]. "No te tekau ma ono o nga keneturio, ka tae ake nga Poatuki ki Timoa".(MM2 2a:13 1862,p.23).
- Keni n.** Kenites [1844]. "Na ka titiro ia ki nga Keni, a ka tikina tana ki pepeha".(Maun.14b 1844,p.210).
"Nga Keni, me nga Keniti, me nga Karamoni".(CMS 2 1845,p.29).
- Keniti n.** 1. Kenezite(s) [1844]. "Heoi ano ko Karepe ko te tama a Tepune a te Keniti".(Maun.14b 1844,p.232).
2. Kenizzites [1845]. "Nga Keni, me nga Keniti, me nga Karamoni".(CMS 2 1845,p.29).
- kepa n.** cap [1860]. (= percussion cap). "Kia homai he pu, he pura, he hota, he kepa, hei pupuhi manu ma matou".(MM2 7:18 1860,p.41).*
mf: 1.

kepe n.

cape [1858]. (= geographical feature). "I eke mai i te Kepe, i te whenua e noho nei a Kawana Kerei".(MM2 5:25 1858,p.5).

kera n.

1. gerah [1844]. (a Hebr. coin and weight, = twentieth part of a shekel). "E rua tekau nga kera kei roto i te hekere ko tahi".(Maun.14 1844,p.27).
"Kia rua tekau ano hoki nga kera o te hekere".(Kareti 12 1856,p.437).
2. scale(s) [1837]. "A ka kite a hau,na, he hoiho mangu; a ko ia e noho ana i runga he kera tana kei tona ringaringa". (Pai.3 1837,p.340).

Kerahani n.

Gergesenes [1847]. "A ka whiti ia ki tera taha o te roto ki te whenua o nga Kerahani".(Pom.8 1847,p.39).

keratia n.

Lat. gratia [1842]. (= grace). "Ko ia te mea e kitea ai ki te pukapuka nei ma te keratia o te Atua".(Pom.1 1842,p.2).
"E tino mate ia i te kahanga o te keratia kia wakaorangia ai i te hara, a kia wakaritea tona ora tapu".(Pom.1 1842, p.41).
"E ahei ana te tangata te wakaae ki te mahi pai o te keratia, a na reira ka wakapaingia ai ia me ana mahinga".(Pom.1 1842,p.42).
"Ko te hea nga tino ritenga kia tukua mai ranei, kia wakanuia mai ranei te keratia ki te tangata?"(Pom.1 1842,p.42).
"Ko etahi ritenga tapu kitea o te Keratia e kore e kitea". (Pom.1 1842,p.43).
"Wakatikaia hoki ahau me aku mea katoa, a ho mai tou keratia kia wakarite ahau".(Pom.1 1842,p.45).
"Ho mai te keratia kia rite taku ora ki te ora o te keritiano tika".(Pom.1 1842,p.46).
"Tena wakapaingia koe, e Maria wakakiia i nga keratia". (Pom.1 1842,p.46).
"E tu ana hoki ahau mo te wakawetai ki a koe, ki tona ingoa, mo nga keratia katoa i ho mai e koe ki ahau".(Pom.1 1842, p.49).
"Ho mai tou keratia kia kite ahau i aku hara a kia ripeneta tonu i taku ngakau".(Pom.1 1842,p.50).

kereheneti n.

crescent [1842]. (= street etc.). "Hoterene Kereheneti".(KNT 1:8 1842,p.34).

kerehi n.

grace [1838]. "Ka inoi atu koe ki te Atua kia homai tona Wairua pai, kia tomo mai ki tou ngakau, kia wakakiia tou

ngakau ki tona kerehi, ma reira koe ka wakarere ai i nga mea kino katoa".(Wes.11 1838,p.5).

- Kerehimete n.** Christmas [1863]. "I au ano i Otawhao, i te Kerehimete".(MM2 3a:4 1863,p.15).
- Kerehoni n.** Gershonites [1844]. "Na Kerehona te hapu o nga Ripini, me te hapu o nga Himi: ko nga hapu enei o nga Kerehoni". (Maun.14b 1844,p.145).
- Kerekehini n.** Gergesenes [1840]. "Ano ka witi ia ki tarawahi, ki te wenua o nga Kerekehini".(Pai.9b 1840,p.41b).
- Kereki n.** Greeks [1860]. "Otira ka tonoa ratou kia ho atu nga tahea ki nga Perehia, a ki muri ki nga Kereki, no ka toa a Arekeheteri ki a Tario".(Pom.3 1860,p.139).
- kereme n.** claim [1875]. "I roto o te hoko tuatahi whai kereme ana a Taiaroa me ona tangata i te wahi i whaka-te-kau i roto o te poroka i Otakou ko te nui 600,000 eka".(Wan.1 2:13 1875,p.112).
- kerepi n.** grape [1843]. "Ka marere i a ia ona kerepi ekore e pakari, ano he waina".(Wes.10 1843,p.18).
- kerepi maroke n.** currant/raisin [1852]. (Wton.4 1852,p.30).
- whawhakinga kerepi n.** vintage [1852]. (Wton.4 1852,p.48).
- kereti n.** carrot [1844]. "Me ngaki i te puka, i te kereti, i te pi". (KNT 3:6 1844,p.26).
- Kereti n.** Cherethites [1856]. "Aue te mate mo nga tangata i nga tahatika o te moana, mo te iwi o nga Kereti!"(Kareti 12 1856,p.545).
"Ka haere ki raro a Haroko, a Natana, a Penaia, me nga Kereti me nga Pereti".(Pom.6 1879,p.398).
- Keretimi n.** Cherethims [1856]. "Ka hatepea atu e ahau nga Keretimi, ka huna ano e ahau nga morehu o te taha tai".(Kareti 12 1856,p.388).

- kerewata n.** ? [1844]. (prob. a type of vegetable). "Me ngaki i te puka, i te kereti, i te pi, i te kerewata, i te keha".(KNT 3:6 1844,p.26).
- Kerihimete n.** Christmas [1893]. "He Waiata mo te Kerihimete". (Pom.5 1893,p.187).
- kerima n.** Fr. chrême [1847]. (= chrism, 'holy oil'). "Hei aha te paninga ki te kerima tapu? Hei tohu o to tatou huihuinga ki a Hehu Kerito hei upoko mo nga Keritiano".(Pom.8 1847,p.284).
"E pania ana o ratou rae ki te kerima tapu, whakarite ana ki te tohu o te ripeka".(Pom.8 1847,p.285).
- keriti n.** carrot [1845]. "Ruiate puka, te keha maori,(tonapi), te porokanae, te keriti, me era atu mea penei".(KNT 4:8 1845,p.32).
- Keritiano n.** Lat. Christianus [1842]. (= Christian). "Te wakaponotanga o te nuinga o nga keritiano no te wenua katoa".(Pom.1 1842,p.2).
"Kei taua hahi e piri ana te nuinga o nga keritiano no nga tauwi o te wenua, no nga tau katoa".(Pom.1 1842,p.3).
"Ko te tukunga korero o te nuinga o nga keritiano o te ao". (Pom.1 1842,p.4).
"He iwi kotahi ranei, ko nga iwi e rua, e toru ranei o nga keritiano?"(Pom.1 1842,p.10).
"Ka wakakotahitia ai koutou ki te nuinga o nga keritiano o nga tau katoa, o te wenua katoa!"(Pom.1 1842,p.16).
"Koia ra kia kitea te nuinga o nga keritiano e wakakotahitia ana i te wakaponotanga".(Pom.1 1842,p.20).
"Kahore e penei te Atua ki te keritiano tika no te Hahi Matua Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.24).
"Ko te Hahi Katorika Romana te nuinga ano o nga keritiano". (Pom.1 1842,p.29).
"Ko te Pukapuka tapu e wakaaroa tahitia e te nuinga o nga keritiano e wakakotahitia nei i nga iwi katoa o te ao". (Pom.1 1842,p.30).
"Ko ia te wakaaro o te nuinga o nga keritiano o te ao i nga ture o te Atua".(Pom.1 1842,p.40).
"Kia tika hoki te ripenetatanga e nga keritiano katoa". (Pom.1 1842,p.41).
"E inoi ana nga keritiano Katorika Romana me Hehu Kerito i te wakanuitanga rawatanga o te ngakau ki te Atua hei tino Nui".(Pom.1 1842,p.42).
"Ho mai te keratia kia rite taku ora ki te ora o te keritiano tika".(Pom.1 1842,p.46).
"E te wakakahanga o nga keritiano, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).

"Ko te tohu o te ripeka i huaina nei ko te tohu o te Keritiano".(Pom.1 1842,p.54).

(waka)keritiano v.i. to become a Christian [1842]. "Kua wakawanautia ai i roto i te Hahi Matua, kua iriiria ratou, kua wakakeritiano hei tamariki mona". (Pom.1 1842,p.17).

Keritiano adj.

Lat. Christianus [1847]. (= Christian). "He ritenga Keritiano te inoi i mua tata i te moenga".(Pom.8 1847,p.xlv).

"No reira ano te kupu o Hato Pauro mo te hunga Keritiano hou".(Pom.3 1860,p.vi).

Kerito n.

Lat. Christus [1889]. (= Christ). "Na tou humirita te Kerito I whanau ai i a koe".(Pom.7 1889,p.97).

kerupa n.

cherub [1856]. "Na, te kororia o te Atua o Iharaira, tona taunga nei i mua i runga i te kerupa, kua kake ki runga ki te korupe o te whare".(Kareti 12 1856,p.346).

kerupi n.

cherub [1844]. "Me hanga hoki te tahi kerupi ki te tahi pito, me te tahi kerupi ki te tahi pito".(Maun.14 1844, p.12).

kerupima n.

cherubim [1827]. "A wakaturia ana e Ia ki te ita o te mara o Irena e tahi kerupima".(Syd.1 1827,p.11).

"Hono tonu te karanga a nga Kerupima, me nga Herupima ki a koe".(Syd.2 1830,p.7).

"Nana hoki i mea kia hanga nga wakapakoko hei mea wakamahara, na, ko nga Kerupima koura i roto i tona ware karakia tawito".(Pom.1 1842,p.39).

keti n.

gate [1840]. "Ko te Riwaiti i roto i o keti; kua ia e wakarerea e koe".(Pai.15 1840,p.95).

"Tutakina ana e ratou nga keti, hua noa e mau".(CM1 1847, p.24).

"Haere tonu atu matou, ka puta ki waho o te keti, ehara i te paamu".(MM2 2a:6 1862,p.9).*

mf: 2.

keti(tia) v.i.

to 'gate' [1862]. (= to barricade). "Ka whakaaetia te kupu kia purutia te whenua, kia manaakitia te Kingi Maori, kia ketitia, kia utua".(MM2 2a:12 1862,p.9).*

mf: 1.

- keto n.** ghetto [1855]. "He tokomaha o ratou i noho ki Tiratewera te wahi e nohoia nei e te Keto".(MM2 1:7 1855,p.25).
- ki. abbrev.** king [1847]. "H.Heneri, ki. kowhehore".(Pom.8 1847, p.14a).
- ki n.** key [1837]. "A ka ho atu ki a ia te ki o te poka torere". (Pai.3 1837,p.342).
 "Ko te ki o te pouaka".(Kareti 4 1847,p.30).
 "Nana ano i tu ai te Popa tuatahi, i a ia e tuku ana ki a Peteranga ki o te rangatiratanga o te rangi".(Pom.9 1894,p.44).
- kowhao ki n.** key-hole [1852]. (Wton.4 1852,p.36).
- whare-ki n.** jail [1858]. "Ka meinga kia ahei ma te Kawana e whakarite he kai-tiaki, i tenei wa i tenei wa, hei tiaki i aua Whare-ki, i nga tangata e puritia ana ki reira".(MM2 5:22 1858,p.2).
- kí n.** key [1820]. "Takotó nei ráina te kí".(CMS 1 1820, p.82).
- kia-ekara n.** gier eagle [1844]. (= a species of vulture, from Dutch gier meaning vulture). "Me te wani, me te perikana, me te kia-ekara".(Maun.14a 1844,p.83).
- kiapa n.** cap [1852]. "Ko nga Potae e toru, ko nga Hu erua, ko te Kiapa".(Govt.16 1852,p.25).
 "He Paraikete, he Hata, he Kiapa".(Auck.3 1864,p.43).
- kiepa n.** 1. cap [1842]. (headgear). "Ka hoko matou i te hate pai, i te taraute pai i te koti pai, i te hu pai, i te kiepa pai". (KNT 1:8 1842,p.33).
 mf: 1.
 2. cap [1860]. (= percussion cap). "He kupu ano tenei naku mo nga mea o te tinana - kia tukua mai te hota, te paura, te kiepa".(MM2 7:18 1860,p.32).
 mf: 1.
- Kihereu n.** Chisleu [1856]. (9th month of Jewish year). "Ka puta mai te kupu a Ihowa ki a Hakaraia i te wha o nga ra o te marama, ara, o Kihereu".(Kareti 12 1856,p.559).

kihi n. kiss [1833]. "Ko te akonga kino, nana nei a te Karaiti i tinihanga ki te kihi".(Syd.7 1833,p.70).
 "Tena ko ia no taku taenga mai kahore ano i mutumutu te kihi i aku waewae".(Pai.2 1835,p.22).
 "Kia owa atu koutou ki a koutou ki te kihi tapu".(Syd.4 1833,p.151).
 "E Hura, e tuku ana oti koe i te Tama a te tangata ki te kihi?".(Pai.2 1835,p.61).
 "Nana nei a te Karaiti i tinihanga ki te kihi".(Kareti 3 1849,p.18).
 "Tana hanga he kihi ki oku ringaringa".(Martin 3 1863, p.19).

kihi v.t. to kiss [1833]. "I nui ano te tangi o ratou katoa, a hinga iho ana ki te kaki o Paora, ka kihi i a ia".(Syd.4 1833, p.122).
 "Ka kihi i ona waewae".(Pai.2 1835,p.21).
 "Kahore ano koe i kihi i hau".(Pai.2 1835,p.22).
 "Ka kite tona matua i a ia, ka aroha, ka oma, ka hinga ki tona kaki, ka kihi i a ia".(Pai.2 1835,p.44).
 "Ka anga atu ia ki a Ihu ka kihi i a ia".(Pai.2 1835,p.61).
 "Ka haere mai ia tangata ia tangata o aua tekau ma rua ki te kihi i te Kawenata".(Martin 1 1845,p.11).
 "Ka haere atu tona papa ki te kihi i a ia".(Martin 3 1863, p.23).
kihi(tia) v.t. to kiss [1840]. "Kihitia te Tamaiti kei riri ia, a ka mate atu koutou i te ara".(Pai.9 1840,p.2).
 "Ka kihitia e ia te Kawenata, hei tohu mona e wehi ana i te Atua".(Martin 1 1845,p.11).

kii(a) v.t. to unlock [1845]. "Roa iho, ka kiia e ia te tatau".(Martin 1 1845,p.12).
 "Ka kiia e ia te tatau, na ka timata ahau te rapu".(Martin 1 1845,p.13).

kiiki n. gig [1875]. "Patariki Kohikorewe, Kai hanga Tera, me nga hanga katoa mo nga Kiiki, me nga Kaata".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

kiingi n. king [1874]. "E kore pea te Kiingi e tae mai ki kona".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*
 "A i mea aia a Taiaroa, kei waho aua tangata, no te mea ko Matutaera to ratou Kiingi".(Wan.1 3:37 1876,p.385).
 mf: 1.

kiki n. 1. gig [1843]. (= type of boat). "Na te Pura te tahi o nga poti, he kiki: no ona tangata hoki te tahi o nga waka".(KNT 2:3 1843,p.12).

"Haere mai te poti, haere mai te kiki, haere mai te tiroa; heoi nga rori i marama i toku whakaaro; ko te ara ki uta, kahore".(MM2 2a:5 1862,p.24).*

mf: 1.

2. gig [1852]. (= horse-drawn vehicle). (Wton.4 1852, p.5).

"Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

kiki v.t.

to kick [1849]. "Ki te mea e kiki ana ano te whare; a e nui ana te kapakapa o nga parirau i te kuwaha, kua hoki mai te heke".(Cotton 1849,p.14).

kimatiki n.

schismatic [1860]. "Tenei te ingoa mo ratou, na ko nga heretiki me nga kimatiki, ara, he hunga turi ratou ki te mana ako a te Hahi, ki tona heparatanga ranei, ki te ako ano a te whakapono ranei".(Pom.3 1860,p.171).

kingi n.

king [1830]. "Na Hehi a Rawiri te kingi".(Syd.2 1830, p.7).

"Kaua ana hoki ki Iruharama, mo te mea ko te pa ia o te Kingi nui".(Syd.2 1830,p.17).

"E Rapi, ko koe ano te tama a te Atua, ko koe ano te kingi o Iharaia".(Syd.2 1830,p.32).

"Kahore matou i reira wakatupu kingi noa koutou".(Syd.2 1830,p.47).

"Ae, he kingi nui i nga Atua katoa".(Syd.2 1830,p.57).

"E Ihowa, wakaorangia te Kingi".(Syd.2 1830,p.61).

"Ko ia nei te tahi o nga tino kai tuhituhi o te Kingi o Ingarani".(Syd.6 1833,p.3).

Kua mea mai te Kingi ki hau, kia korero atu ki a koutou, kua tae mai nei ki te Kingi to koutou pukapuka".(Syd.6 1833,p.3).

"E kino ana te Kingi ki nga mahi kino o ana tangata ki te hunga o Nu Tirani".(Syd.6 1833,p.4).

"A ka tonoa mai nei a hau e te Kingi kia noho ki to koutou kainga".(Syd.6 1833,p.7).

"Ka arahina koutou ki nga kawana, ki nga kingi moku".(Syd.4 1833,p.24).

"Ko koe ra nei te Kingi o nga Hurai?"(Syd.4 1833,p.86).

"E kore matou e pai ki tenei tangata hei kingi mo matou".(Pai.2 1835,p.52).

"Ka mea matou, kia tuhituhia he pukapuka, ki te ritenga o tenei o to matou wakuputanga nei, ki te Kingi o Ingarani".(Pai.22 1837).*

"Ka mea ai matou ki te Kingi kia waiho hei Matua ki a matou i to matou tamarikitanga, kei wakakahoretia to matou Rangatiratanga".(Pai.22 1837).*

"Te kingitanga a Hehoiakima, te kingi o Hura".(Pai.12 1840,p.3).

"Nga kai a te kingi".(Pai.12 1840,p.4).

- "Na konei ratou i tu tonu ai ki te aroaro o te kingi".(Pai.12 1840,p.5).
- "E korero atu ki te aroaro o te kingi".(Pai.12 1840,p.9).
- "Nepukaneha te kingi".(Pai.12 1840,p.11).
- "Ka arahina mai e ratou anei tangata ra ki te aroaro o te kingi".(Pai.12 1840,p.12).
- "He kupu kaha te wakahauhau ta te kingi".(Pai.12 1840, p.13).
- "Ka wakanuia a Hataraka, a Mehaka, a Aperaneko, e te kingi, i roto i te kawanatanga o Papurona".(Pai.12 1840, p.14).
- "E te kingi, ko koe ano ia, kua nui a kua kaha ano hoki koe". (Pai.12 1840,p.16).
- "Ka kite te kingi i taua ringaringa i tuhituhi iho ra". (Pai.12 1840,p.19).
- "E Ihowa te Atua, e te Kingi o te rangi".(Pai.9a 1840,p.1).
- "Kei waenga pu i a ratou nga hoia o te Kingi e wanga ana". (Wilber.2 1843,p.2).
- "He hoa riri au no te kingi".(Wilber.3 1845,p.5).
- Otira, e aroha ana to tatou kingi e mea ana kia homai nga tamariki nonohi ki a ia".(Wilber.3 1845,p.12).
- "Kei runga pea kei te torona nei, te kingi e noho ana". (Wilber.3 1845,p.32).
- "Na te Whakapono i toa ai a te Atua tamariki i nga kingi, i mahi ai i nga mahi tika, i whiwhi ai ki nga mea pai". (Maun.12(i) 1846,p.4).
- "He pera me nga tangata e tonoa ana e te tahi iwi, e te tahi kingi ranei, ki te tahi atu iwi, ki te tahi atu kingi ranei". (Maun.12(iv) 1846,p.1).
- "He kingi atawhai i ana tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.4).
- "Ki ta nga kingi o te ao".(Maun.12(iv) 1846,p.6).
- "I kitea noatia iho e ia he kingi nui a te Karaiti, he Kai-whakaora mo te tangata".(Maun.12(v) 1846,p.2).
- "Ka tukua katoatia mai nga tikanga ki to tatou kingi ki a te Karaiti".(Maun.12(vii) 1846,p.7).
- "Kua mate noa ake ano hoki te kingi i atawhaitia ai a Hohepa".(CM1 1847,p.10).
- "Ka whawhai mai nga kingi o tera whenua a Oka, a Hihona". (CM1 1847,p.15).
- "He kingi a Kuhana-rihataima no Mehopotamia".(CM1 1847,p.20).
- "Ka meinga tana tama a Apimereke hei kingi e nga tangata o Hekeme".(CM1 1847,p.22).
- "Ko Rawiri ko te kingi o nga Hurai ko te tupuna o Ihu Karaiti".(CM1 1847,p.26).
- "Ko Naaha kingi o nga Amoni".(CM1 1847,p.29).
- "I te aonga ake ka whakawahia pukutia a Haora e ia hei kingi".(CM1 1847,p.30).
- "Ka meinga a Rawiri hei kingi e tona iwi ake, e Hura".(CM1 1847,p.37).
- "Ka kake a Rawiri hei kingi nui".(CM1 1847,p.39).
- "Naku koe i whakawahi hei kingi mo Ihairaira".(CM1 1847, p.40).
- "Hei kingi i muri i a Rawiri".(CM1 1847,p.43).

- "Ka tahi ka mea te kingi, 'Tikina atu he hoari maku'".(CM1 1847,p.44).
- "Ka korerotia e Ihowa te whakatakanga o tana tamaiti hei kingi".(CM1 1847,p.45).
- "Ko ia te Kingi o nga kingi, ko ia te Ariki o te rangi o te ao".(Whiteley 1847,p.17).
- "Nga taonga nunui katoa o nga kingi katoa".(Whiteley 1847,p.18).
- "A ko nga kingi o te whenua ko nga tangata nunui, ko nga tangata taonga".(Whiteley 1847,p.25).
- "Ko Ihu Karaiti, te Kingi o te Rongo Mau".(Whiteley 1847, p.44).
- "Ko Ihu Karaiti tona Kingi".(Whiteley 1847,p.46).
- Ko te Kingi ia o nga kingi, ko te Ariki o nga ariki".(Wes.2 1847,p.5).
- "Kotahi rawa ano tino Kingi o taua rangatira-tanga".(Wes.2 1847,p.11).
- "Ko te kingi o Ihipa".(Kareti 3 1849,p.14).
- "A i a ia e tiaki hipi ana, ka whakanuia ake ia hei kingi".(Kareti 3 1849,p.15).
- "Ko te kingi whakakake o Papurona".(Kareti 3 1849, p.16).
- "Ko te Kingi nui o Roma, ko te rangatira o te ao".(Kareti 3 1849,p.17).
- "Ko te kingi i wahi iti i whakakaraitiana-tia".(Kareti 3 1849,p.19).
- "Arahina atu ana te manuhiri me te hari ano ki te aroaro o te Kingi".(Wilber.1 1850,p.21).
- "Ko to tatou kingi Ia".(Kareti 2 1850,p.7).
- "Ka tupu he kingi no tetahi iwi o te Sakona".(Kareti 5 1851,p.7).
- "Ko te kingi ka iriiria me ona tangata he tokomaha".(Kareti 5 1851,p.9).
- "Koia ranei, ko koe hei kingi mo matou, hei rangatira ranei koe mo matou?".(Kareti 6 1852,p.21).
- "Ahakoa tini nga kingi o tenei ao, kahore matou e pai ki a ratou".(MM2 5:4 1858,p.17).*
- "Kei te whakahe ahau ki te Kingi Maori ka tu nei".(MM2 5:11 1858,p.4).*
- "Koia hoki ahau ka mea ai, ko taku Kingi tenei, ara ko te Kuini, ake, ake, ake".(MM2 7:13 1860,p.15).*
- "Ki te whakakahoretia e koutou, ka memeha taua kingi".(MM2 7:13 1860,p.33).*
- "Ki ta raro nei hei matua. Ki ta runga na hei Kingi".(MM2 7:15 1860,p.29).*
- "Kua meinga nei e koutou naku i whakatu te Kingi".(MM2 7:17 1860,p.6).*
- "Kua poka ke atu ratou i nga ture: kua tango ratou ki tetahi mea hou - ko te Kingi Maori".(MM2 8:2 1861,p.12).*
- "Me puaki he kupu ma tatou kia Kawana ki tena kingi kia tukua ki raro, kahore a tatou pai atu ki tera mea".(MM2 2a:2 1862,p.14).*
- "He tamariki matou no te kingi; inaianei kaore, kore rawa, hei tangata tatou ki a Kawana".(MM2 2a:9 1862,p.12).*

"Katahi ka karangatia ko Potatau hei kingi hei pehi i aku ritenga pohehe".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"I te wa i tukinotia nanakiatia ai nga Karaitiana e te Kingi kino ra e Nero".(Martin 3 1863,p.4).
mf: 417.

kingi-takaro n. play-king [1860]. "Ka kite koutou he tikanga kuare tenei kingi-takaro, he mahi tamariki hoki ia".(MM2 7:11-12 1860,p.6).

kingi(tanga) n. 1. kingdom [1837]. (= reign). "Ko te Kingitanga, ko te mana i te wenua o te wakaminenga o Nu Tirene, ka meatia nei kei nga tino Rangatira anake i to matou huihuinga". (Pai.22 1837).*

"He kingitanga mutunga kore tana kingitanga, a ko tana mana no tenei wakatupuranga puta noa ki tera atu".(Pai.12 1840,p.14).

"E wai rangatira ana ano te Nui Rawa ki roto i te kingitanga o nga tangata".(Pai.12 1840,p.15).

"E kore rawa nga tohunga katoa o toku kingi-tanga".(Pai.12 1840,p.16).

"Me tana kingitanga no tenei wakatupuranga ki tera wakatupuranga atu".(Pai.12 1840,p.18).

"Ko ia ano te meinga ko te rangatira tuatoru i te kingitanga nei".(Pai.12 1840,p.19).

"Tenei ano he tangata, kei tou Kingitanga nei, a kei roto i a ia te wairua o nga atua tapu".(Pai.12 1840,p.19).

"E koe, e te kingi, na, kua hoatu tetahi kingi-tanga e te Atua nui rawa ki a Nepukaneha tou matua".(Pai.12 1840,p.20).

"Tae noa tana matauranga ki ta te Atua nui rawa wai rangatiratanga i roto i te kingitanga o te tangata".(Pai.12 1840,p.21).

"Kua taua e te Atua tou kingitanga, a kua wakamutua ano".(Pai.12 1840,p.21).

"I pai ano a Raraiuha kia wakamea i nga piriniha kotahi rau e rua tekau ki runga ake i te kingitanga o Papurona".(Pai.12 1840,p.22).

"Ko ia ano te Atua ora, a, e pumau tonu ano ake ake ake, ko tona kingitanga e kore e wakangaromia".(Pai.12 1840,p.25).

"Ka hoatu ki a ia te mana, me te kororia, me te kingitanga".(Pai.12 1840,p.26).

"Ko tana kingitanga he kingitanga mau tonu".(Pai.12 1840, p.27).

"Ka haea atu hoki te kingitanga i roto i tou ringa".(CM1 1847,p.37).

"Ka takoto kau a Rawiri i te whawhai a ka pumau tona kingitanga".(CM1 1847,p.38).

"I whai kia whakataka a Rawiri kia riro mai ai te kingitanga i a ia".(CM1 1847,p.41).

"Ka riro mai tona kingitanga i tana tamaiti i a Horomona".(CM1 1847,p.42).

"Tika tonu tana mahi i te timatatanga o tona kingitanga".(CM1 1847,p.42).

"Otiia e kore e tangohia katoatia atu e ahau te kingitanga".
(CM1 1847,p.45).

"Rere, he karauna mo ratou, he kingitanga, he Rangatiratanga ora tonu".(Whiteley 1847,p.47).

"Ka pa ano he tukinotanga ki nga Karaitiana, i te kingitanga o Desiu".(Martin 3 1863,p.25).

"I kitea nuitia ano hoki tau takahanga i nga atua me nga ture o tenei kingitanga".(Martin 3 1863,p.30).

"Ka wehewehea e ia te kingitanga o Roma".(Martin 3 1863, p.35).

"Nei nga korero mo nga nama, i nama ai nga Kingitanga o te ao nei".(Wan.1 2:21 1875,p.240).

mf: 1.

2. **kingship?** [1856]. "Ka mate a Herepena, ka karangatia tana tama a Maiherenu ki te kingi-tanga".(MM2 2:11 1856,p.11).

"I to koutou huihuinga ki a Kawana ka puta ta koutou kupu ki a ia, ka ki koutou ma Niu Tireni katoa te kingitanga".
(MM2 2a:9 1862,p.16).*

"He ritenga pai ano a taua Iwi i kimi ai mo te Kingitanga o Potatau".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

mf: 3.

3. **King Movement** [1860]. "Ko tenei Kingi-tanga he take raruraru. He kino tenei ka toia mai nei ki nga iwi Maori". (MM2 7:13 1860,p.36).*

"Mehemea i tika ka tu ahau ki te kingitanga".(MM2 7:14 1860,p.25).*

"He tukunga atu tenei na matou i o matou whenua ki raro i tou kingitanga".(Hoki 6:15 1862,p.4).*

mf: 10.

(whaka)kingi n. **king-making?** [1857].

"E rongo na koe i a te Maori mahi i te whakakingi, me etahi atu o ona ritenga".(MM2 4:13 1857,p.12).*

mf: 1.

(whaka) **Kingitanga n. to become a King Movement supporter** [1857]. "He mea hoki kua hoariritia ia ki a Te Kuini i runga i tana whaka Kingitanga i a ia".(MM2 4:9 1857, p.4).

whare kingi n. **palace** [1852]. (Wton.4 1852,p.40).

"I mohio ano ia ki o ratou whare kingi, whakaururuatia ana e ia o ratou pa".(Kareti 12 1856,p.369).

whare nohoanga kingi n. **palace** [1875]. "Kua tu te whare nui ara he arihi (whare nohoanga Kingi) i Tongatapu".(Wan.1 2:14 1875,p.129).

"Ko te whare nohoanga Kingi, a tae noa ki te pukakitanga o te Awa".(Wan.1 3:34 1876,p.364).

kingi adj.

1. **kingly** [1833]. (= 'royal'). "A i te tahi ra motu ke ano ka wakakakahu a Herora i te kakahu kingi".(Syd.4 1833, p.109).

"Kei nga ware kingi te hunga i nga kakahu wakapaipai".
(Pai.2 1835,p.21).

"Ka turakina iho ia i tona nohoanga kingi, a ka tangohia e ratou tana kororia i a ia".(Pai.12 1840,p.20).

"Ki te pehea e wakamaia ai tetahi waka-pua-kanga kingi, kia u tonu aihoki hei ture".(Pai.12 1840,p.22).

"Whakarerea ana e ia ona kakahu kingi".(CM1 1847, p.40).

"I whakaahua kanohi kingi ona, ko te mea ia, koia ano te ahua rangimarie".(Wilber.1 1850,p.5).

"Ki taku whakaaro me te mea nei he whare kingi".(Martin 3 1863,p.18).

(waka)kingi adj. royal [1837]. "Otira he wakatupuranga wiriwiri koutou, he tohungatanga wakakingi, he iwi tapu, he hunga kua riro i te Atua".(Pai.3 1837,p.317).

(whaka)kingi adj. royal [1846]. "He whaka-tupuranga whiriwhiri koutou, he tohungatanga whakakingi, he iwi tapu, he hunga kua riro i te Atua".(Maun.12(ii) 1846,p.2).

"Homai ana ano e ia ki a ia he kororia whakakingi, kahore nei he rite i nga kingi katoa o Iharaia i mua i a ia".(Pom.6 1879,p.399).

2. King Movement [1860]. (pertaining to Maori King Movement; 'Kingite' was used previously, but now obsolete). "Te mahi kingi, no Waikato tena".(MM2 7:13 1860, p.25).*

"Kihai a Potatau i pai ki tenei tikanga Kingi".(MM2 7:15 1860,p.28).*

"Kahore he ritenga Kingi i uru ki roto i tenei korero a mutu noa".(MM2 2a:11 1862,p.9).*

"Te tukunga mai o ana pakeha kai whakawa ki waenga nui o nga iwi kingi".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Te timatanga o te mahi Kingi na Matene-tewhiwhi he rangatira; taus koroke, no ngati Raukawa no ngati toa, no ngati Whakaue".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"E nga tangata Maori, nga tangata Kingi o Nui Tireni, - e hapai ana koutou i runga i te ngakau hari, tenei mea te kupu whakarite".(MM2 3a:6 1863,p.8).

"Ko nga whenua i karangatia ai me tuku ki raro i te mana kingi kua ekengia ano e te totohetanga".(Hoki 3:24 1863,p.3).*

mf: 19.

kingi v.i./v.t.

to reign (as king) [1837]. (= to be king). "Kua meinga nga rangatiratanga o te ao hei rangatiratanga mo to tatou Ariki, mo tana Karaiti hoki; a mana e kingi ake ake". (Pai.3 1837,p.345).

"Kua tango koe ki tou kaha nui, a kua kingi ano".(Pai.3 1837,p.345).

"E whitu nga tau e ono nga marama i kingi ai a Rawiri ki a Hura".(CM1 1847,p.37).

"Mana e kingi, ake, ake, ake".(Wes.2 1847,p.30).

"A ka kingi a Ihowa ki a ratou ki Maunga Hiona inaianei, a, ake tonu atu".(Kareti 12 1856,p.528).

"Ko Hairuha ano i mate wawe, engari mutu ake to Kirihu hiahia kia Kingi ia, a, mate noa ia".(MM2 4:2 1857,p.6).

"Ma te Kingi ta te Kingi e mahi. Otira me Kingi katoa tatou e tu nei!"(MM2 7:17 1860,p.14).*

"Erangi me i kingi mai tatou i mua e pai ana; tena ko to tatou ingoa i mua he rangatira, inaianei ka rongo matou he kingi".(MM2 2a:9 1862,p.16).*

"E mea ana ki a Hiona ka kingi tou Atua".(Hoki 12:8 1862,p.4).*

"I te mea ka kingi ia, katahi ia ka whakapuaki i etahi kupu hei whakawehi mo te Hahi".(Martin 3 1863,p.35).

"Kotahi ano tau a Konstantiu e kingi ana, ka mate".(Martin 3 1863,p.37).

mf: 3.

kingi(tia) v.t 1. to be made a king [1860].

"Mehemea ra kua kingitia tetahi i mua i te wa kahore ano te Pakeha i puta mai, penei, kua mohio nga Maori ki te ritenga kingi hei whakakotahi i a ratou".(MM2 7:11-12 1860,p.3).

"E kore pea te katoa e pai; ka kino etahi ki a ia kua kingitia nei".(MM2 7:11-12 1860,p.3).

"A i mahara a Hehu, meake ratou haere mai ki te hopu i a ia kia kingitia ai ia, na, haere ana ano hoki ia ki te maunga, ko ia anake".(Pom.6 1879,p.156).

2. to reign (as king) [1856]. "Riro ana i a ratou te whenua o nga Ihipiana, a kingitia iho o ratou rangatira a tae noatia nga ra a Mohi".(MM2 2:9 1856,p.8).

"Kahore ia i pai kia kingitia tetahi tangata me kaua ia e whakaae".(MM2 2:10 1856,p.9).

(waka)kingi v.t. to make into king [1833]. "Ko te tangata katoa e wakakingi ana i a ia e korero kino ana ki a Hiha".(Syd.4 1833,p.87).

(waka)kingi(tia) v.i. to reign as king? [1830]. "Ko taku pai ra ia wakakingitia koutou, kia wakakingitia tahitia ai matou me koutou".(Syd.2 1830,p.47).

"Ka hopu i a ia kia wakakingitia ia".(Syd.4 1833,p.64).

(whaka)kingi v.t. to make into king [1856]. "I te wahi ano o te kingi nana nei ia i whakakingi, nana nei te oati i whakahaweatia e ia".(Kareti 12 1856,p.365).

"Ko te tangata katoa e whakakingi ana i a ia ano e korero kino ana ki a Hiha, Kahore tana i a Hiha".(Pom.6 1879,p.175).

(whaka)kingi(tia) v.t. to be made king [1860]. "Na, whakakingitia ana, ko Haora".(MM2 7:11-12 1860, p.2).

"A, whakakingitia ana a Ahatia e nga tangata o Hiruharama i muri i a ia".(Pom.6 1879,p.408).

kipa n.

spur [1875]. (= equine accoutrement, etymology unknown). "Kei a ia, i nga wa katoa nga Tera pai rawa, Hanihi, Wepu, Kipa, me era mea e kore e taea te tatau".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

- Kipeoni n.** Gibeonites [1847]. "No reira te putiki o nga koki a nga Kipeoni".(Kareti 9 1849,p.5).
- Kipiri n.** Giblites [1845]. "Me te whenua o nga Kipiri, me Repanona katoa i te taha ki te rawhiti".(Maun.16 1845, p.13.5).
- kipi(tia) v.i.** to give [1860]. "E koro, e te Kawana, nau ranei te tikanga ki nga Pakeha o to matou kainga kia kipitia te moni mo a matou kai, na ratou ano ranei?"(MM2 7:18 1860, p.51).*
 "Ko to matou mate tenei; ko a matou kohikohi mo matou Minita, he kore moni; no te mea e kipitia ana te moni e ratou".(MM2 7:18 1860,p.51).*
 mf: 2.
- Kireari n.** Gileadites [1844]. "Na Kireara, ko te hapu o nga Kireari".(Maun.14b 1844,p.214).
- Kirekahi n.** Girgasites [1840]. (= Girgashites). "Nga Hiti, me nga Kirekahi, me nga Amori, me nga Kanani".(Pai.14a 1840, p.73).
 "Me te Tepuhi, me te Amori, me te Kirekahi".(CMS 2 1845,p.19).
- kiri n.** gill [1847]. (= unit of measure). "4 Kiri...1 Painiti". (Purewa 1 1847,p.8).
- Kirihimete n.** Christmas [1854]. "Ka noho i reira ki te karakia i te Kirihimete".(Auck.8 1854,p.29).
 "Akarana, Te Kirihimete, 1854".(MM2 1:1 1855,p.12).
 "Ko te pukapuka tenei i huihuia ai nga kai mo te Kirihimete".(MM2 5:9 1858,p.5).*
 "Whakarongo mai ki te ritenga o ta matou pukapuka kia koe, mo nga tangata Maori me nga Pakeha i huihui ki ta matou Kirihimete i roto i tenei tau".(MM2 7:1-2 1860, p.10).*
 "Ko te hui e haere ake nei hei Whanganui, hei nga ra i tua atu i te Kirihimete".(MM2 7:15 1860,p.7).*
 "No te 25 i huihui ai nga tangata o Manukau, ki te kirihimete me era atu iwi".(Hoki 1:15 1863,p.1).*
 "Kia tu he purei hoiho a nga ra i muri iho o te Kirihimete".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*
 "Mo te Kirihimete".(Pom.7 1889,p.84).
 "Ko te 25 o Tihema, te Ra o Kirihimete".(Pom.5 1893, p.105).

mf: 7.

Kirihimete adj.

Christmas [1859]. "No te 25 o nga ra o Tihema, ka tu te hakari Kirihimete a taua rangatira o Ngatimaniapoto, a Te Rangi, ki Takapuna".(MM2 6:3 1859,p.4).

Kiriki n.

Greek [1833]. (i.e. a Greek person). "He tamaiti no te tahi wahine wakapono, he wahine Hurai, ko tona matua tane ia he Kiriki".(Syd.4 1833,p.115).

Kiriki adj.

Greek [1879]. "Tenei te tikanga o tenei kupu i te reo Kiriki".(Pom.6 1879,p.235).

kirikiti n.

cricket [1874]. (the game) "Ka tukua te patai a nga tamariki o Tauranga, ki etahi tamariki Maori i Maketu, kia purei kirikiti ratou".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 1.

kirimi n.

cream [1852]. "Hei nga ata ka koko ai i te kirimi ka tuku ki tetahi atu rihi, panikena nui ranei, ko te kirimi anake ta ratou e koko ai".(Martin 4 1869,p.23).

kirimina adj.

criminal [1858]. "Meinga ana he ingoa mo tenei tu mahi he, - he Hara-Kirimina".(Auck.6 1858,p.iii).

"Ko tetahi ano o nga mahi nui ma nga Kai-whakarite-whakawa, he whakawa i nga Hara-Kirimina".(Auck.6 1858,p.ix).

"Te tikanga mo te whakahaere whakawa kirimina".(MM2 5:19 1858,p.2).

"Me penei te whalaritenga Runanga-Huuri mo te Whakawa Kirimina a te Kooti".(MM2 5:19 1858,p.3).

"Ka poka tetahi tangata ki te hara kirimina, tahae, kohuru, tahu whare, huaki, tahu pu witi ki te ahi".(MM2 6:11 1859,p.5).*

mf: 2.

kirimini n.

incrimination [1879]. "He aha te kirimina? - Ko te korero teka e whakairi ana ki runga ki o tatou hoa tangata te hara kihai i meatia e ia".(Pom.6 1879,p.292).

kirimini v.i.

to incriminate [1879]. "He aha te tikanga mo nga tangata e kirimini ana? - (1)Kia mahi ripeneta".(Pom.6 1879,p.292).

- Kiripi n.** Scribes [1847]. "Ki te kahore e nui ta koutou tikanga i ta nga kiripi, me ta nga parihi, e kore koutou e tapoko ki te rangatiratanga o te rangi".(Pom.8 1847,p.19).
"Mo reira ko te kiripi katoa e matau ana i te rangatiratanga o te rangi, ka rite ki te tangata he matua no te whanau".(Pom.6 1879,p.241).
- Kiritimete n.** Christmas [1855]. "E mahara ana ahau ki te ahiahi o te Kiritimete kua pahure tata nei".(MM2 1:4 1855,p.3).
"E mahara ana ahau ki te ahiahi o te Kiritimete".(MM2 1:4 1855,p.4).*
mf: 3.
- Kiti n.** Gittites [1845]. "Ko nga Kiti, ko nga Ekeroni; me nga Awi".(Maun.16 1845,p.13.3).
- kitini n.** kitchen [1860]. "Tena ano nga timere, nga wini, nga mahi o te kitini, me te tini o nga hanga Pakeha".(MM2 7:3 1860,p.4).
- ko. abbrev.** Fr. confesseur [1847]. (= confessor). "H. Ponawetura, ep. ko. kaiwhakaako".(Pom.8 1847,p.14a).
- koata n.** quarter [1852]. "Na te kore koata i te Ra, hei tirohanga kia tika atu ai te rere ki reira kihai hoki i taea te whai noa atu".(Govt.16 1852,p.14).
- koata adj.** quarter [1862]. "Pukapuka mo nga Maori e takoto ana i te Poutapeta ki Akarana, i te koata tau, i te 31 o Maehe, 1862".(MM2 2a:11 1862,p.16).
- koati n.** goat [1833]. "E wehea e ia te tahi i te tahi, me ta te hepara wehewehe i te hipi i te koati".(Syd.4 1833,p.48).
"Kahore rawa i ho mai e koe ki hau he kuao koati".(Pai.2 1835,p.45).
"E kore hoki e riro nga hara i nga toto o nga puru o nga koati".(Maun.12(vi) 1846,p.6).
"E rapu kai ana te koati".(Kareti 4 1847,p.15).
"Ko nga poaka, ko nga hipi, ko nga nanenane, koati nei".(MM2 6:7 1859,p.4).*
mf: 1.
- koati adj.** goat [1837]. "I haereere ratou he mea wakakakahu ki nga hiako hipi, ki nga hiako koati".(Pai.3 1837,p.308).

- Kohati n.** Kohathites [1844]. "Ko nga hapu enei o nga Kohati". (Maun.14b 1844,p.146).
- kohepehio n.** Lat. *conceptio* [1847]. (= conception). "Kohepehio o Hata Maria Takakau". (Pom.8 1847,p.21a).
"Kohepehio. Ko te ra o te Whakaahuatanga harakoretanga o Meri. 8 o Tihema".(Pom.5 1893,p.213).
- kohiria n.** Lat. *concilium* [1847]. (= council). "Kua whakarite hoki te Hahi i mua i te Kohiria ki Epeha, kia karangatia a Maria he Matua no te Atua".(Pom.8 1847,p.201).
"Kohiria. Runanga tapu".(Pom.5 1893,p.211).
- kohupetari adj.** Fr. *consubstantiel?* [1847]. (= consubstantial). "I whakawhanautia, kihai i hanga; he mea kohupetari ki te Matua; kua meatia mana nga mea katoa".(Pom.8 1847,p.398).
"I whakawhanautia, kihai i hanga; he mea kohupetari ki te Matua; nana nga mea katoa i hanga".(Pom.7 1889,p.31).
"Kohupetari. He ahuatanga kotahitanga".(Pom.5 1893, p.211).
- koini n.** coin [1858]. "Ko te tangata ka hanga ka whakaahua i tetahi Koini hei Moni-Koura, hei Moni-Hiriwha ranei". (Auck.6 1858,p.7).
- koini adj.** coin [1858]. "Ko te tangata kei a ia etahi Moni-Koini tinihanga".(Auck.6 1858,p.7).
- koini v.t.** to coin [1858]. "Ko te tangata ka hanga ka Koini-tinihanga i te Moni-Kapa".(Auck.6 1858,p.7).
- kokoa n.** cocoa [1863]. "A whakamahia ana ki te ngaki i te huka, i te tupeka, i te kokoa, i te kahia, i te hiniha, me te katene". (MM2 3a:6 1863,p.6).
- kokonaiti n.** coconut [1852]. "Ka kite au i konei i te Kokonaiti, i te Remana, i te Orani - he rakau tupu noa iho, kaore ona hua". (Govt.16 1852,p.56).
"Ko nga kai, he hua rakau, he panana, he orani, he kokonaiti".(MM2 7:1-2 1860,p.9).
mf: 1.
- koko-nata n.** coconut [1857]. "Na utanga, he panana, he orini, he koko-nata, he ararutu".(MM2 4:7 1857,p.7).

- kokonata n.** coconut [1855]. "Ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te hararuta".(MM2 1:2 1855,p.22).
"Erangi kei nga wahi maroke, ko te kawhi, ko te huka-keni, ko nga rakau katene, ko te kokonata, ko te araruta".(Kareti 10 1856,p.6).
- kokonata adj.** coconut [1857]. "Hanga ana e te rangatira tetahi weti hei pauna i nga kai; he mata pitara te weti, he kopaki kokonata te pauna".(MM2 4:3 1857,p.5).
- kokonauta n.** coconut [1855]. "He maha nga kai reka o reira, he kawhe, he huka, he kokonauta".(MM2 1:7 1855,p.6).
"He maha nga kai reka o reira, he kawhe, he huka, he kokonauta".(Kareti 10 1856,p.28).
- koma n.**
1. comb [1849]. (for hair). "Ko nga haone o te kau, he mea pai era hei koma mahunga tangata, hei kakau maripi". (Kareti 11 1851,p.11).
 2. comb [1849]. (honeycomb). "Me ata hapai te pouaka ka tahi atu ai i nga koma kua taka".(Cotton 1849,p.9).
"E kite koe e whai tamariki ana nga koma i waenganui, aua era e tangohia".(Cotton 1849,p.17).
"Ki te mea he mangu tetahi wahi he ma tetahi wahi o te koma, tapahia ki te maripi".(Cotton 1849,p.18).
"Tihorea tetahi taha tetahi taha o nga koma ki te maripi koi".(Cotton 1849,p.19).
- komatoa n.** commodore [1858]. "350 nga Heramana i runga i a te 'Nowara'. Ko Komatoa Weretowhe te rangatira tumuaki". (MM2 5:25 1858,p.5).
"E hiahia ana a Te Komatoa kia eke atu hoki etahi o nga tangata Maori o Niu Tirani ki runga ki tenei Manuwao". (MM2 5:25 1858,p.5).
- komihana n.**
1. commission [1872]. "I runga ranei i te ki a tetahi Komihana i whakaturia hei ata whiriwhiri i te tika i te he ranei o te hokonga whenua a Wairaweke ma i nga tangata maori".(Martin 2 1872,p.10).
"I whakaturia ai tetahi Komihana hei uiui i nga tikanga o ana mahi hoko whenua i Heretaunga".(Wan.1 2:25 1875,p.305).
"I te wa i tu ai te Komihana i Ahuriri, he mea tiki e nga Maori he Roia ma ratou i Katapere".(Wan.1 2:35 1875,p.450).*
- mf: 2.

2. commissioner [1860]. "Me whakaae atu tatou kia tukua atu ki nga Komihana nga wahi i a tatou, e mau nei i roto i te mapi nei".(MM2 7:15 1860,p.21).*
- "Ma nga taane o nga wahine o aua whenua, ma nga kai tiaki ranei, ma nga tangata ranei o te Komiti i whakaturia e nga Komihana, a he mea yika kia tu he tangata i nga Komihana, te mana o ta ratou Hiiru".(Wan.1 2:14 1875,p.127).
- "Na te Tino Kawanatanga i whakatu nga Komihana kia haere ratou ki te hoko i nga whenua a te Maori".(Wan.1 2:20 1875,p.225).*
- mf: 2.

(waka)komite v.t.

to 'committee' [1842]. (= to discuss). "Meake maua ko te Potete e haere atu ki Kaipara, hei wakakomite kia ratou, ko reira tino kitea ai te take o tenei mahi".(KNT 1:3 1842,p.10).

komiti n.

1. committee [1842]. "Kihai hoki matou i matakū ki nga korero teka tini ke, ki nga komiti kia wakaupakina te pono o Hehu Kerito ki a koutou".(Pom.1 1842,p.25).
- "Ki o ratou komiti nui, ko nga Konihiria to ratou ingoa".(Pom.1 1842,p.30).
- "Ko ahau ano te Kai Wakamaori o taua komiti".(KNT 1:4 1842,p.16).
- "He komiti ra ia, kia wakamutua te kai wai piro, rama ranei".(KNT 1:9 1842,p.36).*
- "Ka kore te rite i te komiti marie".(Whiteley 1847,p.33).
- "Kihai i rite tetahi mea i nga komiti nonohi".(Whiteley 1847,p.33).
- "Kahore ano i rite tetahi mea, i komititia e tetahi o nga komiti nonohi".(Whiteley 1847,p.34).
- "He huihui i nga Komiti i te Manei tuatahi o nga marama katoa".(MM2 3:2 1857,p.17).*
- "Ka mohio ia ki te huarahi i rangatira ai te Kuini - na te komiti, na te moni".(MM2 7:14 1860,p.34).*
- "E whakaae ana ano a hau ki nga ture i tukua mai nei ki tenei motu e te komiti o nga kaumatua Mihinare o Ingarangi".(Hoki 12:8 1862,p.2).*
- "I whakahaerea e te Komiti tuturu o Te Wananga kia toru Marama ka mutu enei whakaritenga".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
- "He Komiti rapu tikanga mo Te Wananga".(Wan.1 1:5 1874,p.20).*
- mf: 66.

kai komiti kaainga n. (local committee chairman?) [1844]. "Ekore e tika ki tetahi kaainga kua hokoa ki te Pakeha i mua te kaainga kua wakaetia e te Kai Komiti kaainga".(KNT 3:4 1844,p.19).

komiti(tanga) n. committee [1842]. (= meeting). "I tuhituhia katoatia nga kupu a Maketu i taua Komititanga".(KNT 1:4 1842, p.16).

"E rua komititanga whakaaetanga, etoru rau i hui-hui ai ki te komiti".(MM2 Misc.1858,p.10).*

"I roto ano i te Komititanga ka hurihurihia nga wharangi o te Ture Taiepa".(MM2 2a:14 1862,p.8).

mf: 1.

noho a-komiti v.t. to sit in committee [1862]. "Noho a-komiti ana te Runanga me te Ture Taiepa".(MM2 2a:14 1862,p.8).

2. discussion/consultation [1833]. "Ka timataia te komiti, arahina mai ana ki a ia he tangata, te kau nga mano taranata o tana rangatira kei a ia".(Syd.4 1833,p.37).

3. jury [1845]. "Me pupuru raua, kia whakawakia ina noho te komiti nui".(Martin 1 1845,p.9).

"Ki te mea ratou, 'He take ano', na, ka tonoa te herehere kia komititia e te komiti te tekau ma rua".(Martin 1 1845, p.10).

"Ka mea te tino kai whakarite whakawa kia tukua a Whakana, kia puritia hoki a Putu kia kawea mai hoki apopo ina noho te komiti".(Martin 1 1845,p.16).

Komiti Whakawa n. jury [1845]. "Ki te whakatika ake tetahi kai whakaatu i te whare o te Komiti Whakawa, na, ka tuhituhia ana kupu e te kai whakarite whakawa kia ata maharatia ai nga kupu e te kai whakarite whakawa ratou ko te tekau ma rua".(Martin 1 1845, p.15).

"Ka taka nga ra e whakaritea mo nga komiti whakawa, ka huihui mai te tekau ma rua ratou ko te kai whakarite whakawa".(Martin 1 1845,p.20).

"Me hoki mai koutou ina noho te komiti-whakawa nui".(Martin 1 1845,p.10).

4. meeting [1857]. "Ka puritia a Tuhourangi e Ngati rangitahi ki te komiti".(MM2 4:9 1857,p.9).*

"Ko te tuatahi tenei o nga komiti whakakotahitanga".(MM2 4:9 1857,p.10).*

"E rua komititanga whakaaetanga, etoru rau i hui-hui ai ki te komiti".(MM2 Misc.1858,p.10).*

"Ka whakatika a Temuera Amohau, kai-whakaako o Ngati whakaue, ki te whakapuaki i nga take o te komiti".(MM2 7:4 1860,p.5).*

"He whakapai atu ki a koe, nau i karanga mai i nga tangata kia haere atu ki te komiti mo tenei kino e tu nei ki Taranaki".(MM2 8:1 1861,p.4).*

mf: 6.

komiti adj.

committee [1842]. "Ka wakatika te Kai Korero mo te Kuini ka ho atu te pukapuka komiti ki a ia".(KNT 1:4 1842,p.16).

"Kua oti ano hoki etahi rangi te whakarite e ratou hei ra komiti".(Martin 1 1845,p.7).

komiti v.t./v.i.

to 'committee' [1833]. (to discuss, hold council, to consider, to take account of, to reckon) "Mo reira kua wakaritea te rangatiratanga o te rangi ki te tahi kingi i mea, Kia komiti ki ana pononga".(Syd.4 1833,p.37).

"A roa rawa ka puta te Ariki o aua pononga, ka komiti ki a ratou".(Syd.4 1833,p.48).

"Ka haere ke 'Te Tekau ma rua' ki waho, ka komiti kia rongo ai ratou i te wakaaro o tetahi o tetahi".(KNT 1:4 1842,p.16).

"Me komiti marie, me whakarite marie nga whenua katoa, o ia kainga, o ia kainga".(Whiteley 1847,p.32).

"Na, me Komiti nui nga Rangatira katoa, koia tenei ka tuhituhia nei".(Whiteley 1847,p.33).

"Ka karanga atu a Eruina ki ona tangata katoa, kia haere mai ki te komiti".(Kareti 5 1851,p.10).

"Hui-hui ana matou ki Perekama, komiti ai".(MM2 Misc. 1858,p.10).*

"Ki te kitea he he kei taua mapi whakaatu, na me ata komiti marie".(MM2 7:14 1860,p.58).*

"E tika ana te kupua te Kawana me komiti nga kainga raru raru".(MM2 7:15 1860,p.5).*

"Ka tahi ka komiti taua iwi Paniora, ka mea: me patu tenei iwi, kia riro ai tenei motu ki to tatou Kuini ki a Ihapera".(Hoki 3:24 1863,p.1).*

"E kore enei whenua e hokoa ki te Pakeha, he mea tino Komiti hoki na te iwi".(Wan.1 2:14 1875,p.131).*

mf: 6.

komiti(tia) v.t./v.i. to discuss [1842]. (= to decide, to consider, to be adjudicated upon etc.). "Kia hiahia tena oneone e komititia ra, tukua atu ki te tangata i te oneone".(KNT 1:7 1842, p.28).

"Ki te mea ratou, 'He take ano', na, ka tonoa te herehere kia komititia e te komiti o te tekau ma rua".(Martin 1 1845, p.10).

"Kahore ano i rite tetahi mea, i komititia e tetahi o nga komiti nonohi".(Whiteley 1847,p.34).

"He whenua i tangohia, i komititia ranei - i pakangatia ranei".(Whiteley 1847,p.34).

"Ka komititia marietia te kino, ka whakawahia marietia, ka whakaritea marietia ranei e te Runanga Rangatira".(Whiteley 1847,p.41).

"Ka oti te piihi te whakarite mo te hoko; ka ata komititia".(MM2 7:15 1860,p.5).*

mf: 1.

(waka)komiti v.t. to discuss [1842]. "Ko ahau ano tetahi o nga tangata i wakakomiti ki te tinana o Tamati Puru".(KNT 1:4 1842,p.16).

komunio n.

Lat. communio [1847]. (= communion). "He mea tono e te Atua e te Hahi hoki kia pa tatou ki te Ukaritia ma te komunio".(Pom.8 1847,p.xii).

"He mea tonu e te Atua e te Hahi hoki kia pa tatou ki te Ukaritia ma te komunio".(Pom.6 1879,p.14).

"He aha te 'Komunio o nga Hato?'(Pom.5 1893,p.88).

"He aha te Komunio? Ko te tangohanga i e hakarameta o te Ukaritia".(Pom.5 1893,p.127).

komunio kore n. (to be without communion?) [1847]. "E mea ana kia Komunio i te taima o te Pakate nga Keritiano katoa kua rite te matau, kei waiho kia pahure te tau i te komunio kore".(Pom.8 1847,p.254).

komunio adj.

Lat. communio [1879]. (= communion). "Kia tango i te kakahu komunio ki nga ringaringa".(Pom.6 1879,p.317).

komunio v.i.

Lat. communio [1847]. (= to take communion). "Ko nga tangata e komunio ana i runga i te hara moretare, e hara ana i te hakirehi matak".(Pom.8 1847,p.xii).

"Ko nga tangata e komunio ana i runga i te hara nui, e hara ana i te hara matak".(Pom.6 1879,p.14).

"Ko te taima o te Aranga, ta te mea he ture ano to te Hahi kia komunio katoa nga Karaitiana i taua wa, a ma te whakinga anake ka tika ai te komunio".(Pom.5 1893,p.105).

kone n.

coney [1840]. (= 'rabbit'). "Ko te kamera, ko te hea, me te kone".(Pai.15 1840,p.93).

konihiria n.

Lat. concilium [1842]. (= council). "Ki o ratou komiti nui, ko nga Konihiria to ratou ingoa".(Pom.1 1842,p.30).

kooti n.

1. coach [1875]. "He mea mahi nga Kooti me nga Kareti, ki te tikanga o nga tauira hou, o Tawahi o Merika, a he mea mahi pai te hanga o aua mea".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

"Mo te Kooti e toru hoiho, e whitu herengi me te hikipene".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

mf: 1.

kai hanga kooti n. coach-builder [1875].

"Na G. Pakina, Kai hanga Kooti, me te mahi Terei, kai rongoa Hoiho, me te mahi i nga rino katoa e mahi ai te Parakimete".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

kooti meera n. mail coach [1875].

"Kaore te Kooti Meera i whiti mai i te awa o Otaki i te nui o te Waipuke, a na tetahi Kooti i Otaki nei e tu ana i mau atu te Meera, me nga pahihiki ki Manawatu".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*

mf: 2.

whare hanga kooti n. coach-building works
[1875]. "Whare hanga Kooti, Nepia".(Wan.1 2:13
1875,p.111).

2. **course** [1874]. "Kotahi maero te roa o te Kooti, he
whenua tika".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*

mf: 1.

3. **court** [1858]. "Ka meinga e ia kia kawea ki te
Whareherehere, ki reira noho ai taea noatia tetahi ra
nohoanga whakawa o taua Kooti".(Auck.6 1858,p.v).
"I hiritia hoki ki te hiri o taua Kooti i te ra __ o __
187_".(Martin 2 1872,p.9).
"Ka tika ki ta te Ture, ma tetahi, ma etahi rane o taua hunga
e tono ki te Kooti kia whakawakia taua mea".(Wan.1 1:3
1874,p.10).*

mf: 37.

Hupirimi Kooti n. Supreme Court [1876].
"Mehemea ka tonoa mai au kia haere au ki te Hupirimi
Kooti mo tenei mea".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*

mf: 1.

Kooti Ateha n. Assessor's Court [1858].
"Ka meinga hei tika ki ta te Ture ma Te Kawana e whiri
whiri etahi Ateha (Kai-whakawa Maori) hei whakatu i
etahi Kooti-whakawa, ko te ingoa mo aua Kooti ko "Te Kooti
Ateha".(MM2 5:21 1858,p.3).

Kooti Huperimi n. Supreme Court [1875].
"I kiia kia whakawakia i te aro-aro o te Tiati Tumuaki o te
Kooti Huperimi i Poneke".(Wan.1 2:14 1875,p.125).

Kooti Hupirimi n. Supreme Court [1858].
"Ko te Apiha nui i muri i a Te Kawana, e tiaki nei e whaka
haere nei i nga Ture, ko te Tino Kai-whakarite whakawa
Tumuaki, me era atu Kai-whakarite-whakawa o te Kooti
Hupirimi".(Auck.6 1858,p.iv).

"Kei te whakaaro ma nga Kooti Hupirimi te kupu
whakataunga".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

mf: 5.

Kooti Maori n. Native Circuit Court
[1858]. "Ekore e meinga hei tika kia karanga tetahi
tangata ki tetahi atu Kooti hei whakahe i ta te Kooti Maori".
(MM2 5:19 1858,p.5).

Kooti Whakawa n. Court [1858]. "Ka meinga
hei tika ki ta te Ture ma Te Kawana e whiriwhiri etahi
Ateha (Kai-whakawa Maori) hei whakatu i etahi Kooti-
whakawa".(MM2 5:21 1858,p.3).

Kooti Whakawa Maori n. Native Circuit Court
[1858]. "Whakaritenga i nga Kooti Whakawa Maori".
(MM2 5:19 1858,p.1).

**Kooti Whakawa Whenua Maori n. Native Land
Court** [1874]. "Ko te ki tenei o te Kooti whakawa
Whenua Maori".(Wan.1 1:4 1874,p.13).*

mf: 12.

Kooti Whenua Maori n. Maori Land Court [1874].
 "E kitea i te nohoanga o te Kooti Whenua Maori ki Nepia nei".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
 mf: 1.

kooti(a) v.t.

to be adjudicated [1875]. "E hoa i rongo ko(utou a) wai, kaore i Kootia a Otamakapua".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*
 mf: 1.

kooti(ria) v.i. to be adjudicated?
 [1874]. "I mua atu, kahore ano kia Kootitia nga whenua a tuhia nga Riihi i muri mai ka Kotiria".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*
 mf: 1.

kooti(tia) v.t. to be adjudicated?
 [1874]. "I mua atu, kahore ano kia Kootitia nga whenua ka tuhia nga Riihi i muri mai ka Kootiria".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*
 mf: 1.

Kootimana n.

Scotsman [1875]. "Ko nga Kotimana e noho ana i Ranana i nui ke ake i o ratou tangata e noho ana i to ratou whenua tupu, i te Pa i Erinipara".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
 "Tena ko au i kiia nei e ia he Kootimana e tango ana i nga moni a Henare Rata raua ko te Kawanatanga hei hoko rama".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*
 mf: 1.

kopahio n.

Fr. compassion [1847]. (= compassion). "I te Parairei o te wiki o te Pahio ko te Kopahio o Hata Maria Takakau".(Pom.8 1847,p.9a).
 "Kopahio. Ko te ra whakamaharatanga ki nga Mamae o Meri".(Pom.5 1893,p.213).

kope n.

(pistol) [1852]. (etymology unknown). "E rua nga Pu i kitea, ko nga Kope hoki e rua ko nga pata Paura ko te peke Hota".(Govt.16 1852, p.28).
 "He Ngeri te kakahu, ko nga Kope i te hope i roto o te tatua e titi ana, e kanakana ana nga kanohi".(Auck.8 1854,p.32).
 "Te marangatanga ae, huaki tonu, pupuhi tonu atu nga kope".(MM2 2a:13 1862,p.18).

kopera n.

gopher [1845]. (= a type of wood). "Hanga tetahi aka mau, ki te kopera he rakau".(CMS 2 1845,p.12).

kopetorio n.

compline [1893]. (= part of the Mass). "Kopetorio. Inoinga whakamutunga o te Hahi i te po".(Pom.5 1893, p.211).

- kopiona n.** scorpion [1835]. "Na, ka hoatu e hau ki a koutou he kaha kia haere i runga i nga neke i nga kopiona".(Pai.2 1835,p.30).
"A ki te inoi ia ki te hua, e ho atu ranei ki a ia he kopiona?"(Pai.2 1835,p.33).
- kopora n.** corporal [1855]. (= military rank). "He kopora ahau no te Porihi, ite 25 o Tihema".(MM2 1:4 1855,p.7).
- korara n.** 1. coral [1843]. "Ekore e whakahuatia te korara me nga peara; mo te mea e puta atu ana te pai o te matauranga i nga rupi".(Wes.10 1843,p.30).
2. cholera [1858]. "Kua pangia katoatia taua wahi e te mate kino whakaharahara nei ete korara".(MM2 5:1 1858,p.6).
- Korati n.** Korathites [1844]. "Ko te hapu o nga Korati".(Maun.14b 1844,p.217).
- Korehi n.** Korhites [1840]. "Ko nga wanau enei o nga Korehi".(Pai.14 1840,p.16).
- korenete n.** cornet [1830]. "Wakahua te hari ki te aroaro o Ihowa te kingi, ki te korenete, me te tangi o te tetere".(Syd.2 1830, p.78).
"Hei te taima e rongoi ai koutou ki te tangi o te korenete".(Pai.12 1840,p.11).
"Ka rangona e koutou te tangihanga o te korenete".(Pai.12 1840,p.12).
- koriana n.** accordion [1875]. "Me nga mea whakatangitangi Koriana, me nga Wai kakara, me nga taonga tini noa atu".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
- korianara adj.** coriander [1840]. "A ko tona rite kei te purapura korianara, ma tonu; ko tona reka hoki kei te taro honi nei".(Pai.14 1840,p.43).
- Koro n.** Crow [1859]. (= Nth. American Indian). "Whati ana te iwi ra i te putanga o taua mate, ratou tahi ko tetahi iwi, ko Nga ti Waemangu, me nga Koro, hua noa ma te kahaki i a ia e ora ai".(MM2 6:9 1859,p.3).

- koroa n.** 1. clover [1857]. "Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, hei hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).*
mf: 2.
2. cholera [1859]. "Tera hoki tetahi mate kino ki Inia, ko te koroa, mano iho mano iho e riro i a ia te raumati kotahi".(MM2 6:13 1859,p.3).
- koroa adj.** clover [1857]. "80 puhera purapura koroa, karaihe". (MM2 3:4 1857,p.16).
- koroka n.** cloak [1837]. "Ka haere mai koe mauria mai te koroka i mahue i a hau i Toroa i a Karapuha".(Pai.3 1837,p.292).
"Engari i tapahia pukutia e ia te pito o tona koroka".(CM1 1847,p.35).
- koroko n.** cloak [1860]. "Ka tukua e ia tona koroko ki nga ringaringa o taua kai wakawai, a ka oma".(Pom.3 1860, p.33).
- korokoraira n.** crocodile [1855]. "He korokoraira ko tona roa, erua tekau, e toru tekau ranei nga putu".(MM2 1:3 1855, p.41).
- korokoraria n.** crocodile [1856]. "He Korokoraria, ko tona roa, erua tekau, e toru tekau ranei nga putu".(Kareti 10 1856,p.9).
- koroku n.** cloak [1845]. "Katahi taku kai arahi ka maka iho i te koroku pai ki au".(Wilber.3 1845,p.17).
- korona n.** 1. Lat. corona [1847]. (= corona, or crown, i.e. 5 Mysteries of the Rosary, thus 5 complete circuits of the Rosary). "Ko te ritenga hangareka ki nga mea tapu kia penei me nga Ripeka, nga tohu, nga korona".(Pom.8 1847).
"Ko nga pire, i nga tekautanga e rima, e huaina ana ko te Korona: kia toru Korona me nga tikanga Atua, e huaina ana ko te Rohario".(Pom.6 1879,p.80).
"Ki te mea ka roa te haerenga, ka korerotia te Korona". (Pom.6 1879,p.99).
"Ka inoi nga tangata i te korona, kia kotahi tekautanga". (Pom.6 1879,p.100).
2. Fr. couronne [1847]. (= crown, headpiece). "E Hehu, e te korona o nga Hato katoa".(Pom.8 1847,p.xxv).

"A takai ana i te korona i nga tataramoa, ka potaea ki runga ki tona matenga".(Pom.8 1847,p.163).

"Ko Temeterio i tango i te korona o Hihia, a nana i tono a Nikanore ki te tataui ki nga Hurai".(Pom.3 1860,p.154).

"Ko ia te kai mau mana tuatahi i tango i te ingoa kingi mona, a i mau atu i te korona ki runga ki tona matenga".(Pom.3 1860,p.157).

"Kua koronatia ki te korona tataramoa".(Pom.3 1860, p.163).

"I runga i tona matenga ko nga whetu kotahi tekau mar rua hei korona".(Pom.7 1889,p.79).

korona(tanga) n. Fr. *couronne* [1847]. (= 'crowning', coronation). "Ko te Hemonga o Hehu Kerito ki te kari Oriweti, ko te Whiunga, ko te Koronatanga ki nga tataramoa, ko te amohanga i te Ripeka, ko te Ripekatanga o Hehu Kerito".(Pom.8 1847,p.380).

"Ko te Koronatanga o Hehu Karaiti ki nga tataramoa".(Pom.6 1879,p.83).

3. **colon** [1852]. (= part of a poem). (Wton.4 1852, p.29).

4. **coroner** [1858]. "Tenei ano tetahi Apiha, Kai-whaka haere i te Ture; ko te Korona tona ingoa".(Auck.6 1858, p.vi).

5. **Koran** [1857]. "I mea hoki ia ko te Korona, ara ko te pukapuka tapu o Mahometa, anake ano te pukapuka kia korerotia".(MM2 3:1 1857,p.14).

korona v.t.

Fr. *couronne* [1847]. (= to crown). "Ko ia e korona ana i a ratou i te kainga o tona kororia".(Pom.8 1847,p.382).

"Ko ia e korona ana i a ratou i te kainga o tona kororia".(Pom.6 1879,p.253).

korona(tia) v.i. Fr. *couronne* [1847]. (= to be crowned). "Kua haere mai koe kia mamae, ia mate rawa i runga i te ripeka, kia tinihangatia, kia whiua, kia koronatia ki te tataramoa".(Pom.8 1847, p.xxx).

"Kua koronatia ki te korona tataramoa".(Pom.3 1860, p.163).

korone n.

colony [1847]. "Ko te tino kai-tuhituhi o te Korone me waiho hei Kai-tiaki mo te wa e nohoia nei".(Bud.1 1847, p.11).

"Ko taua pouaka me tuku atu ki te Kai-tiaki i nga moni o te Korone".(Bud.1 1847,p.12).

koronete n.

cornet [1840]. "Ko te tangata katoa e rongorongo ana ki te tangi o te koronete, o te putorino, o te hapa, o te haka-pata, o te hatere, o te rohimere".(Mang.1 1840,p.80).

- koroni n.** colony [1833]. "A Piripai, ko ia te tino pa o taua wahi i Makiroria, he koroni".(Syd.4 1833,p.115).
 "Te tino Rangatira o tenei Koroni o Nui Tireni, te Amira me te aha noa iho".(KNT 3:4 1844,p.18).
 "Kahore ano i hokona atu ki te Kawanatanga o te Koroni".(MM2 4:15 1857,p.5).*
 "E oku hoa aroha e noho nei i tenei koroni, kei te penei katoa pea nga tangata e noho ana ki Niu Tireni".(MM2 3a:6 1863,p.16).*
 "E kore e tika kia tumanako mai koutou, kia whai whakaaro au mo te taha ki te Koroni".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*
 "E whakahaere nei i te tika, me te whai-manatanga mo te Koroni".(Wan.1 3:38 1876,p.394).*
 mf: 6.
- koro-pa n.** crowbar [1852]. "Na te Koro-Pa Rino ka ngaue etehi o nga mea - no te paringa o te tai, ka paea mai ki uta ko nga Kaho, ko nga pouaka e rua na nga pakeha".(Govt.16 1852, p.49).
- koropa n.** crop [1876]. (= riding accoutrement). "He Paraire, He Matinikera, He Koropa, He Wepu, He Pa, He Kahu Hoiho".(Wan.1 3:37 1876,p.388).
- koropana n.** corban [1837]. (Hebr. korban = an offering to God). "He Koropana, ara, he mea hoatu noa ki te Atua taku mea mou".(Pai.3 1837,p.57).
- Kororia n.** Lat. Gloria [1847]. (= the Gloria, part of the Mass/a prayer). "Ko te kororia".(Pom.8 1847,p.394).
 "Ko te kororia".(Pom.6 1879,p.33).
 "I Patere. 10 Awe Maria. 1 Kororia".(Pom.7 1889, p.65).
- kororia n.** 1. glory [1827]. "A ka kite matou i tana kororia ko te kororia me to te tamaiti ko tahi a te Matua".(Syd.1 1827, p.13).
 "Ina nau ra hoki te rangatiratanga, me te kaha, me te kororia, ake ake ake. Amine".(Syd.1 1827,p.24).
 "I wai'ho atu ai i tana kororia hoki kia mate mo tatou".(Syd.1 1827,p.26).
 "Ka kite matou i tona kororia, ko te kororia pera me te tamaiti ko tahi a te Matua".(Syd.2 1830,p.29).
 "Te mea huna i meinga e te Atua i mua o te ao, hei kororia mo tatou".(Syd.2 1830,p.44).
 "Kia tapu, kia tika, kia marie tonu i te kororia hoki o tou ingoa tapu".(Syd.2 1830,p.55).

- "Kia rapu tonu ai ratou ki tou honore me tou kororia". (Syd.7 1833,p.24).
- "He kororia to te ra, he kororia ke to te marama, he kororia ke to nga wetu, na! e pai ke atu ana te tahi wetu i te tahi wetu i te kororia".(Syd.7 1833,p.53).
- "Kia waiho ai matou hei wakapainga i tana kororia".(Pai.1 1835,p.3).
- "Ki a ia te kororia i te hahi i a Karaiti Ihu, i nga waka paparanga katoa ake ake ake. Amine".(Pai.1 1835,p.6).
- "Hei honore hei kororia ki tou Ingoa".(Pai.9a 1840,p.1).
- "Ki tonu te rangi me te wenua i tou kororia".(Pai.9a 1840, p.1).
- "He kingitanga, he mana, he kaha, he kororia".(Pai.12 1840,p.9).
- "Mo te kororia hoki o toku kingitanga ka hoki mai taku honore me taku nuinga ki ahau".(Pai.12 1840,p.18).
- "Me te nuinga, me te kororia, me te honore ano".(Pai.12 1840,p.20).
- "Ka hoatu ki a ia te mana, me te kororia, me te kingi tanga".(Pai.12 1840,p.26).
- "A muri iho mau ratou e tango atu ki te kororia".(Maun. 12(vii) 1846,p.2).
- "Kia nui haere taku whakakinonga mo te kororia o taku Ariki".(Wes.1 1846,p.7).
- "Ko ia ianei tou kororia, tou haringa, te karauna o tou haringa?"(Wes.1 1846,p.11).
- "No reira hoki koutou puta tahi mai ai me ia i te kororia". (Wes.2 1847,p.36).
- "A whakaputaia ketia ake te kororia o te Atua ora".(CM1 1847,p.7).
- "Enei tangata katoa i kite nei i taku kororia".(CM1 1847, p.15).
- "Ka hoatu ano e ahau ki a koe au kihai na i tono mai ai, te taonga, te kororia".(CM1 1847,p.43).
- "Hei kororia ki te Atua i runga rawa".(Whiteley 1847, p.17).
- "Ka homai e Ihowa he atawhai, he kororia".(Whiteley 1847,p.45).
- "E tumanako ana ki te kororia o te Atua".(Whitely 1847, p.46).
- "E rapu nei i te kororia, i te honore i 'e orangatonu tanga".(Whiteley 1847,p.47).
- "Kia whakapuakina e ratou te kororia o te Tokotoru ora tonu".(Kareti 2 1850,p.3).
- "E toru mo te kororia o te Atua, e toru mo nga mea e meatia nei e te tangata".(Kareti 2 1850,p.15).
- "Nau hoki te rangatiratanga, me te kaha, me te kororia". (Kareti 2 1850,p.20).
- "Hei a ia hoki te kororia ina rite tenei inoi".(Kareti 2 1850,p.21).
- "He okiokinga i pararaihe, me nga kororia o te rangi". (Wilber.1 1850,p.26).

"Taku ra kia rongo mai koe; hoatu te Kororia ki te Atua, koia hoki te putatake o nga Rangatiratanga katoa".(Hoki 12:8 1862,p.4).*

mf: 2.

kororia(tanga) n. glory [1830]. "A wakakite katoa ana i nga rangatiratanga o te ao, mete kororiatanga hoki o aua mea ki a ia".(Syd.2 1830,p.13).

"Kihai hoki a Horormona i tana kororiatanga katoa i kakahuria me te tahi o enei".(Syd.2 1830,p.20).

"I te wakapehapeha, i te kororiatanga teka, i te hangarau".(Syd.2 1830,p.64).

"Ka matau hoki ratou ki te Atua, kihai ratou i wakakororia ki to te Atua kororiatanga".(Syd.4 1833,p.135).

"Kia nui haere ai to koutou kororiatanga i a Karaiti Ihu".(Pai.1 1835,p.12).

"Ko te kororiatanga o te hahi o Ihu Karaiti".(Wes.2 1847, p.28).

"E whakakite ana i te kororiatanga o ta Te Karaiti hahi".(Wes.2 1847,p.30).

(whaka)kororia n. glory [1844]. "Me hanga ano e koe etahi kakahu tapu mo Arona mo tou tuakana, hei whakakororia, hei ahua pai".(Maun.14 1844,p.18).

(whaka)kororia(tanga) n.glory [1854]. "Ko to taua kitenga amua ake, he kitenga whakakororia-tanga".(Auck.8 1854,p.28).

"Engari ki tana, me kati tonu, kia waiho ai ia hei whakakororiatanga mo te ingoa o te Karaiti".(Martin 3 1863, p.11).

2. transfiguration [1879]. "Kororia o Hehu Karaiti".(Pom.6 1879,p.7).

kororia adj.

glorious [1830]. "Kia inoi tahi tatou ki te ngakau aroha, ki tana torona kororia i te rangi".(Syd.2 1830,p.54).

"K te hunga kororia i mate mo tou kupu tapu e wakapai ana ki a koe".(Syd.2 1830,p.58).

"Ko te hunga kororia ko nga Apotoro e wakapai ana ki a koe".(Syd.2 1830,p.58).

"Ko Ihu Karaiti tou tino tamaiti kororia".(Syd.2 1830, p.58).

"Ka wakanui ai i tou ingoa kororia".(Syd.7 1833,p.31).

"Kia ho atu ai ki a ia ano hei hahi kororia".(Pai.1 1835, p.9).

"Ka hari te mano katoa ki nga mea kororia katoa i meinga e ia".(Pai.2 1835,p.40).

"Ka wakanui ai i to Ingoa kororia".(Pai.9a 1840,p.1).

"Kia ho atu ai ki a ia ano hei hahi kororia".(Wes.2 1847, p.7).

"E te pa o te Atua! he mea kororia nga mea e korerotia ana mou".(Wes.2 1847,p.30).

"He Rangatiratanga marama tonu, he Rangatiratanga kororia tonu, ake, ake, ake!"(Whitely 1847,p.47).

"Ko tona rangatiratanga kororia e takoto ake nei".(Kareti 2 1850,p.16).

"He inoi kia hohoro tona rangatiratanga kororia nei".(Kareti 2 1850,p.16).

kororia(tanga) adj. glorious [1839]. "Ki tou tanumanga, ki tou aranga kororiatanga mai i te ana, ki tou kakenga ki runga".(Mang.6 1839,p.9).

(waka)kororia adj. glorious [1840]. "Ina hoki mai ia me tona Nuinga wakakororia ki te wakawa i te hunga ora i te hunga mate".(Pai.9b 1840,p.25b).

(whaka)kororia adj. glorious [1847]. "E hari ana koutou ki te hari whakakororia e kore e taea te korero".(Wes.2 1847,p.26).

"Haere mai me te hari whakakororia e kore e taea te korero ki nga tikanga maori".(MM2 5:4 1858,p.17).*
mf: 1.

kororia v.i./v.t.

to glorify [1827]. "A kia kororia ai ki tou koutou matua i te rangi".(Syd.1 1827,p.21).

"Kia kororia ai ko to koutou matua i te rangi".(Syd.2 1830,p.15).

"E te tokotoru, e tapu ana, e pai ana, e kororia ana".(Syd.2 1830,p.63).

"Kia kororia ai ki to koutou Matua i te rangi".(Syd.7 1833, p.25).

kororia(tia) v.i./v.t. to glorify [1830]. (= to be glorified). "Kia kororiatia ai ratou e te tangata".(Syd.2 1830,p.18).

"Mo reira kororiatia te Atua ki to koutou tinana".(Syd.2 1830,p.51).

"E ahu mai ana ia i te Matua raua ko te Tamaiti, e karakiatia ana, e kororiatia ana".(Syd.7 1833,p.25).

"E wakatokia honorekoretia, e wakaarahia kororiatia ana".(Syd.7 1833,p.53).

"Kororiatia ia ra pea, mo tana hanganga ai".(Syd.7 1833, p.88).

"Kahore ano hoki te Wairua Tapu, ta te mea ki ano a Ihu i kororiatia".(Syd.4 1833,p.68).

"Kia makonei ka kororiatia ai te Tamaiti a te Atua".(Syd.4 1833,p.74).

"Kua kororiatia e hau, a e kororiatia ano".(Syd.4 1833, p.77).

(waka)kororia v.i./v.t. to glorify [1833]. "Ka wakapai atu matou ki a koe, ka karakia, ka wakakororia matou".(Syd.7 1833,p.34).

"Oti ra ka oti a Ihu te wakakororia, no reira ratou i mahara ai ka oti enei mea te tuhituhi ki a ia".(Syd.4 1833,p.77).

"Ka wakakororia ka wakapai atu ki te Atua".(Pai.2 1835, p.7).

"ka haere ki tona ware, ka wakakororia i te Atua".(Pai.2 1835,p.15).

"Ka karakia, ka wakakororia matou, ka wakawetai atu matou ki a koe mo tou kororia nui".(Pai.9a 1840,p.1).

(waka)kororia(tia) v.i. to glorify [1830]. "Ka miharo a wakakororiatia ana te Atua i ho atu ai tenei kaha ki te tangata".(Syd.2 1830,p.26).

"Kia wakakororiatia te Matua, te Tamaiti, me te Wairua Tapu".(Syd.2 1830,p.56).

"Kia wakakororiatia koe e Ihowa i runga rawa".(Syd.7 1833,p.31).

"Wakakororiatia ana te Atua o Iharaira".(Syd.4 1833, p.33).

"Kua tae mai te haura e wakakororiatia ai te Tamaiti a te tangata".(Syd.4 1833,p.77).

"Na, wakaako ana ia i roto i o ratou ware karakia, ka wakakororiatia e ratou katoa".(Pai.2 1835,p.12).

"Kia wakakororiatia koe, e Ihowa, i runga rawa".(Pai.9a 1840,p.1).

"Kahore ano ia kia wakakororiatia e koe".(Pai.12 1840, p.21).

"Kua wakakororiatia te Hahi Matua i reira".(Pom.1 1842, p.24)

(whaka)kororia v.t. to glorify [1844]. "Me whakakororia ano hoki ahau ki te aroaro o te iwi katoa".(Maun.14a 1844,p.80).

"Kowai e kore e matakū i a koe, e whakakororia hoki i tou ingoa e te Ariki?".(Wes.2 1847,p.30).

"E whakakororia ana au ki te Kawana".(MM2 7:15 1860, p.53).*

"He iwi iti matou, koia matou i whakapai ai, i whakakororia ai ki a koe".(MM2 7:15 1860,p.54).*
mf: 2.

(whaka)kororia(tia) v.t. to glorify/be glorified [1845]. "Kia whakakororiatia te Matua, te Tamaiti: me te Wairua Tapu".(Mang.5 1845,p.4).

"Heoi, ka matau tatou e whakanuia, e whakakororiatia te hahi".(Wes.2 1847,p.29).

"Ko koe, e Maria, kia whakakororiatia i te rangi me te whenua".(Pom.8 1847,p.491).

"Kia whakakororiatia tona ingoa i nga wahi katoa".(Kareti 2 1850,p.17).

"I tau Tamaiti i a Isu Karaiti e ora tonu nei i te rangi, i te Wairua Tapu, e whakakororiatia tahitia ake ake".(Martin 3 1863,p.15).

kororohama n.

chloroform [1858]. "Ko te tangata ka kape i ta te Ture, ka whangai i tetahi atu tangata ki te rongoa Kororohama, Ratanama ranei".(Auck.6 1858,p.11).

korowa n.

clover [1852]. "Ehara tenei i te takiwa tino pai hei ruinga mo te karaihe me te korowa Pakeha".(MM2 4:7 1857,p.1).

- kota n.** coat [1860]. "He kurahi pakeke i nga kota hei kakahu mo tona uma".(Pom.3 1860,p.84).
- kotene n.** cotton [1855]. "He rakau iti nei, ko te kotene".(MM2 1:7 1855,p.6).
"He nui hoki te kotene o reira. Ko te takenga mai tera o te kariko e kakahuria nei e tatou".(Kareti 10 1856,p.28).
- koterihio n.** Fr. contrition [1847]. (= contrition). "Tenei te tikanga kia tika te kowhehio: 1.kia rapua nga hara; 2.kia nui te koterihio mo nga hara".(Pom.8 1847,p.xii).
"Meatanga o te Koterihio".(Pom.7 1889,p.58).
"Ma te aha e tangohia tikatia ai te Hakarameta o te Penitenia? - (1)Ma te Rapunga hara; (2)ma te Koterihio; (3)ma te Kowhehio; (4)ma te Hatiwhahio".(Pom.7 1889, p.136).
koterihio kore n. (to be without contrition?) [1847]. "Kihai te tahi hara i mua iho i urua i te Koterihio kore".(Pom.8 1847,p.310).
- koterihio adj.** Fr. contrition [1847]. (= contrite). "E te Atua, e kore e tahuri ke ou kanohi i te ngakau koterihio, i te ngakau humirita".(Pom.8 1847,p.429).
"E te Atua, e kore e tahuri ke ou kanohi i te ngakau koterihio, i te ngakau humirita".(Pom.7 1889, p.51).
- Koti n.** Goths [1863]. "I hohoro hoki te hinga o taua kingi i te parekura i nga Koti".(Martin 3 1863,p.26).
"Ko te takiwa hoki tenei i huaki ai te ope a nga Koti".(Martin 3 1863,p.32).
"Heoi, kua rere mai nga Paihi, nga Koti, nga Arani me etahi atu iwi, he ope nui whakaharahara, kua whakapatari pakanga ki nga ope o Roma".(Pom.9 1894,p.136).
- koti n.** coat [1833]. "Na kahore he tuinga o tana koti, he mea watuiho i runga puta noa".(Syd.4 1833,p.88).
"Kaua ano hoki e takiruatia te koti".(Pai.2 1835,p.26).
"E rua hoki nga Koti i runga i aia".(KNT 1:1 1842,p.4).*
"I muri iho ka hoko matou i te hate pai, i te tarautete pai i te koti pai".(KNT 1:8 1842,p.33).*
"Ara, i te pai o tona whare, i te pai o ona kakahu, he hate, he tarautete, he koti, kei nga tane e mau ana".(Bud.1 1847,p.9).
"E hanga ana te tamaiti i te koti".(Kareti 4 1847,p.16).
"Ko te hate kei raro i te koti".(Kareti 4 1847,p.31).
"Na, ka hoatu he kakahu pai rawa mona. He koti whaka uruuru te kara".(Kareti 6 1852,p.20).

"Ko nga tuakana o Hohepa ka tango i tona koti, a, ka patua he nanenane, tukua ana te koti ki nga toto o te nanenane". (Kareti 6 1852,p.22).

"Kia puritia te paraikete, te hate, te tarautete, te koti, te huka, te tupeka, otira nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.15).*

"Kaore matou e pai atu kia riro kau atu to matou koti ki tera tangata, ka waiho kau matou kia ma e ana i te maeke". (MM2 2a:11 1862,p.12).*

"He Kakahu Tangata, he Kakahu Tamariki, he Koti, he Makitohi, he Horo".(Wan.1 2:14 1875,p.135).

"Katahi au ka kite atu e tangohia ana tona koti e te Pakeha hei utu mo ta raua purei".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*
mf: 5.

kotirihio n.

Fr. contrition [1847]. (= contrition). "Inoi koe moku kia tukua mai e te Atua te ngakau ma, te kotirihio, te humirita me nga wiritute katoa".(Pom.8 1847,p.457).

Kotiwera n.

Cotswold [1875]. (breed of sheep). "He Rikona, He Reeta, He Kotiwera, He Marino".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

koura n.

gold [1827]. "Ko ia e 'hao ana i te 'wenua katoa o Hauira, kei reira te koura".(Syd.1 1827,p.6).

"A e pai ana te koura o taua 'wenua".(Syd.1 1827,p.6).

"Ho atu ana e ratou nga mea ho atu noa, he koura, he ripona, he mora".(Syd.2 1830,p.10).

"Aua e kohi koura, hiriwa, parahi ki roto ki o koutou pute". (Syd.4 1833,p.23).

"Ko te matenga o taua wakapakoko he tino koura".(Pai.12 1840,p.8).

"Ko koe ano te matenga koura nei".(Pai.12 1840,p.9).

"Kahore ano i koropiko iho ki te wakapakoko koura". (Pai. 12 1840,p.12).

"Kia mauria mai nga oko koura me nga mea hiriwa".(Pai. 12 1840,p.18).

"Ko nga Kerupima koura i roto i tona ware karakia tawito". (Pom.1 1842,p.39).

"He koura o ratou patu, a he karauna kei runga kei o ratou mahunga".(Wilber.3 1845,p.6).

"Ka hanga e ratou te tahi whakapakoko ki te koura".(CM1 1847,p.13).

"Kua hanga hoki e ratou e tahi Atua koura ma ratou".(CM1 1847,p.13).

"Kihai i kaiponuhia taua koura, tana hiriwa, tana parahi tana rakau".(CM1 1847,p.14).

"Nui whakahara te koura te hiriwa te rakau whakapaipai!" (CM1 1847,p.44).

"Ahakoa koura, ahakoa hiriwa, ahakoa kaipuke, ahakoa mano te hoiho".(Whiteley 1847,p.18).

"Kihai i mea, kia utua ki te koura, ki te hiriwa, kihai i mea".(Whiteley 1847,p.21).

"Nona nga koura, nga hiriwa, nga taonga katoa".(Whiteley 1847,p.45).

"Engari kei reira nga rakau e hua ana i nga hua koura".(Wilber.1 1850,p.7).

"Ka pena o matou whakaaro me te koura kua pau i te waikura".(MM2 7:15 1860,p.42).*

"Ko te utu kia tekau ma rima pauna (toimaha) koura".(Martin 3 1863,p.59).

"Na, i taua wa ka kitea e tetahi tira Paniora nga koura e mau ana ki nga kaki, ki nga taringa o taua Iwi maori".(Hoki 3:24 1863,p.1).*

"Ano ka ruhi te tinana o Te Taniwha i kiia nei, he koura te pareho he uku nga waewae".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*
mf: 7.

kai keri koura n. gold miner [1855]. "Kua nui te tutu i roto i nga kai keri koura o Mereponi".(MM2 1:1 1855,p.15).

koura adj.

gold [1837]. (= golden). Na, tera ano kei te ware nui haunga ano nga kapa koura me nga kapa hiriwa, otira ko nga mea rakau hoki me nga mea paru".(Pai.3 1837,p.290).

"Ka kite au he tatau koura, kihai tino kapi".(Wilber.3 1845,p.32).

"He mea whakakakahu ki te kahu koura".(Wes.1 1846, p.5).

"Ina hoki, te mowhiti koura, ahakoa i te maikuku kotahi te wahi i mau ai, he whakaae kau ta nga wahi o te tinana, ae, e pai ana".(MM2 4:9 1857,p.11).*

"Ko tenei kua paiherea nei tatou he whitiki koura".(MM2 7:14 1860,p.26).*

"Ehara i te ringi koura, hiriwa ranei - he pukapuka".(MM2 7:15 1860,p.53).*

mf: 6.

kouti n.

court [1872]. "Ka pena tonu me te mana i hoatu e te Ture nei ki te Kouti".(Martin 2 1872,p.1).

"Hei reira ma te Kouti e whakaputa he Karauna-karati ki te tangata mona te whenua".(Martin 2 1872,p.4).

Kouti Whenua Maori n. Maori Land Court [1872]. "Ma te Kawana ratou ko tona Runanga e whakatu ki ia takiwa ki ia takiwa he kai-whakawa mo Te Kouti whenua-maori".(Martin 2 1872,p.1).

kow. abbrev.

Fr. confesseur [1847]. (= confessor). (Pom.8 1847,p.8a).

- kowa** adj. **gopher** [1833]. (= a type of wood). "Hanga te tahi aka mou ki te rakau kowa".(Syd.4 1833,p.9).
- kowehore** n. **Fr. confesseur** [1842]. (= confessor). "E te rangatira o nga Kowehore, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).
- kowha** adj. **gopher** [1840]. (= a type of wood). "Hanga tetahi aka mou ki te rakau kowha".(Mang.1 1840,p.9).
- kowhe.** abbrev. **Fr. confessor** [1847]. (= confessor). "H. Werahiko Harehi, epikopo kowhe".(Pom.8 1847,p.7a).
- kowhehio** n. 1. **Lat. confessio** [1889]. (= Confiteor, part of the Mass). "Ko te Kowhehio. (Me panui)". (Pom. 7 1889,p.5).
2. **Lat. confessio** [1847]. (= confession). "Tenei te tikanga kia tika te kowhehio: 1.kia rapua nga hara; 2.kia nui te koterihio mo nga hara".(Pom.8 1847,p.xii).
"Ka haere te tangata ki te whaki i ana hara ki te Pirihi kia korerotia te Kowhehio".(Pom.7 1889,p.54).
kowhehio(tanga) n. **Lat. confessio** [1847]. (= confession). "Kia kowhehio koe i ou hara, kei pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.8 1847, p.xxi).
"Kia kowhehio koe i ou hara, kei pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.7 1889,p.6).
kowhehio(tanga) kore n. (to be without confession?) [1847]. "E mea ana kia kowhehio tanganga hara, kia tika te kowhehio, kei waiho kia pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.8 1847,p.254).
- kowhehio** v.t. **Lat. confessio** [1847]. (= to confess). "Kia kowhehio koe i ou hara, kei pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.8 1847, p.xxi).
"Kia kowhehio koe i ou hara, kei pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.7 1889,p.6).
kowhehio(tia) v.t. **Lat. confessio** [1847]. (= to confess). "E mea ana kia kowhehio tanganga hara, kia tika te kowhehio, kei waiho kia pahure te tau i te kowhehio tanganga kore".(Pom.8 1847,p.254).
"E kore rawa ahau e pai kia hoki ki enei hara meake kowhehio tanganga e ahau, otira mau e ho mai te keratia, e taku Atua, kia ahei ahau te whakarite i taku hiahia".(Pom.7 1889,p.54).
- kowehore** n. **Fr. confesseur** [1847]. (= confessor). "H. Hirari, epikopo kowehore". (Pom.8 1847,p.6a).
"E nga hato Maretire me nga hato Kowehore, inoi...".(Pom.8 1847,p.521).

"E te Rehina o nga Maretire, E te Rehina o nga Kowhehore".
(Pom.7 1889,p.125).

"Kowhehore. Kaiwhakapuaki i te whakapono".(Pom.5
1893,p.211).

kowheio n.

Lat. confessio [1893]. (= confession). "Kowheio.
Whakinga hara ki nga Ariki o te Hahi".(Pom.5
1893,p.211).

kowhirimahio n.

Fr. confirmation [1847]. (= confirmation). "Ka
tukua mai te Wairua tapu me te nuinga o ana keratia e te
Kowhirimahio, kia whaka-kahanga tatou ki te
whakaponotanga".(Pom.8 1847,p.xi).

"E whitu hakarameta; ko te Iriiringa, o te Kowhirimahio,
ko te Ukaritia, ko te ripenetatanga, ko te Eketema Ukehio,
ko te Oretinahio, ko te Marenatanga".(Pom.6 1879,p.14).

"Ko te Iriiringa, ko te Kowhirimahio, ko te Ukaritia, ko te
Ripenetatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahio, ko
te Marenatanga".(Pom.5 1893,p.59).

kowhirimahio v.t

Fr. confirmation [1847]. (= to confirm). "E tohu ana
ahau i a koe ki te tohu o te ripeka a e kowhirimahio ana
ahau i a koe ki te Kerima o te oranga".(Pom.8
1847,p.470).

"E tohu ana ahau i a koe ki te tohu o te ripeka a e
kowhirimahio ana ahau i a koe ki te hinu o te
oranga".(Pom.6 1879,p.68).

kowhirimahio(tia) v.i. Fr. confirmation [1847].
(= to be confirmed). "E whakamaro ana i ana ringaringa
ki runga ki nga tangata e kowhirimahiotia ana".(Pom.8
1847,p.285).

"I te whakamarotanga o nga ringaringa o te Pihopa ki runga
ki nga tangata e kowhirimahiotia ana".(Pom.6
1879,p.68).

kowiremahio n.

Fr. confirmation [1842]. (= confirmation). "Ko te
Iriiringa, ko te Kowiremahio, ko te Eukaritia, ko te
ripenetatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahio, ko
te marenatanga".(Pom.1 1842,p.43).

"Te Kowiremahio ko te Hakarameta e ho mai ana ki te
keritiano i te Wairua Tapu me te nuinga o ana keratia".
(Pom.1 1842,p.44).

kuaira n.

quail [1840]. "A i te ahiahi, na, ka puta mai te kuaira, a
kapi ana te nohoanga".(Pai.14 1840,p.42).

kuaratini n.

quarantine [1858]. "Ko te tangata ka ruke, ka uru ranei
ki te ruke, ki te hari ranei ki uta i etahi hanga, mea hoko,

takai, pukapuka, mea ke atu ranei, i runga i tetahi kaipuke e tu ana i roto i te Kuaratini".(Auck.6 1858,p.15).

kuaratini adj.

quarantine [1858]. "Ko te tangata ka haere ki roto ki nga rohe o te wahi kua whakaritea hei Kuaratini-kaipuke, i te mea kei reira tetahi kaipuke e tu ana e whakarite ana i nga tikanga Kuaratini".(Auck.6 1858,p.15).

kuata n.

1. quart [1858]. "6 hanaraweti heri, 200 kuata kupere". (MM2 5:25 1858,p.8).
2. quarter [1837]. "He kuata witi mo te pene, etoru kuata pare mo te pene".(Pai.3 1837,p.340).
"5 kau, 40 kuata piwhi 2 hipi".(MM2 6:12 1859,p.7).

kuata adj.

1. quarter [1860]. "Kua ekaekahia nga wahi o te taone, ki tena tangata tona kuata eka ki tena tangata tona kuata eka". (MM2 7:15 1860,p.20).*
mf: 2.
2. quarterly [1858]. "Me whakakite mai ki te Kai-tiaki moni o te Koroni i nga takanga kuata o te Tau".(MM2 5:22 1858,p.2).

kuatamata n.

quartermaster [1858]. "Ko nga taonga e mau i raro nei ki riro te hoko, me he mea e haere ana ki te Kuatamata o te hapu hoia 58 ui ai".(MM2 5:6 1858,p.5).

kuati n.

quart [1847]. "4 Kuati...1 Karono".(Purewa 1 1847, p.8).

kuena n.

quern [1855]. "Ko enei kohatu e penei ana me nga mea e kitea ana ki te whenua o Raparana, a, ko te ingoa o taua mea i Koterangi, he kuena".(MM2 1:8 1855,p.13).

Kuhi adj.

Cushite [1844]. "He wahine Kuhi hokitana i marena ai". (Maun.14b 1844,p.175).

kuihi n.

goose [1842]. "Kua riro nga kuihi e toru, kotahi te pipipi, kotahi te parera".(KNT 1:8 1842,p.31).*
"Ko nga poaka, ko nga kau, ko nga taketake, ko nga kuihi, e whakatinia ana ki runga ki o matou whenua".(MM2 7:17 1860,p.21).*
"Ko tana patunga tapu he kuihi".(Martin 3 1863,p.50).
"Tena pea e whakaae te Paremata nei ki taua kupu a taua Minita o Te Kawanatanga no te mea, he kuri te Maori, a he Kuihi, he Poaka te Maori".(Wan.1 2:35 1875,p.451).*
mf: 6.

kuihipere n.

gooseberry [1864]. (Auck.3 1864,p.20).

kuiini n.

quince [1859]. "12 puhera kuiini, 1588 pauna kerepi". (MM2 6:6 1859,p.8).

kuini n.

1. queen [1833]. "Ko te kuini o te hauta e wakatika a te wakawakanga ki tenei wakapapanga".(Syd.4 1833,p.27).
 "Ka wakatika te kuini o te hauta i te wakawakanga ki nga tangata o tenei wakapaparanga".(Pai.2 1835,p.34).
 "Ka haere mai te kuini ki roto ki te ware hakari".(Pai.12 1840,p.19).
 "Ko te ra wanautanga tenei o Wikitoria te Kuini o Ingarani". (Pai.18 1840,p.7).
 "Ko te wanau o Te Kuini Wikitoria te Kuini o Ingarangi o Oropi ano hoki".(KNT 1:1 1842,p.2).*
 "Maumau nga korero a te Kuini, i korerotia nei e koutou kia matou, ki nga tangata maori nga korero nei, kua e patu, kua e tahae kua e aha, kua e aha".(KNT 2:8 1843, p.33).*
 "Ka kitea te Painga o tau Kawanatanga, te pai o nga ture o te Kuini, ka tahi pea, ka wakarerea o ratou ritenga maori". (KNT 3:1 1844,p.3).*
 "E noho ana i raro i te taumarumarunga o te kara o Te Kuini".(KNT 4:6 1845,p.24).*
 "Kua oma o reira Kuini a Pomare".(Whiteley 1847,p.12).
 "Me tuku atu ki te Kai-hapai-tikanga o te Kuini e noho ana i Akarana".(Bud.1 1847,p.15).
 "Kahore he tangata i whakarongo, ko te kuini anake". (Kareti 5 1851,p.7).
 "Ka mea kia taia to te kuini tohu ki taua puka".(Kareti 7 1852,p.4).
 "E hoki ki tou kaainga, ki ou wanaunga, ki to tatou Rangatira kia te Kuini".(Wton.3 1853,p.11).*
 "Kua rongo nga Kawana i tonoa mai e te Kuini ki enei motu, kua rongo ratou ki aku whakaaro".(MM2 1:7 1855, p.30).*
 "Kihai i taro, ka whiwhi ia ki te tikanga a Te Kuini, kia haere mai ia ki konei hei Kawana mo tenei kaainga, me nga maori hoki".(MM2 3:2 1857,p.11).*
 "Moumou korero a Te Kawana ki a Te Kuini, me ana rangatira hoki".(MM2 3:2 1857,p.12).*
 "He tohu arohatanga mai tenei nau ki ahau, mo nga tikanga i runga i te ture o te Atua, i te ture o te Kuini".(MM2 4:7 1857,p.6).*
 "Ma nga Kai whakarite ture o te Kuini, o Te Kawana, e tino whakarite ena ture".(MM2 4:8 1857,p.4).*
 "Ko tatou hoki nga kai korero i waenganui o nga hoa riri, i te kupu o te Atua, i te ture a te Kuini".(MM2 4:10 1857, p.8).*

"Ko taua ture, ko ia ko te ture o Te Kuini".(MM2 4:11 1857,p.3).*

"Na nga ture pai o to tatou Kuini i tupu ai nga mea pai i roto i a tatou".(MM2 4:12 1857,p.3).*

"I whakatariki tahi ai tatou ki a Te Kuini".(MM2 4:13 1857,p.11).*

"Me hoatu tatou ki te mana o Te Kuini anake".(MM2 5:11 1858,p.4).*

"Kua whakarite matou kia honoa he kotahi ki Te Kuini hei matua mo te tangata".(MM2 Misc.1858,p.9).*

"Kua tae atu a matou nei kupu whakamoemiti mo Te Kuini me ana Ture".(MM2 6:7 1859,p.3).*

"Te Ture o Te Kuini mo te tinana, he whakahaere i nga tikanga o te pai".(MM2 6:11 1859,p.4).*

"I rongohia he hoa ratou no Kuini Wikitoria i haere mai kia kite i nga tangata me te ahua o tenei motu".(MM2 6:16 1859,p.5).*

"Ma nga iwi katoa o te ao, mana au e kawe ki te ture o Te Kuini, ma tana ture au e patu".(MM2 6:18 1859,p.2).*

"Koia te tomokanga o matou ki te Karauna o te Kuini, he koha ki na to matou Rangatira kua mate".(MM2 6:23 1859,p.6).*

"E pai ana, na ratou i pehi i te mana o Te Kuini, ara, i te aroha hoki ki nga iwi atoa".(MM2 7:9-10 1860,p.11).*

"E pai ana au ki Te Atua, kia u pu ano hoki te mana o Te Kuini ki runga ki tenei runanga".(MM2 7:11-12 1860, p.14).*

"Ko te Kawana nei hei Kawana mo tatou - ko te Kuini hei Kuini mo tatou".(MM2 7:13 1860,p.15).*

"Ka tahi nei au ka tomo ki te taumarutanga o te Kuini".(MM2 7:13 1860,p.35).*

"I mua he Maori au, inaianei kua uru au ki te Kuini".(MM2 7:13 1860,p.36).*

"Ki taku, hei to te Kuini kakahu anake maku".(MM2 7:15 1860,p.15).*

"Ka whawhai ki Whanganui kihai i tangohia te maru o te Kuini i runga i te motu nei".(MM2 7:15 1860,p.32).*

"He mea ano, ka riro katoa ma Te Kuini, ma te Runanga hoki".(Govt.1 1861,p.3).

"Ko ta te Kawana hoki ko ta te Kuini".(Govt.1 1861,p.8).

"He pai ra tena, kia mohiotia ai nga iwi e noho ana i raro o te maru o te Kuini".(MM2 8:1 1861,p.4).*

"Haere mai kia kite koe i te iwi kua oti mai ano imua hei tamariki mo te Kawanatanga, mo te Kuini hoki".(MM2 8:2 1861,p.9).*

"Haere mai e te kai awhina o te tangata, haere mai e te Kuini, haere mai i te aroha o te Atua".(MM2 2a:2 1862, p.15).*

"Ko etahi kei te kingi, ko etahi kei te Kuini, ko etahi e tu kau ana o ia hapu o ia hapu".(MM2 2a:9 1862,p.14).*

"E tai e Kuini mau e korero ki ou tangata kia whakamutua riri ki nga Maori".(MM2 2a:9 1862,p.21).*

"E pehea ana koe ki Tongariro ka tukua nei e te Herekieke-tauteka ki a Kuini".(Hoki 6:15 1862,p.2).*

"Ko tona kawhena he mea whakapaipai ko te hipoki a runga o te kawhena ko tetahi o nga kara a te Kuini".(Misc.8 1871).*

"Ko nga whenua kua oti te whakatapu mo nga tangata maori i roto i nga wahi whenua i hokona ki te Kuini".(Martin 2 1872,p.10).

mf: 644.

kuini(tanga) n. 1. (queenliness?) [1856].

"I puta noa mai a te Kuini, kahore i whakaahua ke, pera me nga ritenga nui o tona kuinitanga, no reira ka pohehe ia".(MM2 2:11 1856, p.10).

2. (?) [1862]. "Ko enei hapu e toru nga iwi e pai ana ki te Kuini, ki te Kai-whakawa, kia marama hoki koutou ki a matou whakaaro mo to matou Kuinitanga".(MM2 2a:15 1862,p.15).*

mf: 1.

3. queen's reign [1844]. "He mea whakarite i te waru o nga tau o te Kuinitanga o Kuini Wikitoria".(KNT 3:9 1844, p.41).

"Kua tomo ahau ki te Kuinitanga, ki te Kawanatanga, ki te whakapono hoki".(MM2 7:13 1860,p.19).*

"Katahi ka pai ake toku ngakau ki nga kaumatua kua pai nei ki te kuinitanga".(MM2 7:14 1860,p.20).*

"Kia kite iho koe i nga tohu o to matou urunga ki te kuini tanga".(MM2 7:18 1860,p.19).*

mf: 11.

Matua-Kuini n. Queen Mother [1855].

"Ko te Matua-Kuini, kua peia atu i Matariti".(MM2 1:2 1855,p.18).

(whaka)kuini(tanga) n. queen's reign [1860].

"Kia tika te whakahaere i runga i te ture, i runga ra i te whakakuinitanga, me noho au ki reira".(MM2 7:13 1860, p.17).*

mf: 1.

2. queen (bee) [1849]. "Me titiro, me kahore e kitea te kuini".(Cotton 1849,p.12).

"Ki te mea kei roto te kuini, e kore e roa ka huihui atu te katoa ki roto ki te whare".(Cotton 1849,p.15).

"Ki te mea e anga ana whakawaho te rere o nga pi, kei waho te kuini".(Cotton 1849,p.15).

"Otira, kia ata hanga, kei mate te kuini".(Cotton 1849, p.18).

3. quince [1852]. "44 puhera ooti, 15 puhera Kuini, 43 hanaraweti riwai".(MM2 5:7 1858,p.7).

kuini adj.

queenly [1849]. (= royal). "Te rongonga o Ehetere, kakahuria ana ona kakahu kuini, haere ana ki tona tahu". (Kareti 9 1849,p.45).

kuini v.t.

to become the Queen's/to belong to the Queen(?) [1862]. "Koia tenei kupu, kua Kuini te whenua nei".(MM2 2a:2 1862,p.19).*

"E haere ki te tikaro mai i nga iwi e kuini ana, i a ngati paoa, i a ngapuhi, noku era iwi".(Hoki 6:15 1862,p.1).*
mf: 2.

kuini(tia) v.i./v.t. 1. to become the queen's(?) [1860]. "Ko taku tohe tenei, aua e whakahokia te ingoa o te Kuini i te whenua nei, ta te mea ko te whenua kua kuinitia, ko nga tangata kua kuinitia".(MM2 7:15 1860,p.16).*

"Tetahi hoki, whai namatia nga iwi Maori kua kuinitia, kia matau ai nga Pakeha i te haerenga mai ki te hoko i aratou mea".(MM2 7:18 1860,p.18).*

mf: 3.

(wha)kuinitia v.t. to become subject to the queen [1860]. "Ko tenei Kingitanga he take raruraru. He kino tenei ka toia mai nei ki nga iwi Maori. Koia au ka mea ai kia whakuinitia enei iwi erua".(MM2 7:13 1860, p.36).*

mf: 1.

2. to become queen [1862]. "Erua te kau tau kua pahemo ake nei ka hemo taua Kingi a Ratama. Muri iho i a ia ka Kuinitia ko tona tuahine".(MM2 2a:9 1862,p.22).

kukama n.

cucumber [1844]. "Ki nga kukama, ki nga mereni, ki nga riki, ki nga haniana, me te karika".(Maun.14b 1844, p.172).

kuki n.

cook [1842]. "No te ata ka haere te 'kuki' ki te whangai i nga manu".(KNT 1:8 1842,p.31).*

"Ko nga kiko kau, aha, i tunua hei kai, ka maua haeretia e nga kuki".(MM2 6:8 1859,p.3).

"Ko te mea, kia tino tohunga te kuki hei whakaako i te mahi tahu kai".(MM2 3a:4 1863,p.13).

mf: 2.

kuko n.

cuckoo [1844]. (= cuckow). "Me te ruru, me te kahupo, me te kuko, me kahu, me nga mea e rite ana ki ena".(Maun.14a 1844,p.83).

kukuma n.

cucumber [1849]. "Tera ano etahi kai a ratou, he piki, he kukuma, he pamekaranete, he naiti, he aramona, he manetareke".(Kareti 9 1849,p.5).

kumine n.

cumin [1833]. "E te hunga ngutu kau, e ho atu ana hoki e koutoute wahi tuangahuru o te meneti, o te anihi, o te kumine".(Syd.4 1833,p.44).

- kuna n.** schooner [1860]. "Ko te Ataratiki, he kuna, 71 tana, Kapene Keri".(MM2 7:9-10 1860,p.14).
- kune n.** schooner [1856]. "He kaupuke kikino nei, me te kune nei te ririki".(Kareti 10 1856,p.35).
 "Ko te Eriera kune, 20 Pakeha i eke mai, no Merepena, ahu mai i Poneke, i Whakatu".(MM2 2:3 1856,p.15).
 "Tenei nga korero a tetahi Pakeha, i eke i te kaupuke a te Hahi o Ingarangi, i te rerenga o taua Kune, ki nga Motu o te moana o Hawaiki".(Wan.1 2:21 1875,p.241).
- Kuni n.** Gunite(s) [1844]. "Na Kuni, ko te hapu o nga Kuni". (Maun. 14b 1844,p.216).
- kuni n.** schooner [1855]. "He kaupuke kikino nei, me te kuni nei te ririki".(MM2 1:8 1855,p.9).
- kupere n.** gooseberry [1857]. "E tupu ana nga tarutaru pakeha, me nga rakau hua, nga Aporo, nga Heri, nga Pititi, nga Kupere, me nga Ropere".(MM2 4:6 1857,p.3).
- kupita n.** cubit [1847]. "Ko wai oti o koutou e ahei ma te whakaaro te hono ki tona roanga kia ko tahi kupita?"(Pom.8 1847,p.28).
 "Ko wai oti o koutou e ahei ma te whakaaro te hono ki tona roanga kia ko tahi kupita?"(Pom.6 1879, p.208).
- kûra n.** school [1894]. "I whanau ano taua kingi i roto i te whakapono, a i whakatupuria ake i roto i nga kûra pukenga".(Pom.9 1894,p.179).
- kura n.** school [1837]. "Ka haere atu ia i a ratou, ka wahi ke i nga akonga, ka tohe tonu i te tini o te ra i te kura o Tairanuha".(Pai.3 1837,p.186).
 "Tonoa ana o ratou tamariki ki te kura, ka mohio ratou ki te tini o te mea".(KNT 2:8 1843,p.31).
 "Kahore ano koe i tae ki te kura?"(Will.1844,p.189).
 "Kahore o tamaiti e haere ki te kura?"(Will.1844, p.189).
 "Kahore he kura i to kainga?"(Will.1844,p.189).
 "Na te aha i whakaako ai ia i a ratou? i kawe mai ai ki te kura?"(Maun.12(ii) 1846,p.5).
 "Ko te mahi ma ratou, koia tena, te kura - te ahi pakeha". (Whiteley 1847,p.29).

"Kua wai kura mo a koutou tamariki - kura maori, kura pakeha - kura pukapuka - kura tuhituhi, kura wika". (Whiteley 1847,p.29).

"Ko o koutou taonga kia rongoaia, hei utu mea mo te kura, kia pono ai te kura mo a koutou tamariki".(Whiteley 1847,p.29).

"Katahi ka tatu te ngakau o te tangata ki te kura, ki te ako". (Whiteley 1847,p.43).

"Kahore hoki he kura whakaako ki te korero pukapuka, ki te tuhituhi, ki te aha ranei".(Bud.1 1847,p.9).

"Ko ia ranei e kuware ana ki te korero pukapuka, ki te tuhituhi, e taea ranei e ia te whakaako kura?"(Wes.2 1847,p.13).

"He pukapuka whakaako mo te kura".(Purewa 1 1847,title page).

A matou kino i kino ai matou i te Kura nei whakarerea noatia iho".(Purewa 1 1847,p.4).

"I kura tonu tenei kotiro i nga Ratapu i te kura tamariki a Mata Riiri".(Col.4 1847,p.1).

"Kaua rawa he pene he papa ranei e kawea atu i te kura". (Col.3 1848,p.3).

"Kahore he kura e tata ana ki a matou".(Kareti 7 1852, p.11).

"Katahi matou nga tamariki ka haere ki te kura".(Kareti 7 1852,p.16).

"Ka roa to matou nohoanga, ka timangia te kura".(MM2 3:2 1857,p.14).*

"Ko Ropata Kahu i noho iti ki te kura i Taupiri, kua akona ki nga mea pai, me te neke ake te ngakau mahara".(MM2 3:4 1857,p.11).*

"Kotahi tonu te mahi nui o te Pakeha, ko te kura anake". (MM2 7:1-2 1860,p.12).*

"Kia mau tonu he pai ki tenei motu ake, ake, ake, kia waiho he whawhai, ko nga kura, ko te whakapono".(MM2 7:13 1860,p.31).*

"Me nga whakahuanga ano hoki ki nga kura mo nga tamariki Maori e tika ana".(MM2 7:15 1860,p.3).*

"Ko etahi mo te Whare Karakia ranei, mo te Kura ranei, mo te Mira ranei, mo te aha ranei, mo ta ratou mea hoki e pai ai".(Govt.1 1861,p.8).

"Tetahi o aku ano e pai nei ko te Kura".(MM2 2a:9 1862, p.19).

"Kahore ano koe e te Kawana i homai i tetahi kura mo matou".(MM2 2a:12 1862,p.7).*

"I tino mohio ai ki nga mea i whakaakona ki a ia i taua kura".(MM2 3a:6 1863,p.18).*

"I waiho ano hei kai whakaako mo te kura i whakaakona ai nga taitamariki ki nga Karaipiture".(Martin 3 1863, p.24).

"He Whare Whakawa, e 5 nga Ruma, he kura, e 2 nga Ruma".(Hoki 3:24 1863,p.1).*

"I taia tenei ki te Perehi o te kura o Tipene e Henry Hill". (Martin 2 1872,p.14).

"Otiia kia tukua te tamaiti tupu pai a te Maori ki enei tu Kura, tera pea a ahua kino ki te Kura, a kia ratou ano".(Wan.1 1:10 1874,p.59).*

mf: 74.

hoa whakaako kura n. school-teaching assistant [1852]. "Kihai i taro kua riro te tahi o matou hei hoa whakaako kura mo te kai whakaako kura o te pa". (Kareti 7 1852,p.18).

kai ako kura n. schoolteacher [1875]. "Me noho pai taua tu tangata te kai ako Kura, kua a ia e mahi i nga korero tikanga mo te iwi".(Wan.1 2:13 1875,p.116).

kai whakaako kura n. schoolteacher [1847]. "Kia whai tikanga hoki mo tetahi kai whakaako kura, mo nga tamariki kia kura ai ratou i nga ra katoa".(Bud.1 1847,p.10).

"Kihai i taro kua riro te tahi o matou hei hoa whakaako kura mo te kai whakaako kura o te pa".(Kareti 7 1852, p.18).

"Ko nga minita ka tahi, ko nga takuta ka rua, a ko nga kai whakaako kura ka toru".(MM2 7:18 1860,p.45).*

"He utu i nga kai-whakaako kura".(Martin 2 1872,p.12).

mf: 2.

kai whakahaere kura n. school manager [1857]. "Uiuia marietia ana e Te Pihopa o Niu Tireni raua ko tetahi kai uiui i whakaritea e nga kai whakahaere kura".(MM2 3:4 1857,p.7).

Kura Kerema n. Grammar School [1874]. "I te wa e korero ana a ia i te Kura Kerema i Akarana".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 2.

Kura Maori n. Native School [1874]. "I te tino nui o te painga o te mahinga o te Ture o nga Kura Maori, i runga i te ata whanaungatanga o te Maori me tatou".(Wan.1 1:10 1874,p.57).*

mf: 5.

Kura Mihinare n. Missionary School [1874]. "E kore e tuturu ki te mea kotahi, ko nga Kura Mihinare hoki kihai i tika".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 2.

kura(nga) n. schooling [1862]. "I te kuranga ai o nga tamariki, puta te whakapai mona i nga matua, i nga kai tiaki o nga tamariki".(MM2 2a:15 1862,p.6).

"Kanui te mahi, he paku noa ake te Kuranga".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

whare kura n. school [1843]. "Kia hanga he whare kura ki Akarana, me era kainga atu".(KNT 2:8 1843,p.32).

"No te rua o ona tau i noho ai ia i Ingarani ka timata te hanga whare-kura".(Kareti 8 1850,p.10).

"Tu ana nga Whare Karakia - me nga Whare Kura".(Wton.3 1853,p.15).*
mf: 1.

kura adj.

school [1847]. "Ka kiia atu e tona hoa kura, tetahi rarangi himene".(Col.4 1847,p.3).
"He hanga, he whakapai ranei, i tetahi whare-kura, i tetahi atu whare ranei mo te katoa".(Martin 2 1872,p.12).
"Te tikanga kura".(Col.3 1848,p.1).
"Ko nga ture kura enei".(Col.3 1848,p.3).

kura v.i./v.t.

to teach/to be taught [1844]. (= to be schooled/to go to school). "Kua mahue tera whare i kura ai koutou".(KNT 3:9 1844,p.50).
"Kia whai tikanga hoki mo tetahi kai-whakaako kura, mo nga tamariki kia kura ai ratou i nga ra katoa".(Bud.1 1847,p.10).
"I kura tonu tenei kotiro i nga Ratapu i te kura tamariki a Mata Riiri".(Col.4 1847,p.1).
"E kura tonu ana ia i nga tau katoa, a mohio ake ana tamariki i ako ai. Tu ake hei Minita. Koia hoki me ta korua ko te Kawana, me kura tonu korua".(MM2 7:14 1860,p.56).*
"E kura ana te Pihopa i tana mahi, kia kura ano hoki te Kawana i tana mahi".(MM2 7:14 1860,p.57).*
"Tenei hoki tetahi kupu aku kia kite hoki era atu, me te mahi o te Minita he kura. Ko te Pihopa he kura. Inaianei ko te Kawana".(MM2 7:14 1860,p.59).*
"Kahore au i kura i toku itinga".(MM2 7:15 1860,p.5).*
"Ko korua nga kai-whakapuaki tikanga, kia kura haere korua, kia tohe korua ki te Kawana ki te kura tonu i a matou".(MM2 7:15 1860,p.7).*
"Kua timata tenei kura, e kura".(MM2 7:15 1860,p.7).*
mf: 13.

kurahi n.

Fr. cuirasse [1860]. (= cuirass). "He kurahi pakeke i nga kota hei kakahu mo tona uma".(Pom.3 1860,p.84).
"Nana i ho atu ki a ia he potae taua, he kurahi ki te uma, a he hoari ki tona kaokao".(Pom.3 1860,p.86).

Kuru Tepara n.

Good Templar [1875]. "Ko ahau ko te Peka mahi Rohi ma nga Kuru Tepara, ka mea atu nei ki te Iwi Maori he hoko taku i te taro pai rawa".(Wan.1 2:35 1875,p.444).

kuruera n.

gruel [1852]. (Wton.4 1852,p.34).

m. abbrev.

martyr [1847]. "H. Nerei ratou ko Akirei ko Tomitira, m.". (Pom.8 1847,p.11a).

- maaka v.i.** to mark [1857]. "Ka timata te rohe o te whenua ki raro iti o te rere ki Oporu, kua oti nei te maaka e nga kai ruri".(MM2 4:10 1857,p.7).
- maaka(tia) v.t.** to mark [1875]. "Ko te peke katau i maakatia ki te reta H, ko te kuha katai i hoki, te tiketike 14 ringa".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- Maakati n.** Maachathites [1845]. "Kei Haraka, kei Pahana katoa ano hoki, tae noa ki te rohe ki nga Kehuri, ki nga Maakati". (Maun.16 1845,p.12.5).
- maaki n.** mark [1875]. "He poni, he whero tu a ma, 14 ringa te tiketike, i ahua H te maaki i te peke katau, he ma te rae".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- maati n.** match [1876]. (i.e. safety match). "E toru rau e rima te kau maero te roa o te mea e mahia nei hei maati".(Wan.1 3:32 1876,p.341).
- maati adj.** match [1860]. (i.e. safety match). "Kei te ahi maati te rite ana mura ki reira ano, a, mate noa iho".(MM2 7:20 1860,p.10).*
- mf: 1.
- Maehe n.** March [1840]. "Ko Maehe, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840,p.5).
- "Ia Maehe, 21 o nga ra, i te tau 1857, ka huihui matou". (MM2 4:9 1857,p.8).*
- "E rangi te nupepa o Maehe o Hune, 1857, i marama iho i au nga korero o roto".(MM2 4:15 1857,p.4).*
- mf: 28.
- maero n.** mile [1849]. "16 nga maero te roa; 5 te whanui". (Kareti 9 1849,p.3).
- "E rua maero te mataratanga ki waho i te taone o Powhata". (MM2 3:2 1857,p.14).*
- "Ki tana whakaaro, e wha maero te roa ki uta".(MM2 3:2 1857,p.18).*
- "E tae mai ano aku whakaaro ki a koe, ahakoa he mano maero to mataratanga atu".(MM2 8:2 1861,p.16).*
- "Te utu mo te maero kotahi e haerea ana ia tana hoiho, 1s.". (MM2 2a:13 1862,p.12).*
- "Ewha tekau nga maero te tawhititanga atu i Kartako". (Martin 3 1863,p.30).
- "Kotahi maero te roa o te Kooti, he whenua tika".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*

mf: 5.

- Maha n.** March [1842]. "I te ra tuawa o Maha".(KNT 1:5 1842, p.19).
- Maharata n.** Maharatta [1858]. (= Maharashtra?). "Pera hoki me taua Mokuru Nui i rapu mai ki Ingarani hei whakaora i a ia, kei mate rawa ia i a Hinia ratou ko taua iwi, ko te Maharata".(MM2 5:13 1858,p.5).
- Mahari n.** Mahalites [1844]. (= Mahlites). "Na Merari te hapu o nga Mahari, me e hapu o nga Muhi".(Maun.14b 1844, p.146).
- Mahe n.** March [1845]. "Akarana, Mahe 15, 1845".(KNT 4:4 1845,p.16).
- Mahi n.** March [1842]. "Akarana, Turei, Mahi 1, 1842".(KNT 1:3 1842,p.9).
- mahi n.** mast [1850]. "Kiki tonu te kohanga i te mahia te poti nohinohi".(Wilber.1 1850,p.7).
- mahini n.** machine [1858]. "Ko te tangata ka ngakau kino, ka pakaru, ka whakakino, i tetahi Pana, Mahini-patu-witi, aha, aha, i tetahi ake Mahini ranei".(Auck.6 1858,p.22). "E waiho ana ma nga mahini a te Pakeha e mahi e koti te nuinga o nga witi o reira".(MM2 5:10 1858,p.6).
- mahini adj.** machine [1858]. "Ko te tangata ka ngakau kino, ka pakaru, ka whakakino i tetahi Mea-Mahini, mea pera ranei".(Auck.6 1858,p.22).
- Mahometa n.** Mahometans [1850]. "He mea wiriwiri no roto no nga Tauwi, no nga Mahometa, no era atu hoki".(Col.5 1850, p.3).
- Mahometana n.** Mohammedans [1847]. "Mo nga tangata parapemia, mo nga mahometana kino, mo nga hurai me nga tangata karakia ki nga Atua teka".(Pom.8 1847,p.477). "Tangohia ana ko etahi o nga Hiniru o nga Mahometana, whakahoiatia ana hei hoia".(MM2 5:13 1858,p.5). "Ka meinga a Mahometa i a ia ano hei kingi mo Arapia. Ko ia te matua o nga Mahometana".(Pom.6 1879,p.444).

- Mahometoima n.** **Mahomedanism** [1855]. "Ko te tangata tena i tupu mai ai nga ritenga tapukore o tera tikanga he, o te Mahometoima".(MM2 1:1 1855,p.18).
- Mai n.** **May** [1833]. (Syd.6 1833,p.10).
- Maihe n.** **March** [1845]. "No te 5 o nga ra o Maihe, i tae ake ai a Kawana".(KNT 4:4 1845,p.14).
- maina n.** **miner** [1875]. "A he tika ano ia nei kia kiia aua kupu e tetahi o te hunga Aehana, na ratou nei te mahi mo nga Maina Raiti i Ohinemuri".(Wan.1 2:19 1875,p.205).
- maira n.** 1. **mile** [1830]. "Ka tonoa koe e te tangata kia haere i te tahi maira, kia rua a ko rua e haere ai".(Syd.2 1830,p.17).
"He kainga etu tata ana ki Akarana etoru, pea maira te tawhiti".(KNT 3:6 1844,p.25).
2. **myrrh** [1833]. "A maua ana e ia he mea wakananu he maira, he aroa, ko tahi pa rau pauna".(Syd.4 1833,p.88).
"Koropiko ana ki te Kaiwhakaora o nga tauwiwi, tapae ana i a ratou taonga whakamihi, he koura, he parakihe, he maira".(Pom.9 1894,p.21).
- mairo n.** **mile** [1844]. "Ka utua nga mairo o tua o te rima tekau, kotahi mairo kotahi hereni".(KNT 3:9 1844,p.44).
"1760 Iari...1 Mairo".(Purewa 1 1847,p.8).
"He motu nui a Po Hakene e 11 rau nga mairo te matara tanga atu i konei".(Auck.1 1849,p.11).
- maka v.i.** **to mark** [1860]. "Ko te tohu mo o tangata e mohiotia ai me maka, me whakapiri ki nga rae".(MM2 7:14 1860, p.34).*
"Ko nga poaka kua oti te maka, ko nga kau ko nga hoiho kua oti te parani".(MM2 7:14 1860,p.38).*
mf: 2.
- maka(tia) v.t.** **to mark** [1859]. "Ka haere whaka te hauauru a tae noa ki Kotekani, ki te Puriri i makatia, ka haere atu i reira te raina ruri a Te Karaka".(MM2 6:6 1859,p.4).
"Ki taku whakaaro kia makatia te whenua".(MM2 7:14 1860,p.38).*
mf: 1.

- makaniki n.** **mechanic** [1859]. "Ka huihui etahi o nga rangatira Pakeha o Akarana, me etahi ano hoki o nga rangatira Maori e patata ana ki te taone, ki te whare o nga Mekaniki".(MM2 6:16 1859,p.4).
- Makape n.** **Maccabees** [1849]. "E whawhai ana nga Makape ki nga Hiriana".(Kareti 9 1849,p.49).
"Ko nga Pukapuka e rua o nga Makape".(Pom.9 1894,p.108).
- Makapei n.** **Maccabees** [1847]. "Otira, ka nui te whawhai o nga Makapei mo to ratou kainga me to ratou karakia".(Pom.8 1847,p.197).
- Makapi n.** **Maccabees** [1841]. "Ko te Pukapuka tuatahi o nga Makapi".(Pai.9c 1841,p.129).
- makarita n.** **Gk. margarites** [1847]. (= pearl, archaic). "Aua e ho atu e koutou te mea tapu ki nga kuri, aua hoki e panga i o koutou makarita ki te aroaro o nga poaka".(Pom.8 1847,p.30).
"Tenei ake e rite ana te rangatiratanga o te rangi ki te tangata hoko, e rapu ana i nga makarita pai. Ano ka kitea ko tahi makarita pai rawa, ka haere, ka hoko atu i nga mea katoa i a ia, a hoko ana i taua makarita".(Pom.6 1879, p.241).
- makete n.** 1. **market** [1833]. "Ko te mea e hokoa ana i te makete, e kai ra, kaua rawa e ui atu mo to te hinengaro".(Syd.4 1833, p.162).
"Ko nga utu ia o nga makete o Akarana mo te marama o Akuhata".(MM2 2:8 1856,p.16).
"Ka hokona i te makete Akihana i roto i nga wiki e rua ki te mea ia e kore e tikina mai".(Wan.1 2:31 1875,p.409).
makete(tanga) n. **sale** [1857]. (i.e. 'marketing'). "He mea na matou kia mohio tahi ai ratou ko nga Pakeha ki nga ra maketetanga whenua, me nga whenua e maketetia ana".(MM2 4:10 1857,p.5).
"Ko te ritenga o te Maketetanga kia rite ki nga tikanga kua tuhia ki raro nei".(Martin 2 1872,p.4).
"Ki te kaore e taea taua utu, me pupuri te whenua mo tetahi atu maketetanga".(Martin 2 1872,p.5).
- tunga makete n.** **market-place** [1860].
"Ko te whenua kore, ko te whare kore, mo matou i te taone nei - hei tunga makete mo matou".(MM2 7:1-2 1860, p.3).*
mf: 1.

2. auction [1872]. "Ki te pai nga tangata nona taua whenua ki te makete hei runga ano i nga tikanga mo te makete kua whakatakotoria nei i tenei Ture, ka pai".(Martin 2 1872,p.7).

"He makete Hoiho aana, i nga Hatarei katoa, kei te whare tepara nui i Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

kai makete n. auctioneer [1875].
"Wiremu Makarini, Kai Makete".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

makete adj.

market [1860]. "Koia tenei ko te whenua kore, ko te whare kore, mo matou i te taone nei - hei tunga makete mo matou".(MM2 7:20 1860,p.7).*

"Nga Utu Makete".(Wan.1 3:32 1876,p.337).

mf: 1.

makete v.i./v.t.

to market [1863]. (= to sell). "I kawea atu ano e ratou ki te makete atu ki etahi iwi".(Martin 3 1863,p.53).

"Engari ki te mea nga tangata, 'me makete' - ma te Kouti e makete ana taua whenua".(Martin 2 1872,p.4).

"Ki te pai nga tangata nona taua whenua ki te makete hei runga ano i nga tikanga mo te makete kua whakatakotoria nei i tenei Ture, ka pai".(Martin 2 1872,p.7).

makete(tia) v.t. to market [1857]. (= to sell, to auction). "Aia nei aua wahi pihitia ai, muri iho ka tukua kia maketitia, ma te tangata e hiahia ana ki te hoko whenua e hoko".(MM2 4:10 1857,p.4).

"Hei reira ka whakahau ai kia ruritia e te tino kai-ruri, kia pai ai te wehewehenga mo te wa e maketitia ai".(Martin 2 1872,p.5).

"Koia tenei £750 mo te tau, te retinga o taua whenua i nanao nei. I maketitia a hokona ana mo aua moni".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 1.

maki n.

1. magi [1830]. "Haere mai ana e tahi Maki, no te ita, ki Iruharama".(Syd.2 1830,p.9).

"Ka haere mai nga maki, nga kai titiro wetu, nga Karariana, me nga kai wakamakutu".(Pai.12 1840,p.14).

"E Petehaha, e te rangatira o nga maki".(Pai.12 1840, p.15).

"Hei rangatira ake i nga maki, i nga kai titiro wetu".(Pai. 12 1840,p.19).

2. monkey [1852]. (Wton.4 1852,p.39).

makimaki n.

monkey [1855]. "Ko te makimaki no aua whenua ano". (MM2 1:2 1855,p.22).

"Ko te makimaki no aua whenua ano. Tona koroke takaro tera".(Kareti 10 1856,p.6).

- Makiri n.** Machirite(s) [1844]. "Na Makiri, ko te hapu o nga Makiri".(Maun.14b 1844,p.214).
- makitohi n.** macintosh [1875]. (i.e. raincoat). "He Kakahu Tangata, he Kakahu Tamariki, he Koti, he Makitohi, he Horo".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
- Makuihi n.** Marquis [1874]. "Kua u mai to tatou Kawana hou, a te Makuihi o Nomanapi, ki Akarana inanahi".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 1.
- mamona n.** mammon [1847]. "E kore koutou e ahei te pononga ki te Atua ki a mamona hoki".(Pom.8 1847,p.28).
"Kei te Atua te tahi pito o toku ngakau; kei a Mamona te tahi pito".(Kareti 7 1852,p.18).
- mana n.** manna [1833]. "A wakataea to huhu e ia, wakamatea ana hoki koe ki te kai, e wangaia ana koe e ia ki te mana".(Pai. 14a 1840,p.76).
"A rite tonu te mana ki te purapura korianara, ko tona ahua i rite ki to te teriuma ahua".(Maun.14b 1844,p.172).
"A homai ana e ia he kai, he mana, i tenei ra, i enei ra". (CM1 1847,p.12).
- Manahi n.** Manassites [1840]. "I Ramoto i Kireara, i to nga Kari, i Korana i Pahana, i to nga Manahi".(Pai.14a 1840,p.68).
- mane n.** maneh [1856]. (Hebr. weight = one-sixtieth of a talent). "O ta koutou mane kia rua tekau nga hekere, kia rua tekau ma rima nga hekere kia ko tahi tekau ma rima nga hekere".(Kareti 12 1856,p.437).
- Mane n.** Monday [1842]. "No te Mane, i muri iho i te toronga o te ware".(KNT 1:4 1842,p.15).*
"No te mane i tuhituhi ai, no te raumati nei no matou i hanga te taiepa nei".(KNT 1:8 1842,p.31).*
"Me whakapuare taua whare i nga Mane katoa".(Bud.1 1847,p.13).
"I te Mane, ka hoe tana iwi".(MM2 3:2 1857,p.18).*
"Ahea? A tera mane".(Auck.3 1864,p.44).
mf: 9.

- Manei n.** **Monday** [1840]. "He huihui i nga Komiti i te Manei tuatahi o nga marama katoa".(MM2 3:2 1857,p.17).*
mf: 3.
- manetareke n.** **mandrake** [1849]. "Tera ano etahi kai a ratou, he piki, he kukuma, he pamekaranete, he naiti, he aramona, he manetareke".(Kareti 9 1849,p.5).
- Mani n.** **Manichean(?)** [1863]. (Martin 3 1863,p.71).
- manitareki n.** **mandrake** [1845]. "Ka haere a Reupena i nga ra i otia ai te witi, a ka kitea e ia e tahi manitareki i te koraha".(CMS 2 1845,p.67).
- manuao n.** **man o' war** [1844]. "E rua ana kaipuke, ko te Manuao, ko 'Wikitoria'".(KNT 3:10 1844,p.51).
"Kowai i hua ai ekore ranei e tutaki ki teteahi Manuao Paniora".(Govt.16 1852,p.9).
- manuao adj.** **man o' war** [1845]. "No reira, ahakoa tini noa iho ana hoia, ana kaipuke manuao, kihai ia i pai ki te whawhai ki te tangata Maori".(Martin 1 1845,p.9).
"E rererere tonu ana ona kaipukemanuao i te Moana nui".(Whiteley 1847,p.13).
"Akuanei whakapuaritia iho nga takotoranga Pu, e whitu tahi, whaka noho rawa, ano, ko ia pu manuao".(Govt.16 1852,p.91).
- manuwa n.** **man o' war** [1845]. "Kua tokomaha ke mai ona hoia, ona manuwa, o ona tima, me ona mea whawhai".(KNT 4:8 1845,p.29).
- manuwao n.** **man o' war** [1845]. "E ono tekau nga manuwao o Wiwi meake rere mai".(KNT 4:3 1845,p.12).
"Ka tonoa tonutia mai ano e Te Kuini ana tini Hoia me ana Manuwao, taea noatia taua whawhai, taua tutu ranei, te pehi".(Auck.6 1858,p.iv).
"Ko ahau te tangata tuatahi ki te karanga i te manuwhiri i eke mai i runga i te manuwao".(MM2 6:16 1859,p.5).*
"E noho ana ahau me he rangatira i runga i tenei manuwao".(MM2 7:15 1860,p.64).*
mf: 11.
- kaipuke manuao n.** **warship** [1860].
"No naia tata ake nei ka tu te kaipuke manuao, a 'Naiha' ki Poti kupa".(MM2 7:1-2 1860,p.1).

- manuwao adj.** man o' war [1845]. "He tino rangatira manuwao o Wiwia, e mohio ana ki nga tikanga, ki nga henga".(KNT 4:3 1845,p.12).
- mapara n.** marble [1837]. (= type of stone). "Me te oko katoa o te rakau utu tino nui, o te parahi, o te rino, o te mapara". (Pai.3 1837,p.351).
- mapera n.** marble [1852]. (= child's toy). (Wton.4 1852,p.38).
- mapera adj.** marble [1855]. (= type of stone). "Ka arahina i konei, e te Epera tana tahu ki te ruma mapera, ka haere katoa atu nga tangata ki te kai".(MM2 1:3 1855,p.52).
- mapere n.** marble [1894]. (= type of stone). "Tangohia ana i reira nga kohatu, nga one pereki, me nga mapere whakapaipai hei mahinga whare".(Pom.9 1894,p.82).
- mapi n.** map [1855]. "Erua nga wahanga o te ao e takoto ana i roto i te mapi".(MM2 1:2 1855,p.21).
 "Erua nga wahanga o te ao e takoto ana i roto i te mapi". (Kareti 10 1856,p.4).
 "Mapi - He ingoa tenei mo te pukapuka whakaahua whenua". (Auck.6 1858,p.51).
 "Ki te kitea he he kei taua mapi whakaatu, na me ata komiti marie".(MM2 7:14 1860,p.58).*
 "Na, e puranga nei nga mapi me nga pukapuka tuku o Taranaki".(MM2 7:15 1860,p.7).*
 "Me pupuri tetahi wahi o aua moni hei whakaea i nga utu mo nga mahi a te kai-ruri, mo nga mapi, me te makete tanga hoki".(Martin 2 1872,p.6).
 "Kei te mohio nga tangata ki nga peeki, hangaia ana e te Pakeha ki roto ki taua Mapi, i tika".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*
 mf: 4.
- mapi whakaahua whare n.house plan [1875].** "Ka whakamohiotia ratou ki nga mahi hanga whare, ki nga mapi whakaahua whare".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- whare mapi n.** map office [1857]. (= survey office). "Ahakoa Pakeha, ahakoa Maori, ki te mea ka haere atu ki te Whare Mapi, ka whakaaturia mai nga whenua a te Kawanatanga meake tukua kia maketitia". (MM2 4:10 1857,p.6).

- mapi v.t.** to map [1857]. "Ka tikina he kai ruri, mana e ruri, e mapi, e kotikoti kia hia ranei pihi, kia mea eka ki te pihi". (MM2 4:3 1857,p.3).
- mar. abbrev.** martyr [1847]. "H. Kereti raua ko Maherini, ep. mar.". (Pom.8 1847,p.11a).
- marahihi n.** molasses [1856]. "Ka takoto kau, ko te huka, ko te marahihi".(Kareti 10 1856,p.32).
- Marai n.** Malay [1862]. "I etahi wahi o taua motu, ko nga tangata e penei ana te kiri me te ahua o te Marai".(MM2 2a:6 1862,p.15).
- Marakieri n.** Malchielites [1844]. "Na Marakiere, ko te hapu o nga Marakieri".(Maun.14b 1844,p.216).
- marara n.** umbrella [1842]. "Nana hoki i mau mai i te peke raihi, te marara, me te wati, ki roto ki taku ware".(KNT 1:4 1842,p.15).*
"I kite au i te hanganga o tenei mea ki te whenua o Nga Paniora, tona ingoa he Marara".(Govt.16 1852,p.76).
mf: 2.
- Mareau n.** France [1833]. (from name of French explorer 'Marion' du Fresne). "Ara ko te tangohanga o to koutou kainga e te iwi o Mareau".(Syd.6 1833,p.3).
- Marei n.** Malay [1862]. "Ko nga Marei, kei te tahataha moana, i haere mai ratou i te tai hauauru, i Hawa pea".(MM2 2a:13 1862,p.23).
- Marekena n.** American [1845]. "Ka iri tera kara, ekore e tata mai te Marekena, Te Wiwi, ia iwi, ia iwi, ki te tutu, ki te whawhai, ki te tangata maori".(KNT 4:6 1845,p.24).*
mf: 1.
- Marekena adj.** American [1845]. "I rere mai i runga i te kaipuke Marekena".(KNT 4:3 1845,p.11).
- marena n.** marriage [1833]. "E kore e marenatia e te Atua, e hara hoki to ratou marena i te mea tika".(Syd.7 1833,p.47).
"Kua wakaae a mea raua ko mea kia honoa ki te marena tapu".(Syd.7 1833,p.48).

"Kua rite te rangatiratanga o te rangi ki te tahi kingi i wakamea i te marena mo tana tamaiti".(Syd.4 1833,p.42).

"E marena ana, e ho atu ana ki te marena nga tamariki o tenei ao".(Pai.2 1835,p.56).

"He kawenata ano hoki te marena".(Maun.12(viii) 1846, p.2).

"He kai kau ta ratou i pai ai, he inu, he marena, he hokohoko, he whakato, he hanga whare, aha, aha".(CM1 1847,p.5).

"Me korero ake hoki au mo tetahi o nga kupu a Urupeni e ki nei, ko toku marena kei te here i oku whenua".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*

mf: 3.

marena(tanga) n. marriage [1833]. (= wedding, matrimony). "E pai ana koe ki tenei wahine hei hoa marena mou, kia noho tahi ki te ritenga o ta te Atua ture ki te tapu o te marenatanga?"(Syd.7 1833,p.47).

"A tonoa atu ana pononga hei karanga i te hunga i meinga ki te marenatanga".(Syd.4 1833,p.42).

"A kia penei koutou me nga tangata e tatari ana ki to ratou rangatira, i tona hokinga mai i te marenatanga".(Pai.2 1835,p.37).

"Aua koe e hinengaro ki te mahi o te kikokiko i mua i te marenatanga".(Pom.1 1842,p.36).

"He aha te Hakerameta o te Marenatanga?"(Pom.1 1842, p.44).

"Ka marara ratou, puta noa ki tenei hakari ki tera marena tanga ranei".(Wilber.2 1843,p.4).

"O te marenatanga o te hunga whakaaro ki te hunga whakaaro kore".(CM1 1847,p.5).

"Te marenatanga ki tana wahine, ka haere mai e tahi tangata o te iwi o te wahine".(CM1 1847,p.24).

"Te tahi o ona he ko tana marenatanga ki te tamahine a Parao".(CM1 1847,p.45).

"I te marenatanga ka whakaae atu te kingi tona hoa kia kawea mai he minita i tona kainga ki Ingarani hei kai karakia mona".(Kareti 5 1851,p.7).

"Kihai i taro, kua kitea te he o tera mahi, o te marenatanga o te hunga whakaaro ki te hunga Atua-kore".(Kareti 6 1852,p.9).

mf: 1.

marena(tanga) kore n. (unmarried state?) [1847]. "Aua koe e hiahia ki te mahi o te kikokiko i te marenatanga kore".(Pom.8 1847,p.250).

marena adj.

marriage/married [1833]. "He mea wakakakahu ki te kakahu marena i meinga e te Atua i te karaipiture tapu".(Syd.7 1833,p.28).

"Ka kitea e ia i reira, he tangata kihai wakakakahuria ki te kahu marena".(Syd.4 1833,p.42).

"Ki a matou ki nga taitamariki, ko nga wahine marena, e kore e taea te whakaaro, no te mea kua oti taua te hono ki te hono tapu a te Atua".(MM2 7:14 1860,p.19).*

"Ka titiro iho au ki taku tahu marena e tu ake ana".(MM2 2a:13 - 1862,p.13).*

mf: 3.

marena(tanga) adj. marriage [1833]. "Ko te karakia marenatanga".(Syd.7 1833,p.46).

"Whakakakahuria ia ki te kakahu marenatanga o te aroha".(Pom.8 1847,p.456).

"Whakakakahuria ia ki te kakahu marenatanga o te aroha".(Pom.6 1879,p.62).

marena adv.

married [1833]. "E pai ana koe ki tenei wahine hei hoa marena mou, kia noho tahi ki te ritenga o ta te Atua ture ki te tapu o te marenatanga?".(Syd.7 1833,p.47).

"Ka tango i a koe e mea, hei wahine marena maku".(Syd.7 1833,p.47).

"Ko ia te tane marena hou, ko tatou te wahine".(Martin 3 1863,p.68).

marena v.i./v.t.

to marry [1833]. "Ko te tangata e wakarere i tana wahine, ki te mea e hara i te moe tahae, a ka marena ke atu, e puremu ana".(Syd.4 1833,p.37).

"Kua marena a hau i te wahine".(Pai.2 1835,p.42).

"E marena ana, e ho atu ana ki te marena nga tamariki o tenei ao".(Pai.2 1835,p.56).

"I kiia ko ia te matua tane o Ihu Karaiti no te mea i marena ai i tona whaea".(Kareti 3 1849,p.16).

"No Wiremu Nero tena whakaaro ki te Kawana tuatahi, marena rawa".(MM2 7:14 1860,p.13).*

"Ko nga kotiro kia whakaakona nuitia, kia marena paitia ki o ratou hoa Maori i pai ai".(MM2 7:15 1860,p.25).*

"Hei marena tenei ringi i ahau ki te Kawanatanga ki a Te Makarini".(MM2 7:15 1860,p.53).*

"He tangata marena ia ki tetahi wahine".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*

mf: 8.

marena(tia) v.i./v.t. to marry [1833]. "Me he mea ko te tahi o ko rua e kite ana e kore e tika kia marenatia ko rua, hei aiane ano ka waki ai".(Syd.7 1833,p.46).

"Kia tino mahara ko rua, ko te hunga e kore e marenatia tikatia ki nga tikanga o ta te Atua kupu, e kore e marenatia e te Atua, e hara hoki to ratou marena i te mea tika".(Syd.7 1833,p.46).

"I te oranga o tona tane, e meinga ia he wahine puremu ki te marenatia ia ki te tangata ke".(Syd.4 1833,p.140).

"Ko te Hakerameta e hoatu ana ki te tangata me te wahine, e pai nei kia marenatia, i nga keratia kia wakatapua to raua ora tahi".(Pom.1 1842,p.44).

"Na ka marenatia ratou ki nga tamahine a Kaina".(CM1 1847,p.5).

"Kia kaua ano hoki ratou e marenatia ki a ratou".(CM1 1847,p.13).

"Kaua hoki e marenatia ki a ratou".(CM1 1847,p.17).
 "A, marenatia ana ki a ratou".(CM1 1847,p.20).
 "I marenatia nga tamariki tokorua ki nga wahine tokorua o Moapa".(CM1 1847,p.25).
 "E kore e whakaritea marietia, kia marenatia taputia ki te tahi hoa mona".(Whiteley 1847,p.5).
 "Kia marenatia tikatia, kia pai hoki he whare mo raua".(Whiteley 1847,p.31).
 "Ka marenatia ki te tamahine a tetahi kingi i tawahi e noho ana, i Uropi".(Kareti 5 1851,p.7).
 "Na, muri iho ka marenatia ratou ki nga tamahine a Keina".(Kareti 6 1852,p.9).
 "Nawai a, ka marenatia e tahi o matou, tokowha".(Kareti 7 1852,p.21).
 "He kotiro rangatira, he mea i ata whakaakona, kua marenatia ano hoki".(Martin 3 1863,p.18).
 "Ko nga wahine kihai i marenatia e kore e tino nui i a matou".(MM2 7:14 1860,p.19).*
 "Kei te mea kua marenatia tikatia, kaua te utu e neke iho i te Toru tekau Pauna".(Govt.1 1861,p.4).
 mf: 3.
 (waka)marena v.i. to be married
 [1833]. "A e mea ana a hau ki a ratou kua oti te wakamarena, heoi e hara i a hau, ko te Ariki ia, Aua te wahine e haere ke i tona tahu".(Syd.4 1833,p.158).
 (whaka)marena(tia) v.i. to be married
 [1860]. "Ka pai ia koia kia whakamarenatia toku tamahine ki a koe".(Pom.3 1860,p.116).

maretire n.

martyr [1842]. "E te rangatira o nga Maretire, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).
 "Ka tini mano nga Keritiano i noho pakeke ki te whakaaro mo te karakia a whakamatea rawatia ana, to ratou ingoa nui ko nga Maretire".(Pom.8 1847,p.217).
 "He tokomaha rawa o nga Maretire i kaha, i maia, i pai kia whakaheke to ratou toto hei tohu hoki o te pono o te Wangeriona".(Pom.3 1860,p.170).

(whaka)maretire(tia) v.i. to be martyred
 [1847]. "Mo te aha e whakahonore ana te Hahi ki a hato Petera raua ko hato Pauro i te ra ko tahi? Mo te mea kua whakamaretiretia raua mo Hehu Kerito i te ra ko tahi".(Pom.8 1847,p.373).

maretire adj.

(as a martyr?) [1847]. "I mate maretire ki hea a hato Petero raua ko hato Pauro?"(Pom.8 1847,p.374).

mari n.

marriage [1830]. "I te ra toru, he mari ano i Keina o Kariraia".(Syd.2 1830,p.32).
 "A karangatia ake ana a Ihu ratou ko ana akonga ki te mari".(Syd.2 1830,p.32).

- mari adv.** **married** [1830]. "E hei ano i nga tamariki o te ware o te wahine mari hou te tangi, i te mea e noho ana te tane mari hou ki a ratou?"(Syd.2 1830,p.27).
 "Karanga ana te rangatira o te hakari ki te tane mari hou". (Syd.2 1830,p.33).
 "Ko ia i te wahine mari hou ko ia ano te tane mari hou". (Syd.2 1830,p.36).
- mari v.t.** **to marry** [1830]. "A ko te tangata e mari i te wahine, ka oti nei te wakarere, ka puremu".(Syd.2 1830,p.16).
- Mariao n.** **France/French** [1844]. (from the name of French explorer 'Marion' du Fresne). "Na te Pakeha i ora ai to koutou whenua - me kore te Pakeha kua riro noa atu to koutou whenua i te iwi o Mariao, kua tangahia noatia atu".(KNT 3:9 1844,p.49).
 "Ka whakaaro Ngapuhi, Meake riro te whenua e te Mariao: homai he Kawana hei tiaki mo tenei motu".(MM2 7:17 1860,p.23).*
 mf: 1.
- marihia n.** **militia** [1860]. "Ko te tuarua o aku kupu, ko tenei, kia whakaritea etahi tangata Maori hei marihia, ara, hei tiaki kau, hei arai atu i te kino".(MM2 7:17 1860,p.10).*
 "Engari me whakatu he Maori hei marihia ki reira".(MM2 7:17 1860,p.10).*
 "Ko te marihia kia turi kore, kaua e hohorotia i tenei ra, kei kino".(MM2 7:17 1860,p.17).*
 mf: 3.
- Marikena n.** **American** [1845]. "He torutoru o matou paura mo te ra kotahi, he nui to Hone Heke no e Marikena".(KNT 4:2 1845,p.7).*
 mf: 1.
whaka-Marikena n. ? [1862]. "Ko te whainga a Marikena ki a ratou whaka-Marikena, e mumura haere ana, te ai he wahi mariri, ko te mea, e anga ana te papa ki nga ope o te taha o te Tuaraki".(MM2 2a:13 1862,p.7).
- Marikena adj.** **American** [1845]. "I u mai ia i tetahi kaipuke Marikena i te tau 1840".(KNT 4:3 1845,p.11).
 "He kaipuke whai taonga, e ahu ana pea o teteahi Taone o te whenua Marikena hoko ai".(Govt.16 1852,p.109).

- Marina n.** Merino [1875]. (breed of sheep). "Mo te rau mo Te Marina £1 10 0, Mo te rau mo Te Rahita 2 0 0, Mo te rau mo Te Rikini 2 0 0".(Wan.1 2:13 1875,p.117).*
mf: 1.
- marina v.t.** to marry [1833]. "Ka marina a hau i a koe ki tenei mowiti".(Syd.7 1833,p.47).
- marini n.** marine [1863]. (= soldier). "Hoia Manuwao. (Te ingoa e karangatia ai ia he Marini)".(MM2 3a:3 1863,p.5).
"E tahuti ana taua Marini".(MM2 3a:3 1863,p.5).
- Marino n.** Merino [1875]. (breed of sheep). "He Rikona, He Reeta, He Kotiwera, He Marino".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- Marino adj.** Merino [1857]. (breed of sheep). "5 tana paraoa, 28 nga hipi marino".(MM2 4:14 1857,p.7).
- marita n.** myrtle [1856]. (tree). "Na ka oho mai te tangata i tu i roto i nga marita, a ka mea, Enei he mea unga atu e Ihowa kia haereere i te whenua".(Kareti 12 1856,p.552).
- mata n.** mother [1842]. "I reira hoki a Mata Hemara me nga tamariki".(KNT 1:6 1842,p.25).
"Tena ra koutou, a Mata Pitiroe me o tamariki".(KNT 3:2 1844,p.11).*
"Na te Turuari Rangatira o te Manuao 'Panetora' ratou tahi ko Mata Paraone, me tana kaituhituhi me Kapene Tuari, i hoe mai ki uta i runga i tana poti".(MM2 1:7 1855,p.1).
"Haere atu ra e Te Ianga e Mata, koutou ko a korua tamariki".(MM2 1:9 1855,p.16).*
"Me aha e Mata i te roa O te whenua, penei e reia Ana".(MM2 1:9 1855,p.16).*
"Haere ra e Mata, e! Haere i runga i te rangimarie, waiho iho nga hipi o to kahui i konei".(MM2 3a:5 1863,p.7).*
"E tai e Mata Warihi, tena koutou ko o tamariki".(MM2 3a:5 1863,p.8).*
mf: 5.
- Matana n.** Mandans [1859]. "I te tau 1837, i pai ai taua mate, tona orokoputanga kei te kainga o nga Matana, kei rarotata i tetahi pa o nga Merikana".(MM2 6:9 1859,p.2).
- matene n.** mutton [1856]. "He piwhi tote he matene, 1065f".(MM2 2:10 1856,p.15).

- materina n.** Lat. *matrina* [1847]. (= godmother). "Ko te matua tane me te matua wahine, ko nga tupuna, ko nga hungawai, ko nga matua whangai, ko nga Paterino me nga Materina".(Pom.8 1847,p.240). "Materina.Whaea Atua, whaea wairua mo te Iriiringa".(Pom.5 1893, p.211).
- matete n.** mustard [1852]. "Me pena ano, me hanga ranei he matete ka whakapiri ai ki te wāhi e mamae ana o te köpu". (Martin 4 1869,p.6).
- mati n.** 1. mat [1864]. (Auck.3 1864,p.18).
2. much [1844]. "Ka mea mai ki a koe, 'E pai ana koe ki tera mea,' ka ki atu te pakeha ki a ia, 'Kahore, tu mati te utu'".(KNT 3:11 1844,p.58).
- Matianita n.** Midianites [1860]. "Kua whakatoia nga Hiperu e nga Matianita, a inoi ana ratou ki te Atua".(Pom.3 1860, p.71).
- matinikera n.** martingale [1876]. (equine accoutrement). "He Paraire, He Matinikera, He Koropa, He Wepu, He Pa, He Kahu Hoiho".(Wan.1 3:37 1876,p.388).
- matira n.** 1. martyr [1863]. "Ko te whakanuinga i nga Matira, ara, i nga tangata i patua ra mo te whakapono".(Martin 3 1863, p.45).
"Ka whakaritea etahi ra hei ra maharatanga ki aua Matira. A ko aua ra i huaina ko nga ra whanautanga o nga Matira". (Martin 3 1863,p.45).
"E pai ana tona matenga, e haere ana i te ara o nga matira". (Martin 3 1863,p.74).
2. mustard (poultice) [1855]. "Ka hoatu he matira ki nga tupehau o ana waewae".(MM2 1:4 1855,p.7).
- mauihi n.** mouse [1855]. "Na kia pai ano te tu o te witi, kia tika ai te utu, a, e kore hoki e pai te tu o te witi ki te mea, ka tukua te mauhi me te kiore ki roto kai ai".(MM2 1:2 1855,p.11).
- meera n.** mail [1858]. "Na, ko tenei Meera ka haere atu i konei i Nepia nei, a, tae noa atu ki Turanga".(Govt.7 1862).

"Ka pai nga rongo o Ingarani, tena kei te meera mo Tihema". (MM2 5:5 1858,p.7).

"Mo nga meera tenei kupu. Kei wehi koe; me tuku tonu te meera kia haere mai, kia haere atu".(MM2 7:9-10 1860, p.10).*

"Tenei hoki taku korero mo te Meera, ara mo te whare takotoranga pukapuka ki Otaki".(MM2 7:17 1860,p.10).*

"Kei nga Poohi Tapeta, e kore e tukua kia haere, kahore hoki he Heti e ahei ai kia tukua ki te Meera".(Wan.1 1:5 1874,p.19).*

mf: 9.

kai waha meera n. postman [1859]. "Ma te kai waha Meera e tiki nga Meera ki te Whare Meera i Poneke".(MM2 6:24 1859,p.8).

meera poohi n. the mails/the post [1875]. "A ko nga pukapuka e kawea ana e nga meera poohi o taua pa, e rua rau e toru te kau ma waru miriona, ia tau ia tau".(Wan.1 2:19 1875,p.209).

pahihi kawea meera n. mail coach [1875]. "Nga ra e haere ai nga pahihi kawea meera o te Terekarawhi a Kaapu me ana Hoa".(Wan.1 2:19 1875,p.204).

whare meera n. post office [1857]. "Ma te kai waha Meera e tiki nga Meera ki te Whare Meera i Poneke".(MM2 6:24 1859,p.8).

meera adj.

mail [1862]. "Ko te mahi tenei, ko te kawea atu i na peeke Meera ki nga kaainga kua oti nei te whakarite me te whaka hoki mai ki Nepia nei ano".(Govt.7 1862).

meha n.

measure [1830]. "E rua e toru ra nei meha ki te tahi ki te tahi, ina ki".(Syd.2 1830,p.32).

Mehaia n.

Messiah [1830]. "E matau ana a hau e haere mai ana te Mehaia, i huaina ko te Karaiti".(Syd.2 1830,p.38).

meha(tia) v.i.

to be measured [1830]. "E kore hoki e ho atu mehatia e te Atua te Wairua, ki a ia".(Syd.2 1830,p.37).

Mehia n.

Fr. Messie [1847]. (= Messiah). "He tamaiti he rangatira hoki no Rawiri te Mehia".(Pom.8 1847,p.120). "Kua meinga, mana e homai i te Mehia ko te Kaiwhakaora mo ratou katoa".(Pom.6 1879,p.267). "Mehia. Mihaia".(Pom.5 1893, p.211).

mēhua n.

measure [1869]. "He mea pai hoki mo koutou, a ka taea ano e koutou te mēhua".(Martin 4 1869,p.4).

mēhua v.t. to-measure [1869]. "Ma te rata e weiti, e mēhua ranei te rongoa, kei mate te turoro, mate rawa".(Martin 4 1869,p.4).

mehua n.

1. measure [1830]. "A ki te mehua e mehua ai koutou, ka mehuatia ai ano te mea ma koutou".(Syd.2 1830,p.21).
 "Ko te rangatiratanga o te rangi e rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine, a kuhua ana ki roto ki nga mehua paraua e toru, a no ka rewenatia katoatia".(Syd.4 1833, p.29).
 "Tena ra, kia ki i a koutou te mehua a o koutou matua".(Syd.4 1833,p.45).
 "Ka ho mai e ratou ki o koutou uma te mehua pai, pehi rawa, wakaoioi rawa, purena tonu. Ko taua mehua hoki e mehua ai koutou e mehuatia ai ano mo koutou".(Pai.2 1835,p.18).
 "Kia ho atu te mehua kai i tona taima ano".(Pai.2 1835, p.38).
 "E Ihowa, meinga ahau kia matau ki toku mutunga, me te mehua o oku ra, tona ahatanga".(Pai.18 1840,p.14).
 "Ko te mehua e mehuatia ai e koutou ki te tangata, ka mehuatia e te Atua ki a koutou".(Whiteley 1847,p.18).
 "Kia hoatu ki a koe ia tau, ia tau, kia toru tekau mano puhera witi, kia ono tekau mano mehua waina".(Martin 3 1863,p.49).

2. pint [1852]. (Wton.4 1852,p.9).

mehua v.i.

to measure [1830]. "A ki te mehua e mehua ai koutou, ka mehuatia ai ano te mea ma koutou".(Syd.2 1830,p.21).
 "Ko taua mehua hoki e mehua ai koutou e mehuatia ai ano mo koutou".(Pai.2 1835,p.18).
 "He mea mehua ano te wai, ka inumia e ratou i runga i te ketekete".(Kareti 12 1856,p.338).
mehua(tia) v.i./v.t. to be measured [1830].
 "A ki te mehua e mehua ai koutou, ka mehuatia ai ano te mea ma koutou".(Syd.2 1830,p.21).
 "Ko taua mehua hoki e mehua ai koutou e mehuatia ai ano mo koutou".(Pai.2 1835,p.18).
 "Ko te mehua e mehuatia ai e koutou ki te tangata, ka mehuatia e te Atua ki a koutou".(Whiteley 1847,p.18).

Mei n.

May [1840]. "Ko Mei, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840,p.7).
 "I waiho e ahau taku whare hoko, i te 20 o tenei Mei kua pahemo nei".(Martin 1 1845,p.11).
 "No Mei te 1 o nga ra, 1859, ka pa te mate o Taoho".(MM2 6:23 1859,p.6).*
 "Ko te putanga o tenei ture, no Mei A.D.311".(Martin 3 1863,p.38).

mf: 5.

meiha n.

major [1842]. "E mea ana a Meiha Pumapere kia wakamutua ta koutou haere ki runga ki tona oneone wakangau Poaka ai ma koutou".(KNT 1:6 1842,p.26).
"Kua tae mai a Meiha Rapata ki konei".(Wan.1 2:27 1875,p.335).

Meiha Henera n. Major General [1860].
Ka whakatika atu matou i te taone, 600 matou, takitahi ko te Meiha Henera te Rangatira nana i arahi".(MM2 7:18a 1860,p.3).

mekaniki n.

mechanic [1857]. "He mea whakapaipai rawa te Whare o nga Mekaniki ki te Ponga, ki te Nikau, me era atu mea o te ngaherehere".(MM2 4:12 1857,p.1).

mema n.

member [1874]. "Ka uru atu ano he tangata maori hei Mema mo te Paremata".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"Ko a ratou tangata e pai ai kia tu hei Mema mo te Paremata".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*
mf: 112.

Pooti Mema n. Elected Member? [1874].
"Ki te ara tetahi Pooti Mema maori a muri nei, kia tokorua Mema Pakeha mo nga maori".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 2.

Mene,Mene,Tekere,Uparahini phr.

Mene,Mene,Tekel,Upharsin [1856]. (refer Bible: Daniel 5:25-28). "Na, ko te tuhituhinga tenei i tuhituhia, Mene, Mene, Tekere, Uparahini".(Kareti 12 1856,p.462).
(MM2 4:7 1857,p.6).

meneta n.

mint [1835]. "Ka ho atu hoki e koutou te wahi tuangahuru o te meneta o te ru o te otaota katoa".(Pai.2 1835,p.34).

meneti n.

1. **mint** [1833]. "E te hunga ngutu kau, e ho atu ana hoki e koutou te wahi tuangahuru o te meneti, o te anihi, o te kumine".(Syd.4 1833,p.44).
2. **minute** [1855]. "Ko te tino panga no te 9 o nga haora, 11 meneti, kahore o muri i rite ki tenei".(MM2 1:3 1855, p.34).
"Ka mea atu a hau ka waiho e a hau e rima meneti hei rapuna whakaaro mou".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Kotahi tamaiti e whanau mai i roto i nga meneti e rima o nga haora katoa o te ra".(Wan.1 2:19 1875,p.209).
mf: 2.

mera n.

1. mail [1855]. "I te mera tae hou mai nei, ka kite matou i nga pukapuka o tenei wahi".(MM2 1:1 1855,p.9).
"I haere mai hoki aua Pakeha ki te runanga o te Poihipi, ki te korero hoki mo te Mera".(MM2 5:6 1858,p.1).*
"Ka tahae ranei i te Mera; ka arai ranei ka pupuri kino i te Mera ki te huarahi, te tukua kia haere".(Auck.6 1858, p.26).
mf: 5.

kai hari mera n. postman [1857]. "Ma te kai-hari Mera e tiki nga Mera ki te Whare Mera ki Akarana, i te 2 o nga haora i te muri-awatea, i nga Mane katoa o ia wiki o ia wiki".(MM2 4:14 1857,p.3).
"Te tikanga o te Mera ko te takai pukapuka i tukua ki te Whare-Mera, kawea ana e te Kai hari Mera ki te wahi i tuhia ai a waho mo reira aua pukapuka".(Auck.6 1858, p.55).

kai waha mera n. postman [1857]. "Ma te kai waha Mera e tiki nga Mera ki te Whare Mera i Poneke".(MM2 4:14 1857,p.4).

whare-mera n. post office [1857]. "Ma te kai-hari Mera e tiki nga Mera ki te Whare Mera ki Akarana".(MM2 4:14 1857,p.3).
"Whare-Mera. (Pukapuka tuhituhi)".(Auck.6 1858, p.25).

2. medal [1893]. "He aha te ture mo nga Pire, mo nga Ripeka, mo nga mera mo nga pukapuka, nga whakaahua me era atu mea katoa i whakatapua e e Hahi? Kia nui te atawhai a nga Maori ki aua taonga tapu; kei morimoria kinotia, kei takahia noatia iho".(Pom.5 1893,p.145).

mera adj.

mail [1858]. "Ko te tangata ka tahae i te Peke Pukapuka-Mera".(Auck.6 1858,p.26).
"Ka te kau ma rima nga ra kua pahure i te ra i karangatia ai, hei unga mai mo taua kaipuke mera".(MM2 5:1 1858, p.6).
"Tangohia Maoritia ana taua perehi, me te pouaka mera, me te moni, me era atu mea, ka riro i a ratou".(Govt.9 1863, p.3).

merakara n.

miracle [1833]. "Ina e kore e ahei i te tahi tangata te mea i anei merakara e meatia nei e koe, me kahore te Atua i a ia".(Syd.7 1833,p.41).

- Meranihia adj.** **Melanesian** [1863]. "I te kura Meranihia ki Kohimarama e hauhau ana te mahi tahu kai i runga i te akoranga o Te Piriti, minita".(MM2 3a:4 1863,p.13).
- Merari n.** **Merarite(s)** [1844]. "Na Merari, ko te hapu o nga Merari".(Maun.14b 1844,p.216).
- mera(tia) v.t.** **te be mailed** [1858]. "Ko te tangata ka pupuri he i te pukapuka-niuepea kua meratia".(Auck.6 1858,p.26).
- merekara n.** **miracle** [1830]. "I mengatia tenei timatanga merekara ki Keina o Kariraia".(Syd.2 1830,p.33).
 "He tokomaha nga tangata i wakapono ki tona ingoa, i to ratou kitenga i nga merekara i meingatia e ia".(Syd.2 1830,p.34).
 "Ki te kahore koutou e kite i e tahi tohu, i e tahi merekara, e kore koutou e wakapono".(Syd.2 1830,p.40).
 "Ko te merekara tuarua tenei i meingatia e Ihu".(Syd.2 1830,p.40).
 "Ka anga ia ka riri ki nga pa i meinga ai te nuinga o ona merekara, mo te mea te ripeneta hoki ratou".(Syd.4 1833, p.25).
 "No hea te matauranga o te tangata nei, me anei merekara?"(Syd.4 1833,p.30).
 "I mahi i nga merekara, i whakakitea ai ia, he tino Atua".(Wes.1 1846,p.9).
 "He nui noa atu ano hoki i enei merekara nga mea i taea e te Whakapono".(Maun.12(i) 1846,p.4).
 "Enei tangata katoa i kite nei i taku kororia, i aku merekara i meinga e ahau ki Ihipa".(CM1 1847,p.15).
- kai mahi merekara n.** **miracle worker** [1833]. "He kai mahi merekara oti katoa?"(Syd.4 1833,p.164).
- merekara adj.** **miraculous** [1889]. "Ko te Metara Merekara".(Pom.7 1889,p.80).
 "He mea whakawa ano na te Hahi te nuinga o aua korero merekara".(Pom.9 1894,p.15).
- merekera n.** **miracle** [1860]. "Tena hoki, mo te toa ki tana pakeke tanga, ka meatia e Moihini nga merekera nui, i arangatia ai ko nga kinonga no Ihipa".(Pom.3 1860,p.62).
- mereneuma n.** **millenium** [1855]. "E oti tenei i te ra o te Karaiti, i te Mereneuma; oti ra e oti ano i tenei takiwa, mei hiahiaatia e te tangata".(MM2 1:3 1855,p.48).

- merengi n.** melon [1844]. "Ki te ngahoro o nga merengi - ki te pupukutanga o nga kaanga".(KNT 3:6 1844,p.30).
"Ka kitea ko nga hua rakau, ko nga merengi, ko nga hua waina".(Govt.16 1852,p.56).
- merengi roka n.** rock melon [1845].
"Whakatokia te kukama, (hue roroa) me te merengi roka (te hue kakara) me ahuahua, kei pirau i te wai".(KNT 4:8 1845,p.32).
- mereni n.** melon [1844]. "Ki nga kukama, ki nga mereni, ki nga riki, ki nga haniana, me te karika".(Maun.14b 1844, p.172).
- Meri n.** Medes [1849]. "Tetahi ingoa o Pahia i mua ko Erama. Uru ana enei ki nga Meri. Ko Hairuha to ratou kingi".(Kareti 9 1849,p.39).
"Kua oti to kingitanga te wahi, kua hoatu ano hoki ki nga Meri ki nga Pahi".(Kareti 12 1856,p.462).
- Merikana n.** American [1858]. "Ko etahi o enei, he kai he aha, mo nga tini kaipuke weera o te Merikana kua tu nei ki Kororareka ki Mangonui".(MM2 5:7 1858,p.7).
"E kore hoki e kitea te whakaaro o nga Merikana, o nga Wiwi".(MM2 7:13 1860,p.15).*
"Akuanei, ka puta te rongo o Niu Tirani, na, ka u ko te Wiwi, ka u ko te Merikana".(MM2 7:15 1860,p.17).*
mf: 2.
- Merikana adj.** American [1858]. "He kune Merikana, 145 tana, Kapene Wote".(MM2 5:10 1858,p.6).
- Merikena n.** American [1855]. "'Te Ingarihi i Itari', Na tetahi Merikena".(MM2 1:7 1855,p.22).
- meringi n.** melon [1849]. (Pom.2 1849,p.33).
- merini n.** melon [1844]. "Ki te poaka ranei, ki te kanga ranei, ki te merini ranei, ki te aha ranei, ki te aha ranei".(KNT 3:11 1844,p.58).
- merino adj.** merino [1862]. (breed of sheep). "Ko te hipi Merino te mea i pai ake nga huruhuru".(MM2 2a:6 1862,p.14).

- Meriteranea adj.** **Mediterranean** [1850]. "No nga tini motu o te moana Meriteranea".(Col.5 1850,p.3).
- Meritireniana adj.** **Mediterranean** [1855]. "Ko te ingoa o taua moana ko te moana Meritireniana".(MM2 1:4 1855,p.12).
- meroni n.** **melon** [1860]. "9 hanaraweti meroni, 5 hanaraweti tiihi".(MM2 7:9-10 1860,p.15).
- meta n.** **Fr. menthe** [1847]. (= mint, the herb). "E ho atu ana i te wahi tuangahuru o nga otaota noa o te meta, o te aneti, o te kumine, a ka mahue i a koutou nga mea nunui o te ture".(Pom.8 1847,p.130).
- metara n.** **medal** [1889]. "Ko te Metara Merekara".(Pom.7 1889, p.80).
- mete n.** **mate** [1852]. (= nautical rank). "No te tohenga tonutanga atu o te Mete, o te Potene ka whakaro hoki ka totohu te kaipuke, katahi ano ka whakaae".(Govt.16 1852, p.5).
- metiha n.** ? [1847]. "Ko te whakapae teka ki te whakawakanga, ko te korero teka, ko te karamini, ko te metiha, ko te whakawa take kore".(Pom.8 1847,p.249).
"He aha te metiha? Ko te whakapuaki take kore i nga he, me nga hara ngaro o te whakaritenga".(Pom.8 1847,p.250).
"Metiha. He korerotanga noatanga o nga he a etahi tangata".(Pom.5 1893,p.211).
- metitahio n.** **meditation** [1847]. "I mua i te metitahio, e pai ana kia korerotia te inoinga 'haere mai, e te Wairua tapu'".(Pom.8 1847,p.xxviii).
"Ka mutu te Ako o te Katikihama, te Metitahio ranei, me waiata tetahi Himene".(Pom.7 1889,p.8).
"Metitahio. He Whakaaro tapu, he inoinga puku".(Pom.5 1893,p.211).
- metitahio v.t.** **to meditate** [1847]. "Ka mutu te inoinga o te ata, he mea pai kia metitahio nga tangata ki te tahi o nga kupu, o nga akoranga ranei o te karakia".(Pom.8 1847,p.xxviii).
- Metoriti adj.** **Methodist** [1836]. "Weteriana Metoriti Hohaiati".(Mang.2 1836,title page).

- Meunimi n.** Mehunim [1879]. "I awhinatia mai ano ia e te Atua i te whawhai ki nga Pirihitini, ki nga Arapi ratou ko nga Meunimi".(Pom.6 1879,p.410).
- Miha n.** Lat. Missa [1841]. (= the Mass). "Ko nga hoatutanga i nga Miha, i penei ano hoki te korero i reira, na te tohunga karakia te Karaiti i ho atu ai mo te hunga ora mo te hunga mate".(Pai.9c 1841,p.136).
 "Kia wakaritea putia te karakia o te Miha i te ra tapu".(Pom.1 1842,p.41).
 "Koe e tu ki te miha i nga ra tapu me i nga hari tonoa".(Pom.1 1842,p.48).
 "Tenei ano tetahi ritenga o nga inoinga mo te Miha".(Pom.1 1842,p.54).
 "I te Miha, kia kawe te keritiano i a ia ano me Hehu Kerito".(Pom.1 1842,p.54).
 "Kia meatia e ratou, i to ratou kainga, nga inoinga e tika ana mo te Miha".(Pom.1 1842,p.55).
 "E pai te karakia o te Rohario mo nga inoinga o te ahiahi, mo te Miha, mo nga turoro, mo te tanumanga hoki".(Pom.1 1842,p.55).
- Mi'haia n.** Messiah [1827]. "Kua kita e maua te Mi'haia ko te tikanga tenei ina maorititia ko te Karaiti".(Syd.1 1827, p.16).
- Mihaia n.** Messiah [1830]. "Kua kitea e maua te Mihaia, ko te tikanga tenei, ina maorititia ko te Karaiti".(Syd.2 1830, p.31).
 "A, ka taka nga wiki e ono tekau ma rua ka hatepea atu a te Mihaia ehara ano ia i te whakaaro ki a ia ake".(Kareti 12 1856,p.473).
- mihanare n.** missionary [1845]. "Kahore nga mihanare Pikapo nei i rongo ki aku korero".(KNT 4:3 1845,p.11).
 "Ki ana te Kawana, na nga Mihanare i kawe mai nga painga o te Whakapono mo te Maori".(MM2 6:6 1859,p.2).
 "Ka tae mai nga Mihanare i mua, ka riro te kainga i a ratou".(MM2 2a:2 1862,p.16).*
 mf: 1.
- mihanare adj.** missionary [1863]. "Ko taua whenua i tukua mai i mua noa atu e nga tangata o Rangiaohia hei kainga mihanare".(Govt.9 1863,p.4).

mihanere n.

missionary [1830]. "Ka oti ano hoki te ho atu te kaha ki ana Mihanere".(Syd.2 1830,p.55).
 "Ho mai he tika ki ou Mihanere".(Syd.2 1830,p.62).
 "Kia pai koe kia wakamaramatia nga mihanere katoa ki te matauranga pono ki tau kupu".(Syd.2 1830,p.66).
 "Ma tua ka wakarongo ki te kupu o te Atua kua homai nei ki ona tangata ki te Mihanere".(Syd.6 1833,p.10).
 "He mea ta te perehi o nga mihanere".(Pai.12 1840,title page).
 "He mea ta i te perehi o nga mihanere o te Hahi o Ingarani".(Pai.18 1840,title page).
 "Ko wai to Mihanere?"(Will.1844,p.189).
 "Tohe ana nga Mihanere".(Whiteley 1847,p.13).
 "Whakaaro ana a Ingarani ki ona Mihanere kua tae ke mai".(Whiteley 1847,p.31).
 "Ko nga Pakeha Mihanere hei whakatakoto tikanga mo te karakia".(Whiteley 1847,p.38).
 "Hore he ra tapu, hore he pukapuka, hore he whare karakia, hore he Mihanere!"(Wes.2 1847,p.32).
 "Katahi ia ka ngare mihanere atu hei whakaako i te Sakona".(Kareti 5 1851,p.8).
 "Ka ora te ngakau o nga mihanere i ana kupu".(Kareti 5 1851,p.9).
 "Ko etahi tangata, he Mihanere, i haere noa atu ki roto i nga iwi noho ai".(Martin 3 1863,p.80).
 mf: 1.

Mihanere Hohaieiti o Ranana n. London
 Missionary Society [1847]. (Wes.2 1847,p.33).

mihanere(tia) v.i.

to be evangelised [1850]. "Ki te hunga wakapono katoa o ia wahi o ia wahi o te ao Maori nei kua mihaneretia".(Col.5 1850,title page).
 "Ko nga inoinga, ko nga wakawetainga, ko nga wakapainga no nga wenua katoa kua Mihaneretia".(Col.5 1850,title page).

Mihi n.

Miss/Missus [1854]. "No te whitu o nga ra o Akuhata, ka u mai te Whaea, me Mihi Peka".(Auck.8 1854,p.15).
 "Ka turakina Mihi Hutere ka hinga, whana ana eia te uma o Mihi Hutere".(MM2 1:4 1855,p.9).
 "Ko nga rangatira enei i tae ki te Paoro hakari a te Kawana raua ko Mihi Paraone".(MM2 4:11 1857,p.2).

mihinare n.

missionary [1843]. "Maku e uta atu ki tahi wahi ki te komiti o nga mihinare".(KNT 2:6 1843,p.24).
 "He mea ta i te perehi o nga Mihinare Weteriana o Ingarani".(Mang.5 1845,title page).
 "He mihinare no te Weterione".(MM2 3:2 1857,p.14).*
 "Ka tae mai nga Mihinare, ka korero ki a koutou i te kupu a Te Atua".(Auck.6 1858,p.i).

"He mea hoki ka marama nga Karaipiture i nga Mihinare te whakamaori mai ki a matou".(MM2 6:10 1859,p.3).*

"Na te mihinare ahau i matau ai ki te tika".(MM2 7:13 1860,p.29).*

"Ka tukua mai taku tangata hei kimi Mihinare moku, ka riro mai ko Te Meihana".(MM2 7:15 1860,p.42).*

"No te hokinga mai o tetahi mihinare i Inia, ki Ingarangi, a eke ia ki tetahi rerewe e ahu ana ki uta, ki te tuawhenua". (Tract 1 1879).

mf: 14.

Mihinare Hohaiite n. Missionary Society [1843]. "Kia hoatu etahi o a tatou rawa ki nga Mihinare Hohaiite, kia tonoa nga kai kauwhau ki nga topito o te ao".(KNT 2:11 1843,p.45).

kai whakaako Mihinare n.Missionary teacher [1860]. "Erangi kei te mahi o koutou kai-whakaako Mihinare, me te Kawanatanga hoki hei tuara, ki te whakaatea i tenei arai".(MM2 7:13 1860,p.11).

mihinare adj.

missionary [1854]. "He tokomaha o ona hoa Mihinare i reira i te huihuinga ai ki te Kareti a Pihopa".(Auck.8 1854,p.23).

"Ka rere atu te Pihopa i Poneke i te ahiahi o te mane i tana june Mihinare i a "Te Ripeka o te Tonga".(MM2 3:2 1857, p.19).

"Ka rongo nei nga tangata he tikanga Mihinare nga tikanga a te tohunga, na reira i pai ai nga tangata, kihai i whakaaro he he kei roto".(MM2 2a:6 1862,p.11).*

"E whakaae ana ano a hau ki nga ture i tukua mai nei ki tenei motu e te komiti o nga kaumatua Mihinare o Ingarangi".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

mf: 2.

mihinari adj.

missionary [1859]. "Ko te raina o Hone Mete kei tetahi taha, ko nga raina o Te Poari, o Te Paki, o Te Matiu kei tetahi taha, muri iho ko te whenua Mihinari".(MM2 6:23 1859,p.3).

mihinere n.

missionary [1842]. "No te 29 o Mei i tae mai ai te tino rangatira o nga Mihinere katoa, ko Pihopa Herewini".(KNT 1:6 1842,p.26).

mihinere adj.

missionary [1842]. "E kore ranei koe e pai kia taia ki roto ki te Karere o Nuitireni nga korero o te Huihuinga Mihinere Ki Orua, i Manukau".(KNT 1:6 1842,p.25).

"Ko tetahi wahi o nga utu o to ratou mahi, kua motuhia mo runga i te tikanga mihinere".(MM2 1:7 1855,p.20).

- mihingare n.** **missionary** [1875]. "Ko tona Tupuna hoki te Maori tuatahi i whiwhi ki te iriringa a nga ringaringa o nga Mihingare i Pewhairangi".(Wan.1 2:13 1875,p.112).
- mihini n.** **machine** [1875]. "Otiia i raruraru nga kai mahi ki te mahi i nga Mihini o Te Perehi, i kore ai he wa mahinga mo aua reta".(Wan.1 2:25 1875,p.301).
"E oti ano i aia te hanga nga parau pakaru, me nga Mihini pakaru".(Wan.1 2:31 1875,p.398).
- mhipirihana n.** **misprision** [1858]. "Mhipirihana o te Hara-wheroni. Ko te tangata ka mohio ki te meatanga o te hara-wheroni e tetahi tangata, huna iho e ia, engari, ehara rawa i te mea whakaae nana".(Auck.6 1858,p.13).
- mihiteri n.** **Lat. mysteria** [1879]. (= mystery). "Me te mahara, me te ngakau karakia, ki enei mihiteri o tou matauranga whakaharahara o tou painga nui rawa".(Pom.6 1879,p.32).
"Mihiteri Hari (Manei-Taete)".(Pom.5 1893,p.33).
"He mihiteri tenei, ara, he tikanga Atua e kore rawa e taea e te matauranga tangata".(Pom.5 1893,p.67).
- mihiteria n.** **Lat. mysteria** [1847]. (= mystery). "Ko te mihiteria o te hata Terinita. E kore e matauria taua mihiteria, ahakoa he mea tika kia whakaponohia ia e tatou".(Pom.8 1847,p.i).
"E kore e matauria taua mihiteria, ahakoa he mea tika kia whakaponohia ia e tatou".(Pom.6 1879,p.10).
"Mihiteria. Mihiteri, he tikanga no te whakapono e kore e taea te hura".(Pom.5 1893,p.211).
- mihiteria adj.** **Lat. mysteria** [1847]. (= mysterious). "E te Roha mihiteria, i. m. m.". (Pom.8 1847,p.xlii).
"E te Roha mihiteria, E te Tauere o Rawiri, E te Tauere ipori".(Pom.7 1889,p.124).
- mihitimina n.** **misdemeanor** [1858]. "Ko te tangata ka aro ki te mea i tetahi Hara Mihitimina, i tetahi Hara-Wheroni ranei".(Auck.6 1858,p.5).
- mihonare n.** **missionary** [1844]. "Na nga Mihonare Weteriana, Mangungu, 1844".(Mang.4 1844,p.16).

- minete n.** **minute** [1855]. "Ko te tino ohonga o te ru no te iwa o nga haora, a rima noa minete ka mutu, kaha tonu".(MM2 1:2 1855,p.13).
- mineti n.** **minute** [1855]. "Hoki ana nga hoia mataara, a, erima ano mineti, ka rere haere mai te tini o te hoia".(MM2 1:1 1855,p.2).
- minita n.** 1. **minister** [1833]. (i.e. religious). "E wakakaha nga Pihopa me nga Minita katoa".(Syd.7 1833,p.27).
 "Ka kauwautia e te minita ki nga kupu o te rongo pai".(Syd.7 1833,p.36).
 "Ko te minita i matau nei ki nga karaipiture i tana nohinohinga".(Syd.7 1833,p.71).
 "Ko ia hoki te minita o te Atua mou, mo te pai".(Syd.4 1833,p.148).
 "I meinga a hau he minita o taua rongo pai, rite tonu ki te homaitanga o te atawai o te Atua i ho mai ki hau".(Pai.1 1835,p.5).
 "Te minita pono i te Ariki".(Pai.1 1835,p.10).
 "Ko nga minita ia o te kupu i ho mai ki a tatou".(Pai.2 1835,p.3).
 "Me koropiko te Minita me nga tangata katoa, ka mea ai".(Pai.9a 1840,p.1).
 "Kia waiho ratou hei kai tiaki, hei minita nui nona mo te ora tapu o nga tangata o te ao".(Pom.1 1842,p.5).
 "E mahi tapu ana ma ana minita tapu hei kai tiaki hoa mahi mona".(Pom.1 1842,p.6).
 "Ko ratou hoki ana minita nui hei minita o Hehu Kerito".(Pom.1 1842,p.16).
 "Ko ahau te tino minita o Hehu Kerito me te waha o te Hahi Matua".(Pom.1 1842,p.20).
 "Ka tohungia ra te tohu o te ripeka e te minita ki te rae o te tamaiti".(Wilber.2 1843,p.13).
 "Ma nga minita anake te waina?".(Maun.7 1844,p.8).
 "He mahi aha ta nga minita".(Maun.12(iv) 1846,p.1).
 "He pera ano nga apotoro me nga minita a te Karaiti".(Maun.12(iv) 1846,p.2).
 "Otiia he karere nga minita katoa na te Karaiti".(Maun.12(iv) 1846,p.4).
 "Ko ana minita ka waiho e ia hei kai-tohe mana ki nga tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.4).
 "A whakaritea ana e ia ko matou ko ana minita - hei aha? - hei kai-tohe mana ki te tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.6).
 "Kua tukua e ia te tikanga ki ana minita".(Maun.12(viii) 1846,p.4).
 "Ko nga minita o te hahi a Ihu Karaiti".(Wes.2 1847 p.11).
 "Kahore hoki o te minita tino rangatira i tenei ao".(Wes.2 1847,p.12).

"Ko te minita i matau nei i nga Karaipiture no tona tamarikitanga".(Kareti 3 1849,p.19).

"Ko te Ariki ra ko Ihu, i mea nei kia whakatupato ana minita i te tangata 'kia oma i te riri meake nei puta'".(Wilber.1 1850,p.22).

"I te marenatanga ka whakaae atu te kingi tona hoa kia kawea mai he minita i tona kainga ki ngarani hei kai karakia mona".(Kareti 5 1851,p.7).

"Kahore he minita, kahore he kai-whakawa".(MM2 1:8 1855,p.7).*

"Ko tetahi, he minita no nga mea o tenei ao; ko tetahi, he minita no nga mea o te ao mea ake nei pura mai".(MM2 3:2 1857,p.11).*

"Kua rite hoki a reira i a te Paraone raua ko te Peneha, he Minita hoki raua no enei iwi".(MM2 4:9 1857,p.8).*

"I konei hoki koe e korero ana, me Te Wiremu, Minita, me Te Pirihi, Katoriki, ko Rene te ingoa".(MM2 4:10 1857, p.8).*

"Ka rere mai ko nga minita, no te rangi tana ture hei oranga mo te wairua".(MM2 7:11-12 1860,p.12).*

"Na te Kuini nga minita i tuku mai, tae mai ana ki Niu Tirani".(MM2 7:13 1860,p.22).*

"Kihai i roa ka tae mai te pukapuka o te Kawana, he mea kihai ia i pai, he arai nana i taku Minita".(MM2 2a:5 1862,p.23).*

"Tuatahi, nga Minita o te Atua. 2. Te Kawanatanga hei tiaki mo nga iwi erua".(MM2 2a:9 1862,p.17).*

"Ko te Minita i a ia te karakia i te tanumanga a ko Riwai Te Ahu".(MM2 2a:11 1862,p.15).*

"Ka puta ano tana kupu mo nga pakeha e noho nei i ona rohe, ahakoa Minita, pakeha noa iho ranei".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"Ko a matou Minita ehara i te hunga whai-taonga".(Martin 3 1863,p.22).

mf: 92.

minita(nga) n. ministry [1847]. "Hei reira ia tukua ai ki te minitanga 'me te whakapanga o nga ringaringa o ga kaumatua'".(Wes.2 1847,p.16).

"Ka tahi ka tino rite tona minitanga".(Wes.2 1847,p.16).

minita(tanga) n. ministry [1833]. (= ministration). "He tini nga minitatanga ketanga, ko tahi ano ia Ariki".(Syd.4 1833, p.164).

"A ka meaano, ka rite nga ra o tana minitatanga, ka hoki atu ia ki tana ware".(Pai.2 1835,p.4).

"Mo te whakakahanga o te hunga tapu, mo te mahi o te minitatanga, mo te hanganga ake i te tinana o te Karaiti".(Wes.2 1847,p.11).

"E ata whakaaro marire ana ia ki te tikanga o tenei minita tanga".(Wes.2 1847,p.15).

"Ka tukua o matou tamariki ki te kura; ka tukua mai ko te Minitatanga".(MM2 7:15 1860,p.6).*

mf: 1.

(waka)minita(tanga) n. ministration [1840]. "Ko te wakaminitatanga o te Iriiringa mo te Tamariki, kia meatia nuitia i te Hahi".(Pai.9b 1840, p.163b).

2. minister [1862]. (i.e. political). "Kia mohio nga iwi Maori ka tiakina paitia te wahi ki a ratou e Ta Hori Kerei, Kawana, ratou ko ana minita korero tahi".(MM2 2a:9 1862,p.3).
 "Te Pere, Te Minita, ara, Te Tumuaki mo nga Mahi Maori". (Govt.11 1863,p.1).
 "Ka tuku tahi atu ai ki te Minita mo te taha maori".(Martin 2 1872,p.11).
 "Kia tu he Kaunhehera maori mo nga Porowini katoa hei whakahaere i raro i te Paremata Nui o Aotea, kaore i whakaaetia e aua Minita".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 mf: 12.

minita adj.

ministering [1833]. "Kia pai ai taku mahi minita ki te hunga tapu".(Syd.4 1833,p.151).
 "Kaha tonu tana mahi minita, kihai i mangere, kihai i wehi i te tangata".(Martin 3 1863,p.61).
 wakaminita adj. ministering [1833]. "Ko te mahi wakaminita ra nei, kia tohe ia ki te wakaminita". (Syd.4 1833,p.147).

minita v.t.

to minister [1833]. "Ka haere atu nei a hau ki Iruharama, ki te minita atu ki te hunga tapu".(Syd.4 1833,p.150).
 "A i a ia e minita ana ki te aroaro o te Atua, i te takanga o tona wiki".(Pai.2 1835,p.3).
 "Me te Tama hoki a te tangata kihai haere mai kia minitatia he mea mana, oti kia minita ia, a, kia ho atu tona orange hei utu mo te tokomaha".(Wes.2 1847,p.12).
 "E whakakitea ana hoki ko koutou te pukapuka o te Karaiti, he mea minita na matou".(Wes.2 1847,p.16).
 minita(tia) v.i. 1. to become a minister [1860]. "Tenei hoki etahi o matou kua minitatia, ko etahi kua kai-whakawatia".(MM2 7:18 1860,p.46).*
 "Tokorua nga Mema kua Minitatia".(Wan.1 1:4 1874,p.14).*
 mf: 2.
 2. to minister [1837]. (= to administer). "I wakakitea mai ki a ratou, ehara i te mea mo ratou, mo tatou ia i minitatia ai e ratou enei mea".(Pai.3 1837,p.316).
 "Kei reira ano hoki nga hakarameta e minitatia tikatia ana". (Wes.2 1847,p.9).
 "Me te Tama hoki a te tangata kihai haere mai kia minitatia he mea mana, oti kia minita ia, a, kia ho atu tona orange hei utu mo te tokomaha".(Wes.2 1847,p.12).
 (waka)minita v.i./v.t. to minister [1833]. "Ko te mahi wakaminita ra nei, kia tohe ia ki te wakaminita". (Syd.4 1833,p.147).

"Kua wakaminita tonu ratou ki te hunga tapu".(Syd.4 1833,p.170).

(whaka)minita(tia) v.i. to be ordained [1860]. (= to be made a minister). "Ko nga painga enei e tukua mai ana e koutou, koia nei ko tangata Maori e whakaminitatia ana".(MM2 7:17 1860,p.23).*

"Kihai roa iho tona nohoanga ka whakaminitatia".(Martin 3 1863,p.61).

"Ko etahi o ratou i whakaminitatia hei minita mo ratou ki reira ano".(Martin 3 1863,p.61).

"Etoru nga tau i muri iho i tona taenga atu, ka whakaminitatia ia".(Martin 3 1863,p.73).

mf: 1.

whakapa minita v.i. to ordain [1852]. (Wton. 4 1852,p.62).

miniti n.

1. mint [1837]. "E ho atu ana hoki e koutou te wahi tuangahuru o te miniti, o te anihi, o te kumine, a kapea ana nga mea nunui o te ture".(Pai.3 1837,p.36).

2. minute [1847]. "60 Miniti...1 Haora".(Purewa 1 1847, p.8).
"Kihai i maha nga miniti ka pakaru katoa".(MM2 4:8 1857,p.6).

Minorati n.

Minorite [1893]. "Ko nga Rikona, ko nga Hupirikona, ko nga Minorati, ko nga Tohurati".(Pom.5 1893,p.165).

"He turanga ano i raro iho o nga Hupirikona, ko nga Minorati".(Pom.9 1894,p.46).

mira n.

1. mill [1833]. "Tokorua wahine ki te huri i te mira; ko te tahi e tangohia, ko te tahi e waiho".(Syd.4 1833,p.47).

"Ka tokorua wahine ka huri i te mira ko tahi".(Pai.2 1835,p.49).

"Pokaia ana nga kanohi, hereherea ana ia hei huri mira".(CM1 1847,p.25).

"Titiro ki ona kaupuke tima - ki ona kaata tima, ki ona Mira".(Whiteley 1847,p.30).

"Ko te tangata i te mira".(Kareti 4 1847,p.32).

"Parautia ana hoki nga whenua - kua tu hoki nga Mira".(Wton.3 1853,p.15).*

"Me he mea, e tino manako ana ratou ki te moni, me whai ki aku tikanga, e mahi nei ki te mira".(MM2 1:7 1855, p.19).*

"Tetahi mira hei mahi nui i nga korari e tupu noa ana i waenga repo".(MM2 3:1 1857,p.10).*

"Ko te mira tena; na, ki tonu ake te puna o te whai-rawa i a matou".(MM2 3:4 1857,p.5).*

"Kia whakahokia mai te Kai titiro o a tatou mira, e Te Kawana ki tana mahi".(MM2 4:7 1857,p.4).*

"Kua noho tahi matou, kua mahi tahi i te Mira ki Rangitikei".(MM2 4:10 1857,p.8).*

"Kia whiwhi ai tatou ki te mira ki te parau".(MM2 4:12 1857,p.3).*

"Ko nga hanga katoa i taua mira kua tae mai".(MM2 7:1-2 1860,p.3).*

"Te mea i whakapai ai ahau ki nga Pakeha, ko nga kakahu ko nga mira".(MM2 7:13 1860,p.47).*

"Ko etahi mo te Whare Karakia ranei, mo te Kura ranei, mo te Mira ranei, mo te aha ranei, mo ta ratou mea hoki e pai ai".(Govt.1 1861,p.8).

"Katahi ka karanga mai, Ki whea koutou moe ai? Ka mea atu au, Ki te mira".(MM2 2a:6 1862,p.9).*

"Hurihia ki te mira".(Auck.3 1864,p.49).

mf: 55.

kai hanga mira n. millwright [1857].

"Tenei nga kai hanga rino, nga kai hanga Mira kei runga ake o Waipapa Akarana".(MM2 4:14 1857,endpaper).

kai huri mira n. miller [1879]. "Herea ana ia ki nga mekameka parahi; a hei kai huri mira ia i roto i te whare herehere".(Pom.6 1879,p.384).

kai mahi mira n. millwright [1857]. "E whakaaro ana hoki nga kai mahi mira i Akarana, he mea noa, e kore ano e roa ka hoki".(MM2 4:5 1857,p.7).

kowhatu mira n. mill-stone [1852]. (Wton.4 1852,p.38).

kai titiro mira n. mill inspector [1857].

"Tenei ta matou korero mo te Kai titiro Mira, Kia whaka hokia mai ki tana mahi titiro Mira".(MM2 4:10 1857, p.13).*

mf: 1.

mira haro muka n. flax mill [1857]. "Haere ana etahi o matou i naia tata nei kia kite i tetahi mira haro muka e hanga ana e te Pakeha".(MM2 3:1 1857,p.10).*

mf: 1.

mira huri paraoa n. flour mill [1855]. "Tenei ta matou kupu whakatupato ki o matou hoa Maori e mahi nei ki nga mira huri paraoa".(MM2 3:2 1857,p.6).

"Kia ai he moni hei hoko rongoa mo to matou takuta, mo te hanganga hoki i nga mira-huri-paraoa ana pakaru".(MM2 7:15 1860,p.21).*

mf: 1.

mira kani rakau n. sawmill [1855]. "Ka tahuri nga Maori ki te mahi i tetahi mira kani rakau".(MM2 3a:6 1863,p.5).

mira paraoa n. flour mill [1855].

"Matara iti atu i Ohinemutu ka tu te ira paraoa, na taua iwi na Ngati-whakaue".(MM2 3:2 1857,p.8).

"Kia mahi tahi ai tatou i nga mahi whakarangatira i te tangata: koia tenei, he mira paraoa, he mahi kai, he whangai hipi".(MM2 4:10 1857,p.12).*

mf: 1.

mira wai n. **water mill** [1860]. "Ma te Kawanatanga e mahi, e tohutohu nga tikanga mo taua Mira wai".(MM2 7:18 1860,p.38).*
mf: 1.

2. **miller** [1856]. "E matauria ana tenei e nga mira, (kai huri Paraoa)".(MM2 2:3 1856,p.14).
3. **Fr. myrrhe** [1879]. (= myrrh). "Ka ho atu ki a ia nga hoatutanga he koura, he tura, he mira".(Pom.8 1847,p.7).
"Ka haere ki a ia Ka mauria he Tura, He Koura a he Mira, Ka ho atu ki a ia".(Pom.6 1879,p.106).

mira adj. **mill** [1833]. "E rangi ra mona kia wakawerewerea ki tona kaki te kowatu mira ahi".(Syd.4 1833,p.36).
"E rangirangi mona ko te kamaka mira e hurihia ana e te ahi kia waka-werewerea ki tona kaki".(Pai.2 1835,p.47).

miraka n. **milk** [1857]. "Ko te tangata i whai miraka, he miraka taua, a ko te tangata i whai kaanga, he kaanga ana".(MM2 3:3 1857,p.11).*
"Ka nui te pai o te paraoa kororirori ki te miraka, ki te pai hoki te tunu".(Martin 4 1869,p.23).
mf: 2.

whare miraka n. **dairy** [1852]. (Wton.4 1852,p.30).

mirekara n. **miracle** [1879]. "Ka nui nga mirekara i mahia e te Atua ma taua ripeka ano".(Pom.6 1879,p.439).

mirete n. **millet** [1856]. "Tikina atu hoki te tahi witi mau, te tahi parei, e tahi pini, e tahi pi, e tahi mirete, e tahi rai, ka maka atu ki roto ki te oko kotahi".(Kareti 12 1856,p.337).

Miri n. **Medes** [1856]. "I ara te pa o tera whenua i a ia, i patua e ia nga Miri, a, horo ana to ratou pa".(MM2 2:10 1856, p.12).

Miria n. **Medes** [1856]. "I toa ia ki nga taua hapai ki nga Miria".(MM2 2:10 1856,p.12).

miriana n. **million** [1837]. "A ko te tokomaha o te taua o nga hoia hoiho erua rau o nga miriana".(Pai.3 1837,p.343).

- Mirianaiti n.** **Midianites** [1840]. "A, ra reira mai ana nga Mirianaiti he tangata hoko".(Mang.1 1840,p.30).
- Miriani n.** **Midianites** [1844]. A i mea ano a Mohi ki a Hopapa ki te tama a Rakuere, a te Miriani".(Maun.14b 1844,p.171).
"Na ka pahure etahi Miriani, he hunga hokohoko".(CMS 2 1845,p.87).
"A, hokona atu ana a Hohepa e ratou ki nga Miriani".(Kareti 6 1852,p.22).
- Miriani adj.** **Midianite** [1844]. (= Midianitish). "Ko te putanga mai o te tahi tangata o nga tamariki a Iharaia, me te kawae mai ano i te tahi wahine Miriani ki ona teina i te tirohanga a Mohi".(Maun.14b 1844,p.211).
"Ka kitea atu e ratou te tahi tira Miriani e haere mai ana i Kireara, me a ratou kamera, me a ratou mea pai".(Kareti 6 1852,p.22).
- miriona n.** **million** [1849]. "I reira e patu ana i te tangata etoru nga miriona i ngaro"(Auck.1 1849,p.9).
"Kahore i whakaaetia e te Epera o Ruhia kia tukua atu i nga kaha o tona whenua, te Paipera i roto i te reo Hiperu hei titiro mo enei miriona".(MM2 1:8 1855,p.14).
"Ko tahi miriona pauna moni 1000000 i pena ano hoki ta Wiremu teake".(Hoki 6:15 1862,p.2).*
"Ko nga tangata i patua, i tenei whawhaitanga katoa, kotahi miriona".(Martin 3 1863,p.4).
"Ko nga moni e wha miriona i kiia ra e koutou i tera Paremata, kia namaa, kua riro mai aua moni".(Wan.1 2:13 1875,p.114).
mf: 1.
- miritea adj.** **military** [1855]. "Ko te arai uma,e tira, ko nga tarau ma, ko nga putu miritea".(MM2 1:3 1855,p.51).
- miritia n.** **militia** [1857]. "E rongorongo ana matou kua rapurapu te whakaaro o nga hoa tangata maori ki te whakahoitanga o te pakeha i Akarana nei,ara, ki te whakaturanga o te Miritia, ki to te pakeha reo".(MM2 3:3 1857,p.4).
"No matou, 4 i mate rawa: 2 no nga Miritia, he tama na Te Paraone, Minita, tetahi, he tama na Wiremu Etekama te tokorua; 2 hoki nga hoia".(MM2 7:18a 1860,p.4).
- mita n.** 1. **mister** [1842]. "Ka wakaoati ano a Mita Karaa, koia te Kai Wakamaori i nga korero".(KNT 1:4 1842,p.13).
"Akuanei, no te rironga o Mita Hamiora Te Wiremu ki Tauranga ki te tiki i te Whaea, ka mahi uiui tonu a Maihi ki te wa e u mai ai te kaipuke".(Auck.8 1854,p.15).

"Kua oti nei te Tumuaki Pakeha, a Mitaro, mo to matou wahi mo Taupo".(MM2 2a:9 1862,p.19).*

"E whakapai ana ratou ki to ratou hoa ki a Mita Ro, e whakapai ana hoki ki ona tikanga mo te taha Maori".(MM2 3a:3 1863,p.16).

"I mea a Mita Kuwia ki tetahi tamaiti, 'kia Potane', te tikanga ranei a Kuwia, mo taua kupu, a tonoa ana te tamaiti ra kia haere ki te ngaki i te kaari".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 3.

2. **minister?** [1862]. "Mei a Manihera mita i tohe ano hoki kia tukua mai te tima".(Hoki 12:8 1862,p.1).*

mf: 1.

mitara n.

measles [1875]. "Kua pa te mate mitara ki nga Maori, a ko Takuta Karora te kai tiaki".(Wan.1 2:21 1875,p.239).

mitinare n.

missionary [1855]. "E noho ana te Mitinare ki taua kainga ki te Papanui".(MM2 1:8 1855,p.3).

mitinare-kore adj. **missionary-less** [1855]. "Kotahi tino tau i noho Mitinare-kore ai Ngatiporou".(MM2 1:8 1855,p.3).

mitora n.

measles [1875]. "He Maori ano i mate i te Mitora i Urenui".(Wan.1 2:21 1875,p.239).

miuru n.

mule [1857]. "I haere mai ki te whai mai i a matou, hei whakauru hoki mo nga miuru, me nga hoiho hoki, i te pikinga ki runga".(MM2 3:3 1857,p.11).*

mf: 1.

Moapi n.

Moabites [1840]. "Kei wakatari pakanga koe ki nga Moapi, kua ano koe e wawai ki a ratou".(Pai.14a 1840, p.58).

"Ko ia te papa o nga Moapi, a tae noa ki tenei ra".(CMS 2 1845,p.39).

"Muri iho ka taea e ia a Ihipa, nga Moapi, ratou ko era atu iwi e tata ana ki Kanaana".(Kareti 9 1849,p.37).

Moapi adj.

Moabite [1879]. (= Moabitish). "Ko te kotiro Moapi tenei i hoki tahi mai nei raua ko Noami i te whenua a Moapa".(Pom.6 1879,p.385).

moata n.

mortar [1844]. (i.e. building material). "Me tiki ano e ia he moata ke, ka pani atu ai ki te whare".(Maun.14a 1844,p.95).

"Ka meinga e ratounga pereke hei kohatu, me te uku ano hoki hei moata ma ratou".(CMS 2 1845,p.21).

- mokere n.** smuggling [1858]. "Tahae-Mokere. (Mahi-tahae i nga Hanga Katimauhe)".(Auck.6 1858,p.27).
- mokete n.** mortgage [1874]. "Kua herea e te Ture te motu nei, kua tau te mokete ki te motu nei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf.: 3.
"Na te Tino Kawanatanga i whakatimata tenei mahi te Mokete".(Wan.1 2:20 1875,p.225).*
mf: 7.
- kai mokete n.** mortgagee? [1874]. "Kua whakawehia e te Kai-mokete raua ko hoko".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*
"A kotahi o ratou i nama moni atu kia Tatana, a he kai Mokete aia na Tatana".(Wan.1 2:31 1875,p.404).
mf: 1.
- mokete v.i./v.t.** to mortgage [1874]. "Kia kuaa matou e mokete, e hoko, e Reti ki nga Pakeha maori, engari ma te Kawanatanga anake e mahi".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
"Ki te mea ka Mokete e tangata i tana whenua, kua tino riro rawa atu te man o taua whena te tuku eia ki te Pakeha".(Wan.1 2:27 1875,p.337).
mf: 3.
mokete(tia) v.t. to be mortgaged [1874].
"Kaore e taea e ia te wehewehe nga whenua kua hokona, kua moketetia ranei tetahi waahi, me nga whenua Reti i runga i te rarangi 15 o te Ture Whenua Maori 1865".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
mf: 2.
- mokura n.** moghul [1858]. "Imua he Epera to te whenua o nga Hiniru. Tona ingoa, ko te Mokura Nui".(MM2 5:13 1858, p.4).
- mokuru n.** moghul [1858]. "Ka haere ki te whawhai i taua Epara, i te Mokuru Nui".(MM2 5:13 1858,p.4).
- momenete n.** moment [1856]. "Kihai ano ratou i pera me Arapeta te Nui, te Kingi tohunga o Ingarangi, ki te whakarite i nga momenete ki nga mahi".(MM2 2:9 1856,p.3).

- momeneti n.** **moment** [1856]. "Kihai i maumauria e ia, nga momeneti katoa he mahi ano tana, kihai ia i pai kia pahure nga mineti i runga i te mahi kore".(MM2 2:8 1856,p.6).
"E taea e au te pu ra i nga momeneti katoa".(MM2 2a:13 1862,p.10).
- momeniti n.** **moment** [1843]. "I haere tonu ai koe ki aia i nga ata, whakamatautau i aia i nga momeniti katoa?"(Wes.10 1843,p.8).
"E poto ana te haringa o te kino, a, ko te haringa a te angata tinihanga mo te momeniti anake".(Wes.10 1843,p.22).
- Momona n.** **Mormon** [1889]. "Ko te noho ki nga waiata ki te karakia ranei o nga Porohitani, o nga Hauhau, o nga Momona, otira o nga hahi he katoa".(Pom.7 1889,p.53).
- monaka n.** **monk** [1847]. "E nga hato Monaka me nga hato Eremita, inoi...".(Pom.8 1847,p.521).
- monaki n.** **monk** [1863]. "Tera ano tetahi tu tangata e mahi ana i nga mahi e kake ai nga iwi ki te pai, ko nga tangata i kiia ra he monaki".(Martin 3 1863,p.81).
"Nawai i tika, i tika, te mahi a nga monaki nei".(Martin 3 1863,p.84).
"Nga mahi matauranga me nga mahi ripeneta a nga Monaki me nga None".(Pom.9 1894,p.14).
- whare monaki n.** **monastery** [1894]. "Tenei ano a Arihena kei tetahi whare monaki o Ihipa e noho ana".(Pom.9 1894,p.182).
- monaki adj.** **monastic** [1863]. "A ki te mea tetahi tauhou kia whaka urua ki roto ki tetahi kainga monaki, ekore e tukua wawetia mai".(Martin 3 1863,p.83).
- moni n.** **money** [1830]. "Ka kite ia i te tahi tangata ko Matiu tona ingoa e noho ana ki te ware tango moni".(Syd.2 1830, p.26).
"Ringihia ana te moni o nga kai hohoko moni a hurihia ana nga tepara".(Syd.2 1830,p.33).
"E kore anei tou kai wakaako e ho atu i te moni?"(Syd.4 1833,p.35).
"Ko nga kai tiaki moni".(Pai.12 1840,p.10).
"E nui te moni i riro ki te mahi penei; na, te moni nei ko te tohu o te aroha o te Hahi Matua ki a koutou".(Pom.1 1842, p.25).

"He mea hoko ano na o matou ringaringa ki te moni, e hara i te mea tahae, he mea hoko ano na matou".(KNT 1:8 1842, p.33).*

"Naku ano aku pu - he mea hoko ki taku moni".(Martin 1 1845, p.14.

"Ko nga mano kai whakaora e rite ana ki aua rata i poto atu na nga moni a te wahine i a ratou, a kihai i ora".(Maun.12(i) 1846, p.7).

"Mano tini ona moni i ho atu e Ingarani hei whakarangatira i nga tangata kua whakataurekarekatia".(Whiteley 1847, p.13).

"Kura whakaatu i nga tikanga katoa o te Moni".(Whiteley 1847, p.29).

"He tikanga pai, he mea, kia toe ai te moni o te tangata maori".(Bud.1 1847, p.3).

"Hei tiaki i te moni o nga kai mah o nga taitamariki, o nga pononga, o nga tangata katoa hoki, e hiahia ana kia rongoatia tetahi wahi o a ratou moni".(Bud.1 1847, p.4).

"Koia ahau ka whakaaro ai, ekore e peratia nga moni o te tangata, ka takoto pai ekore e he, ekore e nukurautia, kao".(Bud.1 1847, p.6).

"Ko nga moni o taua whare tohu me waiho iho ki te Kawana tanga".(Bud.1 1847, p.12).

"Ekore rawa e hoki aua moni i riro ki nga tangata i whakareere i o ratou pukapuka".(Bud.1 1847, p.14).

"Ko nga pukapuka tono i nga moni me mau atu i nga haora kua oti nei te whakatakoto".(Bud.1 1847, p.15).

"Ka rapu hoki ratou kia kohikohia te moni hei kawae i te rongo pai ki nga whenua katoa".(Wes.2 1847, p.33).

"Nui atu to matou pouri i a matou ka whaka-mangeretia nei, i nga moni ano hoki ka poto ki te hoko rongoa".(Kareti 7 1852, p.17).

"He aha ma ratou te keia i aku oneone, te keia hoki ki au moni?"(MM2 1:7 1855, p.19).*

"Ko te tikanga tenei o Kawana kei runga i nga whenua. Otira ko nga moni kua riro pai mai i au".(MM2 7:13 1860, p.28).*

"Na utua ana e te Rangihaeata nga moni i a ia ki te kaupuke".(MM2 7:15 1860, p.18).*

"E hoki koe, me o moni".(MM2 7:15 1860, p.42).*

"Kaua ia e tono moni mana, e tango ranei, i nga tangata".(Govt.1 1861, p.1).

"Na matou te rakau, na matou nga ropi, na matou nga moni".(MM2 2a:2 1862, p.13).*

"Na konei hoatu ana i te moni e nga tangata, katahi ka karakia te tohunga".(MM2 2a:6 1862, p.11).*

"Ekore ahau e pai kia nui te moni ma Heke".(MM2 2a:14 1862, p.6).*

"He nama moni taku i a koe".(Auck.2 1863, p.8).

"He aha ra he iti? Hei moni".(Auck.3 1864, p.42).

"A na te aha te moni? na te whenua ano ra".(Wan.1 1:10 1874, p.60).*

mf: 243.

- kai hohoko moni n.** money changer [1837].
 "A ringihia ana te moni o nga kai hohoko moni, a hurihia ana nga tepara".(Pai.3 1837,p.123).
- kai kawē moni n.** depositor? [1847].
 "Ritenga mo nga kai kawē moni mai".(Bud.1 1847,p.13).
 "Marotanga ki nga kai kawē moni mai".(Bud.1 1847,p.15).
- kai mahi moni n.** banker [1852]. (Wton.4 1852,p.24).
- kai tiaki moni n.** treasurer [1842]. "Ko nga toenga, ka ho atu ki te Kai Tiaki moni o te Kuini, hei utu i nga tini mahi".(KNT 3:9 1844,p.43).
 "Henare Hira, Kai tiaki Moni".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
- kai tiaki peke takotoranga moni n.** banker [1857]. "Penei tonu te mahi a nga kai hoko taonga, nga kai tiaki peke takotoranga moni".(MM2 4:15 1857,p.1).
- kai tuku moni n.** creditor [1837]. "Tera tetahi kai tuku moni, tokorua ia nga tangata i tona moni".(Pai.3 1837,p.87).
- kaiwhakariterite moni n.** money changer [1847].
 "A ka turakina ki raro nga tepu o nga kaiwhakariterite moni, me nga turu o nga kaihoko kukupa".(Pom.8 1847,p.115).
- moni koura n.** sovereign? [1856]. "A taratara au Ho moni koura. Ho nui, e tama, I waiho ki au na, i!"(MM2 2:11 1856,p.13).*
- mf: 1.
- moni nama n.** debt [1858]. "Kia waiho i nga mea kahore e neke ake i ta te Kawana ratou ko tana Runanga e whakatakoto ai hei rohe mo taua Kooti Whakawa, ara, te moni nama, te utu ranei, te aha ranei i meatia kia whakaputaina e taua Kooti".(MM2 5:20 1858,p.2).
- moni pakete n.** pocket money [1875].
 "He iti te utu mehemea he Moni Pakete ta te tangata e haere mai ai ki te hoko".(Wan.1 2:19 1875,p.213).
- moni penehana n.** pension [1862]. "I tango i roto i nga tau, ka maha, kua pahure ake nei, te moni-penehana i whakaritea mo ratou e te Kawanatanga".(MM2 2a:15 1862,p.8).
- moni pukapuka n.** bank note [1844]. (= paper money). "He pukapuka kau te moni ma tatou; kahore he hiriwa, kahore he koura. I to matou rongonga ai, i teteahi rangi, ki etehi tangata maori, e whakahe ana i nga moni pukapuka a te Kawana, ka whakaaro matou, ae koia".(KNT 3:8 1844,p.37).
- moni reti n.** rental money [1875]. "A ko aua moni Reti me aua moni utu o te mahinga o taua whenua, me wehewehe aua moni, ma te tangata nana nei i toni tenei Whakawa".(Wan.1 2:14 1875,p.128).
- moni utu n.** subscription [1875].
 "Ma konei e puta ai he moni utu mo te Nupepa nei".(Wan.1 2:14 1875,p.124).
- moni utu reti n.** rental money [1874].
 "He rite tonu no te homai a te kai utu Reti i nga moni utu Reti ki nga tangata o roto i te Karaati ranei te paanga o te

tangata ki taua whenua Reti Karaatitia ra".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 1.

moni wini n. prizemoney [1875]. "Mo nga hoiho ki ano i wini Reihi i mua, a kia ano i puta he moni wini maana i runga ake i te £10".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

ware tango moni n. customhouse [1840]. "Ka haere atu a Ihu i reira, ka kite ia i tetahi tangata, ko Matiu tona ingoa, e noho ana ki te ware tango moni".(Pai.9b 1840, p.140b).

ware tiaki moni n. customhouse [1842]. "Kawe ana i te tini o nga mea o te ware-tiaki-moni".(KNT 1:5 1842,p.21).

whare huinga moni n. treasury [1844]. "Ko te tino Rangatira o te whare huinga moni o te Koroni".(KNT 3:6 1844,p.25).

whare-moni n. bank [1855]. "Kotahi ano tamaiti i whara, tama a Kapetana, te kai tiaki o te whare moni".(MM2 1:3 1855,p.35).

whare tahu moni n. mint [1860]. "Ko te mahi o taku rangatira, he arahi tonu i ai kia kite i nga mahi nui a te Pakeha, i nga whare tahu moni, i nga whare hanga pu, i nga mahi nui katoa".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

mf: 1.

whare takotoranga moni n.treasury [1857]. (MM2 4:11 1857,p.4).

whare tiaki moni n. treasury [1855]. "Ko te pouaka rino o nga whare tiaki moni, me nga pukapuka e takoto kino noa iho ana".(MM2 1:3 1855,p.34).

whare utu moni n. treasury [1857]. (MM2 4:9 1857,p.12).

moni adj.

money [1847]. "Engari te Peke nei, ka takoto pai te moni ki roto ki te ao, i te whare moni o te Kawana".(Bud.1 1847,p.6).

"Ko etahi ka waiho ki te peke moni hei mea utu mo nga mahi e mahia hei painga mo te iwi katoa".(MM2 6:22 1859, p.6).

monita n.

monitor [1844]. "Ma te monita e panga te patai, ka oho Maori mai ai te karaihe; ko reira te monita mea ai, 'Tena koa te kupu'".(Maun.7 1844,p.1).

"Tenei te tikanga i wakaritea ai te kura nei hei wakaako i etahi o nga monita nga Hahi ki nga tikanga o te rongo pai".(KNT 4:4 1845,p.16).

"Kaua he tangata haere e tukua ki te Karaihe tuatahi, engari he Kai karakia he Monita ranei ka tukua".(Col.3 1848, p.3).

"Hei te wa e ngaro aite Monita, ka tu ai te upoko o te Karaihe hei utu mona".(Col.3 1848,p.4).

- "Ka patai a More Watihora, he monita no te Hahi Weteriana".(MM2 6:18 1859,p.2).*
- "Ko aku monita ano hoki e huihui tonu ana i nga ata katoa i te tekau o nga haora o te ata".(Hoki 1:15 1863,p.3).*
- mf: 5.
- monite n.** month [1838]. "Ko nga Ingoa o nga Monite".(Mang.3 1838).
- monoterahio n.** monstrance [1893]. "Monoterahio. He Nohoanga mo te Taro tapu me ka whakaaria mai ki te iwi".(Pom.5 1893, p.211).
- Monoterite n.** Monothelites [1879]. "Kua kitea nga pihopa i te rereke tanga o te ako o nga Monoterite ka peia ratou e ratou ano ki waho ki te Hahi".(Pom.6 1879,p.445).
- mora n.** Hebr. mor [1830]. (= myrrh). "Ho atu ana e ratou nga mea ho atu noa, he koura, he ripona, he mora".(Syd.2 1830,p.10).
- Morahati n.** Morasthite [1856]. "Te kupu a Ihowa i puta mai ki a Mika Morahati i nga ra o enei kingi o Hura".(Kareti 12 1856,p.524).
- more n.** mole [1844]. "Me te wherete, me te kamereona, me te ngarara, me te ngata, me te more".(Maun.14a 1844,p.84).
- moretare adj.** mortal [1847]. "Ka tukua e ia ki nga mamae tonu ki nga mamae nui whakaharahara nga tangata i mate ki runga ki te hara moretare".(Pom.8 1847,p.vi).
 "E hia nga ahua o te hara Aketuare? - E rua, ko te hara Moretare, ko te hara Weniare".(Pom.7 1889,p.132).
 "Ko te hara moretare, ara, ko te hara nui, ko te hara weniare, ara, ko te hara iti".(Pom.5 1893,p.109).
- mota n.** mortar [1840]. (= building material). "Ka tino whaka mamaetia ratou ki te mahi whakauaua i te mota, i te pereki, i nga mahi katoa i te mara".(Mang.1 1840,p.47).
- motetia n.** Lat. modestia [1847]. (= modesty). "Ko te Motetia, ko te te hiahia ki te whakarere i nga huihuinga turituri, ko te pehanga o nga hiahia kino o te ngakau me te kikokiko".(Pom.8 1847,p.266).

"Motetia. Ko te tupato ki nga meatanga katoa o te tinana".(Pom.5 1893,p.211).

- motini n.** motion [1874]. "Ka whakahaerea a au te Motini e mau nei i toku ingoa, a he maha nga pitihana kua tukua mai ki tenei whare e tenei iwi e te Arawa".(Wan.1 1:10 1874,p.54).*
mf: 5.
- Mua n.** Moor [1855]. "Ko nga Nikoro, ko te kahu o te Mua i runga i a ratou, hei pononga mo taua hui".(MM2 1:3 1855, p.52).
- muera n.** mule [1840]. "Kei pena koe me te hoiho, me te muera ranei, kahore nei he matauranga".(Pai.9 1840,p.23).
"Na tenei Anaha i ite nga muera i te koraha".(CMS 2 1845, p.84).
"He Muera. Ko te uri tenei o te hoiho raua ko te kaihe".(Kareti 9 1849,p.5).
"Ko tana muera eketanga i whakaturia ki tetahi o nga kuwaha o te whare karakia, hei mea kia moehewa ai nga tangata kei roto ano ia".(Martin 3 1863,p.63).
- Muhi n.** Mushites [1844]. "Na Merari te hapu o nga Mahari, me te hapu o nga Muhi".(Maun.14b 1844,p.146).
- muhika adj.** musical [1837]. "A heoi ano rongonga i roto i a koe ki te reo o te kai wakatangi hapa, ki to te hunga muhika".(Pai.3 1837,p.351).
- mure n.** mule [1840]. "Aua oti e tukua atu ki tou pononga tetahi oneone kia rua wahanga o te mure".(Mang.1 1840,p.79).
- Naami n.** Naamite [1844]. "Na Naamana, ko te hapu o nga Naami".(Maun.14b 1844,p.215).
- naihe n.** knife [1860]. "Kua karanga tena tangata, 'Ina taku whenua', na he naihe te utu, na kua riro te whenua i te Pakeha".(MM2 7:15 1860,p.16).*
mf: 1.
- naihi n.** knife [1862]. "Ko te hoko o te whenua i mua, e hara i te mea utu a eka, i tukua nuitia, ko nga utu, he matau nei, he kohue nei, he naihi nei, he aha, he aha".(MM2 2a:2 1862, p.17).*

mf: 1.

- naita n.** **knight** [1857]. "Ko taua tama ona i karangatia hei Naita, he tohu honore nui tera i taua takiwa".(MM2 3:3 1857, p.9).
- naiti n.** **nut** [1845]. (usu. = walnut). "Kawea atu hoki tetahi hakari ki raro ki taua tangata, te tahi wahi pami, me te tahi wahi honi, e tahi paihe, me te tahi maira, e tahi naiti, me e tahi aramona".(CMS 2 1845,p.103).
"He mea ririki ano hoki te naiti, me wahi te peha o waho ka kai ai i te nganga i roto".(Kareti 9 1849,p.5).
- naka'hi n.** **Hebr. nachash** [1827]. (= serpent). "Na ko te naka'hi ano te mea tino tini'hanga rawa o nga kararehe katoa o te wenua".(Syd.1 1827,p.8).
"Na te naka'hi ra hau i wakawai, a kai ana a hau".(Syd.1 1827,p.10).
- nakahi n.** **Hebr. nachash** [1830]. (= serpent). "E te wakatupuranga nakahi, na wai koutou i wakamahara kia rere i te riri e haere mai?"(Syd.2 1830,p.11).
"A ki te mea e inoi ia ki te tahi ika e ho atu ra nei ki a ia he nakahi?"(Syd.2 1830,p.21).
"A me Mohi i wakairi i te nakahi i te koraha".(Syd.2 1830, p.35).
"Na te wairua kino ki te ahua o te nakahi i wakawai te tangata".(Syd.2 1830,p.90).
"Kia rite ra koutou ki te nakahi te mahara, a kia kino kore me te kukupa".(Syd.4 1833,p.23).
"E takahi koe ki te raiona ki te nakahi".(Wilber.2 1843, p.10).
"Na te nakahi ra au i wakawai".(Will.1844,p.174).
"Tukua mai ana nga nakahi kino hei ngau i a ratou".(CM1 1847,p.15).
"Ka mea a Ihowa kia hanga e ia te tahi nakahi ki te parahi".(CM1 1847,p.15).
"Ko te nakahi i whakairia".(Kareti 1 1849,p.11).
"Na Hatana i te ahua o te nakahi ia i whakawai".(Kareti 3 1849,p.4).
"Ka pehea mai te Atua ki te nakahi mo tenei mahi?"(Kareti 3 1849,p.4).
"Ko te mea tenei e wehi ai au, ko te pu ko te paura. Wahia ki waho, heoiano, ka ora au, ko aku mea wehi enei. Ka mea aku whakaaro, me whakapuare te nakahi".(MM2 2a:5 1862,p.22).*
"Kei te take he nakahi nui e takoto ana".(Martin 3 1863, p.19).
"Ko te pane o taua nakahi kei runga i te ringaringa o te whakapakoko ra e takoto ana".(Martin 3 1863,p.58).

"E rite ana ano he nakahi, wehi ana nga wahi katoa o te motu nei i a ratou whaka-ratou ano".(MM2 3a:6 1863,p.15).*
mf: 2.

(waka)nakahi v.i. to become a serpent [1840]. "A maka atu ana e ia ki te wenua, a wakanakahi iho; te tino rerenga a Mohi i tona aroaro".(Pai.14 1840, p.9).

(waka)nakahi(tia) v.i. to become a serpent [1840]. "Tangohia to tokotoko, maka iho ki te aroaro o Parao, a ka wakanakahitia".(Pai.14 1840,p.17).

(whaka)nakahi v.t. to become a serpent [1879]. "Maka iho ana hoki nga tohunga Maori o ratou tokotoko, a whakanakahi ana".(Pom.6 1879,p.368).

(whaka)nakahi(tia) v.t. to become a serpent [1857]. "A whakanakahitia ana te tokotoko a Mohi e te mana o te Atua, horongia ana nga tokotoko o nga kai-makutu i whakanakahitia e te mana o te rewera".(MM2 3:1 1857, p.11).

nakaki n.

Hebr. nachash [1833]. (= serpent). "Kaua ano hoki e tohe ki a te Karaiti, me e tahi o ratou i tohe, a wakakahoretia ana e nga nakaki".(Syd.4 1833,p.161).

nama n.

1. loan/debt [1856]. (prob. from 'number'; note that nama can mean either loan or debt, depending upon context). "He he ano ta nga Pakeha ki te whakaae i enei nama ki te tangata Maori".(MM2 2:9 1856,p.2).

"Ko te tangata ka whakauru hei hoa ki tetahi tangata e mau ana te pupuri e te Ture, mo te Tahae-rahene-iti, mo te nama ranei e tae ana ki te Kotahi Rau Pauna".(Auck.6 1858,p.12).

"Kua korero matou kia whakamutua te nama a nga Maori, me te hoatu a nga Pakeha i te taonga mo te nama, engari, me hoko marire".(MM2 6:19 1859,p.5).*

"Me pehea ka whakahoki ai taua nama i a Kapera?"(Pom.3 1860,p.111).

"Ma te Kingi he rawa mo ona tangata, me tona nama".(MM2 7:18 1860,p.44).*

"He nama naku i a hori, ara erua pauna tekau hereni".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Nei nga korero mo nga nama, i nama ai nga Kingitanga o te ao nei".(Wan.1 2:21 1875,p.240).

mf: 13.

nama(nga) n. debt/credit [1858]. "Na, ki te mea ka taka ki tua o e ono tau no te namanga; no te homaitanga utu ranei i runga i taua nama; no te tuhinga ranei ki te pukapuka i te whakaaetanga kia utua; kaore e tika te Akihana".(Auck.6 1858, p.45).

"I te namanga mai, he pai; i roto i nga ra katoa, he pouri, he whakama ki te tangata nona te taonga; ka rite, ka ora te ngakau".(MM2 6:19 1859,p.5).*

mf: 1.

kai nama n. **borrower** [1862]. "Ekore pea e hohoro te utu atu i aua moni, e penei pea ta ratou mahi me ta nga kai nama i mua atu i a ratou".(MM2 2a:12 1862, p.4).

nama moni n. **loan/debt** [1874]. "He puku nama moni tetahi, he whakakore rawa i te Tiriti tetahi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

"Ina hoki i nga nama moni i mua, kahore a Tareha raua ko Mete Kingi i mohio".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 2.

2. **number** [1858]. "Ka rarangitia nga Hara, me tona nama, me tona nama; he mea tatau iho".(Auck.6 1858,p.xiv).

"Ki te kore ona Nama-tikete, e mau ana i taua kuri".(Auck. 6 1858,p.10).

"Me tuhi ano tona nama ka whakapiri ki a ia, ko te nama ano o te hoa, o te mea hoki ka tukua ki Oropi".(MM2 6:3 1859, p.4).

"Kua rapu ahau i tenei kupu i te tuaono o nga nama o te nupepa a te Kawana".(MM2 7:18 1860,p.26).*

"Kua tae mai hoki tau pukapuka, nama 7, o te 10 o nga ra o Oketopa".(MM2 2a:9 1862,p.20).

"Nama 6 no te 1858 tenei pukapuka".(MM2 3a:2 1863, p.12).*

"He kitenga iho noku i etahi kupu i roto i te Nama tua-tahi o Te Wananga".(Wan.1 1:3 1874,p.11).*

mf: 12.

nama adj.

loan/credit [1858]. "He whenua nama enei. Kei Mangatawhiri. Te Takiwa ki Irene".(MM2 5:9 1858,p.4).

"Kei ahau te pepa nama no Kapera, na, no ka whakakitea taua pepa ki a ia, ka whakahokia hohorotia e ia te moni nama ki a koe".(Pom.3 1860,p.111).

nama v.i./v.t.

to borrow/to lend/to owe [1856]. "Kua oti nga hoa Maori te whakatupato i roto i nga rarangi o tenei Nupepa kia kaua ratou e tino nama, kei kore e rite atu te utu ua maea mai nga kai ki te rua".(MM2 2:9 1856,p.2).

"Ki te mea ka whakaroaina te utunga atu o nga taonga o te Pakeha i nama ai e ratou, ka iri kino o ratou ingoa i runga i te ngutu o te tangata".(MM2 2:9 1856,p.2).

"Ko Topia e whakamatau ana ki tona tamariki, nona i nama nga taretā ko tahi tekau ki a Kapera".(Pom.3 1860, p.110).

"He whakaroa na nga Maori i te utu o nga moni e nama ana".(Auck.2 1863,p.8).

"Kua mutu taku nama moni".(Auck.2 1863,p.8).

"Kimikimi ake ai te mahara, hei whakaea pea mo a ratou tini moni i nama nei ki Ingarangi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

"Nei nga korero mo nga nama, i nama ai nga Kingitanga o te ao nei".(Wan.1 2:21 1875,p.240).

mf: 2.

nama(tia) v.i. to number [1860]. (= to mark).

"Tetahi hoki, whai namatia nga iwi Maori kua kuinitia, kia matau ai nga Pakeha i te haerenga mai ki te hoko i a ratou mea".(MM2 7:18 1860,p.18).*

mf: 1.

namaa v.i.

to owe/borrow [1875]. "He nui ano ia nga moni i namaa hei mahi i nga Rerewei".(Wan.1 2:13 1875,p.113).

"Ko nga moni e wha miriona e kiia ra e koutou i tera Paremata, kia namaa, kua riro mai aua moni".(Wan.1 2:13 1875,p.114).

"He kore utu mai na te Pakeha, me te Maori, i aku mea i namaa e ratou, i mea ai ahau me hoko taku toa me aku taonga".(Wan.1 3:37 1876,p.388).

nane n.

nanny [1844]. (= goat). "Te kau, te hoiho, te hipi, te poaka, te nane ranei".(KNT 3:10 1844,p.53).

"Ka tikina e au ki runga ki nga kowhatu, ka waiho ko nga nane i raro i nga whawharua".(Govt.16 1852,p.34).

nanenane n.

nanny [1840]. (= goat). "Homai ki au tetahi kau, kia toru ona tau; me tetahi nanenane, kia toru ona tau".(Mang.1 1840,p.16).

"Ki te haere nga hoiho, nga kau, nga hipi, nga nanenane, nga poaka ranei ki ta te tangata mara, a ka kino tana mara i a ratou".(Martin 1 1845,p.21).

"He kau, he hipi, he nanenane nga kararehe hei whakahere".(CM1 1847,p.14).

"Ko nga tuakana o Hohepa ka tango i tona koti, a, ka patua he nanenane, tukua ana te koti ki nga toto o te nanenane".(Kareti 6 1852,p.22).

"Nga kai e kainga ana e te hoiho, e te poaka, e te hipi, e te nanenane".(MM2 6:7 1859,p.4).*

mf: 2.

nanenane adj.

nanny [1849]. (= goat). "He peha nanenane te koki, he mea tihore atu, tuia ake nga waewae, te hioe".(Kareti 9 1849,p.5).

nara n.

nard [1837]. (= spikenard). "Ka haere mai he wahine me te pouaka kowatu o te hinu, he tino nara, he mea utu nui".(Pai.3 1837,p.68).

- nata n.** nut [1840]. "Tetahi pama, tetahi honi, nga mea kakara, tetahi mora, nga nata, me nga amona".(Mang.1 1840, p.38).
- Natari n.** Nazarites [1844]. "E whakamotuhake te tangata te wahine ranei i a ia, e puaki i a ia te ki taurangi, ta te Natari, mona kia whaka-motuhaketia ma Ihowa".(Maun. 14b 1844,p.155).
- natura n.** Lat. natura [1842]. (= nature). "E hia nga ahuatanga (natura) ki a Hehu Kerito?"(Pom.1 1842,p.34).
"He ahakoa ko tahi natura, ko tahi Atuatanga ki a ratou; na, he Atua ko tahi pu enei hunga tokotoru".(Pom.8 1847,p.i).
"Kua mahuetia koia tona Atuatanga? - Kahore; i mua he Atua kau ia, i muri he Atua, he tangata; e rua natura ki a ia".(Pom.6 1879,p.267).
- nawa n.** navy [1860]. "Wiremu Hopihana, he Kapitana i te Roiara Nawa".(MM2 7:15 1860,p.37).
- nawera n.** navy [1844]. "He Kapena no tetahi o nga Kaipuke o te Roera Nawera o te Kuini".(KNT 3:4 1844,p.18).
- nawi n.** navy [1842]. "He Kapitana i te Roiara Nawi".(KNT 1:2 1842,p.7).
- Roiara Nawi n.** Royal Navy [1842]. "He Kapitana i te Roiara Nawi, hei Kawana mo nga wahi katoa o Nu Tirani".(KNT 1:2 1842,p.7).
- Neamataite n.** Naamathite [1843]. "Ko Iraipaha te Timanaite, ko Pirirara te Huhaite, Ko Howhara te Neamataite, kua mea hoki ratou kia haere ki te tangi ki a ia".(Wes.10 1843, p.3).
- neke n.** snake [1833]. "E nga neke, e nga wakatupuranga waipara, me aha ka rere ai koutou i te wakawa o te reinga?"(Syd.4 1833,p.45).
"Ka puta mai he neke no te werawera, ka mau ki tona ringaringa".(Syd.4 1833,p.132).
"Ko te wai wakamate o nga neke kei o ratou ngutu".(Syd.4 1833,p.137).
"Na, ka hoatu e hau ki a koutou he kaha kia haere i runga i nga neke i nga kopiona".(Pai.2 1835,p.30).
"E ho atu ranei ki a ia he neke mo te ika?"(Pai.2 1835, p.33).

- Nemueri n.** Nemuelites [1844]. "Na Nemuere, ko te hapu o nga Nemueri".(Maun.14b 1844,p.213).
- nera n.** nail [1847]. "Titia tenei papa ki te nera".(Kareti 4 1847,p.23).
 "2700 tiwatawata, 16 kaho nera, 3 tangata eke".(MM2 7:6 1860,p.8).
 nera(tia) v.t. to nail [1879]. "Me te mahara ki nga kupu i korerotia e Rawiti te poropiti: 'Kua neratia ratou i aku ringaringa me aku waewae; kua tatau i aku iwi katoa'".(Pom.6 1879, p.93).
- Nikero n.** Negro [1863]. "Ko tona ope he Nikero, ara he mangu mangu".(MM2 3a:6 1863,p.6).
- Nikoraitai n.** Nicolaitanes [1837]. "Otira tenei ano tau, e kino ana koe ki nga hanga a nga Nikoraitai, e kino nei hoki a hau".(Pai.3 1837,p.336).
- Nikoro n.** Negro [1855]. "Ko nga Nikoro, ko te kahu o te Mua i runga i a ratou, hei pononga mo taua hui".(MM2 1:3 1855, p.52).
 "Ko nga tangata o Niu Kuinea, e kiia ana e te tokomaha, no nga Nikoro ki te rawhiti".(MM2 2a:6 1862,p.14).
- nira n.** needle [1833]. "E rangi he mea takoto noa, ma te kamira e tomo ra te puta o te nira i te tangata wai taonga nui kia tomo ki te ranga-tiratanga o te Atua".(Syd.4 1833,p.38).
 "Na, ka taona oratia etahi; ka werowerohia etahi ki te nira, a, hemo noa".(Pom.9 1894,p.180).
- niupepa n.** newspaper [1852]. "Ka taia e ia ki te Niupepa tana kupu ki nga tangata o Ingarangi katoa".(Kareti 7 1852,p.3).
 "Me he kupu ki nga kai mahi katoa te kupu o te Niupepa, e tika ta taua wahine ra".(Kareti 7 1852,p.4).
 "Kahore au i taro iho ki konei ka tae rawa mai ki au te niupepa o Akarana na".(MM2 4:15 1857,p.4).*
 "He utu atu enei i nga korero o te niupepa o te marama o Akuhata 15, 1861".(MM2 2a:6 1862,p.8).*
 mf: 5.
- no n.** no [1874]. "Pootitia ana e te Hui 119 i te Ae e toru i te No, heoi oti ana ki te Ae".(Wan.1 1:5 1874,p.21).*
 mf: 1.

- Noema n.** November [1842]. "Ko Noema He Paki".(Govt.16 1852, p.60).
 "Koia tera kua oti te whakatakoto ki to aroaro i te 5 o nga ra o Noema i te tau 1862".(MM2 3a:8 1863,p.8).*
 mf: 12.
- Nohema n.** November [1856]. "Akarana, Nohema 27, 1856".(MM2 2:11 1856,p.1).
- nokuru phr.** no good [1860]. "No nga Pakeha te hara nui hoki - te kupu penei o nga Pakeha, 'nokuru te Maori, haere ki waho'".(MM2 7:18 1860,p.22).*
 mf:1.
- Nomana n.** Normans [1856]. "I matau nga Nomana ki te hapai patu, a, i rongo ki te whakahau o to ratou kai-arataki".(MM2 2:9 1856,p.4).
- Nomana adj.** Norman [1859]. "Kaua ratou e hopu e patu i nga kararehe ngahere, he mea rahui hoki era hei whai ma nga rangatira Nomana".(MM2 6:12 1859,p.3).
- Nomane n.** Normans [1856]. "I hinga i reira a Kingi Harora ratou ko ana tangata, i a Ruki Wiremu ratou ko ona Nomane".(MM2 2:9 1856,p.4).
- none n.** Fr. nonne [1879]. (= nun). "Katahi ka marena a Ruteri i tetahi none kino, a ka nui haere tonu tana mahi tutu tana mahi tinihanga ki te Hahi".(Pom.6 1879,p.459).
 "Nga mahi matauranga me nga mahi ripeneta a nga Monaki me nga None".(Pom.9 1894,p.14).
- nopera n.** noble [1858]. "I reira nga tini nopera me nga tino rangatira, i haere mai hoki kia kite i te marenatanga".(MM2 5:11 1858,p.2).
- Noromana n.** Normans [1879]. "Na, te tino tahuritanga a nga Noromana ki te Hahi Katorika ara ki te whakaponotanga".(Pom.6 1879,p.449).
- nota n.** north [1835]. "Ka haere mai ratou i te ita, i te weta, i te nota, i te hauta, ka noho i te rangatiratanga o te Atua". (Pai. 2 1835,p.41).
 "Ka heke ki te taha ki te nota".(CM1 1847,p.7).
 "No te taha ki te nota enei hoa riri".(CM1 1847,p.20).

"He mania te pito ki te nota".(CM1 1847,p.38).

"Tera ano he iwi e noho ana ki te pito ki te nota o te motu".
(Kareti 5 1851,p.3).

"Ko tenei iwi e noha ana ano i te taha ki te Nota o te Danube".(Martin 3 1863,p.32).

"He poto pea tona nohoanga i te tino Taone o te Nota".(Wan.1
1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

nota weta n. north-west [1833]. "He
kokorutanga ia no Kariti, e anga anga ana ki te hauta weta,
me te nota weta".(Syd.4 1833,p.131).

wakatenota v.i. to go north [1840]. "Ka roa nei ta koutou taiawiotanga i tenei maunga: tahuri atu koutou wakatenota".(Pai.14a 1840,p.57).

whaka-te-nota v.i. to go north [1845]. "Ka haere te rohe ki runga, whaka-Repiri i te raorao o Akoro, a anga atu whaka-te-nota ki te ritenga o Kirikara".(Maun. 16 1845,p.15.7).

"Katahi ahau ka kawea e ia ki te kuwaha o te keti o te whare o Ihowa, e anga ana whaka-te-nota".(Kareti 12 1856,p.345).

nota **adj.**

north [1858]. "Na, kia taea te ono o nga marama o tana haere tonu, ia ra ia ra, ka tabi ka tae ki tetahi pito, ki te taha nota".(MM2 5:13 1858,p.3).

noti n.

note [1858]. (= currency). "Ko te ritenga o taua Noti, kei te mea e tuhia ana ki roto; he Kotahi Pauna, £1". (Auck.6 1858,p.51).

noti peke n. bank note [1858]. "Ko te tangata ka hoko i etahi mea hei hanga, hei mahi-poahere, i nga Noti Peke".(Auck.6 1858,p.14).

Nowema n.

November [1839]. "Ko Nowema, e toru tekau o ona ra".
(Pai.18 1840,p.13).

"Ka Reihī a te 9 o Nowema".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

mf: 5.

nuihana *n.*

nuisance [1858]. "Tera atu hoki nga mea pera, tona
tini, e kiia ana he Kino-nuihana; - A, ko te tangata nana te
Nuihana".(Auck.6 1858,p.24).

нуіпера **п.**

newspaper [1842]. "Ka tuhia e ia tana wakaaro wakahe ki te Nuipepa, kia rongo ai nga tangata katoa ki ona wakaaro".(KNT 1:1 1842,p.1).

"Ka hoatu ki te kai ta Nuipepa mana e ta ki te 'Karere'".
(KNT 1:1 1842,p.3).*

"E pai ana koe kia taia tenei pukapuka naku, ki roto ki te Nuipepa".(KNT 1:9 1842,p.36).*

"Kua tae mai nga Nuipepa i honuia e koe ki a au".(KNT 1:12a 1842,p.51).*

"E tama ki te mea kahore he Nuipepa me pehea ka mohio ai aku tamariki ki te mano tikanga a te pakeha?"(KNT 2:10 1843,p.41).*

"E pai ana koe ki enei whakaaro rere na o roto o te ngakau, taia ki tou Nuipepa nga kupu pono rawa".(KNT 4:6 1845, p.24).*

"No te Nuipepa o te tau 1857, ka tahi ano o matou ngakau ka oho ki te rapu tikanga mo matou".(MM2 4:3 1857,p.3).*

"E pai ana ra tenei kia tae mai ki ahau nga Nuipepa".(MM2 4:7 1857,p.6).*

"Ki te whakaae koutou, me ta ki te nuipepa, ki te perehi, kia kite nga tangata o nga Mira".(MM2 4:10 1857,p.13).*

"Kote perehi kua tae mai ki Ngarua-Wahia ka puta i a ia nga Nui-pepa, me tino kaha rawa ki te whakarite".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

mf: 42.

kai mahi nuipepa n. editor [1845]. "E koro, e te kai-mahi Nuipepa, Tu mai i kona kia mihi atu au".(KNT 4:10 1845,p.39).*

mf: 1.

kai ta nuipepa n. printer [1842]. "Ka hoatu ki te kai ta Nuipepa mana e ta ki te 'Karere'".(KNT 1:1 1842,p.3).*

"E hoa e te kaita nuipepa o te Hokioi".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

mf: 2.

kai tuhi nuipepa n. editor [1845]. "Na Noho-Marie. Rangatira o te pai. Ki te kai-tuhi Nuipepa".(KNT 4:10 1845,p.40).

kai tuhituhi nuipepa n. editor [1842]. "I tuhi tuhia tenei e te kai tuhituhi Nuipepa kia rongo ai te tangata maori".(KNT 1:9 1842,p.35).

nupepa n.

newspaper [1845]. "He rongo hou tenei, katahi ano ka puta mai ki a matou, i te nupepa meake whakaotia".(KNT 4:6 1845,p.22).

"E koro, e te kai-tuhituhi o te Nupepa. Tena koe".(KNT 4:6 1845,p.24).*

"Ki te kore koe e pai, ki te hoatu taku pukapuka ki roto o te Nupepa, maka atu".(MM2 3:2 1857,p.18).*

"Kua puta mai he korero i roto i tau nupepa mo te whawhai e whawhai nei matou ki a Te Hapuku".(MM2 4:10 1857, p.11).*

"Mau e tuku atu te reta mo Te Kawana Paraone, me nga Nupepa nei".(MM2 4:13 1857,p.13).*

"Ara, te nupepa, Oketopa, 'New Zealand Native Reserves Act, 1856'".(MM2 4:15 1857,p.4).*

"Kia taia enei kupu ki te Nupepa".(MM2 5:11 1858,p.6).*

"Ka mutu a matou kupu whakahoki mo au kupu i te nupepa nei".(MM2 7:18 1860,p.19).*

"Kua rapu ahau i tenei kupu i te tuaono o nga nama o te nupepa a te Kawana".(MM2 7:18 1860,p.26).*

"Ma tau nupepa ka rongona ai nga korero katoa".(MM2 7:19 1860,p.12).*

"Panuitia ki te Nupepa o te Kawanatanga o Nui Tireni". (Govt.17 1862,p.7).

"No te taenga mai o au nupepa ki Taranaki nei, ka kite iho matou i nga korero o roto i tou haerenga ki Waikato".(MM2 2a:9 1862,p.13).*

"I nga nupepa, ina tae atu ki a koe, e toru pene".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Ko te Panuitanga i puta i te Nupepa o te Kawanatanga". (Govt.8 1863).

mf: 72.

kai korero nupepa n. newspaper reader [1855]. "Ekore ta matou mahi e oti tika, me kaua e kokiri atu ki nga kai-korero nupepa ta matou kupu whakatupato, kei waiho nga kai mahi o te he ki tenei taone hei taura mo ratou".(MM2 1:1 1855,p.4).

kai ta nupepa n. editor/publisher [1858]. "Ma nga Kai ta Nupepa e perehi mai te matenga o tenei o matou matua".(MM2 5:3 1858,p.6).*

"He mahi hoki tena kua whanua kia mahia a koe e te kai ta Nupepa".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*

mf: 3.

kai titiro nupepa n. newspaper reader [1855]. "Kua tae atu ano o matou korero ki nga kai titiro nupepa".(MM2 1:3 1855,p.10).

"Kia ata titiro mai ano nga kai titiro Nupepa ki nga mahi a Urupeni i te tau kua hori ake nei, 1875".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*

mf: 1.

kai tono nupepa n. subscriber [1874]. "E nga kai tono Nupepa. Ko te utu mo te Wananga i te tau 10s he mea utu ki mua".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*

mf: 1.

whare ta nupepa n. newspaper printing office [1875]. "Kotahi Nupepa e uta i te wiki i te whare Ta Nupepa o te Wananga, Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.112).

Ngapuritana n.

Neapolitan [1860]. "Kotahi wiki e wha ra e rere ana, ka tu ki Meteria, ko Ngapuritana te ingoa o taua iwi".(MM2 7: 1-2 1860,p.9).*

mf: 1.

Ngati Ringi/Ngatiringi n. "Ring" [1875]. (i.e. The Hawkes Bay land speculating ring of the 1870s). "A na Ngati 'Ringi' anake aua mahi i mahi, a na taua hunga hoki i too haere aua tikanga ki te otinga".(Wan.1 2:27 1875,p.337).

"A e rua pea tekau ma rima, e toru ranei tekau o nga tangata e kiia nei e au ko Ngatiringi ratou".(Wan.1 2:27 1875,p.337).

ngeru n.

cat [1847]. (poss. a traditional Maori word whose meaning has been extended; poss. from ngeru meaning sleek or smooth, i.e., from the tactile sensation of a cat's coat?).

"E keia ana te ngeru i te waiu".(Kareti 4 1847,p.15).

"Ko ona Atua he whaka pakoko, he puru he ngeru, he kahu hei karakiatanga ma ratou".(MM2 1:3 1855,p.42).

"Ko ona Atua he whakapakoko, he puru, he ngeru, he kahu hei karakiatanga ma ratou".(Kareti 10 1856,p.11).

"He ngeru rarata".(Auck.2 1863,p.4).

ngira n.

needle [1835]. "E rangirangi he mea takoto noa ma te kamira e tapoko ra te kowao o te ngira, i te tangata taonga kia tomo ki te rangatiratanga o te Atua".(Pai.2 1835, p.50).

"Kua mawaki taku ngira".(Will.1844, p.67).

oati n.

1. **oats** [1861]. "Tona tikanga to te noho pai, he mahi witi, he mahi oati, he mahi kaanga, he mahi riwai, he mahi paukena, he mahi i nga kai mo te tinana".(MM2 8:23 1861,p.19).*

mf: 1.

2. **oath** [1830]. (= vow, pledge). "Otiia wakaritea au oati ki a Ihowa".(Syd.2 1830,p.17).

"Ki te tikanga o te oati i oati ai ia ki a Aperahama".(Syd.7 1833,p.7).

"Ka pouri te kingi, ahakoa ra mo nga oati, mo ratou hoki i noho tahi na ia, ka mea, Kia hoatu".(Syd.4 1833,p.31).

"A ka wakateka ano ia me te oati ano, E kore hau e mohio ki ia tangata".(Syd.4 1833,p.52).

"Ki te tikanga o te oati i oati ai ia ki a Aperahama to tatou matua".(Pai.2 1835,p.6).

"Ka oati hoki i nga oati".(Pai.12 1840,p.30).

"He kupu nui whakaharahara te oati".(Martin 1 1845, p.11).

"Ka whakatika ake a Rawiri Kupa, a ka oati i te oati i oati ai a Rawiri Natana".(Martin 1 1845,p.12).

"Ka whakariharihanga ai e ratou te tangata oati teka, i karangatia ai te Atua hei whakaae ki te teka".(Wes.1 1846, p.3).

"Kia pono te oati, aua e whakaoati ki Te Atua anake, engari ki Te Kuini".(MM2 7:11-12 1860,p.14).*

"Na, kia rongo mai koe ki taku oati tika; kia tika to oati".
(MM2 7:17 1860,p.14).*

"Waiho ko tenei, hei oati ma tenei runanga - 'Kia pono, kia u, ake, ake, ake'".(MM2 8:2 1861,p.16).*

"I oati korua ko Kawiti: ko ta korua oati tenei, kia ora te tangata".(MM2 2a:2 1862,p.12).*

"Ko te oati e kii nei e Pirini, ehara i te tino oati".(Martin 3 1863,p.8).

"Na te tino kaiwhakawa i karakia nga Oati".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 25.

kai oati teka n. perjurer [1840]. "Ka tae tata atu ano a hau ki a koutou ki te wakawa: a hei kai wakapono hohoro a hau ki nga tangata makutu, ki nga tangata puremu, ki nga kai oati teka".(Pai.9b 1840, p.127b).

oati(tanga) n. oath [1840]. (= promise, vow). "Ko Ihowa ko to Atua tau e wehi ai, me mahi ano hoki e koe ki a ia, ko tona ingoa hoki hei oatitanga mau". (Pai.14a 1840,p.72).

"Kia mahara ki o pononga, ki a Aperahama, ki a Ihaka, ki a Ihairaira, ki tau oatitanga hoki i a koe ki a ratou".(Maun.14 1844,p.32).

"E mau i raro iho nei nga korero o to matou oatitanga, o te runanga o Huiterangiora raua ko te pono".(MM2 6:18 1859,p.4).*

"Heoi piri ana a te Arawa ki te Kawanatanga, tana Oatitanga mo tana rohe".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 2.

(whaka)oati n. oath [1879]. "Ka mea ki a ia, Ko te Atua ora taku whakaoati mou, Na, korero mai ki a matou, ko koe ranei a te Karaiti te Tama a te Atua?"(Pom. 6 1879,p.161).

(whaka)oati adj. swearing (in) [1844]. "Ki te hara hoki te tahi, ki te rongo hoki ki te reo whakaoati, a ka meinga hei kai whakaaatu i tona kitenga ranei, i tona mohio tanga ranei".(Maun.14a 1844,p.66).

"I muri iho o te 12 o nga haora ka timata te karakia whakaoati, i te marae o te whare o te Kawanatanga".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

(whak)oati(tanga)n. promise [1874]. "Ka whitu ano nga whakoatitanga, tuturu ana kia kaua nga piihi o tona rohe e hokoa e Retia ranei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 1.

(whaka)oati(tanga) n. oath [1858]. (= swearing in). "Te whakaoatitanga o te Katipa".(Auck.6 1858,p.62).

oati v.i./v.t.

to swear (an oath) [1830]. (= to vow, promise, pledge, to take an oath). "Kaua ra e oati teka koe".(Syd.2 1830,p.16).

"Kaua rawa e oati, kaua e oati ki te rangi mo te mea ko ta te Atua torona ia".(Syd.2 1830,p.17).

"Kaua ano hoki koe e oati ki tou matenga".(Syd.2 1830, p.17).

"Ki te tikanga o te oati i oati ai ia ki a Aperahama".(Syd.7 1833,p.7).

"No reira hoki i mea ai ki a ia, oati rawa kia ho atu tona mea e inoi ai ia".(Syd.4 1833,p.31).

"Ko te tangata e oati ana ki te temepara he oati noa ano".(Syd.4 1833,p.44).

"Ki te tikanga o te oati i oati ai ia ki a Aperahama to tatou matua".(Pai.2 1835,p.6).

"Ka oati hoki i nga oati".(Pai.12 1840,p.30).

"Hei tohu mona e wehi ana i te Atua, i tana riri hoki ki te oati teka ia".(Martin 1 1845,p.11).

"Ka whakatika ake a Rawiri Kupa, a ka oati i te oati i oati ai a Rawiri Natana".(Martin 1 1845,p.12).

"Ekore rawa e oati noa".(Wes.1 1846,p.4).

"E kore ratou e kite i te whenua i oati ai ahau ki o ratou matua".(CM1 1847,p.15).

"Kei runga rawa Te Atua, engari ko Te Kuini kei te ao nei, koia hoki me oati ki a Te Kuini".(MM2 7:11-12 1860, p.14).*

"E mea ana matou kia oati pono a matou kupu".(MM2 7:18 1860,p.10).*

"I oati korua ko Kawiti: ko ta korua oati tenei, kia ora te tangata".(MM2 2a:2 1862,p.12).*

"Ka tohe ano te Kawana kia oati ia ki te ingoa o te Atua o Hiha".(Martin 3 1863,p.14).

mf: 7.

oati(tia) v.i. to swear (an oath)
[1840]. "Kia wiwi ai koe ki te pai, kia tae atu ai koe, kia noho ai ki te wenua pai i oatitia atu e Ihowa ki o matua".(Pai.14a 1840,p.73).

"Kei oatitia tekatia hoki toku ingoa, kaua ano hoki e whaka noatia te ingoa o tou Atua".(Maun.14a 1844,p.107).

"Na, tena, oatitia mai te Atua ki a au i konei kia kaua ai koe e teka ki a au, ki aku tamariki hoki, me taku uri".(CMS 2 1845,p.42).

"I oatitia ahau ki te aroaro o nga Kawana".(MM2 7:13 1860,p.15).*

"Ko nga tangata i oatitia hei titiro mo nga korero o te whakawakanga".(Misc.6 1862,p.2).

"Muri iho, ka arumia atu e Kawiti ki Akarana, ka oatitia a korua kupu: tau kupu oati rawa ki a Kawiti: ta Kawiti, oati rawa ki a koe".(MM2 2a:2 1862,p.13).*

mf: 3.

(waka)oati v.t. to adjure [1833]. (= to swear). "Ka wakaoati a hau i a koe ki te Atua ora, kia meinga mai e koe ki a matou, Koia ra nei ko koe te Karaiti te Tama a te Atua?".(Syd.4 1833,p.51).

"He poropiti ano hoki ia, a mahara ana ano i wakaoati te Atua ki a ia te oati".(Syd.4 1833,p.94).

(waka)oati(tia) v.i. to swear [1842]. "Ka wakaoatitia te 'Tekau ma rua', ka noho, ka wakarongo, ko ratou hei mea, e hara ana te tangata, e hara kore ana ranei".(KNT 1:4 1842,p.13).

(whaka)oati v.i. to be sworn [1858]. "He mea whakaoati ano te Hatihi, ina whakaturia, kia tika, kia pono tana mahi".(Auck.6 1858,p.48).

(whaka)oati v.t. to swear (an oath) [1844]. "Ka whakaoati te tohunga i a ia".(Maun.14b 1844,p.154).

"Ka whakatika ake te kai tuhituhi whakawa, a ka whakaoati i ia tangata i ia tangata o te tekau ma rua".(Martin 1 1845,p.11).

"A me whakaoati koe e ahau ki a Ihowa, ki te Atua o te rangi ki te Atua hoki o te whenua".(CMS 2 1845,p.47).

"Kia pono te oati, aua e whakaoati ki Te Atua anake, engari ki Te Kuini".(MM2 7:11-12 1860,p.14).*

mf: 1.

(whaka)oati(tia) v.i. to swear [1845]. "Na ka whakaoatitia nga tamariki a Iharaira e Hohepa".(CMS 2 1845,p.122).

"Ka whaka-oatitia ratou kia waiho i runga i te tika anake a ratou whakaritenga".(Auck.6 1858,p.ii).

Ohana expr.

Hosanna [1833]. (lit. 'Save, we pray thee!'). "Ohana ki te Tama a Rawiri; E wakapaingia ana ia e haere mai ana i te ingoa o Ihowa; Ohana ki runga rawa".(Syd.4 1833,p.40).

ohipera n.

hospital [1855]. "Hopukia ana te Herehere, maua ana Te Kopi ki te Ohipera".(MM2 1:4 1855,p.4).

"I kite ano ahau i aia i Te Ohipera kua mate i reira".(MM2 1:4 1855,p.5).*

"Tona kainga nohoanga kahore i mamao atu i konei, a ki taku mohio kei te Ohipera aia i Whanganui".(Misc.6 1862,p.3).

mf: 2.

ohipera adj.

hospital [1862]. "Ko taua Pakeha ko Lister i uia tana korero i te whare Ohipera, kei reira tonu hoki aia e takoto ana ko ana korero i panuitia ki nga tangata Maori i te whakawa tuarua i Whanganui".(Misc.6 1862,p.1).

ohitia n.

host [1847]. (i.e. communion bread). "Kia tika marie te matenga, kia titiro aroha ki te ohitia, koia pu ia ko Hehu Kerito".(Pom.8 1847,p.302).

"Ko te hapainga o te Ohitia me te Karihe".(Pom.7 1889,p.23).

"Ohitia. Taro tapu".(Pom.5 1893,p.211).

- oka n.** oak [1845]. (tree). "Ka huna e Hakopa aua mea ki raro iho i te tahi oka i Hekeme".(CMS 2 1845,p.81).
- okana n.** organ [1833]. "Ko ia te tupuna o te iwi wakatangi i te hapa, i te okana".(Syd.4 1833,p.7).
- okena n.** organ [1852]. "Ka mutu te tangi o nga tetere, o nga taramu, ka timata te rangi waiata e te Okena, e nga mea whakatangi ke atu".(MM2 3a:6 1863,p.2).
- Oketawa n.** Octave [1847]. "Kia noho aroha nui tatou ki te Miha, ki nga Penetihio, ki nga Porohehio e meatia ana i nga ra o te oketawa".(Pom.8 1847,p.372).
"Oketawa. Ko nga ra e waru i muri mai o etahi Haringa nui".(Pom.5 1893,p.211).
- Oketopa n.** October [1837]. "Kua oti nei te huihui i Waitangi, i Tokerau, i te ra 28 o Oketopa, 1835".(Pai.22 1837).*
"Ko Oketopa, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840, p.12).
"Ara, te nupepa, Oketopa, 'New Zealand Native Reserves Act, 1856'".(MM2 4:15 1857,p.4).*
"Ko te marama tenei i mate ai a Noa, ko te 31 o nga ra o Oketopa 1857".(MM2 5:3 1858,p.6).*
mf: 15.
- oki n.** oak [1856]. "I nga rakau katoa e tupu ana ki Ingarangi, heoi nei te rakau e nui ana, e totoro ana nga manga ko te oki".(MM2 2:8 1856,p.3).
"I raro ano i nga rakau kouru nui katoa, i raro i nga oki katoa e maha ana nga rau, i te wahi i tukua atu ai e ratou te kakara reka ki o ratou whakapakoko katoa".(Kareti 12 1856,p.341).
"Na, ko te haerenga o te mūera i roto i nga peka o tetahi oki nui".(Pom.6 1879,p.397).
- okiha n.** ox/oxen [1827]. "Aua hoki koe e hiahia...ki tona okiha, ki tona a'hi, ki te tahi o nga mea o tou 'hoa'.(Syd.1 1827, p.19).
"Aua koe e hiahia...ki tona okiha, ki tona ahi, ki te tahi o nga mea o tou hoa".(Syd.2 1830,p.88).
"Aku okiha, aku kuao kua oti te patu".(Syd.4 1833,p.42).
"E rima takirua aku okiha kua hokona e hau, ka haere a hau ki te wakamatau".(Pai.2 1835,p.42).
"Ka kainga e ia te tarutaru ano he okiha".(Pai.12 1840, p.16).
"Kua wangainga ia e ratou ki te tarutaru me he okiha".(Pai.12 1840,p.21).

"Ko ana okiha, ko ana kaihe, ko ana hipi, ko ana aha, ko ana aha".(Kareti 6 1852,p.19).

"Kaua e herea te mangai o te okiha e patu ana i te witi".
(MM2 7:18 1860,p.33).*

mf: 1.

kai hoko okiha n. oxen seller [1830]. "A kitea ana e ia i roto i te temepara nga kai hoko okiha, hipi, kukupa".(Syd.2 1830,p.33).

okiha adj.

ox [1844]. "Kia waiho atu nga hiako okiha, nga hiako kau o Tawahi".(KNT 3:8 1844,p.38).

okihetari adj.

occidental [1842]. "He mea ta i te perehi o te Wikariatu Apotoriko o te Oheania Okihetari, i te marama Okotopa". (Pom.1 1842,title page).

Okitopa n.

October [1861]. "Kihai korerotia tenei matenga a te Karamu ki a te Kawanatanga, a tae noa mai ki nga ra whakamutunga o Okitopa".(MM2 8:23 1861,p.13).

Okotopa n.

October [1842]. "He mea ta i te perehi o te Wikariatu Apotoriko o te Oheania Okihetari, i te marama Okotopa". (Pom.1 1842,title page).

Omeka n.

Omega [1837]. "Ko a hau te Arepa me te Omeka, te timatanga me te wakamutunga, e ai ta te Ariki".(Pai.3 1837,p.335).

oneka n.

onyx [1844]. "Tangohia mai mau etahi kinaki reka, he takete, he oneka, he karapanuma".(Maun. 14 1844,p.29).

onika n.

onyx [1827]. "Kei reira te teriona me te ko'watu onika".(Syd.1 1827,p.6).
"Maumau ia kia whakaritea ki te koura o Opira, ki te onika utu nui, ki te hapaira".(Wes.10 1843,p.30).

ooti n.

oats [1857]. "Ko nga kai enei e meinga nei, - he ooti, he kaanga, he paare".(MM2 4:1 1857,p.7).

orakara n.

oracle [1840]. "Wakarongo ki te reo o aku inoinga, (k)ua tangi atu a hau ki a koe, (k)ua hapai ake a hau i oku ringaringa kia anga ki tou orakara tapu".(Pai.9 1840,p.20).

- orakera n.** **oracle** [1840]. "A, mauria mai ana e nga tohunga karakia te aka o te kawenata o Ihowa ki tona wahi, ki te orakera o te whare, ki te wahi tapu pu".(Mang.1 1840,p.67).
- Oranga Rirongo n.** **Orang Tedong** [1855]. (prob. name of a tribal people).
"E whakahua ana etahi ki nga ingoa o nga hapu, ko nga Irahu ki te taha raro, ko nga Paiaroha ki te tonga; ko nga Oranga Rirongo ki te marangai-ma-raro".(MM2 1:7 1855,p.16).
- orani n.** **orange** [1852]. "Ka kite au i konei i te Kokonaiti, i te Remana, i te Orani - he rakau tupu noa iho, kaore ona hua".(Govt.16 1852,p.56).
"Ko nga kai, he hua rakau he panana, he orani, he koko naiti".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*
mf: 1.
- Oretinahia n.** **Ordination** [1879]. "Ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahia, ko te Marenatanga".(Pom.6 1879,p.14).
- Oretinahio n.** **Ordination** [1842]. "Ko te Iriiringa, ko te Kowiremahio, ko te Eukaritia, ko te ripene-tatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahio, ko te marenatanga".(Pom.1 1842,p.43).
"He aha te Hakerameta o te Oretinahio?"(Pom.1 1842, p.44).
"Ma te Oretinahio e tukua ana te kaha me te keratia kia whakaritea paitia nga mahi tapu o te Hahi".(Pom.8 1847, p.xiii).
oretinahio(tia) v.t. to be ordained [1847].
"Mo te inoi ki te Atua kia pai nga minita o tona Hahi e oretinahiotia ana i aua taima".(Pom.8 1847,p.256).
- orihinare adj.** **original** [1842]. "Na te hara orihinare i meatia ai e Atama; koia ka wakakinoa te tangata ki te Atua".(Pom.1 1842,p.34).
"I peheatia i meatia ai te hara orihinare e Atama?"(Pom.1 1842,p.34).
"Ko te Hakerameta tuatahi ia e wakakahore ana i te hara orihinare me nga hara katoa o te tangata".(Pom.1 1842, p.43).
- orini n.** **orange** [1857]. "Nga utanga, he panana, he orini, he koko-nata, he ararutu".(MM2 4:7 1857,p.7).

- orinihare adj.** original [1879]. "Ka whanau tatou katoa i te hara o to tatou tupuna tuatahi, a ka uru tatou ki te utu mo taua hara, ko te hara orinihare tona ingoa".(Pom.6 1879,p.11).
- oritiri n.** ostrich [1855]. "He Oritiri te ingoa o taua manu. Ko te manu i rite ki tenei, he Moa".(MM2 1:2 1855,p.22). "He oritiri te ingoa o taua manu. Ko te manu i rite ki tenei, he Moa".(Kareti 10 1856,p.6).
- oriwa n.** olive [1833]. "Ki te mea hoki i kotia koe i roto i te oriwa ngahere i tona maoritanga, a puta ke i te mea maori, ka wakanohoia koe ki te oriwa pai".(Syd.4 1833,p.146). "Ko nga Pakeha ka honoa ki nga Maori - ka honoa ki te oriwa pai".(MM2 7:18 1860,p.22).*
mf: 1.
- oriwa adj.** olive [1833]. "Ahiahi rawa ka hoki mai ano te kukupa ki a ia, na! kei tona mangai he rau oriwa".(Syd.4 1833, p.11). "Ko te tahi manga oriwa i roto i tona ngutu".(Kareti 6 1852,p.11).
- orupera n.** opera [1875]. "Ka mahi i nga mahi ahua reka ki te iwi, a te Mane e haere ake nei ki te whare o te Orupera, Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- ote n.** oats [1857]. "Ara, kia ahuwhehenua nga kai ngaki maori ki te whakatupu i te ote, i te paare, i te kaanga, me era atu kai hoiho".(MM2 4:2 1857,p.6).
- oti n.** oats [1852]. "Oti, tuatahi...0 9 0 te puhera".(MM2 1:1 1855,p.12). "Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, hei hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).* "I to ratou whakatete kia nui he mahinga kai mo tenei tau, kumara, taro, taewa, witi, oti, kaanga, paare, me nga tini kai a te tangata".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
mf: 5.
- oti(tanga) n.** oath [1860]. "Ko toku whenua ka hoatu pai e au ki te Kuini, a tae atu ana taku otitanga ki te Atua".(MM2 7:18 1860,p.47).*
mf: 1.

- Otomana n.** **Ottomans** [1855]. "Kua rua nga purapura o te mate ki nga wahi katoa o te rangatiratanga o nga Otomana, a, ekore wheau ka pahure te iwi o Takei".(MM2 1:3 1855,p.52).
- Otoni n.** **Oznite(s)** [1844]. "Na Otoni, ko te hapu o nga Otoni". (Maun.14b 1844,p.214).
- otoriki n.** **ostrich** [1843]. "Nau ranei i ho atu nga pakau pai ki nga pikoka, nga pakau hoki me nga huru-huru ki te otoriki?" (Wes.10 1843,p.44).
- Otumana n.** **Ottomans** [1855]. "Ko te kingi o nga Tuaka, nga Otumana, e noho mai nei i Kanatinopera".(MM2 1:1 1855,p.17).
- Owhetario n.** **Offertory** [1847]. (= part of the Mass). "I te Owhetario".(Pom.8 1847,p.399).
"I te Owhetario".(Pom.7 1889,p.19).
- owhiha n.** **officer** [1840]. "Me nga tuari o nga taonga, o nga mea katoa o te kingi, me ana tamariki, me nga owhiha, me nga tangata kaha".(Mang.1 1840,p.64).
- p. abbrev.** **pope** [1847]. "H. Keremete p. m.". (Pom.8 1847,p.21a).
- pa n.** **spur** [1875]. (i.e. equine accoutrement). "Nga Tera Hoiho, nga Wepu, nga Pa, nga Peeke Kakahu hei maui runga i te Hoiho".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
"He Paraire, He Matinikera, He Koropa, He Wepu, He Pa, He Kahu Hoiho".(Wan.1 3:37 1876,p.388).
- paaka n.** **barque** [1857]. "Te Hikineti, he paaka, 537 tana, Ruihi te Kapene".(MM2 4:4 1857,p.7).
- paamu n.** **farm** [1847]. "Kua mohio ki te kamura ware, kua mohio ki te mahi paamu".(Whiteley 1847,p.30).
"Tukua kia hokona o matou kainga e te Kawanatanga, kia kitea ai te painga haeretanga o nga whenua, kia mahia he paamu, he rori, he arawhata, me nga aha noa iho".(MM2 3:1 1857,p.2).
"Kaore kau he paamu, kahore he taiepa, kaore he karaihe, engari, he rarauhe kau te whenua".(MM2 2a:6 1862, p.9).*

"E hoa, tenei aku purapura Nanii, mau e rui atu ki nga paamu, a ia tangata, a ia tangata, hei rukeruke atu ranei".(Wan.1 1:10 1874,p.60).*
mf: 6.

kai mahi paamu n. farmer [1857]. "E kiia ana, he nui te witi e puritia ana e nga kai mahi paamu". (MM2 4:5 1857,p.7).

kai ngaki paamu n. farmer [1857]. "Katahi pea te tau e tino manakohia ai nga kai e mahia nei e o tatou kai ngaki paamu".(MM2 4:9 1857,p.14).

paamu adj.

farm [1857]. "Me tango te tangata Maori i te kau, i te hipi, me tahuri ki te mahi paamu".(MM2 4:3 1857,p.3).*
"Ko te tangata ka tahu i tetahi Whare-paamu ki te ahi, he mea nana kia mate, kia rarua, kia he ranei tetahi tangata, ona rawa ranei".(Auck.6 1858,p.3).
"He ra ano ka hiahia he hoiho, he tera, i tetahi he poti, i etahi atu rangi mo nga mea mahi paamu, pera tonu".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 3.

paamu(tia) v.t.

to farm [1847]. "Ka paamutia tana whenua".(Whiteley 1847,p.32).

paare n.

barley [1843]. "Penei, kia tupu ake te puwaha, hei witi: me nga tarutaru kino hei paare".(Wes.10 1843,p.35).
"Me ngaki i te puka, i te kareti, i te pi, i te kerewata, i te keha, i te paare".(KNT 3:6 1844,p.26).
"Ko nga kai enei e meinga nei, - he ooti, he kaanga, he paare".(MM2 4:1 1857,p.7).
"Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, hei hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).*
"I to ratou whakatete kia nui he mahinga kai mo tenei tau, kumara, taro, taewa, witi, oti, kaanga, paare, me nga tini kai a e tangata".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
mf: 3.

paare adj.

barley [1859]. "Ka whangainga ki te ararutu, ki te paraoa paare, ki te taro ranei, he mea whakamakuku ki te waiu".(MM2 6:15 1859,p.2).

paata n.

pot [1844]. "Hurihia ana e ratou ki nga mira, i tukia ranei ki te kumete, a tunua ana e ratou ki nga paata, hanga ana hoki hei keke".(Maun.14b 1844,p.172).
"Kahore ana mea; ko tetahi paata hinu anake".(Kareti 9 1849,p.19).

"Ka tahi a Eraiha ka mea atu kia ringitia te hinu ki roto ki aua paata".(Kareti 9 1849,p.19).

"Ka rite ano hoki nga paata i roto i te whare o Ihowa ki nga peiehi i mua i te aata".(Kareti 12 1856,p.570).

"He Pekene, he Aporo maroke, he Ika maroke, he Ika kohi ki te Paata".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

paea n. ? [1842]. (KNT 1:8 1842,p.34).

paere n. bale [1857]. "140 puhera oti, 2 paere, 6 peke riwai". (MM2 3:3 1857,p.15).

Pahi n. Persian [1849]. "Kua oti tou kingitanga te wehewehe, a ka hoatu ki nga Meri ki nga Pahi".(Kareti 9 1849,p.40).

pahikete n. basket [1845]. "Ka rangahia e te tokomaha o te tangata, etahi pahikete rakau; kareao ra nei".(KNT 4:7 1845, p.28).

pahinehia n. patience [1860]. "Ko Hehu Kerito i ora hei tauira pu o nga wiritute katoa, ara, o te humirita, te atawhai, o te mariretanga, o te pahinehia".(Pom.3 1860,p.163).

Pahio n. Lat. Passio [1847]. (= Passion, especially in regard to Jesus Christ's). "I te Parairei o te wiki o te Pahio ko te Kopahio o Hata Maria Takakau".(Pom.8 1847,p.9a). "Ma tou Ripeka me tou Pahio, whakaorangia...".(Pom.8 1847,p.522).

pahirika n. basilica [1847]. "Tetikahio o te Pahirika o te Kai whakaora".(Pom.8 1847,p.20a). "Pahirika. Whare karakia nui i whakatapua e te Popa". (Pom.5 1893,p.212).

Paiaroha n. Biadjo [1855]. (prob. name of a tribal people). "E whakahua ana etahi ki nga ingoa o nga hapu, ko nga Irahu ki te taha raro, ko nga Paiaroha ki te tongo; ko nga Oranga Rirongo ki te marangai-ma-raro".(MM2 1:7 1855,p.16).

paihe n. spice [1845]. "Kawea atu hoki tetahi hakari ki raro ki taua tangata, te tahi wahi pami, me te tahi wahi honi, e tahi paihe".(CMS 2 1845,p.103).

- paihenete n.** percent [1862]. "E hiahia ana kia tukua nga rau pauna e rua ki te tangata mo nga tau e toru, kia puta ai te tekau paihenete mo te whakaraneatanga".(MM2 2a:15 1862, p.28).
- paiheneti n.** percent [1875]. "Ka utua nga tikiti a te taenga mai o te 'Atareihana' Nupepa otira ka tangohia te 5 paiheneti hei utu i te whaka-haerenga o taua mahi".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
- Paihi n.** Persian [1894]. (etymology unknown). "Heoi, kua rere mai nga Paihi, nga Koti, nga Arani me etahi atu iwi, he ope nui whakaharahara, kua whakapatari pakanga ki nga ope o Roma".(Pom.9 1894,p.136).
- paikinara n.** spikenard [1833]. "Ka mau a Meri i te tahi pauna hinu paikinara, he mea utu nui, a pania ana nga waewae o Ihu".(Syd.4 1833,p.76).
- paina adj.** ? [1855]. "Ko nga whare papa, me nga whare paina roto, ekore e aha i te mea penei".(MM2 1:3 1855,p.35).
- painiti n.** pint [1847]. "2 Painiti...1 Kuati".(Purewa 1 1847, p.8).
- paipa n.** pipe [1842]. "Ko ena tangata e noho ana, e korerorero ana, e kai ana i a ratou paipa".(KNT 1:5 1842,p.22).
 "Maka atu to paipa".(Will.1844,p.190).
 "Kua purua ki te paipa, kua maka ki te whare kai rama".(Bud.1 1847,p.5).
 "He paipa tupeka me tetahi tangata hei pupuhi i te paowa ki roto ki te whare".(Cotton 1849,p.17).
 "Ko ona korero kua oti te manaaki, kua oti te paihere, - e pera ana me te paipa, e kore nei e wareware i roto i te ngakau, ahakoa moe".(MM2 7:14 1860,p.18).*
 "Ko te utu mo taku whenua he kutikuti he paipa".(MM2 7:14 1860,p.53).*
 "Ka homai e taua Pakeha he paraikete, he tupeka, he paipa, he paura, ana tonoa e matou".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 "He Paipa poto".(Auck.3 1864,p.36).
 mf: 3.
- kai paipa v.i.** to smoke (a pipe) [1844]. "Ka tahi taku mea 'wakama ko te wahine kia kai paipa". (Will.1844,p.190).
 "Ka noho au ki te titiro pukapuka, ko aku hoa maori i haere ki te kai paipa".(KNT 4:10 1845,p.40).

- paipa mihini n.** **pipe machine?** [1875]. "Te Tupeka pai, me nga Tika, me nga Paipa Mihini".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
- Paipera n.** 1. **Bible** [1830]. (= Christian Holy Book). "Na te mea kua oti ti mea i te Paipera te pukapuka a te Atua".(Syd.2 1830, p.89).
 "E aha ta te Paipera e mea mai i hanga te tangata ki te ahua o te Atua?"(Syd.2 1830,p.90).
 "He kupu ra no te Paipera, ko ia hoki te pukapuka a Ihowa te Atua pono".(Pai.12 1840,title page).
 "Ko te Piperia ki te reo tawito, a ki tetahi reo ke i Nuitirene, ko te Paipera".(Pom.1 1842,p.29).
 "Ko te timatatanga enei o te Paipera".(CM1 1847,p.3).
 "E rua nga wahi o te Paipera".(CM1 1847,p.3).
 "Kihai enei mea i korerotia i roto i te Paipera".(CM1 1847,p.6).
 "Tokotoru nga ingoa o nga tangata pera i roto i te Paipera".(CM1 1847,p.23).
 "Ma konei ka kite ai te whaea whakapono, ki te mea he Paipera tana".(Kareti 7 1852,p.5).
 "Mehe mea ka waiho tonu koe i to Paipera ki te pouaka".(Tract 1 1879).
2. **bible** [1860]. (= inviolate legal document). "Kua oti noa atu a Waitara i nga korero a nga Maori e takoto na i roto i te Paipera".(MM2 7:15 1860,p.27).*
 mf: 1.
- Paipera adj.** **Bible** [1842]. "Te Peritihi me te Poreni Paipera Hohaieti".(Lond.1 1842,title page).
- pairahi n.** **piracy** [1858]. "Pairahi; (Muru Kaipuke)".(Auck.6 1858,p.25).
- pairakere n.** **phylactery** [1833]. "E wakawanuitia ana e ratou o ratou pairakere".(Syd.4 1833,p.44).
- pairata n.** **pilot** [1855]. (nautical use). "Kaua koe e wehi ki te kaiwaka, ma te Pairata te whakaaro ki tena".(MM2 1:8 1855,p.7).*
 mf: 1.
- pairata adj.** **pilot** [1855]. (type of biscuit). "Taro, pairata...2 0 0 te rau".(MM2 1:1 1855,p.12).
- pàka n.** **barque** [1864]. (Auck.3 1864,p.22).

- paka n.** **barque** [1856]. "Ko te paka, ko te Ahimoa, 512 tana, ko Kapene Rura".(MM2 2:3 1856,p.15).
- pakarari n.** **burglary** [1858]. "Hara-Pakarari".(Auck.6 1858, p.6).
- Pakari n.** **Bachrites** [1844]. "Na Pekere, ko te hapu o nga Pakari".(Maun.14b 1844,p.215).
- Pakate n.** **Fr. Pâques** [1842]. (= Easter). "Koe e tango i te nohi nohinga i tou kai hanga, i nga ra o te Pakate".(Pom.1 1842,p.48).
 "I te ra o te Pakate, i te ra tuatoru i muri iho i tona matenga rawa ka ara ake a Hehu Kerito i te mate ma tona kahanga".(Pom.8 1847,p.iv).
 "Ko te taima o te Pakate, te taima i mamae ai a Hehu Kerito".(Pom.3 1860,p.164).
 "Pakate. Ko te ra o te Aranga".(Pom.5 1893,p.212).
- pákati n.** **waistcoat(?)** [1820]. (CMS 1 1820,p.187).
- pakatori n.** **purgatory** [1841]. "Te ako ra a Roma ki Pakatori, ki nga Murunga, ki te Koropikotanga me te Karakiatanga atu ki nga Wakapakoko me nga Manatunga".(Pai.9c 1841, p.133).
 "Me inoi hoki tatou mo nga wairua o te Pakatori".(Pom.5 1893,p.24).
- pâkete n.** **bucket** [1894]. "Heoi, tangohia ana he pâkete wai, meatia ana te tohu o te ripeka, a ringihia ake ana ki nga oumu katoa i wetu iho ra".(Pom.9 1894,p.170).
- pakete n.** 1. **bucket** [1852]. (Wton.4 1852,p.27).
 2. **pocket** [1862]. "I te tangohanga ai o taku hate, e tare ana, ka whawha tetahi o nga ringa ki tona pakete".(MM2 2a:8 1862,p.8).
 "Kawea tonutia ana e ratou tetahi wāhi o taua pakiaka i roto i o ratou pakete".(Martin 4 1869,p.3).
 "Ko te rapu i tetahi moni mo tona pakete".(Wan.1 3:38 1876,p.394).*
 mf: 1.

- paki adj.** **buggy** [1875]. "Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- pama n.** **balm** [1840]. "E haere mai ana i Kiriara, me a ratou kamera, e homai ana i nga mea kakara, he pama, he mora". (Mang.1 1840,p.30).
- pamekaranete n.** **pomegranate** [1840]. "Ki te wenua o te witi, o te pare, o te waina, o te piki, me nga pamekaranete".(Pai.14a 1840,p.77).
 "A i te remu i raro me hanga e koe etahi pamekaranete ki nga mea mangu".(Maun.14 1844,p.21).
 "Kei te aporo nui te ahua o te Pamekaranete".(Kareti 9 1849,p.5).
- pami n.** **balm** [1845]. "Kawea atu hoki tetahi hakari ki raro ki taua tangata, te tahi wahi pami, me te tahi wahi honi".(CMS 2 1845,p.103).
 "Nga whakakakara reka te Parakihe, te Maira, te Pami, te Hinamona, te Kahia".(Kareti 9 1849,p.5).
- pamu n.** **farm** [1855]. "Te mea e nui ai te tangata ngaki kai o Nutireni, ma tana matau ki te ngaki pai i te Pamu".(MM2 1:6 1855,p.2).
 "Te whakamaoritanga o tenei kupu o te 'Pamu' he whenua e ngakia ana".(MM2 1:6 1855,p.3).
 "Te tangata mana e whakahaere nga tikanga o to pamu matou, ko Waata".(MM2 3:2 1857,p.17).*
 "E kore koe e pai ki taku hoiho ki roto o to pamu, tokiari ranei?"(MM2 4:8 1857,p.4).*
 "Ka whakanuia e te wiwi ana pamu kawhi, me ana pamu huka kene, me ara atu kai e tupu ana ki taua whenua".(Hoki 3:24 1863,p.2).*
 mf: 15.
- kai ngaki pamu n.** **farmer** [1856]. "He mea tika kia akona, te tokomaha o nga kai ngaki pamu".(MM2 2:4 1856,p.13).
- pamu adj.** **farm** [1857]. "Matou nga tangata i enei ingoa, he Komiti pamu".(MM2 3:2 1857,p.17).*
 mf: 1.
- pana n.** 1. **band** [1858]. (i.e. musical). "Ka tangi nga mea whakatangi a te pana, he rangi waiata marenatanga te rangi".(MM2 5:11 1858,p.4).

2. binder [1858]. "Ko te tangata ka ngakau kino, ka pakaru, ka whakakino, i tetahi Pana, Mahini-patu-witi, aha, aha, i tetahi ake Mahini ranei".(Auck.6 1858,p.22).

panana n. banana [1857]. "Nga utanga, he panana, he orini, he koko-nata, he ararutu".(MM2 4:7 1857,p.7).
"Ko nga kai, he hua rakau, he panana, he orani, he kokonaiti".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*
mf: 1.

panekena n. pannikin [1859]. "I tenei ra i tenei ra, ka haere mai nga wahine, ka homai i tana panekena i tana taha Maori, ki tetahi waiu ma ratou".(MM2 6:22 1859,p.3).

Pane Kuini Poohi n. 'Queen's Head Post' [1875]. (= postage stamp).
"Tena pea ka kiia nga Pane Kuini Poohi hei utu mo tana tu moni mo te kapa".(Wan.1 2:25 1875,p.303).

pani keke n. pancake [1852]. (Wton.4 1852,p.40).

Paniera n. Spaniard [1879]. "Na, ka riro te whenua o nga Paniera ki te ringa o nga Mahometana".(Pom.6 1879,p.445).

panikena n. pannikin [1852]. "Engari ko nga mea ririki i oti, ko nga Tihi, ko nga Panikena, ko te kaha koa iho o te ra pai tonu te hanganga".(Govt.16 1852,p.69).
"Ko te huka i roto i te panikena".(MM2 3a:6 1863,p.17).*
mf: 1.

Paniora n. Spaniard/Spanish [1852]. "I mate i te whawhaitanga ai ki nga Paniora".(Govt.16 1852,p.1).
"Ko nga tangata o taua whenua he Paniora he Ingarihi".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*
"Ko nga hoia o te Ingarihi, o te Paniora, kua takiri mai i taua rangatiratanga".(MM2 2a:13 1862,p.7).
"Katahi ka pataia atu e nga Paniora ki a ratou".(Hoki 3:24 1863,p.1).*
mf: 5.

Paniora adj. Spanish [1852]. "Kowai i hua ai ekore ranei e tutaki ki tetei Manuao Paniora".(Govt.16 1852,p.9).
"Na, i taua wa ka kitea e tetahi tira Paniora nga koura e mau ana ki nga kaki, ki nga taringa o taua Iwi maori, katahi ka pataia atu e nga Paniora ki a ratou".(Hoki 3:24 1863,p.1).*
mf: 3.

- paoka n.** fork [1843]. "Me te maripi, me te paoka, me te pereti, me te aha, me te aha".(KNT 2:6 1843,p.22).
"I wharikitia hoki e taua wahine, he pareti, he maripi, he paoka, ki te aroaro o Te Pokiha ma".(MM2 2a:11 1862, p.4).
- Paoratanga n.** (Paul's claim?) [1860]. "Ki au ia kua riro Taurarua ki te Kuini; na konei au i mea ai kahore he Paoratanga i runga i taua whenua".(MM2 7:14 1860,p.14).*
mf: 1.
- paoro n.** ball [1857]. (= dance). "Ko nga rangatira enei i tae ki te Paoro hakari a te Kawana raua ko Mihi Paraone i te 28 o nga ra o Oketopa".(MM2 4:11 1857,p.2).
"He whakamaharatanga ai ki te ra whanautanga o Te Kuini i turia ai taua paoro".(MM2 4:11 1857,p.2).
"I ahuaureka noa iho enei rangatira me o ratou hoa wahine ki nga mahi o te paoro, ki te kani-kaninga, me te ahua katoa hoki".(MM2 4:11 1857,p.2).
"I tu ano te Paoro mo taua Marenatanga ki roto i te Kareti i Otaki".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
mf: 1.
- Papa n.** Lat. Papa [1847]. (= Pope). "Ko tona rangatira e kitea ana ko te Papa te wikario o Hehu Kerito".(Pom.8 1847,p.v).
"I tenei wahi hiahia tonu te Papa o Roma kia whakaputa atu i taua mana ki nga whenua katoa".(MM2 2:10 1856,p.9).
"Ko te whakinga, ko te komunio, ko te inoi ki te ritenga o te whakaaro o te Papa, me te noho aroha kore ki nga hara iti".(Pom.6 1879,p.328).
"Papa. Popa, te Matua o nga iwi katoa".(Pom.5 1893, p.212).
- papara-kaihe n.** public house [1843]. "Tokohia ranei nga tino rangatira e kitea ana, e tu noa iho ana i te kuaha o te papara-kaihe, e matakitaki ana ki nga ware, e inu rama ana ranei, e noho ana ranei ki roto?"(KNT 2:10 1843,p.40).
- paparakauhe n.** public house [1855]. "Henare Haringatona, oaititia ana, (te rangatira o te Paparakauhe Ekitena)".(MM2 1:4 1855, p.6).
"He kuare hoki to te hunga na ratou nga paparakauhe, ara na koutou e nga rangatira o te ture".(MM2 3a:3 1863, p.16).*

"A ko te nui o nga whare Hoko waipiro o roto o taua pa, ki te mea, ka mahia kia tu rarangi aua Paparakauhe, penei e tae te roa ki te 73 maero".(Wan.1 2:19 1875,p.209).

whare paparakauhe n. public house [1875]. "A kahore he whare Paparakauhe o Nepia, i kore e he te Ture waipiro i aia".(Wan.1 2:31 1875,p.406).
mf: 1.

paparakauta n.

public house [1875]. "Ko te Hakaritanga o aua tangata i tu ki roto i te Paparakauta i Otaki".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
mf: 1.

papatai'ho v.t.

to baptise [1827]. "E papatai'ho ana koe ki te aha, mehemea ra e hara koe i te Karaiti, e hara i a Iráia, e hara i te poropiti".(Syd.1 1827,p.14).
"Ka mea, e papatai'ho ana a hau ki te wai".(Syd.1 1827, p.14).
"I meatia enei mea ki Pitapara ki tawahi atu o Iorano, ki te wahi i papatai'ho a Ioani".(Syd.1 1827,p.14).
"Koia hau i haere mai ai, a e papatai'ho nei hau ki te wai".(Syd.1 1827,p.14).
"Ko ia tenei e papatai'ho ana ki te Wairua tapu".(Syd.1 1827,p.15).

papataiho v.t.

to baptise [1827]. "Na ko ia i tono mai ki a hau kia papataiho ki te wai".(Syd.1 1827,p.15).

papirara n.

poplar [1845]. "Ka tahi ka tikina e Hakopa e tahi rakau mana, he papirara mata, he hatera, me te hetenati".(CMS 2 1845,p.68).
"E patu ana ratou i nga patunga tapu i runga i nga tihi o nga maunga, a tahu whakakakara ana i runga i nga pukepuke i raro i nga oki, i nga papirara, i nga eremi".(Kareti 12 1856,p.485).

Papita n.

Baptist [1879]. "H. Whanautanga o Hoani Papita".(Pom.6 1879,p.7).

papiterio n.

baptistry [1893]. (= baptistery). "Papiterio. Puna iriiringa i roto i nga whare karakia".(Pom.5 1893, p.212).

Papitiha n.

Baptist [1847]. "Ko te hahi o Ingarani, o te Weteriana, o nga Papitiha, o nga Karawini, o Ruta, o Morewia, me te tini noa atu e kore e taea te whakataki".(Wes.2 1847,p.10).

- papitiho n.** baptism [1893]. "Papitiho. E iriiri ana ahau".(Pom.5 1893,p.212).
- papitiho v.t.** to baptise [1847]. "E papitiho ana ahau i a koe ki te ingoa o te Matua, me te Tamaiti, me te Wairua tapu". (Pom. 8 1847,p.xi).
- papu n.** pump [1852]. "Ka pa te karanga kua puke te wai o roto o te Horo - heoti ano, ka karangatia katoatia ki te mahi i te Papu".(Govt.16 1852,p.5).
- papu v.i./v.t.** to pump [1845]. "Rau noa atu hoki nga tangata maori o toku iwi e mahi tonu ana ki te papu i te wai i te ao i te po, koia i ora ai".(KNT 4:3 1845,p.12).
"E papu ana matou, ka kite atu to matou Rangatira i nga kaipuke e rere mai ana e ahu ana ko waho ko te moana nui". (Govt.16 1852,p.5).
- Papua n.** Papuans [1855]. "No nga Harahora te hunga o nga wahi o uta rawa, na ratou ko nga Papua i noho haere enei motu whaka-te-marangai".(MM2 1:7 1855,p.16).
- papura n.** purple [1837]. (= type of cloth). "Kua wakakakahuria te wahine ki te papura ki te kahu wero".(Pai.3 1837, p.350).
"Te hipoki mou, he mangumangu he papura no nga motu o Eriha".(Kareti 12 1856,p.390).
- kai hoko papura n. purple seller [1837].** "He kai hoko papura no te pa o Taiataira, he wahine karakia ki te Atua".(Pai.3 1837,p.182).
- papura adj.** purple [1835]. "Tera taua tangata taonga, i kakahuria nei ki te kahu papura ki te rinena".(Pai.2 1835,p.46).
- Papuroni n.** Babylonians [1849]. "Whakapehapeha mai ana nga Papuroni ki a Hairuha, hua noa e kore e taea e ia".(Kareti 9 1849,p.39).
- paradise n.** paradise [1820]. "Ke Paradaise; ke te Mára I'den". (CMS 1 1820,p.116).

paraehē n. brass [1855]. "Mo te Paraehē kapa nga utu mo te pauna taimaha £10 1s 2d".(MM2 1:4 1855,endpaper).

paraekete n. blanket [1844]. "Kei mea etahi, ekore e taea te hanga te paraekete me te tini atu o nga kakahu, ki enei Motu!"(KNT 3:6 1844,p.26).
"I hea o koutou paraekete mahana me era atu tini kakahu?" (MM2 7:11-12 1860,p.9).

parahe(tia) v.t. to brush [1856]. "Ko tona matenga i tupu takitahi, i parahetia whakararo".(MM2 2:11 1856,p.8).

parahi n. 1. brass [1833]. "He kai wakaako ia i te kai mahi parahi, rino hoki".(Syd.4 1833,p.7).
"Aua e kōhi koura, hiriwa, parahi ki roto ki o koutou pute". (Syd.4 1833,p.23).
"Ko tona kopu me ona huwa he parahi".(Pai.12 1840,p.8).
"Ae ra me tetahi herenga ano o te rino, o te parahi".(Pai.12 1840,p.15).
"Nga atua hiriwa, parahi, rino, rakau, me nga atua kowatu ano hoki".(Pai.12 1840,p.18).
"He mea i hanga ki te papa ki te parahi".(CM1 1847,p.14).
"Kihai i kaiponuhia taua koura, tana hiriwa, tana parahi". (CM1 1847,p.14).
"Ka mea a Ihowa kia hanga e ia te tahi nakahi ki te parahi". (CM1 1847,p.15).
"He parahi te potae hei karo mo te hoari".(CM1 1847, p.33).
"Ko te putanga mai o Koriata me tona potae parahi...me tana hoari, me nga puutu parahi i ona waewae".(CM1 1847, p.34).
"Ka pera ahau me te parahi tangi, me te himipora tangi". (Wes.2 1847,p.14).

kai mahi parahi n. coppersmith [1837]. (= brass worker). "He maha nga kino a Arehanera te kai mahi parahi i mea mai ai ki a hau".(Pai.3 1837,p.292).
(waka)parahi v.i. to become brass [1840].
"A, ka wakaparahi to rangi i runga i to mahunga, ka wakarino hoki te wenua i raro i a koe".(Pai.15a 1840, p.115).
(whaka)parahi v.i. to become brass [1844].
"Ka meinga to koutou rangi kia whakarino, to koutou whenua hoki kia whakaparahi".(Maun.14a 1844,p.129).

2. brush [1859]. "He moenga, he tepu, he nohoanga, he karaihe, he manara, he parahi mahunga, he heru, he taora horoi, he hopi".(MM2 6:20 1859,p.5).

- parahi adj.** brass [1837]. "He maha hoki atu mea kua riro mai kia puritia e ratou, nga horoinga kapa, me nga mea parahi, me nga nohoanga".(Pai.3 1837,p.56).
"Heoi haere mai ana ratou, tu ana i te taha o te aata parahi".(Kareti 12 1856,p.346).
- parahie adj.** brass [1860]. "Kia tahuna tetahi ahi nui i nga pata rahi parahie".(Pom.3 1860,p.142).
- parai v.i./v.t.** to fry [1852]. (Wton.4 1852,p.5).
- parai-pane n.** frying pan [1864]. (Auck.3 1864,p.16).
- paraihe n.** 1. brass [1852]. (Wton.4 1852,p.15).
2. brush [1852]. "500 pea paraihe hu..0 1 6".(MM2 5:6 1858,p.5).
- paraihe adj.** 1. brass [1843]. "Ka wera ake nga takai paraihe o o ratou waewae".(Wilber.2 1843,p.4).
"Kua whakairia te neke paraihe hei whakaora i te iwi".(Pom.8 1847,p.193).
2. prize [1842]. "Nga Paraihe paura".(KNT 1:8 1842, p.34).
- paraihi adj.** brass [1843]. "Kihai hoki i mahue i a ia nga takai paraihi o ana waewae mamae".(Wilber.2 1843,p.5).
- paraikete n.** blanket [1842]. "Ka kite ano i tetahi atu tupapaku, he tangata, he mea hipoki ki te paraikete me te hera".(KNT 1:4 1842,p.14).
"Mau ai te toto, i te huruhuru e mau ana i te paraikete".(KNT 1:8 1842,p.32).*
"Momipu te kaitaka i te paraikete".(Will.1844,p.70).
"He paraikete piwatawata".(Will.1844,p.101).
"Kahore e tapotu te paraikete".(Will.1844,p.130).
"E ai au tini paraikete!".(Will.1844,p.140).
"Uwia to tamaiti ki te paraikete".(Will.1844,p.185).
"E kore e tukua e au te tangata kakahu i te paraikete ki roto ki te 'ware, me noho koe ki waho".(Will.1844,p.190).
"Pokaia tenei paraikete".(Kareti 4 1847,p.23).
"Ko te hiti kei raro i te paraikete".(Kareti 4 1847,p.31).
"Ka homai e taua Pakeha he paraikete, he tupeka, he paipa, he paura, ana tonoa e matou".(MM2 7:15 1860,p.20).*
"Kahore a Te Rauparaha i kape mai, i tuhia ano tona ingoa i tango i te paraikete".(MM2 7:15 1860,p.32).*

"Ka whakautua ahau Ki nga paraikete nei".(MM2 7:18 1860,p.44).*

"Ka whakatakina haeretia i te taha tai, ka kitea ko te horo, neke kau atu, ka kitea ko te paraikete".(MM2 8:23 1861, p.14).*

"He Paraikete, he Hata, he Kiapa".(Auck.3 1864,p.43).

"E hoko nui ana ratou i te Paraikete, i te Kakahu kua oti te hanga, Huka, Pihikete, Waina, Waipiro".(Wan.1 2:13 1875,p.117).

mf: 22.

paraikimite adj.

blacksmith [1842]. "Ko te utu tenei e ho atu nei ki te kai hopu i nga tangata i tahaetia nga mea o te whare paraikimite ki Waipapa".(KNT 1:12a 1842,p.52).

whare paraikimite n. forge [1842]. "Ko te utu tenei e ho atu nei ki te kai hopu i nga tangata i tahaetia nga mea o te whare paraikimite ki Waipapa".(KNT 1:12a 1842,p.52).

paraikite n.

blanket [1842]. "Ko te potae ano i huna i roto i te hate, kahore he paraikite i a ia".(KNT 1:11 1842,p.44).

paraipana(tia) v.t.

to 'fry-pan' [1844]. (= to fry in a frying pan). "A ki te mea he whakahere totokore to whakahere, he mea i paraipanatia, me hanga taua mea ki te paraoa, ki te hinu".(Maun.14a 1844,p.61).

paraire n.

1. **bridle** [1840]. (equine equipment) "Ka puritia e a hau toku mangai ki te paraire, i te mea kei toku aroaro te hunga hara".(Pai.9b 1840,p.205b).

"Ko tenei ka kuhua e ahau taku matau ki tou ihu, taku paraire ki ou ngutu".(Kareti 9 1849,p.33).

"He paraire tana i te ngakau o te tangata".(Auck.6 1858, p.i).

"Ahakoa whangai i te paraire ki o matou mangai e kore matou e kai".(MM2 7:18 1860,p.32).*

mf: 1.

2. **bridle** [1857]. (= restraint, check). "Kua oho nga tini rangatira mohio ki te tangotango whakaaro, kua tino whakaae ratou, ekore e ahei te waiho kia kore tonu tetahi paraire mo enei mea, mo te pakanga, mo te pokanoa, mo te haurangi waipiro, mo te tahae, mo te puremu".(MM2 4:2 1857,p.2).

"He tiaki i te pouwaru i te pani, he paraire i te tangata tutu, whakatupu kino".(MM2 4:4 1857,p.2).

paraire v.t.

to bridle [1843]. "Kowai e haere atu ki te paraire i a ia?"(Wes.10 1843,p.46).

- paraire(tia) v.t.** to bridle [1857]. (= to restrain). "Ko te tangata mahi he, e whiua ana, ko te tangata whakaaro kino, e parairetia ana, e matakau ana ki te mahi he, he mea kei pa te whiu ki a ia ki te pokanoa ia".(MM2 4:9 1857,p.7).
"Ki te mea he ahua karakia to tetahi i roto i a koutou, a kahore e parairetia e ia tona arero, he tinihanga hoki nona ki tona ngakau, he maumau karakia tana".(Pom.6 1879,p.184).
- Paraire n.** Friday [1842]. "Akarana, Paraire, Aperira 1, 1842". (KNT 1:4 1842,p.13).
"I te Paraire o taua wiki ano, e noho ana a te Nota i te whare o tetahi minita".(Tract 2vii 1879,p.2).
mf: 8.
- Parairei n.** Friday [1840]. "No te Parairei Pai to matou kohikohinga moni hei kawē i te rongo pai ki nga tauwi".(KNT 2:10 1843,p.41).*
"Ko te inoi mo te Parairei Pai".(Kareti 2 1850,p.17).
"Hoki tonu mai ahau i te Taitei, mate tonu iho ahau i te po o te Parairei".(MM2 7:13 1860,p.30).*
mf: 2.
- parairi n.** bridle [1833]. "Ka puritia taku mangai ano ki te parairi".(Syd.7 1833,p.51).
- parairi v.t.** to bridle [1837]. "Na, ki te mea ekore tetahi e hinga i te kupu, e tika ana tenei tangata, a e kaha ana ia ki te parairi i te tinana katoa".(Pai.3 1837,p.313).
parairi(tia) v.t. to bridle [1837]. (= to restrain). "Ki te mea e wakaahua wakapono ana tetahi i roto i a koutou, a ekore e parairitia tona arero, otira e wakawai ana i tona ngakau, he maumau wakapono ta tenei tangata".(Pai.3 1837,p.312).
- Parairi n.** Friday [1843]. "Ano te parairi, titiro ana matou ki te rangi, e whiti ra nei, kahore ra nei?"(KNT 2:3 1843, p.12).
- paraite n.** bridle [1843]. "Koia i wetekia ai e ratou te paraite i toku aroaro".(Wes.10 1843,p.32).
- paraiti n.** pyrite [1862]. "Ko te mea ia, kei te kapa paraiti te nui e kitea nei; ko nga whakauru o tera, he whanariki, he rino". (MM2 2a:13 1862,p.22).

- paraiweta v.t.** (to remain private?) [1874]. "Kua herea te takiwa o te Arawa e te mate, kua paraiweta rawa i nga takiwa o te motu nei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 1.
- paraka n.** block [1862]. (of wood). "He paraka ia, kei te taura ra, ko te rua o nga taura i ra rototia i te paraka, a ko te pito, e ia here ki te waka".(MM2 2a:11 1862,p.4).
- paraki n.**
1. barrack [1855]. "Ka paku nga repo e te Paraki, o te kaipuke ano hoki, o 'Matinimana'".(MM2 1:7 1855,p.2).
"Huihuia ana ki to ratou na paraki hoia, waiho kia huakina mai e nga Hipoi".(MM2 5:14 1858,p.3).
"He mea kia tika ai te harihari i nga kai ma nga hoia i te paraki".(Hoki 3:24 1863,p.1).*
"Me haere mai ratou ki tetahi Kaiwhakawa, ki te apiha tumuaki ranei o nga paraki hoia, me homai a ratou pu hamanu, paura hoki".(Gazz.1a 8 1864).
mf: 1.
 2. plank [1857]. "E hoa, kia pakaru i a taua tetahi paraki o te kaipuke, ka pakaru katoa".(MM2 4:11 1857,p.9).*
"Na te Maori ano i hanga. He whakairo Maori a roto, he paraki Pakeha a waho".(MM2 7:15 1860,p.24).*
mf: 2.
- parakihe n.** frankincense [1837]. "Ano ka mawera o ratou taonga, ho atu ana e ratou ki a ia nga mea hoatu noa he koura, he parakihe, he mora".(Pai.3 1837,p.4).
"Koropiko ana ki te Kaiwhakaora o nga tauwi, tapae ana i a ratou taonga whakamihhi, he koura, he parakihe, he maira".(Pom.9 1894,p.21).
- parakimeta n.** blacksmith [1860]. "Kia whiwhi hoki matou ki tetahi parakimeta, hei whakaora i te pakarutanga o a matou kaata me nga parau".(MM2 7:19 1860,p.15).*
mf: 1.
- parakimete n.** blacksmith [1862]. "Unga ai e nga Rangatira o Waikato -whakararo i runga i te uekaha, whakaaetia ana nga parakimete e rua".(MM2 2a:15 1862,p.1).
"Na G. Pakina, Kai hanga Kooti, me te mahi Terei, kai rongoa Hoiho, me te mahi i nga rino katoa e mahi ai te Parakimete".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- whare parakimete n.** forge [1863]. "Na te kura ake ano te whare parakimete, he mea tuku mai na Kawana Ta Hori Kerei, no nga wa o mua".(MM2 3a:4 1863,p.15).

- parakimete adj.** **blacksmith** [1863]. "Te mahi Parakimete".(MM2 3a:4 1863,p.15).
 "Kua timata i aia tana mahi Parakimete i Hehitinga, me tana mahi hu hoiho, me nga mahi Parakimete katoa".(Wan.1 2:35 1875,p.444).
- parakuihi n.** **breakfast** [1844]. "E wakaaro ana ahau te mea i wakatakariri ai a Panakareao mo te ki o Hone Heke, 'hei parakuihi a Ngatiwhatua, hei tina te Rarawa'".(KNT 3:2 1844,p.10).*
 "Hei pupuhi manu ake ma matou, hei kinaki parakuihi ma matou".(MM2 7:18 1860,p.49).*
 "I maka hoki te tikera ki te ahi, hanga ana he ti, a pai atu hoki te parakuihi".(MM2 2a:11 1862,p.4).
 "No te waru o nga ra, no tua i te parakuihi, ka timata te korero".(Hoki 1:15 1863,p.1).*
 mf: 4.
- parakuihi v.i./v.t.** **to breakfast** [1859]. "Parakuihi mai te tangata ki te puaha o Waikato, tina atu ki Rangiaohia i runga i te tima o uta".(MM2 6:1 1859,p.1).
 "Parakuihi rawa mai i runga o Tawharanui".(MM2 3a:6 1863,p.17).*
 mf: 1.
- paramete n.** **plummet** [1856]. (= plumb-line). "Ka koa ano ratou, a ka kite i te kohatu, i te paramete, i roto i te ringaringa o Terupapere, enei e whitu".(Kareti 12 1856,p.556).
- Paramini n.** **Brahmins** [1858]. "Ko te tino pa tera o nga Paramini, ara, o nga Hiniru".(MM2 5:13 1858,p.3).
- paramu n.** **plum** [1852]. (i.e. the fruit). "Ko te nuinga i horahorangia ki te ra kia maroke, penei me te paramu maroke e hokoa nei".(Govt.16 1852,p.56).
- paramu v.t.** **to be plumbed** [1856]. "Na, nana, ko te Ariki e tu ana i runga i te taiepa, he mea paramu ki te aho, me te aho paramu ano i tona ringaringa".(Kareti 12 1856,p.513).
- aho paramu n.** **plumb-line** [1856]. "Na, nana, ko te Ariki e tu ana i runga i te taiepa, he mea paramu ki te aho, me te aho paramu ano i tona ringaringa".(Kareti 12 1856,p.513).

- Parana n.** Baron [1855]. "Ko te tino whare papanga rua, no Parana Aratopa, he whare waipiro, hinga ana tera".(MM2 1:3 1855,p.33).
- parana n.** brand [1875]. "He hoiho uha i ahua mangu a kopurepure he ma te rae, he parana te peke maui".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- paranatia n.** frontier [1857]. "Ko te ingoa o te whenua ra, ko 'Te Paranatia', - ara, ko te Rohe; ko te whenua whawhai nei tera".(MM2 3:2 1857,p.13).*
mf: 1.
- paranene n.** flannel [1851]. "Muri iho ka whatua ki te ruma. Ka oti, he paraikete: ka oti, he paranene".(Kareti 11 1851, p.11).
- paranene adj.** flannel [1862]. "I tu ano ki te korero tetahi Maori, he hate paranene whero whakahekeheke te kahu".(MM2 2a:6 1862,p.5).
- parangiki n.** franc [1863]. "Whakaae ana nga Haitiana kia utu ki te Wiwi 150 miriona parangiki".(MM2 3a:6 1863,p.8).
- parani n.**
1. bran [1859]. "Tana utanga 260 peke paraoa, 20 peke parani, 9,000 whiti rakau kani".(MM2 6:16 1859,p.8).
 2. brand [1860]. "Ko taku ingoa ko Hukiki: ko te parani mo taku kau he HU pea. Ko te whenua kahore ano i paranitia".(MM2 7:14 1860,p.38).*
"Kahore he parani e kitea, 14 ringa te tiketike".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
mf: 1.
 3. brandy [1860]. "1000 pauna tihi, 15 kaho parani, 291 peke toto".(MM2 7:6 1860,p.8).
"Ko te parani waipiro nei; he mea pai rawa tenei mo tenei mate".(Martin 4 1869,p.7).
- Parani n.** 'Brandy' [1863]. (= the 'French'). "Ka timata te rapu mo te mahi pepehi o nga Paniora o nga Parani i nga tangata o taua motu, i te hanga kino hoki ki a ratou".(MM2 3a:6 1863,p.9).
- parani v.i.** to brand [1860]. "Ko nga poaka kua oti te maka, ko nga kau ko nga hoiho kua oti te parani".(MM2 7:14 1860, p.38).*
mf: 1.

parani(tia) v.i. to brand [1860]. "Ko taku ingoa ko Hukiki: ko te parani mo taku kau he HU pea. Ko te whenua kahore ano i paranitia".(MM2 7:14 1860,p.38).*
mf: 1.

páraoa n. flour [1864]. "Hokoa te páraoa".(Auck.3 1864,p.49).

paraoa n.

1. **flour** [1837]. "Ko te rangatiratanga o te rangi e rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine, a kuhua ana ki roto ki nga mehua paraoa etoru, no ka rewenatia katoatia".(Pai.3 1837,p.21).
"He peratanga me nga tini pata o te witi ka hurihia nei hei paraoa".(Maun.12(iii) 1846,p.6).
"Kua mohio ki te mahi paamu, ki te mahi whiti, ki te huri paraoa".(Whiteley 1847,p.30).
"Kororioria te paraoa".(Kareti 4 1847,p.21).
"4 tana paraoa tuatahi, 2 tana huka".(MM2 5:9 1858, p.5).*
"Ko aku moni pau katoa te hoko ki te paraoa".(MM2 7:14 1860,p.11).*
"Ko o matou paraoa he aruhe, ko ta matou rohi he hinau".(MM2 7:14 1860,p.36).*
"He pai koia kia hokona te tangata, kia peratia me te witi, me te riwai, me te paraoa, me te poaka?"(MM2 2a:6 1862,p.13).*
"Mahi huna ana te rewena i roto i te puranga paraoa".(Martin 3 1863,p.86).
"Heoi ano te mahi a nga Pakeha he tuku i te kai ma te Maori, i te rohi, i te ti, i te huka, i te paraoa".(Misc.8 1871).*
mf: 8.

2. **bread** [1862]. "Ka pau te paraoa i te kuri te kai".(Will.2 1862,p.43).

kai hoko paraoa n. flour merchant [1857].
"Kaore e rite ki nga utu e karangatia ana e nga kai huri, e nga kai hoko paraoa".(MM2 4:15 1857,p.6).

kai huri paraoa n. miller [1852]. "Ko nga kai hoko me nga kai huri Paraoa o Akarana".(MM2 2:3 1856,p.14).

kai tunu paraoa n. baker [1852]. (Wton.4 1852,p.24).

mea paraoa n. bread stuffs [1856].

"Mea Paraoa".(MM2 2:4 1856, p.16).

paraoa oti n. oatmeal [1852]. (Wton.4 1852,p.40).

"Mo te paraoa oti £14 mo te tana".(Wan.1 3:32 1876,p.337).

paraoa adj.

flour [1849]. "E kore e hemo te pere paraoa, e kore ano te ipu hinu e poto".(Kareti 9 1849,p.13).

- Paraone n.** Fr. Pharaon [1847]. (= Pharaoh). "Kua tukua whakauauatia ratou e Paraone kia haere".(Pom.8 1847,p.193).
- parapemia n.** blasphemy [1847]. "Kia whakahuatia i te honore e ingoa o te Atua, kia whakarerea nga parapemia me nga harameta".(Pom.8 1847,p.vii).
"Parapemia. He kupu kanga ki te Atua".(Pom.5 1893, p.212).
- parapemia adj.** blasphemous [1847]. "Mo nga tangata parapemia, mo nga mahometana kino, mo nga hurai me nga tangata karakia ki nga Atua teka".(Pom.8 1847,p.477).
- parapemia v.i.** to blaspheme [1847]. "A tena e tahi o nga kiripi te mea i roto i a ratou: E parapemia ana tenei".(Pom.8 1847,p.41).
- pararaiha n.** paradise [1835]. "Hei aiane koe noho ai ki hau i pararaiha".(Pai.2 1835,p.64).
"Hei aiane koe noho ai ki a au i pararaiha".(Maun.12(v) 1846,p.1).
"He okiokinga i pararaiha, me nga kororia o te rangi".(Wilber.1 1850,p.26).
- pararaihi n.** paradise [1838]. "I wakanohoia e te Atua taua tangata a Arama ki te mara pai, ko Pararaihi tona ingoa".(Wes.11 1838,p.2).
"I whakanohoia e te Atua te tangata tuatahi, me te wahine tuatahi kihea? Ki te mara ki Pararaihi".(Mang.5 1845, p.38).
- pararutiki n.**
1. paralysis [1830]. (= palsy). "A kawea katoatia ana e ratou ki a ia...e ngaua ana e te tini o te mate, me te mamae, me ratou e reweratia ana, me ratou e haurangitia ana me ratou e mate ana i te pararutiki".(Syd.2 1830,p.14).
"Ko taku pononga kei te ware e takoto ana i te pararutiki".(Syd.2 1830,p.23).
"E waru ana tau i takoto ai ki te moenga, i mate i te pararutiki".(Syd.4 1833,p.105).
 2. paralytic [1830]. (i.e. a paralytic person). "Kawea mai ana e ratou ki a ia te tahi pararutiki".(Syd.2 1830,p.25).
"Ka mea ki te pararutiki, e tama, kia maia, ka oti au hara te wakakahore".(Syd.2 1830,p.26).

"Na, e kauhoa ana nga tangata i te tahi tangata i ringa i te moenga, he pararutiki".(Pai.2 1835,p.15).

pararutiki(tia) v.i. to be paralysed [1833]. "I puta mai hoki nga wairua kino, e karanga ana ki te reo nui i roto i te tini e reweratia ana, a he tokomaha i pararutikitia, i kopatia, i waka orangia".(Syd.4 1833,p.102).

parata n. brother [1860]. (poss. from Lat. frater?). "Rongo ana a Rapano te parata o Repeka, i nga korero nana".(Pom.3 1860,p.17).
 "Ko Eriehera hoki i kawae ai ki nga parata me te matua wahine o Repeka i nga aroha papai hoki".(Pom.3 1860, p.18).
 "Ka maua mai e ia a te Wiremu Parata, e noho mai nei i to matou kainga".(MM2 7:14 1860,p.29).* {refers to Bishop Williams in this citation}
 "Na kei te rere ke rawa te kaha i whakawiri-naki ai a Hura Makape me ona parata, no reira i kaha ai te toko iti ki te tokomaha".(Pom.6 1879,p.432).
 "Kahore, ra o Hura Makape me ona parata i whakamaimoa ki te nuinga o a ratou hoa riri".(Pom.6 1879,p.433).
 mf: 1.

paratiho n. paradise [1847]. "I whakanohoia raua ki te kari pai rawa, ko te Paratiho te ingoa".(Pom.8 1847,p.ii).
 "Ko te whakanohoanga o te tangata i te Paratiho whenua".(Pom.3 1860,p.3).
 "E kai korua i nga hua o nga rakau katoa o te Paratiho".(Pom.3 1860,p.3).
 "Paratiho. Ko te Kari o Erena. - Ko te Remepi. - Ko te Rangi".(Pom.5 1893,p.212).

Paratitona n. Protestant [1855]. "Me waiho nga matua, me nga tangata haere teretere kia whakaponu ki ara mea, ko nga Paratitona ia me ara atu me waiho kia whakateka ana".(MM2 1:7 1855,p.28).

parau n. plough [1835]. "Ko te tangata ka pa nei tona ringaringa ki te parau, a e titiro ana ki muri, e kore ia e pai mo te rangatiratanga o te Atua".(Pai.2 1835,p.29).
 "Ka kite matou i te Parau, e parau ana i tona oneone". (Bud. 1 1847,p.9).
 "Ko te parau tena nana i mama ai te mahi o te whenua".(MM2 3:4 1857,p.5).*
 "Kia whiwhi ai tatou ki te mira ki te parau".(MM2 4:12 1857,p.3).*
 "Ka tango nga tangata katoa i te parau".(MM2 7:17 1860, p.16).*

"E mahi ana taku parau i roto i nga mara e wha".(MM2 8:2 1861,p.14).*

"Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
mf: 10.

kai parau n. **ploughman** [1837]. "Kia parau ai te kai parau me te wakaaro utu ano".(Pai.3 1837, p.229).

"A kitea ana i reira te tohunga o te kai parau, me te pai o tana mahi".(MM2 4:2 1857,p.3).

maripi parau n. **plowshare** [1856]. "Patupatua a koutou maripi parau hei hoari, a koutou toronaihi hei tao".(Kareti 12 1856,p.503).

parau(tanga) n. **furrow** [1840]. "I parautia toku tuara e nga kai parau: heoi te roroa o nga parautanga".(Pai.9 1840,p.111).

"Kahore ra i tika i to te wahi tapu anganga, he mea takoto noa i waenga ngakinga, he mea kite noa i te parautanga ranei, i te aha ranei".(KNT 1:2 1842,p.6).*

"Ka huihui mai ano hoki nga iwi ki te whawhai ki a ratou, i te mea ka herea ratou ki a ratou parautanga e rua".(Kareti 12 1856,p.493).

mf: 1.

parau adj.

plough [1840]. "Ka mau i nga kau erua, ka patu, kohuetia ana te kikokiko, ko nga rakau parau o nga okiha hei wahie".(Mang.1 1840,p.73).

"E taea ekoe te herehere te unikanga ki ona herenga hei hoiho parau?"(Wes.10 1843,p.44).

"Kua maha nga pureitanga parau o reira".(MM2 4:2 1857, p.3).

parau v.i./v.t.

to plough [1837]. "Kia parau ai te kai parau me te wakaaro utu ano".(Pai.3 1837,p.229).

"Ka kite matou i te Parau, e parau ana i tona oneone". (Bud. 1 1847,p.9).

"Ta matou e pai ai he parau whenua hei tupunga witi, riwai, kaanga, hei hokohoko ma matou".(MM2 7:9-10 1860,p.11).*

mf: 1.

parau(tia) v.t. **to plough** [1840]. "I parautia toku tuara e nga kai parau: heoi te roroa o nga parautanga".(Pai.9 1840, p.111).

"Parautia ana hoki nga whenua - kua tu hoki nga Mira". (Wton.3 1853,p.15).*

"E tata ana te wa e parautia ai te whenua".(MM2 6:5 1859, p.1).

mf: 1.

- paraua n.** flour [1833]. "Ko te rangatiratanga o te rangi e rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine, a kuhua ana ki roto ki nga mehua paraua e toru, a no ka rewenatia katoatia". (Syd.4 1833,p.29).
"E rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine i huna ki roto ki nga mehua paraua e toru, no ka rewenatia katoatia". (Pai.2 1835,p.40).
- parawa n.** flour [1849]. "Kua mau ahau ki runga ki toku matenga i nga kete etoru i kiia i nga kai parawa reka o nga ahua katoa".(Pom.3 1860,p.35).
- parawhimi n.** blasphemy [1858]. "Kohukohu - Parawhimi".(Auck.6 1858,p.5).
- pàre n.** barley [1864]. (Auck.3 1864,p.20).
- pare n.** barley [1837]. "He kuata witi mo te pene, etoru kuata pare mo te pene".(Pai.3 1837,p.340).
- pare adj.** barley [1833]. "Tenei ano te tahi tamaiti, e rima ana taro pare, e rua ika nonohi".(Syd.4 1833,p.64).
- parei n.** barley [1844]. "Ko tahi te homa parei hei purapura, kia rima tekau hekere hiriwa".(Maun.14a 1844,p.133).
"He Witi, he Parei, he Pi, he Pini te kai nui: no muri rawa nei hoki te riwai i kitea ai hei kai".(Kareti 9 1849,p.5).
- parei adj.** barley [1844]. "Me kawe mai ano hoki e ia ta te wahine whakahere hei mea mona, te whakatekau o nga wahi o te epa paraoa parei".(Maun.14b 1844,p.153).
"Na, to kainga i taua mea whakaritea ki te kainga i nga keke parei".(Kareti 12 1856,p.337).
- pareki v.t.** to barrack [1862]. (i.e. to yard cattle, to 'barrack' them within some enclosure). "Ka mea atu au ki te pareki a matou kau. Ka mea mai ia, Homai te utu".(MM2 2a:6 1862,p.9).*
mf: 1.
- parekimete adj.** blacksmith [1840]. "Ka kitea te paoa o te whenua e haere ake ana me te paoa o te ahi parekimete".(Mang.1 1840,p.19).

paremata n.

1. **parliament** [1856]. "Kua whai runanga te iwi i konei - ko te Paremata ra hoki kua kiia atu ra".(MM2 2:12 1856, p.11).
"Ina hoki ka rua-tekau-ma-tahi tau i tu ai te Paremata".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"E rite ana ki nga kupu inoi e kawea atu nei e nga iwi ki nga mema o nga Paremata".(Pom.5 1893,p.172).
mf: 155.

Whare Paremata n. Parliament [1876]. "Ka tukua atu ki nga Mema o te Whare Paremata".(Wan.1 3:38 1876,p.395).*
mf: 1.

2. **basement?** [1855]. "Ka tangohia nga papa o te paremata, kawea ake ana ki te papa takatakahi".(MM2 1:2 1855,p.4).

paremata adj.

1. **parliamentary** [1876]. "I te wa i ngaro ai a Te Hiana Roia ki tana mahi Paremata".(Wan.1 3:32 1876,p.338).
2. **plymouth?** [1855]. (= type of biscuit). "Taro, paremata...2 4 0 te rau".(MM2 1:1 1855,p.12).

paremeta n.

parliament [1862]. "Kia whakaaetia e te Runanga nui o Niu Tiren i tona huihuinga i roto i te Paremeta".(Govt.17 1862,p.2).

paremete n.

parliament [1865]. "He mea whakatakoto na te Paremete o Nui Tiren i te tau 1862".(Govt.17a 1865).

parenga n.

farthing [1876]. "Mo te hipi momona e 3 kapa me te 3 parenga mo te pauna".(Wan.1 3:32 1876,p.337).

paréte n.

potato [1820]. (see note in following entry). (CMS 1 1820,p.226).

parete n.

potato [1843]. (given as a gainword in the 1915 edition of Williams's dictionary; poss. a gain from Scottish dialect for potato - pratie, though no hard evidence has been found). "I tenei whakatupuranga e kai ana taua i te parete, i te poaka".(KNT 2:5 1843,p.20).
"Pokaia te parete mataamua".(KNT 3:6 1844,p.31).
"Eono te kau o nga parete; kotahi te kau ma wha o nga poaka".(KNT 4:6 1845,p.21).
"E nui ana te parete o tenei tau i whakatokia e ia ki te parau a te Matiu, Minita o Kataia".(MM2 2:10 1856,p.3).

- pareti n.** **plate** [1862]. "I wharikitia hoki e taua wahine, he pareti, he maripi, he paoka, ki te aroaro o Te Pokiha ma". (MM2 2a:11 1862,p.4).
- Pareti n.** **Pharzites** [1844]. "Na Parete, ko te hapu o nga Pareti". (Maun.14b 1844,p.214).
- pariha n.** **parish** [1899]. "He wero tenei naku i a koutou kia tahuri ki te kohi moni hei tahua apiti i nga moni o o koutou Pariha, mo etahi mahi hoki a te Hahi".(Misc.5 1899).
- Parihai n.** **Pharisees** [1827]. "He aha hoki matou ko nga Parihai ka hono ai te noho puku, tena ko au akonga hore rawa kia noho puku?"(Syd.2 1830,p.26).
"I reira ano te tahi tangata o nga Parihai, ko Nikorima tona ingoa".(Syd.2 1830,p.34).
- Pari'hai n.** **Pharisees** [1827]. (Syd.1 1827,p.14).
- parihi n.** 1. **palace** [1875]. "Kua tu te whare nui ara he Parihi (whare nohoanga Kingi) i Tongatapu".(Wan.1 2:14 1875,p.129).
2. **parish** [1859]. "Ko taua wahi whenua katoa kei Papakura: Ko ona rohe enei, kei te taha tua Raki ko te Tekihana, No.4 o te Parihi o Opaheke".(MM2 6:14 1859, p.6).
- Parihi n.** **Pharisee** [1833]. "Me i reira haere mai ana ki a Ihu nga Karaipi me nga Parihi no Iruharama".(Syd.4 1833,p.32).
"Kia tupato ki te rewena o nga Parihi, o nga Haruki".(Syd.4 1833,p.33).
"Ko te kotinga i te ra tuawaru, no te wanau o Iharaira, no te hapu o Penahamine, he Hiperu no nga Hiperu, ki te ritenga o te ture he Parihi".(Pai.1 1835,p.14).
- parihia adj.** **partial** [1847]. "He aha te ingoa o nga Iturehia e whakarite ana mo te tahi wahi anake o te utu? Ko nga Iturehia parihia".(Pom.8 1847,p.326).
- pariki n.** **brig** [1860]. "Ko te Pereira, he pariki, 148 tana, Kapene Koti".(MM2 7:9-10 1860,p.14).

- parimaneta n.** parliament [1856]. "Ko te Parimaneta te ingoa o tenei tu-runanga, a nui atu to whakapai o nga iwi o Ingarangi katoa ki tenei tu huihui".(MM2 2:12 1856,p.8).
- parimata n.** parliament [1856]. "Ka mate te Kingi, karangatia ana e te runanga te Parimata ki te oati tika ki to ratou Piriniha". (MM2 2:12 1856,p.8).
- paro n.** sparrow [1840]. "Kua kitea he ware e te paro, kua kitea hoki e te waro te owanga mona".(Pai.9 1840,p.70).
- parona n.** baron [1852]. (Wton.4 1852,p.25).
- paronema harakoha n.** Gk. phronema sarkos [1841]. (= original sin/lust of the flesh). "Na konei te hiahia o te kikokiko (e huaina nei ki to te reo Kariki, ko paronema harakoha), a e waka maoritia ana e etahi he matauranga, e etahi atu he maori tanga, e etahi atu ano he hiahia nona, a e etahi atu he tohenga na te kikokiko".(Pai.9c 1841,p.129).
- paronga n.** furlong [1833]. "Na! he tata Petani ki Iruharama; ko tahi pea te kau ma rima paronga".(Syd.4 1833,p.75).
- parono n.** baron [1859]. "Te takiwa o nga Parono me Kingi Rihari Tuatahi".(MM2 6:12 1859,p.1).
- parotiri n.** fallow deer [1840]. "Ko te hata, me te anateropi, me te parotiri, me te nanenane pawara, me te pikareka, me te kau pawara, me te temera".(Pai.15 1840,p.93).
- Parui n.** Palluites [1844]. "Na Paru, ko te hapu o nga Parui". (Maun.14b 1844,p.213).
- paruma n.** broom [1842]. "Ki nga tangata maori e harihari paruma ana, e haerere noa i te Taone".(KNT 1:11 1842,p.41).
- paruma v.t.** to 'broom' [1835]. (= to sweep). "Ki te mea ka mahue i a ia te tahi hiriwa, e kore ianei ia e tahu i te rama, ka paruma ai i te ware, ka rapu marie ai, kia kitea ra ano?" (Pai.2 1835,p.44).
- pata n.** 1. butter [1840]. "I te pata o te kau, i te waiu o nga hipi, me te ngako hoki o nga reme".(Pai.15a 1840,p.129).

"Kua kurukuruwhatutia ahau, ano he pata pakeke".(Wes.10 1843,p.11).

"Ekore ia e kite i nga awa, i nga waipuke, i nga awa o te honi me te pata".(Wes.10 1843,p.22).

"Katahi ratou ka mohio ki te mahi waiu-kau, hei pata, hei tihi".(Kareti 8 1850,p.12).

pata pakeke n. cheese [1856]. (lit. 'mature butter'). "8 kaho pata, 1 pouaka pata pakeke".(MM2 2:4 1856,p.14).

2. pot [1837]. "He maha hoki era atu mea kua riro mai kia puritia e ratou, nga horoinga kapa, pata, me nga mea parahi, me nga nohoanga".(Pai.3 1837,p.56).
"E tatangi ana nga pata i roto i te kaho".(Will.1844, p.133).
"Tae atu ia ki te puna, ka ka ia i tona pata ki te wai".(Pom.3 1860,p.16).

pata v.i. to become butter [1869]. "Ekore e roa ko te nuinga kua pata, ko te waiu e toe ana, hei kai tena ma nga poaka".(Martin 4 1869,p.23).

patama n. fathom [1852]. (Wton.4 1852,p.32).

patara n. bottle [1852]. "I te tuatahi ano ka whakakiiia ko te Patara wai, ka waiho i te taha pu o taku moenga takoto ai".(Govt.16 1852,p.50).

patene n. 1. button [1875]. "Me tuku atu he tangata e au hei tiki atu i e patene o tana hate, hei patene mo o maua hate ko Noa e Hianga".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*
"Kotahi rau miriona patene kakahu".(Wan.1 3:32 1876,p.341).
mf: 4.

2. farthing [1830]. "Kia utua katoatia ra ano e koe te patene wakamutunga".(Syd.2 1830,p.16).
"E kore ianei e taka nga pihoihoi e rua ki te patene ko tahi?"(Syd.4 1833,p.24).
"E kore ianei e hokona nga pihoihoi e rima ki nga patene e rua".(Pai.2 1835,p.36).
"Ewa pauna, e witu hereni, tekau nga pene, me te patene".(KNT 2:8 1843,p.34).*
"2 Patene...1 Hepene".(Purewa 1 1847,p.8).
"Tena koe e Te Wananga i puta mai nei koe i roto i te patene whakamutunga, i te whakaaro o te tangata iti".(Wan.1 1:4 1874,p.16).*
mf: 2.

- Patere n.** **Lat. Pater** [1847]. (= the Lord's Prayer). "Te inoinga tino pai e ho atu e tatou ki te Atua ko te patere na Hehu Kerito i whakaako mai".(Pom.8 1847,p.xiv).
 "Te inoinga tino pai e ho atu ai e tatou ki te Atua ko te patere na Hehu karaiti i whakaako mai, ki ana Apotoro". (Pom.6 1879,p.15).
 "He aha te inoinga tino pai atu o roto i nga inoinga katoa? Ko te inoinga e huaina ana ko te 'Patere'. ta te mea na te Atua ano i whakapoto i roto i taua inoinga nga mea nunui katoa hei tono atu ma tatou".(Pom.5 1893,p.144).
- pateri adj.** **badger** [1844]. "Me nga hiako hipi kua oti te whaka whero, me nga hiako pateri, me etahi rakau - he kohai". (Maun.14 1844,p.11).
 "Aku hu mou he hiako pateri; taku whitiki mou he rinena pai; hipokina ana koe e ahau ki te hiraka".(Kareti 12 1856,p.359).
- pateriaka adj.** **patriarchal** [1860]. "Tae noa ki te matenga rawa o Hohepa te tamariki pateraka no Hakopa".(Pom.3 1860, p.1).
- Pateriake n.** **Patriarch** [1842]. "E te rangatira o nga Pateriake, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).
 "E te Rehina o nga Pateriake, i. m.". (Pom.8 1847,p.xliii).
 "Timata mai i nga Katinara, tuku iho ki nga Pateriake me nga Pirimati, tuku iho ki nga Ahipihopa me nga Pihopa, kotahi ano to ratou ahua".(Pom.9 1894,p.46).
- paterino n.** **Lat. patrinus** [1847]. (= godfather). "Ko te matua tane me te matua wahine, ko nga tupuna, ko nga hungawai, ko nga matua whangai, ko nga Paterino me nga Materina".(Pom.8 1847,p.240).
 "Paterino. Matua Atua, matua wairua mo te Iriiringa".(Pom.5 1893, p.212).
- Paterono n.** **Patron** [1847]. "He mea pai te inoi ki o tatou Ahere kaitiaki, ki o tatou Paterono me nga Hato katoa".(Pom.8 1847,p.xv).
 "E Hato Hohepa, e taku Ahere kaitiaki, e taku Paterono, e nga Hato katoa, inoi koutou, kia noho tonu a Hehu Kerito ki roto i toku ngakau, hei oranga moku".(Pom.7 1889,p.59).
- Paterono adj.** **Patron** [1842]. "E o matou Ahere, me o matou hato Paterono, me nga hato katoa; kia wakapai koutou ki a matou".(Pom.1 1842,p.48).

- pati n.** 1. bath [1856]. "Kia tika a koutou pauna, kia tika te epa, kia tika te pati".(Kareti 12 1856,p.436).
"Kia ko tahi te mehua mo te epa, mo te pati, to te pati kia rite ki te whaka-tekau o nga wahi o te homa".(Kareti 12 1856,p.436).
2. perch [1857]. (= unit of measurement). "81 eka, 3 rori, 7 pati".(MM2 4:12 1857,p.5).
- patiki n.** paddock [1875]. "He patiki pai nga nohoanga mo nga hoiho kawae mai".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
"He nui te kai ki aua patiki i tenei tau".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
- patomo n.** fathom [1847]. "2 Iari...1 Patomo".(Purewa 1 1847, p.8).
- Patriaka n.** Patriarch [1863]. "Ko enei Pihopa ka kiiia he Patriaka".(Martin 3 1863,p.84).
"Hei Upoko Runanga aua Patriaka mo ona whenua, mo ona whenua".(Martin 3 1863,p.84).
- patura n.** vulture [1844]. "Ko te patura, ko te kaiaia, me nga mea e rite ana ki ena".(Maun.14a 1844,p.83).
- pauka n.** fork [1847]. "Moenga, Tepera, Nohoanga, te Pereti, Maripi, Pauka, Pune".(Bud.1 1847,p.10).
- paukena n.** pumpkin [1844]. "Ka ngahoro te hua o te paukena".(Will.1844,p.24).
"Kihai maoa a tatou paukena, ioio ana".(Will.1844,p.29).
"Kua ngahoro te hua o te paukena".(Will.1844,p.75).
"Tapahia te paukena".(Will.1844,p.128).
"Ka toro nga kauae o te paukena".(Will.1844,p.147).
"Ki te whakato hue, mereni, pau-kena, pi, puwha, rakau pititi, aporo, aha, aha".(Kareti 11 1851,p.10).
"Ka haere mai te hoiho ki te kai i te pu witi, riwai ranei, kaanga ranei, paukena ranei".(MM2 4:8 1857,p.4).*
mf: 2.
- paukina n.** pumpkin [1857]. "10 hanaraweti paukina, 8 hanaraweti hinu poaka".(MM2 4:6 1857,p.7).
- pauna n.** 1. pound [1835]. (= monetary unit). "Ka ho atu ki a ratou nga pauna ko tahi tekau".(Pai.2 1835,p.52).

"Ka ngahuru nga pauna kua mahia ki tou pauna".(Pai.2 1835,p.52).

"Ko te tikanga tenei o te utu mo te hoiho kotahi, e rua pauna".(KNT 1:8 1842,p.34).*

"Ki te tahaetia e tetahi tangata e tahi pauna e rima a tetahi pouaru rawakore, a te tahi tangata ranei i nui nei tana atawhai ki a ia ki te tangata nana i tahae".(Martin 1 1845, p.17).

"Me nga moni e hoki iho ana i nga pauna, e rima tekau". (Bud.1 1847,p.12).

"20 Hereni...1 Pauna".(Purewa 1 1847,p.8).

"Riro mai ana kotahi tekau ma rima pauna".(Cotton 1849, p.11).

"Wehea atu ana ki a te Rangihaeata e rua rau pauna, ki a te Rauparaha hoki e rua rau pauna".(MM2 7:15 1860, p.18).*

"Kaua e neke iho i te Rima Hereni, kaua e neke ake i te Rima Pauna".(Govt.1 1861,p.2).

"He nama naku i a hori, ara erua pauna tekau hereni".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

mf: 55.

2. **pound** [1833]. (= weight). "Ka mau a Meri i te tahi pauna hinu paikinara, he mea utu nui, a pania ana nga waewae o Ihu".(Syd.4 1833,p.76).

"A maua ana e ia he mea wakananu he maira, he aroa, ko tahi pa rau pauna".(Syd.4 1833,p.88).

"Kua paunatia koe ki roto ki nga pauna, a Kihai rite". (Pai.12 1840,p.21).

"16 Aihe...1 Pauna".(Purewa 1 1847,p.8).

"Nga toimaha o aua poaka, 706 pauna".(MM2 5:9 1858, p.5).*

"Ina hoki kua kitea e ahau te pauna o te witi".(MM2 7:15 1860,p.50).*

"Ko te utu kia tekau ma rima pauna (toimaha) koura". (Martin 3 1863,p.59).

"Ko te wahi piwhi kotahi pea pauna".(MM2 3a:6 1863, p.17).*

"He hoko taku i te taro pai rawa, mo nga Kapa e 3, mo te Rohi, e rua pauna taimaha".(Wan.1 2:35 1875,p.444).

mf: 5.

pauna-taimaha n. poundweight [1844].

"Kei he ta koutou whakahaere ina whakarite i te whakawa, i te ruri ranei, i te pauna-taimaha ranei, i te mehua ranei". (Maun.14a 1844,p.109).

3. **pound** [1875]. (holding yard). "Kua kawea ki te Pauna i Marae-Kakaho".(Wan.1 2:13 1875,p.119).

"Ka hokona i te taiepa o te Pauna i te 2 o Oketopa, ki te mea ia e kore e tikina mai".(Wan.1 2:21 1875,p.243).

kai tiaki pauna n. impounder [1875]. "T. Pari, Kai tiaki Pauna".(Wan.1 2:13 1875,p.119).

4. **pledge** [1862]. (= monetary). "Kaore au e whakaae; ko au kei te kingi me toku whenua: katahi au ka rere ki te pupuri, kua tae mai hoki tana paura ki au".(MM2 2a:5 1862,p.15).*
mf: 1.

5. **scales/balance** [1856]. "Kua oti koe te pauna ki te pauna, a kua kitea tou koha".(Kareti 12 1856,p.462).
"Hanga ana e te rangatira tetahi weti hei pauna i nga kai; he mata pitara te weti, he kopaki kokonata te pauna".(MM2 4:3 1857,p.5).

pauna(tanga) n. **scales/balance** [1843].
"Mehemea i tino paunatia taku tangi, me toku pouritanga kia hapainga tahitia ki te paunatanga!"(Wes.10 1843,p.6).
"He tahae puku te huna ki nga hoko, mo te paunatanga, mo te nuinga, mo te ahua o te mea e hokona ana".(Pom.8 1847,p.247).

"Kua whakaae koutou ki te tika o ta matou paunatanga i nga witi, i nga taewa, i nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.32).*

mf: 1.

pauna adj.

weight [1845]. "Whakarerea atu i roto i to kete nga kohatu pauna e kore e rite, te mea nui, te mea iti". (Maun. 15 1845,p.25.13).

pauna v.i.

to weigh [1844]. "Ka whakahokia mai e ratou ta koutou taro, he mea pauna".(Maun.14a 1844,p.130).

"Kua oti koe te pauna ki te pauna, a kihai i rite".(Kareti 9 1849,p.40).

"Me pauna ano to kai e kainga e koe, kia rua tekau nga hekere i te ra kotahi me kai e koe i tenei i tenei wa".(Kareti 12 1856,p.337).

"Ta ratou taro e kai ai he mea pauna".(Kareti 12 1856,p.338).

pauna(tia) v.i./v.t. 1. **to weigh** [1838].
"A paunatia ana e Aperahama mo Eperona te hiriwa i korerotia e ia i te rongonga o nga tamariki o Heta".(Pai.20 1838,p.3).

"Kua paunatia koe ki roto ki nga pauna, a kihai rite". (Pai. 12 1840,p.21).

"Ka karangatia mo te poaka he pene-he-pene, ka paunatia ka rite te taumaha ko tona utu".(MM2 7:15 1860,p.50).*

"No ta matou tohenga atu kia paunatia te whenua, kahore nga kai hoko whenua e pai".(MM2 7:18 1860,p.32).*

mf: 3.

2. **to (im)pound** [1875]. "Kua paunatia i Taratera".(Wan.1 2:13 1875,p.119).

"Kua paunatia i Panitana".(Wan.1 2:13 1875,p.119).

"Ko nga kau a Rahipono e haere ana i o matou whenua i Waipaoa, ki te mea e tikina mai eia, ka Paunatia e matou a te 30 o te marama nei".(Wan.1 2:25 1875,p.308).*
mf: 1.

pauni n.

pound [1858]. (i.e for animals). "Ka wahi ranei i te taiepa o tetahi Tokiari-pauni kia tuwhera".(Auck.6 1858, p.12).

pauni v.i.

to (im)pound [1858]. "Ko te tangata ka Pauni-tokiari ka maka i te kararehe, kau ranei, aha ranei, ki roto ki tetahi wahi kua taiepatia".(Auck.6 1858,p.10).

paura n.

1. powder [1842]. (= gunpowder). "Nga Paraihe paura". (KNT 1:8 1842,p.34).
"Wakamutua te hoko i enei mea, ko nga pu me te paura". (KNT 2:7 1843,p.26).
"Mau hoki te wakaaro mo etahi paura, mo etahi mata, mo etahi pu".(KNT 4:2 1845,p.7).*
"Kei te pakeha te pu, te paura, te mata, me te mano tini o te tangata".(Whiteley 1847,p.8).
"Poto katoa nga taonga o te tangata maori ki te hoko pu, ki te hoko paura, ki te hoko mata".(Whiteley 1847,p.16).
"Tenei nga paura o taku kainga o te reinga, tenei nga mata o taku kainga o te reinga".(Whiteley 1847,p.24).
"Kati te hoko Paura - pu - mata".(Whiteley 1847,p.29).
"Kei te Pakeha te paura, te pu, te mata, nga tini mea whawhai katoa".(Whiteley 1847,p.36).
"Me o ratou paura me o ratou pu me o ratou taonga katoa". (Whiteley 1847,p.37).
"Na, ko te hoko tupeka, waipiro, pu, paura, me te tini o nga mea kuare o te pakeha".(Bud.1 1847,p.4).
"Hei hoko pu, paura, ma matou, hei hoko tupeka, hei whakareka i te waha".(Bud.1 1847,p.10).
"E huhua ana hoki au tangata, au pu, au paura".(MM2 4:10 1857,p.12).*
"Heoiano nga mea i puritia atu e te ture ko te pu, ko te paura, ko te waipiro".(MM2 7:13 1860,p.15).*
"Ka homai e taua Pakeha he paraikete, he tupeka, he paipa, he paura, ana tonoa e matou".(MM2 7:15 1860,p.20).*
"He tono atu tenei i etahi paura, hota, kia whakapuaretia". (MM2 7:15 1860,p.34).*
"Ko taku kupu tenei: whakapuaretia te pu me te paura". (MM2 8:2 1861,p.10).*
"Kia puare mai i a koe te paura, he mate kawa no taku waha ki te manu".(MM2 2a:2 1862,p.14).*
"Tena ka haere atu te kohikohi paura ki Waikato".(MM2 3a:8 1863,p.7).*
"Ma wai e pikau nga paura?"(Auck.3 1864,p.49).
mf: 45.

kai hoko paura n. gunpowder merchant
[1875]. "Na Pairangi, Kai hoko paura".(Wan.1 2:13
1875,p.111).

pu paura n. gunpowder [1844]. "Ka
wakarerea nga ritenga makutu o nga tupuna o Ingarangi i
whakaaro hoki ratou he pu paura kau te makutu".(KNT 3:4
1844,p.20).

whare takotoranga paura n.magazine [1875]. "A i
tetahi ra ano ona i aruarumia a ia ano e aua Pakeha, haere
ana aia ki roto ki te whare takotoranga paura o te Pa noho
ai".(Wan.1 2:31 1875,p.404).

2. 'powder' [1857]. (= smut in wheat). "Pera me te
purutone nei, he rongoa mo te paura ki te witi".(MM2 4:1
1857, p.5).
"Ki te mea kaore ratou e uru tahi me matou ki te whakakore
i te papapa me te paura i roto i te witi, kia pai ake i nga
witi o mua tata ake nei, na, ka whakahokia nga utu mo te
puhera, kei te ahua o te witi te ritenga".(MM2 5:12 1858,
p.2).

paura adj.

1. powder [1858]. (= gunpowder). "I reira hoki etahi
rangapu hoia Hipoi, me nga tini purepo, me nga tino toa
paura, me nga whare taonga".(MM2 5:14 1858,p.2).
2. powdery [1857]. (= mealy, mildewed, smutty). "Kua
takoto te ture a nga tangata maori o Tuakau kia kaua he
paraoa paura, pirau ranei, e tukua mai ki Akarana i to
ratou whenua".(MM2 3:2 1857,p.7).

pêa n.

pair [1894]. "Kiia ake e te kawana kia tikina he pêa kau
hei tâtô atu i a ia".(Pom.9 1894,p.146).

pea n.

1. bear [1837]. "A i rite ano te kararehe i kite ai a hau ki
te-reopara, ko ona waewae i rite ki o te pea".(Pai.3 1837,
p.346).
"A, na, he kararehe ano, ko te rua hoki, i rite ki te pea".
(Pai.12 1840,p.25).
"Ko te haerenga mao i te tahi raiona o te tahi pea".(CM1
1847,p.33).
"Ko nga tane i haehaea e nga repata e nga pea".(Martin 3
1863,p.21).
2. pair [1844]. "8 Nga pea tarautete...4 Nga pea tokina".
(KNT 3:6 1844,p.28).
"Putu Neporiana £1 15 0 mo nga putu kotahi pea".(MM2
1:4 1855,p.16).
"E rua te kau mano pea, karaihe titiro kanohi".(Wan.1
3:32 1876,p.341).

3. pear [1852]. "Nui atu to matou koa i te kitenga ai o nga pea papai i roto i nga hua".(MM2 1:3 1855,p.12).

pearā n.

pearl [1830]. "Kaua ano hoki e akiritia o koutou peara ki te aroaro o te poaka".(Syd.2 1830,p.21).
 "E rite ana ano hoki te rangatiratanga o te rangi ki te tangata hoko e rapu ana i nga peara papai".(Syd.4 1833, p.30).
 "Ta ratou i tuku ai i o hokohokonga he emerara, he papura, he mea whakairo, he rinena pai, he peara, he akate".(Kareti 12 1856,p.391).

Peato n.

Lat. Beatus [1893]. (= Blessed). "He Peato a Tanera No te Hahi Katorika".(Pom.5 1893,p.202).
 "E te Atua, nau i whakawhiwhi to maretire, i a Peato Pita Rotoiko Tanera, ki te ngakau mahaki".(Pom.5 1893,p.54).

peehi n.

basin [1856]. "I te titiro atu ahau, na, ko te tahi turanga rama, he koura katoa, me te tahi peehi i tona pito ki runga, e whitu ano hoki ona rama".(Kareti 12 1856,p.555).
 "Ka whakakia ano ratou ano he peehi, ano ko nga koki o te aata".(Kareti 12 1856,p.563).

peeita v.t.

to paint [1875]. "He mea peeita ano hoki e ia, a he utu tika tana utu e tono ai mo ana mahi".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

peeke n.

1. bag [1862]. "Ko te mahi tenei, ko te kawē atu i nga peeke Meera ki nga kaainga kua oti nei te whakarite me te whakahoki mai ki Nepia nei ano".(Govt.7 1862).
 "Me tui he peeke mo tenei mo tenei o aua hams, kei tomo hoki te ngaro ki roto".(Martin 4 1869,p.20).
 "Ko nga mea o roto e tu ana, he peeke Wuuru, te kau ma ono, me nga peeke Oti".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
 mf: 3.

peeke kakahu n. valise [1875]. "Nga Tera Hoiho, nga Wepu, nga Pa, nga Peeke Kakahu hei mau i runga i te Hoiho".(Wan.1 2:14 1875,p.135).

peeke meera n. mail bag [1862]. "Ko te mahi tenei, ko te kawē atu i nga peeke Meera ki nga kaainga kua oti nei te whakarite me te whakahoki mai ki Nepia nei ano".(Govt.7 1862).

2. bank [1875]. "Nga moni a nga kai tiaki o tena Peeke £1,000,000, (kotahi Miriona)".(Wan.1 2:19 1875,p.204).
 "He moni o aku kei te Peeke, ko taua Pakeha na kei te pupuri mai".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*

mf: 1.

peeki n.

peg [1874]. (i.e. survey peg). "Kotahi ano te papa i takoto ai te wahi i Ruritia, kei te mohio nga tangata ki nga peeki, hangaia ana e te Pakeha ki roto ki taua Mapi, i tika".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

mf: 1.

peeti n.

bed [1874]. "He tangata ano, he mea whangia ki te waipiro, he tangata ano i a ia e takoto mate ana, i runga i te peeti he nui tona mate".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

mf: 1.

pehana n.

basin [1837]. "Me i reira ringihia ana he wai ki te pehana, ka timata ia te horoi i nga waewae o nga akonga". (Pai.3 1837,p.144).

pehane n.

basin [1833]. "Me i reira ringihia ana he wai ki te pehane, anga ana ia ka horoi i nga waewae o ana akonga". (Syd.4 1833,p.78).

Pehato n.

Lat. Beatus [1879]. (= Blessed). "Waiata mo Tanera Ko te maretire hou Te Pehato tuatahi O enei moutere".(Pom.6 1879,p.3).

pehemota n.

behemoth [1843]. "Na, Titiro ki te pehemota i hanga e ahau; e kai ana i te tarutaru, ano he okiha".(Wes.10 1843,p.45).

pehemoto n.

behemoth [1862]. "Ko te korero pai i a Hopa mo te kararehe nui i huaina ko Pehemoto, e meinga ana koia tenei, ko te kuri e korerotia nei, ko te Hipopotama".(MM2 2a:15 1862,p.26).

pehi n.

1. basin [1844]. (= bowl). "Ka tango a Mohi i te tahi wahi o te toto, a maka ana e ia ki roto ki nga pehi".(Maun.14 1844,p.9).

"E inu waina ana i roto i nga pehi, a e whakawahi ana i a ratou ki nga hinu pai whakaharahara".(Kareti 12 1856,p.512).

2. press (wine-press) [1847]. "A karapotia ana i te taiepa, ka keria te pehi ki reira, kua hanga hoki te tauere,a tukua whakarite ana ki nga kaimahi waina, a ka haere ia ki tawhiti".(Pom.8 1847,p.118).

- pehiara adj.** special [1858]. "Ko te tangata ka Huaki i te Katipa-pehiara, ka whakatenatena atu ranei i tetahi atu kia pera". (Auck.6 1858,p.4).
- pehini n.** basin [1855]. "Ka homai te pehini me te taora me te horoi kakara".(MM2 1:9 1855,p.16).
- peiehi n.** basin [1856]. "Ka rite ano hoki nga paata i roto i te whare o Ihowa ki nga peiehi i mua i te aata".(Kareti 12 1856,p.570).
- peihana n.** basin [1840]. "A tangohia he paihere hihopa, ka tuku ki te toto i roto i te peihana".(Pai.14 1840,p.31).
 "Ki tonu te peihana i te wai".(CM1 1847,p.21).
 "He aha tena e tu na? He peihana".(MM2 7:18 1860, p.7).*
 "Ko te wahi huka i roto i te peihana iti nei, tokorima i kai ki te kei".(MM2 3a:6 1863,p.17).*
 mf: 2.
- peira n.** bail [1858]. (legal term). "Ko te nui o te moni e whakaritea hei Peira, ma te Kai-whakarite-whakawa te whakaaro, kia hia ranei, kia hia ranei".(Auck.6 1858, p.x).
- peita n.** paint [1844]. "He kata, ara he rakautahi, i tua ma te peita".(KNT 3:11 1844,p.58).
 "Na nga tangata Maori i whakaara te whare mo te Mira, whakapiri rawa nga toetoe, nga papa, waru rawa, peita hoki".(MM2 4:6 1857,p.3).
 "Kei Koangatoke kua rahuitia mo Arama Karaka, he mea pani ki te peita whero i runga i te mapi".(MM2 6:14 1859,p.3).
 "He peita mo te mekameka, hei panipani kia ora ai".(MM2 7:18 1860,p.15).*
 "He Peita ma, He Hinu, he Pepa-whare, kei a raua mo te utu iti".(Wan.1 2:13 1875,p.121).
 mf: 1.
- kai peita n.** painter [1852]. (Wton.4 1852,p.40).
- kai peita whare n.** house painter [1875]. "He kai Peita whare, he kai mahi Karaihe ki nga Wini".(Wan.1 2:13 1875,p.121).

peka n. baker [1875]. "Ko ahau ko te Peka mahi Rohi ma nga
Kuru Tepara, ka mea atu nei ki te Iwi Maori he hoko taku i
te taro pai rawa". (Wan.1 2:35 1875,p.444).

pekaha n. bekah [1844]. (Hebr. half a shekel). "Ko tahi te pekaha a te tangata, ara, ko tahi te hawhe hekere".(Maun.14 1844,p.50).

peke n.

1. bag [1837]. "Ka meinga te ra kia mangu, ano he kakahu peke huruhuru, a ka meinga te marama, ano he toto".(Pai.3 1837,p.340).
"He mea wakakakahu ki te kakahu peke".(Pai.3 1837, p.344).
"Nana hoki i mau mai i te peke raihi, te marara, me te wati, ki roto ki taku ware".(KNT 1:4 1842,p.15).*
"Ko te raihi kei roto i te peke".(Kareti 4 1847,p.31).
"Tena taku kapa hiriwa, whaowhina ki roto ki te peke a Peniamine".(Kareti 6 1852,p.28).
"89 kaho pata, 200 peke, 12 kopaki taonga".(MM2 7:5 1860,p.13).
"Ko te peke o nga witi, ka whakarerea te taimaha o tera o te peke: ka rite ki o te witi, ka rite ona utu".(MM2 7:15 1860,p.50).*
"Ko etahi i whaowhina ki roto i nga peke".(Martin 3 1863, p.4).
mf: 5.

peke tera n. saddlebag [1875]. "Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, Terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

2. bank [1847]. "Kua rite noa ake i nga Rangatira o nga Taone o Ingarani, he 'Peke' penei mo nga pakeha".(Bud.1 1847,p.3).

Na, ko te tahi pai o te Peke nei, Koia tenei, Hei Tiaki i a koutou moni, kei maumauria e koutou".(Bud.1 1847,p.4).

"Na, ko tenei Peke, he tokomaha nga Rangatira hei tiaki, ko Kawana hoki te tino kai tiaki".(Bud.1 1847,p.6).

"Ko tetahi pai hoki tenei o te Peke nei ekore e riro o koutou moni i te tahae".(Bud.1 1847,p.6).

"Ko ahau ano i whakaritea e te iwi hei takotoranga mo aua moni, hei hoatu hoki ki te Peke nui i Poneke".(MM2 7:15 1860,p.41).*

mf: 2.

3. pocket [1842]. "Ka titiro i nga hate, a poto katoa a matou peke te titiro, kore kau ake".(KNT 1:8 1842,p.32).*
"Ka tupu tonu te moni i roto i te peke o nga pakeha".(KNT 2:4 1843,p.14).
"Kotahi te paipa ko nga moni e rua i kitea ki roto i nga peke o te Tarau".(Govt.16 1852,p.106).
mf: 1.

- pekene n.** **bacon** [1856]. "500 pauna hinu poaka, 436 pauna pekene".(MM2 2:12 1856,p.13).
 "He Pekene, he Aporo maroke, he Ika maroke, he Ika kahi ki te Paata".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
- peki n.** **bag** [1840]. "Ka tonoa e Hohepa kia whaka-kia o ratou peki ki te witi".(Mang.1 1840,p.36).
- pena n.** **painter** [1850]. (= nautical term). "Me he mea ka pa te pena, a ka tika te hoe a te tahi tamaiti ki ta tana kapahu". (Wilber.1 1850,p.13).
- penara adj.** **penal** [1858]. "Ko te tangata ka Kamapauna i te korero whakaatu-hara i meatia i runga i tetahi Ture-penara". (Auck.6 1858,p.8).
- penaria adj.** **plenary** [1847]. "He aha te ingoa o nga Iturehia e whakarite ana mo te utu katoa o nga hara? Ko nga Iturehia penaria".(Pom.8 1847,p.325).
- pene n.** 1. **captain** [1843]. "Pene Kuku te tangata nana i kite a Nui Tireni".(KNT 2:10 1843,p.41).
 "Karere, no Tokerau, ko Hemi Tautari te pene".(MM2 1:2 1855,p.16).
 "Ko te kaupuke ko Matapana, 781 tana, ko Pene Rahani te rangatira".(MM2 2:11 1856,p.15).
 "Muri iho ka noho a Pene Harete - he Pakeha. Atawhaitia ana e au".(MM2 7:13 1860,p.29).*
 mf: 1.
2. **pen** [1837]. "Kua maha aku mea e tuhituhi atu ai a hau, otira ekore a hau e pai kia tuhituhi atu ki a koe ki te mangumangu ki te pene".(Pai.3 1837,p.332).
 "Kau rawa he pene he papa ranei e kawea atu i te kura". (Col.3 1848,p.3).
 "He hoko pukapuka, pene, mangumangu, me era atu mea pera".(Martin 2 1872,p.12).
 "Me pa to ringa ki te pene".(Hoki 3:24 1863,p.4).*
 mf: 4.
- pene rino tuhituhi n.** (**nibbed**) **pen** [1876].
 "Te kau ma wha miriona pene rino tuhi tuhi".(Wan.1 3:32 1876,p.341).
3. **pencil** [1852]. (Wton.4 1852,p.41).

pene rakau n. pencil [1842]. "Kei maumau tuhituhi noa mai i te pene rakau, he hori, e tuhi i te mangumangu kia mau tonu ai nga kupu".(KNT 1:9 1842, p.38).

4. **penny [1833].** "Ka kite ia i te tahi o ona hoa pononga ano, i rau ona pene i a ia".(Syd.4 1833,p.37).
 "E kore ratou e tu i nga taro o nga rau e rua o nga pene, kia tango ai ratou katoa i te tahi wahi".(Syd.4 1833,p.64).
 "No te aha tenei hinu te hokoa ai ki nga pene e toru rau, ka ho atu ai ki nga tangata rawa kore?"(Syd.4 1833,p.76).
 "E ono pauna, tekau nga hereni, e rua nga pene".(KNT 2:8 1843,p.34).*
 "12 Pene...1 Hereni".(Purewa 1 1847,p.8).
 "Ka karangatia ki te poaka nui ake erua pene me te hepene, na ka paunatia ka rite ano ki tona utu".(MM2 7:15 1860, p.50).*
 "Ka mea atu au, Ekore koe e pai e 3 pene mo te kau kotahi?"(MM2 2a:6 1862,p.9).*
 "E rima pene te utu mo te pepa kotahi".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
 mf: 8.

pene-he-pene n. penny halfpenny [1860].
 "Ka karangatia mo te poaka he pene-he-pene, ka paunatia ka rite te taumaha ko tona utu".(MM2 7:15 1860,p.50).*
 mf: 1.

penete n. bayonet [1843]. "Ka ngatete ki a ia te hamanu, te penete uira, me te arai".(Wes.10 1843,p.44).

peneti n. bayonet [1844]. "E rua nga tangata ki te pupuri i a hau, kotahi ki taku aroaro, he pu, me te peneti, i mau ki ona ringa".(KNT 3:6 1844,p.28).

Penetihio n. Benediction [1847]. (= part of the Mass). "Hei aha koia nga penetihio, nga raiti, nga kakahu me te tini o nga ritenga o te Miha?"(Pom.8 1847,p.295).
 "I te Penetihio o te Pirihi".(Pom.7 1889,p.27).
 "Ko te Penetihio o te Hakarameta Tapu Rawa".(Pom.7 1889,p.122).
 "Penetihio. Whakapainga o te Hato Hakarameta".(Pom.5 1893,p.212).

peni n. penny [1835]. "Tera te tahi kai tuku moni, tokorua ia nga tangata i tona moni: i te tahi e rima rau nga peni, i te tahi e rima tekau".(Pai.2 1835,p.22).
 "Ka unuhia nga peni e rua, ka ho atu ki te tangata i te ware".(Pai.2 1835,p.31).

peniki n.

phoenix [1894]. "Kua rite te ahua o te Hahi ki to te peniki: he manu tenei kahore e taea e te mate, e ai ki te korero pohehe a nga kaumatua onamata".(Pom.9 1894,p.161).

penitenia n.

penitence [1847]. (= penance). "He inoinga mo te tangohanga i te hakarameta o te Penitenia".(Pom.8 1847, p.2a).

"Kua hanga te hakarameta o te Penitenia hei whakakahore i nga hara no muri i te Iriiringa".(Pom.8 1847,p.xii).

"E mahi koutou i te penitenia, mo te mea kua tata mai te rangatiratanga o te rangi".(Pom.8 1847,p.9).

"E taku Atua, tenei ahau te whakaaro nei ki te rapu i aku hara kia whakina ki tou Pirihi, hei whakarite i tou ture mo te whakakahoretanga o nga hara ma te Hakarameta o te Penitenia".(Pom.7 1889,p.52).

"Penitenia. Ripenetatanga".(Pom.5 1893,p.212).

penitenia adj.

penitent [1847]. (= penitential). "He hami Penitenia".(Pom.8 1847,p.1a).

"Ka ho atu e Hehu Kerito te rangi ki nga tangata i whakarite ki nga ture o te Atua me nga ture o te Hahi, ki a ratou hoki i mahi penitenia".(Pom.8 1847,p.vi).

"E miharo ana ona tangata ki ona kupu marire, ki ona kupu penitenia, na, ka iti ta ratou rongo ki tana tononga mo te noho marire, otira kahore ratou i turi ki a ia".(Pom.3 1860,p.96).

pepa n.

1. **paper** [1837]. "He maha aku mea e tuhituhi atu ai a hau ki a koutou, heoi kihai a hau i pai ki te pepa ki te mangu mangu".(Pai.3 1837,p.331).

"23 paere muka hei hanga pukapuka, pepa".(MM2 2:12 1856,p.13).

"E toru nga Pakeha nana i homai aua nupepa panui, e toru ano nga pepa".(MM2 7:14 1860,p.28).*

"Kaore e tino pau ki tenei, pepa nga kupua nga rangatira, o te motu nei, me o ratou ingoa".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"E rima pene te utu mo te pepa kotahi".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*

mf: 8.

pepa whare n.

wallpaper [1875].

"He Peita ma, He Hinu, he Pepa-whare, kei a raua mo te utu iti".(Wan.1 2:13 1875,p.121).

2. **pepper** [1852]. "200 peke tote, 23 kaho hinu, 30 peke pepa".(MM2 7:3 1860,p.8).

- Pepara adj.** **Biblical** [1842]. "Ka pera hoki te hunga i hiahia ai inamata te hanga i te ture Pepara".(Pom.1 1842,p.20).
- pēpi n.** **baby** [1869]. "Mo te pēpi. Me kikini ake tetahi wāhi iti nei ka maka ki roto ki te pune".(Martin 4 1869,p.4).
- pepi n.** **baby** [1852]. "Ko te tahi o matou hei pupuru i a Pepi". (Kareti 7 1852,p.12).
"Me te hikihihi ano to matou whaea i a Pepi".(Kareti 7 1852,p.13).
"Me hawhe pune iti mo te tamaiti. E kore e tika hei kai ma te pepi".(Martin 4 1869,p.12).
- Pepuera n.** **February** [1843]. (KNT 2:3 1843,p.11).
- Pepuere n.** **February** [1840]. "Ko Pepuere, e rua tekau ma waru o ona ra".(Pai.18 1840,p.4).
"Te marama e mutu ai te heke ko Pepuere".(Cotton 1849, p.11).
"Kua tae mai te rongō o ta koutou na mahi ki konei, i te 13 o nga ra o Pepuere".(MM2 5:10 1858,p.4).*
"No Pepuere A.D. 303".(Martin 3 1863,p.36).
mf: 12.
- Pepueri n.** **February** [1842]. (KNT 1:2 1842,p.6).
- pera n.** 1. **bear** [1860]. "Naku i maru tetahi pera i te koraha". (Pom.3 1860,p.86).
"Nana i whakaora ahau i te raiana me te pera".(Pom.3 1860,p.86).
2. **pillow** [1844]. "2 Pera moenga i pakarua, tukua ana kia rire nga huruhuru".(KNT 3:6 1844,p.28).
- Perahiana n.** **Pelagians** [1841]. "Ehara te oroko timatanga o te kino i roto i a tatou i te wakaritenga atu i ta Arama, (pera me ta nga Perahiana e tekateka nei)".(Pai.9c 1841,p.129).
- Peraï n.** **Belaites** [1844]. "Na Pera, ko te hapu o nga Peraï". (Maun. 14b 1844,p.215).
- peramata n.** **parliament** [1874]. "Kia Pootitia atu he Mema maori, mehemea e whai tikanga ana te Peramata ki tenei tikanga".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 1.

- perana n.** paling [1862]. "He taiepa kaho rua, titi ki te perana, e rima putu te tiketike".(MM2 2a:14 1862,p.17).
- perapu n.** bail-up [1860]. "Ko nga tamariki o taua kura inaianei, he kau, he hipi, ko nga tamariki ena o roto i taua perapu". (MM2 7:17 1860,p.22).*
mf: 1.
- pere n.**
1. bell [1842]. "Ao ake te ra ka patua te pere ka huihuia katoatia nga tangata ki te komiti".(KNT 1:5 1842,p.20).
"Me nga pere koura ki nga takiwa o aua mea, a puta noa, puta noa".(Maun.14 1844,p.21).
"Ka rongo au ki te pere o te Kawana, e mea ana kia haere mai au ki te teratanga a Kawana i ana taonga".(MM2 7:15 1860,p.8).*
mf: 1.
- iringa pere n. belfry [1852]. (Wton.4 1852,p.25).
kai patu pere n. bellman [1852. (Wton.4 1852,p.25).
whare pere n. belfry [1859]. "Kua tu ke he whare karakia, he kohatu etahi, ko etahi he mea hanga ki te rakau no te ngahere; me nga tipera (whare pere) e tohu ake ana ki te rangi".(MM2 6:8 1859,p.2).
2. pail [1830]. "A ka mea atu te wahine ki a ia e te Ariki kahore au pere".(Syd.2 1830,p.37).
"Koutuutua he wai ki roto ki te pere". (Will.1844,p.51).
"Me utuutu ki te pere".(Will.1844,p.185).
"Kahore he horoi, kahore he pere, kahore he taapu, kahore he ipu".(Whiteley 1847,p.42).
- Perehaite n.** Perizzite(s) [1840]. "E noho ana hoki i reira te Kenanaite me te Perehaite i te po koia".(Mang.1 1840,p.14).
- Perehe v.i.** Peres [1856]. (Hebr. = to divide, part). "Perehe; Kua oti to kingitanga te wahi, kua hoatu ano hoki ki nga Meri ki nga Pahi".(Kareti 12 1856,p.462).
- Perehetahio n.** Presentation [1847]. "Perehetahio o Hata Maria Takakau".(Pom.8 1847,p.20a).
"He aha te Perehetahio o Hehu Kerito? Ko tona mauranga ki te Temepara o Hiruharama kia kawea ia ki te Atua".(Pom.8 1847,p.355).

"Perehetahio. Ko te ra o te Whakaurunga atu o Meri ki te Temepara. 21 o Nowema".(Pom.5 1893,p.213).

perehi n.

press [1835]. "He mea ta i te perehi o nga mihanere". (Pai.12 1840,title page).

"He mea ta i te perehi o nga mihanere o te Hahi o Ingarani". (Pai.18 1840,title page).

"Ki te mea e whakapai koe ki tenei reta kia taia ki te perehi i Akarana, taia, ki te kahore heoi ano".(KNT 2:3 1843, p.12).*

"I taia tenei ki te perehi a John Williamson".(Whiteley 1847,title page).

"Titiro ki ona kaupuke tima - ki ona kaata tima, ki ona Mira, ki ona Karaka, ki ona Perehi ta pukapuka".(Whiteley 1847,p.30).

"I taia tenei ki te perehi a te Pihopa".(Kareti 3 1849,title page).

"Ki te whakaae koutou, me ta ki te nuipepa, ki te perehi, kia kite nga tangata o nga Mira".(MM2 4:10 1857,p.13).*

"Ki te pai koe ki te tuku i enei kupu ki roto ki te Perehi, kei a koe ano te tikanga".(MM2 5:10 1858,p.4).*

"Mana e tuku atu ki a Te Kawana kia taia ki te perehi". (MM2 6:13 1859,p.5).*

"E hoa e te kai ta pukapuka o te perehi, tena koe; e hoa, taia iho enei kupu".(MM2 7:3 1860,p.6).*

"Ko te hiahia o enei iwi, ko a ratou whakaaro kia tukua atu e koe ki te Perehi Maori, kia rere haere i nga wahi katoa o Niu Tirani".(MM2 7:4 1860,p.6).*

"Ka tae atu tena reta, mau e tuku ki te perehi".(MM2 2a:9 1862,p.18).*

"Kote perehi kua tae mai ki Ngarua-Wahia ka puta i a ia nga Nui-pepa, me tino kaha rawa ki te whakarite".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"He mea atu tena ki a koe kia tukua atu e koe a matou kupu kia taia mai ki te perehi".(MM2 3a:6 1863,p.19).*

mf: 33.

kai perehi n. printer [1857]. (also publisher or editor). "Mau ranei e tuku i taku pukapuka ki te kai perehi o te Karere Maori".(MM2 4:10 1857, p.10).*

"Ki te kaiperehi o te Hokioi; e hoa nui atu toku whakapai ki te taenga mai o nga nupepa ki a au".(Hoki 12:8 1862,p.3).*

mf: 2.

kura mahi perehi n. printing office [1862]. "E hara nei i te mohio' kihai nei i tae atu ki te kura mahi Perehi, engari e ako ana".(Hoki 12:8 1862,p.1).*

mf: 1.

perehi(tanga) n. printing [1860]. "Ka pana atu e matou nga korero noa o tenei takiwa, ka whakapuare nui i te Nupepa ki nga korero o tenei runanga, kia poto

katoa ki roto taea noatia te ra o tenei perehitanga".(MM2 7:13 1860,p.1).

"Kei mahue ki muri o te ra, hei tirotirohanga ma matou i o koutou whakaaro, ara, te 25 o nga ra o Tihema, mo matou tena ra, hei Perehitanga nga ra whakamutunga".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*

mf: 1.

perehi ta pukapuka n. printing press [1863].
"Ka mau ki te Perehi ta pukapuka, nga reta katoa, me era atu mea".(MM2 3a:3 1863,p.4).

whare perehi n. press office [1858]. "Me matua utu ki a Te Wirihana, ki te Whare perehi o te 'New Zealander', nupepa".(MM2 5:7 1858,endpaper).

whare perehi pukapuka n. printing house [1860].
"Ka tukua a hau e taku rangatira ki roto ki te whare perehi pukapuka, hei whakaako ki te reo Maori".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

mf: 1.

perehi v.i./v.t.

to print [1855]. "Me perehi kia rongu nga tangata katoa".(MM2 1:3 1855,p.23).

"Ko enei korero me tuhi mai ki roto ki te 'Karere Maori', ma te Kai tuhi-tuhi o te 'Karere Maori' e perehi mai".
(MM2 4:3 1857,p.3).*

"Ma te Kai-ta o te Karere Maori e perehi mai, kia kite o matou hoa Maori".(MM2 4:8 1857,p.3).*

"Ma nga Kai ta Nupepa e perehi mai te matenga o tenei o matou matua".(MM2 5:3 1858,p.6).*

"He mea perehi i Rione".(Pom.3 1860,title page).

"Ko nga mea perehi tika".(Pom.3 1860,p.iv).

"Tukua e koe ki te perehi".(MM2 2a:9 1862,p.15).*

"He mea Perehi, ki te Hokioi, o Nui Tireni".(Hoki 6:15 1862,p.5).*

"Ko nga pukapuka o taua takiwa ehara i te mea perehi, engari he mea tuhi e te ringaringa".(Martin 3 1863, p.25).

"Kua oti te perehi kia mohio ai te iwi Maori".(Govt.17a 1865).

mf: 9.

perehi(tia) v.i./v.t. to print [1855]. "Ki te kawea ki te perehitia enei kupu me homai tetahi ki a matou".(MM2 1:9 1855,p.13).*

"Ko nga taonga tenei ka tukua atu nei kia perehitia".(MM2 6:13 1859,p.5).*

"E pai Kawana ki aku kupu, perehitia kia kitea e nga iwi".
(MM2 7:14 1860,p.11).*

"Ka piri i konei te whakahoa o Potatau-raua ko te Kawana. Ka whakarite i a raua tikanga kia rite tonu. Ka perehitia e te whakapono".(MM2 7:15 1860,p.63).*

"Ki Akarana, kia perehitia, kia puta mai he ture ki o matou takiwa".(MM2 2a:13 1862,p.12).*

"Me tuku atu taku maharatanga, kia perehitia".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"E tono ana ahau kia aroha koe ki te tuku atu kia Perehitia".(Wan.1 1:4 1874,p.12).*
mf: 10.

- Perehia n.** Persian [1860]. "Otira ka tonoa ratou kia ho atu na tahea ki nga Perehia, a ki muri ki nga Kereki, no ka toa a Arekeheteri ki a Tario".(Pom.3 1860,p.139).
- Perehiana n.** Belgian [1858]. "Pirinihe Arihi me tona matua keke, ko te Kingi o nga Perehiana".(MM2 5:11 1858,p.2).
- perehirenite n.** president [1840]. "A kei runga i a ratou nga perehirenite tokotoru".(Pai.12 1840,p.22).
- pereke n.** brick [1845]. "Tena, tatou ka hanga pereke, me ata tahu marire ano hoki".(CMS 2 1845,p.20).
- pereke adj.** brick [1856]. "Haere ki te paru, takatakahia te mea pokepoke, kia u te oumu pereke".(Kareti 12 1856,p.537).
- pereki n.** 1. brick [1840]. "Ka mea, Tena, tatou ka hanga i tetahi pereki; a, kia nui tona kanga i te kapura".(Mang.1 1840, p.13).
"Keihea ta koutou whare papa, whare kowhatu, pereki ranei?"(KNT 2:9 1843,p.35).
2. brig [1856]. "Ko te pereki, ko Eritura, 118 tana Kapene Taninga".(MM2 2:3 1856,p.15).
- pereki adj.** brick [1855]. "Whano toro hoki te toa pereki i tua".(MM2 1:1 1855,p.2).
- perekitina n.** brigantine [1857]. "Me te perekitina, Te Perei, 107 tana, Takena te Kapene".(MM2 4:3 1857,p.7).
- perekitini n.** brigantine [1857]. "Te perekitini Herena, 156 tana, ko Karaka te Kapene".(MM2 4:3 1857,p.7).
- Perepiteriana n.** Presbyterian [1842]. "Ko nga Weteriana to tera, mea hou rawa; ko nga Itepetena to tera; ko nga Perepiteriana to tera atu".(Pom.1 1842,p.18).

- perepoti n.** ferryboat [1862]. "Mo nga arawhata nga perepoti me era tau mea a te iwi katoa i roto i nga rohe o aua whenua mo te kohikohinga moni ranei mo nga huarahi arawhata perepoti nga ara nui tino ara ranei".(Govt.17 1862,p.11).
- perete n.**
1. plate [1855]. "I tatangi hoki nga pere me nga matapihi o te whare, i tatangi hoki nga perete, me nga mea tahu kai". (MM2 1:7 1855,p.15).
 2. potato [1844]. (see note at entry for parete). "Ki te huanga o te tutu - ki te pihinga o nga perete".(KNT 3:6 1844,p.30).
- pereti n.**
1. bridge [1860]. "Ko enei moni e riro ana i te Kawana tanga e utua ana ki nga kai hanga i nga pereti, ki nga kai mahi i nga rori".(MM2 7:15 1860,p.2).
"Ka kohikohia e toku iwi e Ngatiraukawa nga moni mo nga pereti mo nga whare karakia".(MM2 7:15 1860,p.40).*
"Ka taiepatia e nga Maori te whenua, e tata ana, a tae noa ki te Pereti i Orua".(Wan.1 2:22 1875,p.256).
mf: 3.
 2. plate [1833]. "E horoia ana hoki e koutou a waho o te kapa, o te pereti".(Syd.4 1833,p.45).
"Moenga, Tepera, Nohoanga, te Pereti, Maripi, Pauka, Pune".(Bud.1 1847,p.10).
"He mea tahu ki te pereti rino kia kaka rawa, ka whakapiri mai ai ki te kiri o te tangata".(Martin 3 1863,p.17).
- Pereti n.** Pelethites [1879]. "Ka haere ki raro a Haroko, a Natana, a Penaia, me nga Kereti me nga Pereti".(Pom.6 1879, p.398).
- perewahio n.** Lat. *præfatio*(?) [1860]. (= Preface, part of the Mass). (Pom.3 1860, p.v).
- perewhahio n.** Lat. *præfatio*(?) [1847]. (= Preface, part of the Mass). "He aha te perewhahio? Ko enei kupu: E to matou Matua i te rangi".(Pom.8 1847,p.340).
"Ko te Perewhahio. (Me panui)".(Pom.7 1889,p.22).
"Perewhahio. Inoinga whakauru ki te wahi tapu o te Miha". (Pom.5 1893,p.212).
- Periara n.** Belial [1837]. (Hebr. *bēliyya'al*, = worthlessness/wickedness, later personified as the spirit of evil, the Antichrist). "He aha hoki te korero tahitanga o te Karaiti raua ko Periara?"(Pai.3 1837,p.245).

"E kore e mau te rongō i waenganui o Hehu Kerito raua ko Periara".(Pom.9 1894,p.141).

- Perihaite n.** **Perizzites** [1840]. "Ki te wahi o nga Kenanaite, o nga Hitaite, o nga Amoraite, o nga Perihaite, o nga Haiwaite, o nga Hepuhaite".(Mang.1 1840,p.50).
- Perihi n.** **Perizzites** [1840]. "Te wahi o nga Kanani, o nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihi, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).
"I tena whenua ano te Kanaani me te Perihi e noho ana". (CMS 2 1845,p.25).
- Perihirenite n.** **President** [1850]. "Na te Perihirenite o te Komiti". (Col.5 1850,p.9).
- Perii n.** **Beriites** [1844]. "Na Peria, ko te hapu o nga Perii". (Maun.14b 1844,p.216).
- perikana n.** **pelican** [1844]. "Me te wani, me te perikana, me te kia-ekara".(Maun.14a 1844,p.83).
- perike adj.** **brick** [1850]. "Nana hoki i ako nga tangata ki te hanga whare kowhatu, ki te hanga whare perike".(Kareti 8 1850,p.10).
- periki n.** 1. **brick** [1857]. "31 peke wuru, 1000 periki, 10,000 toe-toe whare".(MM2 3:4 1857,p.16).
2. **brig** [1857]. "Te Kataruta, he periki, 217 tana, Kapene Kereini".(MM2 3:4 1857,p.16).
- perikitina n.** **brigantine** [1857]. "Ko te Paritori, he perikitina, 151 tana, Kapene Makarini".(MM2 4:5 1857,p.7).
- perira n.** **beryl** [1837]. (semi-precious stone). "Ko te tuawaru he perira; ko te tuaiwa he topaha; ko to ngahuru he karihoparaha".(Pai.3 1837, p.355).
"Ko te harariu, ko te topaha, ko te raimona, ko te perira, ko te onika, ko te hapapa".(Kareti 12 1856,p.393).
- Periti n.** **Perizzites** [1845]. "Me nga Hiti, me nga Periti, me nga Repaimi".(CMS 2 1845,p.29).

- Peritihi adj.** **British** [1842]. "Te Peritihi me te Poreni Paipera Hohaieti".(Lond.1 1842,title page).
- Perotehana n.** **Protestant** [1842]. "Nga kai hanga o nga Hahi Hou i huaina ai ko nga Perotehana".(Pom.1 1842,p.17).
- Perotehana adj.** **Protestant** [1894]. "Na Matene Ruta, na Merakitana, na Hone Kawini, na Hone Weteri, me era tu kaihapai o te kara Perotehana".(Pom.9 1894,p.108).
- Petakoha n.** **Pentecost** [1833]. "Ka noho a hau ki Epeha, taea noatia te Petakoha".(Syd.4 1833,p.169).
- Petekoha n.** **Pentecost** [1833]. "I porangi hoki me kore ia e tae atu ki Iruharama i te ra o te Petekoha".(Syd.4 1833,p.121).
"Te inoi mo te Ra Tapu o te Petekoha".(Kareti 1 1849, p.16).
- Petekote n.** **Fr. Pentecôte** [1847]. (= Pentecost). "Kua tino kitea tona hekenga iho ki nga Apotoro ratou ko Maria, ko e tahi akonga, i te ra o te Petekote".(Pom.8 1847,p.216).
"I te ra ano o te petekote, nana i tonono te Wairua Tapu ki ona akonga, u ana kupu i meinga ki a ratou".(Pom.3 1860,p.166).
- Petetiuka n.** **Pentateuch** [1855]. "Ko enei pukapuka - ara ko te Petetiuka e kiia ana e Mohi he mea ako ki a ia e te Atua hei ture mo te tangata".(MM2 1:9 1855,p.4).
- pêti n.** **bed** [1894]. "Ka whakatakotoria tirahatia ki te pêti rino, herea mai ona ringaringa me ona waewae ki te taura, he mea poraka nei".(Pom.9 1894,p.139).
- peti n.** **bed** [1843]. "E ngari nga kakahu moenga, me nga peti i ora, me etahi o nga kakahu tamariki, ko nga pukapuka i wakamaoritia kihai ora, kihai aha".(KNT 2:8 1843,p.34).
- peti v.i.** **to bet** [1862]. "Kaua tatou e peti. Kauaka tatou e haurangi i te waipiro".(MM2 2a:6 1862,p.13).*
mf: 1.

Petikoha n.

Pentecost [1833]. "A ka tino taka mai te ra o Petikoha, e noho tahi ana ratou, me te wakaro tahi".(Syd.4 1833, p.92).

"Ko te Ratapu i tukua mai ai te Wairua Tapu, ara, ko to te Petikoha".(Pai.18 1840,p.7).

"Pera hoki me nga tangata whakaponono i te ra o Petikoha".(Wes.2 1847,p.20).

"Ka pena ia me te mano i te ra o Petikoha".(Wes.2 1847, p.24).

pi n.

1. **bee** [1840]. "Na, ka puta mai nga Amori, e noho ana i taua maunga, ki te tu i a koutou, a wai mai ana ratou i a koutou, pera ana me te pi".(Pai.14a 1840,p.57).

"Ka kite ia i etahi pi me te tahi honi i roto i te tinana".(CM1 1847,p.24).

"Ko nga pi, me nga tikanga mo te tiaki i a ratou".(Cotton 1849,title page).

"I tenei tau 1847 ka wha nga tau o te Pi ki Nuitireni".(Cotton 1849,p.5).

"Kei a Hepetema nga pi timata ai te heke he kainga ke".(Cotton 1849,p.11).

"Ahakoa he iwi riri te pi; e mahaki ana i nga wa e heke ai".(Cotton 1849,p.13).

"Ki te mea e anga ana whakawaho te rere o nga pi, kei waho, te Kuini".(Cotton 1849,p.15).

"Ki te kahore he pi, e kore e hua etahi otaota pai a te pakeha".(Cotton 1849,p.16).

pouaka pi n. **beehive** [1852]. (Wton.4 1852,p.25).

2. **bean** [1849]. "Katahi ka hoatu e Hakopa he taro ki a Ehau me nga pi i kohuatia ra".(Pom.6 1879,p.350).

3. **pea** [1844]. "Kowakia he pi".(Will.1844,p.51).

"Me ngaki i te puka, i te kereti, i te pi".(KNT 3:6 1844, p.26).

"Ka tahi ka hoatu e Hakopa he taro ki a Ehau me nga pi i kohuatia".(CMS 2 1845,p.54).

"He Witi, he Parei, he Pi, he Pini te kai nui: no muri rawa nei hoki te riwai i kitea ai hei kai".(Kareti 9 1849,p.5).

pi adj.

bee [1849]. "Hei te kakahu tatahi he takai mo te whare pi".(Cotton 1849,p.8).

"E mea koe ki te taupoki ake i te pouaka pi".(Cotton 1849, p.9).

"Ka ahiahi, me kawe te whare pi ki tona turanga".(Cotton 1849,p.14).

"Ka tangohia nga honikoma i roto i te whare pi".(Cotton 1849,p.18).

"Ka pai kia whakarewaina hei ware pi".(Cotton 1849, p.19).

"Ko te ware pi te tino mea nui hei hoko ki te pakeha".
(Cotton 1849,p.20).

"Kia takoto ke he pouaka i roto i to kainga pi hei takotoranga mo te ware ina mutu te miti a te pi".(Cotton 1849,p.20).

"Ka kohera ano hoki nga raorao ano he ware pi i mua i te ahi".(Kareti 12 1856,p.524).

pia n.

1. beer [1842]. "Kia wakamutua te kai wai piro, rama ranei, waina ranei, pia ranei, aha ranei".(KNT 1:9 1842, p.36).*

"Mei kaua te eke mai o te tangata ki taku moutere, penei pea e oti he Pia maku te hanga".(Govt.16 1852,p.95).

"Ko te Waipiro, Waina, Pia ranei, ka hariharia, ka whakaaria atu ranei e tetahi tangata hei mea hoko".(Auck.6 1858,p.27).

"He inu waina he inu pia, he tini noa iho no nga kai o tenei Kirihimete".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

mf: 2.

huka pia n. **sugar beer [1869].** "Hei te hanganga o te rewena ka riringi mai ai kia kotahi panikena o taua huka pia ki roto ki te rewena kia hohoro ai te pupuhi ake o te rewena".(Martin 4 1869,p.22).

whare hoko pia n. **tavern [1859].** "Kahore kau he whare hokohoko, heoi nei ko nga whare hoko pia anake".(MM2 6:8 1859,p.4).

2. peerage [1874]. "E kiia ana he rongu nui to Roori Nomanapi, ki te pai o ana whakahaere, he Mema ano ia no Kapare; i roto i te Paremata o tawahi, i mua atu o tona tuunga ki te pia".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

3. pier [1857]. "Te taenga ki te Pia, waapu nei, kei reira e rarangi ana te matua hoia, no te pu 58, hei whakahonore ki te Kawana".(MM2 4:10 1857,p.4).

pia adj.

beer [1852]. "Kua takoto noa ake i au he whakaaro hanga wai Pia, hei wai inu moku".(Govt.16 1852,p.95).

piha n.

pitcher [1840]. "Ka inoi atu ahau ki tetahi kotiro kia tukua iho tana piha kia inu ahau".(Mang.1 1840,p.22).

piha patu hipi n.

sheep butcher [1875]. "A he tini ano aua hipi hei mahi ma nga Piha patu Hipi ano hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

pihareina n.

beachranger [1852]. (= bandit/bushranger, although most publications give this as bushranger). "Ko te tino pouritanga i pouri iho ai toku ngakau, ka whakaaro iho hoki ahau, ma te Pihareina, ma te kararehe ranei, ma te hemo kai ranei au e patu". (Govt.16 1852,p.40).
 "Kia penei te aro tutakinga oku ki te Pakeha no Ingarangi, ka kiia rawatia ahau he Pihareina, he Parau ranei no roto no te ngahere".(Govt.16 1852,p.85).

pihetiri adj.

Fr. bissextile [1847]. (= leap year). "Ko te tohu * tenei mo nga tau pihetiri".(Pom.8 1847,p.4a).
 "Pepuere, 28 o nga ra (29 i nga tau pihetiri)".(Pom.6 1879,p.5).

pihi n.

1. **beef** [1864]. (Auck.3 1864,p.15).
2. **piece** [1840]. (= of anything but land). "Hokoa ana a Hohepa ki nga Ihimearaiti, mo nga pihi hiriwa erua tekau". (Mang.1 1840,p.30).
 "2377 pihi rakau, he taonga noa 25 tangata eke atu".(MM2 2:11 1856,p.15).
 "Taku pihi korero mo runga i tau e Waata".(MM2 2a:5 1862,p.21).*
 "Whakatakotoria nga taha e rua o te poaka ki runga ki te tepu, ki nga pihi papa ranei".(Martin 4 1869,p.19).
 mf: 1.
3. **piece** [1844]. (= usually land). "Me pihi nohinohi, kua e tukua kia nui nga wahi whenua mo te pakeha, ruritia nga wahi kua oti te hoko e ratou".(KNT 3:10 1844,p.53).
 "Me he mea kua oti te wehewehe ki tera, ki tera, tana pihi, tana pihi, kia whai take pera hoki te tangata Maori ki tana pihi whenua me to te Pakeha take ki tona pihi".(Auck.6 1858,p.45).
 "Hei whakapumau mo ta tera pihi mo ta tera pihi whenua ki a ia ano, ko te nui o te pihi ma tera kia nui ano".(Govt.13 1860,p.1).
 "Ko matou tenei ko nga tangata o tenei pihi whenua i hoatu tika ki a te Kawana".(MM2 7:8 1860,p.5).*
 "Ka whakaaro a Henare tena ano te pihi o tana matua wahine, ka haere ia ki te ruri".(MM2 7:14 1860,p.28).*
 "Kahore ano ia he pihi i tuaruatia ana hokonga".(MM2 7:15 1860,p.5).*
 "Me homai he Karauna Karati mo aua pihi, kia whiwhi ai tena tangata tena tangata ki te Karati mo tona pihi".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 "Muri iho, ko te pihi whenua, he mea tuku noa hei whariki mo te Kara; kua tukua atu tena pihi ma te Kuini".(MM2 2a:2 1862,p.13).*
 "Ta matou i pai ai, ko ia tangata ko ia tangata ki tona pihi ki tona pihi, ki tona hapu ki tona hapu".(MM2 2a:11 1862, p.12).*

"Kia wehea atu tetahi pihi whenua ma ratou".(MM2 2a:14 1862,p.6).*

"Katahi nga iwi katoa ka hiahia kia purutia o ratou pihi whenua, hei waihotanga iho ki o ratou nei Uri i muri i a ratou".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"I te 4 o nga ra o Aperira i haere marie ia ki runga ki tona pihi whenua ake".(Govt.11 1863,p.2).

mf: 69.

pihi v.i.

to divide [1860]. "Ka rite ki aku whakaaro me pihi, kia whai eka mo te tangata kotahi".(MM2 7:14 1860,p.34).*
mf: 1.

pihi(tia) v.t. to 'piece' [1860]. (= to subdivide). "Kia pihitia o matou whenua rahui e takoto nei i enei kainga, ara, kia tu ai tena tangata tena tangata ki tona pihi ki tona pihi".(MM2 7:1-2 1860, p.3).*

"Ki te pihitia te whenua e ora ranei te tangata?"(MM2 7:14 1860,p.33).*

"Ko nga whenua i pihitia e koe ki nga tangata Maori, ko nga ingoa e mau i taua pukapuka".(MM2 7:18 1860,p.53).*

mf: 4.

pihi kaone n.

? [1843]. "Ko ana kahu, i a ia e haere nei, koia enei; ko te taraute ma, ko te hate puru, ko te pihi kaone, ko te paraikete maori".(KNT 2:10 1843,p.42).

"46 takai pihi kaone, 18 pouaka honi".(MM2 2:4 1856, p.14).

"5 pouaka pihi kaone".(MM2 2:4 1856,p.15).

pihikete n.

biscuit [1852]. "E kai ana i te pihikete".(Govt.16 1852,p.27).

"Ko nga pihikete 13 pihikete, ko te wahi piwhi kotahi pea pauna".(MM2 3a:6 1863,p.17).*

"E kore e pai te riwai, te taro, te pihikete, te raihi".(Martin 4 1869,p.10).

"E hoko nui ana ratou i te Paraikete, i te Kakahu kua oti te hanga, Huka, Pihikete, Waina, Waipiro".(Wan.1 2:13 1875,p.117).

mf: 5.

pihi n.

piece [1869]. "Ka kore e kaha ki te maranga me tuku he paranene kia rua pihi ki roto ki te wai wera".(Martin 4 1869,p.10).

pihopa n.

bishop [1833]. "E wakakaha nga Pihopa me nga Minita katoa".(Syd.7 1833,p.27).

"No te 29 o Mei i tae mai ai te tino rangatira o nga Mihinere katoa, ko Pihopa Herewini".(KNT 1:6 1842, p.26).

"Te tahi tohu mo te Pihopa pai, E kaha ana ki te pehi i te tutu o ana tamariki".(CM1 1847,p.27).

"I taia tenei ki te perehi a te Pihopa".(Kareti 3 1849,title page).

"Te kitenga o te Pihopa o reira i aua tamariki, ka aroha ia ki a ratou".(Kareti 5 1851,p.7).

"No muri iho nei, ka tahuri nga Pihopa o Roma ki te whakaako he".(Kareti 5 1851,p.8).

"Ka aroha mai te iwi ki te Pihopa. Ko tana mahi he whangai tonu".(Kareti 5 1851,p.14).

"Korero ana a Te Kawana ki nga mea o tenei ao, a, korero ana a te Pihopa i nga mea o te Atua".(MM2 3:2 1857, p.11).*

"Ma Pihopa raua ko Kawana e haere mai, e korero tenei he".(MM2 4:10 1857,p.8).*

"Kua kite te Pihopa o Niu Tireni i tenei".(MM2 4:15 1857,p.5).*

"Kua nohoia tenei whenua e nga Pihopa, e nga kai-whakawa, ara, he rangatira, na, kahore ano au i kite noa i te utu".(MM2 7:13 1860,p.41).*

"Katahi au ka rongo, kua mate a Te Pihopa; maku tena e kii atu, Tukua nga Pakeha kia haere".(MM2 2a:5 1862, p.16).*

"Ka huihui mai nga tangata kia kite i a te Pihopa".(MM2 2a:12 1862,p.8).*

"Ka toru tekau tau i ako ai Pihopa; No hea ra e rongo ei?" (Misc.1 1866).*

mf: 61.

pihopa(tanga) n. bishopric [1845]. "Ka mate te Popi o Roma, a, ka karangatia a 'Kerekore' ki te tino pihopatanga; a, ka waiho ia, hei Popi".(KNT 4:8 1845,p.30).

"E toru nga turanga Ariki i hanga e Hehu Kerito hei pupuri i nga ritenga o tana Hahi: ko te Popatanga, ko te Pihopatanga, ko te Pirihitanga".(Pom.9 1894,p.44).

"Ki nga Iwi Maori katoa o te Pihopatanga o Waiapu".(Misc.5 1899).

(whaka)pihopa n. bishopric?/bishophood? [1863]. "I takoto hoki he tikanga na te Hahi, hei mea e kore ai e tino roa te whakariterite i nga tautohetohenga a nga Hahi, a nga Pihopa ki a ratou whakaPihopa".(Martin 3 1863,p.84).

pihopa adj.

bishop? [1863]. "Ko nga taonga papai o te whare pihopa i hokona katoatia atu".(Martin 3 1863,p.62).

pihopa v.i./v.t.

1. **to be bishop [1863].** "E toru tekau ona tau i pihopa ai ki Anatioka".(Martin 3 1863,p.7).
"Ka neke ake i te wha tekau ona tau i pihopa ai, na, ka tae mai te kingi o Roma".(Martin 3 1863,p.8).
"Etoru tekau ma rima nga tau o Akustinu i pihopa ai ki Hipone".(Martin 3 1863,p.74).

2. to become a bishop [1860]. "Akuanei ka Pihopa ano tetahi o tatou".(MM2 7:15 1860,p.64).*

mf: 1.

(whaka)pihopa(tia) v.i. to be made a bishop [1863]. "Ewha nga tau i muri iho, ka whaka-pihopatia hei hoa mo te Pihopa o Hipone".(Martin 3 1863,p.73).
"No taua tau ano, ka whakapihopatia a Akustinu".(Martin 3 1863,p.88).

pīwhi n.

beef [1869]. "Ka whaongia te pīwhi, te poaka ranei ki te kohua ka tahuna te ahi kia nui rawa, ka utaina te kohua ki te ahi".(Martin 4 1869,p.18).

piia n.

beer [1875]. "He Waina, he Waipiro, he Piia pai rawa aana".(Wan.1 2:13 1875,p.117).
"Kaua ano hoki te Piia, me nga wai-whakahaurangi katoa e kawea ki reira".(Wan.1 2:35 1875,p.447).

piihi n.

1. piece [1869]. (= of anything but land). "Me takatakai he piihi kareko tawhito noa nei, hei te mea maeneene, hei te mea ngawari".(Martin 4 1869,p.8).
"Ho atu ana ki a ia e rua tekau nga piihi koura".(Pom.9 1894,p.133).
2. piece [1857]. (= of land). "Kia mahi pai ai te tangata i runga i tona piihi, i tona piihi".(MM2 4:8 1857,p.3).*
"Mo te tothe kau ano ki tetahi piihi whenua e kore nei e ea te koroiti o te tangata iti rawa o ratou".(MM2 5:5 1858, p.5).
"Kua Pai a hau kia tu ta ratou Kara, i Manu-Aitu. i runga ano i to nga maori Piihi".(Misc.9 1862).*
"I mea te whakaaro o te Kawana ki waenganui i nga Maori te whare Runanga, ara, ki to nga Maori piihi".(MM2 2a:14 1862,p.9).*
"Ko nga moni a te Kawanatanga kua pau i nga piihi whenua o te Arawa (£3300)".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"Ko te rohe kotahi tenei o te piihi nui ka hono nei, ki Nukutawhiti, o te whenua kotahi, no roto tenei e piihitia ana".(Wan.1 2:14 1875,p.132).*
mf: 31.

piihi v.t.

to divide [1857]. "Kua oti nei te piihi ki ia tangata, ki ia tangata, o to matou hapu ake ano, o Ngatiapakura".(MM2 4:8 1857,p.2).*
"Ka oti te piihi te whakarite mo te hoko; ka ata komititia".(MM2 7:15 1860,p.5).*
mf: 4.
piihi(tia) v.t. to divide/separate [1857]. "Koia matou i whakaaro ai, kia piihitia o matou whenua e maumauria ana ki e takoto kau noa iho".(MM2 4:8 1857,p.2).*

"Ko te rohe kotahi tenei o te piihi nui ka hono nei, ki Nukutawhiti, o te whenua kotahi, no roto tenei e piihitia ana".(Wan.1 2:14 1875 p.132).*

mf: 2.

piiwhi adj.

beef [1869]. "Ka whāngaia e te Pakeha ki te hupa piiwhi, hipi, riwai, kia iti, me tapatapahi te piiwhi kia ririki rawa, ko nga riwai me penupenu kia pēpē".(Martin 4 1869,p.15).

pikaka n.

pick-axe [1860]. "E mea ana nga tangata, ko nga kaheru, ko nga patiti, ko nga pikaka, ko nga poke, hei utu mo te whenua".(MM2 7:17 1860,p.33).*

mf: 1.

pikami n.

bigamy [1858]. "Hara-Pikami. (Punarua)".(Auck.6 1858,p.5).

pikana n.

beacon [1858]. "Ka whakangaro ranei i tetahi Karewa-Poi, Tohu-Pikana, Tohu-moana ranei, e whakaatu nei i te ara mo te kaupuke".(Auck.6 1858,p.14).

Pikapo adj.

Lat. espiscopus [1845]. (= Catholic). "Kahore nga mihanere Pikapo nei i rongo ki aku korero".(KNT 4:3 1845,p.11).

pikareka n.

pygarg [1840]. (a kind of antelope). "Ko te hata, me te anateropi, me te parotiri, me te nanenane pawara, me te pikareka, me te kau pawara, me te temera".(Pai.15 1840,p.93).

pikera n.

pickle [1852]. (Wton.4 1852,p.41).

piki n.

1. **fig** [1827]. "A tuitui ana i e tahi rau piki hei patai mo raua".(Syd.1 1827,p.9).

"E wakia ana ra nei te karepe no te tataramoa, me te piki no te puwa?".(Syd.2 1830,p.22).

"Ka mea atu ia ki te rakau. Kei tupu te piki i a koe a mua tonu atu".(Syd.4 1833,p.41).

"E kore hoki e kohia nga piki i te tataramoa, e kore ano hoki e wakiia te karepi i te rapere".(Pai.2 1835,p.19).

"He piki ta te tahi tangata, he mea wakato ki tona tupuranga waina".(Pai.2 1835,p.39).

"I haere mai ai ahau ki te rapu hua i tenei piki".(Pai.18 1840,p.3).

2. pig [1844]. "E mangengenge ana e piki".(Will.1844, p.60).

piki adj.

fig [1827]. "I a koe ano i raro o te rakau piki kua kite a hau i a koe".(Syd.1 1827,p.17).
 "Ka kite i te tahi rakau piki i te ara".(Syd.4 1833,p.41).
 "Kia matau koutou ki te kupu wakarite ki te rakau piki".(Syd.4 1833,p.46).

pikoka n.

peacock [1843]. "Nau ranei i ho atu nga pakau pai ki nga pikoka, nga pakau hoki me nga huruhuru ki te otoriki?" (Wes.10 1843,p.44).

Pikopo n.

1. Lat. episcopus [1845]. (= 'Catholicism'). "Kia wakarerea e matou te tikanga wakapono o nga Mihinare, kia tango matou i nga tikanga o Pikopo - kia wakaturia e matou he ware karakia mo Pikopo".(KNT 4:3 1845,p.12).
 "Kahore hoki ratou kua wakapatipatia nei ki te moni i tango i te wakapono o Pikopo".(KNT 4:5 1845,p.19).
 "Ka tahuri katoa nga tangata o Ingarani ki te Pikopo - a ka waiho a te Popi, hei upoko ragatira mo to ratou hahi".(KNT 4:8 1845,p.31).
 pikopo(tanga) n. Catholicism [1860]. "Ka noho noa iho ahau i runga i te aroha, i te whakapono, i te pikopo-tanga".(MM2 7:14 1860,p.26).*
 mf: 1.
2. Lat. episcopus [1852]. (= 'Catholic'). "He aha te putake o te korero a nga Pikopo, ko Roma te take o te Hahi?"(Lond.4 1852,p.5).
 "Kei te matapo nga kanohi o nga Pikopo, kaore ano ratou i kite noa i te tikanga o taua kupu".(Auck.8 1854,p.8).
 mf: 1.
3. Lat. episcopus [1860]. (= 'Bishop'). "Ko te Pikopo kei Ohinemutu, hei taonga tena mo taku matua mo Korokai".(MM2 7:15 1860,p.74).*
 "Ko te kupu tenei o ta Pikopo: - Kaua e haere te Katorika ki te whawhai ki Taranaki".(MM2 3a:8 1863,p.11).*
 mf: 2.

Pikopo adj.

Catholic [1845]. "E nui ana te riri o te Kingi o Wiwi, ki au mo taku tutu ki nga tangata o Wiwi i noho ki Tahiti, mo nga Mihinare Pikopo".(KNT 4:3 1845,p.12).
 "I panuitia taua pukapuka ki Waipa, ki te kainga o te minita Pikopo ki Waipa".(MM2 3a:8 1863,p.11).*
 mf: 1.

pine n.

1. bean [1857]. "Kia tahuri tata ano te whakaaro ki te mahi Ooti, Paare, Kaanga, Pine".(MM2 4:3 1857,p.6).
"Kia mahara ano hoki ratou he mea pai ano te kaanga, te tea me te pine, me te pi, hei kai ma nga hoiho o tawahi".(MM2 4:5 1857,p.7).

2. pin [1852]. "Ko nga ngira, ko nga pine, ko nga tarete tui kakahu".(Govt.16 1852,p.36).

pine kakahu n. clothes pin [1876]. "A te kau tana o nga pine kakahu".(Wan.1 3:32 1876,p.341).
pine mahunga wahine n. hair pin [1876]. "E rima tana pine mahunga wahine".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

Pingo n.

Fingo(e) [1861]. (prob. name of a tribal people in South Africa). "I whakaturia tenei Tuihana e Kawana Kerei mo nga Pingo (nga tangata Maori) e noho ana i taua takiwa".(MM2 8:23 1861,p.9).

pini n.

bean [1849]. "He Witi, he Parei, he Pi, he Pini te kai nui: no muri rawa nei hoki te riwai i kitea ai hei kai". (Kareti 9 1849,p.5).
"Tenei hoki tetahi mea pai hei whakatokanga ma ratou, - ko te pini e kainga nei e te hoiho".(MM2 4:1 1857,p.8).

pinipoa n.

pinafore? [1844]. "2 Pinipoa, me nga pukapuka".(KNT 3:6 1844,p.28).

Piperia n.

Gk. biblion? [1842]. (= Bible). "Ko te Piperia ki te reo tawito, a ki tetahi reo ke i Nuitirene, ko te Paipera". (Pom. 1 1842,p.29).
"E kitea ana ki te Tuhituhinga tapu, ko te Piperia te ingoa; e kitea ana hoki ki te Teratihiona".(Pom.8 1847,p.258).

pipipi n.

turkey [1842]. (prob. an onomatopœic derivation).
"Kua riro nga kuihi e toru, kotahi te pipipi, kotahi te parera".(KNT 1:8 1842,p.31).*
"Ka pao nga hua pipipi".(Will.1844,p.90).
mf: 1.

pira n.

1. bill [1875]. (= legislative). "Koia i tukua mai ai he Pira, hei titiro ma koutou kia rapua he tikanga hou mo nga take e pooti ai nga tangata o te iwi".(Wan.1 2:13 1875,p.114).
"Ko te Pira a Te Tino Kawanatanga kia mahia hei Ture kia utu te Maori mo nga whenua".(Wan.1 2:21 1875,p.239).

"No te mea kahore ano te Maori i kite noa, a i rongo noa ki nga tikanga o taua Pira e kiiia nei kia mahia hei Ture".(Wan.1 3:34 1876,p.359).*

mf: 8.

2. bill [1858]. (= money). "Tahae i te pukapuka moni, Pira, aha".(Auck.6 1858,p.66).

piramira n.

pyramid [1856]. "Ko te ingoa o aua whare he Piramira. Ko te papa o raro he whanui. Ko runga i whakahuia, kia iti".(Kareti 10 1856,p.10).

pire n.

1. bead [1842]. (= Rosary bead). "Na, te Rohario ko tetahi mea pire ano hei wakamahara ki te kai inoi i te tikanga o nga inoinga e meatia ana e te Hahi ki a Maria, ki te Atua hoki".(Pom.1 1842,p.55).
"I te pire nui tuatahi, meatia ra, E to matou Matua, i te rangi...".(Pom.1 1842,p.55).
"I nga pire nonohi katoa, kia meatia, Tena wakapaingia koe, e Maria wakakiiia...".(Pom.1 1842,p.55).
"Ko nga pire, i nga tekautanga e rima, e huaina ko te Korona".(Pom.8 1847,p.493).
2. bill [1874]. (legislative). "He Pire na nga Tangata o te Haku Pei".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
"Kua kite matou i te kape o te Pire, o te Ture hou a Ta Tanara Makarini".(Wan.1 3:38 1876,p.395).*
mf: 4.
3. bill [1875]. (account). "Ko ta ratou moni kai roto i taua Pire £154 pauna ko te arama o taua Pire ko Hepetema 19, 1872".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*
mf: 3.
4. plea [1858]. "Na, ma tenei Huuri e whakaae te pukapuka Iniraimene, e whakakahore ranei. Tetahi ingoa mo taua pukapuka, he Pire-Iniraimene".(Auck.6 1858,p.47).

piri n.

'billy' [1844]. (i.e. 'billy goat' = male goat). "E rua hoki nga puru mo te patunga whakamarietanga, e rima hipi toa, e rima piri, e rima reme tau tahi".(Maun.14b 1844,p.159).

"Tikina atu tetahi kau maku, hei te tau-toru, me tahi nanenane uha, hei te tau-toru, me tetahi piri, hei te tau-toru, me tahi kukupa, me tetahi pi kukupa".(CMS 2 1845, p.28).

"Ka haere atu a Aperahama, a ka hopukia e ia te piri, a ka whakaekea atu e ia hei tahunga tinana".(CMS 2 1845, p.44).

piri hipi n. ram [1840]. "Me nga piri hipi i wanau ki Pahana, me nga piri nane-nane".(Pai.15a 1840,p.129).

piri nanenane n. billy-goat [1845]. "Ko tetahi piri nanenane i muri i a ia, e mau ana i ona haona i roto i te urupuia rakau".(CMS 2 1845,p.44).
 "Nana ka whakaritea e ahau te whakawa a te tahi hipi (a) te tahi hipi, a nga hipi toa ano hoki ratou ko nga piri nanenane".(Kareti 12 1856,p.408).

pirihi n.

1. **police [1860].** "Ki te whakangakau-kore koe ki taua kara, whakaritea he Pirihi hei tiaki mo nga toa i Otaki".(MM2 7:18 1860,p.31).*
 "Nga Pirihi, hei tiaki mo te mahi o te Runanga".(MM2 2a:6 1862,p.7).
 "No te panga o te hunga ra ki te a, ka reia e nga Kai-whakawa, me nga Pirihi 'i whakaritea i roto i nga ture hou', utaina iho nga kau e tenei, ki te kaupuke rere ki Akarana".(MM2 2a:6 1862,p.7).
 "Ka karanga te Kooti ki nga Pirihi kia hopukia a Rakapa ki te whare-herehere".(Wan.1 1:4 1874,p.17).*
 mf: 2.

2. **priest [1856].** "Ka tikina he pirihi i konei, whaki ana i ona hara, ka waiho iho etahi moni mo nga hahi".(MM2 2:9 1856,p.5).
 "I konei hoki koe e korero ana, me Te Wiremu, Minita, me Te Pirihi, Katorika, ko Rene te ingoa".(MM2 4:10 1857, p.8).*
 "Kei reira e noho ana a Rene, te Pirihi, raua ko Hoani, ki te rongoa i nga tupapaku".(MM2 4:10 1857,p.9).*
 "Ka tono ia ki nga pirihi o Iharaira kia mauria te aka tata ki nga taiepa".(Pom.3 1860,p.69).
 "Ka panga ana kupu whakatika ki a ia, i te mea kua whakarite ia i te mahi tapu ko te mahi no nga pirihi anake".(Pom.3 1860,p.81).
 "Me ta ratou puru i te tikanga hoko whenua, me te whakatu i a ratou pirihi mana, me ta ratou kupu nui, e ki ana, purutia mai ko Haiti".(Hoki 3:24 1863,p.2).*
 mf: 3.

pirihi(tanga) n. priesthood [1894]. "E toru nga turanga Ariki i hanga e Hehu Kerito hei pupuri i nga ritenga o tana Hahi: ko te Popatanga, ko te Pihopatanga, ko te Pirihitanga".(Pom.9 1894,p.44).

pirihimana n.

policeman [1855]. "I haere marire ahau ki te tiki Pirihimana kia hopukia te Herehere!"(MM2 1:4 1855, p.5).*
 "Ka kite ahau i te Pirihimana e arahi ana i te tangata Maori".(MM2 1:4 1855,p.5).*
 "Ka tukua e te Korona tana Pukapuka-warati ki nga Pirihimana".(Auck.6 1858,p.vii).
 "Ko te Katipa, ko te Pirihimana, raua raua. Ko tetahi o nga Apiha o te Ture ia".(Auck.6 1858,p.xiii).

"Me whakamana e te iwi etahi tangata hei kai titiro mo nga Pooti, kai whakawa ranei, Pirihimana ranei".(Wan.1 1:5 1874,p.19).*

mf: 5.

pirihimana adj.

policeman [1857]. (= police). "Me he mea ka poka tetahi tangata ki te muru taonga, ki te patu tangata ranei, ka tonoa ko nga katipa pirihimana anake ki te tiki".(MM2 4:4 1857,p.2).

"Kahore he wehi o te Katipa pirihimana ki te haere atu, tona kotahi, ki te hopu i te tangata kua whai hara ki te Ture".(Auck.6 1858,p.ii).

Pirihipati n.

Principalities [1847]. (The 7th of the 9 orders of angels in the Dionysian hierarchy). "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatoru? Ko nga Pirihipati, ko nga Arekahere, ko nga Ahere".(Pom.8 1847,p.182).

"He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatoru? - Ko nga Pirihipati, ko nga Arekahere, ko nga Anahera".(Pom.6 1879,p.264).

Pirihitaine n.

Philistines [1840]. "Kihai te Atua i arahi i a ratou ra te whenua o nga Pirihitaine, ahakoa tata tera".(Mang.1 1840, p.51).

Pirihitini n.

Philistines [1840]. "A ka tukua atu te iwi e Parao, kia haere, kihai a Ihowa i arahi i a ratou na te huarahi i te wenua o nga Pirihitini".(Pai.14 1840,p.35).

"Ka hoki ki te whenua o nga Pirihitini".(CMS 2 1845, p.43).

"Muri tata iho i te taenga mai o taua pukapuka ka whakaekea a Hura e nga Arapi e nga Pirihitini".(Kareti 9 1849,p.29).

piriki n.

1. **brick** [1842]. "Ka pau katoa nga whare ko nga piriki anake i toe".(KNT 1:5 1842,p.21).

2. **brig** [1858]. "He piriki, 183 tana, Kapene Keramu".(MM2 5:10 1858,p.6).

pirikitina n.

brigantine [1858]. "Te Wiremu Awherera, he pirikitina, 118 tana".(MM2 5:9 1858,p.7).

pirikitine n.

brigantine [1860]. "Ko te Emere Arihona, he pirikitine, 99 tana, Kapene Teira, no Wanganui".(MM2 7:9-10 1860,p.13).

- Pirimati n.** **Primate** [1893]. (ecclesiastical term). "Ko nga Pateriake, ko nga Katinara, ko nga Pirimati".(Pom.5 1893,p.165).
 "Timata mai i nga Katinara, tuku iho ki nga Pateriake me nga Pirimati, tuku iho ki nga Ahipihopa me nga Pihopa, kotahi ano to ratou ahua".(Pom.9 1894,p.46).
- Pirimita n.** **'Primitives'** [1855]. (= Primitive Methodist Society). (MM2 1:3 1855,p.26).
- piriniha n.** **prince** [1830]. "Te Kawana o nga piriniha".(Syd.2 1830,p.82).
 "A patua ana te piriniha o te ora, i wakaarahia nei e te Atua i te mate".(Syd.4 1833,p.95).
 "Me etahi hoki o te uri o te kingi, o to nga piriniha ano hoki".(Pai.12 1840,p.3).
 "Kia huihui katoa mai nga piriniha ratou ko nga kawana, ko nga rangatira hoia".(Pai.12 1840,p.10).
 "Ko nga pirinih, Ko nga kawana, ko nga rangatira hoia, me nga tangata hoki a te kingi".(Pai.12 1840,p.13).
 "Kia inu ai te kingi ratou ko ana piriniha".(Pai.12 1840, p.18).
 "Ka karanga ratou ki te ingoa o to ratou Piriniha". (Wilber.2 1843,p.3).
 "E rapu ana ia i te hoari a tona Piriniha".(Wilber.2 1843, p.6).
 "Ka wakaaro meake hemo i a ia nga hoia katoa o te Piriniha".(Wilber.2 1843,p.9).
 "Kihai weau ka tapoko te Kuini ki roto ki te ware, he mea arahi ano e tana tahu e Te Piriniha Arepata".(KNT 3:3 1844,p.16).
- piriniha adj.** **princely** [1855]. "Ka whakakakahuria ki te kahu piriniha".(MM2 1:3 1855,p.46).
- pirinihe n.** **princess** [1858]. "Ko te kotiro Pirinihe i marenatia, ko Wikitoria Atireira".(MM2 5:11 1858,p.1).
- pirinihi n.** **prince** [1855]. "Ko Pirinihi Arapeta kua tae atu ki te Kawanatanga o e Wiwi".(MM2 1:2 1855,p.18).
 mf: 1.
- pirinihihi n.** **princess** [1857]. "Ko te Pirinihihi te matamua, he kotiro, 17 ona tau".(MM2 4:3 1857,p.4).

Piritaina n.

Philistines [1855]. "No tona kaha ka whakaorangia nga Hurai i te ringa o nga Piritaina".(MM2 1:7 1855,p.23).

piriti n.

1. **bridge** [1860]. "Na matou tahi i kohikohi nga moni mo nga huarahi o to matou kainga; kihai i mahia ki nga piriti pakaru, ki nga tiriti, kawea ketia ana ki te peke".(MM2 7:15 1860,p.49).*
 "He piriti ta te Pakeha ka utu, he utu ki te kai-mahi". (MM2 2a:12 1862,p.9).*
 "Mo nga Awa-wai i takoto ai nga piriti o nga huarahi, kanui te nata pouri o tenei".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
 "Ehara, te akiakinga a te ope mate na ki te piriti o Roma, ka pakaru".(Pom.9 1894,p.163).
 mf: 4.
2. **priest** [1850]. "Ko te Wetekanga, ara, ko te Murunga hara, ma te Piriti e korero".(Misc.10 1850,p.3).

Piritohi n.

British [1862]. "Me korero e ahau nga mahi a te Piritohi Rehinata i mua. Ka noho ko te Poihipi, a ka mahia te Tiriti ki Waitangi, hei whakaora mo matou".(MM2 2a:2 1862,p.17).*
 mf: 1.

Piritone n.

Briton [1850]. "Ka tae mai a Hiha me ona mano tini ki te riri ki te Piritone".(Kareti 8 1850,p.4).
 "He mea ta ano o nga Piritone tinana ki te moko".(Kareti 8 1850,p.6).
 "Katahi ka hua nga whakararuraru mo te Piritone, nga mate hoki".(Kareti 5 1851,p.3).
 "Te kitenga o aua tohunga, e ngoikore ana te Piritone ki te pupuri i nga tikanga a te Karaiti".(Kareti 5 1851,p.4).
 "Ka mea mai nga Sakona ki nga Piritone, 'Kahore ratou e pai ki te hoki ki tawahi".(Kareti 5 1851,p.5).
 "Ko te hunga whakaako i te Sakona ki te whangai hipi, kau, he Piritone, i riro i a ratou hei taurekareka".(Kareti 5 1851,p.7).
 "E rongohia tahi ana ko te Piritone, ko te Sakona, ki te ture a te Karaiti".(Kareti 5 1851,p.15).

Piritoriuma n.

Prætorium [1837]. "A arahina ana ia e nga hoia ki roto ki te ware, ko ia ia ko te Piritoriuma".(Pai.3 1837,p.72).

pita n.

bit [1840]. (i.e. equine equipment). "He mea pupuri nei o raua mangai ki te pita ki te paraire, kei tata mai ki a koe".(Pai.9 1840,p.23).

- pitara n.** pistol [1859]. "Tomo atu ana tetahi o ratou ki roto ki te whare, e hongī ana raua, ka unuhia te pitara a tenei, ka puha, mate tonu iho a Hone".(MM2 6:20 1859,p.2).
- pitara adj.** pistol [1857]. "Hanga ana e te rangatira tetahi weti hei pauna i nga kai; he mata pitara te weti, he kopaki kokonata te pauna".(MM2 4:3 1857,p.5).
- piti n.** beach [1857]. "Haere mai, pa noa mai ki Paehoka, haere mai ki Turirorea, ka heke kei te piti o Kaipara ki te Awaroa".(MM2 4:11 1857,p.10).*
 "Ka timata kei te Piti kei Onatiki, ka ahu ki uta maro tonu tika tonu ki te Kohia".(MM2 7:14 1860,p.49).
 "Ka ahu ki whakatonga haere tonu ki te Piti tae atu ki Onatiki ki te timatanga ano".(MM2 7:14 1860,p.50).
 mf: 1.
- pitihana n.** petition [1874]. "Ko nga tangata nana taua Pitihana e 700, ko nga tino kupu tena o taua Pire".(Wan.1 1:3 1874,p.11).*
 "Kahore hoki he Pitihana e tukua ki nga Whare Paremata o nga Porowini, he mea tuku mai ki te Kawanatanga".(Wan.1 2:20 1875,p.225).*
 mf: 12.
- pitihana v.t.** to petition [1875]. "He tokomaha nga Maori e tukua ana kia haere ki tawahi ara ki Ingarangi, me tetahi Roia hei hoa mo ratou, hei pitihana ki te Paremata".(Wan.1 2:13 1875,p.112).
- pititi n.** peach [1844]. "Ka momoe nga kanohi i te kawa o te pititi".(Will.1844,p.70).
 "Ka ngakuru te pititi".(Will.1844,p.75).
 "Kua pe ke nga pititi i roto i te kete".(Will.1844,p.96).
 "Tahoho noa nga pititi nei".(Will.1844,p.123).
 "Taromanoa te pititi nei".(Will.1844,p.132).
 "E tawai noa ana te pititi nei".(Will.1844,p.136).
 "Wakia he pititi ma taua".(Will.1844,p.179).
 "E tupu ana nga tarutaru pakeha, me nga rakau hua, nga Aporo nga Heri, nga Pititi, nga Kupere, me nga Ropere".(MM2 4:6 1857,p.3).
 "He pititi, me etahi kai na matou ano i mahi, nga taimaha 198".(MM2 5:9 1858,p.5).*
 "Kua taiepatia nga pihi, kua tupu nga rakau, he pititi, he aporo, he aha, he aha".(MM2 7:15 1860,p.20).*
 "He Pititi pakari".(Auck.3 1864,p.35).
 mf: 2.

- pititi adj.** peach [1851]. "Ki te whakato hue, mereni, pau-kena, pi, puwha, rakau pititi, aporo, aha, aha".(Kareti 11 1851,p.10).
- piuni adj.** puisne 1858]. "Ka oti nga korero te whakatakoto ki te aroaro o te whakawakanga, ara, o te Kooti, ka waiho ma te Kai-whakarite-whakawa Tumuaki, Kai-whakarite-whakawa Piuni ranei, ratou ko taua Runanga-Huuri, e whakarite ki runga ki ta ratou i whakaaro ai hei tika". (Auck.6 1858,p.v).
- piwa n.** fever [1893]. "E rite ana te hara moretare ki nga mate uruta, ki nga piwa kikino e patu ana i te tangata kia mate rawa".(Pom.5 1893,p.110).
"Kei kawea mai nga hakihiaki, nga repera, nga piwa kikino me nga mate koroputaputa, ka waiho hei mate mo nga mea ora".(Pom.9 1894,p.12).
- piwhi n.** beef [1855]. "Piwhi, pai...0 0 10 te pauna".(MM2 1:1 1855,p.12).
"He piwhi, he riwai, me era atu mea".(MM2 1:2 1855, p.16).
"Ko te wahi piwhi kotahi pea pauna".(MM2 3a:6 1863, p.17).*
mf: 3.
- piwhi adj.** beef [1869]. "Ka nui te pai kia ata waruhia te taupa piwhi nei, ara te ngako pakeke ki roto ki te waiu, ka kohua ai, ka kinaki ki te huka".(Martin 4 1869,p.10).
- poahere n.** forgery [1858]. "Hara-Poahere. (Pukapuka tuhituhi tinihanga)".(Auck.6 1858,p.13).
- poi n.** buoy [1858]. "Ka whakangaro ranei i tetahi Karewa-Poi, Tohu-Pikana, Tohu-moana ranei, e whakaatu nei i te ara mo te kaipuke".(Auck.6 1858,p.14).
- poaka n.** 1. pig [1830]. "Kaua ano hoki e akiritia o koutou peara ki te aroaro o te poaka".(Syd.2 1830,p.21).
"I tawiti ke atu i a ratou te kahui poaka e kai ana".(Syd.2 1830,p.25).
"Na koutou ano pea i ngare mai ki te whakangau i a matou poaka".(KNT 1:12a 1842,p.52).*
"Kua pareho aku kapana i te poaka".(Will.1844,p.xxviii).
"E a ana ia i nga poaka".(Will.1844,p.1).
"He apiti tenei mo te poaka".(Will.1844,p.5).
"Kua hama ke te kai i te poaka".(Will.1844,p.12).

- "He poaka hawareware".(Will.1844,p.16).
 "Horia te taringa o te poaka".(Will.1844,p.23).
 "Hou tonu ana te ketunga a te poaka".(Will.1844,p.24).
 "Hunuhunua te poaka".(Will.1844,p.26).
 "No wai te kahui poaka nei?".(Will.1844,p.31).
 "Kua ketua taku mara e te poaka".(Will.1844,p.39).
 "He poaka maka te poaka o te ngahere".(Will.1844,p.57).
 "Kua maru ke nga poaka te tukituki".(Will.1844,p.62).
 "Ngongoro ana te ihu o te poaka".(Will.1844,p.79).
 "Me oka te poaka".(Will.1844,p.82).
 "He mea oka te poaka".(Will.1844,p.82).
 "Kei hea te pa o te poaka nei?".(Will.1844,p.85).
 "He pataka poaka".(Will.1844,p.95).
 "Kua pau nga kai i te poaka".(Will.1844,p.96).
 "poaka = a pig".(Will.1844,p.101).
 "I na te puare o te taiepa nga poaka".(Will.1844,p.107).
 "Na wai te rahui poaka nei?".(Will.1844,p.112).
 "He mea taunaha nga poaka".(Will.1844,p.135).
 "Ko te toki a hau i nga poaka".(Will.1844,p.145).
 "He tourawi taku poaka".(Will.1844,p.149).
 "Kua riro ki te wakangau poaka".(Will.1844,p.164).
 "He poaka wangai".(Will.1844,p.175).
 "Ka tae mai nei koe ka mutu pea te tahae i a matou poaka, i a matou riwai, i a matou kauri".(KNT 3:2 1844,p.11).*
 "Ko ta te poaka he ketuketu ki te whenua".(Maun.12(ii) 1846,p.6).
 "Pena me nga poaka e huihui noa ana!"(Whiteley 1847, p.4).
 "Ko nga riwai, ko nga poaka, ko nga muka, ko nga rakau, ko nga aha, ko nga aha".(Whiteley 1847,p.16).
 "Riro kau ana tona oneone, riro kau ana ana muka, ana poaka".(Bud.1 1847,p.5).
 "E kotamutamu ana te poaka i te kaanga".(Kareti 4 1847, p.15).
 "Engari i mohio ratou ki te whangai poaka".(Kareti 5 1851,p.7).
 "Kahore e wehingia te kau, te poaka".(MM2 3:1 1857, p.10).*
 "Ara, i roto i a tatou, kai kiko kiko, paruparu penei me te poaka, te whanau hoki o te kino".(MM2 3:2 1857,p.11).*
 "Te poaka, me here, me kawe atu ki te wahi kai kore, kei kai i nga kai".(MM2 6:7 1859,p.4).*
 "Mo te kau he hereni, mo te kaata he hereni, mo te poaka he hikipene".(MM2 2a:12 1862,p.9).*
 "Ko Ngapuhi ki Mangonui, he kumara, he poaka, he ika, he paraoa".(Misc.8 1871).*
 mf: 34.
 (waka)poaka n. ? [1842]. "I mea mai etahi tangata o reira ki au 'e kai ana te poaka i a ratou wakapoaka, me te ika, e kai ana i a ratou wakaika".(KNT 1:7 1842,p.28).

2. **pork** [1843]. "He whare hoko tenei i nga mea katoa, poaka, heihei, riwai, muka, ika, kakahu maori, puka, tanapu, me nga aha noa iho".(KNT 2:7 1843,p.26).
 "Pinohinohia ta tatou poaka".(Will.1844,p.100).
 "poaka = pork".(Will.1844,p.101).
 "Putoto tonu te poaka nei".(Will.1844,p.111).
 "Tamoea to tatou poaka kia maoa ai".(Will.1844,p.127).
 "Ko te kaho poaka tote - na te tai, na te onepu, kua kino noa iho - kihai i taea te kai".(Govt.16 1852,p.49).
 "36 keke pata, 3 kaho tihi, (pata pakeke), 1 tana poaka, 25 poaka".(MM2 2:3 1856,p.15).
 "Ko nga poaka i tahuna ki roto ki te kaho, nga toimaha o aua poaka, 706 pauna".(MM2 5:9 1858,p.5).*
 "Poaka mataitai".(Auck.3 1864,p.36).
 "Ka whaongia te piwhi, te poaka ranei ki te kohua ka tahuna te ahi kia nui rawa, ka utaina te kohua ki te ahi". (Martin 4 1869,p.18).
 mf: 3.

poaka tote n. **bacon/salt pork** [1852].
 "12 hanaraweiti poaka tote".(MM2 4:9 1857,p.15).

poaka adj.

pig [1847]. "Ara, ko ona whare poaka! moenga poaka!" (Bud.1 1847,p.9).
 "Tuitui rawa te niho poaka hei hei mo te kaki".(MM2 2a:6 1862,p.15).
 "Tera Kiri poaka etahi waahi...2 5 0".(Wan.1 2:25 1875,p.308).

poakini n.

foreskin [1840]. "A, hanga ana e Hohua etahi maripi kowatu mana, a kotia iho nga tamariki o Ihairaira ki te pukepuke o nga poakini".(Pai.16 1840,p.10).

poara n.

poor [1860]. (= the poor). "Ko Topia te haere kia kite i ona hoa iwi, e whakamarire ana ki te hunga pouri, e whakapai ana ki nga poara, e tanu ana i te hunga mate rawa".(Pom.3 1860,p.107).
 "Mo wai ka ho atu e koe nga rawa ki te poara, mo wai hoki ou tanumanga o nga tupapaku?"(Pom.3 1860,p.109).
poara(tanga) n. **poverty** [1860]. "Ka pai ia ki te poaratanga, ki nga mea e pakeke ki te tinana".(Pom.3 1860,p.163).

poara adj.

poor [1860]. "Kihai te tangata whai taonga i oka i tetahi o te tini o ona hipi, engari ka okaia to te tangata poara hipi kotahi e te tangata wai taonga i tahae hei kai mo te manuhiri".(Pom.3 1860,p.93).

- poara v.i.** to be poor [1860]. "Ahakoa he kuare, e poara ratou, na, ko etahi o ratou he kai tango ika".(Pom.3 1860,p.161).
- Poatuke n.** Portuguese [1855]. "I kitea nei e Pinito te Poatuke i nga wa ki waenganui o te ao".(MM2 1:1 1855,p.26).
- Poatuki n.** Portuguese [1862]. "No te tekau ma ono o nga keneturio, ka tae ake nga Poatuki ki Timoa".(MM2 2a:13 1862,p.23).
- pokiha n.** fox [1835]. "He rua a nga pokiha, he owanga a nga manu o te rangi".(Pai.2 1835,p.29).
 "Haere, mea atu ki taua pokiha, Na, ka pei rewera a hau". (Pai.2 1835,p.41).
 "Rite tonu o poropiti, e Ihairaira, ki nga pokiha i nga koraha".(Kareti 12 1856,p.353).
- pokiha adj.** fox [1855]. "Ko te potae, he huru pokiha".(MM2 1:1 1855,p.16).
- pomana adj.** 'poor man'? [1844]. "I mua i penei ano nga rangatira o tawahi, o Ingarangi, te tutu, kihai i ora nga aha noa iho nei te pahue, e ngawari ana hoki nga ture, kihai ratou i wakaaro atu ki te tikanga o te ture, otiia, i penei me te tangata maori te tutu, i reira he kainga pomana a Ingarangi, kahore i nui te utu mo te whenua, kino kino, ana nga whare o nga tangata, kino ana nga kakahu, kino ana nga kai".(KNT 3:11 1844,p.57).
- pomana(tanga) n.** 'poverty'? [1844]. "Ka riro te pakeha heoi ano, ka hoki to koutou whenua ki tona rawakoretanga ki tona taurekarekatanga, ki tona pomanatanga".(KNT 3:9 1844, p.49).
- pomekaranete n.** pomegranate [1844]. "Amohia mai ana e te tokorua i runga i te amo, me etahi pomekaranete, me etahi piki". (Maun.14b 1844,p.177).
- pone n.** pony [1875]. "Reihi Pone:- Mo nga Pone kihai i tiketike ake i nga ringa 14".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
- pone adj.** pony [1875]. "Reihi Pone:- Mo nga Pone kihai i tiketike ake i nga ringa 14".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

- poni n.** pony [1875]. "He poni, he whero tu a ma, 14 ringa te tiketike, i ahua H te maaki i te peke katau, he ma te rae".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
- poohi n.** post [1875]. (i.e. the mails). "E pai ana ahau kia mahia te Meera kawē Poohi mai i Kareponia, ki konei".(Wan.1 2:31 1875,p.410).
- kai mahi poohi n.** postal worker [1875]. "He mea tuku rawa e nga kai mahi Poohi ki te Wairoa rawa atu ano".(Wan.1 2:22 1875,p.256).
- whare poohi n.** Post Office [1875]. "A e homai ana nga reta Maori i reira i aua whare Poohi kia kite aua Maori, hua noa aua kai tiaki Potapeta e kore e mahia (?-)karautia aua tangata e tono ra i te reta".(Wan.1 2:21 1875,p.238).
- poohi adj.** postal [1875]. "A me mahi tetahi Kawanatanga i Poneke, hei mahi i nga mahi Poohi, me nga mahi Katimauhe anake, mo aua Motu e rua nei".(Wan.1 2:31 1875,p.402).
- Poohi Tapeta n.** Post Office [1874]. "Kei nga Poohi Tapeta, e kore e tukua kia haere, kahore hoki he Heti e ahei ai kia tukua ki te Meera".(Wan.1 1:5 1874,p.19).*
mf: 2.
- pooro n.** ball [1874]. (= dance). "Ko te Pooro a nga tangata o te Taone, kua whakakorea".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
mf: 1.
- pooti n.**
1. boat [1862]. "I te ata o te Tatei ka hoe atu a Kawana ma ki Kerikeri, i runga i nga pooti o te Tima".(MM2 2a:2 1862,p.2).
 2. election [1874]. "Heoi, tenei tetahi tikanga marama ki te ara he Pooti i tenei tau e haere ake nei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"He kuku ki te ara, he kaka ki te kainga, Koia aia i korero nui ai ki te iwi i te ra o te Pooti".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*
mf: 2.
- whare pooti n.** polling booth [1875]. "A ko taua mahi pooti a te iwi nui katoa, me pooti pu ano i nga Whare Pooti i aua kaainga no ratou nga ingoa e mau i runga ake nei".(Wan.1 2:35 1875,p.455).

3. **vote** [1874]. "Hei whakapumautanga ki ta te wai o nga waka te Pooti e whakamana e tenei Komiti".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
mf: 8.

kai pooti n. **voter** [1875]. "Panuitanga ki nga Kai Pooti Maori o te Takiwa ki te Hauauru".(Wan.1 2:31 1875,p.398).

pooti(tanga) n. **vote/voting** [1874]. "I nui ai te amuamu o nga Iwi ki o ratou Mema mo te urunga o ratou Mema ki te pootitanga o aua moni".(Wan.1 1:4 1874,p.16).*

"Ko te mea tuatahi hei Pootitanga, ko te Komiti".(Wan.1 1:5 1874,p.19).*

mf: 5.

tangata pooti n. **elector/voter** [1875]. "Ki nga tangata pooti i te takiwa pooti i Nepia".(Wan.1 2:31 1875,p.410).

pooti adj.

electoral/voting [1875]. "Ki nga tangata pooti i te takiwa pooti i Nepia".(Wan.1 2:31 1875,p.410).

pooti v.i.

1. **to elect** [1874]. "Kia tekau-ma-wha Mema Maori e pooti i te tau e haere mai nei".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*
"Mei mohio te iwi Maori na ratou nei ahau i pooti mai hei Mema mo tenei Paremata".(Wan.1 2:25 1875,p.307).*
mf: 3.

2. **to vote** [1866]. "I whakawaia koe ki te ware o te waha i pooti ai koe ra ei".(Misc.1 1866).*
"Ma te maori ano e Pooti, hei reo maori ano aua Mema hei kai-whakamaori mo te Paremata".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"I Pooti ano etahi o nga Maori mo te Pakeha".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*
mf: 10.

pooti(tia) v.t. **to elect/to vote** for [1874]. "Kia whakahoutia he Paremata, a kia Pootitia atu he Mema maori, mehemea e whai tikanga ana te Peramata ki tenei tikanga".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"I te ra i Pootitia ai ahau hei Mema mo te Paremata nei, ka ui mai nga Maori ki a au".(Wan.1 2:20 1875,p.225).*
mf: 5.

Popa n.

Pope [1863]. "Ko te ingoa e rangona nei ko te Popa, ko tona whakamaoritanga ko te Papa, ko te Matua".(Martin 3 1863,p.86).

Popa(tanga) n. **Papacy** [1894]. "E toru nga turanga Ariki i hanga e Hehu Kerito hei pupuri i nga ritenga o tana Hahi: ko te Popatanga, ko te Pihopatanga, ko te Pirihitanga".(Pom.9 1894,p.44).

- popa adj.** **papal** [1879]. "He tangata Wi-Wi a Keremete, a ka mahue i a ia i tona kainga popa i Roma".(Pom.6 1879, p.456).
- popara n.** **poplar** [1856]. "E pono ia nei enei korero i te rakau i whakatupuria ki Merika he Popara te ingoa o taua rakau". (MM2 2:4 1856,p.2).
- Popi n.** **Pope** [1845]. "Ka pa te hiahia o te Popi, ara o te tino pihopa o te hahi o Roma, ki te tono mai i etahi mihanere ki Ingarani".(KNT 4:8 1845,p.30).
- poraka n.** 1. **block** [1858]. (usu. land). "Ka haere atu i reira i runga i te rohe whaka-te-marangai o taua Poraka tutuki noa ki te awa o Mangoraka".(MM2 5:3 1858,p.4).
 "Ko etahi o nga toetoe o nga poraka hoki, tahuna ana e ratou ki te ahi".(Govt.9 1863,p.3).
 "Heoi te whenua i mahia i waho i te Ture ko te pito whakawaho, ko te Poraka o Manawatu".(Wan.1 2:20 1875,p.222).*
 mf: 1.
2. **frock (coat)** [1843]. "He potae kanapa tona, tarautete puru, kei roto he hate wero, kei waho he poraka, me te mangumangu ki nga ringaringa".(KNT 2:7 1843,p.28).
- poraka adj.** **frock** [1858]. "1000 (iari) Pihi tarautete poraka 0 1 7".(MM2 5:6 1858,p.5).
- Pore n.** **Pole** [1879]. "Na, ko te tino tahirutanga o nga Pore ki te whakaponotanga, na ka whakarerea e ratou a ratou whaka pakoko".(Pom.6 1879,p.449).
- porehete n.** **prophet** [1889]. "Kua pai koe, e te Ariki, kia whakaakona matou ki nga tikanga tapu e nga Porehete me nga Apotoro".(Pom.7 1889,p.18).
- poreni adj.** **foreign** [1842]. "Te Peritihi me te Poreni Paipera Hohaieti".(Lond.1 1842,title page).
- porihi n.** **police** [1855]. "E koa ana matou, mo te kupu o to Kai-whakawa ki ana Porihi kia tauwhanga tonu ratou, me kore e mau nga kai-takahi o te ture e hoko nei i te waipiro".(MM2 1:1 1855,p.4).

"He kopora ahau no te Porihi, ite 25 o Tihema".(MM2 1:4 1855,p.7).

porihi adj.

police [1855]. "Tamati Pouri, oatitia ana, (he kopora Porihi)".(MM2 1:4 1855,p.7).

porihimana n.

policeman [1863]. "Kua tukua atu e au nga Porihimana ki te hoatu i nga Warena ki nga tangata i a ia nga taonga a Ika".(MM2 3a:2 1863,p.22).*
mf: 2.

porka n.

1. **pig** [1820]. "E máte poudér tóku; me tóku porka i múa".(CMS 1 1820,p.89).
"E kóre e oki 'au e máue te ómai e porka ma 'au".(CMS 1 1820,p.89).
"E hía óu tóki mo áku porka?"(CMS 1 1820,p.99).
"E wére wére ána te porka".(CMS 1 1820,p.227).
2. **pork** [1820]. "E porka táku".(CMS 1 1820,p.100).
"Ténei te porka".(CMS 1 1820,p.106).
"Ka óre e kínake, e táhi porka ra nei, e méa móro íti?"(CMS 1 1820,p.106).
"E ídi ána te porka".(CMS 1 1820,p.138).
"E kua ána 'au ki te porka".(CMS 1 1820,p.161).

pórka n.

1. **pig** [1820]. "Na wai kóia enei pórka?"(CMS 1 1820, p.98).
"E ngáko pórka ra óki".(CMS 1 1820,p.100).
2. **pork** [1820]. "E réka ána 'au ki te pórka".(CMS 1 1820, p.202).

porohehio n.

procession [1847]. "Mo te mea e mauria ana nga manga rakau i te porohehio o tenei ra hei whakamahara i taua haerenga o Hehu Kerito ki Hiruharama".(Pom.8 1847,p.359).
"Porohēhio. Inoinga haeretanga no te Hahi".(Pom.5 1893,p.212).

porohete n.

prophet [1847]. "E Hehu, e te kaihomai i te whakaaro ki nga Porohete".(Pom.8 1847,p.xxv).
"Kia whakaritea te mea i korerotia e Ihaia te porohete".(Pom.8 1847,p.14).
"E atorahiotia ana, e whakakororiatia ana ratou tahi ko te Matua me te Tamaiti: i korero ia ma nga porohete".(Pom.7 1889,p.32).
"Porohete. Poropiti tika, teka ranei".(Pom.5 1893, p.212).

- porohete(tanga) n. prophecy [1847].** "Ka rite nei i a ratou te porohetetanga o Ihaia".(Pom.8 1847,p.68).
- porohete v.t.** to prophesy [1847]. "Porohete koe ki a matou e te Kerito, ko wai i patu ki a koe?"(Pom.8 1847,p.157).
- porohini n.** province [1858]. "Na John Williamson, Esq., Huperitene o te Porohini o Akarana".(MM2 5:8 1858, p.2).
- porohiraiti n.** proselyte [1833]. "E te hunga ngutu kau, e haererea ana hoki e koutou te moana, te wenua kia meinga te tahi porohiraiti".(Syd.4 1833,p.44).
"No nga wahi o Ripia, e patata ana ki Kurini, me nga Manuiri no Roma, ko nga Porohiraiti".(Syd.4 1833,p.93).
"He tokomaha nga Hurai me nga porohiraiti wakaono, i aru i a Paora raua ko Panapa".(Syd.4 1833,p.111).
- Porohitani n.** Protestants [1889]. "Ko te noho ki nga waiata ki te karakia ranei o nga Porohitani, o nga Hauhau, o nga Momona, otira o nga hahi he katoa".(Pom.7 1889,p.53).
- poroka n.** 1. block [1875]. "I roto o te hoko tuatahi whai kereme ana a Taiaroa me ona tangata i te wahi whaka-te-kau i roto o te poroka i Otakou ko te nui 600,000 eka".(Wan.1 2:13 1875,p.112).
2. frog [1837]. "A ka kite a hau i nga wairua kino etoru e rite ana ki nga poroka e puta mai ana i te mangai o te tarakona".(Pai.3 1837,p.349).
- poroka adj.** frock [1842]. "I tona omanga he hate whereo te kakahu i kakahuria ai, he taraute te poroka hoki".(KNT 1:9 1842, p.38).
- porokanae n.** ? [1845]. (prob. some kind of vegetable). "Ruia te puka, te keha maori, (tonapi), te porokanae, te keriti, me era atu mea penei".(KNT 4:8 1845,p.32).
- poropiti n.** prophet [1827]. "Ko te poropiti oti koe?"(Syd.1 1827, p.13).
"Wakatikaia te huarahi o Ihowa, me ta te poropiti a Ihaia i mea mai".(Syd.1 1827,p.14).
"Mehemea ra e hara koe i te Karaiti, e hara i a Iráia, e hara i te poropiti".(Syd.1 1827,p.14).

"Kua kitea e matou ta Mo'hi i tuhituhi i roto i te ture, me ta nga poropiti ko Ihu o Na'harite te tama a Io'hipa".(Syd.1 1827,p.16).

"I peneitia hoki ta ratou riri ki nga poropiti o mua atu i a koutou".(Syd.1 1827,p.20).

"Ka mea koutou i haere mai a hau kia wakaka'horetia te ture, me nga poropiti".(Syd.1 1827,p.21).

"I penei hoki te mea i tuhituhia e te Poropiti".(Syd.2 1830,p.9).

"Kia rite ai te mea i korerotia e te Poropiti no Ihowa".(Syd.2 1830,p.10).

"I peneitia hoki ta ratou riri ki nga poropiti o mua atu i a koutou".(Syd.2 1830,p.15).

"Na! ko te ture me ta nga poropiti ano tenei".(Syd.2 1830,p.21).

"Na! kia tupato ki nga poropiti teka e haere mai ana ki a koutou".(Syd.2 1830,p.22).

"Ko te Poropiti oti koe?".(Syd.2 1830,p.30).

"Kua kitea e matou ta Mohi i tuhituhi ai i roto i te ture, me ta nga poropiti".(Syd.2 1830,p.31).

"E te Ariki, e kite ana ra hau he poropiti koe".(Syd.2 1830,p.38).

"Kahore he honore a te poropiti i tona kainga".(Syd.2 1830,p.40).

"Ko te tangata e tango ana i te poropiti ki te ingoa o te poropiti e riro ki a ia te utu a te poropiti".(Syd.4 1833,p.25).

"E iri ana te ture katoa me nga poropiti ki anei kupu e rua".(Syd.4 1833,p.43).

"He mea hanga i runga i te turanga o nga apotoro me nga poropiti".(Pai.1 1835,p.5).

"Pera me te tuhituhinga i te pukapuka o nga korero o Ihaia te poropiti".(Pai.2 1835,p.9).

"Ko nga upoko e witu o te pukapuka a te poropiti a Raniera".(Pai.12 1840,title page).

"Ko te kitenga a Ihikiera a te poropiti i nga iwi".(Pai.19 1840,p.1).

"Kahore ranei i korerotia i mua e nga poropiti to ratou heanga ki a ia?".(Maun.7 1844,p.1).

"He mea hanga te Hahi i runga i te turanga o nga apotoro me nga poropiti".(Maun.12(iv) 1846,p.3).

"No te mea na nga poropiti, ratou ko nga apotoro, te timatatanga o nga korero".(Maun.12(iv) 1846,p.3).

"Ko nga apotoro anake, ratou ko nga poropiti, te turanga mo nga tikanga, mo nga korero".(Maun.12(iv) 1846,p.4).

"Ko nga apotoro ratou ko nga poropiti, nga turanga o nga tikanga o te Hahi, na ratou anake nga kupu tika".(Maun.12(iv) 1846,p.7).

"Katahi ka homai e Ihowa he kai whakaora, a Tepora, he wahine, he poropiti".(CM1 1847,p.20).

"A ka tukua mai e ia he poropiti hei tapitapi ki a ratou".(CM1 1847,p.22).

"Kahore he honore o te poropiti i tona ake kainga".(CM1 1847,p.33).

"Kahore ake ano hoki he kupu ana e whakahokia mai ana ki a au nga poropiti".(CM1 1847,p.36).

"Ko te putanga mai o te matakite, ara, o Natana poropiti ki a ia".(CM1 1847,p.39).

"Ka oti te tuhituhi i nga poropiti, e whakaakona katoatia ratou e Te Atua".(Wes.2 1847,p.4).

"Kua patu ratoui ou poropiti, kua whakahoroa ou ata".(Wes.2 1847,p.29).

"I whakawahia a te Karaiti hei poropiti".(Kareti 1 1849, p.9).

"He mea korero mai e ana pononga, e nga poropiti".(Kareti 3 1849,p.8).

"Ko te poropiti i karangatia e te Atua i tona tamariki tanga".(Kareti 3 1849,p.15).

"Ko te poropiti i takoto i roto i te puku o te tohora, i nga ra e toru i nga po e toru".(Kareti 3 1849,p.16).

"Ko te poropiti nana nei i korero atu ki nga Hurai".(Kareti 3 1849,p.17).

"Kia tupato koutou ki nga poropiti teka e haere mai ana ki a koutou".(MM2 3a:6 1863,p.30).*

"Tua-toru, i te reo o te Ua e karanga ana, ko ahau te poropiti o te motu".(Wan.1 1:3 1874,p.8).*

mf: 5.

poropiti(tanga) n. prophecy [1833]. "Ka

rite i a ratou te poropititanga o Ihaia".(Syd.4 1833,p.28).

"Ahakoa kei ahau te poropititanga e kitea ana e ahau nga mea ngaro katoa me te matauranga katoa".(Wes.2 1847,p.14).

"Pai rawa te poropititanga a Ihaia mo koutou, mo te hunga ngutu kau, me ta te tuhituhi".(Wes.2 1847,p.21).

(waka)poropiti(tanga) n. prophecy [1833]. "Ki te

tahi te mahinga i nga merekara; ki te tahi atu he waka poropititanga".(Syd.4 1833,p.164).

poropiti adj.

prophetic [1833]. "Ka puta ke ki te ritenga o te atawai, i ho mai ki a tatou, ko te mahi poropiti ra nei, ia rite ki te wahi wakapono".(Syd.4 1833,p.147).

"Ko te mutunga tenei o nga mahi poropiti ki era iwi".(Pom.9 1894,p.57).

poropiti v.i.

to prophesy [1833]. "Ko te tangata katoa e inoi ana, e poropiti ana ra nei, me te matenga hipoki, e wakakino ana ki tona upoko".(Syd.4 1833,p.162).

"I a hau e poropiti ana".(Pai.19 1840,p.1).

"No mua ano tenei tikanga, na Noa i poropiti".(MM2 7:15 1860,p.56).*

mf: 1.

poropiti(a) v.i. to prophesy [1849]. "I te mea kiano nga Hurai i whakahekea noatia atu ki Papurona kua poropitia e Heremaia to ratou hokinga mai ki Hiruharama".(Kareti 9 1849,p.42).

poropiti(ria) v.t. to be prophesied [1894].

"A to ratou maharatanga atu ki te kupu i poropitiria e

Paraâma i nga ra onamata, whakatika ana ratou i tana whenua, i tana whenua".(Pom.9 1894,p.20).

poropiti(tia) v.i. to prophesy [1835].
 "Poropititia, ko wai ia i pahiatia nei koe?"(Pai.2 1835,p.61).

"Poropititia e koe ki enei iwi, kiia atu; E koutou, e nga iwi maroke, wakarongo mai ki te Kupu a te Ariki".(Pai.19 1840,p.1).

"Mo reira poropititia te he mo ratou; poropititia, e te tama a te tangata".(Kareti 12 1856,p.349).

(waka)poropiti v.i./v.t. to prophesy [1830]. "E te Ariki! kihai koia matou i wakaporopiti ki tou ingoa?"(Syd.2 1830,p.22).

"Ko nga tangata i akona e te Atua hei wakaporopiti i nga mea e puta mai a mua atu".(Syd.7 1833,p.68).

"Nana i wakaporopiti, e mate a Ihu mo taua iwi".(Syd.4 1833,p.76).

"Ka ringihia e a hau taku Wairua ki te tangata katoa, a ko o koutou tamariki, me o koutou tamahine ka wakaporopiti".(Syd.4 1833,p.93).

"I wakakia hoki a Hakaraia tona matua ki te Wairua Tapu, ka wakaporopiti ia".(Pai.2 1835,p.6).

(waka)poropiti(tia) v.t. to prophesy [1833]. "Ka mea, wakaporopititia mai ki a matou e te Karaiti".(Syd.4 1833,p.52).

(whaka)poropiti v.t. to prophesy [1849]. "Ko nga tangata i akona e te Atua hei whakaporopiti i nga mea e puta mai a mua atu".(Kareti 3 1849,p.15).

poropokatio adj.

propagation [1847]. "Poropokatio Hohaiete".(Wes.2 1847,p.33).

porowete n.

prophet [1842]. "E te rangatira o nga porowete, Inoi mo matou".(Pom.1 1842,p.52).

porowhete n.

prophet [1860]. "Na te Atua hoki i tonono tetahi porowhete ki a Rawiri, kia ho atu ai ki a ia nga kupu whakatika me tetahi utu mo ana hara".(Pom.3 1860,p.92).

"Na te Atua i rapu ratou ma te mahi ako o nga Porowhete kia hoki mai ai ratou ki te karakia pono".(Pom.3 1860, p.105).

porowhini n.

province [1858]. "Na John Williamson, Esquire, Huperitene o te Porowhini o Akarana".(MM2 5:9 1858, p.3).

porowihia n.

province [1860]. "Tena ko Hohepa i whakanoho i tona matua me ona tuakana ki tetahi o nga porowihia pai rawa o Ihipa".(Pom.3 1860,p.55).

"Ko te tangohanga i taua whenua hei porowihia o te rangatiratanga Romana".(Pom.3 1860,p.158).

porowini n.

province [1862]. "Te takiwa ki Whanganui, Porowini o Weretoni o Nui Tireni".(Misc.6 1862,p.1).
 "Ko te wahi hei tunga hei te tino taone o te Porowini i takoto ai taua whenua".(Martin 2 1872,p.5).
 "Mo nga Mema maori katoa o nga Porowini, kia 12 Mema maori".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 "Engari mo tatou anake, i tenei porowini o Poneke tae noa ki Otautahi".(Pom.9 1894,p.15).
 mf: 37.

porowini adj.

provincial [1875]. "Kia tu he tikanga e mutu ai nga Kawanatanga Porowini a kia mahia he tikanga e tino pai ai he mahi Kawanatanga, ma te iwi i tenei motu".(Wan.1 2:13 1875,p.114).
 "I te mea e kiia ana enei mahi kia kore te Kawanatanga Porowini".(Wan.1 2:13 1875,p.114).
 "He korero ano taku mo te mea e korerotia nei e te Paremata, ara, mo nga Kawanatanga Porowini kia whakakahoretia".(Wan.1 2:20 1875,p.224).*
 mf: 12.

potane n.

botany [1874]. "I mea a Mita Kuwia ki tetahi tamaiti, 'kia Potane', te tikanga ranei a Kuwia, mo taua kupu, a tonoa ana te tamaiti ra kia haere ki te ngaki i te kaari".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*
 mf: 1.

potapeta n.

post office [1879]. "Me tuhi te ingoa o tana kainga me te ingoa ano hoki o te potapeta e tutata ana ki taua kainga ki roto ki tana pukapuka".(Govt.10 1879).

kai tiaki potapeta n. **Postmaster** [1875]. "A e homai ana nga reta Maori i reira i aua whare Poohi kia kite aua Maori, hua noa aua kai tiaki Potapeta e kore e mahia (?-)-karautia aua tangata e tono ra i te reta".(Wan.1 2:21 1875,p.238).

potawhe n.

post office [1875]. "I tawahi ake o te Potawhe i Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

whare potawhe n. **Post Office** [1875]. "He haere na etahi Maori ki nga whare Potawhe ui ai i nga reta i reira".(Wan.1 2:21 1875,p.238).

Potekoha n.

Fr. Pentecôte [1879]. (= Pentecost; poss. a misprint here). "Ko te Potekoha".(Pom.6 1879,p.4).

Potene n.

Bosun [1852]. (= boatswain). "No te tohenga tonutanga atu o te Mete, o te Potene ka whakaro hoki ka totohu te kaupuke, katahi ano ka whakaae".(Govt.16 1852,p.5).

poti n.

1. boat [1833]. "Eke ke mai ana ara akonga i te poti".(Syd.4 1833,p.90).
 "Kahore ahau i te Poti i te tahuritanga o kapene Haimona". (KNT 1:1 1842,p.4).*
 "Ka hihi mai te ihu o te poti".(Will.1844,p.28).
 "E kopekope ana nga ra o te poti".(Will.1844,p.46).
 "Ka kite ranei koe i te kore o te poti?"(Will.1844,p.48).
 "Mari ano kia u mai te poti te maki haere a hau ki te tiki". (Will.1844,p.58).
 "Mekore tahuri te poti".(Will.1844,p.68).
 "Ngongo tonu to tatou poti".(Will.1844,p.79).
 "He pakaru no te poti te hoea ai".(Will.1844,p.87).
 "Ka rara te poti ka tahuri".(Will.1844,p.114).
 "Kia rewa te poti".(Will.1844,p.117).
 "Ka hia poti, ka maka te kamaka ki raro o te takere, e tere?"(Will.1844,p.126).
 "Tiherua te wai o te poti".(Will.1844,p.139).
 "Kia wakaharaharanga te wai o te poti".(Will.1844, p.158).
 "E wakawairua mai ra te poti i roto i te wai".(Will.1844, p.174).
 "Kia wani te poti ki tera taha".(Will.1844,p.176).
 "Ho mai tetahi rakau hei ueha mo te poti".(Will.1844, p.183).
 "E ahei koia i te tangata kuware te whakaako i tetahi ki te hanga poti, whare ranei, aha ranei?"(Wes.2 1847,p.13).
 "Kiki tonu te kohanga i te mahi a te poti nohinohi, he poti pani ki te ta, he kotahi anake te tangata e eke ki aua poti". (Wilber.1 1850,p.7).
 "Ka hiahia ratou kia peke atu ki runga ki nga poti".(Wilber.1 1850,p.8).
 "Ka peke atu ki runga ki nga poti, kia meinga ai kua whaka rerea katoatia atu".(Wilber.1 1850,p.9).
 "Ka marino te moana e manu noa ai o koutou poti".(Wilber. 1 1850,p.9).
 "Ka korara haere o ratou poti, ka mawehewehe".(Wilber.1 1850,p.10).
 "Ka paea haeretia tana poti, ka paea haeretia".(Wilber.1 1850,p.11).
 "E rua atu aua poti i kite ai ahau e hoe ke ana".(Wilber.1 1850,p.11).
 "Kihai i titiro ki te poti o te kai arataki".(Wilber.1 1850, p.12).
 "Ka tahuri atu ahau ki nga poti e tika atu ana te hoe i muri i to ratou kai arataki".(Wilber.1 1850,p.13).

"E mea te tangata ki tetahi atu o nga poti, kua kahore ke te hau o te rangi".(Wilber.1 1850,p.14).

"Ka tika te hau ki nga ra o tana poti".(Wilber.1 1850, p.16).

"Ka mea kia anga taku titiro ki nga poti momua o te kaupapa, kia tirohia haeretia, a u noa".(Wilber.1 1850, p.18).

"Kaore i arakataki i o ratou poti".(Wilber.1 1850,p.21).

"He aha nga poti i eke ai ratou, i ora ai?"(Wilber.1 1850, p.22).

"Nga poti i tatari nei ki nga hoa a i whakatikatika nei i nga whakaheke i he?"(Wilber.1 1850,p.24).

"Heoti ano taku kupu - he kaipuke ma tatou, he poti ma tatou".(MM2 7:13 1860,p.17).*

"Hei unga hoki taua wahi mo a matou poti".(MM2 7:20 1860,p.7).*

"Haere mai te poti, haere mai te kiki, haere mai te tiroa".(MM2 2a:5 1862,p.24).*

"Ko etahi hei hoe poti hei kawatu i nga mea i hanga e te tokomaha".(Martin 3 1863,p.83).

"Ko reira taua eke ai ki te poti".(Auck.3 1864,p.42).

"He ra ano ka hiahia he hoiho, he tera, i tetahi he poti, i etahi atu rangi mo nga mea mahi paamu, pera tonu".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 14.

hoe poti n. rowboat [1857]. "Paki tonu te rangi, a io ana te moana, pai noa iho mo te hoe poti".(MM2 3:1 1857,p.3).

kai hanga poti n. shipwright [1855]. (= boat builder). (MM2 1:3 1855,endpaper).

poti hera n. sailboat [1859]. "Ka pa te hau, tika ana i reira te mahi a nga kaipuke, a nga poti hera, ma te hau ano hoki ka kitea ai te tere o tetahi o tetahi".(MM2 6:3 1859,p.1).

poti kata n. cutter [1863]. "Ka ki atu a te Commodore Burnett kia tkutukua te poti kata".(MM2 3a:2 1863,p.14).

poti weera n. whaleboat [1857]. "449 tana wahie, 1 poti weera".(MM2 3:4 1857,p.16).

"Ka oho te reihi tuatahi, mo nga poti weera".(MM2 5:2 1858,p.1).

poti wera n. whaleboat [1857]. "I haere tonu te reihi i te hoenga o nga poti wera".(MM2 3:1 1857,p.5).

wera poti n. whaleboat [1857]. "Mahue katoa i te wera poti o Turupata, i a Hatana, to te Hawene Atereriana".(MM2 3:1 1857,p.3).

2. cat [1844]. (poss. from 'pussy'). "E kai ana te poti i te kio".(Will.1844, p.31).

"Kua pareho ke nga ika i te poti".(Will.1844,p.93).

"Ko te pti me te kuao".(Kareti 4 1847,p.30).

- poti adj.** boat [1860]. "100 aka poti, 1 kaupapa koare, 1060 pou me nga kaho taiepa".(MM2 7:1-2 1860,p.14).
- Potini n.** Bosun [1852]. (= Boatswain). "Hinga iho ko to ratou kaumatua ko te Potini o te kaipuke, mate rawa tera". (Govt. 16 1852,p.148).
- poti(tia) v.t.** to be elected [1875]. "Ko a Hanueri e haere ake nei Potitia ai nga Mema mo te Paremata hou".(Wan.1 2:27 1875,p.334).
- pouder n.** powder [1820]. (= gunpowder). "E máte pouder tóku; me tóku porka i múa".(CMS 1 1820,p.89).
- Poura n.** Pole [1855]. "Ko nga Poura te iwi rukeruke moni, i nga iwi katoa o te ao".(MM2 1:3 1855,p.30).
- Poutapeta n.** Post office [1862]. "Pukapuka mo nga Maori e takoto ana i te Poutapeta, ki Akarana, i te koata tau, i te 31 o Maehe, 1862".(MM2 2a:11 1862,p.16).
- puha n.** butcher [1852]. (Wton.4 1852,p.27).
- Puhaite n.** Buzite(s) [1843]. "Mei reira ka toro te ngakau o Iraihiu, te tamaiti o Parakera te Puhaite".(Wes.10 1843,p.35).
- puhera n.** bushel [1830]. "Kaore i tino nui rawa nga purapura, ko nga wahi toenga o mua, ko nga mea ruinga hou, huihuia e kore e eke ki waenganui o te Puhera".(Govt.16 1852, p.59).
 "Ki te mea 200 puhera o te pamu".(MM2 3:2 1857, p.17).*
 "Ko te utu mo te puhera witi e rima hereni, e wha, e toru". (MM2 7:18 1860,p.49).*
 "Kia hoatu ki a koe ia tau, ia tau, kia toru tekau mano puhera witi".(Martin 3 1863,p.49).
 mf: 4.
- pu'hera n.** bushel [1827]. "Ekore ano hoki e tahuna (e te tangata) te rama, a ka ku'hu ai i raro o te pu'hera".(Syd.1 1827, p.21).

puihi n.

1. bush [1857]. (= forest). "He aha ra ka kiia ai nga ture pai a te Maori, a matau noa nga Pakeha o te puihi".(MM2 3:1 1857,p.6).
"E mea ana ratou me utu, a kore kau, tahuti tonu atu ki te puihi".(MM2 2a:5 1862,p.24).*
mf: 1.
2. cat [1864]. (poss. from 'pussy'). (Auck.3 1864,p.21).

puka n.

book [1843]. "E wakapai ana hoki koutou ki nga mea a te pakeha, te pu, nga kakahu, nga titaha, nga puka".(KNT 2:9 1843,p.35).
"Ka mea kia taia to te kuini tohu ki taua puka".(Kareti 7 1852,p.4).

pukapuka n.

book [1833]. (= paper, letter, notice, epistle, treaty etc.). "He maha ke atu ara tohu i meinga e Ihu i te aroaro o ana akonga, kihai nei i tuhituhia ki tenei pukapuka".(Syd.4 1833,p.90).
"Ka mea matou, kia tuhituhia he pukapuka, ki te ritenga o tenei o to matou wakaputanga nei".(Pai.22 1837).*
"Na tenei te kupu o te pukapuka 'kia aroha tetahi ki tetahi', he kupu pai tenei".(KNT 1:1 1842,p.2).*
"Mau ra pea e tuhi tuhi mai i te pukapuka wakaora i a matou".(KNT 1:1 1842,p.3).*
"Ko tetahi wahi tenei o te pukapuka a Hori Takaore i mahue i te nuipepa o Hurai".(KNT 1:8 1842,p.34).
"E pai ana koe kia taia tenei pukapuka naku, ki roto ki te Nuipepa kia rongo ai nga tangata maori katoa".(KNT 1:9 1842,p.36).*
"I tuhituhia katoatia hoki a ratou kupu ki tetahi pukapuka".(Martin 1 1845,p.15).
"He pukapuka na te rangatira".(Kareti 4 1847,p.32).
"Kaua rawa tetahi e marunga i nga pukapuka".(Col.3 1848, p.4).
"Ko reira kihai hoki i mohio te nuinga o nga pakeha o Ingarani ki te tuhituhi ranei, ki te titiro korero ranei, i te pukapuka".(Auck.1 1849,p.7).
"Katahi ka tuhituhi pukapuka atu ki tetahi iwi o tawahi, o Uropi".(Kareti 5 1851,p.4).
"Ka rite te Sakona i te pai o to matou whenua, ka tuhituhi pukapuka atu ki to ratou nuinga i mahue atu i Uropi".(Kareti 5 1851,p.5).
"Ka mea ia kia tuhituhia he pukapuka mo nga pai o te Hapati e nga tangata e mahi tonu ana i nga mahi a o ratou rangatira".(Kareti 7 1852,p.3).
"Kahore he kupu he o taua pukapuka".(Kareti 7 1852, p.13).
"Na matou katoa tena pukapuka na nga Iwi e noho nei ki tenei pito o to tatou motu".(Wton.3 1853,p.11).*
"Maku ano e korero ki o ratou kanohi ake, a, ka haehaea i reira a ratou pukapuka tuhituhi".(MM2 1:7 1855,p.18).*

"Erima te kau o ratou i whakamine ki te whakaae i te tuhituhinga o tenei pukapuka".(MM2 1:8 1855,p.7).*

"Ki te kore koe e pai, ki te hoatu taku pukapuka ki roto o te Nupepa, maka atu".(MM2 3:2 1857,p.18).*

"Kua tae mai tau pukapuka kia matou, kua kite matou i tau pukapuka".(MM2 4:8 1857,p.2).*

"He pukapuka tenei mo nga ture i whakataua e nga Kai whakarite whakawa, e nga tekau marua o Whaingaroa".(MM2 4:8 1857,p.4).*

"Engari me pa nga ringaringa ki te pukapuka o te whakaaetanga kia waiho ko Te Atua hei whakapumau".(MM2 4:9 1857,p.10).*

"Kua tae mai to pukapuka kia au, i taku taenga atu ki Taupo".(MM2 4:10 1857,p.7).*

"Ki ta te pukapuka tapu hoki, ki te tangata e kore e taea nga mea katoa, tena ki te Atua, e taea ana nga mea katoa".(MM2 4:10 1857,p.8).*

"Kua rongo matou kua tae atu te pukapuka o nga Pakeha o konei kia koe, kia whakaritea ekoe he Taone ki tenei taha".(MM2 5:3 1858,p.5).*

"Ko te pukapuka tenei i huihuia ai nga kai mo te Kirihimete".(MM2 5:9 1858,p.5).*

"Koia ahau ka tuhituhi i tetahi pukapuka aroha ki a koe".(MM2 5:12 1858,p.4).*

"Ka tuhia nei ta matou runangatanga ki te pukapuka, me nga ingoa o nga tangata ka tuhia nei ki raro nei".(MM2 6:11 1859,p.5).*

"Ka whakahoki mai ai taua pukapuka ki ta matou tamaiti ki a Tare".(MM2 6:13 1859,p.5).*

"Ka whakaae ahau ki nga korero o enei pukapuka".(MM2 6:18 1859,p.5).*

"Me homai ano e koe he pukapuka hei whaka-tuturu i te tangata ki tona wahi".(MM2 7:1-2 1860,p.3).*

"E titiro ana au ki nga korero o te whitu o nga wharangi o tenei pukapuka".(MM2 7:13 1860,p.36).*

"Engari ko taku korero inaianei ko nga he o te pukapuka a Kawana, i kite ai au".(MM2 7:13 1860,p.41).*

"Kahore i eke pu ki runga ki nga kupu a te Kawana, ka rua nei pukapuka".(MM2 7:15 1860,p.7).*

"He maha o matou pukapuka e tuhia atu ana, kahore e utua mai".(MM2 7:15 1860,p.40).*

"Ma nga rangatira Maori te whakaaro ki taua pukapuka i tuhituhia ki Waitangi".(MM2 7:18 1860,p.35).*

"Ko tenei pukapuka me tiaki pai, me whakakite hoki ki te Kai-whakawa Pakeha e tonoa atu e Te Kawana ki te whakataki i taua takiwa".(Govt.1 1861,p.7).

"I mauria e ia te pukapuka".(Will.2 1862,p.36).

"Ka haere ahau ka mau i taku pukapuka".(Will.2 1862, p.36).

"Kia korerotia te pukapuka nei i te aroaro o te Kawana, me te whakaminenga ano hoki, kia rongo katoa ai tatou".(MM2 2a:2 1862,p.16).*

"Ka korerotia te pukapuka o Te Rangitake ki roto ki taua whare nei ano".(MM2 2a:9 1862,p.15).*

"Ki te tae atu tenei pukapuka, kia hohoro te tuku i te whawhai ki raro".(MM2 2a:11 1862,p.2).*

"A tuhituhia mai ana e ratou te tehi pukapuka mauria mai ana".(Hoki 6:15 1862,p.1).*

"Korerotia atu ko te pukapuka a Renata (Ngatikahungunu) kia Kawana Paraone".(Hoki 6:15 1862,p.5).*

"Tena te pukapuka o nga tangata o Taranaki, ka tukua atu nei ki a koutou".(MM2 3a:3 1863,p.14).*

"Nga pukapuka a te Kawana ki a maua ko Moihika ka nui te kino".(MM2 3a:5 1863,p.7).*

"Tena te pukapuka korero mo te hemonga o toku teina".(MM2 3a:6 1863,p.18).*

"I te tau 1825, tuhituhia ana te pukapuka e te Wiwi e nga tangata o Haiti".(MM2 3a:6 1863,p.8).

"He maha ana pukapuka i tuhituhi atu ai ki ona hoa o Itali".(Martin 3 1863,p.46).

"He Pukapuka patipati".(Auck.3 1864,p.35).

"He pukapuka mo te matenga o Tamati Waka Nene".(Misc.8 1871).*

"Kia kitea koa te tika o te pukapuka i whakaaturia nei e te Makarini ki te Paremata".(Wan.1 1:4 1874,p.13).*

mf: 260.

kai hoko pukapuka n. bookseller/stationer

[1850]. "J.F.Leighton, Kai hoko pukapuka, Akarana".(Auck.5 1860).

"Ko Karati ma, Kai hoko pukapuka, Hehitinga Tiriti, Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.120).

kai hoko whai-pukapuka n. license seller

[1857]. "Haere noa atu te tangata ki nga kai hoko whai-pukapuka o te Kawanatanga hoko ai i te paura, i te hota, i nga tingara, hei mea pupuhi manu mana".(MM2 4:5 1857, p.2).

korero pukapuka n. 1.reading [1843].

"I timataia ta matou huihui ki te himene, muri iho ko te korero pukapuka, ko te karakia".(KNT 2:8 1843,p.34).*

"He korero pukapuka".(Col.3 1848,p.1).

"He tokomaha o ratou, kua mohio ki a koe, kia tatou, ara, i te ritenga o te korero pukapuka, ki te tuhituhi ki te whika".(Wan.1 1:10 1874,p.57).*

mf: 3.

2.reader [1852]. "Ko to matou whaea hei korero pukapuka ki a ia kia taka ra ano te haora".(Kareti 7 1852,p.13).

korero pukapuka v.i. to read [1843]. "Ka hui mai nga tangata ki te korero pukapuka".(KNT 2:8 1843, p.34).*

"Ka matau to te tuatoru ki te korero pukapuka, ka haere ake ia ki te tuarua".(Col.3 1848,p.4).

"Ka mohio ia ki te korero pukapuka".(Kareti 7 1852,p.5).

"Ka mutu te tina, ka korero pukapuka to matou whaea; ko matou katoa hei whakarongo".(Kareti 7 1852,p.15).

"He pukapuka whakaako hei whakamatau i nga tangata kiano i mohio noa ki te korero pukapuka".(Wton.1 1860,title page).

"Nga tangata e matau ana ki te korero pukapuka".(Will.2 1862,p.47).

"Whakatika ake tetahi tangata ki te korero pukapuka".(Hoki 6:15 1862,p.5).*

"Na wai koe i ako ki te korero pukapuka?"(Auck.3 1864, p.48).

mf: 2.

korerotanga pukapuka n.reading [1852]. "E wha a matou korerotanga pukapuka ki to matou whaea i te ra kotahi".(Kareti 7 1852,p.12).

whakapiri pukapuka n. wafer [1852]. (Wton.4 1852,p.48).

whare pukapuka n. post office [1856]. "Pukapuka Maori i roto i te Whare Pukapuka".(MM2 2:11 1856,p.13).

whare takotoranga pukapuka n.post office [1860]. "Tenei hoki taku korero mo te Meera, ara mo te whare takotoranga pukapuka ki Otaki".(MM2 7:17 1860,p.10).*

mf: 1.

whare ta pukapuka n. printery [1845]. "Taria mai he kapia hoko, ki te whare ta pukapuka o Te Kawana tanga i Akarana".(KNT 4:6 1845,p.24).

kai ta pukapuka n. editor [1860]. "E hoa e te kai ta pukapuka o te perehi, tena koe; e hoa, taia iho enei kupu".(MM2 7:3 1860,p.6).*

mf: 1.

kai tuhi pukapuka n. 1.author [1852]. (Wton. 4 1852,p.24).

2.correspondent [1862]. (= letter-writer). "Panuitanga ki nga kai tuhi pukapuka".(MM2 2a:12 1862, p.2).

titiro pukapuka v.i. to read [1845]. "Ka noho au ki te titiro pukapuka, ko aku hoa maori i haere ki te kai paipa".(KNT 4:10 1845,p.40).

pukapuka-iti n. note [1852]. (= ticket, pamphlet, tract). (Wton.4 1852,pp.9, 18, 40, 47).

Pukapuka Karauna n. Crown Grant [1855]. "Ka tino whakataturia atu taua whenua, ka hoatu he pukapuka Karauna".(MM2 1:3 1855,p.11).

pukapuka moni n. bill [1852]. (= currency). (Wton.4 1852,p.8).

pukapuka pooti n. electoral roll [1876]. "Kia noho o ratou ingoa i te pukapuka Pooti mo nga Mema Paremata, a ka mahi Pooti aua tangata o te iwi Maori i a ratou tangata e pai ai".(Wan.1 3:38 1876,p.390).

pukapuka raiheni n. licence [1862]. "Ko tame-paoa, kei Rangiaohia tona kainga, notemea kaore he pukapuka Raiheni".(Hoki 12:8 1862,p.1).*

mf: 1.

pukapuka tuku whenua n.Deed of Conveyance [1860]. "Pai tonu kia mahia taua whenua Rahui, e mau na

te ahua i runga i te pukapuka tuku whenua ka tukua atu nei,
i runga i nga tikanga o taua Ture".(MM2 7:4 1860,p.6).

pukapuka(tia) v.t.

(to open by commission?) [1862]. "I pukapukatia te huinga o te Paremeta o Ingarangi, a whakaae ana nga tangata o te Runanga ki te kupu o te Kuini".(MM2 2a:9 1862,p.4).

pukara n.

bugle [1855]. "Ka tae ahau ki te whare o Kapene Petere, ka tangi te pukara o nga hoia".(MM2 1:1 1855,p.14).

pumikini n.

pumpkin [1860]. "44 hanaraweiti aniana, 44 hanaraweiti pumikini".(MM2 7:9-10 1860,p.15).

puna n.

spoon [1849]. (Pom.2 1849,p.26).

pune n.

spoon [1847]. "Moenga, Tepera, Nohoanga, te Pereti, Maripi, Pauka, Pune".(Bud.1 1847,p.10).
"Me kikini ake tetahi wāhi iti nei ka maka ki roto ki te pune".(Martin 4 1869,p.4).

pune iti n. **teaspoon** [1869]. (i.e. small spoon). "Mo te tamaiti kaumātua. Kia rua nga pune iti".(Martin 4 1869, p.5).

pune nui n. **tablespoon** [1869]. (i.e. big spoon). "Mo te kaumātua. Kia kotahi pune nui rawa".(Martin 4 1869, p.5).

Puni n.

Punites [1844]. "Na Pua, ko te hapu o nga Puni".(Maun. 14b 1844,p.214).

punu n.

spoon [1852]. "Ko te rahi o te hinu e whangaia ki te turoro, kia kotahi koko (punu) nui, e ki i taua hinu".(MM2 2a:15 1862,p.6).

pupirikana n.

publican [1830]. "E kore ianei hoki nga pupirikana e penei?"(Syd.2 1830,p.18).

"He toko maha nga pupirikana, me nga tangata hara i haere mai".(Syd.2 1830,p.26).

"He tangata kakai, he tangata iinu, he hoa no nga pupirikana me nga tangata hara".(Syd.4 1833,p.25).

"Ka haere mai hoki nga pupirikana kia iriiria".(Pai.2 1835,p.10).

"Na te aha i hoki mama ai te ngakau o te pupirikana i tana inoinga i te temepara, 'E te Atua, tohungia ahau te tangata hara?'"(Maun.12(v) 1846,p.5).

- pupura n.** purple [1879]. (poss. from Gk. porphura, or Fr. pourpre?). "He koura, he hiriwa, he parahi me te kakahu puuru, me pupura".(Pom.6 1879,p.374).
- pura n.** powder [1860]. (= gunpowder). "Kia homai he pu, he pura, he hota, he kepa, hei pupuhi manu ma matou".(MM2 7:18 1860,p.41).*
mf: 1.
- puramu n.** plum [1850]. "He pititi, he aporo, he puramu, he waina, a whakatokia ana; - ka tupu".(Kareti 8 1850,p.10).
- purapa adj.** purple [1847]. (etymology poss. same as pupura above; usu. translated as scarlet.). "A hui ana ratou i ona kakahu, ka whakakakahuria ki te kakahu purapa".(Pom.8 1847,p.163).
- purateria n.** phylactery [1847]. "Ka whakawhanauia o ratou purateria, ka whakanuia hoki nga huka o a ratou kakahu".(Pom.8 1847,p.127).
- pure n.** ? [1862]. (saddlery term?). "E noho ana i runga i te hoiho ma, ka kite ano au i te whariki o tona tera he ma, e 4 nga pure whero".(Hoki 6:15 1862,p.5).*
mf: 1.
- purei n.** 1. 'play' [1857]. (= match, game, contest etc.). "E pai ana kia anga nga tangata maori ki enei purei whakakite mohioanga a nga kai parau, ma reira hoki nga taitamariki ahuaereka ai ki te ako ki tenei mea ki te mahi parau whenua".(MM2 4:2 1857,p.3).
"Tahi ka whakataua e ia kia mauria ake a Inatio ki Roma, a kia makâ ki nga raiona i te ra mutunga o nga purei".(Pom.9 1894,p.94).
"Katahi au ka kite atu e tangohia ana tona koti e te Pakeha hei utu mo ta raua purei".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*
mf: 1.
- purei(tanga) n.** sport/match [1857]. (lit. a 'playing'). "Kapi katoa a Kororareka i te puni tangata Maori, hui katoa hoki i te Pakeha kia kite i te pureitanga".(MM2 3:1 1857,p.2).
"Kua maha nga pureitanga parau o reira; a kitea ana i reira te tohunga o te kai parau, me te pai o tana mahi".(MM2 4:2 1857,p.3).

2. 'sport' [1894]. "He mea makâ etahi ki nga raiona me nga taika hei purei whakamatakitaki mo te iwi".(Pom.9 1894,p.78).

purei paoro n. **cricket** [1860]. "Ko te mahi he kanikani, he waiata, he takaro, he purei paoro, he inu waina he inu pia, he tini noa iho no nga kai o tenei Kirihimete".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*
mf: 1.

3. **play** [1894]. "Na, ka mahara a Kenehi kia anga he purei whakapatipati ki te Kingi".(Pom.9 1894,p.150).

tangata purei n. **actor** [1894]. "He tangata purei a Kenehi no roto i nga tiata o Roma".(Pom.9 1894,p.150).

purei v.i.

to play [1862]. "Ka pai kei te tiaki atu matou i a korua ko te Kawana, kei kata mai nga iwi, kei te purei te whakaaro".(MM2 2a:15 1862,p.14).*

"Ka tukua te patai a nga tamariki o Tauranga, ki etahi tamariki Maori i Maketu, kia purei kirikiti ratou".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 3.

purei(tia) v.i. ? [1894]. "I runga i taua kupu âna, ka kawea atu ia ki te Kingi kia whakawakia pureitia, ano he maretire".(Pom.9 1894,p.151).

purekatorio n.

Lat. purgatorium [1847]. (= Purgatory). "Ka taea e tatou te whakapai ki nga wairua o te Purekatorio ma nga mahi oha, ma o tatou karakia, ma o tatou mahinga pai, ma nga iturehia a ma te Miha".(Pom.8 1847,p.vi).

"Ki te Purekatorio".(Pom.7 1889,p.110).

"Ka whakaturorotia te wairua, a ka turakina ki te Purekatorio, ki te mea e kore e murua".(Pom.7 1889, p.133).

"Purekatorio. Pakatori".(Pom.5 1893,p.212).

purini n.

pudding [1852]. (Wton.4 1852,p.42).

Puriwhikahio n.

Purification [1847]. "Puriwhikahio o Hata Maria Takakau".(Pom.8 1847,p.7a).

"I kawea ki hea a Hehu Kerito i te ra o te Puriwhikahio?"(Pom.8 1847,p.202).

"He aha te Puriwhikahio o Maria? Ko tona kawenga i te tahi hakiriwhi ki te Atua hei whakarite i te Ture o Moih mo nga wahine whanau tamariki".(Pom.8 1847,p.355).

"No te Aweneti tae noa ki te Puriwhikahio".(Pom.7 1889, p.45).

"Puriwhikahio. Ko te ra o te Whakamakanga o Meri. 2 o Pepuere".(Pom.5 1893,p.213).

puróku n. bullock [1820]. (CMS 1 1820,p.198).

puroku n. bullock [1875]. "He Puroku purepure ma whero, ko te parani i penei o i te huha katau".(Wan.1 2:35 1875,p.455).

puru n. bull [1837]. "Ma te toto o nga puru o nga koati, ma te pungarehu hoki o te kau".(Pai.3 1837,p.304).
"E kore hoki e riro nga hara i nga toto o nga puru o nga koati".(Maun.12(vi) 1846,p.6).

puru adj.

1. **blue** [1843]. "He potae kanapa tona, taraute te puru, kei roto he hate wero, kei waho he poraka, me te mangumangu ki nga ringaringa".(KNT 2:7 1843,p.28).
"He puru nga kakahu o taua ope, he kahu whero ta te Apiha i arahina ai".(MM2 2a:6 1862,p.3).
2. **full** [1856]. "No te manowhenua o Atareiria, no nga whenua o Hiri, o Karaponia nga kai i kawea mai ki nga makete, a, puru tonu i ana kai".(MM2 2:10 1856,p.13).

puruhate n. blueshirt [1862]. "He puruhate tona, he mea poke ki te toto".(Hoki 6:15 1862,p.5).*
mf: 1.

puruki n. bullock [1860]. "1 keke hinu, 2 tana taewa, 20 puruki".(MM2 7:9-10 1860,p.13).

puruma n. broom [1842]. "E kitea ana etahi o nga rangatira e maumau kanuka ana hei puruma".(KNT 1:7 1842,p.30).

puruma-manuka n. besom [1852]. (lit. 'manuka-broom'). (Wton.4 1852,p.25).

puruma v.t. to sweep [1835]. "Ka kite ia kua oti te puruma te wakapaipai".(Pai.2 1835,p.33).
"Ko tehea wahine ranei, kotahi nei tekau ona hiriwa, a ki te mea ka mahue i a ia tetahi hiriwa, ekore ianei ia e tahu i te rama, ka puruma ai i te ware, ka rapu marie ai, kia kitea ra ano?"(Pai.3 1837,p.103).

purupiti n. pulpit [1852]. (Wton.4 1852,p.42).

- purutone n.** **bluestone** [1857]. "Ko te rongoa tena mo te harehare ki te hipi, pera me te purutone nei, he rongoa mo te paura ki te witi".(MM2 4:1 1857,p.5).
- purutone adj.** **bluestone** [1859]. "Ko te rongoa mo tenei mea, mo te paura ki te witi, me tuku nga purapura ki te wai purutone".(MM2 6:5 1859,p.2).
- puta n.** **foot** [1855]. (= unit of measurement). "He kuri kaha. Ko te teitei, 10 nga puta".(MM2 1:7 1855,p.7).
- putihana n.** **petition** [1876]. "E hoa me uhono ake te Putihana nei ki raro o enei".(Wan.1 3:38 1876,p.395).*
mf: 3.
- putiputi n.** **flower** [1894]. (supp. from 'pretty, pretty'). "Ka rokohina e inoi ana, me te Anahera i muri ona e tu ana, e pupuri ana i nga karauna putiputi e rua, hira ake ana kakahu i nga hihi o te ra".(Pom.9 1894,p.117).
- putu n.** 1. **boot** [1843]. "He potae whiti tona potae, he putu i nga wae".(KNT 2:11 1843,p.44).
"400 pea putu...0 12 6".(MM2 5:6 1858,p.5).
"Ko taku he whakaraorao kia noho au i raro i te 'putu'".
(MM2 7:14 1860,p.61).*
mf: 1.
- putu Neporiana n.** **Napolean Boots** [1855].
"Putu Neporiana £15 0 mo nga putu kotahi pea"(MM2 1:4 1855,p.16).
- putu Puruiha n.** **Blucher Boots** [1855].
"Putu Puruiha. 0 12 0 mo nga putu kotahi pea".(MM2 1:4 1855,p.16).
- putu Wereta n.** **Wellington Boots** [1855].
"Putu Wereta...1 12 0 mo nga putu kotahi pea".(MM2 1:4 1855,p.16).
2. **foot/feet** [1845]. (= unit of measurement). "Ko te ahua o taua hoia koia tenei, e rima putu e ono inihi te roa, i tu a nui, i poto te kaki, i kino te ahua".(KNT 3:2 1844, p.12).
"E rua putu e rua inihi, te roa o te poka".(Martin 1 1845, p.13).
"3 Putu...1 Iari".(Purewa 1 1847,p.8).
"E ono putu aku te mamao mai ia Te Kopi".(MM2 1:4 1855, p.4).*

"He hori te ki ko taua taiepa te 10 nei putu te roa, i kiia ai he paamu".(MM2 2a:6 1862,p.9).*

"Ko te roroa eono tekau putu".(Martin 3 1863,p.34).

"E wha putu te hohonu o te Wai".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*

mf: 3.

puuru adj.

blue [1879]. "He koura, he hiriwa, he parahi me te kakahu puru, me pupura".(Pom.6 1879,p.374).

"He kau puuru, he kopurepure, he ma te upoko, 10 pea ona marama".(Wan.1 2:20 1875,p.228).

puutu n.

1. **boot** [1847]. "Me nga puutu parahi i ona wae-wae".(CM1 1847,p.34).

"Ko nga mea o taua toa, he tera, he puutu, me era atu taonga e paingia ana e nga tangata Maori".(Wan.1 2:13 1875,p.109).

kai hanga puutu n. bootmaker [1875].

"T.Wiremu, kai hanga puutu, me nga hu".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

2. **foot/feet** [1857]. (= unit of measurement). "Ka toru tekau ma ono puutu te whanui o te tariti nui".(MM2 4:6 1857,p.3).

raeona n.

lion [1852]. "Ka mea taku hoa a Huri, he Raeona, ka ki mai kia hutia to maua punga, kia rere ki te moana".(Govt. 16 1852,p.13).

raeora adj.

royal [1862]. "Mohio tonu matou ko nga mea i ma mai ra, he potae no nga hoia o te Ritimana Raeora".(MM2 2a:6 1862,p.3).

raheni n.

larceny [1858]. "Ko te tangata ka whakauru hei hoa ki tetahi tangata e mau ana te pupuri e te Ture, mo te Tahae-raheni-iti, mo te nama ranei e tae ana ki te Kotahi Rau Pauna".(Auck.6 1858,p.12).

Rahita n.

Leicester [1875]. (breed of sheep). "Mo te rau mo Te Marina £1 10 0, Mo te rau mo Te Rahita 2 0 0, Mo te rau mo Te Rikini 2 0 0".(Wan.1 2:13 1875,p.117).*

mf: 1.

rai n.

rye [1840]. (prob. = fitches or spelt). "Ko te witi ia, me te rai kihai i patua; kahore ano hoki i tupu noa ena".(Pai.14 1840,p.24).

"Tikina atu hoki te tahi wiri mau, te tahi parei, e tahi pini, e tahi pi, e tahi mirete, e tahi rai, ka maka atu ki roto ki te oko kotahi".(Kareti 12 1856,p.337).

- raiana n.** lion [1830]. "E haerere ana me te raiana tangi, e rapu ana i te tangata kia pau i a ia".(Syd.2 1830,p.99).
- raiheni n.** license [1858]. "Ko te tangata i whakawhiwhia e te Kawanatanga ki taua tikanga, ka meinga, kei a ia te Raiheni o te Kawanatanga".(Auck.6 1858,p.52).
- raiheni adj.** license [1858]. "Ko te tangata ka hanga ka whakaora ranei i etahi mea-whawhai, Paura-pupuhi ranei, ki te kore ana Pukapuka-Raiheni".(Auck.6 1858,p.2).
- raiheni(tia) v.i.** to be licensed [1858]. "He tini nga mea e Raihenitia ana".(Auck.6 1858,p.52).
- raihi n.** rice [1842]. "Nana hoki i mau mai i te peke raihi, te marara, me te wati, ki roto ki taku ware".(KNT 1:4 1842, p.15).*
 "Rokohanga atu e matou e kai ana i te raihi".(KNT 1:8 1842,p.32).*
 "Kohuatia te raihi".(Kareti 4 1847,p.21).
 "Ki nga Pata ki nga Kaanga, ki nga Taro, ki nga Raihi".(Govt.16 1852,p.28).
 "Ka kitea tetahi wahi wai, repo ranei, ka mahia e te tangata, ka whakatokia ki te raihi".(Kareti 10 1856,p.6).
 mf: 3.
- raima n.** 1. lime [1858]. (= fruit). "Nga utanga, he orani, he raima, he ararutu, he kokonata".(MM2 5:10 1858,p.6).
 2. lime [1856]. (= mineral). "100 puhera raima".(MM2 2:12 1856,p.13).
 "Neke atu i te kotahi rau nga Keritiano (he tane, he wahine, he tamariki) i whakawakia tahitia e te kawana, a i whakangaromia i roto i te raima werawera, he poka nui tonu nei".(Pom.9 1894,p.133).
- kohatu raima n.** limestone (1856). "7 tana kohatu raima".(MM2 2:12 1856,p.13).
- raimona n.** diamond [1844]. "Mo te rarangi tuarua ko te emerara, ko te hapaira, ko te raimona".(Maun.14 1844,p.20).
 "Ko te harariu, ko te topaha, ko te raimona, ko te perira, ko te onika, ko te hapapa".(Kareti 12 1856,p.393).

rainā n.

line [1856]. (= survey or boundary line). "Ka whaka tokia, ki te oneone matua kia 2 putu me te hawhe te tatahi o nga ahuahu rainā".(MM2 2:4 1856,p.3).

"Ka timata ki Kahiwa, ka haere i runga i te raina o Parahaki, tutaki noa ki Pehiawiri".(MM2 4:12 1857, p.4).

"Ka timata ki Opihi, ka haere whaka te Tonga te raina, a Houkotuku ki te awa o Kaitaia".(MM2 6:6 1859,p.4).

"Ka tukua e ahau a Pukekohe ka whakaaturia e ahau nga rohe, rite ana taua raina".(MM2 7:15 1860,p.28).*

"E te Makarini, e kore au e hoatu i te raina o Kerei ki koe, ki a Parehe".(MM2 7:17 1860,p.25).*

"Ko te whenua ko Kawanui anake te whenua i tukua atu, tena ano tona raina te takoto na".(MM2 3a:2 1860,p.14).*

"Ko Te Reweti te pou mo te raina mo runga o Mangakahia".(MM2 3a:4 1863,p.9).*

"Ko te pou timatanga, kei Unuwahao, e pakaru ana i runga o Motatau-puke, ka tu hono ki te raina a Te Kawanatanga".(Wan.1 2:14 1875,p.131).*

mf: 15.

haere raina v.i. **to go in a line** [1862].

(= to go by a line). "E takoto ana i te taha tonga o tetahi raina rere mai i te kuinga o te awa o Te Wairoa eke noa ki te tihi o te maunga o Otanewainuku, haere raina mai i reira a eke noa ki te tihi o Maunga Irekoma".(MM2 2a:7 1862, p.22).

rainā ruri n. **survey line** [1860]. "Ka haere i runga i te raina ruri tae noa ki te tahatika".(MM2 7:5 1860,p.10).

raiona n.

lion [1837]. "A kua wakaorangia a hau i te mangai o te raiona".(Pai.3 1837,p.292).

"Ka maka atu ia ki roto ki te ana o nga raiona".(Pai.12 1840,p.22).

"E takahi koe ki te raiona ki te nakahi".(Wilber.2 1843, p.10).

"I mahi ai i nga mahi tika, i whiwhi ai ki nga mea pai, i ora ai i nga raiona, i te ahi, i te patu".(Maun.12(i) 1846,p.4).

"Ko ia he raiona tangi e whai mai ana i tana tupapaku".(Maun.12(vii) 1846,p.7).

"Te haerenga atu kia kite ka rere mai te tahi raiona ki a ia".(CM1 1847,p.24).

"Ko te haerenga mai o te tahi raiona o te tahi pea".(CM1 1847,p.33).

"E haerere ana ano he raiona tangi e rapu ana ki tetahi kia pau i a ia".(Kareti 3 1849,p.9).

"Ko te poropiti i whakaorangia i roto i te ana o nga raiona".(Kareti 3 1849,p.16).

"Whiua nga Karaitiana ki nga raiona".(Martin 3 1863, p.11).

"Ko te ahua he kuri, ko nga pane etoru, he raiona, he wuruhi, he kuri".(Martin 3 1863,p.57).

raiona adj.

lion [1837]. (= leonine). "Ko nga matenga o nga hoiho, ano he matenga raiona".(Pai.3 1837,p.343).
"E te kingi, kia maka atu ia ki te ana raiona".(Kareti 12 1856,p.463).

raiota n.

riot [1858]. "Ko te tangata ka tu, ka mea kia kaua e puta te panuitanga mo te Tutu-raiota kia mutu".(Auck.6 1858, p.27).

raipere n.

libel [1858]. "Raipere. (Whakakino Ingoa-tangata)". (Auck.6 1858,p.21).

raipere(tia) v.i. **to be libelled** [1858].
"Ka panui i te Raipere mo tetahi tangata, ka anga ranei ka whakawehiwehi i te tangata ki te ki ka Raiperetia e ia".(Auck.6 1858,p.21).

raiti n.

1. **light** [1833]. (= lantern etc.). "Ka haere atu ki reira, me nga raiti, me nga rama, me nga patu".(Syd.4 1833, p.85).

"No reira kua tu i reira ko nga Kerupima koura e rua, ko te aka, ko te tokotoko o Arona, ko nga turanga raiti".(Pom.1 1842,p.40).

"He tohu aha te raiti ka e puritia ana kei te ringaringa? He tohu no te whakaponotanga e ka ana i te aroha, e puritia ana e whakanuia ana e nga mahinga pai".(Pom.8 1847,p.284). {'candle' in this citation}.

"Ka tae ki te kakauritanga katahi ka tahuna nga raiti mano tini, pata noa puta noa".(MM2 5:11 1858,p.2).

"Ko tenei tahuna te Raiti ara a te Wananga".(Wan.1 1:10 1874,p.60).*

mf: 1.

2. **right** [1875]. (i.e. dues etc.). "A he tika ano ia nei kia kiia aua kupu e tetahi o te hunga Aehana, na ratou nei te mahi mo nga Maina Raiti i Ohinemuri".(Wan.1 2:19 1875,p.205).

raiti adj.

light [1847]. "E kore hoki e whakauria te raiti, a e whakaturia ki raro i te puhera, e rangi ki runga ki te turanga raiti".(Pom.8 1847,p.18).

raitihauhi n.

lighthouse [1876]. "E pehea ana te whakaaro a te Kawanatanga kia utua a Korako Karetai mo nga kohatu i riro i te whenua a Korako Karetai hei hanga i te whare

Raitihauhi mo te waha pu o Otakou".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

raiwhera n.

rifle [1860]. "Riro ora mai ana i a matou 6 nga tangata, me nga pu, he maha noa atu, he mea pai tonu, he raiwhera etahi, he tupara etahi".(MM2 7:18a 1860,p.2).

raka n.

1. lock [1842]. (= padlock). "Nga Raka pouaka".(KNT 1:8 1842,p.34).

raka iti n. padlock [1852]. (Wton.4 1852,p.40).

2. lock [1856]. (= canal lock). "Na kia tini nga tatau me nga raka hei arai i nga wai ka tika, kei kaha rawa te rerenga mai o te wai".(MM2 2:11 1856,p.13).

raka adj.

Aram. rhaka [1827]. (= raca, vain, empty fellow). "A ko te tangata e mea atu ki tona 'hoa raka, e tu wehi i te hunga 'wakawa".(Syd.1 1827,p.22).
"Ko ia e mea ana ki tona teina, raca: kia tu ia ki te runanga whakarite".(Pom.8 1847,p.19).

rama n.

rum [1842]. "Tenei ano tetahi e inu Rama ana, Waina, aha noa atu, a ka haurangitia".(KNT 1:3 1842,p.10).
"Kia wakamutua te kai wai piro, rama ranei".(KNT 1:9 1842,p.36).*
"Tena ano ta te pakeha mahi he, puremu, tahae, inu rama, haurangi, whakatupu kuri".(Whiteley 1847,p.39).
"Kua purua ki te paipa, kua maka ki te whare kai rama".(Bud.1 1847,p.5).
"Ka hoko ahau i te mea maku, i te tama, i te puremu, i te aha ranei, he moni nei hoki taku hei utu".(Bud.1 1847, p.7).
"Kihai koutou i mohio ki te he o Te Moananui, he rama?" (MM2 4:10 1857,p.12).*
"Ko tetahi, he kai rama, he puremu, he tahae".(MM2 6:18 1859,p.5).*
"Ki te kai i te rama ki te taone, ko ia ano te utu mo tana tutu".(MM2 7:14 1860,p.53).*
"He mea pai koia te rama? Ki taku whakaaro ake, he mea kino".(MM2 8:2 1861,p.11).*
"Me nga Waina, me nga Rama tino pai; a he iti te utu".(Wan.1 2:19 1875,p.213).
"He kore moni hei hoko rama".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*
mf: 13.

- rama hapakatanai phr.** Aram. lama sabachthani [1833]. (= why hast thou forsaken me?). (Syd.4 1833,p.54).
- rama hapakatani phr.** Aram. lama sabachthani [1837]. (= why hast thou forsaken me?). (Pai.3 1837,p.72).
- rama hapatani phr.** Aram. lama sabachthani [1847]. (= why hast thou forsaken me?). "A i te iwa pea o nga haora ka karanga a Hehu ki te reo nui, ka mea: Eri, Eri, rama hapatani? ara: E taku Atua, e taku Atua, he aha i whakarere ai koe i au?"(Pom.8 1847,p.166).
- rame n.** ram [1875]. "He Rame ano ana hei hoko".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- rana n.** run [1875]. (i.e. sheep run). "He Rana ano he Hipi kei reira. He Rana ano kahore i nga Porowini o Akarana, o Haku Pei, o Poneke".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- Rani n.**
1. Dane [1843]. "Ka noho nga Hakoni ki Ingarangi, a, roa rawa iho na ka whakaekea mai ratou e nga Rani".(KNT 2:5 1843,p.18).
 2. Danites [1847]. (CM1 1847,p.23).
- Raowai n.** Levites [1827]. (Syd.1 1827,p.13).
- Raparama n.** Gk. Labarum [1894]. (= Labarum, the imperial standard of Constantine the Great). "Ka mea kia hanga he kara ki te ahua o taua Ripeka i whakaaria mai ra ki a ia; a ka oti, ho atu ana ki ana toa tiaki ai; ma ratou e hapai ki mua o nga ope ina tu te riri. I huaina iho taua kara, ko te Raparama".(Pom.9 1894,p.163).
- rapere n.** raspberry [1835]. "E kore hoki e kohia nga piki i te tataramoa, e kore ano hoki e wakiia te karepi i te rapere". (Pai.2 1835,p.19).
- rapere adj.** raspberry [1844]. "Tahia katoatia nga otaota o nga mara rapere, kotikotia nga tupu e puriri ana".(KNT 3:6 1844,p.31).
- rapeti n.** rabbit [1840]. "Ko nga kowatu te piringa mo nga rapeti".(Pai.9 1840,p.86).

"Ka kite ki nga kararehe ano me te Rapeti nei te ahua".
(Govt.16 1852,p.62).

rapi n.

rabbi [1827]. "Ka mea atu raua ki a ia e Rapi (ko te tikanga tenei ina maoritia) e te wakako e noho ana koe kihea".(Syd.1 1827,p.15).

"E Rapi, ko koe ano te tama a te Atua, ko koe ano te ariki o I'haráira".(Syd.1 1827,p.17).

"E Rapi, ko koe ano te tama a te Atua, ko koe ano te kingi o Iharaíra".(Syd.2 1830,p.32).

"E Rapi, e matau ana ra hoki matou, i haere mai koe hei kai wakaako no te Atua".(Syd.2 1830,p.34).

"Kia karangatia e te tangata, E rapi, e rapi".(Syd.4 1833, p.44).

"Mea noa te Rapi, kia kaua ratou e tapoko ki te whare karakia".(MM2 1:3 1855,p.29).

rapiwingi n.

lapwing [1844]. "Me te matuku, te heroni, me nga mea e rite ana ki a ia, me te rapiwingi, me te pekapeka".(Maun. 14a 1844,p.83).

Raponi n.

Aram. Rabboni [1833]. (= my Rabbi/master). "Ka tahuri atu ia, ka mea atu ki a ia, E Raponi: ko te tikanga tenei, E te kai wakako".(Syd.4 1833,p.89).

rata n.

lath [1859]. "16 tana pou whare, 11,000 rata, 2260 pou me nga kaho taiepa".(MM2 6:17 1859,p.7).

Ratakia n.

Latakia [1875]. (= type of tobacco). "He mea tapatapahi aua tu tupeka nei e te Paraiti, i penei te ahua me te tupeka Ratakia o tawaahi".(Wan.1 2:19 1875,p.208).

ratanama n.

laudanum [1858]. "Ko te tangata ka kape i ta te Ture, ka whangai i tetahi atu tangata ki te rongoa Kororohama, Ratanama ranei".(Auck.6 1858,p.11).

ratari n.

letter(s) [1842]. (i.e. of the alphabet; prob. derived from 'letteree'). "Ka karanga ia ki nga tamariki, kua mau ki te ratari, wakararangitia ana ratou ka tahi ia ka wakaari atu i te ratari ki a ratou".(KNT 1:5 1842,p.21).

ratihi n.

duchess [1858]. "Noho tahi ana ki to raua hariota ko Te Kuini me tona whaea, ko te Ratihi o Keta".(MM2 5:11 1858,p.2).

- Ratina adj.** Latin [1847]. "H. Hoane ki te kuwaha ratina".(Pom.8 1847,p.11a).
"Mo te aha e tangohia ana i te reo Kiriki me te reo Ratina hei whakarite i te Miha?"(Pom.6 1879,p.313).
- Ratini adj.** Latin [1847]. "No te reo Ratini ano te take o tenei kupu, o te Hakarameta".(Wes.2 1847,p.16).
- Ratino adj.** Latin [1847]. "Mo te aha e tangohia ana i te reo Kariki me te reo Ratino hei whakarite i te Miha?"(Pom.8 1847,p.295).
- rawai n.** potato [1866]. (prob. variation of riwai). (Auck.7 1866,p.9).
- rawena n.** raven [1833]. "Ka tukua he rawena, i haere ano taua manu no ka mimiti nga wai i te wenua".(Syd.4 1833, p.11).
- raweni n.** raven [1879]. "Ka tukua atu e ia he raweni, a tona rerenga atu, na ka kopiko atu ka kopiko mai, a maroke noa nga wai i runga i te whenua".(Pom.6 1879,p.343).
- Reeta n.** Leicester [1875]. (breed of sheep). "He Rikona, He Reeta, He Kotiwera, He Marino".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- rehiku n.** rescue [1858]. "Rehiku - Whakamawhiti".(Auck.6 1858,p.11).
- rehiku v.t.** to rescue [1858]. "Ko te tangata ka Rehiku - whakamawhiti i tetahi tangata i roto i te ringa o te Kai-tiaki Whare-herehere".(Auck.6 1858,p.11).
- rehina n.** Lat. *regina* [1847]. (= queen). "E te Rehina o nga Ahere, i. m.". (Pom.8 1847,p.xliii).
"Hari tonu, e Maria, Ko koe i huaina Ko to te rangi Rehina, Areruia, areruia".(Pom.8 1847,p.425).
"Aroha pu ki a koe, E Maria Takakau, E te Rehina marire O te rangi kororia".(Pom.7 1889,p.45).
"Ka koronatia ia e ia hei Rehina mo te rangi, hei Rehina mo nga Ahere, mo nga Apotoro me nga Hato katoa".(Pom.7 1889,p.79).

- rehina adj.** Lat. *regina* [1847]. (= regal). "Maranga mai, hohoro, E te kotiro Rehina, Kia meatia koe Hei matua mo Hehu".(Pom.8 1847,p.538).
"Maranga mai, hohoro, E te kotiro Rehina! Kia meatia koe Hei Matua mo Hehu".(Pom.7 1889,p.84).
- rehinata n.** resident [1862]. "Me korero e ahau nga mahi a te Piri tohi Rehinata i mua. Ka noho ko te Poihipi, a ka mahia te Tiriti ki Waitangi, hei whakaora mo matou".(MM2 2a:2 1862,p.17).*
mf: 1.
- rehiona n.** legion [1847]. "E whakaaro ana ranei koe, e kore ahau e ahei te inoi ki taku Matua, a ka ho mai ia aiane pu ko tahi tekau ma rua rehiona o nga ahare tera atu?".(Pom.8 1847,p.155).
"He taua te rehiona; he mea ano e wha, he mea ano e rima, he mea ano e ono mano o nga hoia i te rehiona".(Pom.8 1847,p.155).
- rehirenete n.** resident [1837]. "Kua wakaaetia katoatia e matou i tenei ra, i te 28 O Oketopa 1835, ki te aroaro o te Rehirenete o te Kingi o Ingarani".(Pai.22 1837).*
mf: 1.
- rehita n.** 1. register [1862]. "Me mahi he Rehita hei tuhituhi i nga korero mo nga whenua katoa i roto i te Takiwa o taua Runanga".(MM2 2a:7 1862,p.3).
2. registrar [1858]. "Ka tuhituhia e te Rehita, Kai-tuhituhi o te Kooti, o ratou ingoa ki nga pukapuka e toru tekau ma ono, ka maka ki roto ki tetahi pouaka".(Auck.6 1858,p.vii).
- rehita adj.** register [1858]. "I tuhituhia nga ingoa ki te pukapuka rehita ki runga ki tenei tepu".(MM2 5:11 1858,p.2).
- rei adj.** receipt [1858]. "Pukapuka whakahau moni kia utua, pukapuka Rei ranei, pukapuka whakahau taonga kia tukua, pukapuka pera ranei".(Auck.6 1858,p.14).
- Reihetea n.** Leicester [1862]. (= breed of sheep). "Ko te Reihetea te hipi i tino paingia Ingarangi, whakatupu ai ratou i tera".(MM2 2a:6 1862,p.14).

reihī n.

race [1856]. "No te Reihī ki Otahuhu i rere te hoiho me te nohoanga ano i runga a tae mai ana ki Mangere".(MM2 2:4 1856,endpaper).

"Ko te Reihī o Pe o Whairangi no te 8 o Hanure i tu ai, a he tino reihī pai whakahara ano tenei".(MM2 3:1 1857,p.2).

"Mo nga hoiho kihai i reihī, otiā i mau ano te ingoa mo te reihī".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

Haka reihī n.

Hack Race [1875]. "Haka

Reihī:- Kotahi maero e oma ai nga hoiho, e toru nga taiepa e peke ai nga hoiho".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

hoa reihī n.

competitor [1857].

"I mua noa atu te poti o Hemi Tautari a te Nu Ia i ana hoa reihī e iwa".(MM2 3:1 1857,p.3).

hoa reihī n.

jockey [1875].

"Ko Hetanita te hoa Reihī a e iwa ona tone me nga pauna e whitu".(Wan.1 2:22 1875,p.250).

reihī kaupuke n.

regatta [1858].

(MM2 5:25 1858,endpaper).

Reihī Metini Pereti n. Maiden Plate Race

[1875]. "Reihī Metini Pereti:- Mo nga hoiho ki ano i wini Reihī i mua, a ki ano i puta he moni wini maana i runga ake i te £10".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

Reihī o Tapii n.

The Derby [1875].

"Koia to hoiho tuarua i te Reihī o Tapii, a i aia to £2000 pauna i Ingarangi".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

Reihī o Te Oka n.

The Oaks [1875].

"A ko Waihineti ko te tuahine o Nutone raua ko Piia, i a ia te tino moni nui o te Reihī Te Oka".(Wan.1 2:20 1875,p.228).

reihī peke taiepa n.

steeplechase [1875].

"Reihī Peke Taiepa:- E rua maero e oma ai, e ono nga taiepa e peke ai nga hoiho".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

reihī adj.

racings? [1875]. "Te Hoiho tino momo reihī".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

"Te tino momo reihī, o te uri o Ririrawata".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

reihī hoiho adj.

horse-racing [1876].

"Kei a matou nga mea tino pai rawa atu mo nga tangata Reihī Hoiho".(Wan.1 3:38 1876,p.396).

reihī v.t.

to race [1859]. "Ki te mea pea ka reihī ano enei tangata a muri ake nei, ka mahara pea ki te uta i tetahi atu hoe ki runga ki to ratou poti".(MM2 6:3 1859,p.1).

"Kaore ano taua tamaiti i mohio, ka mea mai tona kai whakaako, taua ka reihī".(Hoki 6:15 1862,p.6).*

"Ka ki atu taua tamaiti nau hoki i ki me reihī taua koia i mate ai te tamaiti".(Hoki 6:15 1862,p.6).*

"Merepona Kapu, 1875. Ka Reihī a te 9 o Nowema".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

"Ko te kupu whakaae mo taua hoiho kia Reihi, kia kiia taua kupu whakaae i Pakowhai a te ra o te Reihi".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
mf: 2.

- reipa n.** rape [1858]. "Puremu - Reipa. (To Wahine)".(Auck.6 1858,p.26).
- rema n.** ram [1840]. "Ko tona ahua pai rite tonu ki to tana puru matamua, ko ona maire kei nga maire o te rema".(Pai.15a 1840,p.134).
- remana n.** lemon [1852]. "Ka kite au i konei i te Kokonaiti, i te Remana, i te Orani - he rakau tupu noa iho, kaore ona hua".(Govt.16 1852,p.56).
- reme n.** lamb [1827]. "Na ko te reme o te Atua e kahaki ana i te 'hara o te ao".(Syd.1 1827,p.14).
"Ka mea atu ia, na! ko te reme 'o te Atua".(Syd.1 1827, p.15).
"Ko te reme o te Atua e kawea atu ana i te kino o te ao".(Syd. 2 1830,p.30).
"E te Reme a te Atua, e kawea atu ana i nga hara o te ao".(Syd. 2 1830,p.31).
"Ka mea atu ki a ia, Wangainga ra aku reme".(Syd.4 1833, p.90).
"E Ihowa te Atua, te Reme o te Atua".(Pai.9a 1840,p.1).
"E te Reme o te Atua, e wakakahore ana i nga hara o te ao". (Pom.1 1842,p.53).
"I patua te hipi i te kapenga, kia mahara ai ratou ki te reme mana e waha nga hara o te tangata".(Maun.12(iii) 1846, p.4).
"Kua kawea atu au hara e te Reme o te Atua".(Wes.1 1846, p.12).
"Hei te mea koha te reme".(CM1 1847,p.11).
"Me ta atu nga toto o te reme ki te korupe me nga pou o te tataui nui o te whare".(CM1 1847,p.11).
"Ko te Karaiti te tino reme hei waha mo nga hara".(CM1 1847,p.11).
"Nga mea pai o nga hipi, o nga kau, o nga mea momona hoki, me nga reme".(CM1 1847,p.30).
"Kawhakina atu ana he reme i roto i te kahui".(CM1 1847, p.33).
"E noho ana i runga i te torona, i te riri hoki o te Reme". (Whiteley 1847,p.25).
"Wakaaroa tenei reme o te kahui a te Karaiti".(Col.4 1847, p.5).
"Ko ta Keina whakahere, he hua no te whenua, ko ta Apera, he reme".(Kareti 6 1852,p.8).
"Keihea te reme hei whakahere".(Kareti 6 1852,p.15).

- reme** adj. **lamb** [1840]. "Otiia e mate te hunga hara, e pena nga hoa riri a Ihowa me te ngako reme".(Pai.9 1840,p.29).
- Remepi** n. **Limbo** [1847]. (etymology unknown). "Kua heke iho tona wairua ki te remepi, kei reira nga wairua o nga tangata tika i mate i mua i a ia".(Pom.8 1847,p.iv).
"Kua tae te wairua o Hehu Karaiti ki taua reinga kapura e huaina ana ko te Remepi, ko te kainga i puritia ai nga wairua o te hunga tika i mate i mua i a ia".(Pom.6 1879, p.271).
"Ko te Remepi, he kainga pouriuri; a e kore aua wairua e kite i te maramatanga me te kororia o te rangi".(Pom.5 1893,p.152).
- remona** n. **lemon** [1862]. "Tetahi mea hei whakamakuku mo te waha o te turoro, he hua rakau, tona ingoa he remona".(MM2 2a: 15 1862,p.6).
- renati** n. **denary** [1847]. (Gk. dēnaron, piece of money, equiv. to a penny). "Ano ka puta kau ki waho taua pononga, ka kite i te tahi o ana hoa pononga, ko tahi rau renari nona kei a ia".(Pom.8 1847,p.101).
- renete** n. **rennet** [1857]. "1 kaho pata, 1 kaho renete, 50 aunihi koura".(MM2 4:14 1857,p.7).
- Reneti** n. **Lent** [1840]. "Ko te Ratapu tuatoru i mua mai o Reneti".(Pai.18 1840,p.4).
"Ko te Ratapu tuarua o Reneti".(Pai.18 1840,p.5).
"Te inoi mo te Ra Tapu i mua o Reneti".(Kareti 1 1849, p.16).
"Te Ra tapu i mua o Reneti".(Kareti 2 1850,p.10).
"Te Ra Tapu tuatahi o Reneti".(Kareti 2 1850,p.11).
"Ko te inoi mo te Ra tuatahi o Reneti".(Kareti 2 1850, p.23).
"Ko nga Waiata hoki e korerotia nei i te ra tuatahi o Reneti".(Martin 3 1863,p.76).
- renetia** n. **reindeer** [1856]. "Kei te tangata i whiwhi, kotahi mano renetia e haere ana i tana mara, penei me te kau nei te rarata".(Kareti 10 1856,p.20).
- renetire** n. **lentil** [1860]. "Na, i tetahi ra, kua taka a Hakopa i te kai renetire tona ingoa".(Pom.3 1860,p.20).

"Ka mea ia ki tona teina ho mai tou kai renetire ki ahau".
(Pom.3 1860,p.20).

- renitia n.** **reindeer** [1855]. "Erangi he kuri pai to reira, he tini noa iho. He renitia te ingoa".(MM2 1:2 1855,p.21).
"Erangi te kuri pai o reira, he renitia te ingoa, he tini noa iho".(Kareti 10 1856,p.4).
- reopara n.** **leopard** [1837]. "A i rite ano te kararehe i kite ai a hau ki te reopara, ko ona waewae i rite ki o te pea".(Pai.3 1837,p.346).
"Ka kite ahau, a, na, tena atu ano, me he reopara ano tona rite".(Pai.12 1840,p.25).
- Repaima n.** **Rephaims** [1845]. "Ka patua e ratou nga Repaima i Aheterota-Karanaima".(CMS 2 1845,p.26).
- Repaimi n.** **Rephaims** [1845]. "Me nga Hiti, me nga Periti, me nga Repaimi".(CMS 2 1845,p.29).
- repara n.** 1. **leper** [1835]. "He tokomaha hoki nga repara i Iharaira".
(Pai.2 1835,p.13).
"E wakaorangia ana nga repara".(Pai.2 1835,p.20).
"I te oranga o te repara i tahuri mai nei, i koropiko nei ki a Ihu, ko te whakapono ano te mea, ki ta te Karaiti, i ora ai ia".(Maun.12(i) 1846,p.3).
2. **leprosy** [1835]. "A ka mea ano, i a ia te tahi o nga pa, na, he tangata kapi katoa i te repara".(Pai.2 1835,p.14).
"A haere wakarere ana te repara i a ia".(Pai.2 1835, p.15).
- repara(tanga) n.** **leprosy** [1837]. "A wakatorona atu ana e Ihu tona ringa, wakapa atu ana ki a ia, ka mea, E pai ana a hau; kia ma koe. A ma iho ana i reira tana reparatanga".(Pai.3 1837,p.11).
- repara adj.** **leprous** [1840]. "Haere mai ana tetahi tangata repara".
(Pai.9b 1840,p.40b).
- repara(tia) v.t.** **to become leprous** [1840]. "Te unuhanga mai ano; re! kua reparatia tona ringaringa, koia ano me te hukarere".
(Pai.14 1840,p.9).
- reparo n.** **leopard** [1856]. "Ko te tahi atu, kei te reparo te rite, e wha nga parirau o te manu i tona tuara".(Kareti 12 1856,p.465).

- repata n.** leopard [1863]. "Ko nga tane i haehaea e nga repata e nga pea".(Martin 3 1863,p.21).
- repera n.**
1. leper [1837]. "Ko nga matapo e kite ana, ko nga kopa e haere ana, ko nga repera e wakamakia ana".(Pai.3 1837, p.16).
"Mauria katoatia atu ki a te Karaiti, to tatou Tino Tohunga karakia: pera hoki me te repera i mua".(Col.2 1848,p.1).
 2. leprosy [1849]. "A whakapangia ana ia ki te mate repera, kihai rawa nei i taea te rongoa".(Kareti 3 1849, p.16).
"Tena mate - te repera - e kore e taea e nga rata".(Tract 2v 1879,p.1).
- repera(tanga) n. leprosy [1879]. "Kei te piri tonu tetahi wahi o te reperatanga; ka kitea ano nga pukupuku, e tipu ake ana".(Tract 2v 1879,p.3).
- repere n.**
- leper [1879]. "He aha te tohu o tenei ritenga ki te ture o Moihī? - Ko te ritenga mo nga repere".(Pom.6 1879, p.323).
- repere(tanga) n. leprosy [1879]. "Ki te ritenga tawhito, ko nga tohunga karakia anake i whakaritea hei titiro ki te panga me te karanga o te reperetanga, ko ia te tohu o te hara".(Pom.6 1879,p.323).
- Repere-Aina n.** Libertines [1833]. "Ka wakatika e tahi o te wakaminenga e meinga nei no nga Repere-Aina".(Syd.4 1833,p.99).
- repora n.** leopard [1852]. "Ko nga Hiako o nga kararehe e rua, ko to te Repora, ko to te Raeona, i riro i a ia te hoko ki te moni".(Govt.16 1852,p.18).
- rerewe n.**
- railway [1875]. "Ko te mahi utu mo nga whenua e riro ana mo nga Rerewe i Whanganui, e ata mahia aua tikanga e tetahi whakawa noa iho".(Wan.1 2:21 1875,p.240).
"No te hokinga mai o tetahi mihinare i Inia, ki Ingarangi, ka eke ia ki tetahi rerewe e ahu ana ki uta, ki te tuawhenua".(Tract 1 1879).
- whare toa rerewe n. railway station [1875]. "Ara nga Rerewei o Nepia ki Waipukurau, whai hoki kei runga i taua whenua te Taone o Hehitinga me nga whare Toa Rerewe, me nga whare Terekarawhe, me nga whare katoa mo nga mahi ma te iwi".(Wan.1 2:31 1875,p.404).

rerewei n.

railway [1875]. "He nui ano ia nga moni i namaa hei mahi i nga Rerewei".(Wan.1 2:13 1875,p.113).

"Ma aua tokorua e whakawa taua mahi mo aua Rerewei".(Wan.1 2:21 1875,p.240).

"E hoa mau e tuku atu ki te Wananga taku korero katahi te Waka pai ko tenei Waka, ko te Rerewei".(Wan.1 2:21 1875,p.242).*

mf: 2.

whare rerewei n. railway station [1875].

"E tukua atu ana e ia ki te hunga hoko, ki nga whare Rerewei, a koia hei utu i te kawenga ki reira".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

rerewei adj.

railway [1875]. "A ko Papapa anake te Hoiho i te Reihi mo te moni Rerewei, i aia aua moni".(Wan.1 2:22 1875,p.250).

Reri n.

Lady [1855]. "Ko Ta Hori Kerei, ko Reri Kerei i u ki te Rae i te marama o Tihema".(MM2 1:3 1855,p.53).

"I haere ai aia ia Te Kawana raua ko Reri Kerei ki Ingarangi".(Wan.1 2:19 1875,p.207).

rerihia adj.

religious [1848]. "Na te Rerihia Taraka Hohaiete i taia".(Lond.3 1848,p.1).

reta n.

1. letter [1837]. (= epistle, missive etc.). "Ka kite koutou i te maha o nga reta kua tuhituhia e a hau ki a koutou ki taku ringaringa ano".(Pai.3 1837,p.259).

"Maku ano e tuhituhi atu ki te reta kia korero ki te Kawana".(KNT 1:6 1842,p.26).*

"He korero ke tenei wahi o te reta".(KNT 1:12a 1842, p.52).*

"Haere, e taku reta, kawea atu toku aroha kia Te Makarini".(MM2 4:7 1857,p.6).*

"Nau mai ra, haere ra, e taku reta, ki Akarana, kia Te Kawana, kia Te Makarini".(MM2 4:10 1857,p.8).*

"Mau e tuku atu te reta mo Te Kawana Paraone, me nga Nupepa nei".(MM2 4:13 1857,p.13).*

"Na te reta a te Kawana ahau i haere mai i toku whare".(MM2 7:13 1860,p.21).*

"Na ka noho au ka tuhituhi i taku reta".(MM2 7:15 1860, p.22).*

"Kua ahatia e koe taku reta o te 4 o nga ra o Hepetema, 1860?"(MM2 8:2 1861,p.10).*

"Kua tae atu hoki a matou reta whakakahore kingi".(MM2 2a:9 1862,p.13).*

"Haere ra e taku reta ki nga Uri o Mahinarangi kia te Heuheu kia te Wherowhero".(Hoki 6:15 1862,p.2).*

"Tukua atu he reta mau ki taku matua i Whangarei".(MM2 3a:7 1863,p.4).*

"Ki te kore tona ingoa e tuhia ki tana reta".(Martin 3 1863,p.9).

"Tenei ano tetahi reta a te kingi nei, ana ake, ki Asasiu ki te tino tohunga o Karatia".(Martin 3 1863,p.48).

"Kua tae mai kia matou nga reta a Henare Terererawaho, Renata, Paraire".(Wan.1 1:10 1874,p.54).*

mf: 120.

kai tuhituhi reta n. correspondent [1875].

"He iti no te waahi o te Nupepa, ma nga kai-tuhituhi Reta".(Wan.1 2:14 1875,p.130).

2. **letter** [1835]. (= of alphabet). "Ka tuhituhia te tuhituhinga i runga i a ia ki nga reta o Kariki, o Roma, o nga Hiperu".(Pai.2 1835,p.64).

"Te ringa mau, he wahine me nga reta B.R. kei runga, he mea ta".(KNT 3:6 1844,p.32).

"Kia akona ki nga Reta, ki te Inoi; ko te panui hoki".(Col.3 1848,p.2).

"Me tohe kia ririte ai nga Reta ki o te Tauira, me ka Tuhituhi".(Col.3 1848,p.3).

"Kia tu nga Karaihe katoa; otira, mo te wakamaoritanga, mo te Tuhituhi, mo te wika, mo nga Reta, me noho ki raro".(Col.3 1848,p.4).

"Ko te rua, mo taua reo ana, engari he reta Kariki".(Martin 3 1863,p.25).

"Kowai ranei matou ka mohio ki te titiro reta pakeha".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 2.

tatau-a-reta v.t. to spell [1857]. "I taea e te nuinga te tatau-a-reta me te whakahua tika nga kupu reo Pakeha".(MM2 3:4 1857,p.7).

3. **letters** [1833]. (= learning). "I pehea tenei tangata i matau ai ki te reta, kihai rawa i akona?"(Syd.4 1833, p.67).

4. **type** [1863]. (= printing type/letters). "Ka mau ki te Perehi ta pukapuka, nga reta katoa, me era atu mea".(MM2 3a:3 1863,p.4).

rete tuhituhi n.

slate [1875]. (i.e. writing slate). "A i etahi Kura, e kiia ana kahore he mapi, he teepu tuhituhi, a kahore i rato nga tamariki i te pukapuka, i te rete tuhituhi".(Wan.1 2:14 1875,p.129).

retemihio n.

Lat. redemptio [1847]. (= redemption). "Ko nga Mihiteria o te hata Terinita, o te Ikaranahio, te Retemihio".(Pom.8 1847,p.217).

"Retemihio. Whakoranga mo tatou i a Hehu Karaiti".(Pom.5 1893,p.212).

reti n.

rent [1858]. "Ka whakaputa i tetahi kararehe kua mau i runga i te tikanga o te Ture hei whakarite Utu-reti".(Auck. 6 1858,p.26).

"Ko te tikanga ra tenei o te Whakapono kia whakarerea e au nga he katoa. Na, muri atu, ko te tuku whenua, ko te reti". (MM2 7:13 1860,p.17).*

"Apititia te reti o Otaki e 35f. ki te 58f. ka 95f".(MM2 7:15 1860,p.41).*

"Kahore he toto o te reti; no te hoko whenua te toto".(MM2 7:18 1860,p.33).*

"Ko te whenua reti, me he mea he hoiho, kau ranei, ko te utu mo te mea kotahi, kaua e neke ake i 1f 10s".(MM2 2a: 13 1862,p.11).*

"Kei tupu he raruraru kei pera me ta Te teira raua ko Wiremu kingi, no reira ka riria nga Reti o Waikato nei".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"I a Ika ano hoki nga moni e takoto ana, he utu no te reti o tona whare".(MM2 3a:2 1863,p.22).*

"Kaua hoki e hoatu e te kai-utu-reti he moni hei whakaiti mo te utu tuturu o te reti".(Martin 2 1872,p.4).

"Kua araia te Reti ki nga Pakeha maori me te hoko kua waiho ma te Kawanatanga anake e hoko, e Reti nga takiwa maori".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 18.

kai reti n. rentor [1872]. (= lessor). "Ka mea pea te kai-utu-reti ki te kai-reti, 'Ki te pai koe kia whakaitia iho te utu o te reti ki te tekau pauna mo te tau kotahi, ka hoatu tonu e au ki a koe inaianei e toru rau pauna".(Martin 2 1872,p.4).

kai utu reti n. lessee/tenant [1872]. "Kaua hoki e hoatu e te kai-utu-reti he moni hei whakaiti mo te utu tuturu o te reti".(Martin 2 1872,p.4).

"He rite tonu no te homai a te kai utu Reti i nga moni utu Reti ki nga tangata o roto i te Karaati ranei te paanga o te tangata ki taua whenua Reti Karaatitia ra".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

"He korenga no nga utu Reti mo nga tau ka toru, ka wha ranei, kahore ano nei e whakaputaina mai e nga Kai-utu Reti".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 4.

reti(nga) n. rental [1862]. "Mote tukunga atu mo tetahi atu Whenua mo te taumautanga mo te retinga mo etahi atu mea". (Govt 17 1862,p.5).

"Ma nga tangata i tuhia nga ingoa ki roto ma ratou tahi e reti taua whenua, engari kaua e neke ake nga tau mo te retinga i te rua-tekau-ma-tahi".(Martin 2 1872,p.3).

"Me timata tonu te retinga i te ra i tuhia ai te pukapuka reti".(Martin 2 1872,p.3).

"Me timata tonu te retinga i te ra i tuhia ai te pukapuka reti".(Martin 2 1872,p.8).

"Ka whakariterite matou ko nga Iwi nona aua whenua i nga tikanga mo nga Reti, me te maha hoki o nga tau hei Retinga".(Wan.1 1:3 1874,p.11).*

"Koia tenei £750 mo te tau, te retinga o taua whenua i nanao nei".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*

mf: 3.

utu reti n. rental payment [1874].

"He korenga no nga utu Reti mo nga tau ka toru, ka wha ranei, kahore ano nei e whakaputaina mai e nga Kai-utu Reti".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 1.

reti adj.

rental [1860]. "Hohoro te whakaae i nga ture reti whenua ki Wanganui ki Rangitikei".(MM2 7:18 1860,p.33).*

"I runga i te hokonga tino whakamarere rawa atu i te utu reti ranei utu mo tetahi whenua ke atu ranei ki te tangata ki nga tangata katoa".(Govt.17 1862,p.7).

"Me timata tonu te retinga i te ra i tuhia ai te pukapuka reti".(Martin 2 1872,p.4).

"Mo nga mahi Reti o te Kawanatanga ki nga takiwa o te tai whakararo".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 7.

reti v.t.

to rent [1858]. (= to lease). "Ma Te Kawana e whaka rite te Runanga, ma taua Runanga e mahi aua whenua, e whakaputa nga hua, ara, mana e reti e hoko, e aha aua whenua".(MM2 5:1 1858,p.4).

"E retia ana ki nga Pakeha, nui noa atu nga moni e riro ana i a ia".(MM2 7:17 1860,p.31).*

"Kahore e puta he utu mo te he o te tangata e hoko e reti ana e nohoia ana ranei nga whenua Maori".(Govt.17 1862, p.12).

"Ma nga tangata i tuhia nga ingoa ki roto ma ratou tahi e reti taua whenua, engari kaua e neke ake nga tau mo te retinga i te rua-tekau-ma-tahi".(Martin 2 1872,p.3).

"Kua waiho ma te Kawanatanga anake e hoko, e Reti nga takiwa maori".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 4.

reti(a) v.i. to let [1860]. (= to rent/lease). "E retia ana taua wahi inaianei, ko nga moni e riro ana i a te Pihopa".(MM2 7:15 1860,p.21).*

"E kore koe e pai kia retia to whenua?"(MM2 7:15 1860, p.34).*

"Ko to te Maori whenua ake, e retia ana ki te Pakeha".(MM2 7:18 1860,p.51).*

"Kia kaua nga piihi o tona rohe e hokoa, e Retia ranei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 5.

reti(tia) v.t. to be rented [1858]. (= to be let). "Ka tahae i nga hanga o roto, ka tahae ranei i nga whakapiri e Retitia tahitia ana me taua Whare, Wahi-moe-kau ranei o taua Whare".(Auck.6 1858,p.20).
 "Ka mea ahau kia retitia toku whenua, a te Wharau, ka mea koe, 'Kahore', na, kei a koe anake te ture".(MM2 7:15 1860,p.28).*
 mf: 1.

Reupeni n.

Reubenites [1840]. "Me tetahi taha o maunga Kireara, me ona pa i ho atu e a hau ki nga Reupeni raua ko nga Kari". (Pai.14a 1840,p.62).
 "Ko nga hapu enei o nga Reupeni".(Maun.14b 1844, p.213).

rewaiatana n.

leviathan [1843]. "E ahei ranei koe te huti i rewaiatana ki te matau?"(Wes.10 1843,p.46).

rewara n.

devil [1830]. "Ka arahina a Ihu e te Wairua ki te koraha, kia tohea ai e te Rewara".(Syd.2 1830,p.12).

rewena n.

1. **leaven** [1830]. "Ki ano koutou i matau noa, ma te rewena nohinohi ka rewena ai te taro katoa?"(Syd.2 1830,p.49).
 "Wakaatetia atu ki waho te rewena tawito, kia meatia ai koutou hei taro hou, me koutou e rewena kore ana".(Syd.2 1830,p.49).
 "Mo reira kia kai tatou i te hakari, aua ki te rewena tawito, aua ano hoki ki te rewena o te mauahara o te kino; oti ra ki te rewena kore o te tikanga me te pono".(Syd.2 1830, p.49).
 "Ko te rangatiratanga o te rangi e rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine, a kuhua ana ki roto ki nga mehua paraua e toru, a no ka rewenatia katoatia".(Syd.4 1833, p.29).
 "Kia tupato ki te rewena o nga Parihi, o nga Haruki".(Syd.4 1833,p.33).
 "Kia matua tupatoria e koutou te rewena o nga Parihi". (Pai.2 1835,p.35).
 "Ko nga Karaitiana he tote, he rewena, he maramatanga". (Martin 3 1863,p.66).
2. **yeast** [1852]. "Kia matao ka riringi atu ai kia kotahi panikena rewena, ki roto ano ki taua kaho".(Martin 4 1869,p.21).
3. **raven** [1859]. "Heoi nei te mea e rangona ana e te taringa, ko te tangi a te rewena, ko te au a te wuruhi". (MM2 6:9 1859,p.4).

rewena adj.

leavened [1833]. "Na! i te ra tuatahi o te taro rewena kore, haere mai ana nga akonga ki a Ihu".(Syd.4 1833, p.49).

rewena-kore adj. **unleavened** [1847].

"Ahima. He taro rewena kore".(Pom.8 1847,p.149).

"I te ra tuatahi o te taro rewena-kore ka haere mai nga akonga ki a Hehu".(Pom.6 1879,p.159).

"Kua tata te hakari taro rewenakore, e karangatia nei ko te Kapenga".(Pom.6 1879,p.166).

rewena v.i./v.t.

to leaven [1830]. "Ki ano koutou i matau noa, ma te rewena nohinohi ka rewena ai te taro katoa?".(Syd.2 1830,p.49).

"Wakaatetia atu ki waho te rewena tawito, kia meatia ai koutou hei taro hou, me koutou e rewena kore ana".(Syd.2 1830,p.49).

"Wakaatetia atu ki waho te rewena tawito, kia meatia ai koutou hei taro hou, me koutou e rewena kore ana".(Syd.4 1833,p.156).

rewena(tia) v.i. **to be leavened** [1833].

"Ko te rangatiratanga o te rangi e rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine, a kuhua ana ki roto ki nga mehua paraua e toru, a no ka rewenatia katoatia".(Syd.4 1833,p.29).

"E rite ana ki te rewena i tangohia e te wahine i huna ki roto ki nga mehua paraua e toru, no ka rewenatia katoatia".(Pai.2 1835,p.40).

"Ka tata te hakari o te taro kihai rewenatia".(Pai.2 1835, p.58).

"Tenei taku ki, he mohio tangata tena: ka rewenatia e te Atua, ka tahi ka tika".(MM2 7:15 1860,p.60).*

mf: l.

(waka)rewena v.t. **to leaven** [1837]. "Ko te rewena nohinohi hei wakarewena i te pokepokenga katoa". (Pai.3 1837,p.257).

rewena(tia) adv.

leavened [1844]. "He mea paraoa; he mea i tunua rewenatia".(Maun.14a 1844,p.118).

reweni n.

raven [1845]. "Ka tukua atu e ia he reweni, a tona rerenga atu, na ka kopiko atu ka kopiko mai, a maroke noa nga wai i runga i te whenua".(CMS 2 1845,p.15).

"Kua oti ano hoki nga reweni te whakahau e ahau kia whangainga koe ki reira".(Kareti 9 1849,p.12).

"I te mutunga o nga ra e wha tekau, ka tukua atu e Noa he reweni".(Kareti 6 1852,p.11).

rewera n.

devil [1827]. "Kia 'wakakinoa ai nga mahi o te Rewera e mahia e tatou".(Syd.1 1827,p.27).

"Kia ngaro tonu i'ho ai te kaha o te Rewera, kei 'hopukia tatou e ia".(Syd.1 1827,p.29).

"Ka arahi te Rewera i a ia ki te pa tapu, wakatu ana i a ia ki runga ki te keokeonga o te temepara".(Syd.2 1830,p.12).

"Arahi atu ana ano hoki te Rewera i a ia ki runga ki te tahi maunga tiketike rawa".(Syd.2 1830,p.13).

"Ki tou ingoa i pei rewera ki waho?"(Syd.2 1830,p.22).

"Ka tohe nga rewera ki a ia".(Syd.2 1830,p.25).

"A ka oti te rewera te pei ki waho".(Syd.2 1830,p.28).

"E mea kia pono ia te wakarere i te rewera, me ana mahi katoa".(Syd.7 1833,p.37).

"Peia nga rewera ki waho".(Syd.4 1833,p.23).

"Kihai nga rewera i peia e te koroke nei; na Perehepura ia, na te rangatira o nga rewera".(Syd.4 1833,p.27).

"Haere, mea atu ki taua pokiha, Na, ka pei rewera a hau".(Pai.2 1835,p.41).

"Kia maia te wawai i raro iho i tana kara, ki te kino, ki te ao, ki te rewera".(Wilber.2 1843,p.13).

"E rokohina tatou e te rewera, a ka riro i a ia".(Wilber.2 1843,p.14).

"I tohe ki a ia kia whakaorangia tana tamahine i ngaua kinotia e te rewera".(Maun.12(i) 1846,p.3).

"Kia maia ai tatou ki te whawhai ki te rewera".(Maun.12(vii) 1846,p.5).

"Ma reira hoki e mohiotia ai tana whakaaetanga kia whakarerea e ia te rewera".(Maun.12(viii) 1846,p.4).

"He whakapono mate, no te rewera ia".(Wes.1 1846,p.9).

"Kua kite matou i tetahi tangata e pei rewera ana ki tou ingoa".(Wes.2 1847,p.12).

"E whakakuaretia ana hoki ia e te rewera".(Wes.2 1847,p.24).

"Kia wakarere rawa atu a hau i te rewera i te ao i te kikokiko".(Col.1 1847).

"Me nga rewera e matakitaki ana, e katakata ana, e tawai ana".(Whiteley 1847,p.24).

"Haere ki te ahi ka tonu, i hanga e ahau mo nga rewera".(Whiteley 1847,p.25).

"Kua hari nga rewera".(Whiteley 1847,p.26).

"Ko nga mahi a te Rewera".(Kareti 1 1849,p.4).

"Ko te Rewera hei whakapouri".(Kareti 1 1849,p.4).

"Kowai hei whakakahore i nga mahi a te Rewera?"(Kareti 1 1849,p.5).

"Whakaorangia matou i ga tinihanga me nga whakaekenga a te rewera".(Kareti 1 1849,p.5).

"Whakakahoretia ano hoki nga kino e whaka-pangia mai ana ki a matou e te hianga o te rewera o te tangata".(Kareti 1 1849,p.6).

"He aha ta tenei whakapono i rere ke ai i ta nga rewera?"(Kareti 1 1849,p.6).

"E whanau a Ihu Karaiti i te wahine, a e mate i a ia te kaha o te rewera".(Kareti 3 1849,p.4).

"Whawhaitia te rewera, a ka oma ia i a koutou".(Kareti 3 1849,p.10).

"I nga tini hianga o te ao, o te kikokiko, o te rewera".
(Kareti 2 1850,p.11).

"Ka waiho nei te tangata kia whakawaia - e te rewera".
(Kareti 2 1850,p.19).

"Ka whakarerea e koe te Rewera me ana mahi katoa?"
(MM2 7:14 1860,p.38).*

"Kia kitea ai e koutou nga mea e rere ke ana, kia taea ai e koutou nga hangareka a te Rewera te tu ki te riri".(MM2 2a:6 1862,p.12).*

mf: 2.

rewera adj.

bedevilled [1833]. "Ko e tahi i mea, e hara enei i nga kupu a te tangata rewera".(Syd.4 1833,p.73).

rewera(tia) v.i.

to be bedevilled [1830]. (= to be possessed by devils).

"A kawea katoatia ana e ratou ki a ia ... e ngaua ana e te tini o te mate, me te mamae, me ratou e reweratia ana, me ratou e haurangitia ana me ratou e mate ana i te pararutiki".(Syd.2 1830,p.14).

"Arahina mai ana e ratou ki a ia he tokomaha te hunga kua reweratia".(Syd.2 1830,p.24).

"Tutaki ana ki a ia tokorua tangata e reweratia ana".(Syd.2 1830,p.25).

"Arahina mai ana ki a ia te tahi tangata turi kua reweratia".
(Syd.2 1830,p.28).

"Me i reira arahina mai ana ki a ia he tangata kua reweratia, he matapo, turi kerekere".(Syd.4 1833,p.27).

"I puta mai hoki nga wairua kino, e aranga ana ki te reo nui i roto i te tini e reweratia ana, a he tokomaha i pararutikitia, i kopatia, i wakaorangia".(Syd.4 1833, p.102).

"I wakaorangia ai te tangata i reweratia".(Pai.2 1835, p.24).

"Kua ara - kua ora - kua reweratia' - na - ka tahika timatangia houtia ta ratou whawhai!"(Whiteley 1847, p.25).

Rewi n.

Levites [1844]. "Ko nga pa ia o nga Rewi, me nga whare o nga pa e nohoia e ratou".(Maun.14a 1844,p.125).

"Nga korero a Hoani ki nga Rewi i tonoa ki a ia".(Kareti 9 1849,p.59).

rewiatana n.

leviathan [1840]. "Ko koe hei wahi i nga matenga o rewiatana, a e hoatu ana i a ia hei kai ma te iwi e noho ana i te koraha".(Pai.9 1840,p.60).

Rewiti n.

Levites? [1847]. "E nga hato Ariki me nga hato Rewiti, inoi...".(Pom.8 1847,p.521).

rihena n.

legion [1833]. "E ha koe, e koro e hei i hau aiane te inoi atu ki taku Matua, a ka ho mai e ia ko tahi te kauma rua o nga rihena karere, tera atu?"(Syd.4 1833,p.51).

rihi n.

1. **dish** [1833]. "Ho mai nei ki hau, ki te rihi, te matenga o Hoani te kai iriiri".(Syd.4 1833,p.31).
"Ko ia e toutou tahi nei maua i te ringa ki te rihi, mana ano a hau e tinihanga".(Syd.4 1833,p.50).
"Tenei ra koutou Parihi te horoi ana i waho o te kapa o te rihi".(Pai.2 1835,p.34).

kai hanga rihi n. **potter** [1833]. "A ka runanga ratou ka hokoa ki aua mea te mara o te kai hanga rihi, hei tanumanga mo nga manuwiri".(Syd.4 1833, p.52).
"E hara oti i te kai hanga rihi te wakaro mo te paru".(Syd.4 1833,p.144).

2. **lease** [1876]. "Ko te tuhi tuhi tapepa i nga Rihi me te Mokete, me te hoko he ta ratou e mohio ai".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*

mf: 1.

rihi(tia) v.t. **to lease** [1875]. "Kia hohoro te mahi a Te Tino Kawanatanga i nga whenua e Rihitia ana e ratou".(Wan.1 2:21 1875,p.239).

rihi adj.

dish [1840]. "Kua pakupaku toku kaha, ano he korenga rihi".(Pai.9 1840,p.16).
"Na ka mau ia ki tetahi maramara rihi; kei te rakuraku i a ia".(Kareti 9 1849,p.8).

rihiona n.

legion [1837]. "Ka tae atu ratou ki a Ihu, ka kite i a ia i reweratia, e noho ana, ka oti te wakakakahu, e tika ana nga wakaaro; ko ia hoki i te rihiona: a ka matakou ratou".(Pai. 3 1837,p.53).

riihi n.

lease [1874]. "Me te kore e whai kupu kia kapea ki waho tetahi wahi hei nohoanga mo nga tangata Maori hei mahinga ranei, oti ana i runga i te takiwa i tuhituhia ai nga ingoa ki te Riihi".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

"Ko te tino tokomaha o nga Maori i tuhituhi i o ratou ingoa ki aua Riihi".(Wan.1 2:27 1875,p.336).

mf: 14.

kai riihi n. **lessor(?)** [1875]. "A kihai i roa nga ra o te Mokete i oti ai, ka haere aua Pakeha ki aua kai hoko taonga me te Waipiro, a utua ana e ratou aua mea, ka riro i ana kai Riihi te Mokete o te whenua".(Wan.1 2:27 1875,p.337).

kai rihi whenua n. lessee(?) [1875]. "A he mea tuku noa e aua kai Rihi he moni ma aua hoko taonga me te Waipiro hei utu mo te Mokete kia homai ai ki aua kai Rihi whenua".(Wan.1 2:27 1875,p.337).

rihi adj.

lease [1875]. "A he nui noa atu nga whenua Rihi, i puritia nga moni utu tau".(Wan.1 2:27 1875,p.336).
mf: 1.

rihi v.t.

to lease [1875]. "Ara nga mahi e mahia ana e te tangata i aia e Rihi ana taua whenua".(Wan.1 2:27 1875,p.336).
"He whenua toku kei a Henare Rata e rihi ana".(Wan.1 3:37 1876,p.387).*
mf: 1.

rihi(tia) v.i. to be leased [1874]. "Ka oti he Karauna Karaati, ka tika kia Rihihia, kia hoko ranei".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
"Ko ahea rawa a matou iwi Maori, te tae ai ki te mohiotanga tika, e mahi ai ratou, i a ratou whenua ki te akihana, ana Rihihia".(Wan.1 2:14 1875,p.129).
mf: 3.

riiki n.

link [1875]. (unit of measurement). "Ki te taha ki te Marangai, 4950 riiki, e pa ana tenei rohe ki te whenua Kawanatanga".(Wan.1 2:27 1875,p.335).

riiri n.

deed [1875]. (legal document). "A ko nga Karauna Karaati me nga Riiri katoa o taua whenua, me mau mai ki roto ki tenei Kooti Hupirimi".(Wan.1 2:14 1875,p.128).
mf: 3.

riiri hoko n. sale deed [1875]. "Kia tuhituhia e ratou o ratou ingoa ki te Riiri hoko".(Wan.1 2:31 1875,p.403).

riiri reti n. lease (deed) [1875]. (i.e. lease document). "A e kiia ana e nga tino Roia Pakeha, ko etahi o nga kupu o nga Riiri Reti o aua tini whenua, he kupu i kiia e ratou he tino kupu e riro rawa ai aua whenua i te Pakeha".(Wan.1 2:27 1875,p.336).

riiti n.

deed [1858]. (= legal document). "Ko te tangata ka tahae i te Pukapuka - Riiti mana e kitea ai te tikanga o tetahi whenua nowai taua whenua".(Auck.6 1858,p.19).

Rikari n.

Ricarees [1859]. "I te paanga o te mate nei, kei tawhiti o ratou hoa, ara, nga iwi i noho tata ki a ratou, ko nga Rikari me nga Pukunui".(MM2 6:9 1859,p.3).

- rikena n.** deacon [1844]. "Me Te Reweti hei rikena mo Kaikohe". (KNT 3:2 1844,p.11).
- riki n.**
1. leek [1844]. (= often onion). "Ki nga kukama, ki nga mereni, ki nga riki, ki nga haniaana, me te karika".(Maun. 14b 1844,p.172).
 2. link [1857]. (= unit of measurement). "Tae noa atu ki te awa o Manganui ki to te kapehu tohu 30° 0' ko te roa koia nei 626 tini 93 riki".(MM2 4:15 1857,p.6).
- Rikini n.** Lincoln [1875]. (breed of sheep). "Mo te rau mo Te Marina £1 10 0, Mo te rau mo Te Rahita 2 0 0, Mo te rau mo Te Rikini 2 0 0".(Wan.1 2:13 1875,p.117).*
mf: 1.
- rikona n.** deacon [1850]. "Kia pai-koe ki te whakamarama i nga Pihopa katoa, i nga Piriti, i nga Rikona".(Misc.10 1850, p.17).
"Engari ko nga mea i mohiotia ko Sanktu, he rikona". (Martin 3 1863,p.17).
"Ko nga Rikona, ko nga Hupirokona, ko nga Minorati, ko nga Tohurati".(Pom.5 1893,p.165).
"Whakatungia ana e ratou he Rikona hei tuari tapu mo te Hahi, a whakaritea nga mahi ma ena".(Pom.9 1894,p.45).
(whaka)rikona(tanga) n. ordination as deacon [1855]. "Te whakarikonatanga o tetahi tangata Maori". (MM2 1:8 1855,p.1).
"Kiki tonu te whare i te Pakeha i te tangata Maori, hiahia nui ana kia kite i tenei mea whakaaroa, pera me te whakarikonatanga o Rota i te 22 o Mei 1853".(MM2 1:8 1855,p.1).
(whaka)rikona(tia) v.i. to be made a deacon [1863]. "Te taenga atu ki reira ka whaka-rikonatia a Edesiu".(Martin 3 1863,p.43).
- Rikona n.** Lincoln [1875]. (breed of sheep). "He Rikona, He Reeta, He Kotiwera, He Marino".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
- rikuri n.** figure [1844]. "Mo te rarangi tuatoru ko te rikuri, ko te akete, ko te ametehita".(Maun.14 1844,p.20).
- rinana n.** linen [1855]. "Ko to naiane pepa he rinana pakarukaru, e hurihurihia ana, kia maruu ai".(MM2 1:4 1855,p.13).

- rinena n.** linen [1835]. "Tera taua tangata taonga, i kakahuria nei ki te kahu papura ki te rinena".(Pai.2 1835,p.46).
"Ka tangohia iho taua tinana, ka takaia ki te rinena".(Pai.2 1835,p.64).
"Te tahi tangata ano i roto i a ratou he rinena tona kakahu".(Kareti 12 1856,p.346).
- rinena adj.** linen [1837]. "I kakahuria ki te kahu rinena, ki te kahu papura, ki te kahu wero".(Pai.3 1837,p.351).
"He kakahu rinena".(Will.2 1862,p.11).
- rinene n.** linen [1862]. "He rinene, he wuru (mea oti te whatu), he papa, he hiako kau, hipi ranei".(MM2 2a:7 1862,p.12).
- ringi n.** ring [1860]. "Hei marena tenei ringi i ahau ki te Kawanatanga ki a Te Makarini: ehara i te ringo koura, hiriwa ranei - he pukapuka".(MM2 7:15 1860,p.53).*
"Katahi ka tangohia ake e ia te ringi koura a to ratou kaitiaki, ka parua ki ona toto, a ka whakahokia atu".(Pom.9 1894,p.115).
mf: 2.
- rini n.** 1. dean [1858]. "Ko nga Pihopa o Ranana, o Okiwhara, o Hehita me te Rini o Winiha".(MM2 5:11 1858,p.1).
2. ring [1860]. "Ka kawea a Eriehera ki a Repeka i nga rini taringa me nga rini ringaringa".(Pom.3 1860,p.16).
- ripara n.** leper [1830]. "A na! haere mai ana te tahi tangata ripara, koropiko ana ki a ia".(Syd.2 1830,p.23).
"I a Ihu ano i Petani i te ware o Haimona te ripara".(Syd.4 1833,p.49).
ripara(tanga) n. leprosy [1830]. "Kia ma koe; a ma iho ana i reira tana riparatanga".(Syd.2 1830,p.23).
"Ko te pononga korero teka o te poropiti, a wakapangia ana ia ki te riparatanga, kihai rawa nei i taea te rongoa".(Syd.7 1833,p.69).
- ripene n.** ribbon [1857]. "E neke ake te ataahua mai o te pupu puawai maori nei, i to te ripene, i to te kowhatu iti nui na".(MM2 3:2 1857,p.5).
- ripenehari n.** dispensary [1842]. "Ko te Ripenehari - he whare mo nga turoro, hei whare tiaki, mo te tini-noa iho o nga mate e

pa mai ana ki enei tinana ngoikore otatou".(KNT 1:12a 1842,p.50).

ripenene(tanga) n. **repentance** [1840]. "He aha koia te ripenenetanga?" (Mang.7 1840,p.3).

ripeneta n. **repentance** [1830]. "Kihai hoki hau i haere mai ki te karanga i te hunga tika, oti ra ko te hunga hara ki te ripeneta".(Syd.2 1830,p.26).
 "Kua oti ia te wakanoho e te Atua ki tona ringaringa matau, hei piriniha, hei kaiwakaora, kia hoatu i te ripeneta i te murunga hara ki Iharaita".(Syd.4 1833,p.98).
 "Kauwau ana i te iriiringa o te ripeneta hei murunga hara". (Pai.2 1835,p.9).
 "Mou e pai ana tona takanga i te ripeneta kei mate ia i tou tikanga wakamatakutia".(Pom.1 1842,p.50).
 "Ho mai te keratia kia wakarite ahau ki taku hiahia ngakau mo te ripeneta a kei mahi kino ahau ake ake".(Pom.1 1842,p.56).
 "E anga ai ia ki te Ripeneta, ki te Whakapono, ki te Aroha, ki te Pai".(Maun.12(ii) 1846,p.3).
 "I te koraha a Hoani e iririri ana, a e kauwhau ana i te iriiringa o te ripeneta mo te whaka-ngaromanga o nga hara".(Wes.2 1847,p.23).
 "Ko ia hei homai i te ripeneta i te murunga hara".(Kareti 1 1849,p.13).
 "Kia pai koe ki te tuku mai i te tino ripeneta".(Kareti 1 1849,p.16).
 "He aha te ripeneta?"(Kareti 2 1850,p.23).
 "Korerotia mai etahi o nga hua o te ripeneta".(Kareti 2 1850,p.23).
 "Kia inoi tatou kia tukua mai te tino ripeneta pono".(Kareti 2 1850,p.23).
 "Me rapu te aha o te ripeneta?"(Kareti 2 1850,p.26).
 "He aha te tohu o te ripeneta tika?"(Kareti 2 1850,p.26).
 "A muri iho ka kitea tona ripeneta he tika, ka whakahokia mai ano ki roto ki te Hahi".(Kareti 5 1851,p.13).
 "Ka kawhautia te ripeneta, ka tahi ka mohiotia he tika, he he".(MM2 7:15 1860,p.6).*

mf: 2.

ripeneta kore n. (to be without repentance?) [1847]. "Ko te matapotanga o te wairua, ko te pakeketanga o te ngakau, ko te noho ripeneta kore a mate noa, ko te matenga mutunga kore i tera ao".(Pom.8 1847,p.299).

ripene(tanga) n. **repentance** [1830].
 "Wakakitea mai ra te hua pai o te ripenetanga".(Syd.2 1830,p.11).
 "Mo reira kia inoi tatou ki a ia, kia tukua mai te tino ripenetanga pono".(Syd.2 1830,p.55).
 "Kia pai koe kia tukua mai te tino ripenetanga".(Syd.2 1830,p.68).

"Ko te whakapono ekore e whakatupu i te ripenetanga, i te aroha, i nga mahi pai katoa".(Wes.1 1846,p.9).

"Kia rapu i roto i a ratou te tikanga o to ratou ripenetanga mo o ratou hara o mua".(Wes.2 1847,p.22).

"Kua kite ratou i te tikanga o te ripenetanga".(Wes.2 1847,p.23).

"Ko te timatanga hoki tenei o te whakapono, ko te ripenetanga".(Wes.2 1847,p.23).

"Na konei ratou i matau ai ki te tikanga o te ripenetanga".(Wes.2 1847,p.24).

ripeneta(tanga) n. repentance [1842]. "No reira ka wakakinoa te ao ki te tangata hei utu mo tana hara, hei ritenga hoki mo tana ripenetatanga".(Pom.1 1842,p.34).

"Kia tika hoki te ripenetatanga e nga keritiano katoa".(Pom.1 1842,p.41).

"Ko te Iriiringa, ko te Kowiremahio, ko te Eukaritia, ko te ripenetatanga, ko te Eketema Ukehio, ko te Oretinahio, ko te marenatanga".(Pom.1 1842,p.43).

"Ko te meatanga o te ripenetatanga".(Pom.1 1842,p.54).

"No te mea i nga ra i a Noa kahore he ripenetatanga i reira".(MM2 7:17 1860,p.31).*

"Me whakakite nui e koe etahi tohu e mohiotia ai tou ripenetatanga".(Martin 3 1863,p.56).

mf: 3.

ripeneta adj.

repentant [1830]. "Ki te ngakau koingo, ripeneta, e te Atua, e kore koe e wakakino".(Syd.2 1830,p.53).

"Waihoki kia waki ki te ngakau ripeneta ki te ngakau rongo".(Syd.2 1830,p.54).

"Ekore koe e wakakino ki te mihi o te ngakau ripeneta".(Syd.2 1830,p.70).

"Ki te ngakau koingo, ripeneta, e te Atua, e kore koe e wakakino".(Syd.2 1830,p.74).

"Kia tino ripeneta ra ia te ngakau".(Syd.7 1833,p.29).

"Hei utu ripeneta mo aku hara".(Pom.1 1842,p.45).

"He hunga ripeneta katoa ratou o te hahi pono a Ihu Karaiti".(Wes.2 1847,p.24).

"Ka pehea ta te Atua korero mo te tangata ripeneta?"(Kareti 2 1850,p.23).

"Me aha ka riro mai ai te ngakau ripeneta?"(Kareti 2 1850,p.23).

ripeneta v.i./v.t.

to repent [1830]. "A mea ana, ripeneta koutou, kua tata ke hoki te rangatiratanga o te rangi".(Syd.2 1830,p.11).

"Ka mea, ripeneta ra, mo te mea ka tata te rangatiratanga o te rangi".(Syd.2 1830,p.13).

"E ripeneta ana ia ki te kino".(Syd.2 1830,p.53).

"Ripeneta koutou; ka tata te rangatiratanga o te rangi".(Syd.2 1830,p.53).

"Wakaorangia ratou e ripeneta ana".(Syd.2 1830,p.55).

"E ripeneta ana ia ki te kino".(Syd.2 1830,p.74).

"Kia ripeneta koutou mo a koutou hara".(Syd.7 1833, p.29).
 "E tino ripeneta ana mo a koutou hara".(Syd.7 1833,p.30).
 "Ka ripeneta a Ihowa mo tona hanganga o te tangata ki te wenua".(Syd.4 1833,p.8).
 "Ko wai hoki ka tohu e tahuri mai ano pea e ripeneta te Atua?"(Pai.12 1840,p.31).
 "Ka ripeneta te Atua i te kino".(Pai.12 1840,p.31).
 "Ka ripeneta koe i te kino".(Pai.12 1840,p.32).
 "E ripeneta ana matou".(Pai.9a 1840,p.1).
 "Kia ripeneta te hunga hara".(Pom.1 1842,p.26).
 "Ka nui tona tohutanga mo te hunga kino e tahuri ana i te kino ki te pai a ka ripeneta".(Pom.1 1842,p.35).
 "Ho mai tou keratia kia kite ahau i aku hara a kia ripeneta tonu i taku ngakau".(Pom.1 1842,p.50).
 "E koa ana nga anahera o te rangi ina ripeneta te tahi tangata".(Maun.12(iv) 1846,p.6).
 "E whakarihariha ana ahau ki a au, e ripeneta ana i roto i te puehu, i nga pungarehu".(Maun.12(vii) 1846,p.5).
 "Ripeneta, kia iriiria koutou katoa ki te ingoa o Ihu Karaiti".(Maun.12(viii) 1846,p.6).
 "To ratou kitenga i te huhi ka ripeneta ano".(CM1 1847, p.20).
 "Kia ripeneta kia whakapono kia whiwhi ai ki te oranga tonutanga".(Whiteley 1847,p.23).
 "Ka haere atu koutou ka kauwhau kia ripeneta ratou".(Wes.2 1847,p.23).
 "Me ripeneta ahau, me inoi ki te Atua".(Kareti 3 1849, p.11).
 "Ko te Apotoro i whakakahore nei i a te Karaiti, a ripeneta iho".(Kareti 3 1849,p.18).
 "Kia ripeneta kia whakapono".(Kareti 2 1850,p.22).
 "He aha tataou i meinga ai kia ripeneta?"(Kareti 2 1850, p.23).
 "He mea korero na te Atua kia ripeneta".(Kareti 2 1850, p.23).
 "Tera e ripeneta te tangata a ia ake ano?"(Kareti 2 1850, p.23).
 "Ko te hunga e kore e ripeneta, e kore e whakapono, e kore e aroha".(Kareti 2 1850,p.25).
 "Otira, roa iho, ka ripeneta te tangata, ka whakarerea te wahine".(Kareti 5 1851,p.13).
 "Muri iho i toku he ka ripeneta ahau, a taea noatia tenei ra".(MM2 7:17 1860,p.26).*
 "Otira, ki te ripeneta taua tamaiti, na, kia puta to whakaaro mona".(MM2 8:2 1861,p.13).*
 mf: 5.

ripeneta(tia) v.t.

to repent [1840]. "Ripenetatia a koutou hara, penei aua e haere mai ki tena Tepera tapu, noho atu".(Pai.9b 1840, p.153b).

"Ahakoa hara te tangata whakapono, ki te mea e ripenetatia taua hara, e whakina ranei ki te Atua, e murua taua hara". (Lond.3 1848,p.4).

ripene(tia) v.t. to repent [1861]. "Ko te kupu hoki tenei a Hoani, a Pita - 'Ripenetia a koutou hara'".(MM2 8:2 1861,p.15).*

mf: 1.

(whaka)ripeneta(tia) v.t. to repent [1879]. "Ka whakaripenetatia tetahi o nga tahae tokorua, a ka tuku ia i tona wairua ki nga ringaringa o tona Matua".(Pom.6 1879, p.83).

mf: 1.

ripera n. leper [1833]. "Wakaorangia nga turoro, wakamakia nga ripera".(Syd.4 1833,p.23).

Riperetinaï n. Libertines [1837]. "A ka wakatika etahi o te wakaminenga e meinga nei no nga Riperetinaï".(Pai.3 1837,p.166).

Riperetini n. Libertines [1879]. "Ka whakatika etahi o te whakaminenga e karangatia nei no nga Riperetini".(Pom.6 1879,p.131).

ripine n. riband [1852]. (= ribbon). (Wton.4 1852,p.43).

Ripini n. Libnites [1844]. "Na Kerehona te hapu o nga Ripini, me te hapu o nga Himi: ko nga hapu enei o nga Kerehoni".(Maun.14b 1844,p.145).

ripona n. Hebr. lebonah [1830]. (= frankincense; also poss. from Gk. libanos). "Ho atu ana e ratou nga mea ho atu ana, he koura, he ripona, he mora".(Syd.2 1830,p.10).

rira n. leader [1875]. (journalistic term). "He korero ta taua Wananga, i taua Rira, mo te korero o te Paremata, mo nga hoko whenua i Ahuriri".(Wan.1 2:27 1875,p.333).

riria n. lily [1847]. "Kia kite koutou i nga riria o te koraha ano te tupu: e kore ratou e mahi, e kore hoki e miromiro".(Pom.8 1847,p.28).

Ririana n. Lydians [1857]. "Kia tautini i muri mai i te matenga o Kirihi me nga Ririana i a Hairuha, ka takoto tana whakaaro kia whawhaitia a Papurona e ia".(MM2 4:7 1857,p.5).

- ritani n.** litany [1839]. "Ko te Ritani".(Mang.6 1839,p.8).
 "Ko nga karakia anake ekore nei te Ritani e korerotia tenei inoi inoia ai".(Pai.9b 1840,p.21).
 "Ko te Ritani".(Mang.5 1845,p.8).
- ritania n.** Lat. *litania* [1842]. (= litany). "Ko tetahi wahi o te Ritania o Maria".(Pom.1 1842,p.51).
 "E pai ana hoki kia tangohia nga inoinga o nga ritania me te korona".(Pom.8 1847,p.467).
 "E pai ana hoki kia tangohia nga inoinga o nga ritania me te karauna".(Pom.6 1879,p.67).
 "Ko nga ritania roretana o Hata Maria Takakau".(Pom.7 1889,p.13).
- ritene n.** litany [1830]. "Ko te Ritene".(Syd.2 1830,p.63).
- riti n.** writ [1875]. "No te mea ko nga Riti mo nga Mema e mana ai ta ratou noho i te Paremata, kia tae aua Riti ki Poneke i mua atu o te 2 o nga ra o Pepuere 1876".(Wan.1 2:35 1875,p.445).
- ritimana n.** regiment [1862]. "Mohio tonu matou ko nga mea i ma mai ra, he potae no nga hoia o te Ritimana Raeora".(MM2 2a:6 1862,p.3).
- Riutena n.** Lieutenant [1855]. "Ko nga rangatira o te teretere o te Kawana ko Kapene Petere, ko Riutena Winiata, 58".(MM2 1:3 1855,p.2).
- riwai n.** potato [1842]. (poss. from name of an early European visitor to these shores, 'Levi?'). "Otira kia ngakia to koutou whenua kia hoko ai i nga riwai, i nga kaanga, i nga aha, i nga aha noa, e tupu nei i te whenua".(KNT 1:6 1842,p.24).
 "I mua ka wakato te tangata maori i te riwai, i te kai, i te kaanga".(KNT 1:7 1842,p.29).*
 "Ka tae mai nei koe ka mutu pea te tahae i a matou poaka, i a matou riwai, i a matou kauri".(KNT 3:2 1844,p.11).*
 "Hokona a matou riwai".(Will.1844,p.1).
 "Kei te hangohango riwai nga tangata a tenei kainga".(Will. 1844,p.13).
 "Kauikatia ou riwai".(Will.1844,p.37).
 "Haere tikina te ohu hei ko i te riwai".(Will.1844,p.82).
 "Pangunungunua nga riwai ma tatou".(Will.1844,p.90).
 "Riakina atu nga riwai".(Will.1844,p.117).
 "E tahirahi ana i te riwai".(Will.1844,p.123).

"Kei te waniwani riwai nga tangata".(Will.1844,p.176).
 "E warowaro ana ia i te riwai".(Will.1844,p.177).
 "Ka weko te riwai i te ra".(Will.1844,p.180).
 "Ko nga riwai, ko nga poaka, ko nga muka, ko nga rakau, ko nga aha, ko nga aha".(Whiteley 1847,p.16).
 "E waruwaru ana au i nga riwai".(Kareti 4 1847,p.17).
 "He riwai ano enei, he witi, he kanga, me era atu mea".(MM2 1:8 1855,p.7).*
 "Ehara i te mea ahu, te mahi tupuke ranei me te riwai, me etahi atu kai whakatokanga a te ringa".(MM2 3:1 1857, p.10).*
 "Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, hei hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).*
 "Ka haere mai te hoiho ki te kai i te pu witi, riwai ranei, kaanga ranei, paukena ranei".(MM2 4:8 1857,p.4).*
 "He riwai, he aanga, nga kai katoa".(MM2 6:7 1859,p.4).*
 "Ta matou e pai ai he parau whenua hei tupunga witi, riwai, kaanga, hei hokohoko ma matou".(MM2 7:9-10 1860,p.11).*
 "E meatia ana he whenua pakeka kaore e tupu nga kai e matenuitia nei e te tangata, ara te Witi, te Riwai, metahi atu mea e hiahiaitia e te tangata".(Hoki 3:24 1863,p.3).*
 "Me tiki hoki he riwai".(Auck.3 1864,p.41).
 mf: 21.
 whaka riwai n. ? [1856]. "E ngakia tonutia ana ki aia whaka riwai, hei purapura".(MM2 2:4 1856, p.2).

- Riwai n.** Levites [1856]. "Me hoatu ano e koe he puru, he kuao, hei whakahere hara ki nga tohunga ki nga Riwai ki nga uri o Haroko e whakatata mai ana ki a au".(Kareti 12 1856,p.432).
- Riwaite n.** Levites [1840]. "E mauria ana e nga tohunga karakia, e nga Riwaite, na, ka whakatika koutou ka ra muri atu i te aka".(Mang.1 1840,p.58).
- Riwaiti n.** Levite [1840]. "Ehara ianei a Arona te Riwaiti te tuakana nou?"(Pai.14 1840,p.10).
- riwhi n.** successor [1862]. (prob. derived from 'relieve', 'relief'). "Kowai Hei riwhi i uri i a koe ra?"(MM2 2a:13 1862,p.13).*
 "Na te mea ko te Popa te riwhi o Hato Pita ki te Pihopatanga o Roma".(Pom.5 1893,p.86).
 mf: 1.
 riwhi(tanga) n. succession [1894]. "Me pehea e whakahengia ai te turanga o H° Petera ki Roma, me

te riwhitanga haeretanga o tana mana ki nga Popa katoa o muri mai?"(Pom.9 1894,p.106).

riwhi(tia) v.t.

to succeed to? [1894]. (see note above). "Te tunga ake o H° Petera i waenganui o ana hoa, e korero ana i enei ritenga whakawehiwehi; ka mutu, ka whakahau kia riwhitia te nohoanga o Hura".(Pom.9 1894,p.39).

roari n.

lord [1856]. "Ka whiriwhiri i konei e aua roari, erua te kau ma wha tangata i roto i a ratou hei whakahaere tika i nga mahi o te whenua, hei hanga mo nga ture".(MM2 2:12 1856,p.7).
"Ka oma atu ratou ki te kainga o Pihopa Roari Apekete, i mua atu o te putanga ki waho ki te inoinga o te ahiahi".(MM2 2:9 1856,p.6).

roera adj.

royal [1844]. "He Kapena no tetahi o nga Kaipuke o te Roera Nawera o te Kuini".(KNT 3:4 1844,p.18).

roha n.

rose [1847]. "E te Roha mihiteria, i. m. m.". (Pom.8 1847,p.xlii).
"E te Roha tapu, i. m. m.". (Pom.6 1879,p.29).
"E te Roha tapu, inoi mo matou".(Pom.5 1893,p.22).

Rohario n.

Lat. Rosarium [1842]. (= Rosary). "E pai ana hoki nga inoinga o te Rohario mo te Miha".(Pom.1 1842,p.54).
"Nga inoinga o te Rohario ko nga inoinga ano hei wakahonore ki te ora o Hehu Kerito, ki te ora hoki o Maria".(Pom.1 1842,p.55).
"Na, te Rohario ko tetahi mea pire ano hei wakamahara ki te kai inoi i te tikanga o nga inoinga e meatia ana e te Hahi ki a Maria, ki te Atua hoki".(Pom.1 1842,p.55).
"E pai te karakia o te Rohario mo nga inoinga o te ahiahi, mo te Miha, mo nga turoro, mo te tanumanga hoki".(Pom.1 1842,p.55).
"He mea pehea te whakahonore ki a Maria ma te Rohario? He mea whakaaro i roto i nga tekautanga ko tahi tekau ma rima, ki nga mihiteria i tino pa ai a Maria".(Pom.8 1847,p.380).
"E pai ana kia korerotia te inoinga o te Rohario me nga inoinga e matauria ana".(Pom.6 1879,p.42).
"Ka mutu te Rohario, he mea pai kia korerotia nga inoinga i raro ake nei".(Pom.7 1889,p.80).

rohi n.

loaf [1844]. (= bread). "Ka tahaetia he rohi - he hikipene te utu o te rohi nei".(KNT 3:9 1844,p.45).
"Katahi au ka mohio i te tiki Wai inu mo te matua, haere ake ko nga Rohi Taro e rua".(Govt.16 1852,p.130).

"He kai rohi i hohorotia e tenei hunga; kati ano i reira to ratou mohio".(MM2 1:3 1855,p.54).*

"Ka mahora te kai a te Pakeha ra, he rohi, he ti, he piwhi".(MM2 3:1 1857,p.6).*

"Ko o matou paraoa he aruhe, ko ta matou rohi he hinau".(MM2 7:14 1860,p.36).*

"Heoi ano te mahi a nga Pakeha he tuku i te kai ma te Maori, i te rohi, i te ti, i te huka, i te paraoa".(Misc.8 1871).*

"He hoko taku i te taro pai rawa, mo nga Kapa e 3, mo te Rohi, e rua pauna taimaha".(Wan.1 2:35 1875,p.444).
mf: 6.

whare peka rohi n. bakery [1855]. "Ae ra, e hohoro ana ano pea a Te Ao-o-te-rangi ki te kai i te taro, e meinga ana he aro nui tana ki nga whare peka rohi".(MM2 1:3 1855,p.55).

rohimere n.

dulcimer [1840]. "Hei te taima e rongoi ai koutou ki te tangi o te korenete, o te putorino, o te hapa, o te hakapata, te hatere, o te rohimere, me era atu mea wakatangi katoa".(Pai.12 1840,p.11).

"Ka rangona e koutou te tangihanga o te rohimere".(Pai.12 1840,p.12).

roia n.

lawyer [1852]. "I mea ai taku matua, kia waiho au hei Roia - hei kai whakahaere i nga tikanga o nga ture".(Govt.16 1852,p.2).

"Ko nga Kai-whakarite-whakawa Tumuaki, he mea whiriwhiri i roto i aua Roia, ko nga tangata tino matau, tino tika hoki te whakaaro".(Auck.6 1858,p.v).

"Kauaka tetahi roia tetahi kai-whakahaere pakeha ranei e uru ki taua whakawakanga".(Martin 2 1872,p.2).

"He tokomaha nga Maori e tukua ana kia haere ki tawahi ara ki Ingarangi, me tetahi Roia hei hoa mo ratou, hei pitihana ki te Paremata".(Wan.1 2:13 1875,p.112).

"I te wa i tu ai te Komihana i Ahuriri, he mea tiki e nga Maori he Roia ma ratou i Katapere".(Wan.1 2:35 1875,p.450).*

mf: 8.

hoa roia n. legal adviser [1875].

"He hoa Roia ano to Paora ma, i mua atu ranei, i nga ra ano ranei i mahia ai te pukapuka o te mokete?".(Wan.1 2:31 1875,p.404).

roia(tanga) n. (legal matters?) [1876].

"Koia koutou e mahi mai na i te ora mo matou mo te iwi mate, me nga Roiatanga, i te mea kua waiho koutou hei Takuta whakaora mo matou".(Wan.1 3:38 1876,p.394).*

mf: 1.

- roiara adj.** **royal** [1842]. "He Kapitana i te Roiara Nawi".(KNT 1:2 1842,p.7).
- rokaiti n.** **locust** [1849]. "Te ingoa pakeha o tenei tu mawhitiwhiti he Locust, ara, he rokaiti".(Kareti 9 1849,p.6).
- rokuta n.** **locust** [1844]. "Me te rokuta, me nga mea e rite ana ki a ia, me te koeke, me nga mea e rite ana ki a ia".(Maun.14a 1844,p.83).
- Roma n.** **Romans** [1863]. "Ka haere te ope a nga Roma ki Huria". (Martin 3 1863,p.4).
- Romana n.** **Romans** [1845]. "Rongo tonu nga Romana ki te kareretanga o to ratou rangatira".(KNT 4:7 1845,p.27).
 "Ka haere atu o maua tangata ki te taha o te moana ki te riri ki te Romana".(Kareti 8 1850,p.4).
 "Te hokinga o te Romana ki tona kainga, ka mahue ko te Piritone anake".(Kareti 5 1851,p.3).
 "He roa no te noho i roto i te Romana, noho pai ana, noho taonga ana".(Kareti 5 1851,p.4).
- Romana adj.** **Roman** [1842]. "Ko te Hahi i huaina nuitia i te ao, ko te Hahi Tapu, Katorika, Apotoroka, Romana, ara, i te potonga, ko te Hahi Katorika Romana".(Pom.1 1842,p.35).
- Rongahio n.** **Rogations** [1847]. (from Fr. Rogations = prayers).
 "He aha nga Rongahio? He inoinga nui e meatia ana i nga ra e toru i mua i te Ahenehio, me nga Porohehio, me te kape i te kai kikokiko".(Pom.8 1847,p.366).
 "Rongahio. He ra inoinga no te Hahi mo te iwi".(Pom.5 1893,p.212).
- rongitari n.** **longitude** [1855]. "Ko te rongitari ewaru tikiri whano rite ki nga maero 800 te roa; ko te whanui 550".(MM2 1:7 1855,p.15).
- rongotaima n.** 'long time' [1863]. (= an outstanding debt, thus 'long-time' debt). "Kua utu katoa ratou i o ratou rongotaima".(MM2 3a:2 1863, p.22).*
 mf: 1.
- rongotaima(tia) v.i.** **to wait a 'long time'** [1860]. "I mua i kohikohia e matou, e te Maori, kotahi rau e rima tekau pauna, mo

tetahi takuta mo to matou kainga; na, rongotaimatia ana e te Maori, kahore kau i utua".(MM2 7:15 1860,p.20).*

mf: 1.

tango rongotaima v.t. to incline towards [1860]. (= in attitude). "Inaianei hoki, kua timata ano tatou ki te tango rongotaima i a Hatana, a hei rironga tuaruatanga ano ki te whareherehere a te ra whaka mutunga".(MM2 7:1-2 1860,p.13).*

mf: 1.

Roori n.

Lord [1874]. "Kua tu a Roori Henare Whepi, hei A.D.C., ara, hei hoa haere, a ko Kapene Meringi, o te 35 te hapu Hoia hei Heketeri".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 3.

ropere n.

strawberry [1857]. "E tupu ana nga tarutaru pakeha, me nga rakau hua, nga Aporo, nga Heri, nga Pititi, nga Kupere, me nga Ropere".(MM2 4:6 1857,p.3).

roperi n.

robbery [1858]. "Tenei te tikanga o te 'Pahua', ara o te Roperi; - he tango Maori i te Moni i te Rawa ranei o tetahi tangata i tona tinana".(Auck.6 1858,p.19).

ropi n.

rope [1851]. "Kao, me hoko ki te ropi Pakeha nei hei taura - kia mau ai".(Kareti 11 1851,p.12).

"Ka timata ki te tapahi i te tuanui o te kaupuke, i nga Ropi". (Govt.16 1852,p.9).

"Mehemea he mekameka tera taura, he ropi ranei, ka tika". (MM2 7:18 1860,p.14).*

"Ko nga moni, 109f 0s 3d ma te kai hanga i te kara, mo nga ropi o te kara".(MM2 2a:2 1862,p.13).*

"He Ropi takawiri".(Auck.3 1864,p.36).

mf: 5.

ropi adj.

rope [1859]. "Kaua rawa te taura ropi e whakanohoia ki te hoiho maaka, ki te kuao e whakaratatia ana".(MM2 6:2 1859,p.4).

roratona n.

lodestone [1855]. "Ko te take o te kapahu he roratona". (MM2 1:6a 1855,p.10).

"Ko te take o te kapahu he roratona. He kohatu tera". (Kareti 10 1856,p.23).

Roretana adj.

Loretan [1889]. (= pertaining to a litany in honour of the Virgin Mary, deriving from the town of Loreto in Italy.). "Ko nga ritania roretana o Hata Maria Takakau".(Pom.7 1889,p.13).

"Ko nga Ritania Roretana. (Kia inoi tatou ki a Maria, kia awhina ia ki a tatou ki te atorahio pai o tona Tama)".(Pom.7 1889,p.123).

rori n.

1. road [1855]. "Ka hui mai te pakeha i konei i te rori". (MM2 1:4 1855,p.4).
 "Kia mahia he paamu, he rori, he arawhata, me nga aha noa iho".(MM2 3:1 1857,p.2).
 "Kua kite koutou i te pai o nga rori Pakeha, a koa noa ana koutou ki aua rori hei huarahi ano mo koutou".(MM2 4:1 1857,p.5).
 "Kua whakaae matou ki tana korero ki te ritenga o te pukapuka a Haimona kua tae atu kia koe i mua, mo te rori o Kaipara kia mahia i tenei taima ano".(MM2 4:11 1857, p.9).*
 "Ekore matou e pai kia utua te rori".(MM2 4:11 1857, p.10).*
 "No te mutunga o taua whawhai ka noho pai ia, ka whakaaro kia mahi i nga rori o tona kainga".(MM2 7:15 1860, p.18).*
 "Ko te rori nui o Waikato kaore i puru, ko te rori o Waipa kaore ano i puru".(MM2 2a:5 1862,p.15).*
 "Na ka tae mai a Kawana Kerei ka mea atu ki a Po-tatau e hoa homai te rori kia au".(Hoki 6:15 1862,p.2).*
 mf: 63.

kai mahi rori n. road worker [1860].
 "Ekore e meinga nga moni e utua ana ki nga kai mahi rori mo te mera, hei take tango i nga whenua a nga tangata Maori".(MM2 7:6 1860,p.6).

2. rood [1857]. (unit of measurement). "81 eka, 3 rori, 7 pati".(MM2 4:12 1857,p.5).

rori adj.

road [1874]. "Me nama he moni ma tatou ki Ingarangi mo nga tini mahi rori, whakapai whenua".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
 mf: 1.

rota n.

1. lot [1833]. (= piece, portion). "A ripekatia ana ia, wahia ana ona, he mea makamaka te rota".(Syd.4 1833, p.53).
 "A ho atu ana ratou i o ratou rota; a tika ana te rota ki a Mataia".(Syd.4 1833,p.92).
 "Ka taka te rota mona kia tomo ki te tino o te temepara o te Ariki ki te tahu i te mea kakara".(Pai.2 1835,p.3).
 "A wehewehea ana ona kakahu ka maka ki te rota".(Pai.2 1835,p.63).
 "Tena, tatou ka makamaka rota".(Pai.12 1840,p.29).
 "Na, ka makamaka rota ratou, a tau iho ana te rota ki a Hona".(Pai.12 1840,p.29).

"Kahore mou wahi, kahore mou rota o tenei kupu".(Wes.2 1847,p.19).

2. lot [1857]. (= section, land). "Kua oti hoki te haehae, hei rota, te whenua o ia taha o ia taha, e rua tekau iari te whanui, e ono tekau te roa o ia kainga, o ia kainga".(MM2 4:6 1857,p.3).

rota(ina) v.i.

to cast lots [1894]. "A, te otinga ake o ta ratou mahi whiriwhiri me a ratou inoinga, tokorua i karangatia: ko Hohepa Pahapa raua ko Matiaha; rotaina iho, ka tau ko Matiaha hei Apotoro".(Pom.9 1894,p.39).

rota(tia) v.t. to divide by lot [1894]. "Huia ana ona kakahu, wehewehea rotatia ana e nga kaipatu".(Pom.9 1894,p.30).

rowhi n.

loaf [1844]. "Me te rowhi taro kotahi, me te tahi keke taro hinu".(Maun.14 1844,p.24).

ru n.

rue [1835]. "Ka ho atu hoki e koutou te wahi tuangahuru o te meneta o te ru o te otaota katoa".(Pai.2 1835,p.34).

Ruhana n.

Russian [1855]. "E tohunga ana nga Ruhana ki te whakaaro, kihai nga Hurai i rite ki a ratou te tohunga".(MM2 1:3 1855,p.30).

Ruihana n.

Russians [1855]. "I hui mai ai nga Ruihana o nga wahi katoa kia kite ite nehunga o te Kingi".(MM2 1:6a 1855, p.1).

Ruiti n.

Druid(s) [1850]. "Ki to ratou reo he Ruiti aua tohunga".(Kareti 8 1850,p.7).

"Ko nga kaumatua, ko nga tangata mohio, i kiia hei Ruiti".(Kareti 8 1850,p.7).

"Ko nga kai whakarite whakawa o te iwi aua Ruiti ra".(Kareti 8 1850,p.7).

"He tokomaha nga taitamariki o nga iwi o te Piritone i akona e nga Ruiti".(Kareti 8 1850,p.7).

"Na, i reira ano he Ruiti e noho ana: he hunga torutoru nei, he oranga patunga na te Romana".(Kareti 5 1851,p.4).

rukauta v.t.

to 'look out' for [1860]. (= to look after). "Ko nga rangatira katoa o taua manuwao, ka nui te pai, te tiaki pai i a au, rukauta tonu aua rangatira o taua manuwao i a au, kei mate ahau i te huri o te kaipuke i te kaha o te hau o taua moana".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*

mf: 1.

- kai rukautā n.** lookout [1852]. "Ka noho ko ia ki uta ko au ki runga ki te kaupuke hei kai rukautā". (Govt.16 1852,p.10).
- ruketihi n.** duchess [1855]. "Ka haere atu he ruma ke, aru atu ana i muri i a raua, nga Ruki nunui, me nga Ruketihi".(MM2 1:2 1855,p.19).
- ruki n.** duke [1855]. "Ka haere atu he ruma ke, aru atu ana i muri i a raua, nga Ruki nunui, me nga Ruketihi".(MM2 1:2 1855,p.19).
"Ka whanau he tangata, ko Wiremu te Ruki o Noamani". (MM2 2:9 1856,p.4).
- rūma n.** room [1894]. "Na, mutu marire te ra marenatanga, ka noho tahi raua ki ta raua rūma".(Pom.9 1894,p.116).
- ruma n.** 1. loom [1851]. "Muri iho ka whatua ki te ruma. Ka oti, he paraikete: ka oti, he paranene".(Kareti 11 1851,p.11).
2. room [1833]. "Me hanga hoki e koe e tahi ruma ki roto ki te aka".(Syd.4 1833,p.9).
"Ka kake atu ki te ruma i runga ki te wahi i noho ai a Pita". (Syd.4 1833,p.92).
"A maha rawa nga rama i te ruma".(Syd.4 1833,p.121).
"Ko nga wini hoki o taua ruma moenga e anga nei ki Hiruharama e puare tonu ana".(Pai.12 1840,p.23).
"I roto maua i tetahi o nga ware, i tetahi o nga ruma i runga, te ma o taua ruma, te pai hoki".(Wilber.3 1845, p.17).
"E rua nga moenga i roto i taua ruma".(Wilber.3 1845, p.18).
"Ko tahi ano te ruma e roto".(Martin 1 1845,p.12).
"E rua nga moenga i te ruma".(Martin 1 1845,p.14).
"E rua nga ruma i roto: te ingoa o te ruma o waho ko te wahi tapu, a ko te ruma i roto atu ko te wahi tino tapu". (Maun.12(vi) 1846,p.1).
"Hei wehe i te tahi ruma i te tahi ruma".(Maun.12(vi) 1846,p.1).
"He ruma ano mo nga matua, he ruma ano mo ia tamariki, mo ia tamariki".(Whiteley 1847,p.30).
"Me te whare hoki. Ahakoa kotahi ia, he tini ona ruma o roto".(Wes.2 1847,p.11).
"Ko te papa o te ruma".(Kareti 4 1847,p.30).
"I noho ai matou ko taku papa ki te tahi ruma i runga o tetahi whare kino".(Kareti 7 1852,p.7).
"Ka mutu a matou nei korero, ka hoki au ki waho o te ruma".(MM2 3:2 1857,p.14).*
"Me whai ruma mo tenei rangatira tona ruma tona ruma". (MM2 7:15 1860,p.25).*

"No reira ahau i haere mai ai, ka tu ki te ruma o te Kawana".(MM2 7:17 1860,p.26).*

"He Whare Whakawa, e 5 nga Ruma, he kura, e 2 nga Ruma".(Hoki 3:24 1863,p.1).*

mf: 10.

ruma iti n. closet [1852]. (Wton.4 1852,p.28).

ruma-kainga n. dining-room [1864]. (Auck.3 1864,p.15).

ruma moenga n. bedroom [1860]. "Na te mea kotahi ano a raua tepu kainga ko te Kawana, kotahi ano hoki to ratou ruma moenga".(MM2 7:17 1860,p.17).*

"2 hoki nga ruma moenga, 1 ruma mo te tahu kai, ko nga tikanga ia o roto o taua Whare nui atu".(Hoki 3:24 1863,p.1).*

mf: 2.

runatiki n.

lunatic [1847]. "I pangia e nga mate me nga mamae o ia ahua o ia ahua, me te hunga i tapokoria e nga taimona, me nga runatiki, me nga pararutiki".(Pom.8 1847,p.16).

rupapa n.

1. Gregory's Powder [1869]. "Ko tenei Rupapa, ehara i te Rupapa whero nei, e kiia nei e te pakeha, he Rhubarb; engari he mea ke tu-a-ma nei; tona ingoa ki nga whare hoko rongoa, he Gregory's Powder".(Martin 4 1869,p.2).

2. rhubarb [1869]. "Kei whangaia nuitia te Rupapa whero ki te turoro kei nui haere te mate".(Martin 4 1869,p.2).

rupi n.

1. ruby [1843]. "Ekore e whakahuatia te korara me nga peara; mo te mea e puta atu ana te pai o te matauranga i nga rupi".(Wes.10 1843,p.30).

2. Fr. loup [1847]. (= wolf). "Kia tupato koutou ki nga porohete teka, e haere mai ana ki a koutou i nga kakahu hipi, otira he rupi haehae a roto".(Pom.8 1847,p.32).

Rupimi n.

Hebr. Lubbim(s) [1856]. (= Libyan). "Ka whai ano hoki nga Rupimi ratou ko nga Etiopiana i ona takahanga".(Kareti 12 1856,p.479).

ruri n.

1. rule [1844]. (= measure, meteyard). "Kei he ta koutou whakahaere ina whakarite i te whakawa, i te ruri ranei, i te pauna-taimaha ranei, i te mehua ranei".(Maun.14a 1844,p.109).

2. rule [1837]. (= law, instruction etc.). "Ekore ra matou e wakapehapeha ki nga mea i waho o te kaha, otira ki

te tikanga o te kaha o te ruri i kotia ki a matou e te Atua, he kaha ia kia tae atu ki a koutou".(Pai.3 1837,p.248).

3. ruler [1852]. (= measuring instrument). (Wton.4 1852,p.43).

4. survey [1843]. "Tohe tonu ki te ruri i te kainga".(KNT 2:8 1843,p.32).*

"E korero marire ana nga tangata maori kia wakamutua te ruri".(KNT 2:8 1843,p.32).*

"Ma te ruri koai ka riro ai?"(Whiteley 1847,p.10).

"Hei te otinga o te ruri ma te kai-whakawa e panui te ra me te wahi e noho ai ia ki te rapu i nga take o taua whenua". (Martin 2 1872,p.2).

"Ina ko te Ruri, koia nei te mahi o tenei whenua, kahore ha pana i nga tangata Maori kia riro te whenua ki a ia".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

mf: 5.

kai ruri n. surveyor [1844]. "Ko nga kaainga i hokoa nei ma te tangata nana i utu e utu te kai ruri, (me ruri hoki aua kaainga)".(KNT 3:4 1844,p.19).

"Heoi, e mea ana matou mau te whakaaro ki te Kai-ruri kia haere mai".(MM2 4:11 1857,p.10).*

"Ki te rite mai i a koe taku hiahia, me nga kai ruri, me te marama e ruritia ai; hei reira au me aku whanaunga haere atu ai".(MM2 4:15 1857,p.5).*

"Tonoa ana te kai ruri, kapea ana e ia taua rohe, tango ke atu ana".(MM2 7:15 1860,p.28).*

"Ko te he kei nga kai-ruri kei nga kai-hoko hoki".(MM2 7:17 1860,p.16).*

"Ki te mea ka kitea e ia kahore he raruraru o taua whenua, hei reira tuku ai e ia he kai-ruri hei ruri i nga rohe". (Martin 2 1872,p.2).

"Hei reira ka whakahau ai kia ruritia e te tino kai-ruri, kia pai ai te wehewehenga mo te wa e maketitia ai".(Martin 2 1872,p.5).

mf: 14.

kai ruri wenua n. surveyor [1843]. "He aha te pai o te haere o te kai ruri wenua ki te Kai Wakawa korero atu ai?"(KNT 2:8 1843,p.32).*

mf: 1.

kai ruri whenua n. surveyor [1842]. "Kua pau ke hoki te whare o te kai-ruri-whenua me ana mea katoa".(KNT 1:5 1842,p.21).

"Kia oti ra ano nga Whenua e tohutohungia ana i roto te ruri e tetahi Kairuri-whenua".(Govt.17 1862,p.6).

"Ma te Kawana e whakatu he tumuaki kai-ruri-whenua, me etahi atu kai-ruri-whenua, hei ruri i nga whenua e whaka wakia e te Kouti".(Martin 2 1872,p.2).

ruri(tanga) n. survey [1844]. "Me waiho hoki tetahi pukapuka o tana ruritanga ki te ware o te Rangatira o nga kai ruri".(KNT 3:4 1844,p.19).

"Hoiano ma Te Hira Ngaropo, ko te wahi i kapea ki waho i te ruritanga e Te Patu, ko tera taha ki tua o te Mamaku". (MM2 2a:14 1862,p.6).*

"Mo te utu mo te whakahoki i nga utu mo nga Mapi mo te ruritanga mo te hanganga o te huarahi".(Govt.17 1862, p.11).

"Haere tonu te korero a nga Kai-utu Reti ki te ritenga o te Ruritanga".(Wan.1 1:4 1874,p.15).*

mf: 4.

ruri wenua n. survey [1843]. "E korero pai ana a te Rauparaha raua ko Rangihaeata ki nga pakeha, kia wakamutua te ruri wenua".(KNT 2:8 1843,p.32).*

mf: 1.

ruri whenua n. survey [1860]. "Kua whakakitea mai e te Kawana tena kupu mo te ruri whenua". (MM2 7:14 1860,p.38).*

mf: 2.

ruri-whenua n. surveyor [1847]. "Ki te tahutahu i nga whare o nga Ruri-whenua".(Whiteley 1847,p.10).

"Kei te pana nga tangata maori i te pakeha ruri-whenua, kei te tahu i o ratou whare".(Whiteley 1847,p.10).

"Haere mai ana ko te Kawana, ko nga Rangatira, ko nga Ruri Whenua".(Whiteley 1847,p.35).

5. survey line [1857]. "Ka ahu whakauta ki te mutunga mai o te ruri a Herangi te kai ruri whenua, ka haere i roto o te wai o Awakino, ka tae ki te Ti".(MM2 4:10 1857,p.6).

ruri adj.

survey [1847]. "Hei tohunga ruri whenua".(Whiteley 1847,p.29).

"Ka timata te rohe ki Pukewhau, haere tonu ki te Matoi, haere tonu i te ara ruri ki te Rotokoko ki Pari-o-te-ari". (MM2 4:11 1857,p.5).

"Ka timata i te taha ki te tuawhenua o Tokatoka i te raina ruri i timataria e Te Penetana".(MM2 4:15 1857,p.6).

ruri whenua adj. survey [1855]. "Ka haere ake nga Pakeha ruri whenua, ka kai i te tutu".(MM2 1:3 1855,p.54).*

mf: 1.

ruri v.t.

to survey [1844]. "Ko nga kaainga i hokoa nei ma te tangata nana i utu e utu te kai ruri, (me ruri hoki aua kaainga)".(KNT 3:4 1844,p.19).

"Haere ana nga pakeha ki te ruri i taua whenua - haere he ana".(Whiteley 1847,p.10).

"Ahakoa ki te kahore e tae te ruri ko nga ritenga marama o te hoko whenua kia tae ki te mutunga mai".(MM2 5:2 1858,p.4).*

"Na, taku whenua kua riro i a Te Pere; na Te Karaka i ruri".(MM2 2a:2 1862,p.15).*

"Ka whakaaro a Henare tena ano te pihi o tana matua wahine, ka haere ia ki te ruri".(MM2 7:14 1860,p.28).*

"Ka haere mai te tahi pakeha; ki te ruri, i Meremere i te taha mai ki runga o te puaha".(Hoki 6:15 1862,p.2).*

"Ma te Kawana e whakatu he tumuaki kai-ruri-whenua, me etahi atu kai-ruri-whenua, hei ruri i nga whenua e whaka wakia e te Kouti".(Martin 2 1872,p.2).

"Hei reira, me ruri nga rohe o aua whenua e tetahi kai-ruri e whakaritea e te Kawana".(Martin 2 1872,p.13).

mf: 14.

ruri(tia) v.i./v.t. 1. to be surveyed [1844].

"Kua nohia tetahi wahi e te pakeha - kua ruritua ranei, hei nohoanga i te whenua".(KNT 3:5 1844,p.24).

"Hei aha hoki taua whenua te ruritua noatia ai?"(Whiteley 1847,p.10).

"Ki te rite mai i a koe taku hiahia, me nga kai ruri hoki, me te marama e ruritua ai; hei reira au me aku whanaunga haere atu ai".(MM2 4:15 1857,p.5).*

"Kia whakahau atu koe ki nga kai mahi kia ruritua nga wahi e ka nei o matou ahi".(MM2 6:10 1859,p.3).*

"Ko taku whakapono i ruritua mai ano i Ingarani, ka u, ko Otaki te unga ki uta".(MM2 7:14 1860,p.17).*

"Kia ruritua o tatou whenua, kai ai he raruraru i muri nei".(MM2 7:14 1860,p.35).*

"Ko taua Tiriti e rite ana ki te huarahi ka tahi ka timataia te mahi: kahore i ata ruritua, i tapahia kautia ko nga otaota".(MM2 7:15 1860,p.48).*

"Kua oti etahi te ruri, ko etahi kahore ano i ruritua".(MM2 2a:2 1862,p.18).*

"Hei reira ka whakahau ai kia ruritua e te tino kai-ruri, kia pai ai te wehewehenga mo te wa e maketitia ai".(Martin 2 1872,p.5).

"I ki te Ture mo nga whenua maori kia Ruritua te whenua".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

mf: 15.

2. to measure [1840]. "Ka wehewehea e a hau a Haikema, ka ruritua e a hau te raorao o Hokota".(Pai.9 1840,p.47).

"Ka ruritua te roa o te whenua tae noa ki te mareretanga ki tatahi".(Govt.16 1852,p.74).

ruuri n.

survey [1875]. "I mea te Kooti ia puta te pukapuka ki te hunga na ratou taua whenua ana tae mai nga mapi o te Ruuri o aua whenua i Akarana".(Wan.1 2:21 1875,p.242).

mf: 1.

kai ruuri n. surveyor [1875]. "Ko aku moni i utua ai ki te kai Ruuri o tenei kaupapa whenua, koia tenei e piri iho nei i raro iho nei".(Wan.1 2:20 1875,p.222).*

mf: 2.

kai ruuri whenua n. surveyor [1875]. "C. R. Ropitini. Kai Ruuru whenua, me nga Waapu, me nga Rori".(Wan.1 2:14 1875,p.130).

ruuri(tanga) n. survey 1875]. "He pukapuka kohikohi moni tenei, hei utu mo te Ruuritanga o te kaupapa whenua i waenganui o Rangitikei raua ko Oroua".(Wan.1 2:20 1875,p.223).*

mf: 1.

ruuri(tia) v.t.

to be surveyed [1875]. "Katahi ano ahau ka tuku panui atu ki a koutou mo aku papa whenua i hoatu e au kia Ruuritia e Utiku Potaka".(Wan.1 2:20 1875,p.222).*

mf: 1.

Sakona n.

Saxon [1851]. "Ko te iwi i kareretia ko nga Sakona". (Kareti 5 1851,p.4).

"Kia noho tonu ki Ingarani, ko te Sakona hei rangatira a mona ano te whenua".(Kareti 5 1851,p.5).

"Ko te hunga whakaako i te Sakona ki te whangai hipi, kau, he Piritone, i riro i a ratou hei taurekareka".(Kareti 5 1851,p.7).

"Katahi ia ka ngare mihanere atu hei whakaako i te Sakona". (Kareti 5 1851,p.8).

"E rongo tahi ana ko te Piritone, ko te Sakona, ki te ture a te Karaiti".(Kareti 5 1851,p.15).

"Ko nga iwi i huaki mai nei, ko nga Sakona me nga Angli ki Britannia".(Martin 3 1863,p.79).

skül n.

school [1820]. "I wai e ó e Tāma ki te pōu o te Skül". (CMS 1 1820,p.112).

skúl n.

school [1820]. "E kóre kóia te rānga tīra o Inland e hōha ki te wāre Skúl?"(CMS 1 1820,p.74).

"E mau āna mēa ki te wāre Skúl á koe?"(CMS 1 1820, p.78).

Ta n.

1. Sir [1855]. "Ko to tatou hoa atawhai a Ta Hori Kerei no konei".(MM2 1:1 1855,p.15).

"I te whaikorero a Ta Tanara Makarini i te tina i hoatu ki a ia, i konei i te 10, o nga ra o te marama nei".(Wan.1 1:10 1874,p.57).*

mf: 3.

2. tar [1833]. "Me pani hoki a roto a waho ki te ta".(Syd.4 1833,p.9).

"Kiki tonu te kohanga i te mahi a te poti nohinohi, he poti pani ki te ta, he kotahi anake te tangata e eke ki aua poti". (Wilber.1 1850,p.7).

- taaka n.** stork [1856]. "Na, tokorua nga wahine e puta mai ana, i roto ano te hau i o raua parirau, o raua parirau ano hoki koia ano kei o te taaka".(Kareti 12 1856,p.557).
- täone n.** town [1869]. "Engari ki te tata te turoro ki te täone, tenei ano he rongoa pai, me hoko ki nga Whare Rongoa". (Martin 4 1869,p.9).
- taapi adj.** stamp [1875]. (i.e. as in Stamp Duty). "He Pira mo nga mahi Taapi, me te Pira mo nga tangata e kore nei e taea e ratou te utu a ratou nama".(Wan.1 2:13 1875,p.114).
- täpu n.** tub [1869]. "Ki te ahua kirikä te tamaiti whakamahanatia he wai ka riringi ai ki te täpu ka tuku ai i te tamaiti ki roto".(Martin 4 1869,p.17).
- taapu v.t.** to stop [1876]. "Ki te mea ka rokohanga te tangata i te whenua mamao noa atu, a ka taapu tana Wati".(Wan.1 3:32 1876,p.337).
- taapu n.** tub [1847]. "Kahore he horoi, kahore he pere, kahore he taapu, kahore he ipu".(Whiteley 1847,p.42).
"Ahakoa kei te horoi kakahu ia, tu ana matou i te taha o tana taapu: ko te tahi o matou hei pupuru i a Pepi".(Kareti 7 1852,p.12).
"Ki te kaha te turoro me noho ia ki roto ki te taapu wai mahana".(Martin 4 1869,p.10).
- Taerei n.** Thursday [1859]. "Me whakatika atu i Whanganui ki Poneke i te tekau ma rua (12) o nga haora i te awatea, i nga Taerei katoa o ia wiki o ia wiki".(MM2 6:6 1859,p.4).
- Taete n.** Thursday [1858]. "I te Taete ka timata te korero o nga tangata i te Taone".(MM2 5:2 1858,p.4).*
"Kia whakahokia e au te panuitanga a Te Makarini, i panuitia i te Taete o tenei wiki ka pahure nei".(MM2 7:15 1860,p.8).*
"Ko te Taete Tapu".(Pom.6 1879,p.169).
"He aha te tikanga wairua e whakahonoretia ana e te Hahi i te Taete tapu?".(Pom.6 1879,p.169).
"Mihiteri Hari (Manei - Taete)".(Pom.5 1893,p.33).
mf: 2.
- täewa n.** potato [1874]. (see entry below). (Auck.4 1874,p.9).

- taewa n.** 1. **potato** [1844]. (from 'Stivers', a European who may have introduced the potato to Maori). "E te iwi, tenei ake ano he ki wakapepeha na te taewa, ara na take mai ano, mo nga hapu e kore e atawai ki te pakeha".(KNT 3:7 1844,p.35).
 "Kahore he atawhai ki tona iwi e ruha kau nei i te mahinga witi, taewa, kaanga, me te tini noa atu o nga mahi".(MM2 Misc. 1858,p.9).*
 "Kua whakaae koutou ki te tika o ta matou paunatanga i nga witi, i nga taewa, i nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.32).*
 "Nga Taewa koparu".(Auck.3 1864,p.34).
 "Kahore a koutou taewa hei hoko?".(Auck.3 1864,p.46).
 "I to ratou whakatete kia nui he mahinga kai mo tenei tau, kumara, taro, taewa, witi, oti, kaanga, paare, me nga tini kai a te tangata".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*
 mf: 6.
2. **European** [1855]. "Mokai tupu waihi i waiho ai au Mai me torokaha, te reti i a Marama Ma roto e tawhi ka hoki te taewa".(MM2 1:3 1855,p.10).
- taewa adj.** **potato** [1875]. "Te whenua Taewa, aha aha, i ngaro katoa i te Wai, e wha putu te hohonu o te Wai".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
 mf: 1.
- Tahani n.** **Tahanites** [1844]. "Na Tahana, ko te hapu o nga Tahani". (Maun.14b 1844,p.215).
- Tahareeri n.** **Jahleelites** [1844]. "Na Tahareere, ko te hapu o nga Tahareeri".(Maun.14b 1844,p.214).
- tahea n.** **tax** [1860]. "Nana i whakaora nga Hurai i nga tahea i ho atu ai i mua ki nga Ahiria".(Pom.3 1860,p.128).
 "Otira ka tonoa ratou kia ho atu nga tahea ki nga Perehia, a ki muri ki nga Kereki, na ka toa a Arekeheteri ki a Tario". (Pom.3 1860,p.139).
 "Koia hoki kua tukua te rangatiratanga o Hutea hei kai ho atu tahea ki nga Romana".(Pom.3 1860,p.158).
- Tahera n.** **Jasher** [1840]. (= a Hebr. book of songs). "Kahore ianei tena mea i tuhituhia ki te pukapuka o Tahera?".(Pai.16 1840, p.26).
- tahine n.** **dozen** [1856]. "7 keke pata, 1 pouaka 43 tahine hua heihei".(MM2 2:10 1856,p.15).

- taiawa n.** potato [1844]. (variant of entry at taewa).
"Parangunua he taiawa ma tatou".(Will. 1844,p.93).
- taihana n.** dozen [1858]. "750 pauna poaka tote, 20 taihana ika pawhara".(MM2 5:5 1858,p.8).
- Taihe n.** Thursday [1844]. "Akarana, Taihe, Pepueri 1, 1844".
(KNT 3:2 1844,p.9).
- taika n.** tiger [1894]. "He mea makâ etahi ki nga raiona me nga taika hei purei whakamatakitaki mo te iwi".(Pom.9 1894,p.78).
- taika adj.** tiger [1855]. "Ko to ratou mea i pai rawa ai hei whakahoe, he niho taika, he mea kotuitui me te peropero, a, heia ana ki te kaki".(MM2 1:7 1855,p.16).
- taikiu v.t.** to thank [1875]. (lit. 'thank you'). "He horihori te korero a te tangata ra mo te kai Waipiro o nga Iwi o Rakarana, ki te penei koutou ka taikiu au kia koutou".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
mf: 1.
- taima n.** time [1833]. "I te mea ka toete taima ki a tatou, kia mahi pai tatou ki te tangata".(Syd.7 1833,p.26).
"Ko tau tenei e tino wakamatau ai koe i te tini o te taima, kia inoia".(Syd.7 1833,p.73).
"Ae, tenei ake te taima, ko te tangata e patu i a koutou te mea, he mahi pai tana mo te Atua".(Syd.4 1833,p.82).
"Ara i te wakaritenga o te wakakapinga o nga taima, kia huihuia nga mea katoa i te Karaiti".(Pai.1 1835,p.3).
"Kia hokona te taima mo te mea e kino ana nga ra".(Pai.1 1835,p.8).
"No te mea kahore koe i wakapono ki aku kupu e wakaritea nei ki to ratou taima".(Pai.2 1835,p.4).
"Kia ho atu te mehua kai i tona taima ano".(Pai.2 1835, p.38).
"No te mea kihai koe i matau ki te taima o tou tirohanga". (Pai.2 1835,p.54).
"Ka tino matau ahau ka hiahia koutou ki te hoko i te taima". (Pai.12 1840,p.6).
"Ka wakaputaia ketia e ia nga taima me nga po".(Pai.12 1840,p.7).
"Hei te taima e rongorongo ai koutou ki te tangi o te korenete, o te putorino".(Pai.12 1840,p.11).

"Kia pahure nga taima e witu ki runga i a ia".(Pai.12 1840,p.15).

"Ka tukua ki a ratou he wakaroanga mai i tenei ora me tetahi po mo tetahi taima".(Pai.12 1840,p.26).

"Kia pahure ra ano he taima me nga taima me te wehewehenga o te taima".(Pai.12 1840,p.27).

"E puta mai ana i te taima nohinohi, a ka wakangaro ano".(Pai.18 1840,p.4).

"Ko tenei hoki, ka mahara tatou ki te taima, ko te haora tenei e ara ai tatou i te moe".(Pai.18 1840,p.8).

"E kore hoki koutou e matau ki te taima ko ahea ranei".(Pai.18 1840,p.14).

"I mahi ai matou i te taima roa kua pahure atu ra".(Pai.9a 1840,p.1).

"Ka haere mai i tenei taima kia rongu koe i te haringa o o matou ngakau mo to taenga ora mai ki to matou motu".(KNT 3:1 1844,p.3).*

"'Kahore ona mangeretanga' ki tenei, ki tera 'mahi' ranei, 'i a ia e whai taima ana, e mea ana i te pai ki nga tangata katoa'".(Wes.1 1846,p.5).

"Te whakariteritenga i etahi taima mo te inoi puku ki te Atua".(Wes.1 1846,p.6).

"Kihai tirohia e Te Atua nga taima o te kuwaretanga". (Wes. 2 1847,p.24).

"Nana hoki i whakarite nga taima me nga rohe o nga nohoanga".(Whiteley 1847,p.9).

"Maumau taima, maumau taonga, maumau kai".(Whiteley 1847,p.16).

"Na kore noa iho he taima hei mahi taonga mona.(Whiteley 1847,p.16).

"Taea noatia ra ano te taima e mate ai tatau".(Wilber.1 1850,p.6).

"Haere ana te tangata i a ia te Wati ki te kaipuke, na konei ahau te matau ai ki te taima".(MM2 1:4 1855,p.5).*

"Kua whakaae matou ki tana korero ki te ritenga o te pukapuka a Haimona kua tae atu kia koe i mua, mo te rori o Kaipara kia mahia i tenei taima ano".(MM2 4:11 1857, p.9).*

"I te taima hoki o Arama, kihai i huna e Te Atua te oranga mo raua".(MM2 7:1-2 1860,p.11).*

"Maku e ki atu ki a koutou ko Heke i he, ko Te Waaka i tika, taea noatia tenei taima".(MM2 7:14 1860,p.14).*

"Me kura tonu koe i nga taima katoa".(MM2 7:14 1860, p.59).*

"Heoi ano, kia tae ki te taima e tu ai te runanga nui ki Akarana ka puta taku kupu ki a koe".(MM2 8:1 1861, p.3).*

"Kia hokoa te taima mo nga mahi pai anake, kaua e maumauria te taima mo nga mahi kuare".(MM2 2a:11 1862,p.11).*

"Kia tino tupato rawa tatou i tenei taima".(Hoki 1:15 1863,p.3).*

mf: 30.

- taimona n.** 1. **Fr. démon** [1847]. (= demon, devil). "Ko e tahi o ratou i whawhai ki te Atua a kua turakina ki te iweri, ko nga Taimona o ratou ingoa".(Pom.8 1847,p.ii).
"I pangia e nga mate me nga mamae o ia ahua o ia ahua, me te hunga i tapokoria e nga taimona, me nga runatiki, me nga pararutiki".(Pom.8 1847,p.16).
"Taimona. Rewera".(Pom.5 1893, p.212).
2. **diamond** [1852]. "He Taimona ranei, he Koura ranei, kowai hoki koa ka mohio".(Govt.16 1852,p.100).
- taimona adj.** **diamond** [1855]. "I runga i te matenga ko te karauna taimona".(MM2 1:2 1855,p.18).
- Tairei n.** **Thursday** [1847]. "No te ahiahi o te tairei i muri i te kai o te reme o te pakate".(Pom.8 1847,p.287).
"No te Tairei, no te 21 ka tu ki Waitemata".(MM2 5:4 1858,p.15).
- Taite n.** **Thursday** [1842]. "Akarana, Taite, Hepitema 1, 1842". (KNT 1:9 1842,p.35).
mf: 4.
- Taitei n.** **Thursday** [1840]. "E hoa, kua tae atu ahau ki Whanganui (Kohimarama) i te rua o nga ra o Hurae: ka tatari ahau tae noa ki te Taitei".(MM2 7:13 1860,p.30).*
mf: 2.
- Taiti n.** **Thursday** [1842]. "I te taiti, i te rua te kau ma ono o nga ra o Mei".(KNT 1:6 1842,p.25).
- Taka n.** **Turk** [1855]. "Koia te Kingi o Ruhia i mea ai kia tangohia nga whenua o ana hoa noho tata ki aia nga Taka".(MM2 1:6a 1855,p.1).
- take n.** **turkey** [1852]. (see note at entry below). (Wton.4 1852,p.48).
- taketake n.** **turkey** [1860]. (poss. an onomatopœic derivation). "Ko nga poaka, ko nga kau, ko nga taketake, ko nga kuihi, e whakatinia ana ki runga ki o matou whenua".(MM2 7:17 1860,p.21).*
mf: 1.

- takete n.** stacte [1844]. (a fragrant spice, poss. the finest kind of myrrh). "Tangohia mai mau etahi kinaki reka, he takete, he oneka, he karapanuma".(Maun.14 1844,p.29).
- takihi n.** tax [1847]. (= tribute). "Meinga mai ra ki a matou e pehea ana o whakaaro, ka tika ranei kia ho atu te takihi ki a Hiha, kahore ranei".(Pom.8 1847,p.123).
- Takouta n.** Dakota [1957]. (= Dacouta, prob. a Nth. American Indian tribe). "Tera tetahi iwi maia no nga Iniana o Nota Amerika, ko Takouta te ingoa o taua iwi".(MM2 4:15 1857,p.3).
- tākuta n.** doctor [1894]. "Ko Hanito (he Rikona), ko Maturu, ko Arekatera raua ko Epipoti (he tākuta)".(Pom.9 1894,p.101).
- takuta n.** doctor [1844]. "Katahi ano te pukapuka tika, ko ta Takuta; tahuri pono mai ki ana korero kia ora ai koutou". (KNT 3:8 1844,p.40).
 "Na to koutou hoa aroha, Na Takuta Pitihira".(Wton.2 1844).
 "Ko te kupu a to ratou Takuta i mea, he mate iti noa iho". (Auck.8 1854,p.9).
 "Ko to matou mate tenei, ka hoatu nei kia koe ki te takuta, mana e rongoa".(MM2 7:1-2 1860,p.3).*
 "Mei kore tenei takuta kua mimiti haere nga tangata". (MM2 7:15 1860,p.20).*
 "Kei whea te Takuta?"(Auck.3 1864,p.46).
 "A ko Takuta Kaa kua whakaae kia mahi tahi aia, i roto i aua mahi a Piiri".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
 mf: 14.
- tamana n.** summons [1860]. "Kahore a Wi Kingi i rere ki taua tamana tango ai, haere ana ia".(MM2 7:15 1860,p.13).*
 "Engari no Heretaunga kua tae mai te tamana ki au £300". (MM2 2a:5 1862,p.19).*
 "Ta Nama, ko Pira, koia a whakawa, Tamana ka puta ko whare Herehere".(Wan.1 3:38 1876,p.391).*
 mf: 4.
- tamana v.i.** to summons [1860]. "Ko etahi tangata e ki ana ki nga kau ki nga hoiho a Ika e haere ana i runga i ta matou whenua, ma ratou e tamana, kia kitea ai he he to Ika". (MM2 7:17 1860,p.17).*
 mf: 1.
 tamana(tia) v.i. to summons [1860]. "He mea tika ano ki te kohuru te tangata Maori te Pakeha ranei,

- kia tukua ki runga ki te ture o Ingarani, kia taronatia mo tana hara; kia tamanatia mo nga hara ririki".(MM2 715 1860,p.64).*
- mf: 1.
- tamara n.** tumbler [1852]. (= drinking vessel). (Wton.4 1852, p.48).
- tameti n.** testament [1847]. (etymology unknown). "He aha te ingoa o nga pukapuka i tuhituhia i mua atu i a Hehu Kerito? Ko nga pukapuka o te Tameti tawhito".(Pom.8 1847,p.259).
"Tameti. Kawenata, he Maunga Rongo".(Pom.5 1893,p.212).
- tamioka n.** tomahawk [1849]. (Pom.2 1849,p.32).
- Tamura n.** Talmud [1855]. "Ko to ratou pukapuka ake ko te Tamura e whakarerea ana; a, e akona ana nga tamariki o nga Hurai ki nga kupu a Mohi, a nga Poropiti".(MM2 1:1 1855, p.22).
- tana n.** 1. ton [1843]. "Kotahi tekau ma wha pauna moni mo te tana kotahi".(KNT 2:9 1843,p.38).
"20 Hanarete...1 Tana".(Purewa 1 1847,p.8).
"4 tana paraoa tuatahi, 2 tana huka".(MM2 5:9 1858, p.5).*
"Te ritenga utu mo te tana kotahi, kaua e neke ake i te 3j". (MM2 2a:13 1862,p.11).*
"10 Pouaka Tihi; 40 Pouaka Ti; 6 Tana Huka".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
mf: 4.
2. tun [1857]. "40 tana hinu tohora".(MM2 4:9 1857, p.15).
- tanapa n.** turnip [1860]. "40 hanaraweti tanapa, 2 hanaraweti karote".(MM2 7:9-10 1860,p.15).
- tanapi n.** turnip [1857]. "30 pauna aniana, 30 pauna tanapi". (MM2 4:14 1857,p.8).
- tanapu n.** turnip [1843]. "He whare hoko tenei i nga mea katoa, paoka, heihei, riwai, muka, ika, kakahu maori, puka, tanapu, me nga aha noa iho".(KNT 2:7 1843,p.26).
"I te tahunga o nga wairenga, ka tikina e matou ka ruia ki te tanapu kei hoki mai a Waikato".(MM2 7:18 1860,p.54).*

mf: 1.

- tane n.** ton [1855]. "I te tau matamua 800 Tane Riwai pai". (MM2 1:6 1855,p.3).
- tani n.** dam [1875]. (= dan, i.e. equine term). "Ko te tupuna o Ekerihi, ko Kuati, a ko te tupuna o Kuati, ko Te Tani Arepia, ko te tino hoiho pai rawa o Arepia i kawea mai ki Ingarangi".(Wan.1 2:19 1875,p.203).
- taona n.** town [1849]. (Pom.2 1849,p.39).
- tàone n.** town [1864]. "Hei ara whiu i a koutou Poaka ki te tàone hoko ai".(Auck.3 1864,p.44).
- taone n.** town [1842]. "I toro ai nga whare tuhituhi o te Kawana i tino oho ano te ngakau o nga pakeha katoa o te Taone".(KNT 1:5 1842,p.20).
 "Ka hui nga pakeha o te taone, ka motuhia ketia te hoia". (KNT 3:1 1844,p.8).*
 "Kapi katoa nga wahi o Ingarani, kahore he wahi takoto kau; he mara kau, he whare, he taone".(Martin 1 1845,p.5).
 "E noho huihui ana, ara e noho taone ana".(Whiteley 1847, p.30).
 "Ko te mano o nga tangata o te taone, e mahi tonu ana ia tangata, ia tangata, i tana mahi ake ano".(Whiteley 1847, p.30).
 "Waihoki, e te whanau, kia penei he taone mo koutou". (Whiteley 1847,p.31).
 "Kua rite noa ake i nga Rangatira o nga Taone o Ingarani". (Bud.1 1847,p.3).
 "Kua rupeke mai te ope ki te whawhai ki tetahi taone o taua whenua".(Auck.1 1849,p.6).
 "Patua ana nga tangata, tahuna ana nga taone ki te ahi". (Kareti 5 1851,p.3).
 "I haere matou i te taone ki te rapu tangata".(MM2 1:4 1855,p.5).*
 "I tawhiti ahau ka rongu ki te weranga o te taone".(MM2 1:7 1855,p.29).*
 "E toru nga wiki e noho ana i te taone o Keipa Kuru Hope". (MM2 3:2 1857,p.12).*
 "Ka tae ki tetahi taone nui o reira".(MM2 3:2 1857, p.13).*
 "Ko tetahi Taone kia noho i konei, me tetahi ano hoki ki a matou, ki Whangaroa".(MM2 4:11 1857,p.4).*
 "Kua tae atu te pukapuka o nga Pakeha o konei kia koe, kia whakaritea ekoe he Taone ki tenei taha".(MM2 5:3 1858, p.5).*

"Hei kawe atu i a nga Maori rawa i mahi ai ki nga taone Pakeha hoko ai".(MM2 6:7 1859,p.4).*

"E hoa ma, e nga rangatira katoa o te taone, e nga Pakeha katoa e aroha ana ki a matou, me Te Kawana hoki, - Tena koutou katoa".(MM2 6:19 1859,p.4).*

"He tauhou hoki ahau ki tenei taone".(MM2 7:14 1860, p.17).*

"Kua ara o matou whare penei me to te Pakeha. Kua tu to matou Taone. He Pakeha tatou".(MM2 7:14 1860,p.40).*

"Kua ekaekahia nga wahi o te taone".(MM2 7:15 1860, p.20).*

"Ka mau, ka tukua kia kawea ki tetahi taone Pakeha whakawa ai".(Govt.1 1861,p.5).

"He taone a Akarana".(Will.2 1862,p.7).

"Kaua, e pa e Kawana, e waiho kia roa, kia whakanohoia e koe he Taone ki konei".(MM2 2a:2 1862,p.16).*

"Penei me nga tangata o te whawhai e haere noa mai nei ki te taone, kaore he kupu".(MM2 2a:12 1862,p.10).*

"I rongo a hau he Taone Pakeha kei Hauraki kihai a hau i tae atu ki reira".(Hoki 12:8 1862,p.3).*

"Ka whakatatututua kia hohoro te haere ki te taone kia whakawakia".(Martin 3 1863,p.19).

"Ko te wahi hei tunga hei te tino taone o te Porowini i takoto ai taua whenua".(Martin 2 1872,p.5).

"E whanga ana ki a ia, kapi tonu nga taha o te Waapu te pito ki te Taone".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*

"Ka tata taua rerewe ki tetahi taone iti".(Tract 1 1879).
mf: 101.

kai noho taone n. citizen [1862]. "Ka whiriwhiria nga tangata mo te runanga, i runga i te mahi mahaki, hei ahua eka pea mei kitea e nga kai noho taone o Akarana".(MM2 2a: 6 1862,p.6).

(whaka)taone n. settlement as town [1857]. "I te 29 o Hanuere, ko te ra hoki tenei i timata ai te whakataone a Akarana e te Pakeha".(MM2 3:1 1857, p.3).

taone(tia) v.i.

to make a town [1847]. "Ka paamutia tana whenua, ka taonetia, ka waputia, ka kaupuketia na".(Whiteley 1847, p.32).

"Ko tenei kainga kua taonetia rawatia, me ona whare papai, me nga paamu, me nga nohoanga Pakeha ka takoto nei". (MM2 8:23 1861,p.9).

taora n.

towel [1855]. "Ka homai te pehini me te taora me te horoi kakara".(MM2 1:9 1855,p.16).

taore n.

towel [1852]. (Wton.4 1852,p.39).

- tapanakara n.** **tabernacle** [1862]. "E korerotia ana e tatou te oko parahi i mahia i nga karakia o te tapanakara i hanga ki nga whakaataata wahine".(MM2 2a:13 1862,p.22).
- tapenakara n.** **tabernacle** [1837]. "A kua tangohia e koutou te tapenakara o Moroka, me te wetu o to koutou Atua a Remapana".(Pai.3 1837,p.168).
 "Kua noho a Hapeta...ki ona teneti...ara, ki tana tapenakara, ki tana karakia".(CM1 1847,p.6).
 "Ka whakaarahia te tapenakara ki Maunga Hinai".(CM1 1847,p.13).
 "I whakaturia ki waho o te tapenakara ki te taha ki te rawhiti".(CM1 1847,p.14).
 "I roto ia i te tapenakara e tu ana".(CM1 1847,p.27).
 "E moe ana tera a Hamuera i te taha o te tapenakara".(CM1 1847,p.28).
 "I reira te tapenakara e tu ana i taua wa".(CM1 1847,p.35).
 "Ko te tapenakara, i Hiro e tu ana, i waenga nui pu o Kanaana".(CM1 1847,p.38).
 "Ki roto ki te teneti i whakaarahia e ia hei tapenakara".(CM1 1847,p.39).
 "Ko te tapenakara o Te Atua kei nga tangata".(Wes.2 1847,p.28).
 "Ka tika tonu atu matou apopo, ki te Tapenakara a Puangeone kia kite i nga teretere e haere atu ana ki Nui Tireni i tera wiki".(MM2 3a:7 1863,p.2).
- tapenakera n.** **tabernacle** [1846]. "Ko te Tapenakera to ratou whare karakia i te koraha".(Maun.12(vi) 1846,p.1).
- taperanaka n.** **tabernacle** [1860]. "Na, Moihi i hanga tetahi teneti papai, ko te taperanaka tona ingoa hei temepara karakia, ki te tikanga na te Atua i whakaatu".(Pom.3 1860,p.67).
- tapera n.** **table** [1847]. (= list). "Ko te tapera o nga mea e korerotia ana i tenei pukapuka".(Pom.8 1847,p.1a).
 "Ko te tapera o e tahi hara ki te ritenga o nga ture, o nga hara putake".(Pom.8 1847,p.435).
 "Ko te tapera o e tahi hara ki te ritenga o nga ture, o nga hara putake".(Pom.6 1879,p.53).
- taperete n.** **tabret** [1845]. "A kihai i korero mai ki a au, kia tukua mai ai koe e ahau i runga i te hari, i nga waiata, me te taperete, me te haapa?".(CMS 2 1845,p.71).

- taperu n.** doubloon [1852]. "Ka kitea ko nga Moni, e maha, ko nga Taperu e ono, ko nga papa Koura, he koura tinana".(Govt. 16 1852,p.109).
- taporena n.** tarpaulin [1852]. "Apiti iho ko te Taporena mo waho rawa, he Taporena tango mai no runga no te kaipuke". (Govt.16 1852,p.33).
- tapu n.** tub [1852]. "Otira, me whakatakoto i te tapu, na, ki te he te tangata, me haere mai ia ki te tapu kia horoia".(MM2 8:2 1861,p.17).*
mf: 2.
- kai hanga tapu n.** cooper [1852]. (Wton.4 1852,p.29).
- tapura n.** table [1842]. (= list). "Kua kite ia i te ritenga ko te tapura tona ingoa".(Pom.1 1842,p.27).
- tara n.** dollar [1842]. "Ka mea atu, he aha te utu?" ka ki mai 'tu tara'".(KNT 1:11 1842,p.44).
- Tarahi n.** Zarhites [1840]. "Na, ka arahina mai e ia te hapu o nga Tarahi, tenei tangata tenei tangata".(Pai.16 1840,p.16).
"Na Taraha, ko te hapu o nga Tarahi".(Maun.14b 1844, p.214).
- taraiti n.** ?-light? [1852]. "Noho tonu iho ki runga i taku Turu, tahuna te Taraiti - ka hono hoki ka pouri".(Govt.16 1852, p.52).
- taraka n.** 1. ? [1860]. "Te riro te mamae ki te pu o taku taraka, haere katoa ki te tau o taku ate ra".(MM2 7:14 1860,p.62).*
mf: 1.
2. stork [1840]. "Kei reira nga manu hanga ai i a ratou owanga: ko nga kauri ia hei ware mo te taraka".(Pai.9 1840,p.86).
- taraka adj.** tract [1848]. "Na te Rerihia Taraka Hohaiete i taia". (Lond.3 1848,p.1).
- tarakona n.** dragon [1837]. "Na, he tarakona nui e wero ana, ewitu ona matenga, tekau nga taringa pakeke, a ewitu nga karauna i runga i ona matenga".(Pai.3 1837,p.345).

"E wakamatea ana tona wenua e tetahi Tarakona kaha wakamataku".(Wilber.2 1843,p.1).

"Ekore koutou e mate i te Tarakona".(Wilber.2 1843,p.2).

"Ka haere ki te wanga i te Tarakona kino".(Wilber.2 1843, p.3).

"Tera te Tarakona kua manamanangia i te matenga o etahi o nga hoia i a ia".(Wilber.2 1843,p.7).

"Ko tetahi i kapo ki te hoari, a ka rere atu ki te Tarakona".(Wilber.2 1843,p.8).

"No konei ka hari te Tarakona ki te nui o tona kaha".(Wilber.2 1843,p.9).

tarami n.

drachm [1869]. "Me hoko kia kotahi tarami. Ko te mea tika kia ki te hawhe pune iti".(Martin 4 1869,p.9).

taramu n.

drum [1844]. "Ka whakatangihia te taramu o te Hoia".(KNT 3:1 1844,p.8).*

"Ko nga wahine i riro mai i o ratou whare i nga taramu, e waiata ana ki te whakahonore ki a Rawiri".(Pom.3 1860, p.88).

mf: 1.

kai patu taramu n. drummer [1852]. "Kei mua, ko nga kai patu taramu, me nga kai whakatangi tetere".(MM2 5:11 1858,p.3).

taranata n.

talent [1833]. "Ka timataia te komiti, arahina mai ana ki a ia he tangata, te kau nga mano taranata o tana rangatira kei a ia".(Syd.4 1833,p.37).

"Kihai a te Karaiti i whakapai ki te pononga, nana tona taranata i tanu ki te whenua".(Bud.1 1847,p.8).

"Engari, nga mea tokorua, i mahi i o raua taranata, hoki rawa mai to raua Rangatira, kua tekau o tetahi, kua wha o tetahi".(Bud.1 1847,p.8).

tarapene n.

threepence [1860]. "Kua utua hoki e matou ki nga moni e toru rau e waru te kau pauna, tekau ma rima hereni, me te tarapene".(MM2 7:1-2 1860,p.3).*

mf: 2.

tarapu n.

1. **stirrup** [1852]. (Wton.4 1852,p.46).

2. **trap** [1875]. (= horse-drawn vehicle). "Mo te Tarapu e rua hoiho e rima herengi".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

mf: 1.

taratimere n.

dulcimer [1856]. "I te wa e rongoi ai koutou i te tangi o te tetere o te putorino, o te hapa, o te hakauputa, o te hatere,

o te taratimere, o nga mea tangi katoa".(Kareti 12 1856,p.453).

tarau n. trousers [1843]. "He kahu ma i roto rawa, he tarau whakahekeheke, he kouma pakeha, he koti mangu kuruto". (KNT 2:11 1843,p.44).
"Me tarau ano e ia ona tarau rinena ki tona kiri".(Maun. 14a 1844,p.69).

tarau v.t. to put trousers on [1844]. "A ka kakahu te tohunga i tona kakahu rinena, me tarau ano e ia ona tarau rinena ki tona kiri".(Maun.14a 1844,p.69).

taraute n. trousers [1840]. "Ka hereherea anei tangata takai rawa ki roto ki o ratou tatata, ki o ratou taraute".(Pai.12 1840,p.13).
"Ara, i te pai o tona whare, i te pai o ona kakahu, he hate, he taraute, he koti, kei nga tane e mau ana".(KNT 1:8 1842,p.33).*
"Kia puritia te paraikete, te hate, te taraute, te koti, te huka, te tupeka, otira nga mea katoa".(MM2 7:18 1860, p.15).*
mf: 2.

taraute adj. trouser [1858]. "101 (iari) Pihī taraute...0 9 0". (MM2 5:6 1858,p.5).

tarenata n. talent [1847]. "A kua timata ia te whakariterite, kua kawea mai ki a ia te tahi o ana pononga, ko tahi tekau mano tarenata ona kei a ia".(Pom.8 1847,p.100).

tareta n. talent [1860]. "I ho atu e ia ki tetahi tangata ko Kapera tona ingoa, ko tahi tekau o nga tareta, (he moni no Ahiria), na te atawhai o te kingi i whiwhi ai e ia".(Pom.3 1860, p.106).

tarete n. thread [1852]. "Hapai atu ko nga Tarete, ko te Patiti, ko te Kaini ko te Hama".(Govt.16 1852,p.11).

tari n. 'study' [1855]. (= department, office). "Hone Waiti, (kai whaka maori o te Tari Hoko whenua)".(MM2 1:4 1855,p.11).
"E pai ana kia ahu ki te Tari o te Hekeretari Maori, kia ata whakaaturina ai nga tikanga o te hoko whenua".(MM2 4:10 1857,p.6).

"Haere ra, e to matou pukapuka, ki te Tari o te Kawana tanga".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

"E utua e te Kawanatanga te whakakinonga o to te Maori taonga, enei, era atu ranei, ana tonoa i te Tari Maori". (Govt.14 1863).

"Tari o te Wananga, Pakowhai".(Wan.1 1:10 1874,p.61).*

"Tari Maori".(Govt.10 1879).

"He maha nga pukapuka a nga tangata Maori e tae mai ana ki te Tari nei".(Govt.10 1879).

mf: 3.

Tari Maori n. 'Native' Department
[1875]. "He tika ano ia nei kia kiia, na Te Tari Maori, i kore aie puta he tikanga e tino akona ai nga tamariki Maori i era tau".(Wan.1 2:13 1875,p.116).

"E inoi ana ano hoki matou, mo o matou whenua e takoto ana i roto i te mate i nga mahi a taua Pakeha, me tana Tari Maori".(Wan.1 3:38 1876,p.395).*

mf: 1.

Tari Tauira Riiri n. Deeds' Registry Office
[1876]. "He mea korero whakatupato e ahau kia Te Omana kia kua nga korero o taua Riiri e tuhituhia ki te Tari Tauira Riiri".(Wan.1 3:34 1876,p.357).

taria n.

dahlia [1856]. "E kore ano hoki e roa te Taria te hua kore ai a me te aporo me te pea, ano hoki ana honoa kautia". (MM2 2:4 1856,p.2).

tariana n.

stallion [1875]. "Kotahi kuao whero a mangu, he tariana, kahore e kitea he parani, 10 ringa te tiketike".(Wan.1 2:13 1875,p.119).

tariona n.

stallion [1875]. "E kore ahau e pai kia utu ana mate tetahi uha e kawea mai ana ki taua Tariona".(Wan.1 2:19 1875,p.203).

tariona adj.

stallion [1875]. "He kuao tariona, kotahi tau, he O te parani i te kuha mau".(Wan.1 2:14 1875,p.133).

Tarita kumai phr.

Syr. Talitha cumi [1837]. (= 'Damsel, arise'). "Ka mau ia ki te ringaringa o te kotiro, ka mea atu ki a ia, Tarita kumai; ko ia ia ua wakamaoritia, E ko, ka mea atu a hau ki a koe, e ara".(Pai.3 1837,p.54).

tariti n.

street [1857]. "Ko te Whakatakoto tariti, ko tetahi e tata ana ki nga maero erua te roa".(MM2 4:6 1857,p.3).

- taruku n.** drug [1858]. "Ko te tangata ka kape i ta te Ture, ka whangai i tetahi atu tangata ki te rongoa Kororohama, Ratanama ranei, ki tetahi atu rongoa Taruku aha ranei". (Auck.6 1858,p.11).
- tatakuna n.** ? [1875]. "He Hoiho a Tiuka kua riro i a ia nga moni whakakitekite mo nga Hoiho tino pai o tenei Porowini, mo nga tau e rua, koia te tatakuna ai tona kawai matua".(Wan.1 2:20 1875,p.228).
- Tatei n.** Thursday [1862]. "I te ata o te Tatei ka hoe atu a Kawana ma ki Kerikeri, i runga i nga pooti o te Tima".(MM2 2a:2 1862,p.2).
- tatera n.** stater [1847]. (Gk. statēr, = a piece of money worth 24 drachmas, equiv. to 1/2 oz. silver). "A ko te ika tuatahi kua eke, tangohia (a) kua whakatuwheratia tona mangai, ka (kite) koe i te tatera: tangohia taua mea, ho atu i a ratou mo taua tahi".(Pom.8 1847,p.96).
- tatiha n.** tortoise [1844]. "Ko te witere, ko te kiore, me te tatiha, me nga mea e rite ana ki a ia".(Maun.14a 1844, p.84).
- Tatihi n.** Dutch [1862]. "E rere ke ana te Tatihi i nga iwi o Oropi, i nga Poatuki hoki, i pehia e ratou i taua motu".(MM2 2a:3 1862,p.23).
- tatoiho n.** tortoise [1852]. "Ko nga Nanenane, ko nga Kuku, ko nga Tatoiho".(Govt.16 1852,p.62).
- tauera n.** towel [1833]. "Ka tango ki te tauera, ka witiki i a ia". (Syd.4 1833,p.78).
"Kua oti i hau te wakatakoto ki roto ki te tauera".(Pai.2 1835,p.52).
- tauere n.** tower [1847]. "E te Tauere ipori, i. m. m".(Pom.8 1847, p.xlii).
"A karapotia ana i te taiepa, ka keria te pehi ki reira, kua hanga hoki te tauere,a tukua whakarite ana ki nga kaimahi waina, a ka haere ia ki tawhiti".(Pom.8 1847,p.118).
"Ka arahina ratou i te ra ki tetahi tauere kapua, a i te po, ki tetahi tauere kapura".(Pom.3 1860,p.62).
"E te Tauere o Rawiri, inoi mo matou".(Pom.5 1893, p.22).

- tauere adj.** tower [1860]. "Na, ki runga ki te tuara o ia erewhati, o ia erewhati, he whare tauere i kiia i nga hoia e tatau ano no runga".(Pom.3 1860,p.153).
- tautini n.** thousand [1860]. "Ka karanga au inaianei, E toru tautini e rima rau; ma te runanga o te Kawana e whakaae". (MM2 7:15 1860,p.50).*
mf: 2.
- tauwa adj.** (towel?) [1840]. "A, haea ana e Hakopa ona kakahu, ka meatia ki tona hope te kakahu tauwa, a, ka maha nga ra i tangi ai ia ki tana tamaiti".(Mang.1 1840,p.31).
- tawera n.** towel [1844]. "2 Nga tawera, 2 Nga koti".(KNT 3:6 1844,p.28).
- tawhi n.** stuff [1858]. (= haberdashery). "77 (iari) tawhi whero...1 10 0".(MM2 5:6 1858,p.5).
- Tawhikurahio n.** Lat. Transfiguratio [1847]. (= Transfiguration). "Tawhikurahio o H. K. to tatou Ariki".(Pom.8 1847,p.15a).
"Tawhikurahio. Ko te ra o te Whakakororiatanga o H. K. ki te kanohi o ana akonga. 6 o Akuhata".(Pom.5 1893, p.213).
- tawini n.** servant? [1854]. "Putā katoa te atawhai o nga Tawini me nga tamariki katoa ote Kura ki au".(Auck.8 1854, p.21).
- tea n.** tare [1857]. "32 puhera pini, 32 puhera tea, 17 puhera aporo".(MM2 4:4 1857,p.8).
"Kia mahara ano hoki ratou he mea pai ano te kaanga, te tea me te pini, me te pi, hei kai ma nga hoiho o tawahi".(MM2 4:5 1857,p.7).
- teanara n.** general [1879]. "Ka whakahuatia e ia a Hura Makape, tona tama, hei tini teanara mo te whawhai ki o ratou hoa riri katoa".(Pom.6 1879,p.432).
- teepu n.** table [1876]. "A i menemene aku paparinga i taku kitenga i a ia e haere mai ana ki te teepu o te Paremata nei tu ai".(Wan.1 3:34 1876,p.359).

"Ka pania ki te papa raro o te teepu o te whare runanga nei".(Wan.1 3:34 1876,p.359).

teepu tuhituhi n. desk [1875]. "A i etahi Kura, e kiia ana kahore he mapi, he teepu tuhituhi, a kahore i rato nga tamariki i te pukapuka, i te rete tuhituhi".(Wan.1 2:14 1875,p.129).

Tehui n. Jesuites [1844]. "Na Tehui, ko te hapu o nga Tehui". (Maun.14b 1844,p.216).

teihana n. 1. station [1875]. (farm). "Na Hori Rawe, o te teihana o Konana raua ko Hira".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
2. station [1879]. (railway). "Te taenga o te rerewe ki te teihana, ka pupuri taua tangata i nga ringa o te mihinare".(Tract 1 1879).
"Ka hoki mai, te taenga atu ki te Teihana, kaore tahi he moni hei utu tikiti".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*
mf: 1.

tekena adj. second [1875]. (i.e. second place). "Reihi mo nga Hoiho Tekena".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

tekihana n. section [1857]. (= piece of land). "Hokona ana e Porutu, rangatira no Ngatiawa i Poneke, kotahi tekihana whenua, 100 nga eka, he mea hoko nana i te Pakeha".(MM2 6:11 1859,p.1).
"E kia ana kua kore e hokona nga Tekihana 447, 448, 450, 451, me te 452 o te whenua i Okotuku".(Wan.1 2:21 1875,p.239).

tekorahio n. decollation [1847]. (= decapitation). "Tekorahio o Hato Hoane Papita". (Pom.8 1847,p.16a).

temapara n. temple [1833]. "Ko te pa o nga tangata o Epiha te kai tiaka temapara o te Atua nui o Raiana".(Syd.4 1833, p.120).

temapera n. temple [1855]. "Ko te keokeonga o te temapera o tenei pa tawhito kua hanga houtia nei".(MM2 1:1 1855,p.26).

Temari n. Zemarite(s) [1845]. "Me te Aarawari, me te Temari, me te Hamati".(CMS 2 1845,p.19).

temepara n.

temple [1830]. "Ka arahi te Rewera i a ia ki te pa tapu, wakatu ana i a ia ki runga ki te keokeonga o te temepara". (Syd.2 1830,p.12).

"A kitea ana e ia i roto i te temepara nga kai hoko okiha, hipi kukupa, me te kai hohoko moni e noho ana".(Syd.2 1830,p.33).

"Wawahia rawatia tenei temepara, a kia toru ra maku e wakaara".(Syd.2 1830,p.33).

"Na! ki ano koutou i matau ko to koutou tinana te temepara o te Wairua Tapu i roto i a koutou".(Syd.2 1830,p.51).

"Ko ratou e mahi ana ki nga mea tapu e kai ana i nga mea o te temepara?"(Syd.7 1833,p.26).

"Kei tenei wahi a ia e rahi ke atu i te temepara".(Syd.4 1833,p.26).

"E nui haere ana hei temepara tapu mo te Ariki".(Pai.1 1835,p.5).

"Ka taka te rota mona kia tomo ki te tino o te temepara". (Pai.2 1835,p.3).

"No te toto o Epera, tae noa ki te toto o Hakaraia i patua i te takiwa o te ata o te temepara".(Pai.2 1835,p.35).

"Kua tangohia nei e Nepukaneha tona matua no roto no te temepara i Hiruharama".(Pai.12 1840,p.18).

"Ka titiro atu ano ahau ki tou temepara tapu".(Pai.12 1840,p.30).

"Tona kanohi te 'werikorikotanga i roto i taua temepara, kua riro atu na ia ki te noho ki reira".(Wilber.3 1845, p.33).

"Na te aha i hoki mama ai te ngakau o te pupirikana i tana inoinga i te temepara".(Maun.12(v) 1846,p.5).

"Ka hanga ko te Temepara ki te kohatu, hei whare karakia tuturu".(Maun.12(vi) 1846,p.1).

"Mutu pu nga patunga tapu a nga Hurai, kore ake to ratou Temepara".(Maun.12(vi) 1846,p.6).

"A haere ana ki te temepara, ki te ui i te tikanga o tena mea".(Maun.12(vii) 1846,p.2).

"Hei mea hoki e taunga ai ki ana karakia, ki tona temepara, ki ana mea i whakaaria mai e ia ma ratou".(Maun.12(viii) 1846,p.3).

"Kia oti ra ano te temepara i mea ai ia kia hanga e ia".(CM1 1847,p.39).

"I runga i Maunga Moria te turanga o e temepara i te taha ki te rawhiti o Hiruharama".(CM1 1847,p.44).

"He temepara te tinana o te tangata whakaponono no te Wairua Tapu!"(Whiteley 1847,p.21).

"Ka wawahi i te temepara o te Wairua Tapu".(Whiteley 1847,p.22).

"E tapu ana hoki te temepara o Te Atua, ko taua temepara hoki koutou".(Wes.2 1847,p.6).

"Ka mau ki te hoari, ka eke ki runga ki te hoiho, ka oma atu ki te temepara o te whakapakoko".(Kareti 5 1851,p.12).

"E kore te temepara nui e pau i te whare Maori, no te mea he whare nui te whare Pakeha".(MM2 7:18 1860,p.8).*

"Ko te temepara me waiho kia tu ana".(Martin 3 1863, p.5).

mf: 1.

kai tiaki temepara n. temple-keeper [1837].
 "E nga tangata o Epeha, ko tehea tangata ekore e mohio, ko te pa o nga tangata o Epeha te kai tiaki temepara o te atua nui a Riana?"(Pai.3 1837,p.187).

temepera n.

temple [1854]. "Hei kai whakapai mona, ia Rangi ia Po, i roto o tana temepera i runga o te Rangi".(Auck.8 1854, p.47).

temera n.

Hebr. zemer [1840]. (= chamois). "Ko te hata, me te anateropi, me te parotiri, me te nanenane pawara, me te pikareka, me te kau pawara, me te temera".(Pai.15 1840, p.93).

Tene n.

Danes [1856]. "I tetahi takiwa, ka reia mai e nga Tene, a, riro katoa te whenua o taua kingi i a ratou".(MM2 2:8 1856,p.6).

tenete n.

tent [1856]. "E noho noa ana ia i roto i tona tenete, i tawhiti atu i tona kainga".(MM2 2:12 1856,p.8).

teneti n.

tent [1833]. "Ko ia te tupuna o te iwi noho teneti".(Syd.4 1833,p.7).
 "Ka mahue rawa i ahau te potae nei ki te teneti".(Wilber.2 1843,p.3).
 "E haereere tonu nei i te roro o tona teneti e pehia ana e te taimaha o ana kahu arai".(Wilber.2 1843,p.5).
 "Hotikina te kuwaha o te teneti".(Will.1844,p.23).
 "Me poupou nga tia o te teneti".(Will.1844,p.106).
 "Me tia nga poupou o te teneti".(Will.1844,p.139).
 "Kei hea nga tiatia o te teneti?"(Will.1844,p.139).
 "Me hanga he pahoka hei wakaruru mo nga teneti".(Will. 1844,p.170).
 "'Wakaturia te teneti".(Will.1844,p.192).
 "Turakina te teneti".(Will.1844,p.193).
 "Moe noa iho au, ka kite au he teneti e tu ana i waenga mania".(Wilber.3 1845,p.1).
 "He teneti nui te teneti i kite ai au, he teneti ma, ma, ma, ma tonu".(Wilber.3 1845,p.1).
 "Ka noho ano hoki ia ki nga teneti o Hema".(CM1 1847, p.6).
 "He teneti hoki i hanga ki te kakahu ki te hiako whakapai-pai".(CM1 1847,p.13).
 "Haere mai ana ratou, me o ratou teneti, me a ratou kararehe".(CM1 1847,p.21).
 "Ki roto ki te teneti i whakaarahia e ia hei tapenakara".(CM1 1847,p.39).

"Kahore ona whare pumau, he noho teneti kau tana".(Kareti 6:1852,p.13).

"Ma nga uri o Hapeta e noho nga teneti o Hema".(MM2 7:15 1860,p.56).*

"I a ia e noho ana i roto i tona teneti".(Martin 3 1863, p.39).

mf: 1.

teneti adj.

tent [1852]. "Ka whakaaro au, akuanei pea, ko te horonga iho o te kowhatu ki runga i taku whare Teneti ko te tino whakanaromanga e ngaro atoa ai aku taonga te tanu". (Govt.16 1852,p.45).

teniti n.

tent [1840]. "Ka haere a Rota i a Aperama, na, he kahui hipi ona, he kahui kau ano, me te teniti hoki".(Mang.1 1840,p.14).

tepa n.

(tape - no citation found to date).

komokomo tepa n. bodkin [1852]. (Wton.4 1852,p.26).

tepara n.

1. stable [1859]. "Ka korerotia e Reri te whakatapokoranga o te kuaio hoiho ki roto ki te tepara, ara, ki te whare hoiho".(MM2 6:2 1859,p.3).

"A tonoa ana te akonga ki te tepara ki te miri i taua Hoiho".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 1.

2. table [1841]. (= list). "He tepara mo nga Huanga". (Pai.9c 1841,p.140).

"He tepara wika".(Purewa 1 1847,p.7).

3. table [1830]. (= furniture). "Ringihia ana te moni o nga kai hohoko moni a hurihia ana nga tepara".(Syd.2 1830,p.33).

"E kore e hei i a koutou te tango i to te Ariki tepara me te tepara o nga rewera".(Syd.4 1833,p.162).

"I whakatakotoria enei taro ko tahi tekau ma rua i tenei hapati i tenei hapati ki runga ki te tepara".(CM1 1847, p.14).

tepara adj.

stable [1875]. "He makete Hoiho aana, i nga Hatarei katoa, kei te whare tepara nui i Nepia".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

tepera n.

1. table [1840]. (= list). "Me i reira kia korerotia tetahi o nga Upoko o te Kawenata Tawito, kia rite ki te mea a te tepera".(Pai.9b 1840,p.17).

2. table [1833]. (= furniture). "Ahakoa ra e kai ana te moimoi i nga kongakonga e ngahoro iho ana i te tepera a o ratou rangatira".(Syd.4 1833,p.33).

"E hiahia ana ia kia wangainga ki nga kongakonga e ngahoro iho ana i te tepera o te tangata taonga".(Pai.2 1835,p.46).

"Tenei kei hau kei te tepera te ringaringa o te kai tuku i hau".(Pai.2 1835,p.59).

"Te hoko ai ratou i te papa hei whare, i te moenga, i te kakahu, i te tepera, me nga mea pai katoa e ora ai te tinana?"(Bud.1 1847,p.10).

3. tables [1851]. (= times tables). "Kua mohio a Hoani raua ko Paora ki te korero puka-puka, ki te tuhi-tuhi, ki nga te-pe-ra, ki nga whika, kua mohio hoki ki nga reta Pakeha".(Kareti 11 1851,p.9).

teperahia n.

Lat. temperantia [1847]. (= temperance). "He aha te Teperahia? Ko te Wiritute e hua ana ki roto ki a tatou kia wehea te ngakau i nga taonga o tenei ao, a kia atatango tatou ki nga mea o te tinana".(Pom.8 1847,p.266).

"Teperahia. Ngakau whakakape i te kai me te inu, kia iti ai".(Pom.5 1893,p.212).

Teponi n.

Zephonites [1844]. "Na Tepono, ko te hapu o nga Teponi".(Maun.14b 1844,p.213).

tepu n.

table [1833]. "Kia tukua ai koutou ki tena tepu tapu".(Syd.7 1833,p.28).

"E kore e ngoto i a matou te kahi i nga kongakonga i raro i tou tepu".(Syd.7 1833,p.32).

"Ka awhi mai ia ki te tepu o te Ariki".(Wes.1 1846,p.6).

"Ko Raharuhi te tahi o ratou i noho tahi me ia i te tepu".(Syd.4 1833,p.76).

"Kahore he tangata i te tepu i matau ki te mea i korerotia ai tenei ki a ia".(Syd.4 1833,p.79).

"Waiho to ratou tepu kai hei mahanga, hei reti, he tutukinga waewae".(Syd.4 1833,p.146).

"I runga i te tepu i te aroaro o Ihowa".(CM1 1847,p.35).

"Ka huihui matou ki te tepu i te matapihi".(Kareti 7 1852, p.15).

"Na te mea kotahi ano a raua tepu kainga ko te Kawana, kotahi ano hoki to ratou ruma moenga".(MM2 7:17 1860, p.17).*

mf: 1.

Tepuhi n.

Jebusites [1840]. "Te wahi o nga Kanani, o nga Hiti, o nga Amori, o nga Perihī, o nga Hiwi, o nga Tepuhi".(Pai.14 1840,p.7).

"Me te Tepuhi, me te Amori, me te Kirekahi".(CMS 2 1845,p.19).

tera n.

1. saddle [1852]. (Wton.4 1852,p.43).

"E noho ana i runga i te hoiho ma, ka kite ano au i te whariki o tona tera he ma, e 4 nga pure whero".(Hoki 6:15 1862,p.5).*

"He ra ano ka hiahia he hoiho, he tera, i tetahi he poti, i etahi atu rangi mo nga mea mahi paamu, pera tonu".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 2.

kai hanga tera n. saddler [1875]. "Patariki Kohikorewe, Kai hanga Tera, me nga hanga katoa mo nga Kiiki, me nga Kaata".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

tera pikau taonga n. saddlebag [1875]. "Me nga mea mo nga Kiki me nga Tera Pikau taonga".(Wan.1 2:13 1875,p.111).

2. sail [1843]. "Wakaarahia ana nga tera, a, na, na, ka pai te rere".(KNT 2:3 1843,p.12).

"He Tera i kore - ko te hoe anake ano".(Govt.16 1852, p.24).

3. sale [1860]. (= of land, merchandise etc.). "Na konei au i kite ai i te he o te tera Maori".(MM2 7:15 1860, p.8).*

mf: 1.

tera(tanga) n. sale [1860]. (= of land, merchandise etc.). "Ka rongo au ki te pere o te Kawana, e mea ana kia haere mai au ki te teratanga a Kawana i ana taonga".(MM2 7:15 1860,p.8).*

"Na kua tae mai au, kua kite au i te teratanga".(MM2 7:15 1860,p.8).*

mf: 2.

tera adj.

tailor [1863]. "Te mahi Tera".(MM2 3a:4 1863,p.14).

"Ko nga whariki moenga, tepu, me nga kakahu katoa he mea tuitui ki tenei ruma tera".(MM2 3a:4 1863,p.14).

Terahupetahio n.

Lat. Transubstantiatio [1847]. (= Transubstantiation).

"He aha te ingoa o taua putanga ketanga? Ko te Terahupetahio, ara, ko te rironga o te tahi mea hei mea ke".(Pom.8 1847,p.288).

"Terahupetahio. Whaka-putanga ketanga".(Pom.5 1893,p.212).

terapimi n.

teraphim [1856]. "Kahore he kingi, kahore he rangatira, kahore he patunga tapu, kahore hoki he pou, kahore he epora, kahore he terapimi".(Kareti 12 1856,p.484).

- Teratihiona n.** Tradition [1842]. "Ki ta te korero tawito o te Hahi o Hehu Kerito ka huaina tena ko te Teratihiona".(Pom.1 1842,p.28).
 "Kihai tena i tuhituhia ai ki te pukapuka tapu, engari ko te mea tena e kitea nuitia ki te Teratihiona".(Pom.1 1842, p.29).
 "A ki muri na te Atua i mea hoki ki te Teratihiona, mahuetia te ra hapati, a tangohia te ra tuatahi o te wiki hei ra tapu".(Pom.1 1842,p.40).
 "Ko to ratou Teratihiona hoki te pou me te unga o te pono; na, e rangi taua Teratihiona i te tuhituhinga kau o te pukapuka tapu ano".(Pom.1 1842,p.40).
 "E kitea ana ki te Tuhituhinga tapu, ko te Piperia te ingoa; e kitea ana hoki ki te Teratihiona".(Pom.8 1847,p.258).
- teratihiona adj.** traditional [1842]. "He aha te tangata e kore e matau i te tuhituhinga o te pukapuka Tapu,a e wakarongo tonu ana ki te ako Teratihiona o te Hahi Katorika Romana?"(Pom.1 1842,p.29).
- terei n.** dray [1855]. "Tu ana nga Parau me nga terei - te taiepa papai hoki, me te whare pai, he papa, he mea hanga ano e ia".(MM2 1:8 1855,p.8).
 "E puta ranei nga terei?"(Auck.3 1864,p.49).
 "Mo te Hanihi Paki, Kiki, Toki Kaata, Piringi Kaata, terei, Parau hoki, Peke Tera hoki".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- terei adj.** dray [1875]. "Na G. Pakina, Kai hanga Kooti, me te mahi Terei, kai rongoa Hoiho, me te mahi i nga rino katoa e mahi ai te Parakimete".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
- tereina n.** train [1875]. "A i nga ra katoa o te Wiki e haere ana ki Waipukurau, i muri iho o te taenga atu o te Tereina o Nepia i te 12 o te tina, a e hoki mai ana i te 8.30 i te ata".(Wan.1 2:19 1875,p.204).
- (terekarawhe n.** telegraph - no citation found to date).
- whare terekarawhe n.** telegraph office [1875]. "Kei runga i taua whenua te Taone o Hehitinga me nga whare Toa Rerewe, me nga whare Terekarawhe, me nga whare katoa mo nga mahi ma te iwi".(Wan.1 2:31 1875,p.404).
- terekarawhi n.** telegraph [1875]. "Nga ra e haere ai nga pahihi kawee meera o te Terekarawhi a Kaapu me ana Hoa".(Wan.1 2:19 1875,p.204).

- Terenita n.** Trinity [1849]. (Pom.2 1849,p.38).
- terepene n.** threepence [1860]. "Papapa witi, 1 hereni me te terepene, ara, mo te puhera".(MM2 7:9-10 1860,p.12).
- tereti n.**
1. slate [1859]. (= schoolroom chalkboard). "Ko nga waiu i riro i tenei i tera, ka tuhituhia tonutia e ia ki te tereti". (MM2 6:22 1859,p.3).
 2. slate [1858]. (= stone). "Me utu e ia i roto i nga tau katoa kia 12f 10s, me he mea ia he whare pereki tona whare, me he tereti hoki nga toetoe o runga".(MM2 5:14 1858,p.8).
 3. thread [1860]. "Nana hoki i ho atu ki a ia tetahi kakahu kaone e meatia ai ki nga tereti me nga pani tini ke".(Pom.3 1860,p.28).
- Teretihiona n.** Tradition [1852]. "E mea ana nga Pikopo kahore i poto mai ki roto ki te karaipiture nga ture a te Karaiti, engari kei nga kupu i tukua noatia iho e nga Apotoro ki te Hahi. Ko to ratou ingoa mo enei tikanga ko Teretihiona".(Lond.4 1852,p.12).
"He aha ta Paora korero mo nga Teretihiona o nga Hurai puta ke i te karaipiture?"(Lond.4 1852,p.14).
- Terinita n.** Lat. Trinitas [1842]. (= Trinity). "Ko Hehu Kerito te hunga tuarua o te hata Terinita".(Pom.1 1842,p.4).
"E penei te kupu hata Terinita me tenei kupu maori, ko te kotahitokotorutanga tapu".(Pom.1 1842,p.32).
"Ko to te hata Terinita hunga tuarua ia kua wakatangatatia nei hei wakaora i te ao".(Pom.1 1842,p.34).
"Ko ahau kia pai tonu ki te hata Terinita ko te Matua, ko te Tamaiti, ko te Wairua Tapu".(Pom.8 1847,p.491).
"Terinita. Tokotorutanga tapu".(Pom.5 1893,p.212).
- teriona n.** Gk. bdellion [1827]. (= bdellium). "Kei reira te teriona me te ko'watu onika".(Syd.1 1827,p.6).
- teriuma n.** Lat. bdellium [1844]. (= bdellium). "A rite tonu te mana ki te purapura korianara, ko tona ahua i rite ki to te teriuma ahua".(Maun.14b 1844,p.172).
"A he pai te koura o tera whenua: kei reira te teriuma me te kowhatu onika".(CMS 2 1845,p.4).
- tetaraka n.** tetrarch [1847]. "I taua taima ka rongo a Herora tetaraka ki te rongo o Hehu".(Pom.8 1847,p.75).

- tetaraki n.** **tetrarch** [1879]. "A, te rongonga o Herora tetaraki ki nga mea katoa i meinga e ia".(Pom.6 1879,p.248).
- tetaraki v.i.** **te be tetrarch** [1879]. "I a Herora e tetaraki ana i Kariri, i tona teina hoki i a Piripi e tetaraki ana i Ituria". (Pom.6 1879,p.128).
- Teteri n.** **Jezerites** [1844]. "Na Teteri, ko te hapu o nga Teteri". (Maun.14b 1844,p.216).
- Tetikahio n.** **Dedication** [1847]. "Tetikahio o Ha. Maria i te haupapa". (Pom.8 1847,p.15a).
 "He aha te Tetikahio o nga Temepara? Ko nga ritenga me nga karakia e meatia ana e te epikopo kia tapu te tahi whare mo te Atua anake".(Pom.8 1847,p.384).
 "Tetikahio. Ko te ra Whakawhetai-tanga mo nga whare karakia".(Pom.5 1893,p.213).
- tewara n.** **devil** [1860]. "Nana i pei nga tewara, a i whakaora nga mate ki te ora".(Pom.3 1860,p.162).
 "Kahore he hunga whakapono, kahore he runanga, kahore he tewara; mate katoa nga tinana me nga wairua".(MM2 7:17 1860,p.18).*
 mf: 1.
- ti n.** 1. **tea** [1856]. (= plant). "Heoi ano te whenua i tupu ai te ti, ko reira anake. He rau rakau te ti he rakau iti nei". (Kareti 10 1856,p.33).
 2. **tea** [1842]. (= meal). "Ka wakaaro ki te pereti ki te ti mehemea ia e hua ana iau moni".(KNT 1:12a 1842,p.50).
 "Ka ahiahi ka huihui nga tangata o te Hahi, me nga tangata ki te Whare Nui, ki te ti".(KNT 3:6 1844,p.31).
 3. **tea** [1843]. (= drink). "E hoko ana ki te huka, ki te ti, te paraoa, te tupeka".(KNT 2:4 1843,p.14).
 "Ho mai ra he ti hei wakareka i taku waha".(Will.1844, p.169).
 "Maka he wai ki te ahi mo te ti".(Will.1844,p.193).
 "Kahore hoki he huka, he ti, he kai ngawari".(Whiteley 1847,p.42).
 "E riringi ana au i te ti".(Kareti 4 1847,p.17).
 "2 pouaka Ti, nga utu 2f 15s 0d".(MM2 5:9 1858,p.5).*
 "Heoi ano te mahi a nga Pakeha he tuku i te kai ma te Maori, i e rohi, i te ti, i te huka, i te paraoa".(Misc.8 1871).*
 "Te kai hoko o nga Ti me nga Huka".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
 mf: 2.

- ti kapu n. tea-cup [1875]. "6 Kete
ti Kapu, me nga mea pera".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
ti-ketera n. tea-kettle [1864]. (Auck.
3 1864,p.16).
ti-pata n. tea-pot [1864]. (Auck.3
1864,p.16).
- tía n. dear [1820]. "I ráro nei, e Tía, e áta títiro ána".(CMS 1
1820,p.113).
- tia v.i. to steer [1852]. "Ka heke iho au ki te Hóro o to maua
kaipuke, ka waiho atu ko Huri ki te Tia".(Govt.16 1852,
p.17).
- tiakeni n. deacon [1860]. "Na nga Apotoro i whakatu nga Epikopo
hei kai mau mana no ratou, a nga pirihi hoki me nga
tiakeni, hei hoa mahi tapu".(Pom.3 1860,p.168).
- tiakete n. jacket [1852]. "Ko nga koti nunui o nga Heremana i riro
mai i au i te tahuritanga o to matou kaupuke, ko era e tui
hei Tiakete".(Govt.16 1852,p.75).
"I rere mai te toto o te motu ki runga ki tona tiakete".
(MM2 2a:8 1862,p.7).
- tiaki n. cheque [1875]. "He Tiaki ki te Peeke Iuniana: Nama
28979, mo te £1".(Wan.1 2 :27 1875,p.342).
- tiama n. jam [1860]. "110 tana riwai, 3 pouaka tiama, 3500
pauna huru hipi".(MM2 7:6 1860,p.8).
- tiamana n. chairman [1876]. "He korero marama nga korero a Te
Paraihi, te Tiamana o te Komiti Maori".(Wan.1 3:32
1876,p.342).
- tiami n. jam [1860]. "20 hanaraweti tangai rakau, 350 pauna
tiami".(MM2 7:9-10 1860,p.15).
- tianara n. general [1863]. "Ki atu ana ia ki te Tianara kia mutu te
whawhai".(Hoki 1:15 1863,p.2).
"E hiahia ana te tianara ki te whawhai ki Waikato".(Hoki
1:15 1863,p.3).*
"Ka mea te Tianara o nga hoia e pai ana".(Wan.1 1:3
1874,p.8).*

"Heoi ka tu tahi ratou, o ratou kingi me o ratou tianara kaha mo te whawhai, kia wawe te mate a Ihairaira".(Pom.6 1879,p.432).

"Heoi ka timata rawa te whawhai me te hinganga o tera kingi, o tera kingi, o tera tianara, o tera tianara".(Pom.6 1879,p.433).

mf: 2.

tiaporo n.

Lat. *diabolus* [1847]. (= devil; poss. also from Fr. *diable*?). "I nga mahanga o te tiaporo, whakaorangia ra matou".(Pom.8 1847,p.xxv).

"I arahina a Hehu e te Wairua ki te koraha, kia whakawaia e te tiaporo".(Pom.8 1847,p.12).

"Peia atu taku hoa riri, Te tiaporo".(Pom.7 1889,p.81).

"Tiaporo. Rewera".(Pom.5 1893,p.212).

tiata n.

theatre [1894]. "He tangata purei a Kenehi no roto i nga tiata o Roma".(Pom.9 1894,p.150).

tiati n.

judge [1875]. "Kua whakaturia hei Tiati mo te Kooti Whakawa Whenua Maori".(Wan.1 2:14 1875,p.124).

"I haere ano ahau kia Te Matenga Tiati tawhito o te Kooti Hupirimi, a mea atu ana ahau ki aia".(Wan.1 2:35 1875,p.450).*

mf: 1.

Tiati Tumuaki n. Chief Justice [1875]. "I kiia kia whakawakia i te aro-aro o te Tiati Tumuaki o te Kooti Huperimi i Poneke".(Wan.1 2:14 1875,p.125).

tienara n.

general [1862]. "Ko te Kawana, haere tahi i a ia, a te Tienara Kameron, a Te Pokiha, Tino Kai-tuhituhi o Niu Tireni, i u atu ki Tokerau".(MM2 2a:7 1862,p.6).

"Karangatia ana e te Tienara o te Wiwi, a Re Kirea, ka tiakina ka whakaorangia nga tangata katoa o Hana Tomingo".(MM2 3a:6 1863,p.7).

"Ko etahi i mea hei patu i o matou, ko etahi i mea hei hopu ia Te Kawana, a kia kaua e aha, ki etahi atu tangata, engari ko Te Kawana raua ko te Tienara anake".(Govt.11 1863, p.2).

tienera n.

general [1863]. (MM2 3a:7 1863,p.6).

tieti n.

judge [1874]. "Mau e whakahoki mai o matou whenua ko koe te Tieti o nga Kooti katoa".(Wan.1 1:4 1874,p.17).*

mf: 1.

- Tihema n.** December [1836]. "Ko te tohu mo Tihema 1836". (Mang.2 1836,title page).
 "Ko Tihema, e toru tekau ma tahi o ona ra".(Pai.18 1840, p.14).
 "No te 2 o Tihema ka tuhituhi ano ahau i te reta ki a koe". (MM2 8:2 1861,p.10).*
 mf: 23.
- tihi n.** 1. cheese [1851]. "Ko te pata, ko te tihi, hei kinaki taro".(Kareti 11 1851,p.11).
 "Ko nga waiu, hei penei me to te kau, hei pata, hei tihi".(Kareti 10 1856,p.5).
 "36 keke pata, 3 kaho tihi, (pata pakeke)".(MM2 2:3 1856,p.15).
 "10 Pouaka Tihi; 40 Pouaka Ti; 6 Tana Huka".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
 2. dish [1852]. "Engari ko nga mea ririki i oti, ko nga Tihi, ko nga Panikena, ko te kaha koa iho o te ra pai tonu te hanganga".(Govt.16 1852,p.69).
- Tihipaite n.** Tishbite [1840]. "Na Iraia te Tihipaite, te tangata o Kiriara i mea atu ki a Ahapa".(Mang.1 1840,p.72).
- Tihihi n.** Tishbite [1879]. "Ka mea a Iraia Tihihi ki a Ahapa. E ora ana a Ihowa, kei tona aroaro nei ahau e tu ana, e kore enei tau e whai tomairangi, e whai ua".(Pom.6 1879, p.410).
- tihihi n.** cheese [1850]. "Katahi ratou ka mohio ki te mahi waiu-kau, hei pata, hei tihihi".(Kareti 8 1850,p.12).
- tiini n.** chain [1894]. "Tahi ka whakahau te kawana kia whepua a Wenatio, kia herea ki te tiini rino, he mea taimaha rawa".(Pom.9 1894,p.125).
- tiini(tia) v.i.** to be changed [1858]. (= monetary). "Ko te tikanga o taua Noti, he pukapuka whakaae na te hunga o te Peke nana taua Noti, kia hoatu ki te tangata i a ia taua Noti nga moni e tuhia ana ki roto, ina kawea atu taua Noti ki te Peke, kia tiinitia".(Auck.6 1858,p.51).
- tiira n.** steel [1862]. "Te one-mangu o tatahi, he rino, he tiira hoki".(MM2 2a:7 1862,p.13).

- tika n.** cigar [1875]. "Te Tupeka pai, me nga Tika, me nga Paipa Mihini".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
- tikaa n.** cigar [1875]. "He Tupeka pai, he mea tupahi, he Tikaa, he nui noa atu nga Paipa ahua ke".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
- tikapa n.** teacup [1862]. "Tangohia mai nga mea a te Pakeha ki roto ki o koutou whare, nga tepu, nga turu, nga tikapa, nga pereti, nga maripi, nga paoka".(MM2 2a:15 1862,p.19).
- tikera n.** tea-kettle [1844]. "Kahore ano i pupu noa te tikera". (Will.1844,p.109).
"I maka hoki te tikera ki te ahi, hanga ana he ti, a pai atu hoki te parakuihi".(MM2 2a:11 1862,p.4).
- tikete n.** ticket [1858]. "Ko te kuri haere noa kahore ona ariki, ahakoa Tikete, ahakoa kahore he Tikete i a ia, ma te Katipa e hopu".(Auck.6 1858,p.10).
- tikini ?** ? [1862]. "He aha ano koe i mea ai ki au? He aha koe te haere ai ki te tikini?".(MM2 2a:8 1862,p.8).
- tikiri n.** degree [1855]. (= measurement). "Ko te rongitari ewaru tikiri whano rite ki nga maero 800 te roa; ko te whanui 550".(MM2 1:7 1855,p.15).
- tikiti n.** ticket [1875]. "Ko te tangohanga o nga tikiti kei te Mahoneke Hotera i Nepia a te Mane te 8 o Nowema i te 8 o nga haora".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
"Ko ana moni i haere ai e 3 hereni e 7 kapa i pau tonu i te utu o tona tikiti".(Wan.1 3:37 1876,p.388).*
mf: 3.
- tima n.** steamer [1845]. "Kua tokomaha ke mai ona hoia, ona manuwa, o ona tima, me ona mea whawhai".(KNT 4:8 1845,p.29).
"Kua papai nga whare, nga ara, nga kaipuke, nga tima". (Kareti 10 1856,p.41).
"Rokohanga atu e matou, kua tae mai te tima ki reira hei to i to matou kaipuke".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*
"Ko te haerenga mai o Kawana Kerei ki Taranaki i runga i te tima".(MM2 7:15 1860,p.9).*

"Ko te kupu tenei a te kawana i mea mai ai ki a matou ka tukua atu e au e rua nga tima, ki roto o Waikato".(Hoki 12:8 1862,p.1).*

"E haere ana au i runga i te Tima ki Akarana".(Auck.3 1864,p.50).

mf: 13.

kaipuke tima n. steamship [1845]. "Kua tukua mai e te Kawana tana kaipuke tima ki te tiki i au". (KNT 4:5 1845,p.20).

tima haere uta n. railway [1858]. "Ka haere a Pirinihi Pererika Wiremu me tona wahine marena hou ki Winiha, i ma runga i te tima haere uta".(MM2 5:11 1858,p.4).

"Katahi ahau ka haere ki Winiha, i haere i runga i te tima haere uta".(MM2 7:1-2 1860,p.9).*

mf: 1.

tima hari meera n. mail steamer [1860]. "Ko te Pirinihi Arapata, ko te tima hari meera, 703 tana, Kapene Poutene".(MM2 7:9-10 1860,p.14).

tima kaipuke n. steamship [1855]. "Ehara i te tima kaipuke nei. Engari he kaata tima, ko nga haerenga o ona wira kei runga i nga rino".(MM2 1:4 1855,p.14).

tima manuwaio n. steam man o' war [1858]. "I mau tahi raua ko Te Rauparaha i te hopukanga o taua rangatira ratou ko ana tangata e nga poti o te tima manuwaio ra".(MM2 5:20 1858,p.6).

tima patu witi n. steam thrasher [1859]. "Na te tima patu witi hou nei i hohoro ai, katahi ano te mea mahi pai ko tenei mahini; oti ana te puhera witi te patu te tatari i te miniti kotahi".(MM2 6:3 1859,p.7).

tima adj.

steam [1847]. "Titiro ki ona kaipuke tima - ki ona kaata tima".(Whiteley 1847,p.30).

"Tera ano etahi huarahi papai. He huarahi tima".(MM2 1:4 1855,p.14).

"Ko nga paraoa i utaina atu ki runga ki tenei kaipuke, no te mira tima hou nei a Te tanatana ratou ko Te Mete, ko Te Pate".(MM2 4:9 1857,p.15).

Timanaite n.

Temanite [1843]. "Ko Iraipaha te Timanaite, ko Pirirara te Huhaite, ko Howhara te Neamataite, kua mea hoki ratou kia haere ki te tangi ki a ia".(Wes.10 1843, p.3).

timara n.

thimble [1852]. (Wton.4 1852,p.47).

timera n.

chimney [1859]. "Me penei nga tangata katoa, kia pai o ratou whare, me timera anake, me whai ruma, ko nga

whare moenga, kia whare ke mo nga tane kia whare ke mo nga wahine".(MM2 6:20 1859,p.5).

timere n.

chimney [1852]. "Tena ano nga timere, nga wini, nga mahi o te kitini, me te tini o nga hanga Pakeha".(MM2 7:3 1860,p.4).

"He timere, he karahi nga matapihi, he papa te kaupapa, he tatau ano, me nga mea katoa, rite tonu ki ta te Pakeha".(MM2 2a:11 1862,p.4).

timere adj.

chimney [1862]. "He whare pai ta Hohepa, he ahi timere, he tepu kei te whare, he pereti kai".(MM2 2a:9 1862,p.6).

timini n.

chimney [1857]. "Kua whai timini etahi, whakamahau, whatitoka pakeha hoki. Tera nga whare papa e whakaaroa nei".(MM2 4:6 1857,p.3).

Timini n.

Jimnites [1844]. "Na Timina, ko te hapu o nga Timini".(Maun.14b 1844,p.216).

timipera n.

timbrel [1840]. "A ka tango a Miriama, te poropiti, te tuahine o Arona, i te timipera ki tona ringaringa".(Pai.14 1840,p.40).

"Ka tango ratou i te timipera me te haapa, ka heri i te reo o te putorino".(Wes.10 1843, p.23).

tina.n.

1. **dinner** [1833]. "Kua oti i hau taku tina te taka".(Syd.4 1833,p.42).

"Ka miharo no te mea te horoia i mua o te tina".(Pai.2 1835,p.34).

"I te mea ka taka koe i te tina i te hapa ranei, kaua e karangatia ou hoa".(Pai.2 1835,p.42).

"E wakaaro ana ahau te mea i wakatakariri ai a Panakareao, mo te ki o Hone Heke, 'hei parakuihi a Ngatiwatua, hei tina te Rarawa".(KNT 3:2 1844,p.10).*

"Ko tahi tonu te haora hei nohoanga iho ma matou ki te kai, ka hoki mai to matou papa ki te tina".(Kareti 7 1852, p.13).

"Ka mutu te tina, ka korero pukapuka to matou whaea; ko matou katoa hei whakarongo".(Kareti 7 1852,p.15).

"Ka noho i reira a tae noa ki te tina".(MM2 1:4 1855, p.5).*

"E kai ana matou i te tina".(Martin 3 1863,p.19).

"Ka mutu te tina, haere tonu ano te kaipuke".(MM2 3a:6 1863,p.17).*

"Na te Haku Pei Taima i whakamarama te kupu a tetahi Mema i roto i te Tina, kia kaua nga Maori e wehi ki taua moni".(Wan.1 1:4 1874,p.16).*

mf: 9.

2. dinnertime/afternoon [1875]. "A i nga ra katoa o te Wiki e haere ana ki Waipukurau, i muri iho o te taenga atu o te Tereina o Nepia i te 12 o te tina, a e hoki mai ana i te 8.30 i te ata".(Wan.1 2:19 1875,p.204).

"I muri iho o te taenga atu o nga Tereina o Nepia i te 7.30 o te ata, me te 12 o te tina. A e hokimai ana aua Pahihi i Waipaoa i te 8.30 i te ata, me te 1.30 o te tina".(Wan.1 2:19 1875,p.204).

3. tin [1850]. "I haere mai etahi kaipuke ki te taha ki te tonga o Ingarani ki te hoko tina: he mea keri na o matou tupuna i roto i te whenua".(Kareti 8 1850,p.6).

tina v.i.

to dine [1859]. (= to have dinner). "Parakuihi mai te tangata ki te puaha o Waikato, tina atu ki Rangiaohia i runga i te tima o uta".(MM2 6:1 1859,p.1).

"I haere atu matou ki reira ki te tina imua tata ake nei".(MM2 7:3 1860,p.4).

"Kahore koutou e mahara kua tina tahi nei tatou ki a te Kawana, kua puta nei hoki ana kupu ki a koutou?".(MM2 7:17 1860,p.20).*

"No te ata o te Manei, te iwa o Tihema, ka maranga atu a Kawana ma i Akarana; tina rawa ake i Papakura".(MM2 2a:2 1862,p.7).

"Katahi ka tina; ka homai ano he kai ma matou, 9 takitahi pihikete".(MM2 3a:6 1863,p.17).*

mf: 3.

tine n.

tin [1844]. (= metal). "Ko te koura anake, me te hiriwa, te parahi, te rino, te tine, me te mata".(Maun.14b 1844,p.229).

"He parahi ratou katoa, he tine, he rino, he mata i waenga oumu".(Kareti 12 1856,p.378).

tingara n.

('single'? percussion cap) [1842]. "Haere noa atu te tangata ki nga kai hoko whai-pukapuka o te Kawanatanga hoko ai i te paura, i te hota, i nga tingara, hei mea pupuhi manu mana".(MM2 4:5 1857,p.2).

"Ko taku e korero ake nei ko aku hota, ko aku paura, ko aku tingara kia puta".(MM2 7:17 1860,p.17).*

mf: 2.

tini n.

1. chain [1857]. (= measurement). "Tae noa atu ki te awa o Manganui ki to te kapehu tohu 30° 0' ko te roa koia nei 626 tini 93 riki".(MM2 4:15 1857,p.6).

2. **chain** [1860]. (= cable etc.). "Ka tae mai te Pakeha i waho i te moana, ka tae au ki te tini ka toia ki uta".(MM2 7:14 1860,p.37).*
mf: 1.

3. **gin** [1860]. "70 pauna tupeka, 1 pouaka tini".(MM2 7:9-10 1860,p.13).

4. **tin** [1852]. (= container). "620 puhera witi, 275 puhera ote, a 100 tini Tihi".(MM2 4:2 1857,p.7).
"Ka ringihia e ratou te waiu i nga ahiahi ki roto ki te rihi nui tini ranei, aha ranei".(Martin 4 1869,p.23).

tinipene n.

eighteenpence [1863]. "Heaha te utu? He tinipene".
(Auck.2 1863,p.24).

tipera n.

steeple [1859]. "Kua tu ke he whare karakia, he kohatu etahi, ko etahi he mea hanga ki te rakau no te ngahere; me nga tipera (whare pere) e tohu ake ana ki te rangi".(MM2 6:8 1859,p.2).

tiperahia n.

temperance [1847]. "Mo te Whakarihariha, ko te Kahitita; mo te Hae, ko te Aroha ki te whakaritenga; mo te Tuhoro kai ko te Tiperahia".(Pom.8 1847,p.272).

tira n.

steel [1855]. "Ko te arai uma, he tira, ko nga tarau ma, ko nga putu miritea".(MM2 1:3 1855,p.51).
"Kua kite ahau i tetahi tao, i waho o te whare Whakawa nei, he whairu i te pito e mau ana, he rino he tira ranei".
(Misc. 6 1862,p.3).

tira adj.

steel [1843]. "Ka oma ia i te ringaringa rino, ma te kopere tira e tu ai ia, puta atu".(Wes.10 1843,p.22).

tirihana n.

treason [1858]. "Ko te tangata ka whakauru hei hoa ki tetahi tangata e mau ana te pupuri e te Ture mo te Hara-tirihana, mo te Hara-wheroni ranei".(Auck.6 1858, p.12).

tiriti n.

1. **street** [1842]. "Kuini tiriti".(KNT 1:8 1842,p.34).
"Haruru ana nga tiriti i te waewae tangata, e ahu katoa ana ki te wahi kotahi".(MM2 5:11 1858,p.2).
"Na matou tahi i kohikohi nga moni mo nga huarahi o to matou kainga; kihai mahia ki nga piriti pakaru, ki nga tiriti, kawea ketia ana ki te peke".(MM2 7:15 1860, p.49).*
mf: 1.

2. **treaty** [1857]. "Kua rongo o matou hoa ki te Tiriti o Waitangi".(MM2 4:9 1857,p.2).

"Na ko te Tiriti o Waitangi, no nga ra i a Kawana Hopihona; no nga ra i a Kawana Pitiroi ka timata te he, ka pohehe te Tiriti nei".(MM2 7:14 1860,p.14).*

"Ahakoa kua mate ki te po nga tangata i whakaaetia ai te Tiriti o Waitangi e tiakina ana nga kupu o te Maori".(MM2 7:15 1860,p.4).*

"Kahore a Waikato i reira i te whakatakotoranga o taua Tiriti, ko Ngapuhi anake".(MM2 7:15 1860,p.28).*

"Me i kore taua Tiriti kua riro i te iwi ke".(MM2 7:17 1860,p.23).*

"No te mea i te Tiriti o Waitangi i whakaaetia e te Kuini e nga Rangatira Maori o Niu Tireni".(Govt.17 1862,p.1).

"Muri iho, ka whiti mai, ko Kawana Hopiona: ka rua whakapainga ki tenei motu i a te Tiriti o Waitangi".(MM2 2a:2 1862,p.12).*

"Ka noho ko te Poihipi, a ka mahia te Tiriti ki Waitangi, hei whakaora mo matou".(MM2 2a:2 1862,p.17).*

"Te tikanga i whakatakotoria e te Tiriti o Waitangi".(Govt. 12 1863).

"He kitenga no matou i nga pukapuka o Te Tiriti o Kohimarama".(MM2 3a:5 1863,p.14).*

"He puku nama moni tetahi, he whakakore rawa i te Tiriti tetahi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*

"Kua whatiia te Tiriti o Waitangi i runga i nga whenua Maori, i nga ngaherehere, i nga toka ika, i nga puna wai, me era atu mea katoa".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 58.

tiroa n.

'steer-oar' [1862]. (= whaleboat). "Haere mai te poti, haere mai te kiki, haere mai te tiroa; heoi nga rori i marama i toku whakaaro; ko te ara ki uta, kahore".(MM2 2a:5 1862,p.24).*

mf: 1.

tiruiho n.

deluge [1860]. "Kia whakamatea te tangatanga, ara, nga tangata katoa, ki nga waipuke, ki nga wai nui rawa i huaina ko te Tiruiho".(Pom.3 1860,p.8).

"Kotahi tane a kotahi wahine o ia ahua, o ia ahua, kia whaka tinia houtia ai ratou ki muri ki te Tiruiho".(Pom.3 1860,p.9).

"Kua paremo nga tangata katoa me nga mea katoa ki te Tiruiho".(Pom.3 1860,p.9).

"Na te Atua i tono mai tetahi hau nui, i whakaitia ai nga wai o te Tiruiho".(Pom.3 1860,p.9).

titaraki n.

tetrarch [1833]. "I reira ano i rongo a Herora te Titaraki i te rongo o Ihu".(Syd.4 1833,p.30).

"Ko Manae i nho tahi nei i a Herora te titaraki, ko Haora".
(Syd.4 1833,p.110).

"Ko Hirora te titaraki o Kariri".(Pai.2 1835,p.9).

Tiu n.

Jew [1866]. "Tena, ka riro kei nga mahi a te Tiu, aroarowhaki ai ei".(Misc.1 1866).*
mf: 1.

tiwhikete n.

certificate [1876]. "Ko te Tiwhikete, he utu ano ki aia, ko te Karauna Karaati, he utu ano ki aia".(Wan.1 3:34 1876,p.363).*
mf: 1.

tiwhiketi n.

certificate [1872]. "Hei reira whakarite ai he Karauna -karati, he Tiwhiketi ranei, kia rite ki ta nga ture e tuhi i muri nei".(Martin 2 1872,p.3).
"Me tuhi ki taua Tiwhiketi nga ingoa o te hunga e whai-take ana".(Martin 2 1872,p.4).

toa n.

store [1833]. "E mau mai ana i roto i tona toa, i nga mea hou, i nga mea tawito".(Syd.4 1833,p.30).
"Kahore a ratou toa kahore he rua".(Pai.2 1835,p.37).
"Te hunga i hereherea nei mo te toa o te Kereama e tahaetia".(KNT 3:2 1844,p.12).
"Ko ahau te kai tiaki i te toa a Natana".(Martin 1 1845, p.12).
"Koia au ka tono atu nei i etahi taonga o te Kuini kia tukua mai ki roto ki taku toa, he hawhe ma te Kuini he hawhe maku".(MM2 7:17 1860,p.17).*
"E pena ana me nga toa e hokohoko ana, waihoki, ko nga whenua".(MM2 7:18 1860,p.9).*
"I ngaro ano hoki a ratou toa kai, i hanga i te taha o taua awa".(Martin 3 1863,p.12).
"No te Toa o te tangata nei".(Auck.3 1864,p.43).
"Ko nga mea o taua toa, he tera, he puutu, me era atu taonga e paingia ana e nga tangata Maori".(Wan.1 2:13 1875,p.109).
mf: 3.

kai tiaki toa n. storekeeper [1875]. "Ki te mea ka hokona etahi o enei mea e nga kai tiaki Toa, penei e hoki iho te utu".(Wan.1 2:13 1875,p.110).
"Rorarika Makarei, Kai tiaki toa, Hawheraka".(Wan.1 2:19 1875,p.204).

toa adj.

store [1840]. "Ka uakina nga whare toa o Hohepa, ka hokona atu ki te hunga o Ihipa".(Mang.1 1840,p.35).
"E mahara ana ano ahau ki toku haerenga ki te whare toa o Natana i Mei 21, i te ata".(Martin 1 1845,p.13).

- Tohurati n.** Tonsulite [1893]. (= a person who has had his head shaved prior to entering the priesthood or a monastic order, from 'tonsure'). "Ko nga Rikona, ko nga Hupirikona, ko nga Minorati, ko nga Tohurati".(Pom.5 1893,p.165).
 "A i raro rawa o enei turanga katoa, tu ana ko nga Tohurati: ko te hunga tenei katahi ano ka motuhake i te ahua o te tangata noa, ko te whakaurunga atu tenei ki te kahui Ariki: heua ana e te Pihopa te tumuaki o ta ratou matenga".(Pom.9 1894,p.46).
- Toika n.** Stoics [1833]. "A ka tohe ano ki a ia e tahi o nga tohunga o nga Epikureana, me nga Toika".(Syd.4 1833,p.117).
- tokena n.** stocking [1852]. "Kati ano nga mea i riro mai i au ko aku Tarautete, he mea korekore nei, ko nga Tokena".(Govt. 16 1852,p.28).
 "He hu keiga waewae, he tokena, he mea ripekapeka te herehere tae noa ki nga turi".(MM2 6:8 1859,p.3).
- tokiari n.** stockyard [1857]. (= pound). "E kore koe e pai ki taku hoiho ki roto o to pamu, tokiari ranei?"(MM2 4:8 1857, p.4).*
 "Ka wahi ranei i te taiepa o tetahi Tokiari - pauni kia tuwhera".(Auck.6 1858,p.12).
 "Ko te utu mo te kai i ora ai ratou ki te Tokiari, i te wahi e ngaro atu ana ia".(Auck.6 1858,p.40).
 mf: 2.
- tokiari v.t.** to impound [1858]. (= to yard; see entry above). "Ko te tangata ka Pauni - tokiari ka maka i te kararehe, kau ranei, aha ranei, ki roto ki tetahi wahi kua taiepatia".(Auck.6 1858, p.10).
 "Ko te Tokiari i te kararehe pokanoa, whakakino i tona kainga".(Auck.6 1858,p.40).
 tokiari(tia) v.t. to be impounded [1858]. (see entries above). "Na, ki te tokiaritia tikatia nga kararehe a tetahi tangata, kaua ia e pokanoa ki te tiki maori atu, kei whai Hara Kirimina ia".(Auck.6 1858, p.40).
- tokina n.** stocking [1844]. "4 Nga pea tokina".(KNT 3:6 1844, p.28).
- toma n.** storm [1855]. "Ko te Toma ko te tupuhi".(MM2 1:6a 1855,p.11).

- Tominahio n.** **Dominations** [1847]. (The 4th of the 9 orders of angels in the Dionysian hierarchy). "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuarua? Ko nga Tominahio, ko nga Wiritute, ko nga Kaha".(Pom.8 1847,p.182).
 "Mana ka whakapai nga Anahera, ka koropiko, nga Tominahio, ka wiri nga Kaha me te whaka honore ki tou Nuinga".(Pom.6 1879,p.37).
 "Mana ka whakapai nga Ahere, ka atorahio nga Tominahio, ka wiri nga Kaha me te whakahonore ki tou Nuinga".(Pom.7 1889,p.22).
- tonape n.** **turnip** [1869]. "Ki te pakeha ka nui te pai o te kareti, o te tonape, o te paukena ki roto ki te hupa".(Martin 4 1869,p.18).
- tonapi n.** **turnip** [1843]. "Ka tirohina e au nga kete, ka wawahia nga ruru, katahi ka kitea nga tonapi i panga ki waenga nui o te kete".(KNT 2:11 1843,p.45).
- keha tonapi n.** **turnip** [1857]. "11/2 hanaraweti keha tonapi, 600 wawa taiepa".(MM2 4:6 1857,p.7).
- tone n.** **stone** [1875]. (= unit of weight). "Ko Rauriri, e wha ona tau e waru tone e iwa pauna i a ia e mau ana".(Wan.1 2:22 1875,p.250).
 "Ko tenei taimaha ko te 'Tone' tekau ma wha (14) pauna taimaha: koia Te Tone".(Wan.1 2:22 1875,p.253).
- tooka n.** **dock** [1858]. (= marine berth). "Ko te tangata ka tahae mea i roto i te Tooka-tunga-kaipuke, i te Waapa, i tetahi wahi pera".(Auck.6 1858,p.20).
- topaha n.** **topaz** [1837]. "Ko te tuawaru he perira; ko te tuaiwa he topaha; ko to ngahuru he karihoparaha".(Pai.3 1837, p.355).
 "Ko te harariu, ko te topaha, ko te raimona, ko te perira, ko te onika, ko te hapapa".(Kareti 12 1856,p.393).
- tora n.** **Hebr. töräh** [1893]. (= Moasaic or Jewish Law, thus church law). "Tora. Hei tapu o nga Ariki o te Hahi".(Pom.5 1893,p.212).
- Torai n.** **Tolaites** [1844]. "Na Toraha, ko te hapu o nga Torai". (Maun.14b 1844,p.214).

- toro n.** purse? [1862]. (from 'drawer?'). "He whakatuwhera kau ta te kai hoko i tana toro, ka ngakau kuare ki te riringi maori i ana moni ki roto".(MM2 2a:15 1862,p.22).
- torohio n.** drawers [1849]. (= underclothes). (Pom.2 1849, p.26).
- torona n.** throne [1830]. "Kaua rawa e oati, kaua e oati ki te rangi mo te mea ko ta te Atua torona ia".(Syd.2 1830,p.17).
 "Kia inoi tahi tatou ki te ngakau aroha, ki tana torona kororia i te rangi".(Syd.2 1830,p.54).
 "E kite iho ana koe i runga i tou torona i te tangata katoa e noho ana i te wenua".(Syd.2 1830,p.82).
 "Na nga momo o tona hope e wakaputa ake ai ia i a te Karaiti, kia noho ki runga ki tona torona".(Syd.4 1833, p.94).
 "Ka ho atu ki a ia e te Ariki te Atua te torona o Rawiri tona matua".(Pai.2 1835,p.4).
 "A, titiro ana ahau taea noatia te turakanga iho o nga torona".(Pai.12 1840,p.26).
 "Ko reira ratou noho ai i raro-raro iho i toku torona".(Wilber.2 1843,p.1).
 "Kei runga pea kei te torona nei, te kingi e noho ana".(Wilber.3 1845,p.32).
 "Mo ake tonu atu tou torona, e Te Atua".(Wes.2 1847, p.30).
 "I hoatu i tetahi tamaiti ki a ia hei noho ki runga ki tona torona".(CM1 1847,p.42).
 "Ahakoa Karauna ranei - Torona ranei, nga taonga nunui katoa o nga kingi katoa".(Whiteley 1847,p.18).
 "E noho ana i runga i te torona, i te riri hoki o te Reme".(Whiteley 1847,p.25).
 "Ko te rangi te torona o te Atua".(Kareti 2 1850,p.15).
 "Ka kite atu ano ratou i te tangata kanohi rangimarie e noho ana i runga i te torona, me te karauna i runga i tana matenga".(Wilber.1 1850,p.21).
- Torona n.** Thrones [1847]. (The 3rd of the 9 orders of angels in mediaeval angelology). "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuatahi? Ko nga Herapima, ko nga Kerupima. ko nga Torona".(Pom.8 1847,p.182).
- toronaihi n.** draw-knife [1837]. (= sickle/scythe/pruning-hook).
 "Otira ka nunui te kai, hei reira ia tuku ai i te toronaihi, ka taea hoki te kotinga".(Pai.3 1837,p.52).
 "Patupatua a koutou maripi parau hei hoari, a koutou toronaihi hei tao".(Kareti 12 1856,p.503).
 "E hoko ana ia i te pepa tuhituhi, toronaihi, tupeka, paipa, huka, me te tini atu o nga mea".(MM2 2a:9 1862,p.6).

- toronaihi(tia) v.i.** to be cut off [1843]. "E tangohia ana ratou me era atu katoa, ka toronaihitia ratou, ano he witi kua pakari".(Wes. 10 1843,p.27).
- torupene n.** threepence [1860]. "Kahore au i rongo i whakaritea ki reira te torupene me te hikipene mo te eka".(MM2 7:15 1860,p.5).*
"I nga nupepa, ina tae atu ki a koe, e toru pene".(Hoki 6:15 1862,p.1).*
mf: 4.
- tote n.** salt [1827]. "Ko koutou te tote o te wenua, otiia ka mahue to te tote ritenga, me tote ki te aha".(Syd.1 1827, p.20).
"Ko koutou te tote o te wenua".(Syd.2 1830,p.15).
"He mea pai te tote".(Pai.2 1835,p.43).
"I hokona ai e ia te tahi kaho tote".(KNT 1:9 1842,p.36).
"Kinakitia ou kapana ki te tote".(Will.1844,p.41).
"Na enei tangata i tata mai ai ia ki te ao, ko enei hoki te tote hei whakaora kei pirau".(Maun.12(ii) 1846,p.2).
"Ko nga Karaitiana he tote, he rewena, he maramatanga". (Martin 3 1863,p.66).
- tote adj.** salt [1840]. "Ko nga wai e rere iho ana ki te moana o te mania, ki te moana tote, mimiti ake, motu ke atu ana".(Pai 16 1840,p.7).
"Ko te kaho poaka tote - na te tai, na te onepu, kua kino noa iho - kihai i taea te kai".(Govt.16 1852,p.49).
- tote v.t.** to salt [1827]. "Ko koutou te tote o te wenua, otiia ka mahue to te tote ritenga, me tote ki te aha".(Syd.1 1827, p.20).
"Me tote ki te aha?"(Syd.2 1830,p.15).
tote(a) v.t. to salt [1869]. "E kore e tika kia totea te poaka whakamaroke i te raumati kei pirau, engari i te hotoke".(Martin 4 1869,p.19).
- tote pita n.** saltpetre [1869]. "Ka pani ai ki te tote, kia kotahi panikena tote, kia kotahi pune tote pita, me tuki te tote pita kia pepe rawa, ka pani ai ki te poaka".(Martin 4 1869, p.19).
- totoiho n.** tortoise [1852]. "He haerenga atu noku ki tatahi pono atu ko te Totoiho, he Ngarara, tona kiko e kainga tonutia ana hei kai".(Govt.16 1852,p.49).

- tu n.**
1. two [1842]. "Ka mea atu, 'he aha te utu?' ka ki mai, 'tu tara'".(KNT 1:11 1842,p.44).
 2. too [1844]. "Ka mea mai ki a koe, 'E pai ana koe ki tera mea,' ka ki atu te pakeha ki a ia, 'Kahore, tu mati te utu'".(KNT 3:11 1844,p.58).

Tuaka n. Turks [1855]. "Ko te kingi o nga Tuaka, nga Otumana, e noho mai nei i Kanatinopera".(MM2 1:1 1855,p.17).

tuari n. steward [1830]. "Tena ake hoki, ka oti te mea ko nga tuari, ko ia kia pono".(Syd.2 1830,p.46).
 "Tena ake hoki, ka oti te mea ko nga tuari, ko ia kia pono".(Syd.4 1833,p.155).
 "Ko Hoana hoki te wahine o Kuha te tuari o Hirora".(Pai.2 1835,p.22).
 "Ko wai ranei te tuari wakapono?"(Pai.2 1835,p.38).
 "E kore hoki e ahei kia waiho koe hei tuari".(Pai.2 1835,p.45).
 "He tuari hoki i nga mea ngaro o Te Atua".(Wes.2 1847,p.12).
 "Ko te kupu a nga Tuari o te Reihi hei mutunga mo nga whakatete o te Reihi".(Wan.1 2:31 1875,p.411).

kai tuari n. bailiff [1852]. (Wton.4 1852,p.24).

tuari(tanga) n. stewardship [1833]. "Ki te mea wakauaua a hau, he tuaritanga kua oti te ho mai ki a hau".(Syd.4 1833, p.160).
 "I raruraru a Mata ki tana tuaritanga nui, a haere atu ana, mea ana, E te Ariki, he mea noa oti ki a koe kia wakarerea a hau anake e taku teina ki te tuaritanga?"(Pai.2 1835,p.32).
 "Homai te korero o tou tuaritanga".(Pai.2 1835,p.45).

tuari adj. steward? [1879]. "Na, raruraru noa iho a Mata i te nui o te mahi tuari".(Pom.6 1879,p.243).

tuari v.i. to minister [1833]. "Me te Tama hoki a te tangata, kihai haere mai kia tuarititia he mea mana, oti kia tuari ia, kia ho atu i a ia ano hei hoko i te tini".(Syd.4 1833,p.40).
tuari(tia) v.t. 1. to husband [1842]. (= to save, set aside). "Patua ana tetahi poaka, ko te nuinga i pania e (Raniera) raua ko Mere, hei kai mo etahi rangi, ko etahi i ata tuarititia hei kai ma ratou, ko a raua tamariki".(KNT 1:9 1842,p.37).
 2. to be ministered to [1833]. "Me te Tama hoki a te tangata, kihai haere mai kia tuarititia he mea mana, oti kia tuari ia, kia ho atu ki a ia ano hei hoko i te tini".(Syd.4 1833,p.40).

- tuhimete n.** ?-mate? [1852]. (first mate - tahimete?). "Ko taku kaipuke ka riro atu ra, ka au ko taku Tuhimete, ko teteahi iho hoki, tokotoru matou".(Govt.16 1852,p.137).
"Ko te pene, me te tuhimete e haerere ana i te papa takatakahi".(MM2 2a:13 1862,p.19).
- tuihana n.** institution [1861]. "Tera hoki te Mira-paraoa, me te Whare Karakia me te Kura nui. I whakaturia tenei Tuihana e Kawana Kerei mo nga Pingo (nga tangata Maori) e noho ana i taua takiwa".(MM2 8:23 1861,p.9).
"Ko te kapa taane ki tetahi taha o te ara, ko te wahine ki tetahi taha, hui katoa ki nga tamariki o te Tuihana".(MM2 2a:2 1862,p.8).
- tuihana adj.** institutional [1861]. "Tenei hoki tetahi ka mau tonu nei i a matou, hei whakamaharatanga ki a koe, a mate noa, ara, te Kura Tuihana".(MM2 8:23 1861,p.10).
- Tuihe n.** Tuesday [1843]. "Ko nga Tuihe me na Paraire, ko te 8 o nga haora o te ata puare ai, ko te 5 o nga haora o te ahiahi kapi ai".(KNT 2:7 1843,p.26).
- tuina adj.** Gk. *thuinos* [1837]. (= *thyine*, supp. the African coniferous tree *Callitris quadrivalvis*, the *Thuya*). "Te taonga o te koura, o te hiriwa, o te kowatu utu nui, o te peara, o te rinena pai, o te papura, o te hirika, o te kahu wero, me te rakau tuina katoa".(Pai.3 1837,p.351).
- Tuite n.** Tuesday [1842]. "Kei te tuite, ke te tekauma toru o tenei marama, kei te tahi o nga takanga te tanumia ai".(KNT 1:10 1842).
- Tuiti n.** Tuesday [1842]. "I hohoro ai a Mere i te tuiti te horoi i ana kakahu".(KNT 1:9 1842,p.37).
- Tumimi n.** Thummim [1840]. "Hei tou tangata tapu o Tumimi, me o Urimi, hei a ia i wakamatamataua na koe i Maha".(Pai.15a 1840,p.134).
"Me whakanoho ano hoki e koe nga Umimi me nga Tumimi ki te kouma whakariterite".(Maun.14 1844,p.21).
- tunipere n.** juniper [1857]. "E whawhaki tunipere ana ona ringa, e hurihuri tonu ana ana whakaaro, ki te pewhea ranei, e hei

ai ia te whakahari i te kai-whakaako".(MM2 4:11 1857, p.12).

tunipere adj.

juniper [1857]. "Ka nui ake ia, akona ana e tana papa ki te whawhaki hua tunipere, ki te kawē atu ki te kai mahi e nho tata ana ki a ratou".(MM2 4:11 1857,p.12).

tupara n.

'two barrel' [1860]. (= any two-barrelled gun, but usu. now refers to a shotgun). "Riro ora mai ana i a matou 6 nga tangata, me nga pu, he maha noa atu, he mea pai tonu, he raiwhera etahi, he tupara etahi".(MM2 7:18a 1860,p.2).

"He tupara te pu ra. I whati te raparapa i te wahi o te puititanga".(MM2 2a:13 1862,p.9).

tupeka n.

tobacco [1842]. "I waka aro pai ai a te Kawana ki a ratou, wangainga ana ki te kai - ki te Tupeka".(KNT 1:2 1842,p.8).

"Engari me hoko he hopi kaua he tupeka".(Will.1844, p.190).

"Na, ko te hoko tupeka, waipiro, pu, paura, me te tini o nga mea kuare o te pakeha".(Bud.1 1847,p.4).

"Hei hoko pu, paura, ma matou, hei hoko tupeka, hei whaka reka i te waha".(Bud.1 1847,p.10).

"He paipa tupeka me tetahi tangata hei pupuhi i te paowa ki roto ki te whare".(Cotton 1849,p.17).

"Ka karanga taua rangatira ki a Kanara Makarini ki tetahi tupeka ma ratou".(MM2 3:3 1857,p.12).*

"Ka homai e taua Pakeha he paraikete, he tupeka, he paipa, he paura, ana tonoa e matou".(MM2 7:15 1860,p.20).*

"Te Tupeka pai, me nga Tika, me nga Paipa Mihini".(Wan.1 2:13 1875,p.110).

mf: 5.

kai hoko tupeka n. **tobacconist** [1875]. "A. Aperahama Kai Hoko Tupeka, Hehitinga Tiriti, Nepia".(Wan.1 2:27 1875,p.344).

kai tupeka n. **smoking** [1862]. "Ko te tamaiti e kai wawe ana, me te honohono hoki o tana kai tupeka, ekore e whakatupu tangata".(MM2 2a:13 1862, p.21).

kai tupeka v.i. **to smoke tobacco** [1844]. "Aua e kai tupeka".(Will.1844,p.194).

tupeka adj.

tobacco [1857]. "Whakatupuria he tupeka ma koutou, kohuatia, taraia he kumete nui hei tukunga mo nga hipi ki te wai-tupeka".(MM2 4:1 1857,p.5).

tupera n.

'two barrel' [1842]. (see note at entry for tupara).
 "Nga pu timo, (tupera etahi)".(KNT 1:8 1842,p.34).
 "Ki te mea ka kitea tenei pu (he tupera ra ia) e te tangata maori, haria mai".(KNT 1:12a 1842,p.52).
 "Kotahi tupera me te hakimana i riro i te tahae".(KNT 1:12a 1842,p.52).

tura n.

jewel [1879]. "Ka ho atu ki a ia nga hoatutanga he koura, he tura, he mira".(Pom.8 1847,p.7).
 "Ka haere ki a ia Ka mauria he Tura, He Koura a he Mira, Ka ho atu ki a ia".(Pom.6 1879,p.106).

Turaka n.

Turk(s) [1840]. "Tohungia rapea nga Hurai katoa, nga Turaka, te hunga wakateka, me te hunga wehewehe".(Pai. 9b 1840,p.73b).
 "Inaiane kua heke te tupu o te Kariki. Kua riro atu to ratou whenua i te iwi ke, i te Turaka".(Kareti 10 1856, p.13).

ture n.

Hebr. töräh [1827]. (= the Mosaic or Jewish Law; from Torah, anglicised form of the Hebr. source). "Ina i homai a Mo'hi te ture, na ko te atawai me te pono i haere mai i a Ihu Karaiti".(Syd.1 1827,p.13).
 "Kua kitea e matou ta Mo'hi i tuhituhi i roto i te ture".(Syd 1 1827,p.16).
 "Ke mea koutou i haere mai a hau kia wakaka'horetia te ture, me nga poropiti".(Syd.1 1827,p.21).
 "Ahakoa pahure te rangi me te wenua e kore te tahi wahi nohinohi rawa, (e kore) te tahi tohu o te ture e pahure, a kia rite katoa ra ano".(Syd.1 1827,p.21).
 "Na! ko te ture me ta nga poropiti ano tenei".(Syd.2 1830, p.21).
 "I ho mai hoki e Mohi te ture".(Syd.2 1830,p.29).
 "Kua kitea e matou ta Mohi i tuhituhi ai i roto i te ture, me ta nga poropiti".(Syd.2 1830,p.31).
 "Ka mea i nga mea e tika ana e rite ana ki te ture".(Syd.2 1830,p.53).
 "Kua tutu matou ki ou ture tapu".(Syd.2 1830,p.55).
 "Ko te meatanga o ou ture e reka ana".(Syd.2 1830,p.62).
 "Kihai rongo ki te reo a Ihowa te Atua, kia haere i ana ture i wakatakoto ai ia ki o tatou aroaro".(Syd.2 1830,p.74).
 "Kua tutu matou ki ou ture tapu".(Syd.2 1830,p.76).
 "E Ihowa, tohungia matou a meinga o matou ngakau kia wakarite i tenei ture".(Syd.2 1830,p.86).
 "Ka atawaitia e hau nga mano e aroha ana ki hau, e wakarite ana i oku ture".(Syd.2 1830,p.97).
 "Kia wakarite i nga ture o te Atua".(Syd.7 1833,p.30).
 "Te wakapono, te inoi a to tatou Ariki, me nga ture ko tahi nei te kau".(Syd.7 1833,p.40).
 "Ko te ture te kahanga o te kino".(Syd.7 1833,p.54).

"I wakarite ia i te ture o te Atua, i wakaako hoki ia i a tatou ki te wakarite i taua ture".(Syd.7 1833,p.66).

"Mana ano e utu aua tangata kino, ki te tikanga o nga ture o to ratou kainga".(Syd.6 1833,p.4).

"Kua korero nga poropiti katoa me te ture, taea noatia a Hoani".(Syd.4 1833,p.25).

"He aha hoki koutou ka kape ai i te ture a te Atua ki ta koutou mea o tua iho?".(Syd.4 1833,p.32).

"A kua wakakahoretia ki tana kikokiko te mauahara, ara ko te meanga o nga ture ki nga ritenga".(Pai.1 1835,p.5).

"E wakarite ana raua i nga ture katoa i nga korero o te Ariki".(Pai.2 1835,p.3).

"Ekore e tukua e matou te wakarite ture ki tetahi hunga ke atu, me tetahi Kawanatanga hoki".(Pai.22 1837).*

"E wakarite ana ki te ritenga o o matou ture e meatia nei e matou i to matou huihuinga".(Pai.22 1837).*

"Kia huihui ki te runanga ki Waitangi a te Ngahuru i tenei tau i tenei tau, ki te wakarite ture".(Pai.22 1837).*

"Ki te kahore tatou e wakamea ano i tetahi mea mona ki te ture a tona Atua".(Pai.12 1840,p.22).

"Ki te pehea e wakamaui ai tetahi wakaupokanga kingi, kia u tonu ai hoki hei ture".(Pai.12 1840,p.22).

"Ka korero atu ki te aroaro o te kingi, ki ta te ture a te kingi".(Pai.12 1840,p.23).

Kua wakarite ahau i te ture o te Atua i meatia ai ki ahau kia wakaakona tikatia ai nga iwi tini tini o taua moana".(Pom.1 1842,p.1).

"No reira hoki te ture nei o nga Apotoro mo te tangata o te ao".(Pom.1 1842,p.3).

"E tino tika hoki kia wakarite ia i nga ture katoa o te Atua".(Pom.1 1842,p.11).

"Ki te hiahia koe te haere ki te ora tonu, wakaritea nga ture".(Pom.1 1842,p.12).

"Na tana wakarongo kore ki tetahi ture of te Atua; na, ka kai ia raua ko Ewa i te karaka rahuitia".(Pom.1 1842, p.34).

"Wakaritea e ia nga ture katoa o te Atua me tana Hahi".(Pom.1 1842,p.36).

"Kia wakamatauria tikatia nga wakaaro o te Atua i ana ture".(Pom.1 1842,p.39).

"Ko te matau o nga ture o te Atua".(Pom.1 1842,p.47).

"Ko nga ture hei wakahaehae mo te ngakau".(Will.1844, p.158).

"Ka kitea te Painga o tau Kawanatanga, te pai o nga ture o te Kuini, ka tahi pea, ka wakarerea o ratou ritenga maori".(KNT 3:1 1844,p.3).*

"Ko ta te Pakeha tino tikanga tenei; kia kotahi ano ture me te katoa".(Martin 1 1845,p.22).

"Whakaritea ana ture: tonoa tona kaha kia mui ai te putanga atu o tou aroha ki a ia".(Maun.12(ii) 1846,p.7).

"Kia whakaponohia nga kupu a te Karaiti kia whakaritea ano hoki e ia ana ture".(Maun.12(viii) 1846,p.4).

"He hiahia no te ngakau kia whakaritea ona ture".(Wes.1 1846,p.7).

"E ahu mai ana i reira te ngakau aroha, e rongorongo ai te tangata ki ona ture".(Wes.1 1846,p.10).

"Kua tuhia tenei ture i roto i tou ngakau".(Wes.1 1846, p.11).

"Ka korero te Atua ki a Mohi, a ka homai nga ture kotahi tekau".(CM1 1847,p.12).

"A kua oti etahi Ture te whakatikatika ranei - te hono mai ranei - te whakarere ranei - hei reira, me hoatu kia whakaaetia e Te Kawana kia mau ai".(Bud.1 1847,p.16).

"Kia rongorongo tonu atu hoki a hau ki tau e pai ai me au ture".(Col.1 1847).

"Kia whakaritea e tatou ta te Atua e pai ai me ana ture".(Kareti 1 1849,p.7).

"Kua tutu matou ki ou ture tapu".(Kareti 1 1849,p.9).

"Kia ora ai tatou i te pehanga a te ture".(Kareti 1 1849, p.11).

"Ko nga mahi e tika ke nei i ta te Atua ture".(Kareti 1 1849,p.19).

"Kua homai ana ture kia tika ai ana mahi".(Kareti 3 1849, p.6).

"Ka rite ranei i te tangata enei ture?"(Kareti 3 1849, p.7).

"I rongorongo ia ki te ture a te Atua".(Kareti 3 1849,p.8).

"I akona ai hoki ana ture ki te tangata".(Kareti 3 1849, p.14).

"Ma kona ka rite ai te ture a te Karaiti".(Wilber.1 1850, p.24).

"Na te Tokotoru te Ture".(Kareti 2 1850,p.3).

"Ko nga ture a te Atua kia whakaritea".(Kareti 2 1850, p.4).

"I pehea te wahi i hanga ai nga Ture ki te whanau a Iharaira?"(Kareti 2 1850,p.4).

"Engari i runga nei o te whakapono ka whai mana te Ture".(Kareti 2 1850,p.4).

"Tena ka tuhia kihea nga Ture i tenei takiwa?"(Kareti 2 1850,p.5).

"Ma te aroha ka rite ai te Ture".(Kareti 2 1850,p.5).

"E wehi ana ki a koe, e ata whakarite marie ana hoki i au ture".(Kareti 2 1850,p.5).

"Ko te aha ta te Ture tahi e whakakore nei?"(Kareti 2 1850,p.5).

"He aha nga tikanga e akona ai tatou e tenei ture?"(Kareti 2 1850,p.6).

"Whakanuia to matou aroha, a meinga matou kia aroha ki au ture".(Kareti 2 1850,p.6).

"ka whakaaturia mai e te Ture tahi te Atua e koropiko ai tatou".(Kareti 2 1850,p.6).

"He aha te mea e akona mai nei e te Ture rua?"(Kareti 2 1850,p.7).

"Ka pehea ia ki te hunga e aroha ana ki a ia, e whakarite ana i ana Ture?"(Kareti 2 1850,p.7).

"He aha te tikanga i roto i tenei Ture?"(Kareti 2 1850, p.9).

"Tenei ake hoki etahi tikanga ka utaina mai ki tenei Ture".
(Kareti 2 1850,p.9).

"He whakamate i te tangata tika ke i te ture, he kohuru".
(Kareti 2 1850,p.10).

"He aha te mea e araia nei e tenei ture?"(Kareti 2 1850,
p.11).

"He aha ta tenei ture e ako mai nei?"(Kareti 2 1850,
p.12).

"Ko tehea wahi o te tinana ka pehia e tenei ture?"(Kareti 2
1850,p.12).

"He aha te mea e araitia ana e tenei ture?"(Kareti 2 1850,
p.12).

"Tena oti ka rite nga ture nei i a tatou?"(Kareti 2 1850,
p.13).

"Ka he nei tatou ki te ture, kei hea he oranga?"(Kareti 2
1850,p.13).

Kia pehea tatou ki te ture a te Atua?"(Kareti 2 1850,
p.13).

"Whakatahuritia o matou ngakau ki te whakarite i enei
ture".(Kareti 2 1850,p.13).

"I rongo ano ki te ture a te Atua".(Kareti 5 1851,p.6).

"E rongo tahi ana ko te Piritone, ko te Sakona, ki te ture a
te Karaiti".(Kareti 5 1851,p.15).

"He tohu arohatanga mai tenei nau ki ahau, mo nga tikanga i
runga i te ture o te Atua, i te ture o te Kuini".(MM2 4:7
1857,p.6).*

"He pukapuka tenei mo nga ture i whakataua e nga Kai
whakarite whakawa, e nga tekau marua o Whaingaroa".
(MM2 4:8 1857,p.4).*

"Ko tatou hoki nga kai korero i waenganui o nga hoa riri, i
te kupu o te Atua, i te ture a te Kuini".(MM2 4:10 1857,
p.8).*

"Kia whakakotahi mai koutou ki a matou, kia waiho ai te
ture kotahi ma tatou; a, ko taua ture, ko ia ko te ture o Te
Kuini".(MM2 4:11 1857,p.3).*

"Na nga ture pai o to tatou Kuini i tupu ai nga mea pai i roto
i a tatou".(MM2 4:12 1857,p.3).*

"Ko te ture ma tatou, he atawhai ki te Pakeha".(MM2 4:13
1857,p.10).*

"Koia nei ahau e hiahia nei kia whakanuia te tikanga o te
Ture, ara kia taia enei kupu ki te Nupepa".(MM2 5:11
1858,p.6).*

"Kua tae atu a matou nei kupu whakamoemiti mo Te Kuini
me ana Ture".(MM2 6:7 1859,p.3).*

"He runangatanga tenei mo te whakatakotoranga o nga Ture
o Ingarani".(MM2 6:11 1859,p.4).*

"Kawea mai te ture ki a matou kia ora ai matou".(MM2 6:
15 1859,p.5).*

"Ko te mana o nga Ture o Te Kuini kua iri ki runga i a
matou".(MM2 6:16 1859,p.5).*

"Ma nga iwi katoa o te ao, mana au e kawea ki te ture o Te
Kuini, ma tana ture au e patu".(MM2 6:18 1859,p.2).*

"Ekore au e hoki ki te kino kei whiua au e te ture ki te
mate".(MM2 6:18 1859,p.5).*

"Ko te rongopai tetahi, ko nga kura tetahi, ko te homaitanga o nga ture o Te Kuini tetahi".(MM2 7:1-2 1860,p.13).*

"Kua takahia e Taranaki nga ture ki o ratou waewae".(MM2 7:9-10 1860,p.11).*

"Taku, e te iwi, i pai ai inaiane, koia ra tenei ko te ture o Ingarani".(MM2 7:13 1860,p.14).*

"Ka mau ki taku ngakau nga ture o te Pakeha".(MM2 7:15 1860,p.6).*

"E mea ana ahau kua whakakotahitia e te ture o te Atua nga iwi erua".(MM2 7:15 1860,p.41).*

"E hara i te tino mohio ki nga Ture o te Pakeha ahau e korero atu nei".(MM2 7:17 1860,p.7).*

"Ko taku korero tenei: - Kia whawhai ki a koe mo nga Ture".(MM2 8:1 1861,p.3).*

"E mea ana te Ture kia aroha tatou tetahi ki tetahi".(MM2 8:2 1861,p.9).*

"He tutua ahau; ko te Ture, whakapuaetia he Paura, he Hota, hei pupuhi manu, ka mate ahau i te kawa".(MM2 2a:2 1862,p.15).*

"Ko te ture te mea e ora ai te tangata; homai nga ture o te Atua, me o te Kuini".(MM2 2a:2 1862,p.19).*

"Ko wai te tangata e haere mahara kore ana i roto i enei nga rangi ki te Ture?"(MM2 2a:6 1862,p.9).*

"E Kawana, i to taenga mai, purua ana e koe ki te puru o te Ture, ara, te whakapono".(MM2 2a:9 1862,p.13).*

"Ki Akarana, kia perehitia, kia puta mai he ture ki o matou takiwa".(MM2 2a:13 1862,p.12).*

"E pai ana koutou ki tenei Ture Taiepa hei Ture mo tenei Takiwa".(MM2 2a:14 1862,p.9).*

"Kia rongo mai koutou, kua whakaturia ia e a hau hei tino kai whakawa, tuturu mo te taha hauauru a kua whai-tohungia ki te ritenga o te Ture".(Misc.9 1862).*

"Koia i haere mai ai nga rangatira ki te tiki mai i Waikato kia ata rite ai nga tikanga me nga ture hoki".(Hoki 12:8 1862,p.1).*

"Rapua e te Ture nga tau i noho ai enei whakapaparanga".(MM2 3a:3 1863,p.9).*

"Kei roto tetahi ture o aua pukapuka e takoto ana".(MM2 3a:5 1863,p.14).*

"Ko nga Ture enei o te Atua".(Auck.3 1864,p.48).

"E whakaae ana ahau ki nga kupu a Te Hiana i korero nei mo te Ture hou a Ta Tanara Makarini e ki nei mo nga whenua Maori".(Wan.1 3:34 1876,p.358).*

mf: 850.

kai hoatu ture n. law-giver [1840]. "Ko

Eparaima ano hoki te kahanga a toku matenga; ko Hura taku kai ho atu ture".(Pai.9 1840,p.47).

"Ko te kai ho atu ture ki nga tangata o Iharaira".(Mang.7 1840,p.6).

"Ko te kai hoatu ture ki nga tamariki a Iharaira".(Kareti 3 1849,p.14).

kai mahi ture n. law-abider? [1875].

"Koia ko taua tino kai-whakawa, kia tu kia korero i te

aroaro o nga kai-mahi Ture, kia kiia, e, he hunga kurupopo nga tangata o tetahi Porowini".(Wan.1 2:19 1875,p.205).

kai tiaki ture n. warden [1862]. "E tika ranei ta koutou riri i te hunga haurangi, ta koutou whakawa ranei i nga mahi penei, ki te matauria mai e te iwi, ko o koutou Kaiwhakawa, kai tiaki ture, karere ranei, e mahi ana ano hoki koutou i nga mahi penei?"(MM2 2a:15 1862,p.21).

kai wakariterite ture n. ? [1843]. "Ka haere atu ki te kai wakariterite ture, kei a ia ano te tikanga, mana e wakarite".(KNT 2:1 1843,p.3).

kai wakatakoto ture n. ? [1844]. "Na te tino Kai Wakatakoto Ture. Na te Kawana i mea kia taia".(KNT 3:11 1844,p.58).

kai whakaako ture n. law teacher [1849]. "Ka korerotia e ia te he o nga Parihi o nga kai whakaako ture".(Kareti 9 1849,p.62).

kai whakahaere ture n. authority? [1862]. "I hurihuri a Waikato e noho mai nei i Whakatu, a, ko te tukunga iho, he whiu tonu atu i a Pepene kia mahia ia e nga Kai-whaka-haere ture".(MM2 2a:8 1862,p.4).

kai whakarite ture n. assessor [1843]. "Ma matou e korero atu ki te kai whakarite ture, kia ho mai e ia te utu e tika ana".(KNT 2:12 1843,p.48).

"Ma nga Kai whakarite ture o te Kuini, o Te Kawana, e tino whakarite ena ture".(MM2 4:8 1857,p.4).*

mf: 1.

kai whakatakoto ture n. lawgiver [1855]. "Ko Mohi te kai-whakatakoto ture nui o te iwi o Ihairaira".(MM2 1:2 1855,p.23).

ture-iti n. regulation [1858]. "Ka meinga kia ahei ma Te Kawana ratou ko tana Runanga e whakatakoto, e whakakahore, nga Ture-iti hei whakarite i nga tikanga mahi ma ana kai-tiaki".(MM2 5:22 1858, p.2).

Ture Kooti Whakawa Whenua Maori n. Native Land Court Act [1876]. "Ko aua whenua e kiia ana e te Ture, kia mahia ki nga tikanga o te Ture Kooti Whakawa Whenua Maori".(Wan.1 3:38 1876,p.390).

Ture Kooti Whenua Maori n. Maori Land Court Act [1874]. "Kua takoto noa atu tenei Ture i te wa ano i timatatia ai tenei Ture Kooti Whenua Maori".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 1.

Ture Kura Maori n. Native Schools Act [1874]. "Te Ture Kura Maori o te tau 1867, kua maha nei nga tau e mahia ana, a kua kitea tona tika".(Wan.1 1:10 1874,p.56).*

mf: 2.

Ture Rahui Whenua n. Native Reserves Act [1875]. "He korero tenei i nga whenua kua kiia kia Rahuitia, ki te tikanga o te Ture Rahui Whenua o te tau 1856".(Wan.1 2:27 1875,p.335).

Ture Rori Pooti n. Roads Board Act [1876].

"E taka mai ana ano he Ture Rori Pooti, kua ono kapa mo te eka kotahi i te tau".(Wan.1 3:34 1876,p.363).*

mf: 1.

Ture Whakawa Whenua Maori n. Native Lands Act [1875].

"Ki te mea ka mahia enei Korero hei roanga mo te Ture Whakawa Whenua Maori, penei e kore e he a muri ake nei".(Wan.1 2:14 1875,p.127).

mf: 1.

Ture Whenua Maori n. Maori Land Act [1874].

"Ko te rarangi 50 o te Ture Whenua Maori 1865".(Wan.1 1:3 1874,p.10).*

mf: 4.

ture v.i.

to become law? [1860]. "Heoi, ka nohotahi kua hoa ngatahi, kua ture kotahi i runga i te atawhai pai a te matua kotahi".(MM2 7:6 1860,p.6).*

"Kahore nga tangata o Ingarangi i ture ki tenei kupu".(MM2 7:11-12 1860,p.10).

mf: 1.

ture(a) v.i. to come under law?

[1860]. "No te taenga mai o Kawana ka turea te whenua, ka waiho mana anake e hoko".(MM2 7:15 1860,p.17).*

mf: 1.

ture(ia) v.i. to be decreed [1860]. (=

to be made law). "Kua tokomaha te hunga i tae hohoro mai ai e titiro ana ki taua karakia nui, a kua tureia kia whakaritea ai te karakia ra i nga tau katoa mo te whakamahara ki te whakatapunga houtanga o te Temepara me te Ata".(Pom.3 1860,p.149).

Turei n.

Tuesday [1840]. "I te Turei, ka hapainga maua".(MM2 3:3 1857,p.11).*

"I te ono o nga ra o tenei marama, i te Turei".(MM2 4:13 1857,p.12).*

mf: 4.

turu n.

stool [1840]. "Kia tukua atu ki reira te ahi moenga mona, me tetahi tepu, me tetahi turu, me tetahi turanga rama".(Mang.1 1840,p.76).

"Kei te tui ratou i nga turu nohoanga".(Cotton 1849,p.10).

"E toru tekau a ratou turu i hanga ai".(Cotton 1849,p.11).

"Ka taka ia no tona turu, a pakaru ai tona matenga i taua wahi ano".(Pom.3 1860,p.79).

tûru n.

stool [1894]. "Ka whakanohoia a Ataru ki runga i te tûru rino kua oti te whakakâ, a rewa noa ona ngako i te weranga, kinokino ana o ratou mamae katoa".(Pom.9 1894,p.101).

- Turuiti n.** Druid(s) [1845]. "I tino whakapono ratou ki nga korero katoa o a ratou tohunga; he Turuiti te ingoa o aua hunga". (KNT 4:8 1845,p.30).
- Tutimi n.** Zuzims [1845]. "Ka patua e ratou nga Repaima i Aheterota-Karanaima, ratou ko nga Tutimi i Hama".(CMS 2 1845,p.26).
- uakinitina n.** Gk. huakinthi/huakinthos [1837]. (= jacinth, a gemstone). "A i penei taku titiro ki nga hoiho i te tirohanga, me ratou e noho ana i runga, he arai uma o ratou, he kapura he uakinitina, he wanariki".(Pai.3 1837, p.343).
- Ukaritia n.** Lat. Eucharistia [1847]. (= Eucharist). "Kei te Ukaritia te tinana, te toto, te wairua me te Atuatanga o Hehu Kerito".(Pom.8 1847, p.xi).
"Ko te Iriiringa, ko te Kowhirimahio, ko te Ukaritia". (Pom.6 1879,p.14).
"Tangohia tikatia e koe te Ukaritia i te taima o te Aranga". (Pom.5 1893,p.6).
- Umimi n.** Urim [1844]. "Me whakanoho ano hoki e koe nga Umimi me nga Tumimi ki te kouma whakariterite".(Maun.14 1844,p.21).
- unaka n.** eunuch [1833]. "Ko e tahi hoki i wanau unaka mai i te kopu o o ratou matua wahine".(Syd.4 1833,p.38).
"He tangata no Itiopia, he unaka, he rangatira no Kanarahi te kuini o te hunga o Itiopia".(Syd.4 1833,p.103).
"Ka mea atu te kingi ki a Ahapenaha, te rangatira o nga unaka".(Pai.12 1840,p.3).
"Ko te tangata, ka pa nei te hiahia ki te Atua ki tona ngakau, ka pena ia me te unaka".(Wes.2 1847,p.18).
- unaka(tia) v.i.** to become a eunuch [1845]. "E kore e uru ki roto ki te whakaminenga o Ihowa te tangata kua unakatia, kua romiromia, kua tapahia atu ranei tona mea ngaro".(Maun. 15 1845,p.23.1).
(waka)unaka v.i. to be made a eunuch [1833]. "He unaka ano he mea wakaunaka e te tangata". (Syd.4 1833,p.38).
"He unaka ano, na ratou ano ratou i wakaunaka mo ta te rangatiratanga o te rangi".(Syd.4 1833,p.38).

- unihaona n.** unicorn [1844]. "Na Ihowa ratou i whakaputa mai i Ihipa; rite tonu tona kaha ki to te unihaona".(Maun.14b 1844,p.208).
- unikanga n.** unicorn [1840]. "Kua wakarongo mai hoki koe ki a hau i nga taringa pihi o nga unikanga".(Pai.9 1840,p.16).
"E pai ranei te unikanga ki te mahi ki a koe, e rarata ranei ki tau takotoranga kai?".(Wes.10 1843,p.44).
- unuka n.** eunuch [1847]. "Ta te mea ko e tahi he unuka, i whanau penei i te kopu o to ratou matua wahine".(Pom.8 1847,p.104).
- upehe n.** Lat. vulpes [1847]. (= fox). "Ka whai rua nga upehe, me nga manu o te rangi i whai kohanga".(Pom.8 1847,p.38).
- Urimi n.** Urim [1840]. "Hei tou tangata tapu o Tumimi, me o Urimi, hei a ia i wakamatamatau na koe i Maha".(Pai.15a 1840,p.134).
"Ka tu ia ki te aroaro a Ereatara o te tohunga, a ko ia hei tono whakaaro mana, i ta te Urimi e whakarite ai i te aroaro o Ihowa".(Maun.14b 1844,p.219).
- Urokaraiona n.** Euroclydon [1843]. (= a wind). "Ka puhia ketia ia e Urokaraiona, ka riro ia: ano he awhioawhio, hei ope i a ia i tona wahi".(Wes.10 1843,p.29).
- Utieri n.** Uzzielites [1844]. "Me te hapu o nga Heperoni, me te hapu o nga Utieri".(Maun.14b 1844,p.146).
- Vandala n.** Vandals [1863]. "No Hune A.D. 430, ka whakapaea te pa e nga Vandala".(Martin 3 1863,p.76).
- waana n.** one [1876]. "Na Wakataha Teretiu me te iwi nui katoa o Paerangi Nama Waana".(Wan.1 3:38 1876,p.393).*
mf: 2.
- waapu n.** wharf [1857]. "Te taenga ki te Pia, waapu nei, kei reira e rarangi ana te matua hoia, no te pu 58, hei whakahonore ki te Kawana".(MM2 4:10 1857,p.4).
"Ko te tangata ka waiho noa i te rakau, i tetahi atu mea katete, whakaapiapi, kia takoto noa i ringa i tetahi Waapu haerenga tangata, i tetahi wahi whakaunga poti ranei".
(Auck.6 1858,p.14).

"No te 10 o nga haora, i u mai ai a te Kawana ki te Waapu".(Wan.1 1:10 1874,p.55).*
mf: 2.

wa-apu tauranga poti n. boat anchorage wharf? [1863]. "Ka tata tetahi wa-apu tauranga poti te hanga e nga pakeha ki te maareretanga o te huarahi hou ki Manga-tawhiri".(Hoki 3:24 1863,p.1).*
mf: 1.

waapu adj.

wharf [1858]. "4 pou waapu".(MM2 5:21 1858,p.7).

waea n.

1. telegram [1875]. (i.e. 'wire'). "Kua tae mai i nanahi te Waea kia Kapene Pereki, e ki ana kua kore e hokona na Tekihana 447, 448, 450, 451, me te 452 o te whenua i Okotuku".(Wan.1 2:21 1875,p.239).
"A tukua mai ana te waea a Tanara kia Te Hiana".(Wan.1 2:25 1875,p.302).
2. telegraph [1875]. "Kua tae mai te korero he mea tuku mai i te waea".(Wan.1 2:13 1875,p.113).
3. wire [1862]. (i.e. metal thread). "Ko te waea kapa (penei me te miro) he mea kaha rawa".(MM2 2a:13 1862,p.22).
"A e wha mano maero rino waea".(Wan.1 3:32 1876,p.341).

wahina n.

virgin [1830]. "Na! e hapu te wahina, a e wanau he tane, a e huaina tona ingoa e ratou ko Emanuera".(Syd.2 1830,p.9).
"Kihai koe i kino kia wakawanautia mai e te wahina".(Syd.2 1830,p.59).
"I wakawanautia e te wahina e Meri".(Syd.2 1830,p.60).
"He mea ke hoki te wahine tane i te wahina".(Syd.4 1833, p.159).
"Ki te tahi wahina i taumautia ki te tahi tangata ko Hohepa te ingoa, no te ware o Rawiri; ko te ingoa o te wahina ko Meri".(Pai.2 1835,p.4).
"Ko te ra o te putanga mai a Kapariera te anahera ki a Meri te wahina".(Pai.18 1840,p.5).
"Ko te Karaiti i whanau mai i te wahina".(Wes.1 1846, p.9).
"Ko wai a Meri te wahina?"(Kareti 3 1849,p.16).
"I whanau mai te Tama a te Atua i te wahina".(Martin 3 1863,p.47).
wahina(tanga) n. virginity [1835]. "Kua kaumatuatia ia, e witu ona tau i noho ai ia ki tona tahu no tona wahinatanga".(Pai.2 1835, p.8).

- wahina adj.** virgin [1837]. "Tokowa ona tamahine wahina e waka-poropiti ana".(Pai.3 1837,p.190).
- Wahu n.** (Hawaian?) [1855]. (from Oahu?). "Ite 8, ite 9 ranei ka ngangare ano i reira, ka kanikani ka parare te waha o nga tangata Maori me nga tangata o Wahu, he tangata haurangi i reira he Maori e tahi, he Wahu etahi".(MM2 1:4 1855,p.8).
"Ka nui te tinihanga o nga Wahu e pure turoro ana".(MM2 2a:6 1862,p.12).*
mf: 2.
- Wahu adj.** (Hawaian?) [1862]. (see entry above). "Ko tana karakia he Niu Tirenī, ko tona reo he reo Wahu, kia he ai nga tangata he karakia hou".(MM2 2a:6 1862,p.12).*
mf: 1.
- waikauta n.** viscount [1833]. "Ko te pukapuka o te tino rangatira o Waikauta Koreriha, me te korero o Te Puhipi, ki nga rangatira o Nu Tirani".(Syd.6 1833,title page).
"Na te Rangatira nui, na Waikauta Koreriha, ko ia nei te tahi o nga tino kai tuhituhi o te Kingi o Ingarani".(Syd.6 1833,p.3).
- waina n.**
1. grape [1852]. "Akuanei tangohia ake ko nga Merengi ko nga Waina, he puranga ke ano, he puranga ke ano".(Govt.16 1852,p.56).
"Kua koparu noa iho nga waina, ta te kai hua tino maoatia, maringi ana te wai".(Govt.16 1852,p.56).
"154 kete tio; 50 kete waina".(MM2 2:10 1856,p.15).
 2. vine [1833]. "Ko a hau te waina pono, ko taku Matua te kai ngaki wenua".(Syd.4 1833,p.81).
"Me te manga hoki e kore e wai hua ko ia anake, ki te kahore e u ki te waina".(Syd.4 1833,p.81).
"Ko a hau te waina, ko koutou nga manga".(Syd.4 1833, p.81).
"E kore a hau e inu i te hua o te waina".(Pai.2 1835,p.59).
"Haere mai, e Te Kawana, whakatokia te waina pai ki tona tupunga".(MM2 5:3 1858,p.6).*
"Me pera me te manga e piri tonu nei ki te waina".(Martin 3 1863,p.68).
mf: 1.
(whaka)waina v.i. to become a vine [1856].
"Na, ka whakawaina, ka tupu ona manga, ka totoro ona peka".(Kareti 12 1856,p.364).
 3. wine [1830]. "E kore ano hoki e ringihia te waina hou ki roto ki nga ipu tawito".(Syd.2 1830,p.27).

"Ka mea atu te matua wahine o Ihu ki a ia, kahore o ratou waina".(Syd.2 1830,p.32).

"Tena, kua tohungia e koe te waina pai mo konei".(Syd.2 1830,p.33).

"E kore ia e inu i te waina i te mea wakahaurangi".(Pai.2 1835,p.3).

"Me tetahi waina hoki no nga waina e inumia nei e ia".(Pai.12 1840,p.3).

"Ka inu hoki i te waina ki te aroaro o taua mano".(Pai.12 1840,p.18).

"Ko Hehu Kerito katoa ia e kore e kitea i te ata o te taro me te waina kua kahore".(Pom.1 1842,p.44).

"Kia wakamutua te kai wai piro, rama ranei, waina ranei, pia ranei, aha ranei".(KNT 1:9 1842,p.36).*

"Taua taro taua waina na, ka kiia ko te aha?"(Maun.7 1844,p.8).

"Ma nga minita anake te waina?"(Maun.7 1844,p.8).

"He oranga mo te tinana te taro maori me te waina maori".(Maun.12(iii) 1846,p.5).

"I whakaako ai i te Hahi o Koriniti ko te waina me te taro, o te Hapa Tapu he whiwhinga tahitanganga".(Maun.12(iii) 1846,p.6).

"Ka kainga tenei taro, ka inumia tenei waina".(Maun.12(iii) 1846,p.7).

"He waina i ringitia me te tahi wahi ki runga ki te rae o te patunga tapu".(CM1 1847,p.14).

"Kia tupato, kaua e inumia he waina".(CM1 1847,p.23).

"Kahore ahau i inu i te waina".(CM1 1847,p.28).

"Ko te hahi o Roma he tino ritenga maori tona, ko te waina e tino whakakahoretia ana mo ona akonga".(Wes.2 1847,p.21).

"He taro he waina".(Kareti 2 1850,p.24).

"Tera ranei ka whakariroia ketia te taro me te waina i muri iho o te whakatapunga?"(Kareti 2 1850,p.24).

"Kahore, he taro tonu te taro, he waina tonu te waina".(Kareti 2 1850,p.24).

"He inu waina he inu pia, he tini noa iho no nga kai o tenei Kirihimete".(MM2 7:1-2 1860,p.10).*

"I ngaki a Noa i te mara waina, ka kai ano i tana waina haurangi iho".(MM2 7:15 1860,p.56).*

"Kia hoatu ki a koe ia tau, ia tau, kia toru tekau mano puhera witi, kia ono tekau mano mehua waina".(Martin 3 1863,p.49).

mf: 5.

kai inu waina n. wine-drinker [1856]. "E aue, e nga kai inu waina katoa, ki te waina hou kua whakakorea nei ma o koutou mangai".(Kareti 12 1856,p.498).

kaimahi waina n. husbandman (wine worker) [1847]. "A karapotia ana i te taiepa, ka keria te pehi ki reira, kua hanga hoki te tauere, a tukua whakarite ana ki nga kaimahi waina, a ka haere ia ki tawhiti".(Pom.8 1847,p.118).

kai riringi waina n. butler [1845]. (= wine pourer). "Ka hara te kai riringi waina o te kingi o Ihipa, raua ko tana kai hanga taro".(CMS 2 1845,p.93).

waina aporo n. cider [1852]. (Wton.4 1852,p.28).

waina Ipekakuana n. Ipecacuanha Wine [1869]. "Tenei ano hoki tetahi atu rongoa tika hei hokonga ma koutou, he waina Ipekakuana".(Martin 4 1869,p.5).

(waka)waina(tia) v.t. to be made into wine [1830]. "A no ka wakamatau te rangatira o te hakari ki te wai, i wakawainatia, kihai ia i mohio ki tona pukenga ake".(Syd.2 1830,p.32).

(whaka)waina(tia) v.t. to be made into wine [1879]. "Ka whakamatautau te rangatira o te hakari i te wai i whakawainatia, a kihai i mohio no hea ranei".(Pom.6 1879,p.139).

waina adj.

1. vine [1833]. "Ko wai ra te wakato ana i te mara waina, e kore e kai i tona hua?"(Syd.7 1833,p.26).

"I haere atu i te ata tu ki te korero kai mahi ki tona mara waina".(Syd.4 1833,p.38).

"He piki ta te tahi tangata, he mea wakato ki tona tupuranga waina".(Pai.2 1835,p.39).

"I ngaki a Noa i te mara waina, ka kai ano i tana waina haurangi iho".(MM2 7:15 1860,p.56).*

mf: 1.

2. wine [1833]. "Kaua ano hoki ia e inu i te wineka waina, i te wineka whakahaurangi".(Maun.14b 1844,p.155).

waipara n.

viper [1833]. "E nga neke, e nga wakatupuranga waipara, me aha ka rere ai koutou i te wakawa o te reinga?"(Syd.4 1833,p.45).

waiti adj.

white? [1852]. "Ko nga kai papai, ko nga Waiti hate, ko nga Aikiha".(Govt.16 1852,p.109).

wakiha n.

wax [1833]. "Haere ana ratou, tiakina ana te ana, he mea wakapiri rawa te kowatu ki te wakiha, me te kai tiaki ano".(Syd.4 1833,p.54).

wakiha pi n. beeswax [1835]. "Ka ho atu e ratou ki a ia te tahi wahi ika tunu, me te tahi wakiha pi".(Pai.2 1835,p.67).

wakiha adj.

wax [1859]. "Haehaea ana tetahi kanara wakiha hei ritenga mo nga haora".(MM2 6:8 1859,p.3).

- wakona n.** wagon [1840]. "Tangohia e tahi wakona i te whenua o Ihipa mo o koutou tamariki, mo o koutou wahine".(Mang.1 1840,p.43).
- Wanara n.** Vandals [1894]. "Ko nga Koti, ko nga Wihikoti, ko nga Arani, ko nga Huni, ko nga Wanara, ko nga Iperi, ko etahi atu".(Pom.9 1894,p.171).
- wanata n.** walnut [1859]. "285 peke papapa, 511 peke witi, 100 peke wanata".(MM2 6:18 1859,p.7).
- Wangeriona n.** Lat. Evangelium [1847]. (= Gospel). "Ko te hato Wangeriona o Hehu Kerito, ki te ritenga o hato Matiu".(Pom.8 1847,p.1a).
"Koia, i aua ra, ka tahi ka timata a Hehu ki te ako i te Wangeriona, ara, i te rongo pai".(Pom.3 1860,p.161).
"Ka tonoa ratou e Hehu Kerito ki te whakaako i te Wangeriona".(Pom.3 1860,p.162).
"Wangeriona. Rongo pai".(Pom.5 1893,p.212).
- wangerionita n.** Lat. evangelista [1847]. (= evangelist). "H. Maka, wangerionita".(Pom.8 1847,p.11a).
"E Hehu, e te kaiwhakaako o nga Wangerionita".(Pom.8 1847,p.xxv).
"Wangerionita. He Kaituhituhi no te Rongo pai".(Pom.5 1893,p.212).
- wani n.** swan [1844]. "Me te wani, me te perikana, me te kia-ekara".(Maun.14a 1844,p.83).
- wapu n.** wharf [1852]. "He haeretanga noatanga atu noku ki tetei o nga Wapu turanga kaupuke".(Govt.16 1852,p.2).
"No te taenga ki te Wapu, ka hutia 100 tana waro kawea keitia ana ki ana pouaka takoto ai".(MM2 1:2 1855,p.4).
"Ko te utu tenei o te wapu ki taupiri: mo te whakawhitinga o te kau kotahi, hoiho ranei: koia tenei, ka tohungia nei; kotahi hereni me te hikipene, tona utu".(Hoki 1:15 1863,p.4).*
mf: 2.
- wapu adj.** wharf [1857]. "2 poti, 38 pou wapu, 600 tiwatawata".(MM2 4:15 1857,p.8).

- wapu(tia) v.i.** to make wharves [1847]. "Ka paamutia tana whenua, ka taonetia, ka waputia, ka kaipuketia na".(Whiteley 1847,p.32).
- warati n.** warrant [1858]. "Na, ka hoatu taua Hamene, Warati ranei, ki tetahi Katipa".(Auck.6 1858,p.x).
"Kaua ano hoki tetahi Warati e tukua e te Kooti mo tetahi Kino-Nuihana".(MM2 5:19 1858,p.4).
- warati adj.** warrant [1858]. "Ka tukua e te Korona tana Pukapuka-warati ki nga Pirihimana".(Auck.6 1858,p.vii).
- warena n.** 1. warden [1862]. "I karangatia e taua hui, ara, e te iwi katoa, nga ingoa o nga Kai-whakarite me o nga Warena mo ratou, a whakaaetia ana e e Kawana".(MM2 2a:2 1862, p.10).
2. warrant [1863]. "Kua tae mai nga Warena ki a au - kua tukua atu e au nga Porihimana ki te hoatu i nga Warena ki nga tangata i a ia nga taonga a Ika".(MM2 3a:2 1863, p.22).*
mf: 4.
- waro n.** swallow [1840]. "Kua kitea he ware e te paro, kua kitea hoki e te waro te owanga mona".(Pai.9 1840,p.70).
- wata n.** Lat. votum [1847]. (= vow). "Kia whakaritea nga wata i meatia ki te Atua, kia whaka-rerea nga ritenga he mo te karakia".(Pom.8 1847,p.viii).
"He aha te wata? Ko te kupu kua tino whakaaroa e te tangata a kua puta ki te Atua mo te tahi mea pai".(Pom.8 1847,p.238).
"Wata. Oati ki te Atua, ki te Hahi ranei".(Pom.5 1893, p.212).
- watataiti n.** 'watertights' [1875]. (= watertight boots). "6 Pouaka Puutu - He Watataiti me nga tini puutu katoa".(Wan.1 2:14 1875,p.135).
- Watenehi n.** Waldenses [1855]. "Ko te nui o taua iwi te Watenehi ana huihui, 20,000".(MM2 1:3 1855,p.50).
"Te 'whakapuaretanga o te whare karakia hou i hanga mo nga Watenehi'".(MM2 1:3 1855,p.50).

wati n.

1. watch [1835]. (= vigil). "A ki te haere mai ia i te rua o nga wati, ki te haere mai i te toru o nga wati, a ka rokohina e penei ana, ka hari ano aua pononga".(Pai.2 1835,p.37).
"I te ahiahi po, i te waru pea o nga takanga o te wati, ka tutaki taua hoia ki taua tangata ra".(KNT 1:2 1842,p.6).*
mf: 1.
2. watch [1840]. (= timepiece). "Ki to te wati, 3.18, i te Ahiahi".(Pai.18 1840,p.3).
"Nana hoki i mau mai i te peke raihi, te marara, me te wati, ki roto ki taku ware".(KNT 1:4 1842,p.15).*
"I waiho e ahau taku whare hoko, i te 20 o tenei Mei kua pahemo nei, i te mea ka taka te waru o te wati i te ahiahi".(Martin 1 1845,p.11).
"He Wati i tetahi o matou".(MM2 1:4 1855,p.5).*
"Kahore o ratou wati hei whakaatu i nga haora o te ra".(MM2 6:8 1859,p.3).*
"E mahi ana a ia i nga Wati, kaore e haere tika i a ratou te taima".(Wan.1 2:13 1875,p.118).
mf: 5.

kai hanga wati n. watchmaker [1875].
"Hone Ropitini, Kai hanga wati, me nga hei koura".(Wan.1 2:13 1875,p.118).

weera adj.

whale [1858]. "Ko Kerekitata te ingoa o taua taone, (he maha ona kaipuke weera)".(MM2 5:1 1858,p.6).

kaipuke patu weera n. whale ship [1858]. "Ka whakaarahia ki Puke-paraki ki te aroaro o nga tangata Maori e ono rau, me nga heramana o nga kaipuke patu weera me nga pakeha ano hoki o reira".(MM2 5:5 1858, p.1).

kaipuke weera n. whale ship [1858]. "Ko etahi o enei, he kai he aha, mo nga tini kaipuke weera o te Merikana kua tu nei ki Kororareka ki Mangonui".(MM2 5:7 1858,p.7).

weeti n.

weight [1863]. "E penei ana me nga weeti, me nga mehua o te tinihanga e hanga ana hei whakawai, hei whakaware i te kai hoko".(MM2 3a:6 1863,p.9).

wehikete n.

waistcoat [1844]. "4 Nga wehikete".(KNT 3:6 1844, p.28).

weikena n.

wagon [1857]. "Ko to maua haerenga nei, i haere ma uta; i ma te hoiho, i ma te Kata, i ma te weikena hoki".(MM2 3:2 1857,p.13).*
"Haere ake nga kata me nga weikena, e toru tekau".(MM2 3:2 1857,p.14).*
mf: 2.

- weiti n.** **weight** [1858]. "Ko te tangata ka tinihanga tana hoko, he weiti tinihanga ana weiti".(Auck.6 1858,p.7).
- weiti v.t.** **to weigh** [1869]. "Ma te rata e weiti, e mēhua ranei te rongoa, kei mate te turoro, mate rawa".(Martin 4 1869, p.4).
- wekete n.** **waistcoat** [1849]. "Ko tenei i hanga noatia iho, ka oti ko nga wekete e toru".(Govt.16 1852,p.75).
- weketi n.** **waistcoat** [1844]. "E mohio wawe ki te hanga koti, tarautete weketi, me te tini o nga kahu e hanga ana ki te huruhuru hipi".(KNT 3:8 1844,p.38).
- wekoti n.** **waistcoat** [1852]. "Ko aku wekoti, kua kore noa ake".(Govt.16 1852,p.75).
- Wenerei n.** **Wednesday** [1840]. "Ko te ra tuatahi o Reneti; e huaina nei, ko Wenerei Pungarehu".(Pai.18 1840,p.4).
mf: 2.
- Ahi Wenerei n.** **Ash Wednesday** [1840]. "Ko te Ra tuatahi o Reneti e huaina nei ko Ahi Wenerei.(Pai.9b 1840,p.48b).
- Weneri n.** **Wednesday** [1842]. "Akarana, Weneri, Huna 1, 1842".(KNT 1:6 1842,p.23).
- Wenete n.** **Wednesday** [1855]. "Ka whakatika atu ia i Akarana i te 14 o te marama, i te Wenete".(MM2 1:3 1855,p.2).
- Weneti n.** **Wednesday** [1875]. "E haere ana ki Whanganui, ki Poneke, me nga wahi katoa i te ana atu ki aua whenua i nga ata tu o nga Weneti katoa".(Wan.1 2:19 1875,p.204).
- weniare adj.** **Fr. véniel** [1847]. (= venial). "Ko nga tangata kahore he hara moretare, otira e mate ana ki runga ki te hara weniare, me ratou kihai i rite o ratou mahi penitenia, ka haere ki te purekatorio".(Pom.8 1847,p.vi).
"E hia nga ahua o te hara Aketuare? - E rua, ko te hara Moretare, ko te hara Weniare".(Pom.7 1889,p.132).
"Ko te hara moretare, ara, ko te hara nui, ko te hara weniare, ara, ko te hara iti".(Pom.5 1893,p.109).

- Wenihi n.** Fr. Vénétien [1879]. (= Venetian). "Ka huihuia a nga Wi-Wi ratou ko nga Wenihi i a ratou ope ki te whawhai, a ka whakatika ratou, rere ana ki Konotatinopore, ka horo a Konotatinopore i a ratou".(Pom.6 1879,p.454).
- Weperi n.** Vespers [1847]. "Ko nga Weperi".(Pom.8 1847,p.414).
"Ko nga Weperi".(Pom.6 1879,p.42).
"E kore koutou e kite i te Miha, i te Weperi me te nuinga ake o nga Ritenga o te Hahi i roto i tenei Katikihama".(Pom 5 1893,p.x).
- wepu n.** whip [1875]. "Kei a ia, i nga wa katoa nga Tera pai rawa, Hanihi, Wepu, Kipa, me era mea e kore e taea te tatau".(Wan.1 2:13 1875,p.111).
"He wepu ta toku papa i whiua ai koutou; maku ia koutou e whiu ki nga kapiona".(Pom.6 1879, p.404).
"Ka tukua atu ia ki a Pohio Pirato, ka whiua ki nga wepu".(Pom.7 1889,p.71).
- wepu(a) v.t.** to be whipped [1874]. "Kia tu he Rangatira maori i Waikato, e wepua ana e Ingarangi".(Wan.1 1:3 1874,p.9).*
mf: 1.
- wera n.** whaler [1856]. (= whaleboat). "Ko nga puke rere atu, he wera, na te Merikana, Raiona, 298 tana".(MM2 2:3 1856,p.15).
- Werehi n.** Welsh [1856]. "Ko te Werehi - te iwi i noho ki tera whenua i karangatia nei ko Weri, - he iwi maia".(MM2 2:12 1856,p.9).
- wereweti n.** velvet [1855]. "Ko te kakahu o te Eparehi, he hatini ma, he mea kotui ki te wereweti roa noa te remu, he eamine te hikuhiku".(MM2 1:2 1855,p.18).
- wereweti adj.** velvet [1855]. "Ko te kakahu, he kahu hatini ma i roto, he kahu wereweti whero i waho".(MM2 1:2 1855,p.19).
- werewiti n.** velvet [1858]. "He mea whariki ki te werewiti kura, whakapaipai rawa ki nga tautau pango".(MM2 5:11 1858, p.2).

- weta n.** west [1830]. "Ka mea atu a hau ki a koutou, he tokomaha te haere mai i te ita, i te weta".(Syd.2 1830,p.24).
 "Me te uira hoki e puta mai ana i te ita, a tiaho tonu te weta ra ano, e pena ano hoki te haerenga mai o te Tama a te tangata".(Syd.4 1833,p.46).
 "Ka kite koutou i te kapua e puta mai ana i te weta".(Pai.2 1835,p.38).
 "Ka haere mai ratou i te ita, i te weta, i te nota, i te hauta, ka noho i te rangatiratanga o te Atua".(Pai.2 1835,p.41).
 "Me whakatuhera ki te ao ki te rawhiti te haere te ako me te mahi o te taha ki te Weta".(Wan.1 1:10 1874,p.58).*
 mf: 1.
- Wetereana adj.** Wesleyan [1844]. "Te whare Karakia Wetereana i Poneke".(KNT 3:6 1844,p.30).
- Weteriana n.** Wesleyan [1842]. "Ko nga Weteriana to tera, mea hou rawa; ko nga Itepetena to tera; ko nga Perepiteriana to tera atu".(Pom.1 1842,p.18).
 "Ko te hahi o Ingarani ranei? Ko te Weteriana ranei? Ko to Kotorana ranei?"(Wes.2 1847,p.5).
- Weteriana Metoha n. Wesleyan Methodist** [1855]. "Pukapuka o nga Weteriana Metoha".(MM2 1:7 1855,p.28).
- Weteriana adj.** Wesleyan [1836]. "Weteriana Meteoriti Hohaiati".(Mang.2 1836,title page).
 "He mea ta i te perehi o nga Mihanere Weteriana".(Wes.11 1838,p.12).
- Weteriona n.** Wesleyan [1844]. "Te whare Karakia o Weteriona".(KNT 3:9 1844,p.50).
- Weterione n.** Wesleyan [1857]. "He mihinare no te Weterione".(MM2 3:2 1857,p.14).*
 mf: 1.
- weti n.** weight [1857]. "Hanga ana e te rangatira tetahi weti hei pauna i nga kai; he mata pitara te weti, he kopaki kokonata te pauna".(MM2 4:3 1857,p.5).
- Wetiriana n.** Wesleyan [1844]. "Te whare Karakia o Wetiriana".(KNT 3:10 1844,p.53).

- Wiatika n.** Lat. Viaticum [1847]. (= Viaticum). "He aha te ingoa o te komunio mo nga turoro? Ko te Wiatika".(Pom.8 1847,p.304).
 "He aha te ingoa o te komunio mo nga turoro? - Ko te Wiatika".(Pom.6 1879, p.318).
 "He aha te Wiatika? Ko te komunio o nga turoro mate nui: he mea ho atu e te Hahi hei oranga mo ratou, ina paingia e te Atua, hei o ranei mo te ara ki te rangi".(Pom.5 1893, p.129).
- Wihikoti n.** Visigoths [1894]. "Ko nga Koti, ko nga Wihikoti, ko nga Arani, ko nga Huni, ko nga Wanara, ko nga Iperi, ko etahi atu".(Pom.9 1894,p.171).
- wihiria n.** vigil [1847]. "Wihiria o te Epiwhania".(Pom.8 1847, p.6a).
 "E mea ana kia noho puku ratou i nga taima e wha o te tau, i nga a e wha tekau o te Reneti, i nga wihiria hoki o e tahi haringa nui".(Pom.8 1847,p.256).
 "Wihiria. Ko nga ra i mua tata o nga Haringa nui".(Pom.5 1893,p.212).
- Wihitahio n.** Visitation [1847]. "Wihitahio o Hata Maria Takakau". (Pom.8 1847,p.14a).
 "Ko te Wihitahio o Maria, i te ra 2 o Hurae".(Pom.8 1847,p.375).
 "Wihitahio. Ko te ra o te Haerenga atu o Meri ki a Erihapeti. 2 o Hurae".(Pom.5 1893,p.213).
- wihona n.** vision [1840]. "Ka puta mai te korero a Ihowa ki a Aperama i te wihona".(Mang.1 1840,p.15).
- wiini n.** win [1875]. "Ko te utu, kei te ra e kiia ai te ingoa o nga hoiho e tukua ana ki te Reihi, mo te wiini e £30".(Wan.1 2:35 1875,p.457).
- wiini v.t.** to win [1875]. "Utu mo te hoiho ana wiini i taua Reihi, £10 10s".(Wan.1 2:35 1875,p.457).
- wiira n.** wheel [1860]. "50 hiako kau, 3 wiira, 3 toki".(MM2 7:5 1860,p.13).
- wika n.** 'figure' [1837]. (= arithmetic). "Ko ia anake e tango ana ki te tohu, ki te ingoa ranei o te kararehe, ki te wika ranei o tona ingoa".(Pai.3 1837,p.347).

"He Karaihe kia whakaakona nga tangata Maori ki te wika". (KNT 3:8 1844,p.40).

"Hei wakaako i etahi o nga monita o nga Hahi ki nga tikanga o te rongo pai, me nga wika kia wakaakona hoki ratou ki te tuhituhi me te reo pakeha".(KNT 4:4 1845,p.16).

"Kura pukapuka - kura tuhituhi, kura wika".(Whiteley 1847,p.29).

"He tepara wika".(Purewa 1 1847,p.7).

"Wenerei, he korero pukapuka, he wika".(Col.3 1848, p.1).

"He Reta, he wika, he Katikihama, ko te tuatahi".(Col.3 1848,p.2).

wikario n.

Lat. vicarius [1847]. (= vicar). "Ko tona rangatira e kitea ana ko te Papa te wikario o Hehu Kerito".(Pom.8 1847,p.v).

wikario adj.

Lat. vicarius [1845]. (= vicarial). "He mahi i tirohia houtia, i wakanuia ra hoki e te kai tuhituhi, E Hoane Papita Werahiko Pomaparie, te Epikopo Wikario Apotoriko mo te Oheania Okihetari".(Pom.4 1845,title page).

wikariatu n.

Lat. vicariatus [1842]. (= vicariate). "He mea ta i te perehi o te Wikariatu Apotoriko o te Oheania Okihetari, i te marama Okotopa".(Pom.1 1842,title page).

wiki n.

1. week [1833]. "I te ra tuatahi o te wiki ka puta mai a Meri Makarini ki te tanumanga i te ata tu".(Syd.4 1833, p.88).
 "I taua ra tua tahi o te wiki i te ahiahi".(Syd.4 1833, p.89).
 "Tera taua tohunga karakia ko Hakaraia te ingoa, no te wiki o Apia".(Pai.2 1835,p.3).
 "Ka takirua aku nohoanga pukutanga i te wiki".(Pai.2 1835,p.50).
 "Nga ra o te wiki".(Pai.18 1840,p.3).
 "Ko te wiki hoki tenei i patua ai a Ihu".(Pai.18 1840,p.6).
 "Kia tangohia ai te ra tuatahi o te wiki hei ra tapu tika mo nga tangata katoa o te ao".(Pom.1 1842,p.29).
 "Ko tenei tahaetanga no te po o te wiki".(KNT 1:8 1842, p.31).*
 "E rua nga wiki i muri iho, na ka haere atu maua ko te Miti ki te whare o nga herehere nei".(Martin 1 1845,p.12).
 "7 Ra...1 Wiki".(Purewa 1 1847,p.8).
 "Ka rua nga wiki, ka tahi ka kawea ki te turanga hou".(Cotton 1849,p.7).
 "Kia kotahi, kia rua ranei nga wiki e mahi ana ratou i te kai".(Cotton 1849,p.8).

"I te ono o nga wiki i mua atu o te taenga ki konei".(Auck.1 1849,p.13).

"I tenei wiki ko ahau, i te tahi wiki ko toku teina".(Kareti 7 1852,p.23).

"E toru nga wiki e noho ana i te taone o Keipa Kuru Hope".(MM2 3:2 1857,p.12).*

"Ko enei wiki erua kua korero nei tatou, e rua marama ki au".(MM2 7:14 1860,p.52).*

"He wiki whakamutunga tenei mo te korero a te Runanga".(MM2 7:17 1860,p.5).*

"I muri iho i te taenga mai o taua reta ki a matou, kihai i pau te rua o nga wiki ka puta mai te rongo kua toto a wiremu kingi".(Hoki 12:8 1862,p.2).*

"No na whea koe i pai ai? No tera wiki".(Auck.3 1864, p.47).

mf: 22.

2. wick [1847]. "E kore ia e tinei i te wiki e paoa ana ano".(Pom.8 1847,p.61).

"Apiti mai ko te hungahunga Ropi hei wiki, ka oti te Rama moku".(Govt.16 1852,p.43).

"Haere atu ra, e te wiki whakamarama o Whaingaroa".(MM2 3a:5 1863,p.8).*

mf: 1.

wikitoria n.

1. authority? [1874]. "Tahuri mai o koutou taringa e nga Rangatira, ko te Wananga hei Hepara; Otira, tena koutou e mea, e te Wananga, kei whea tou wikitoria?"(Wan.1 1:10 1874,p.60).*

mf: 1.

2. victory [1837]. "Ko te mate ka oti te horo e te wikitoria".(Pai.3 1837,p.238).

"A, ko te wikitoria tenei, e toa ana i te ao, ko to tatou whakapono".(Wes.1 1846,p.9).

"Ahakoa riro i a ia te whenua riro i a ia te kaha, te Wikitoria".(Whiteley 1847,p.23).

"Heoi, ka riro i te pakeha te wikitoria".(Whiteley 1847, p.37).

"Ko te wikitoria tenei e toa ana i te ao, ko to tatou wakapono".(Col.4 1847,p.6).

"Ko te tika, ko te rangimarie, ko te atanoho - ko te wikitoria tenei mo tatou".(MM2 7:13 1860,p.17).*

mf: 1.

wikitoria adj.

victorious [1847]. "Tawiri ana ia ki tona ringaringa paku, hei tohu wikitoria, hei tohu toa, a rere atu tona wairua ki te kainga ora o te Karaiti".(Col.4 1847,p.5).

- wineka n.** vinegar [1844]. "Kaua ano hoki ia e inu i te wineka waina, i te wineka whakahaurangi".(Maun.14b 1844, p.155).
- wini n.** window [1840]. "Ko nga wini hoki o tona ruma moenga e anga nei ki Hiruharama e puare tonu ana".(Pai.12 1840, p.23).
 "E tuwera ana ano te wini, ka puta ake te kakara o nga mea e tupu ra i roto i te kari".(Wilber.3 1845,p.17).
 "E hanga atu ana tona aroaro ki te wini pakaru nei".(Wilber.3 1845,p.28).
 "I wahia mai hoki he ara i te pito o te whare, i tangohia atu hoki te wini".(Martin 1 1845,p.12).
 "He nui ranei te poka i raro i te wini?"(Martin 1 1845, p.13).
 "Kahore ahau i kite kia tirotiro nga tangata Maori i nga wini".(MM2 1:4 1855,p.6).*
 "He kai mahi Karaihe ki nga Wini".(Wan.1 2:13 1875,p.121).
 mf: 1.
- pa wini n.** shutter [1852]. (Wton.4 1852,p.45).
- wini adj.** window [1855]. "Ka ngaeha mai te karaeha wini e pakorea ana".(MM2 1:4 1855,p.6).
- wini v.t.** to win [1875]. "Mo nga hoiho ki ano i wini Reihi i mua, a ki ano i puta he moni wini maana i runga ake i te £10".(Wan.1 2:31 1875,p.411).
- winika n.** vinegar [1833]. "Ka tawai hoki nga hoia i a ia, ka haere atu, ka mau atu i te winika ki a ia".(Pai.2 1835,p.64).
 "Ka wakainumia ia e ratou ki te winika, he mea wakananu ki te paoa".(Syd.4 1833,p.53).
 "I wakaturia ki reira he karaha ki tonu i te winika".(Syd.4 1833,p.88).
 "Ka whiua he tote, he winika ki tona tinana katoa, a kawea ana ki tetahi poka, tâtôia ana i runga i te kirikiri".(Pom.9 1894,p.148).
- wipera n.** Lat. vipera [1847]. (= viper). "E te whakatupuranga wipera, na wai i whakamatau ki a koutou kia oma koutou i te riri e takoto ake nei?"(Pom.8 1847,p.10).
- wira n.** 1. wheel [1851]. (= spinning wheel). "Muri iho ka ta miroa ki te wira. Ka oti, he whenu, ka oti, he nape".(Kareti 11 1851,p.11).

2. wheel [1840]. (= transport). "Ko ona wira me he kapura e ka ana".(Pai.12 1840,p.26).
 "Ka unuhia eia nga wira o o ratou hariata, a, ka taimaha te taonga".(Mang.1 1840,p.52).
 "Ka whangainga ki te rau korari; nawai a ka hurihia te wira e te ringa tangata, ka anga ka rakuraku nga tara o taua mira".(MM2 3:1 1857,p.10).*
 mf: 1.

3. will [1858]. (= legal document). "Ko te tangata ka whakaaro tahae, a ka huna, ka whakangaro ranei i ta te tangata pukapuka whakarite i te waihotanga iho ona mea i muri i a ia; ara, i tana Kawenata-Wira".(Auck.6 1858, p.19).

wirao n.

willow [1843]. "Ko nga wirao o te wai hei nohoanga mona".(Wes.10 1843,p.46).

wiritute n.

virtue [1847]. (poss. from Lat. virtus). "Kia whakarite tatou i te wiritute o te karakia, ma te atorahio ki te Atua".(Pom.8 1847,p.vii).
 "Engari ka nui tona miharo mo nga wiritute o Rawiri, a nui hoki ai tana aroha mona".(Pom.3 1860,p.88).
 "Na, ka nui te kino o te hara kikokiko ki te wiritute, ara, ki nga tikanga pai o te ngakau".(Pom.3 1860,p.102).
 "Heoi ano te hunga i matau ki te Atua pono, na, ko nga Hurai: a kei a ratou he mahi pai, he wiritute pono; a ka kore i pera ai tetahi iwi ke atu".(Pom.3 1860,p.159).
 "Ko Hehu te taura o nga wiritute katoa".(Pom.3 1860, p.162).
 "Wiritute. He kaha no te tangata ki te whakarite i etahi mahinga pai mo te Atua".(Pom.5 1893,p.212).

Wiritute n.

Virtues [1847]. (poss. from Lat. virtus; The 5th of the 9 orders of angels in the Dionysian hierarchy). "He aha te ingoa o nga Kapa o te Hapu tuarua? Ko nga Tominahio, ko nga Wiritute, ko nga Kaha".(Pom.8 1847,p.182).

wiro adj.

willow [1875]. "Ano ka tae ki taua ra, he hoha no Manaena ki te aruaru tonu a aua Pakeha i aia, tingia e te whakatakariri, a kake ana a Manaena ki runga i te rakau wiro noho ai".(Wan.1 2:31 1875,p.404).

wirou n.

willow [1844]. "Ka mau koutou i te ra tuatahi ki nga peka rakau papai, ki nga peka nikau, ki nga peka hoki o nga rakau e maha ana nga rau, ki nga wirou o te awa".(Maun. 14a 1844,p.120).

- witere n.** weasel [1844]. "Ko te witere, ko te kiore, me te tatiha, me nga mea e rite ana ki a ia".(Maun.14a 1844,p.84).
- Witeriana n.** Wesleyan [1855]. "Ko nga Witeriana, e panui ana i nga ingoa o te hunga mahi i nga mea tapu".(MM2 1:7 1855, p.24).
- witi n.** wheat [1830]. "E kohia e ia ana witi ki roto ki tona rua".(Syd.2 1830,p.12).
 "E wa atu marama ka taea te kotinga witi".(Syd.2 1830, p.39).
 "E kohikohi witi ana ki te orange tonutanga".(Syd.2 1830, p.39).
 "Oti ra he kakano witi ra nei, he kakano ke ra nei".(Syd.7 1833,p.53).
 "I reira haere ana a Ihu i te hapati ra waenga witi".(Syd.4 1833,p.26).
 "Nga patunga witi i te raumati".(Pai.12 1840,p.8).
 "Kua kahu te witi".(Will.1844,p.31).
 "Tataria te witi kia pai ai".(Will.1844,p.133).
 "Kua toa te witi".(Will.1844,p.143).
 "E kitea te taru e tupu ana i waenga witi, me ki tonu ake ranei kahore rawa he witi pai?".(Maun.12(ii) 1846,p.6).
 "He peratanga me nga tini pata o te witi ka hurihia nei hei paraoa".(Maun.12(iii) 1846,p.6).
 "Ko nga whakahere totokore, ara, he witi, he taro ranei".(CM1 1847,p.14).
 "Ki te mahi whenua, ki te haro muka, ki te ngaki witi".(Bud.1 1847,p.5).
 "Me te witi, me te tini o nga kai pakeha e tupu ana".(Bud.1 1847,p.9).
 "Ka puta mai te hoa riri, ka rui i te taru ki waenga witi".(Wes.2 1847,p.31).
 "E tapahi ana au i te witi".(Kareti 4 1847,p.18).
 "Mau e pai ki te kakau witi, i rangahia hei whare, e pai ana ano".(Cotton 1849,p.10).
 "Kaua e patua ki te rakau te kakau witi e hanga ai taua mea".(Cotton 1849,p.11).
 "He riwai ano enei, he witi, he kanga, me era atu mea".(MM2 1:8 1855,p.7).*
 "Kua puta ano te hua o au mahi akiaki ki te witi, ki te riwai, ki te Mira".(MM2 3:1 1857,p.10).*
 "Te mahi i te witi me era atu mea e pai ana kia mahia, e tatou nga mahi pakeha".(MM2 3:2 1857,p.11).*
 "Hei mahinga mo te witi, mo te riwai, mo te oti, mo te koroa, mo te karaihe, mo te paare hoki, hei hoko ki te Pakeha".(MM2 4:3 1857,p.3).*
 "Ka haere mai te hoiho ki te kai i te pu witi, riwai ranei, kaanga ranei, paukena ranei".(MM2 4:8 1857,p.4).*
 "Kahore he atawhai ki tona iwi e ruha kau nei i te mahinga witi, taewa, kaanga, me te tini noa atu o nga mahi".(MM2 Misc.1858,p.9).*

"Kia kokiri te puawai o te witi, ka kainga, ka utua tena".
(MM2 6:7 1859,p.4).*

"Ta matou e pai ai he parau whenua hei tupunga witi, riwai, kaanga, hei hokohoko ma matou".(MM2 7:9-10 1860,p.11).*

"Ina hoki kua kitea e ahau te pauna o te witi".(MM2 7:15 1860,p.50).*

"Te taenga mai o Rewi e kokoti witi ana ahau".(Will.2 1862,p.32).

"Kia hoatu ki a koe ia tau, ia tau, kia toru tekau mano puhera witi".(Martin 3 1863,p.49).

"E meatia ana he whenua pakeka kaore e tupu nga kai e matenuitia nei e te tangata, ara te Witi, te Riwai, metahi atu mea e hiahiatia e te tangata".(Hoki 3:24 1863,p.3).*

"He one-one pai mo te witi".(Auck.3 1864,p.48).

"I to ratou whakatete kia nui he mahinga kai mo tenei tau, kumara, taro, taewa, witi, oti, kaanga, paare, me nga tini kai a te tangata".(Wan.1 1:5 1874,p.18).*

mf: 34.

kai mahi witi n. wheat grower [1859].

"Ko te tuatahi, hei te purapura hou anake he purapura ma te kai mahi witi kia pai haere ai te witi".(MM2 6:5 1859, p.2).

kai kotikoti witi n. reaper [1852]. (i.e. of wheat). (Wton.4 1852,p.43).

kai ngaki witi n. wheat farmer [1857].

"Me he mea e uekaha ana te kai ngaki witi i roto i enei utu e kiiia ake nei, ka nui ano te rawa ki nga kai ngaki mo Nui Tireni".(MM2 3:2 1857,p.22).

kai whakatupu witi n. wheat grower [1859].

"Na te kore witi a tatou, na te pupuri ano ranei a nga kai whakatupu witi o Nui Tirani, kahore hoki he witi ma nga kai huri".(MM2 6:3 1859,p.7).

patu witi n. thresher [1857]. (= thrasher). "He hanga Mira Paraoa, he Tatari, he Patu Witi, he mea rino ngaki whenua".(MM2 4:14 1857, end-paper).

whare witi n. barn [1856]. "Kua takoto kau nga whare kai, kua pakarukaru nga whare witi". (Kareti 12 1856,p.499).

witi adj.

wheat [1835]. "Ka haere ia ra waenga o nga mara witi". (Pai.2 1835,p.16).

"Tahuna ana nga taone ki te ahi, me nga mara witi me nga mara aha, aha".(Kareti 5 1851,p.4).

"Ka poka tetahi tangata ki te hara kirimina, tahae, kohuru, tahu whare, huaki, tahu pu witi ki te ahi".(MM2 6:11 1859,p.5).*

mf: 1.

- witi(tia) v.i.** (to be as wheat?) [1857]. "E mea ana matou, ka utaina atu te pataoa, ki tawahi ka tika, ka whai taonga te kai ngaki kaua e utaina wititia".(MM2 4:9 1857,p.15).
patua-a-witi(tia) v.t. to be threshed [1856]. "Mo Kireara i patua-a-wititia nei e ratou ki nga patu rino".(Kareti 12 1856,p.504).
- Wi-Wi n.** Fr. oui-oui [1879]. (= a French person, the French; see note below). "Na, te tino haerenga mai o nga iwi o Heremani ki te whawhai ki a Korowi te kingi o nga Wi-Wi".(Pom.6 1879,p.441).
- Wiwi n.** Fr. oui oui [1842]. (= 'yes - yes', from expression used by a French person, the French). "Ano te riri o nga Wiwi ki te patu i te kapura, to ratou toa hoki, otira kihai mate".(KNT 1:5 1842,p.21).
 "Kua tahuti tetahi tangata i te whare herehere, he Wiwi, no te timatanga o tenei marama o Hurai i tahuti ai".(KNT 2:7 1843,p.28).
 "Ka iri tera kara, ekore e tata mai te Marekena, Te Wiwi, ia iwi, ia iwi, ki te tutu, ki te whawhai, ki te tangata maori".(KNT 4:6 1845,p.24).*
 "Mehemea ko nga Wiwi o Paranihi".(Whiteley 1847,p.8).
 "Ko te taha ki te Hauraro (Nota) he maunga teitei kei tua o taua maunga, ko te kainga o te Wiwi".(Kareti 10 1856, p.14).
 "E kore hoki e kitea te whakaaro o nga Merikena, o nga Wiwi".(MM2 7:13 1860,p.15).*
 "Katahi ka tukua mai e te Atua ko te wiwi hei whawhai ki te paniora".(Hoki 3:24 1863,p.1).*
 "Ka whakanuia e te wiwi ana pamu kawhi, me ana pamu huka kene".(Hoki 3:24 1863,p.2).*
 mf: 22.
- Wi-Wi adj.** French [1879]. (see above entries). "He tangata Wi-Wi a Keremete, a ka mahue i a ia i tona kainga popa i Roma".(Pom.6 1879, p.456).
- Wiwi adj.** French [1842]. (see above entries). "Ka kitea te toronga e nga tangata o te kaipuke Wiwi a ka hoe mai o ratou poti".(KNT 1:5 1842, p.21).
 mf: 3.
- wiwiri n.** weevil [1858]. "Ahakoa pai te witi, ekore e taka te hawhe tau ka muia e te wiwiri, kua pau te nuinga o nga witi i kotia i houanga i nga wahi nanakia nei".(MM2 5:12 1858,p.7).

- wohi n.** fox [1860]. "Nana i tango nga wohi e toru rau, a herehere ki o ratou waero nga mea raiti e mura ana, ka peia ratou ki nga kainga tupu o nga Whirihitini".(Pom.3 1860,p.74).
- woka n.** fork [1849]. (Pom.2 1849,p.29).
- wokiha n.** fox [1830]. "He rua ta te wokiha, he owanga ta te manu o te rangi".(Syd.2 1830,p.24).
- womawori n.** wormwood [1840]. "Kei puta ake i roto i a koutou he pakiaka e wakatupu ake ana i te taru wakamate, i te womawori".(Pai.15a 1840,p.121).
"E te hunga e whakaputa ke ana i te whakarite whakawa hei womawori, a e whakarere atu ana i te tikanga hangai i runga i te whenua".(Kareti 12 1856,p.510).
- wurihi n.** wolf [1879]. "He kiri hipi nei o ratou kakahu, ko roto ia he wurihi kai kino".(Pom.6 1879,p.200).
- wuru n.** wool [1856]. "23 peke wuru, 132 hiako kau, 354 peke kapia".(MM2 2:8 1856,p.15).
- wuru adj.** wool [1856]. "7 takai huru hipi, 7 takai herehere wuru".(MM2 2:8 1856,p.15).
- wuruheti n.** woolshed [1875]. "Me te Wuruheti a Wi Parata M. H. R. ngaro katoa i te Wai, me nga peeke Wuuru maku katoa".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
mf: 1.
- wuruhi n.** wolf [1833]. "Ka kite ia i te wuruhi e haere mai ana, ka wakarere i nga hipi, ka oma".(Syd.4 1833,p.73).
"Ko te ahua he kuri, ko nga pane etoru, he raiona, he wuruhi, he kuri".(Martin 3 1863,p.57).
"He kiri hipi nei o ratou kakahu, na ka roto ia he wuruhi kai".(MM2 3a:6 1863,p.30).*
mf: 1.
- wuruhi adj.** wolf [1862]. "E penei ana me te wuruhi, i te kakahu hipi, he penei ranei me te hipi i te huru wuruhi".(MM2 2a:15 1862,p.27).

- wuruwhi n.** wolf [1857]. "Ka tahi ano ia ka whakamomori ki roto i nga maori, ano he hipi hara kore i waenganui o nga wuruwhi haehae".(MM2 3:2 1857,p.11).*
 "Haere: nana, ka tonoa nei koutou e ahau, ano he reme ki waenganui o nga wuruwhi".(Pom.6 1879,p.251).
 mf: 1.
- wuruwi n.** wolf [1830]. "He mea wakakakahu ki te huru hipi, kaore ko roto he wuruwi haehae".(Syd.2 1830,p.22).
 "Ka tono atu a hau i a koutou me te hipi i roto i nga wuruwi".(Syd.4 1833,p.23).
 "Me ake puta mai ki a koutou nga wuruwi kino, e kore e tohu i te kahui".(Syd.4 1833,p.122).
 "Na, ka tonoa koutou e hau, ano he hipi ki waenganui o nga wuruwi".(Pai.2 1835,p.29).
- wuuru n.** wool [1875]. "A kei te hua nui mai he moni mano mano ki aua Pakeha i aua whenua o nga wuuru, me nga hipi e noho ana i aua whenua".(Wan.1 2:31 1875,p.406).
 "Ko nga mea o roto e tu ana, he peeke Wuuru, te kau ma ono, me nga peeke Oti".(Wan.1 2:35 1875,p.454).*
 mf: 2.
- whaine n.** fine [1858]. "Ko te Whaine me te Whareherehere hoki".(Auck.6 1858,p.1).
 "Ko te whakawa i nga Hara katoa e tika te whakawa e taua Kooti, tona whiu he whaine neke ake i te Rima Pauna".(MM2 5:19 1858,p.4).
- whaine v.t.** to fine [1858]. "Ka ahei ano ma te Kooti taua tangata mahi he e tuku, me Warati ano, ki te whakaherehere mo tetahi takiwa, kaua ia e neke ake i nga ra e whitu, e whaine ranei taua tangata mahi he".(MM2 5:21 1858,p.2).
whaine(tia) v.i. to be fined [1858]. "Ka turi tetahi tangata i hamenetia kia haere mai hei tangata mo te Huuri, ka noho atu, ka Whainetia ia".(Auck.6 1858,p.vii).
- whairu n.** file [1862]. (= tool). "Ko taua tao he rakau noa nei me te whairu he mea kaupapa ki te pito o taua rakau".(Misc.6 1862,p.3).
- wharera n.** follower? [1894]. "Ko te whaiwhai i era Ariki i o ratou ritenga tapu, ko te inoi mo te iwi, ko te panui i nga tuhituhinga, ko te tini o nga mahi wharera".(Pom.9 1894,p.46).
 "Na, ka tikina ki muri te Pirihi me ana wharera, a ka haere mai ki runga ki te tiata".(Pom.9 1894,p.150).

- whare kuru expr.** 'very good' [1860]. "E hoa, e te Makarini. Tena koe. Whare kuru mai koe. Kahore he rerenga ketanga, ko te rangi ano tena o te korero, ko te aroha, ko te pumau ki te ture Kuini".(MM2 7:17 1860,p.11).*
mf: 1.
- Wharihi n.** Pharisees [1860]. "Ko ia te take i haetia ia, e nga Hereripa, e nga kaumatua ako o nga Hurai, a e nga Wharihi i whakahe ki nga tangata ma te ahua teka o te ora pai, o te ora karakia".(Pom.3 1860,p.163).
- whepu n.** whip [1894]. "Katahi ka tukua atu tera, ka puritia a Hehu, ka whakawhiua ki te whepu mataratara".(Pom.9 1894,p.28).
- whepu(a) v.t.** to be whipped [1894]. "Ka huia koe i ou kakahu, i te aroaro o te iwi nei, ka whepua koe e nga tamariki, a ka panga peratia i roto i te kohua hinu werawera".(Pom.9 1894,p.110).
whepuwhepu(ngia) v.i. to be whipped [1894]. "Heoi kua whakahau atu te kawana ki nga kaipatu kia huia a Raureti i ona kakahu, kia whepuwhepungia, kia okaokaina, a kia whakapiria he rino mura ki ana kaokao".(Pom.9 1894,p.131).
- whera n.** whaler [1843]. (= type of boat). "Na Ngatiapa tera atu poti, he whera, a, na Ngapuhi, ara a Rawiri Ware ma, te tahi o nga waka".(KNT 2:3 1843,p.12).
- whera poti n.** whale boat [1857]. "E whitu tahi nga reihi. Ko te Tuatahi mo te whera poti".(MM2 3:1 1857,p.3).
- wherete n.** ferret [1844]. "Me te wherete, me te kamereona, me te ngarara, me te ngata, me te more".(Maun.14a 1844, p.84).
- wheroni n.** felony [1858]. "Me he mea e whai-take ana hei tupato pera, me hopu tonu e te Katipa te tangata i tupatoria e ia nana taua wheroni".(Auck.6 1858,p.xiii).
"Ki te kitea e te tangata noa, e mamau ana nga tangata, meake pea mate tetahi; e pehea ana ranei, ata tana tetahi Hara - wheroni te meatia e tetahi; me rere ano ia hei arai; ki te kore, ko ia ka he".(Auck.6 1858,p.xiii).

wheroni(tia) v.i.

to commit a felony [1858]. "Ko te whakamate i meatia wheronitia; ara, ko te whakamate kahore e ahei te whakatika te tangata nana, kia tika ia".(Auck.6 1858, p.34).

whika n.

1. 'figure' [1847]. (= arithmetic). "Kia mohio ki te korero pukapuka, ki te tuhituhi, ki te whika, me te reo pakeha".(Bud.1 1847,p.10).
 "Kua mohio a Hoani raua ko Paora ki te korero pukapuka, ki te tuhi-tuhi, ki nga te-pe-ra, ki nga whika, kua mohio hoki ki nga reta Pakeha".(Kareti 11 1851,p.9).
 "Me he kaumatua mohio au ki te whika, ka hoatu e au ki a koe, kia matau ai koe".(MM2 3a:6 1863,p.31).*
 "He tokomaha o ratou, kua mohio ki a koe, kia tatou, ara i te ritenga o te korero pukapuka, ki te tuhituhi ki te whika".(Wan.1 1:10 1874,p.57).*
 mf: 2.
2. figure [1858]. "Ko nga whika e mau ana ki te rarangi ki maui, ko nga whika nama i runga i te mapi o aua whenua, ma aua whika ka kitea ai te tino wahi o ia pihi o ia pihi".(MM2 5:8 1858,p.2).
 "E 357° 30' nga whika o te Kapahu".(MM2 5:10 1858, p.4).
 "I te 2 o nga ra o Maehe, 1862, ka rapua e taua runanga aua kupu o taua 'Karere'. Panuitia ana. Kei te 12 o nga whika o taua 'Karere', i taia i a Pepuere, 1862".(MM2 2a:9 1862, p.17).*
 "Ko te parani i penei te ahua WR (i apiti tonu aua whika) i te peke maui".(Wan.1 2:13 1875,p.119).
 "E hara i a matou te he i enei whika, na te Tino Kawanatanga ano enei whika i mahi".(Wan.1 2:21 1875,p.241).
 mf: 2.

kai maka whika n. accountant [1847]. "Ko te Kai-maka-whika o Akarana me haere ki nga huihuinga katoa o nga Kai-tiaki".(Bud.1 1847,p.13).
 "Ko te ingoa o te Kai-tiaki, me te ingoa o te Kai-maka-whika me tuhi iho ki roto ki aua pukapuka homai".(Bud.1 1847,p.14).

kai tuhi whika n. accountant [1847]. "Kia whai mana hoki ratou ki te whakarite i etahi Kai-tuhi-whika".(Bud.1 1847,p.12).

whika adj.

arithmetical [1857]. (see above entry). "Mohio rawa te nuinga ki nga ture whika e wha, ara, ki te Huihui, ki te Tango, ki te Whakatini, ki te Wehewehe".(MM2 3:4 1857,p.7).
 "He tino pai atu ta ratou mahi whika".(Wan.1 2:19 1875,p.209).

- whika v.i.** to do arithmetic [1843]. (see above entry). "E kore e mohio ki nga tini mea o te pakeha, ki te tuhituhi, ki te whika, ki te tatau moni, me te tikanga o nga mea katoa o tenei motu".(KNT 2:8 1843,p.31).
- Whingo n.** Fingoe [1857]. "He maha hoki nga tangata whenua o reira. Ko te ingoa o taua iwi, he Whingo".(MM2 3:2 1857, p.14).*
"Ka whano ka whakatata ki taua taone, ka tae maua ki te pa o Ngati Whingo".(MM2 3:3 1857,p.12).*
mf: 2.
- whira n.** wheel [1894]. "Hei whakangaro pea i tana ito, ka whakahau atu ia kia hurihia te tinana o Katarina ki te whira mataratara".(Pom.9 1894,p.153).
- Whirihitini n.** Philistines [1860]. "I te taima i toa ai nga Whirihitini ki nga Hiperu i whakatoia ai e ratou, na, kua whaka whanautia a Hamahone".(Pom.3 1860,p.73).
- Whirihitini adj.** Philistine [1860]. "Pena me tana tamahine ano hei hoa wahine mo te tangata o tona iwi e kaha ai ki te mau ki a ia nga taonga kakahu o te tangata Whirihitini whakahihi". (Pom.3 1860,p.85).
- whiti n.** 1. feet/foot [1857]. (= unit of measurement). "1797 whiti rakau kani, me etahi atu taonga".(MM2 4:4 1857, p.7).
2. wheat [1820]. "Te tika tonu o te káinga mo nga whiti". (CMS 1 1820,p.93).
"Kua mohio ki te mahi paamu, ki te mahi whiti, ki te huri paraoa".(Whiteley 1847,p.30).
"Kua iti haere te utu mo te whiti".(MM2 3:1 1857, p.10).*
"Kua pakari te whiti".(Auck.3 1864,p.48).
mf: 1.
- kai ngaki whiti n.** wheat farmer [1857].
"Ahakoa e hara i te korero whakahari i nga kai ngaki whiti o Nui Tireni, - he korero whakahihiri i a ratou i tenei marama kia ngahau ki te whakato i nga kai e matea nuitia ana".(MM2 4:1 1857,p.7).
- whorenahi n.** furnace [1860]. "Tena ko te kingi i tono kia panga ratou i o ratou kakahu me nga mekameka ki tetahi whorenahi (he puta nui e ki i te kapura) e ka ana".(Pom.3 1860,p.134).

"A tenei ratou te haere noa ana i roto i te whorenahi i te mamae...kore".(Pom.3 1860,p.135).

Yuropi adj.

European [1820]. "Ki a tú koe to tóki Yuropi, ka e ádi tóu ngákau".(CMS 1 1820,p.79).

ADDENDA

kaiwhakatangi hápa n. **harp-player** [1894]. "Piki atu ana a Nero ki te ahurewa o tana whare, ratou tahi ko ana hoa puremu me ana kaiwhakatangi hápa".(Pom.9 1894,p.77).

waki miere n. **'honey-wax'** [1857]. (= beeswax, from Fr. miel meaning honey). "550 pauna hinu, 40 pauna waki miere".(MM2 4:14 1857,p.8).

whare miari n. **'honey-house'** [1862]. (= beehive, from variant of Fr. miel meaning 'honey'). "Ko nga mangere anake e kore e tahuri ki te mahi i roto i te whare miari, e arai ana ratou i te kai mahi, e whakapirau ana i te whare, e whaka kurupopo ana".(MM2 2a:15 1862,p.26).

whare-witi n. **barn** [1864]. (i.e. 'wheat-house'). (Auck.3 1864, p.19).